1912. ANUL VII — MARTIE. No. 3.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

A. D. Xenopol . . . . *Centenarul răpirii Basarabiei.*
M. Codreanu . . . . . *Poem feeric (Sonet).*
M. Sadoveanu . . . . *Povestea baciului Tomegea.*
Const. Mironescu . . . *In parc (Versuri).*
Octav Botez . . . . . *O istorie a partidelor politice în Romînia.*
N. N. Beldiceanu . . . *La o manevră.*
Alice Călugăru . . . . *Trufie (Versuri).*
Colaboratorii revistei . . *Note pe marginea cărţilor („Man and Superman" de Bernard Shaw).*
Dr. G. Maior . . . . . *Şcoalele grănicereşti de peste munţi.*
Colaboratorii revistei . . *Documente omeneşti (O comisiune de prefaceri).*
D. D. Pătrăşcanu . . . *Telegramă.*
Izabela Sadoveanu . . . *Cronica literară (Henry Bataille).*
C. Sandu-Aldea . . . . *Cronica agricolă (Cubajuri).*
V. M. Ioachim . . . . *Cronica economică (Acţiunile Băncii Naţionale).*
I. Răducanu . . . . . *Cronica economică (Monografia Casei de ajutor a Corporaţiei lăcătuşilor, fierarilor şi caretaşilor din Bucureşti).*
O. Sima . . . . *Scrisori din Ardeal (Problemele culturale în frămîntările politice mai nouă.—„Asociaţia" în Maramureş, etc., etc.).*
P. Nicanor & Co. . . . . *Miscellanea (Petre Liciu.—O dramă pe Atlantic.—Radu Rosetti re-redivivus.—Un monument de... incomprehensiune—ca să zicem aşa!—Pentru abonaţi.—Dela redacţie).*
M. Piscobomba . . . . *Armonii vesperale.—Enigma cărţilor închise (Versuri).*

Recenzii: N. Dunăreanu, „Din negura vieţii"; Leon Negruzzi, „Serghie Pavlovici şi alte nuvele.—C. A.—Al. Tzigara Samurcaş, „Istoria artei şi însemnătatea ei în învăţămîntul universitar".—G. P.—

Revista revistelor: „Luceafărul"; „Revista Studenţimii"; „Revista Politică şi Literară"; „Ilustraţiunea Romînă"; Luis Moril: „Turcia. Situaţia ei internă, diplomatică şi militară"; Jacques Mesnil: „Criza italiană"; E. Romagnoli: „Ultimele producţii ale lui D'Annunzio"; Beloch: „Studiile de istorie romană în Italia"; Dr. A. Stolberg: „Asupra întrebuinţării baloanelor dirijabile în ţinuturile nordice"; A. Forke: „Poezia lirică chineză veche; Edmund Fischer: „Sozialdemocratie und Regierungsgewalt"; „Savremenik"; „Srpski Knjževni Glasnik"; Brander Matthews: „Shakespeare ca actor"; E. J. Dillon: „Enigma chineză".

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52.

1912

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini.—Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 rubile; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Tudor Arghezi, Jean Bart, N. Bataria, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, Alice Călugăru, I. Ciocîrlan, A. Ciura, M. Codreanu, G. Coşbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunţan, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago, G. Galaction, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisifor Ghibu, Artur Gorovei, I. Gramadă, C. Hogaş, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Şişeşti, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, dr. I. Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Mândrescu, V. E. Moldovan, St. Morărescu, V. G. Morţun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, Matilda Poni, Sp. Popescu, prof. univ. dr. G. Proca, (O Carp), Cincinat Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Mircea D. Rădulescu, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatuşescu, George Tofan, A. Toma, Iorgu Toma, Emil Triandafil, Ernest Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaş, Al. Vlahuţă, A. D. Xenopol şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul in mod direct vor trebui să plătească in plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceştia pot plăti in trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cîte cinci coroane, din patru in patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	

Viaţa Romînească

nr 1

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXIV

ANUL VII

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia No. 52

1912

ION RUSU *)

După un ceas de drum, ajunserăm la gura Dîrmocsului, un pîrău ce-și face drum prin cotiturile de mează-zi ale munților și se varsă, pe dreapta, în Neagra-Broștenilor; iar în unghiul de mează-zi, pa care-l formează Dîrmocsul cu Neagra, se află așezată crîșma. O singură grindă înalt suspendată, rămășiță a vre-unui pod desființat de vechime, unea cele două maluri ale Negrei, ca un fel de punte aeriană. Noi tăiarăm prin apă, suirăm malul drept și ne îndreptarăm spre crîșmă; iar Axinia, deși apa nu era mai adîncă decît până la genunchi, împinsă de natura ei de veveriță, găsise nimerit să treacă pîrăul pe punte; și cînd ne uitarăm noi îndărăt, o văzurăm prin aerul înalt, străbătînd, cu pas ușor și sigur, grinda îngustă de peste Neagra.

— Bine, custura lui Scaraoschi, îi zise tovarășul meu cînd ea ne ajunse din urmă, dar dacă te duceai de-a tumba în apă? Adică tu nu poți trece peste Neagra decît numai prin văzduh? Ori vrai să nu-ți vadă lumea picioarele? Să-mi fi spus, că te luam calare.

— Ia dă-i pace, îl întrerupsei eu; Axinia a făcut, se vede, multe păcate și se deprinde, de pe lumea asta, ca să treacă peste cele nouă vămi ale văzduhului din lumea ceelaltă. Nu-i așa, Axinio?

— A hi, răspunse ea înțepat.

Descălecarăm dinnaintea crîșmei. Până ce Axinia să vadă de cai, noi ne așezarăm la un fel de masă, sub umbra unui mesteacăn. În crîșmă, tot la o masă, chefuiau cîțiva țărani. Mai de-o parte, ca la o svîrlitură de băț, o mulțime de femei erau strînse ciotcă și făceau nu știu ce. Axinia luase șelele de pe cai, îi legase la gard, le dăduse puțină earbă și se întorsese unde eram noi.

— Ia vezi, fată hăi, dacă putem găsi ceva să mîncăm la crîșma asta.

Axinia se răsuci într'un picior, plecă și disparu în crîșmă. Peste cîteva minute se întoarse.

— Vai de mine, zise ea speriată și cu mîna la gură. Ion Rusu i-aici...

*) Din volumul „Pe drumuri de munte", pus sub tipar.

— Ei, şi ce te apucă, fa ? ce-i cu Ion Rusu al tău ? o întrebai eu.

— Ion Rusu din gura Dîrmocsului...

— Foarte bine, din gura Dîrmocsului ; dar în sfîrşit cine-i Ion Rusu al tău, de parcă te-a apucat toate năbădăile ?

— D'apoi neata ştii ? să te ferească sfîntu de el, cînd îi cu chef ; se leagă de toată lumea ş'un sat întreg n'are ce-i face.

— Ei, şi de asta te-ai speriat ?

— D'apoi ?

— Bine, bine, o să vedem ; pân'atunci, ia vezi, nu ne mai aduce ceva să mîncăm ?

— Iaca vine.

În adevăr, crîşmarul, un Romîn cam de 40 de ani, venea cu de-ale mîncării.

— Bună ziua, prietene, îi zisei eu cînd fu lîngă noi.

— Mulţămim d-voastră ! ne răspunse el scurt, punînd, fără altă vorbă, dinnaintea noastră o pîne uscată, o bucată de cîrnaţ şi mai uscat încă, nişte brînză într'o strachină şi o legătură de ceapă verde.

— Da vin îţi pofti ? ne întrebă el.

— De-ocamdată să ne dai apă rece : sîntem înfierbîntaţi de drum ; vinul o să-l cercăm mai pe urmă.

Şi nepăsător ne lăsă şi, cu paşi greoi şi largi, se întoarse în crîşmă.

— Ia cearcă-ţi dinţii în cîrja ias' de corn a bunicî-to, fa Axinio, zisei eu, dînd femeii o bucată de cîrnaţ ; uite pîne, uite ceapă, uite brînză, mănîncă, sfîrleaza lui Scaraoschi, până ce nu dă Rusu cu crucea peste tine. Auzit-ai tu de Ivan Turbincă ? Ei bine să ştii tu că acela era tot Rus şi îl chema tot Ion, ca şi pe Rusul tău ; şi avea o tolbă blagoslovită de Dumnezeu, în care vîra pe toţi dracii. Pe cît am aflat, şi Ion Rusu din gura Dîrmocsului are o tolbă, în care s'a hotărît să te vîre şi pe tine, cu dracii tăi cu tot.

— Ei, neatale ţi-i a pruji, da neata ştii pe Ion Rusu ? lasă c'ai să vezi.

— Cine ţi-a spus ţie că nu-l ştiu, fa ? D'apoi eu nu-s Rus ?

— Neata Rus ?...

— Ba încă de cei cu coadă, Axinio.

— Ei las... zise ea uitîndu-se la mine cu un zîmbet de ironică neîncredere şi oprind la jumătate calea spre gură o ceapă, din care mai muşcase odată.

Sfîrşisem aproape de mîncat, cînd îmi aruncăi din întîmplare ochii spre crîşmă. Un Romîn de o înfăţişare atletică, care, deşi în crîşmă, se părea totuşi acasă la dînsul, umpluse golul negru al uşii şi, cu picioarele desfăcute în compas pe pragul de desupt, stătea şi se uita ţintă la noi ; cu o mînă la spate şi cu alta răsucindu-şi o musteaţă stufoasă şi galbănă, părea că plănueşte ceva ; de sub cămeşa lui albă şi scurtă până deasupra genunchilor, de sub brîul verde şi lat ce-i încingea şalele, de sub iţarii lui creţi şi curaţi, răsărea o musculatură sculpturală care ar fi făcut gloria unui statuar ; un cojocel scurt fără mîneci, aruncat cu neîngrijire mai mult pe-un umăr, se silea să acopere nişte spete, pe care, ca şi pe umerii anticului Atlas, s'ar fi putut rezăma cerurile ; o frunte netedă şi largă se ivea în trei pătrimi de sub căciula lui mare şi neagră, care cu greutate se ţinea în cumpănă cam pe ceafă, cam pe-o ureche ; iar pieptii albi ai cămeşii lui întredeschise la gît şi dinnainte păreau prea strîmţi pentru sînurile lui puternice... Să fi avut 40 de ani.

— Nu cumva acela-i Rusul tău, Axinio ? întrebai eu pe femee, arătîndu-i-l.

— Ba el, uci...

— Taci că te-aude şi te vîră 'n tolbă, prisnelul naibii.

— Iaca vine, zise ea speriată,—şi voi să plece.

O apucăi de mînecă şi o ţinui pe loc, fără a zice nimic. Ion Rusu părăsise, în adevăr, privazul uşii şi, cu paşi greoi şi legănaţi, se îndrepta spre noi. Din chipul cum mergea şi cum se ţinea Rusu, înţelesei repede că nu era beat, ci numai cu chef, adică cum îi şede Romînului mai bine, dar şi cum era mai de primejdie, după spusa Axiniei. Şi cu tot gustul de bucluc şi de gîlceavă ce se cetea pe faţa lui, nu mă putui, totuşi, opri de a mă simţi atras către acest om plin de viaţă şi cu tot sufletu-i vesel în ochi şi pe figură. Mă hotărîi să-i iau apa dela moară.

— Bună ziua, Rusule, îi zisei cînd fu la cîţiva paşi de noi.

Rusul nostru se opri pe loc şi, cum era cu mînile înfipte în brîu în loc de buzunare, rezămat mai mult pe piciorul stîng şi cu dreptul înainte şi puţin cam slobod, mă privi un moment, fără a-mi răspunde, după obiceiu, la bună-ziua mea.

— Mulţămesc d-tale, zise el în sfîrşit, scoţînd dreapta din brîu şi răsucindu-şi musteaţa stîngă ; da adică de unde mă cunoşti d-ta, cucoane, de'mi zici aşa de-odată pe nume, mă întrebă el cam răstit şi privindu-mă ţintă.

— De un'te cunosc ? Bravo, Rusule ! zisei eu sculîndu-mă, apropiindu-mă de el şi bătîndu-l uşor peste umăr ; da cine nu cunoaşte pe Ion Rusu din gura Dîrmocsului ? Oare este un Romîn mai verde şi mai chipeş, pe toată Valea Negrei-Broştenilor, decît Ion Rusu din gura Dîrmocsului ? Doar cred că satul de frica lui ştie şi nu de-a buhaiului popii ; şi mi se pare mie că fetele şi nevestele se cam sfădesc după musteţile tale cele galbene şi stufoase ; uite, biata Axinia numai cît te-a văzut ş'a şi apucat-o tremurul lui Cain.

— A ! haaa ! Axinia din gura Borcei, zise el făcînd un pas spre femee şi privind-o scînteetor ; ia mai stăi tu, fa, să-ţi sucesc gîtul ca la şoprîe ; ce cauţi aici ?

Axinia, sprintină cum era, o rupse de fugă.

— Ia ascultă, Rusule, zisei eu apucîndu-l de braţ, las că i-i suci gîtul mai pe urmă.

Și cum se uita Rusu după Axinia care fugea, dădu cu ochii de grămada de femei strinse ciotcă mai de-oparte împrejurul a nu știu ce.

— A! ha! zise el, iar o venit aici cotoroanța de vrăjitoare; și pe cît îi îngăduia starea lui de amețeală, se smulse din strînsoarea mea și se îndreptă repede spre grămada de femei.

— Ia mai stați să v'arăt eu amu, amenință el de departe.

— Iaca Rusu, iaca Rusu, auzii strigînd speriat pe o femee din grămadă.

Toate femeile întoarseră capul și, cînd văzură pe Rusu venind, iute se sculară ș'o împunseră de fugă care încotro. O babă, care părea că formase centrul grupului de femei, se sculase și ea, strîngea repede nu știu ce și, pe cît îi îngăduiau bătrînele ei picioare, o luă și ea la fugă spre Neagra, își ridică fusta până la genunchi, intră în apă și, luptîndu-se cu repegiunea curentului, se silea să ajungă cît mai iute la malul celalt. Nu cunosc obiceiul cînilor de vînat, dar îmi închipuesc că, tot ca și Ion Rusu, trebue să fi rămînînd pironit un ogar, care vede o sută de epuri țîșnind de-odată din toate părțile și nu știe după care să se iee. Și Rusu, mînios și rușinat, poate, de neizbînda sa, se întorcea mai încet decît se dusese.

— Da ce-i, Rusule, zisei eu, cînd fu lîngă noi, ce te-ai apucat de speriat femeile satului?

— Ce i?... D'apoi că doar n'o-iu da eu cu crucea peste spurcăciunea cea de cotoroanță, zise el arătînd spre baba, care trecea Neagra prin vad; și o sudalmă, care dovedea că Rusu nu era în termeni tocmai excelenți cu crucile, cu Dumnezeii, cu icoanele și cu tămîia, căzu ca o grindină pe capul babei, care trecuse apa și se depărta repede pe drum la vale. Am să-i descînt eu de baghiță unde-o miruit-o cu lapte acru popa ei cel țigănesc.

— Da ce ți-o făcut baba, Rusule, de-o tămîezi așa?

— Hei! d'apoi că doar asta-i Marula, vrăjitoarea din Pălтiniș; după ce poartă toată noaptea pe Sarsailă după gît, vine de 'nchează apa prin sate.

— Las-o la pîrdalnica, dacă-i vrăjitoare, măi Rusule, că ți-a face vr'o farmazonie și te-i trezi într'o bună dimineață din om neom.

— D'apoi că doar nu mă tem eu de farmazoniile ei; eu îs cîntărit în ziua de Paști și nu se prind de mine dracoveniile ei.

Și mi 'nchipui că Rusu trebuia să fi fost cîntărit și în ziua de Crăciun; căci îmi făcea impresia unui om, care era în stare să svîrle cu barda și în D-zeu și în dracu.

— Hei! Axinio, fată hăi, hai vino 'ncoace, zisei strigînd pe femee, care sta lungită pe earbă mai de-oparte la o depărtare anume aleasă în vederea Rusului; hai, vino 'ncoace, că Rusu s'a hotărît să-ți sucească gîtul mai tîrziu.

Axinia se sculă și, cu băgare de samă, se apropie de noi pe la spate.

— Ia du-te și spune crîșmarului să vie cu socoteala, îi zisei întorcîndu-mă la ea.

Axinia făcu un ocol larg și chibzuit pe la stînga Rusului, dela care nu-și luă ochii, până ce nu se simți în afară de sfera primejdiei și, apropiindu-se de ușa crîșmei, strigă pe crîșmar, fără a intra în lăuntru. Acesta veni numaidecît, plătirăm și ne sculărăm să plecăm.

— D'apoi că doar n'îți pleca neavoastră fără să vă opriți pe la palaturile Rusului, zise acesta înfigîndu-și provocător amîndouă mînile în brîul său cel verde și lat.

— Rîndul nostru, cugetai eu...—Nici nu rămîne vorbă, Rusule, să trecem noi prin gura Dîrmocsului și să nu vedem palaturile Rusului, se poate? Numai să mergem mai repede că ne apucă noaptea și trebue să fim în astă sară la Șar.

— De ce-așa mare grabă, mă rog? doar Șarul n'o să fugă peste graniță; tot acolo o să-l găsiți și mîni-dimineață.

— Așa-i Rusule, dar vezi tu, noi sîntem cu trebi de-ale stăpînirii și nu putem întîrzia.

— D'apoi că, de, nu-i hi d-ta inginerul care croește șușaua?

— Ba, de nu ți-ar fi cu supărare, Rusule, chiar eu sînt cel cu șoseaua, uite, și arătai la tovarășul meu, d-lui e storăș la suprefectura dela Broșteni și are de dus niște porunci la primăria din Șar.

Rusu se uită lung și bănuitor la tovarășul meu.

— Mă!... izbucni Rusu de-odată, făcînd un pas spre tovarășul meu, care, în fața acestei explozii de o familiaritate îndoioasă, făcu și el un pas îndărăt — Mă storăș, mi-ți tămîia și parastasu...

Și nelăsîndu-l să mai adaoge a cui, anume, tămîe și parastas:

— Ian ascultă, Rusule, zisei eu, am luat pe storășul acesta dela suprefectura din Broșteni, cu chezășia c'am să-l dau înapoi cu ciolanele nerupte, și tu, fiindcă n'ai sucit gîtu Axiniei, ai voi să-mi vîri storășul în spărieți? Fii cuminte și ia mai bine hai să vedem palaturile Rusului din gura Dîrmocsului.

— Mă storăș...

— Hai Rusule, hai, zisei apucîndu-l de mînecă și trăgîndu-l mai mult cu sila după mine.

— Da de unde ai găsit dihania asta cu musteţile roase de molii? zise el aruncîndu-și încă odată ochii spre tovarășul meu și lăsîndu-se a fi mai mult tîrît decît să meargă de bună voe.

— Bravo, Rusule, d'apoi de ce-a mai lăsat D-zeu molii pe pămînt? Ia, ca să mai roadă și ele cîte o leacă de musteți, pe unde găsesc. Ș'apoi doar nu-i fi vrînd tu să aibă toată lumea musteți ca tine; a cui e vina dacă tu te-ai dus cel întăiu, cînd a împărțit D-zeu musteți oamenilor pe pămînt?

— Hm! făcu el răsucindu-și cu mîndrie musteața-i gălbănă și stufoasă.

Şi cît pe ce s'o păţească tovarăşul meu pe tema musteţilor.

Ajunserăm la palaturile Rusului. Nu e vorbă, aceste palaturi nu erau împrejmuite cu ziduri, metereze şi bastioane tocmai medievale; în schimb însă, un gard de răzlogi, veşnic beat, de abia se ţinea pe picioare şi cutrierînd locuinţa Rusului, şovăia şi se cumpănea cît de cît să cadă; pe alocurea, chiar, vacile şi porcii, cu un dram de îndrăsneală, ar fi putut sări neopriţi pe domeniile Rusului; se vede însă, că nici cucuta, nici brusturul, nici urzica moartă şi nici hreanul porcesc nu ispiteau fie foamea unora, fie lăcomia altora. Şi, deşi am fi putut tăia de-adreptul spre locuinţa Rusului prin una din miile de spărturi făcute de vechime sau putrejune în gardul de răzlogi al despotului dela Dîrmocs, avurăm, totuşi, înţelepciunea de a intra pe poarta de onoare; sărirăm, cu alte cuvinte, peste un pîrlaz cu două trepte, înţepenite fiecare pe cîte doi ţăruşi înfipţi în pămînt, şi fiecare treaptă străbătînd prin gard de-oparte şi de alta; şi mi'nchipui că Rusul nostru trebuia să fi numărat printre strămoşii săi vre-un Oleg sau Rurik, de oarece izba sau cocioaba lui nu se depărta, de loc, de tipul patriarhal al primelor locuinţi slavice; cel mult dacă vechimea îi dăduse o brîncă şi, hlind-o într'o parte, îi hlise în acelaşi timp, şi în sens oblic, liniile odată perpendiculare ale uşii şi ale ferestrelor sale, aşa încît acestea, ca o gură şi doi ochi de un alt gen, apucate parcă de spasmuri, se strîmbau la trecători. Şi dacă Rusu nu avea femee şi copii, avea cel puţin o familie: un purcel cu o rămăşiţă de murdărie pe sfîrcul rîtului, răsări de după casă şi, cu gîtul întins, veni grohăind până sub genunchile noastre; o găină şi un cucoş scurmau mai de-oparte, ca pe propriile lor domenii, gunoiul heteroclit din jurul unei coteneţe sparte, iar din cînd în cînd, cîte o rîndunică, venind la cuibul său, se înfigea ca o săgeată în capătul înegrit al grinzilor de brad, eşite afară de sub vechiul acoperemînt de şovar.

— Bravo Rusule! zisei eu, îmbrăţişînd cu privirea tot coprinsul lui domestic; ştii că-mi plac palaturile tale?

— Hm... făcu el răsucindu-şi eterna-i musteaţă stufoasă şi galbănă; ia poftiţi s'iţi sta o ţîră; şi ne arătă prispa jerpelită a cocioabei lui.

— Mult n'om sta, Rusule, zisei aşăzîndu-mă pe prispă, că ne grăbim; ia, cît om face cîte-o ţigară; tu fumezi? şi-i întinsei portabacul meu.

— Mulţămesc d-tale. Eu nu beau tiutiun.

Şi se puse şi el pe prispă între mine şi tovarăşul meu.

— Ma!... izbucni el de-odată, întorcîndu-se răstit la tovarăşul meu, care se mulţumi de astă dată să tresară şi să scape, cît pe ce, dintre degete ţigara, pe care se pregătea s'o aprindă.

— Bine, Rusule, zisei eu apucîndu-l cam de după gît, da dacă mi-i sperie storăşul şi l-a apuca frigurile, cu cine mă duc eu pân' la Şar? ia lasă-l şi spune-mi, stai tu singur în palaturile aistea?

— D'apoi? şi după un moment de gîndire, uitîndu-se ţintă la mine, mă rog, zise el, d-ta eşti chiar inginerul cu şuşaua?

— D'apoi doar ţi-am spus odată, Rusule; ce? vrai să ţ'o spun de două ori?

— Apoi dacă-i aşa, cînd îi veni cu linia pe-aici, să pui să tae colţu ist de deal, că se nărue peste mine, zise el, arătîndu-mi cu degetul spre drum şi drept în faţa cocioabei lui.

În unghiul repede ce făcea drumul dela apus spre meazănoapte, intra, în adevăr, înalt şi ameninţător, piciorul unui deal cu povîrnişul sfărîmat, semn că dealul se lăsa încet la vale pe pătura lunecoasă de lut, ce-i slujea de temelie.

— Bucuros, Rusule, zisei, uitîndu-mă la piciorul cel de deal şi dîndu-mi aerul că mă gîndesc asupra lucrului; după aceia scosei carnetul şi trăsei cu creionul cîteva linii fără înţeles.

— Bine, Rusule, continuăi eu, cu aerul celui mai desăvîrşit inginer; bine, iţi făgăduesc c'o să caut să nu se nărue dealul peste tine; dar ia să plecăm că ne apucă noaptea; cînd m'oiu întoarce, o să trec iar pe-aice, Rusule, am prins dragoste de tine şi pace.

Rusul îşi răsuci de astă dată amîndouă musteţile sale cele galbene şi stufoase şi se păru că rămîne un moment cu ochii în pămînt şi gînditor; apoi, repede:

— Să mă aşteptaţi numai o ţîră, zise el sculîndu-se, îndreptîndu-se spre uşa cocioabei lui şi intrînd în lăuntru.

— Mă storăş... zisei eu cu glas înăduşit şi simulînd unghiont către tovarăşul meu, mă storăş... mi-ţi tămîia şi părastasu...

Tovarăşul meu se mulţumi să-mi întoarcă o păreche de ochi sub fulgerele cărora s'ar fi topit piscurile de granit ale Horebului, şi era pe punctul de a formula un răspuns, sub trăsnetul căruia s'ar fi zguduit din temelie turnul Faselus; dar nu avu timp; Rusul apăru în cadrul strîmt al uşii cu amîndouă mînile strălucind de un fel de unsoare şi aducînd ceva rotund şi învălit între două frunze veştede de brustur.

— Ia na de colea, mă storăş, zise el punînd, fără multă ceremonie, boţul în mînile tovarăşului meu; că doar nu-ţi pleca cu mîna goală dela palaturile Rusului, continuă el, aşezîndu-se iar între mine şi tovarăşul meu.

— Cu mîna goală?... cugetai eu; nu cumva, Rusul dracului ne iea drept cerşetori?

— Şi cu ce ne dărueşti tu, Rusule? ce-ai pus tu în frunzele cele de brustur?

— Ce să pun? ia o ţi' de unt dela oiţele mele; He, hei! parcă ce? crezi d-ta că Rusu-i aşa numai cu degetu?

Şi la un moment dat, ne trezirăm, şi eu şi tovarăşul meu, cu labele unse ale Rusului, căzînd greu şi în toată lăţimea celor cinci degete resfirate ale lor, pe spetele noastre, ca semn al unei familiarităţi, la care Rusul binevoise a se scobori până la noi dela înălţimea darului princiar înfăţişat prin boţul de unt de oae... Şi pecetea de unsoare a Rusului, tipărită pe spetele noastre, rămase neştearsă; iar surtucele noastre, păstrînd-o ca amintire, trăiră şi muriră cu ea.

Apoi trăgîndu-mă spre el cu acea căldură de dragoste spontanee, ce se naşte la unii oameni sub imperiul băuturii:

— Mă... ingineriu.... zise el, vîrîndu-şi faţa lui mustăcioasă până sub nasul meu; mă ingineriu... mi-ţi tămîia şi parastasu... şi scrîşnind din dinţi îşi înfipse ochii lui albaştri şi uşor injectaţi până 'n fundul ochilor mei.

— Bine, Rusule, zisei eu cu răceală, proprie mie în împrejurări grele, ia să lăsăm tămîia şi parastasele pe sama popii; de-o-camdată, şi fiindcă mă grăbesc, adăogăi sculîndu-mă în picioare, spune-mi lămurit pe unde vrai tu să taiu linia drumului? Să taiu dealul, sau, mai bine, să fac un zid ţapăn de piatră, care să oprească năruirea dealului?

— Ba să tai dealul.

— Bine; şi scoţînd carnetul mă făcui că însemn cu îngrijire dorinţile Rusului.

Tovarăşul meu, folosindu-se de încurcătura mea cu Rusul, o ştersese; sărise pîrlazul şi încălecase. Cînd Rusul băgă de samă că tovarăşul meu se şi suise pe cal, un fel de furie îl apucă, mă lasă pe mine, se repezi şi sări pîrlazul. Tovarăşul meu, însă, dete călcîie epei şi o rupse de fugă.

— Mă storâş... Mă storâş... crucea şi icoana... şi se luă după el ca să-l prindă.

— Rupe-o de fugă peste deal, Axinio, zisei femeii, încălecînd şi eu repede.

Axinia zbură.

Arsei calul peste şele cu varga şi el înţelese că, de astă dată, trebuia să-mi pună la îndămînă toată iuţala picioarelor sale; plecăi în goană. Rusul, care-şi luase nădejdea dela tovarăşul meu, auzind în urmă-i tropotul calului meu, se întoarse şi se aşeză în drum aşa, ca să-mi poată apuca, din fugă, calul de dîrlogi; cînd crezui însă potrivit, cîrnii puţin calul la stînga şi trecui ca vîntul, iar Rusul, în loc să apuce de dîrlogi, îmi apucă urma.

— Mi-ţi tămîia şi parastasu, îl auzii strigînd în urma mea; şi mi'nchipui că trebue să se fi luat în goană după mine toate crucile şi toate icoanele; eram însă prea departe ca să mă ajungă.

Şi cînd mă gîndeam că o singură nesocotinţă a tovarăşului meu dăduse lucrului o întorsătură aşa de caraghioasă!...

— Bine, rîsul moliilor, îi zisei ajungîndu-l din urmă, dracu te pune să pleci fără ştirea Rusului? Mi-ai zădărnicit toată iscusinţa mea diplomatică.

— Eram grăbit, răspunse el cu seriozitatea cea mai desăvîrşită, căci am de dus dela suprefectura de Broşteni nişte porunci la primăria din Şar.

— Bine, mă storâş, de m'apuca Rusu la bătae?

— Aş fi sacrificat pe altarul umanităţii 25 de parale şi aş fi pus pe Axinia să te frece cu rachiu şi cu sare; şi, mai la urmă, o bătae n'ar fi fost lucru tocmai de mirare, de oarece orice luptă de fineţă diplomatică se sfîrşeşte, de regulă, cu păruială, cînd mai ales e şi Rusul la mijloc.

— Şi untul?

— I l-am lăsat pe prispă ca să-l trimeată Majestăţii Sale Împăratului tuturor Ruşilor, spre a-şi unge ciobotele cu el.

— Bine—şi acum, pentru toate aceste isprăvi, care va forma una din paginile strălucite ale cavalerismului modern, şi în lipsa vre-unei Dulcinee de pripas, îţi permit să săruţi în bot pe năzdrăvana ta Rosinantă, care a ştiut cu atîta pricepere să scape din primejdie pe Don-Chichotul său.

Un şuerat puternic şi ascuţit sfîşie aerul în urma noastră. Cînd întoarserăm capul, văzurăm pe Axinia scoborînd iute şi sărind ca o ţarcă peste bolovănişul dealului sfărîmat, răsărind acum întreagă din îndoiturile lui adînci, acum numai tulpanul ei undelemniu zărindu-i-se pe deasupra; ai fi zis că se luptă cu înecul împotriva unor valuri, care se trudeau s'o cufunde.

— Ş'ai scăpat cu gîtul nesucit, şopîrla naibii? îi zisei eu cînd fu aproape de noi.

— D'apoi, zise ea gîfîind, parcă mă tem eu de Rusu?... şi roşie ca un rac fiert, ufff... făcu ea, ştergîndu-şi sudoarea de pe frunte cu basmaua ei groasă cu horbotă lată pe margini.

— D'apoi de cine dracu te temi tu, fa? Cînd tu eşti în stare să te mistui din ochi ca argintul viu, parc'ai avea chitia lui Aghiuţă pe cap? Doar numai Ochilă şi Lungilă din poveste să-ţi poată veni de hac, cît de iute scaperi tu din picioare!

— O! pîrli-l-ar para focului, musteciosul dracului; nu v'am spus eu?

— De spus ne-ai spus tu! Dar tot mi se pare că musteţile Rusului te gîdilă pe la inimă...

— Da ducă-se pocnitului cu musteţile lui cu tot, şi să gîdele cu ele pe cine-o mai gîdilit. Las să se mai lege el de mine, că de nu-l fac alb... şi roşie ca racul fiert şi ştergîndu-şi într'una sudoarea de pe frunte cu basmaua ei groasă, ţesea iute din picioare, mergînd alăturea cu noi.

— Da ştiţi neavoastră că n'ajungem în ia'sară la Şar? zise ea într'un tîrziu.

— Ei bine, ne-om opri undeva; mai este vr'un sat până în Şar?

— Mai trecem prin Pălfiniş şi prin Panaci.

Soarele scăpăta spre apus şi umbrele lungi ale munţilor din stînga noastră înaintau încet pe vale în spre munţii dimpotrivă, trăgînd pe pămînt o nesfîrşită şi capriţioasă linie de umbră frîntă, tivită cu lumină. Peste înălţimile aeriene din dreapta noastră, frămîntate de văi tăinuite şi adînci, ca peste o mare cu valuri încremenite, se întindea feeric şi fără sfîrşit o reţea imensă şi fin ţesută din flacările roşietice ale apusului. Un vînt uşor legăna molatic coamele despletite şi plîngătoare ale mesteacănilor blonzi cu trunchiuri de argint. În earba înaltă şi de un verde gingaş, aceiaşi suflare săpa unde fugătoare şi înflorite; pe nota domoală şi adîncă a unei orgi colosale, se ridica de pretutindeni în văzduhuri şi se pierdea în depărtările albastre

un murmur tainic și neînțeles. Pe calea-i lungă și fără sfirșit, Neagra luneca pe lingă noi cu undele-i grăbite și etern murmurătoare... Și cel mult dacă o rază rătăcită din apusul înflăcărat mai arunca un strop de lumină peste luciul ei cuprins de umbră... Mergeam tăcuți, iar umbrele noastre, însoțindu-ne pe dreapta, îngînau, cu pași de uriaș, cadența leneșă a mersului nostru. Și cine știe, dacă înseși sufletele noastre nu se molipsiseră de o simțire mai cucernică... Cel puțin Axinia, chiar eterna noastră Axinia, își strinsese basmaoa în geantă; mișcările ei iuți se domoliseră, privirile ei neastîmpărate lunecau larg pe împrejurimi și, cu amîndouă mînile ei mici, încleștate pe baera de dinainte a gentei, cu pasul ei mărunt și fin se conforma, în mod inconștient, după mersul meditativ al cailor noștri...

C. Hogaș

Cîntec de plasă

Aruncă-mi, adormită mare,
În coaja pieritoarei vieți,—
Din ape calde și amare,
Aruncă-mi stropii fără preț
Ai surelor mărgăritare.

De picătura lor mi-e sete
Și-o caut, cînd pe țărmul larg,
A vinetelor valuri cete
Aduc pietrișuri ce se sparg
Prin algi cu șerpuiri încete.

Dar nestimatele mărunte
Cu-a lor zîmbire nu-mi răsar
Și luminosul tău grăunte,
O mare ! 'l cîntă în zădar
Cîntarea spumelor cărunte.

Vor fi podoabele-ți pierdute
Tezaur pururi neatins...
Și vecinic ne 'nșirate, sute
De sălbi cu bob rotund și nins
O să rămînă necernute.

Dar mă voi cobori în mare,
Purtînd subțire plasă 'n dinți,
Și 'ncinsă 'n aspră cingătoare,
Să 'nfrunt alese suferinți,
Să caut stropurile-ți rare.

Din ale verzii mări pietrișuri
Mărgăritarele să string,
Cum primăvara, sub stufișuri
Aduni mărgăritar din crîng,
În luminoase secerișuri.

Să plîngă 'n scuturate site
Cu lacrimi scumpe, bobii suri
Și uzi ai perlelor răpite
Cu aspră trudă, 'n picături
Bogate, mării biruite.

Să 'nșir o vreme îndelungă
Comoara valului amar,
Pe-un fir pe care se alungă,—
Să 'nșir cu clipele 'n zădar
O salbă limpede și lungă.

Dar n'am, ca să le cînt fierbinte,
Ca să le-aleg, ca să le cern,
Ca să le port,—decît cuvinte
În șiruri moi și lungi s'aștern
Podoab' aducerii aminte.

Din a vieții mare crudă
Și zbuciumată, s'o culeg,
S'o lămuresc cu-a minții trudă,
În zîmbitoare sălbi să-mi leg
Podoaba mea, de lacrimi udă.

Alice Călugăru

Comisia dela Buhalnița

Documente cu privire la istoria țăranului romîn

Colecțiunile de documente istorice, cu privire la țara noastră, sînt foarte numeroase. Probabil că în mulțimea de documente vor fi și unele privitoare la țăranii noștri, pe temeiul cărora s'ar putea scrie o istorie a traiului lor, în diferite timpuri.

Cercetătorii specialiști vor fi știind de rostul unor asemenea documente.

Sînt însă și unele care au rămas necunoscute până acuma.

Am înaintea mea un dosar compus din 121 file, intitulat așa: „*Della lucrărilor comisiei orînduită spre cercetare obijduirilor și asupririlor lăcuitorilor din satile Cracăul-Negru, Cracăuanii și Ghindăuanii, a sf. mănăstiri Hangului sau Buhalnița, de către posesorul căminar Dimitrie S.*[1]) *1839, luna Iunie 28*".

In acest dosar se găsesc lucruri pe care le cred foarte importante: sînt documente care arată adevăratele relațiuni dintre țărani și clasa cîrmuitoare; documente oficiale care destăinuesc suferințile ce îndurau țăranii din Moldova, într'un trecut care nu-i așa de îndepărtat.

In rîndurile care urmează, toate documentele din acest dosar sînt date la iveală: unele în întregime, altele numai în prescurtare, după însămnătatea ce am crezut că o înfățișează fiecare; iar altele au servit ca material de informație la închegarea acestei monografii.

*

Mănăstirea Hangu sau Buhalnița, din județul Neamț, astăzi în ruină, poseda în acel județ moșiile *Buhalnița, Poenarii, Potocii, Săcul, Izvorul-Alb, Cracăul-Negru, Cracăuanii, Chisirigul și Ghindăuanii*.

Aceste sate erau destul de populate, înainte vreme; la 1839, după cum rezultă din documentele de care ne servim, ele cuprindeau următoarea populație:

1) Numele vinovatului și al tovarășilor lui le dau numai cu inițialele lor, pentru a evita oarecare susceptibilități posibile, deși nejustificate.

	Birnici	Mazili	Văduv	Preoți	Diac.	Dasc.	Nevol.
Cracăuanii	110	5	12	5	2	2	
Cracăul-Negru	140		10	5	2	4	4
Ghindăuanii	190		20	6	2	4	
Buhalnița cu cotunele							
Potoci și *Poenari*	82		15	2	1	3	17
Săcul și *Izvorul-Alb*	67		8	1	1	2	11
	589	5	65	19	8	15	32

Afară de aceștia, în Cracăuani mai erau 2 *căpătăeri* și 12 plăeși ai sfintei mănăstiri, adică, în total, moșiile mănăstirii Hangu aveau o populație de 747 capi de familie, sau, socotind cîte 5 suflete pentru fiecare cap de familie, precum se obișnuește, vine că aceste moșii aveau o populație de 3735 suflete.

Tagma bisericească era destul de vredniceşte reprezentată. La 747 capi de familie erau 42 fețe bisericești, ceia ce face cîte o față cam pentru 18 capete.

Creștinii aceștia aveau, pentru a aduce laude lui D-zeu, două biserici în Cracăuani, din care una „acum se face prin stăruința preutului Constandin" două în Cracăul-Negru și două în Ghindăuani. Iar ca localuri de petreceri, și totodată ca izvoare de venituri ale proprietății, erau două crișme și un rateș în Cracăuani, o crișmă în Cracăul-Negru, una în Ghindăuani, două în Buhalnița și două în Săcu.

Alte izvoare de bogății, afară de păduri și pămînturi, mănăstirea mai avea și următoarele:

3 „herestee" mănăstirești pe Cracăul-Negru;
3 herestee la Cracăul-Negru, cu embaticuri cîte 1000 scînduri pe an;
2 mori cu embaticuri cîte 10 merțe popușoiu pe an;
8 „kio" (pive) de sucmani, fără embaticuri, tot pe Cracăul-Negru;
3 herestee mănăstirești pe Cracăuani;
3 mori mănăstirești, cu 5 pietre, pe Cracăuani;
2 mori cu embaticuri cîte 10 merțe de popușoiu pe an, în Cracăuani;
1 moară cu două pietre în Cracăuani, a sulgerului Iordachi Ieni, cu embatic numai 5 ocă ceară pe an;
1 herăstău, tot în Cracăuani, și tot a sulgerului Iordachi, cu embatic 1000 scînduri pe an;
1 moară a sf. mănăstiri, dăruită de egumenul Athanasie schitului Horaița;
15 pive de sucmani pe Cracăuani, fără embaticuri.

Afară de acestea, pe Cracăuani era o velniță de 10 stînjeni lungime și 8 lărgime, podită peste tot, și un grajdiu de 24 stînjeni lungime și 3 lățime.

Aceste moșii, cu atîția locuitori și cu atîtea îndemănări, erau menite să ațițe poftele oricărui doritor de a face avere.

La 19 August 1834, boerul Lupu Balș închee contract cu episcopul Sevastian, prin care ia în posesie „veniturile" moșiilor mănăstirii Hangu.

Contractul acesta fiind important din multe puncte de vedere, îl reproducem în toată cuprinderea lui:

„Adeveresc prin acest contract ce dau prea sfințitului e-„piscop Sevastian Κοςίω ποι Κοςίω Athanasie, spre a fi știut că „veniturile moșiilor sfintei mănăstiri Hangu și anume: Chisirigu, „Cracău-Negru, Buhalnița și Săcu, Cracăuanii, Ghindăuanii și „Chirocheștii, cu tot cuprinsul lor, le-am *cumpărat în posesie* de-„la sfinția sa pe trei ani ce-și primesc începere dela 23 April „1835 păr' la 23 April 1838, cu condițiile mai jos însămnate.

„1-iu. Dator sînt a da prea-sfinției sale cîte 80.000, adică „optzeci mii lei pe an, giumătate la sf. Gheorghe și giumătate la „sf. Dimitrie, fără a pricinui cea mai mică sminteală sau întîrziere.

„2-lea. Mă îndatoresc a mai răspunde prea-sfinției sale, cînd „mi se va cere, zece merțe orz, douăzeci vedre brînză cu urdă, „zece dimerlii fasole, zece dimerlii mazere, zece dimerlii bob, „zece merțe cartofe, zece merțe grîu, douăzeci și cinci merțe „popușoiu, cincizeci cași sărați, două mii culbeci, două mii „păstrăvi, cinci capre vînat pe fieștecare an.

„3-lea. Din slujbașii legiuiți de către ocîrmuire pentru „slujbele moșiei, să rămie pentru slujba mănăstirii Buhalnița „șese oameni, fără a-i supăra cu cît de puțin.

„4-lea. Pentru hrana a patru boi, doi cai și două vaci cu „vițeii lor, mă îndatoresc a da opt stoguri de fîn cîte de 8 „stînjeni împrejur, care să am a le teslemarisi pe moșia Buhalnița, „măsurat cu stînjenul obișnuit, îndată ce se va săvîrși facerea „fînului la rînduitul de către prea-sfinția sa. Iar pășunarea acelor „vite vara să fie pe imaș.

„5-lea. O morișcă din vatra satului Buhalnița, împreună cu „livezile, locul de grădină, mănăstirești, să rămie în socoteala „mănăstirii fără a avea eu vre un amestec.

„6-lea. *Eu nu sînt puternic a aduce lăcuitori de pe alte* „*moșii că să fac cherestea pentru speculație, decît numai cu* „*lăcuitorii acestor moșii să am toată voia*, precum și a da „lemne de foc cu giugărit, iar dărămare pădurilor la vite de „către nimene nu se îngădue a se face.

„7-lea. Eu am a mă folosi de venitul acareturilor mă-„năstirești de pe aceste moșii, și la împlinirea termenului con-„tractului să am a le teslemarisi în starea ce se vor primi.

„8-lea. Dela morile, hereseile, piule și dristele ce vor avea „oricine pe aceste moșii cu legiuite acturi de embatic, să am a-mi „trage adetiul după cuprinderea acelor acturi; iar acele ce vor „fi făcute cu rea credință să fie socotite în rîndul veniturilor „acestor moșii, și să trag eu folosurile.

„9 lea. Orice cerere ar urma din partea stăpînirii dela

„aceste moșii, să fie numai în socoteala mea, fără a pretenderisi „scăderea din ciștiuri.

„10-lea. *Preuții, diaconii și dascălii slujitori bisericilor de „pe aceste moșii să nu se supere de către nime cu vre un felin „de cerere, dindu-le și locuri pentru hrană, finaț și imaș după ponturile stăpînirii.*

„11-lea. Hotarele moșiilor acestora să am a le păzi precum „le voi găsi la intrarea mea în posesie, iar la intimplare de nă„vălire sau strîmtorire din partea megieșilor, dator sînt a face „îndată cunoscut prea-sfinției sale, ca prin canalurile judecătorești „să ceiu (cer) a lor nestrămutare.

„12-lea. *Dela lăcuitorii de pe aceste moșii eu îmi voiu „trage boerescul și celelalte a lor îndatoriri, după pravilele „stăpînirii, sau precum mă voiu putea învoi cu dînșii.*

„După cuprinderea acestor ponturi am a fi întocmai urmă„tor, trăgîndu-mi veniturile acestor moșii din tot locul. Iar la „dimpotrivă abatere, îndată să fiu îndepărtat din stăpînirea lor „fără să mi rămie cuvînt de vre un fel de pretenție, și spre în„tocmai urmare făcîndu-se două asemenea contracturi, unul din „partea prea-sfinției sale l-am primit eu, iar acesta, cu a mea „iscălitură, l-am dat prea-sfinției sale.

„*L. Balș*, vornic". 1834 August 19. Eșii.

Din cuprinsul acestui contract se poate vedea că mănăstirea pusese arendașului oarecare îngrădiri, pentruca acesta să nu vateme, prea mult, pe țărani. Așa, se stipulase că arendașul nu va putea lucra cheresteaua pentru speculație, cu locuitori aduși din alte părți, ceia ce era, întructiva, o garanție de menținerea bunelor relații între arendaș și țărani. Se mai stipulase că arendașul își va trage, dela locuitori, boerescul și celelalte a lor îndatori, după pravilele stăpînirii, și se adăugase un „sau", care a dat naștere multor abuzuri, anume că boerescul și celelalte îndatoriri ale țăranilor puteau să fie regulate *„precum mă voiu putea învoi cu dînșii"*.

Să reținem această ultimă clauză, în jurul căreia se desfășură o întreagă epopee.

Cîtă vreme Lupu Balș a fost arendașul moșiei, se pare că țăranii au fost mulțămiți cu soarta lor. Innainte de a expira termenul de trei ani, Balș trece moșiile sale către căminarul Dimitrie S., care își oprește, pe socoteala sa, moșiile Cracăul-Negru, Cracăuanii, Chisirigul și Ghindăuanii, iar moșiile Buhalnița, Poenarii, Potocii, Săcul și Izvorul-Alb le trece către doi negustori din Piatra: Apostol Z. și Neculai A.

Contractul prin care Lupu Balș luase în arendă moșiile rămîne valabil și pentru noii arendași, care, la expirarea termenului, îl prelungesc încă pe trei ani.

In contractul lui Lupu Balș se prevăzuse că arendașul are dreptul a se înțelege, cu țăranii, asupra boerescului ce i se cuvinea, cum și asupra celorlalte îndatoriri ale lor.—*„Pravilele stăpînirii"* se vede că nu-i conveneau lui S., și face o altă învo-

ială cu locuitorii din Cracăul-Negru, întărită de isprăvnicia ținutului Neamțu, sub No. 1697 din 16 Mart 1838, în cuprinderea următoare:

„Anul 1838, Mart în 15 zile. Eu, jos iscălitul, posesorul mo„șiilor sf. mănăstiri Hangu, dau aceasta la mîna lăcuitorilor din „satul Cracăul-Negru ținutul Neamțului, să fie știut că pentru „boerescul ce ei sînt datori a face după pravilele noului așeză„mînt, m'am învoit cu ei sub îndatorirea ponturilor de jos ur„mătoare:

„1. Tot locul de hrană, imaș și finațuri, îl las în folosul „lor, pe toți anii posesiei mele, dela 1838 April 23 și până la ase„mene zi anul 1841.

„2. Dijma din tot locul întrucît de puțin să nu fie supă„rați a o da".

„3. Pentru tot soiul de lemn, atît în casnicile lor trebuinți „cît și pentru cherestea de negoț și draniță, să fie slobozi a tăia „din pădurea de pe această moșie, fără a aduce lucrători stră„ini, lucrători de cherestea, și cheresteaua ce vor face, să fie proti„misită, dacă îmi va trebui, cu prețul ce vor da și alții; sau la „întîmplare de a nu-mi fi trebuitoare, să fie slobozi a o vinde „cui vor găsi și întru aceste nu are a intra și hereseile ce vor „fi pe această moșie, ci rămîn slobode de ei în deosebită învo„ire cu mine.

„4. Bine înțelegîndu-se că ei rămîn slobozi și de tot boe„rescul ce după ponturi sînt datori a face, precum arătură, pra„șilă, secere și celelalte, și pentru locul a treia parte cuvenit „proprietății și voia la pădure, sînt ei datori a-mi da, pe fiește„care an, *douăzeci mii lei* în două vadele, giumătate la sfîntul „Gheorghe, și giumătate la sfîntul Dumitru, cisluindu-i după sta„rea și a lor putere, pentru a cărora strîngere au să aibă rîn„duiți pe a lor răspundere, iar eu să am a li da plăeși din sluj„bașii volnici a moșiei spre zapciirea scoaterei banilor.

„5. Pentru lucrarea a trei heresei boerești, de pe această „moșie, sînt datori a-mi căra, pe fieștecare an, cîte patru mii „cinci sute butuci, în lungime cîte 12 palme, iar grosimea să „fie unul cu altul cîte de zece scînduri, pe care au a-i căra în „vreme cuviincioasă, ca să nu stee lucrarea hereseilor din a „lor pricină, și pentrucă am apucat a plăti unora din lăcuitori „pentru o sumă butuci, acei bani au a mi-i întoarce înapoi.

„6. Fieștecare dintre ei să aibă a-mi da și aduce păr în „depărtare la Tîrgul Neamțului, cîte două palme lemne de foc, „să dee cîte un puiu și o găină, din cincizeci mînzări un miel, „să-mi lucreze și cîte un caleap, cîte de o ocă de lînă, sau giu„mătate de cînepă, să dee pe fieștecare an cîte o mie culbeci, „o mie păstrăvi și cincizeci irunci.

„7. Din fieștecare zece lăcuitori ce vor fi pe această mo„șie, să-mi lasă cîte unul de starea al doilea și al treilea nesu„părați de ei întrucît de puțin de bir, havalele, adetiul moșiei „și voe la pădure.

„8. Cu toți caii ce vor avea pe moșie, sint datori în vreme „cuviincioasă a triera pe la moșiile ce țin în posesie, și eu să „am a li da din trier aceia ce vor da și alții pe la megieșite „moșii.

„9. Acareturile de pe aceste moșii precum și herăseile, să „aibă a le merimetisi și a săpa gîrlele în vreme, fără să am a „li da vre o plată.

„In ponturile de mai sus săvîrșindu-se cu ei această în- „voială, am a urma întocmai, pentru care dau aceasta la a lor „mînă supt a mea iscălitură".

La prima vedere, s'ar părea că învoiala făcută de S., cu țăranii, li era favorabilă, de oarece aceștia, în locul boerescului ce erau datori să facă, conform legilor în vigoare, convin să li se dea, fără dijmă, tot locul de hrană, imaș și fînațuri. In realitate, însă, folosul cel mare era tot al lui S..

După „pravilele noului așezămînt", de care vorbește această învoială, adică după *Regulamentul Organic*, țăranul, în schimbul pămîntului ce primea dela proprietar, trebuia să-i facă o cîtime de muncă determinată, după starea lui.

După Regulament, țăranii erau împărțiți în trei clase: în clasa întâia intrau aceia care aveau patru boi sau cai, în a doua acei cu doi boi sau cai, și în a treia intrau acei care aveau numai o vacă. Din ori care clasă ar fi făcut parte, țăranul era dator să muncească, pentru proprietar, 12 zile pe an; cei care aveau patru boi erau datori a face cărături până la o depărtare de șese poște, iar cei cu doi boi până la o depărtare de trei poște; cu fiecare păreche de boi trebuia să se transporte două care de lemne, iar cei care nu aveau boi lucrau cu palmele patru zile pe an. Afară de aceasta, toți locuitorii, fără deosebire, lucrau patru zile pe an pentru reparațiile necesare diferitelor acareturi de pe moșie, și dădeau dijmă din toate productele. In sfîrșit, din 25 locuitori, unul era pus la dispoziția proprietarului.

Aceasta era starea legală a țăranului, față cu proprietarul. Că abuzuri multe se făceau, nu mai rămîne îndoială; cele 12 zile ajungeau până la 60, fiind cu neputință oricărui țăran să facă, în 12 zile, munca toată cîtă i se cerea. Dar S., cînd, renunțînd la drepturile ce le avea după lege, convine altfel cu țăranii, aceștia nu numai că nu au fost ușurați, ci dimpotrivă îngreuiați, pentrucă, în realitate, ei nu au fost scutiți de nici una de îndatoririle lor.

In adevăr, de cărături nu au fost scutiți, căci trebuiau să-i care 4500 butuci. Știind că în Cracăul-Negru erau 140 birnici, și scăzînd 14 din ei, adică acei puși în serviciul arendașului, conform punctului 7 din învoială, rămîne că fiecare din cei 126 locuitori trebuiau să-i care cam 35 butuci. Această muncă nu se face în cîteva zile.

După pravile, din fiecare 25 locuitori, unul era pus la dispoziția proprietarului; după învoială, S. avea drept la unul din

zece, adică în loc de 6 oameni, el dispunea de 14, cu care lucra, în fereseile boerești, 45.000 scînduri pe an.

De căratul lemnelor de foc nu au fost scutiți locuitorii, precum nu au fost scutiți nici de zilele pentru reparațiunile acareturilor.

Au fost scutiți de dijmă; în schimb plăteau arendașului douăzeci mii lei în numerar, osebit de meii, găinile, puii, culbecii, păstrăvii, eruncile, lîna și cînepa, despre care nu vorbea nimic Regulamentul.

Tot peste prevederile Regulamentului, S. obligase pe țărani să-i triere, cu toți caii ce vor fi avînd, pe moșiile pe care le mai ținea el în arendă, fiind obligat a li plăti același preț ca vecinii lui.

Din cuprinsul acestei învoeli rezultă, în mod netndoelnic, înlesnirile mari pe care le avea arendașul, și care-și scotea arenda ce o plătea pentru toate moșiile numai din ceia ce încasă, în bani și în munci, dela sătenii din Cracăul-Negru.

Cum se executau aceste munci, și cum se aduceau la îndeplinire, de către arendaș, condițiile din învoelile cu țăranii, se va vedea din documentele ce urmează.

Arendașii se purtau rău cu țăranii; ca să poată stoarce dela ei bani și muncă, întrebuințau chiar torturi, fără a mai socoti călcările tuturor condițiilor din învoeli. Țăranii nu aveau cui să se jăluiască; S., cînd li venea la îndămînă, trecea drept „vechil", adică reprezentant al marelui boer și logofăt Lupu Balș, în contra căruia nu se putea concepe o reclamație.

In asemenea împrejurări, țăranii ar fi fost meniți să îndure, pe totdeauna, samavolniciile cele mai grozave, dacă nu s'ar fi găsit un om de inimă, care să-i ia sub protecția lui. Acesta era arhimandritul *Ioasaf Frumușanu*, egumen al mânăstirilor Buhalnița din jud. Neamț și Frumoasa de lîngă Iași, și care s'a plîns Domnitorului de suferințile pe care le îndurau sătenii.

Domnitorul a trimis acea jalbă sfatului administrativ, poruncind a se face o cercetare de către ispravnicul ținutului Neamț. Sfatul administrativ s'a supus poroncii domnești, și „Departamentul din lăuntru" a rînduit pe un revizor al său, care împreună cu ispravnicul să facă această cercetare.

La 20 Mai 1839, arhimandritul Ioasaf, *„plenipotentul patriarhului Alexandriei"*, adresează o jalbă Sfatului administrativ, prin care protestează în contra numirii ispravnicului de Neamț în această comisie, pentru motivele care se văd mai clar în jalba pe care arhimandritul o adresează Domnului, la 22 Maiu 1839, și în care se zice astfel: „Cu toată adînca supunere am văzut „părintească milostivire ce ați binevoit a revărsa prin rezoluția „pusă pe jaluba mea, în pricina crudelor asupriri ce pătimesc „lăcuitorii de pe moșiile mânăstirii Buhalnița, despre posesori, „precum și pentru silnica luare de către cinovnicul isprăvniciei „de Neamț, *Ţonea*, înscris dela locuitori, asemenea și pentru „nepilduitul arest în care au ținut acel Ţonea pe economul mă-

„năstirii, poronciad Inălțimea Voastră Sfatului, ca pentru toate „a se face cercetare, și să se pedepsească pe pîrîți, rînduindu-se „de comisari într'aceasta și pe D-lui ispravnic de Neamț. Deci „fiindcă asupririle și schingiuirile lăcuitorilor, posesorii prin lu„crările ispravnicului le-au săvîrșit, precum asemenea și cinovnicul Tonea iarăși de ispravnic au fost trimes, apoi fără îndoială „că D-lui ispravnicul nu numai nu va scoate în lumină pe ade„văr, dar încă se va sirgui a-l tăinui, spre a-și apăra postul său, „care nu numai n'au dat ocrotire lăcuitorilor, dar încă ajutor po„sesorilor. De aceia eu, cu toată adînca supunere mă rog Inăl„țimii voastre ca să binevoiți înalt a poronci a nu avea nici o „împărtășire în acea comisie. D-lui ispravnicul de Neamț, rîn„duind în locul D-sale alt boer de aici din Iași, împreună cu re„vizorul Departamentului din lăuntru".

Protestul arhimandritului pare a fi găsit răsunet, și comisia s'a alcătuit din revizorul Departamentului, pitarul Dimitrie Dudescu și căminarul Filip Scorțescu din Iași.

Pecînd arhimandritul Ioasaf se lupta în Iași ca să nu fie numiți în comisia de cercetare oameni care să părtinească pe vinovați, locuitorii de pe moșiile mănăstirii Buhalnița fac între dînșii o unire frățească pentru a-și apăra drepturile.

Iată documentele interesante ale acestei uniri:

„Pentru necurmatele asupriri și schingiuiri ce pătimim, ne „mai putîndu-le mai mult suferi, noi satele Cracăuanii, Cracăul„Negru, și Ghindăuanii, despre posesorul moșiilor acestora D. „căminar Dimitrie S., și oamenii D-sale, vătaji și plăeși, pentru „care știind și judecînd cele mai de folos pentru noi lăcuitorii „din pomenitele mai sus sate, ci întru o unire fiind am ales de „vichili din partea noastră pe Iftimie Doroftei, Vasile Pavăl, Du„mitru Panaite, Ștefan Mihuț, Nechita Brancu, Gavril Bucur, cum „și pentru Ghindăuani: Stahi a Mariei, Ilie Rovin, Ștefan Oana și „care sînt împuterniciți ca să meargă și să se arăte pe la lo„curile oriunde se va cuveni și vor stărui la orice instanție ar „cere trebuința pentru desrobirea noastră și scoaterea dreptului „nostru ce s'au răpit de către pomenitul posesor căminarul S. „numai prin silnicie, și spre încredințare scriindu-ni-se numele „aicea mai jos, noi am pus degetele pe sămnul crucei, totodată „întărindu-se și cu pecețile satelor pomenite mai sus.

1839 Iunie 1".

Un alt act de unire, cu data de 20 Iunie 1839, este mult mai elocvent:

„Pentru necurmatele obijduiri și asupriri și schingiuiri ce am „pătimit de la D-lui căminarul Dimitrie S., posesorul acestei mo„șii, cum și pentru alte felurite obijduiri sătești pricinuite satului „pentru însăși neunirea și dezbinarea urmată până acum între „noi lăcuitorii, din care pricină am căzut în cea de isiov sărăcie, „fiind însă că acum, din pronia cerească, după tînguirile unora „din noi, s'au milostivit ocîrmuirea de au rînduit inadins comi-

„sie spre cercetarea și punerea la cale tuturor asupririlor ce am „pătimit, de aceia adunîndu-ne la un loc cu toți lăcuitorii din a„cest sat Cracăuanii, cu sfatul de obște am judecat și am hotă„rît ca de astăzi și înainte noi toți lăcuitorii să fim întru o unire „frățească și să căutăm în de-opotrivă dreptul fieștecăruia sătean „ce am avea, fruntaș, mijlocaș sau codaș, fără dezbinare a vre„unuia din noi, și toate vicleșugurile și împilările urmate până a„cum din partea unuia asupra altuia și păzindu-se pentru de veci „sfezile, bătăile și pîrîturile i alte tulburări, și catahrisurile ce „au urmat până acum și care nu au adus satului vre-un folos, „ci mai vîrtos zdruncinare cu desăvîrșire. Deci dară dacă din „tîmplare vreunul din noi s'ar mai ispiti la niște de asemenea „pomenite nelegiuite urmări ca cele de mai nainte, unul ca a„cela nu numai să fie supus răspunderii tuturor păgubirilor pri„cinuite cuiva, ci încă să fie depărtat din sat".

Fi-vor aceste acte de unire opera arhimandritului Ioasaf, sau a *vechilului* său, slugerul Iordachi Harnav?...

La 22 Iunie 1839 *„Departamentul trebilor din lăuntru"* trimite comisiunii de cercetare copie și de pe altă plîngere a locuitorilor din Cracăul-Negru, și-i pune îndatorire să cerceteze fără părtenire:

„Și dela lăcuitorii satului Cracăul-Negru, moșie mănăsti„rii Buhalnița, primindu-se jaluba în alăturare cu listă de obij„duirile și schingiuirile ce arată că pătimesc despre posesor, De„partamentul le trimite comisiei în copie, adăugind a-i scrie că „întru înaintirea lucrărilor ce este poroncită a face, să aibă în „videre și aceste ale lor tînguiri, și cercetîndu-le toate cu amă„nuntul, să facă o lămurită prescriere de descoperire a curatului „adevăr, fără părtenire cuiva, și să o pristavlisască, avînd în „știință că la vreo abatere din adevăr, ea va fi supusă răspun„derii pentru orice împotriva dreptății hotărîre ar da Departa„mentul pe temeiul comisiei, și căutînd ca să deie sfîrșit cerce„tărilor, fără mai multă trăgănare, spre a se curma atîta inde„lungată peripiscă și a se putea da o hotărîre a viitorului curs „după dreptate.

Ministru și cavaler: *Ghica*, vel-logofăt."

Luînd în serios ordinul acesta de a căuta să descopere adevărul, comisiunea își începe lucrarea. Isprăvnicia ținutului Neamț, însă, îi pune multe piedici, din care pricină *„comisia dela Buhalnița"* intră în oarecare conflicte cu ispravnicul, care se plînge Departamentului, și acesta trimite comisiei ordinul No. 12517 din 26 Iunie, în următoarea cuprindere:

„Isprăvnicia Neamțului prin raporturile sub No. 5242 și 5243 „aduce la știința Departamentului că acea comisie în loc să și „înaintească lucrările ce este poroncită spre descoperirea obijdui„rilor lăcuitorilor moșiilor mănăstirii Buhalnița, de către posesor, „ca mai mult s'ar sirgui cu zădarnicele corespondenție îmboldind „pe Isprăvnicie, dar nu mai puțin și între lăcuitori, unde în loc

„prin chip liniștit să caute a descoperi obijduirea lor, ca mai „mult i-ar nelinişti, despre care asămine urmare a comisiei fiind „Departamentului de mirare, îi scrie ca să se mărginească nu„mai cu cercetarea în care este rînduită, pentru care să se și si„lească a-i da mai în grabă sfîrșit, și a se întoarce la Iași, con„tenind zădarnicele corespondențe cu Isprăvnicia, dela care orice „împiedecare ar videa, trebue mai întâi a se adresarisî cu cerere „aice la Departament, iar nu dela sine, luînd comisia bune mă„suri ca să aducă cele poroncite în ispravă, și lăcuitorilor să nu „li se pricinuiască *bontăluire*, căci la din împotrivă ea va fi răs„punzătoare".

Era învinuită comisia dela Buhalnița că pricinuește *bontăluire* între săteni, adică îi răzvrătește, sau — cum s'ar zice în stil modern — face instigații.

Deși pe acele timpuri nu era nici telegraf, nici telefon, rapoartele ispravnicului de Neamț făceau în foarte scurtă vreme drumul până la Iași, așa că la 28 Iunie, Departamentul, prin ordinul 12769, poruncește revizorului să suspende cercetările:

„Cu neplăcere vede Departamentul că lucrările comisiei de„la Buhalnița unde și D-ta eșii rînduit, au ajuns a se cunoaște „atît de alunecate, cît se pot zice numai o confuzie pricinuită „Departamentului cu corespondențele întrijite dintre ea cu Isprăv„nicia, dar nu mai puțin și cu pășiri peste a ei competenție, lucru „de care au trebuit a te feri ca să nu cazi în răspundere și în„vinovățire. Așa dar, fiindcă la raportul comisiei s'au răspuns „prin poronca cu No. 12768, de unde te vei priloforisi, ți se în„semnează și în osăbit, ca peste poronca ce ai să nu te întinzi, „ca să nu greșești, iar după aceste, ca îndată dînd sfîrșit cerce„tării pe care numai comisia este poroncită, pără în 8 zile să te „afli aice cu della ce veți fi înființat a aceștii cercetări".

Ordinul către „comisia dela Buhalnița", din care urma a se *priloforisi* revizorul Dudescu, are această cuprindere:

„Primindu-se raporturile acei comisii de supt No. 50 și 51, „Departamentul dintru a lor cuprindere și din cele de mai „înainte din partea isprăvniciei raporturi, precum și din tîngui„toarele jalube și protesturi a D-sale căminarului Dumitrache S., „vechil D-sale logofătul Lupu Balș, posesorul moșiilor mănăs„tirii Buhalnița, au venit la îndoială și prepus că precum necu„viincioasele intrigi iscate între dînsa cu isprăvnicia sînt pornite „din ambiție fără de rezon (de vreme ce și o parte și alta nu „pot a eși din poroncile ce au), apoi și cercetarea cu patimă „fiind, nu poate vreodată a fi tocmai ca o cercetare din care s'ar „aștepta curatul adevăr, mai vîrtos cînd comisia peste a ei com„petenție se vede că oprește și împiedică lucrările isprăvniciei „acele întemeiate pe poroncile Departamentului de a aduce întru „împlinire în [.......] a fieștecăruia predmet privitor la îndato„ririle lăcuitorilor către posesor după formalnicele învoeli, „a căror întemeiare este de prisos comisia a se ispiti „de a o desființa, neputînd ca să ajungă la această dreptate, de-

„cît numai ocîrmuirea, care poate a cerceta și a îndrepta aba„terile sau făptuirile cele urmate împotriva legiuirilor, și nici la „aceia măcar de a lua din „mînile" oamenilor isprăvnicești po„roncile slobozite lor și a le trimete, ca cum ea ar fi de sine o„cîrmuitoare și dela dînsa s'ar aștepta povățuire, în vreme cînd „prin poroncile cu Nr. 9697 și 9976 este stînjenită în lucrări, așa„dar făr a se întinde mai mult, din ceasul primirii aceștia, ea „va da sfîrșit îndată cercetării pe care nu mai este poroncită a „face, și fără a mai prelungi, să se ridice și să vie cu lucră„rile ce va fi făcut după cele mai sus poroncite, neîntîrziindu-se „întru ce nu este poroncită nici privind la invitările ce se văd „că se uneltesc acolo, dar apoi nici cutezînd a mai împotrivi „sau a împiedica împlinirea legiuitelor datorii a lăcuitorilor către „posesor după învoeli, căci firește dacă cheresteaua ce sînt da„tori lăcuitorii a o pogorî după alcătuire în vreme, nu se va tes„lemarisi, dacă *prașa* păpușoilor în vreme nu se va face, pre„cum nici s'au făcut după știința ce este; dacă cositul și sece„rea, precum și celelalte în vreme nu se vor face, cine apoi va „fi răspunzător pagubelor? Negreșit că acei care vor fi pricina. „Pentru aceasta acea comisie mărginindu-se în poroncile mai „sus numerarisite care sînt pe temeiul jalubelor primite la De„partament din partea lăcuitorilor satelor ați [....] întru acele po„ronci fără privire precum s'au zis către invitări și fără a se ză„bovi cu zădarnice corespondențe, să dee sfîrșit și să aducă „della cercetării fără mai multă întîrziere, căci ea nu este rîn„duită a dispozarisî, decît numai a cerceta pe cît are poroncă".

Aceste poronci, date de ministrul și cavalerul vel logofăt Ghica, sînt explicabile, știindu-se că erau cerute în interesul altui mare boer, Lupu Balș, căruia nu i se putea refuza această cerere, mai cu samă cînd era vorba ca țăranii să-și îndeplinească îndatoririle luate prin „formalnice învoeli", pe care comisia le credea nelegale, dar mai vîrtos pentrucă Ghica era cumnat cu Balș.

Și astfel comisia dela Buhalnița a încetat cercetările. Dar, până ce au sosit ordinele din Iași, au trecut cîteva zile, de oarece au fost primite la 6 Iulie, și până atunci s'au încheiat cîteva lucrări, din care se pricepe lesne pentruce Departamentul s'a grăbit să pue un capăt anchetei.

Conform contractului, arendașii S. și A., pe care comisia nicăeri nu-i recunoaște în calitate de reprezentanți ai lui Balș, ci ca adevărați arendași, erau datori să dee mănăstirii o anume cîtime de producte, din care nu au dat decît o mică parte; nu au dat numărul de slujbași convenit, dar mai cu samă au atins drepturile mănăstirii prin faptul că „au stricat embaticurile unora și altora ce avea pentru herestee", contravenind punctului 8 din contract. Și embaticurile acestea aveau oarecare importanță. Așa, „prea-sfințitul Sevastian", conform embaticului din 20 Mart 1837, pentru un vad de herăstău pe apa Cuejdiului, trebuia să dee mănăstirii numai 100 dulapi, 2 ocă ceară și 4 ocă untde-

lemn pe tot anul, iar Neculai A., cu osebită alcătuire, lua 250 lei pe an; a stricat embaticul arhimandritului Daniel din 1814 Iunie 20, pentru un herăstău de pe apa Izvorul Muntelui, a preotului Ştefan şi diaconului Neculai din Săcul, în care se hotărăşte să dee mănăstirii 100 scînduri numai, iar Neculai A. numai cu alcătuire din vorbă le ia pe an 1800 scînduri, şi pentru a-i sili să deie aşa mare adetiu, li-au oprit herescile, nu le lasă scîndurile ce fac să le vîndă la alţii, li ia scîndurile numai cu preţul ce voeşte el, li opreşte embaticul, lucrînd însuşi A. la herescie, dîndu-i pe dînşii afară din chiar lucrul lor, şi pentru scîndurile ce li-a luat în anul trecut, nu voeşte a li da ţidule; vlădica Athanasie Sevastian, în puterea embaticului din 14 Sept. 1836, pentru un herăstău de pe Cracăul-Negru, trebuia să dee 1000 scînduri, dar S. li lua 1600; tot vlădica Sebastian mai avea, cu embatic, un herăstău pe Cracăul-Alb, pentru care trebuia să deie tot 1000 scînduri pe an, iar S. li lua 1600; embaticul arhimandritului Daniil, din anul 1820, hotăra să dee 1000 scînduri pe an, iar S. lua tot 1600; cinci mori cu embaticuri trebuiau să dee cîte 10 merţe popuşoiu pe an, iar S. li lua cîte 20 merţe; afară de aceasta dela 15 pive de sumane lua cîte 70 lei pe an de fiecare; tot S. a stricat o dumbravă de stejăriş de pe dealul Ghindăuanilor, care a fost apărată, precum şi alte dumbrăvi de stejăriş a mai stricat, osebit că a ruinat acaretele velniţei care nu mai preţuia acuma nici 20 de galbeni, şi ar trebui 200 pentru a o aduce în stare bunişoară.

Arhimandritul Ioasaf reclamase că preoţii, diaconii şi toţi slujbaşii bisericeşti, care erau scutiţi de dări, şi cărora arendaşii trebuiau să li dee locuri pentru hrană, fînaţ şi imaş, după ponturile stăpînirii, sînt siliţi să li plătească adetiu, şi nu au locuri de hrană; acelaşi lucru îl reclamă comisiunii, la 28 Iunie 1839, şi *Harnav vichilul*, adică procuratorul arhimandritului Ioasaf. Comisiunea, cu adresa din aceiaşi zi, citează pe toţi preoţii, diaconii şi dascălii din Cracăuani, Cracăul-Negru şi Ghindăuani, ca a doua zi, Duminică, după eşirea din biserică, să vie să fie întrebaţi asupra celor reclamate, aducînd şi alcătuirea cu S. pentru adetiul moşiei.

Rezultatul acestei cercetări se cuprinde în actul următor:

„*Arătarea preuţilor, a diaconilor şi a dascălilor din satul Cracăuanii asupra întrebării comisiei cu No. 56 din 28 Iunie 1839.*

„Vom fi următori a veni, iar cît pentru alcătuirea ce zice „că am fi avînd dela D-lui căminarul Dimitrie S., noi nu avem „la mînă nimica, dar siliţi fiind de D. căminar S. şi anul trecut „ni-au luat 300 lei adetiu, iar pentru anul acesta iarăşi am fost „siliţi de i-am dat înscris că-i vom plăti adetiu 400 lei, bez un „zapis de 300 lei ce au luat cu sila dela preutul Manolache „pentru adetiu. Aceasta ştim şi mărturisim.

„Constandin Iconom.
„Ereu Manolache.

„Ereu Ioan.
„Preutul Constandin.
„Diaconu Dumitru.
„Diaconu Grigorie.
„Dascălul Constandin
„Dascălul Gheorghie.

„Eu preutul Constandin iscălit în dos, dela casa mea şi „dela casa cumnată-mea, fiindu-ne şederea la un loc, şi neavînd nici locuri de hrană, după ponturile stăpînirii (pentru care „în deosebi am dat jalbă cinst. comisii) D-lui căminarul silindu-mă mi-au luat adetiu pe anul trecut 320 lei, asemenea şi „pe anul acesta mă sileşte a-i da 100 lei numai.

„Eu în dos iscălitul preot Manolache fac ştiut cinst. comisii, că pe lîngă toate alte obijduiri ce mi s'au pricinuit din partea D-sale căminarului Dimitrie S., apoi m'au îmbrîncit oamenii D-sale luîndu-mă cu sila să-i fac boeresc, pentru care necinste ducîndu-mă la D-lui şi arătîndu-i de această urmare a „oamenilor D-sale, D-lui mi-au răspuns că însuşi au poruncit „aceiora, ca nu numai brînci să-mi dee, dar şi de barbă să mă „tragă, pentrucă nu mă duc la boerescul D-sale. Aceasta ştiu şi „în frica lui Dumnezeu arăt cinstitei comisii.

„Luare aminte.

„Comisia cercetînd cu pătrundere au descoperit că toţi aceşti iscăliţi nu au locuri de hrană după ponturile stăpînirii, „dar nici precum li s'au împărţit moşia între ei, afară numai de „iconomul Constandin, acel ce au arătat la comisie că are îndestul loc de hrană.

„*Scorţescu*, căminar; revizor, *Dudescu*.

„În dos iscălitul Diaconul Grigorie arăt lămuririle atingătoare „de mine, că D. căminarul S. m'au silit de i-am dat zapis D-sale „pentru adetiu de 250 lei, fără să am locuri de hrană precum „ponturile stăpînirii hotărăsc.

„*Arătarea preuţilor din Cracăul-Negru asupra întrebării „comisiei din 28 Iuni 1839 No. 57.*

„Vom veni îndată; însă adetiu posesorul altă nu mi-au „luat altă decît dela mine preutul Ioan au luat trei vite de cai „la aria D-sale dela Şărbeşti, în anul trecut, ţiindu-i şase săptămîni pe două vite, iar al treile vită o săptămînă; iar dela „mine preutul Ioan m'au luat la o ciacă de am cărat fîn, precum şi pe mine preutul Dimitrie m'au silit de i-am cărat fîn la „odae precum asemine şi în cărătura varului la mănăstirea Varaticul; pe mine diaconul Constandin m'au pus în silă la plug „de i-am arat.

„Dar mai de însemnat este aceasta, că la toate praznicele „cele mari, pe cînd locuitorii se află la biserică spre ascultarea „sfintei leturghii, atuncea vin şi plăeşii boereşti, şi mai înainte „de săvîrşirea sfintei leturghii îi scot pe lăcuitori din biserică, „ducîndu-i la curtea boerească cu cuvînt că nu s'ar putea găsi

„adunați la alt loc, din care pricină stă biserica acum părăsită „despre venirea lăcuitorilor, văzînd că le este venirea zădarnică, „de vreme ce nu se îngădue păr la săvirșirea sfintei slujbe".

Dacă preoții erau puși cu sila să care fin, să care var până la mănăstirea Varatec, și diaconii să umble la plug, ni putem închipui ce se petrecea cu țăranii.

Comisia constată mai întăiu că un număr de locuitori au fugit din satele lor „din pricina D. posesorului căminar Dimitrie S., „pentru schingiuirile, bătăile și alte asupriri necurmate", și anume constată că au fugit 7 din Ghindăuani, 23 din Cracăuani și 9 din Crăcăul-Negru; constatări adeverite prin iscălituri întărite cu pecetea satelor, indicîndu-se individual fiecare fugar.

(sfirșitul în Nr. viitor) **Artur Gorovei**

Doi vecini ai mei

La niște vecini ai mei, la țară, gospodari destul de cuprinși, auzeam deseori gălăgie de copii. Și 'n pulberea drumului, înfierbîntată de soarele verii, scăpa uneori o ceată gălăgioasă de ținci de felurite mărimi, cari-și dădeau drumul glasului pe diferite tonuri, cari răscoleau un vîrtej negru trimițîndu-l în sus, spre lumina cerului albastru și cari speriau dela pașnica umbră a nucilor o mulțime de găini mirate ș'o mulțime de godaci pătați de noroi. Unele din odraslele acestea ale muncitorilor de pămînt, le vedeam mai liniștite numai Duminica; omușori spălați și pieptănați porneau pe lîngă mamele lor spre biserică. Erau îmbrăcați întocmai ca gospodarii și gospodinele satului, băeții cu mintene, ițari și pălării, fetele cu fuste, polci și broboade colorate,—atît că hainele lor erau mai mici, după trupurile lor mărunte. Totdeauna însă mi se păreau ciudați; parcă treceau pe dinnaintea mea niște adevărați gospodari și adevărate gospodine, numai că erau pitici, micșorați de depărtare ori de-un vis. Pășeau gravi, cu un fel de reculegere filozofică, întocmai ca și părinții lor. Parcă nu mai rămăsese nimic în puii aceștia de om, din gălăgia care spăimînta orăteniile și godacii tufelor.

Din toată ceata pe care o dăruise Dumnezeu gospodăriilor despre care e vorba, numai doi flăcăoași de opt ani își cîștigau cu cinste pînea cea de toate zilele. Erau doi băeți de-o samă, tot una de mititei și de voinici. Lăsau pe cei mai mărunți la zădarnicile lor jocuri și ei treceau călări cu caii spre prundul Moldovei. Îi vedeam deseori, cu niște pălării pleoștite, cu trăistuțe de lînă trecute pe după umăr, îndemnau caii cu glas subțire și îndrăzneau să se avînte uneori într'un trap repede pe ulițile satului.

Pe prundurj adia un vînt uşor de vară, în fund se înnălțau munți neclintiți în veşnicul lor straiu de pîclă; pădurile posomorîte coborau şi intrau pînă în risipirile de gîrle ale Moldovei. Apele aveau scînteeri de solzi de peşte, supt sălcii străvechi se opreau ca nişte oglinzi de oțel, se risipeau, coteau, şi murmurau cu zvon necurmat. Iar dincoace luncile de sălcii, desişurile de lozii îşi amestecau verdele, galbenul şi roşul, printre care, icicolo, răsărea cenuşiul unui plop, ori albul curat al unui mesteacăn. Asta era împărăția băeților satului. Aici, în prundul fierbinte, ori la umbra tainică a huceagului, îşi petreceau vacul. Caii erau nişte ființe foarte cuminți, care păşteau iarba rară, care beau apa limpede a gîrlelor, şi cînd se săturau şedeau liniştiți, cu capetele plecate supt resfirări de sălcii, apărîndu-se unii pe alții de supărătoarele legioane de muşte. Către seară iar porneau, ronțăind, şi piedicile lor de fier sunau blînd de departe, în pacea luncilor.

Copiii petreceau la un loc. Se scăldau la nisipişuri, în apa domoală. Se prăjeau la soare şi se mişcau prin mîl, s'alungau pe prund pînă supt bolțile de răchită, se zvîrleau gălăgioşi în baltă în roate de stropi şi curcubee, apoi iar se trăgeau la mal, şi 'n locul acela depărtat şi tainic, în cadrul de verdeață, supt cerul senin, păreau nişte pui de satiri din anticile şi clasicile peisagii. Dar deodată îşi îmbrăcau într'o clipită straele albe, îşi tufleau în cap pălăriile ca ciupercile ş'o tuleau în fugă năprasnică spre cotlonul lor ştiut, la vatra de foc. Acolo se aşezau roată, şi băeții vecinilor mei, Culai şi Gheorghieş, scoteau din trăistuțe bulzii de mămăligă cu brînză şi-i aşezau la rînd ca să se prăjească în preajma gătejelor aprinse. Ospățul era scurt. Mai lungi erau poveştile şi amintirile dela clăcile şi şezătorile iernii trecute.

Cînd venea amurgul, focul s'aprindea mai tare în umbra luncii şi copiii îşi conteneau sfatul. Se sculau şi-şi cercetau caii. Spre asfințit multă vreme zarea rămînea singerată. Pădurile şi apele deodată se cufundau în umbră. De departe, dela stîna baciului Ilieş, suna prelung şi stins buciumul. Copiii îl ascultau tăcuți stînd roată împrejurul focului.

In împărăția aceasta, între tovarăşi de sama lor, îşi petreceau vara Gheorghieş şi Culai. Invățau cîte ceva unii dela alții, vorbeau uneori ca şi părinții lor despre nevoia de pămînt, despre fînațuri, despre lipsa de popuşoi; şi cîte-odată, unii după alții, cîntau frînturi de doine ori strigau chiuituri de joc cu glasuri îngroşate ori foarte ascuțite. Aici, la focul de găteje, era ş'un fel de şcoală, unde băeții îşi făceau ucenicia; învățau să fie flăcăi şi bărbați.

Culai şi Gheorghieş erau numai de opt ani, ştiau însă lucruri foarte multe. Ştiau numele tuturor locurilor din apropiere, numele munților din zare; ştiau numele florilor şi a copacilor; ştiau să 'noate, ştiau să prindă chitici de supt bolovani; cunoşteau glasul paserilor văzduhului; cunoşteau semnele de ploae şi de vreme bună. Erau nişte oameni mititei, dar vrednici.

Intr'un rînd stăteau la sfat. Erau vre-o zece ori doisprezece băeți. Asfințise soarele şi lunca rămăsese cufundată în tăcere. Focul de vreascuri pîlpîia vioiu, într'un cerc alcătuit de picioarele goale ale copiilor.

Cel mai mare dintre toți era băiatul vătăjelului dela primărie. Era şi cel mai vorbareț; ştia şi mai multe. Cu ochii negri lucind, c'un punct de lumină în vîrful nasului ascuțit, istorisia cum alaltăeri, a fumat o țigară de tutun.

«Măi, să vezi cum a fost. Tătuca a uitat beşica de porc pe prichiciul hornului. Eu am scociorît într'însa şi am luat cu trei degete *tiutiun*. După ce-a intrat tătuca în casă, am eşit cu afară şi am făcut țigara.

— Da' tu ştii s'o răsuceşti, măi Gavriluță? întrebă cu oarecare neîncredere Culai.

— Ştiu. Intăiu m'am năcăjit cu o leacă. Da' era hîrtia prea groasă; era nişte hîrtie neagră dela dugheană.

— Ei, şi pe urmă ce-ai făcut?

— Pe urmă, după ce s'a dus tătuca la primărie, m'am ascuns după casă ş'am *băut-o*.

— Ei? şi era bună, măi? Era bună?» întrebară repede şi subțire toți din jurul focului.

Gavriluță era mîndru de isprava lui. Işi îngroşă glasul:

«Era bun, măi, care nu se mai află! Da' pe urmă m'a apucat un fel de amețală

— De ce, măi Gavriluță?

— Apoi la 'nceput aşa-i; da' pe urmă mi-a trecut».

Copiii priviră spre feciorul vătăjelului; li se părea mai mare şi mai vrednic decît toți. Gheorghieş zvîrli un vreasc pe foc:

«Da' la ce foloseşte țigara? De ce beau oamenii tutun?» întrebă el fără să-şi ridice ochii dela foc.

Nu răspunse nimeni deocamdată. Băiatul ajutorului de primar, un bunduc gros, cu vocea îndesată, zise:

«Spunea intr'un rind tata, că tutunu-i mare mingiere la om.
— Aşa este, se amestecă repede Gavriluţă; tutunu-i mingiere».

Copiii tăcură iar; nu 'nţelegeau. Mai multe lămuriri parcă nu indrăzneau să ceară; şi nici Gheorghieş şi nici Iancu al ajutorului nu ştiau mai mult decit ceilalţi. Nu spuneau nimic, dar grozav ar fi dorit să guste şi ei din fumul acelei ierbi rare şi scumpe, pe care părinţii lor o ascundeau cu grijă in chimir, pe care-o răsuceau in foiţi c'un fel de evlavie, şi pe care o fumau intunecaţi şi ginditori. Era una din tainele vieţii pe care copiii incă n'o cunoşteau.

«Eu incă n'am cercat», murmură unul cu glas slab; şi dorinţa lui se răsădi parcă in toţi.

Gavriluţă işi mai aduse aminte de-o ţigară, şi toţi il ascultau cu luare-aminte, deşi inţelegeau că de data asta ţigara tovarăşului lor era fală şi minciună.

Mai stătură de vorbă pe cind amurgul creştea in jurul lor, ascultară buciumul lui Ilieş, pe urmă veni vremea să-şi prindă caii şi să pornească spre casă. Băeţii vecinilor mei veneau tăcuţi spre huditele satului, călări pe caii mărunţi şi amindoi se gindeau la fericirea lui Gavriluţă.

«Mi se pare că de-al doilea se lăuda, zise intr'o vreme Culai.
— Da' intăiu tot a fumat-o, răspunse Gheorghieş. Aşi face şi eu o ţigară din tutunul tatii; dar dacă m'a prinde, imi trage o bătae ca aceia!»

Culai dădu din cap in semn că inţelege asemenea lucru, şi oftă. Au aşa oamenii unele doruri şi năcazuri in viaţă! Işi indemnară caii, apoi iar ii lăsară domol şi-i văzui trecind ginditori, alături, prin umbra serii.

A-doua-zi, pe drumul spre luncă, flăcăoaşii vecinilor mei sfătuiră iarăşi o ţiră despre iarba cu pricina. Şi 'n rătăcirile zilei prin zăvoiu şi pe malul girlelor, Gheorghieş găsi prilej să mai intrebe odată pe Gavriluţă despre ţigara lui. Băiatul vătăjelului era insă o fiinţă şireată:

«Măi Gheorghieş, a zis el rizind, noi am putea să bem nişte tutun, c'aici nu ne vede nimeni. Da-i vorba că trebue să-l furi tu de-acasă.
— Mă prinde tătuca şi mă bate, răspunse Gheorghieş cu adincă incredinţare.
— Atuncea-i greu. Dac'aşi avea eu, măi *băete*, zece bani, aşi găsi indată tutun la crişma lui Gherasim.

— E vorba că n'avem, observă cu sfială cel mic.
— Ştiu eu că n'avem. Da-i vorba că dac'aşi avea eu, măi băete, patru ouă, apoi mi-ar da crişmarul un pac de tutun de zece bani».

Gavriluţă, feciorul vătăjelului, a arătat in ziua aceia multă prietinie celor doi tovarăşi din vecinătatea mea. Scăldatul şi jocurile şi focul de seară au trecut parcă mai anevoe; şi tovarăşii iar veniră ginditori pe caii lor spre case, vorbind puţin şi gindindu-se la vorbele celui mai mare tovarăş de pe prund. O nelinişte ciudată se furişase in sufletul lor.

Două zile au purtat ei neliniştea aceasta, s'au trudit şi s'au sfătuit, apoi in ziua a treia traseră de-o parte pe Gavriluţă. Erau tulburaţi, gingăveau. Gavriluţă ii inţelese; ridea şi-i sticleau ochii:

«Măi, voi aţi furat ouă de-acasă; de-acú să ştiţi că cumpărăm pacul de tutun.
— N'am furat nici un ou, răspunse cu hotărire Culai. Mămuca ştie sama ouălor, caută găinile in fiecare dimineaţă.
— Apoi atunci, măi băete, n'am făcut nimica!», răspunse cu dispreţ feciorul slujitorului primăriei; şi plecindu-se, luă o piatră lată ş'o svirli pe baltă, atingind apa in răţuşte nenumărate.

Cei doi copii mai mititei ii priviră cu admiraţie isprava; apoi Gheorghieş se scărpină la ceafă, cum obişnuia să facă tatu-său:

«Ştii ce, măi Gavriluţă? grăi el incurcat; eu, aseară, am auzit pe mămuca cum spunea că *fumeia* lui Gherasim i-a cerut ouă de gişcă. Zice c'a pus o cloşcă şi n'are ouă destule. Apoi mămuca n'are de unde-i da ouă de gişcă; da' este la noi pe şură un cuib de cocostirci, şi Culai zice să luăm ouăle şi să le ducem la Gherasim!»

Gavriluţă rămase deocamdată nedumerit, parcă nu inţelegea bine; apoi, deodată, cu ochii sticliţi, pufni intr'un ris ascuţit. Cei doi băeţi il priveau serioşi. La urma urmei nu inţelegeau de ce ride.

«Măi flăcăi, ţipa Gavriluţă chicotind; voi poate credeţi că dacă a pune ouăle voastre cu cele de gişcă, au să iasă tot boboci!»

La asta nu se gindiseră copiii; gindul şi pofta lor fuseseră la un pac de tutun, la o plăcere şi la o petrecere pe care nu o incercaseră incă in viaţă.

«Tu ce zici să facem, măi Gavriluţă? intrebă Culai.

— Apoi să luăm ouăle, măi băeți», răspunse feciorul vătăjelului cu liniște. Numai ochii îi mai sticleau.

A-doua-zi, disdedimineață cei doi băeți pîndiră zborul berzelor. Apoi repede își puseră pălăriile la pămînt și se cățărară pe șura acoperită cu pae. Gospodarii erau la alte treburi, nu-i vedeau. Ei călcau ușor și mărunt pe acoperișul vechiu. Ajunși la cuibul negru de vreascuri, se aplecară amîndoi și rămaseră neclintiți o clipă; întinseră după aceia mînile, se ridicară privind sperioși prin împrejurimi și-și dădură cu grabă drumul la vale. Amîndoi erau roși la obraji; se priveau înfricoșați. Îi văzui nu mult după aceia pornind spre prundul Moldovei, pe cînd berzele veneau în zbor plutit pe deasupra caselor și copacilor satului.

Culai și Gheorghieș n'auziră clămpănitul paserilor, nici nu văzură zbuciumul lor în jurul cuibului vechiu; amîndoi grăbeau spre Gavriluță, vatamanul lor, cu gîndul la o bucurie mare și la lucrul oprit. Aveau însă ș'un ghimpe în suflet; se priveau din cînd în cînd și nu 'ndrăzneau să-și vorbească despre durerea berzelor și despre tăciunele pe care-l vor aduce în cioc,—așa precum auziseră la șezătorile dela ei de-acasă.

Gavriluță îi aștepta la marginea satului.

«Am adus ouăle, vorbiră gîfîind băeții.

— Atunci hai la Gherasim», răspunse rîzînd tovarășul lor.

Pe drum cei doi vecini ai mei își mai veniră în fire. La crîșmă se opriră în prag. Gavriluță intră înnăuntru; ei îl priveau cu admirație. Nevasta lui domnu' Gherasim îl întreba; el răspundea rîzînd tainic. Apoi scoase cu fereală unul după altul din sîn cele trei ouă și le puse în poala crîșmăriței. Primi în vîrful degetelor pacul de tutun și-l puse în locul ouălor. Dela o masă, domnul Gherasim, în cojocelu-i unsuros, perceptorul cel gras și dascălul nostru cel cu nasul vînăt și cu ochelarii încleiați cu ceară roșie, îl priveau rîzînd.

«Măi, da' tu pentru cine iei tutunul cela? întrebă pe nas dascălul.

— Pentru tătuca», răspunse Gavriluță.

Vecinii mei, pe podeț, se priviră cu înțeles.

«Măi, da, cine ți-a dat ție ouăle?

— «Mămuca». Și foarte vesel, Gavriluță eși în fugă, după pe podeț și o luă la fugă, la vale, cu cei doi vecini ai mei după dînsul.

În ziua aceia, în prundul Moldovei, a fost o petrecere nemaipomenită. Toți băeții s'au așezat turcește în jurul focului, ș'au fumat dintr'o țigară groasă răsucită în hîrtie neagră. S'au sculat după aceia ș'au început s'alerge, să cînte și să joace. Culai se simțea cam amețit cînd zvîrli mucul de țigară. Puse o mînă după cap, plecă nasul în pămînt, și porni a juca mărunt cum văzuse că fac flăcăii la horă, și striga cu un glas schimbat, pe care încerca să-l facă fioros:

> Hei, frunzuleană de pelin,
> Hai, puică, la Severin
> S'ațînem calea la *trin*.

În jurul lui s'au pus toți să piseze o bătută năprasnică, pînă ce Culai se opri cu privirea tulbure, cu fruntea asudată, rece. Ceilalți mai rîdeau încă și mai făceau gălăgie, pe cînd feciorul vătăjelului strîngea cu grijă pacul de tutun supt brîușoru-i verde.

Din toată bucuria pe care o aveau așteptînd întîmplarea cea mare, vecinii mei s'au ales c'o mare dezamăgire. Au venit către seară acasă tăcuți și tulburați. Își ridicară ochii spre vîrful șurii. Berzele plecaseră dela cuibul cel vechiu.

Apoi viața lor a urmat înainte, cu jocurile, cu scăldatul și cu caii, așa cum făcuseră rînduri după rînduri de băeți din sat, în zăvoiul cel plin de taine, supt sprînceana pădurii, peste care se zăreau în fund munții în veșnica lor ceață.

Satul își urma liniștit înainte o viață monotonă și ticnită, pînă ce într'o zi, o întîmplare nemaipomenită a adunat lume la crîșmă ș'a stîrnit o zarvă nebună.

Dintr'un colțon de șură, Savastița, nevasta lui domnu' Gherasim, slobozise un țipăt de spaimă. Crîșmarul, perceptorul și dascălul săriră dela locul lor. Gherasim și perceptorul o luară înnainte, dascălul își sfîrși paharul, se frecă ușor la nas și se năpusti și el pe ușă, în ogradă. Mai tare decît toți țipa el:

«Da' ce-i, frate? Ce s'a 'ntîmplat, frate?»

Cînd intră și el în șură, găsi pe cei doi tovarăși și pe crîșmăriță cu ochii holbați, privind cu grozavă uimire într'un cuibar, unde printre ouă întregi și găoci, făceau mișcări scurte și se zvîrcoleau trei ființe fantastice. Paseri erau, dar trebuiau să fie boboci. Aveau monturi de aripi și puf, dar mișcau niște picioare lungi și niște ciocuri uriașe, de care mai ales se speria nevasta lui domnu' Gherasim și țipa ascuțit și întrerupt și se trăgea înnapoi parcă pe dînsa vroiau s'o înghită.

«Da' ce-i frate? Ce este, frate?» îngina pe nas dascălul nostru. Potrivindu-și ochelarii încleiați cu ceară roșie se apropie să vadă mai bine; dar se izbi înnapoi, înspăimîntat, căci ciocurile îl amenințau cu mișcări iuți.

La țipetele neîntrerupte ale Savastiței lui Gherasim, la strigătele de mirare ale bărbaților, se adunară trecători, se strinseră vecinii, și mirările nu mai aveau sfirșit.

Căzută pe un scaun, lingă tejghea, crișmărița era năpădită de jalnice gînduri, căci puiii cei de fiară străină puteau să fie un fapt, puteau să fie un semn de nenorocire, ori de moarte. Se bocea cu miniie la tîmple și nu-și mai găsea astîmpăr.

Numai dascălul, ca om cu carte și cu ochelari, păru deodată a pricepe lucrurile, cînd în ușa crișmei se arătă Gavriluță, feciorul vătăjelului, și duse mîna în sîn, unde părea să aibă un lucru gingaș.

«Stați, frate, stați, frate! strigă dascălul nostru potrivindu-și ochelarii. Iaca, băiatul lui Blănuță ne-aduce alte ouă!»

Atuncea a înțeles și domnul Gherasim, atuncea a înțeles și domnul perceptor, a țipat ca junghiată de înțelegere și crișmărița și cu toții au năvălit asupra odraslei vătăjelului. Cu toată îmbulzeala, cu toate țipetele băiatului, s'a putut însfîrșit afla ce neam de păseri erau dihăniile cele fioroase; Savastița lui Gherasim a înțeles că nu-i vorba nici de farmece, nici de dimoni, și din mînile ei abia a scăpat cu părul vîlvoiu băiatul lui Blănuță, pecînd în urma lui perceptorul își frămînta pîntecele într'un rîs iute și înăbușitor, iar dascălul își scosese ochelarii și-și ștergea ochii de lacrimi într'un rîs ascuțit și rar, parc'ar fi fost o găină cu cobe.

In sat a pornit zarvă, și vestea a ajuns îndată și la vecinii mei. De asta am fost vestit prin niște țipete prelungi și subțirele. Prietenii mei cei mititei țipau ca în gură de șarpe: «Mămucă dragă, iartă-mă că n'oiu mai face...»

A-doua-zi i-am văzut pe-amîndoi pe cai. Erau ceva mai triști și mai serioși ca de obiceiu. Iși pierduseră o iluzie. Insă în prundul Moldovei noastre, unde mi-am petrecut și eu copilăria, și-au venit îndată în fire, căci frumusețile verii erau în toiu, gîrlele calde și limpezi, și zăvoiul prietinos.

Mihail Sadoveanu.

Unde se prepară ridicarea lanțurilor de munți

Din punct de vedere geografic munții sînt formațiunile cele mai interesante, căci ei par a fi axele, spinările maselor continentale; ei formează linia de despărțire a apelor; ei sînt regiunile de unde pornesc șioaele, rîurile și, uneori, ghețarii,—într'un cuvînt cei mai de samă agenți care schimbă fața pămîntului,—rozînd culmele cele mai înalte și umplînd fundurile văilor, preparînd acel echilibru care, odată realizat definitiv, va însemna veșnica stabilitate, moartea pămîntului.

Din punct de vedere geologic munții sînt de un interes și mai însemnat. In aparență ei sînt formațiunile cele mai vechi, crețiі, sbîrciturile cojii primitive a planetei noastre; ei par a fi elementele cele mai solide, mai rezistente din coaja globului; în ei colțul vremii pare că se tocește mai cu anevoe. Am spus *par*, pentrucă în realitate munții ce admirăm azi sînt de formațiune recentă și unii sînt încă pe cale de formare și în timpurile noastre; iar existența munților în genere e foarte precară, căci asupra lor se exercită mai violent și mai eficace acțiunea combinată a aerului și apei. Ei își păstrează înfățișarea impunătoare și înălțimea amețitoare numai pentrucă sînt relativ de scurtă vreme expuși acestor influențe externe; în ei echilibrul scoarței este mai puțin stabil; ei sînt zonele cele mai fragile din scoarță și vădesc această nestabilitate și fragilitate prin convulziunile despre care ne dau măsura vulcanismul și cutremurele de pămînt.

Geologii mai vechi vedeau în munți regiunile unde puteau urmări păturile succesive ale scoarței pămîntești, pături care în platouri ori șesuri se găseau uneori la adîncimi enorme, în „măruntaele" pămîntului. După concepțiunea acestor geologi, munții erau umflături, ridicături ale cojii, formate prin încrețire sau împinse de sîmburele licid. După această concepție axa muntelui cuprindea păturile cele mai vechi sau chiar prima coajă de consolidare, pecînd pe coaste trebuia să se găsească păturile cele mai nouă, cu atît mai recent formate cu cît sînt mai depărtate de axa muntelui.

In munți prin urmare, după concepția acestor geologi, se putea ceti, în straturi de pămînt și cu slova ființelor împetrite, *toate* fazele prin care a trecut planeta noastră, din primele timpuri ale deslipirii ei din soare.

Se înțelege, din aceste simple constatări, că cercetătorii erau și sînt atrași cu o forță irezistibilă spre studiul munților, pentru a deslega, unii, misterele istoriei pămîntului; pentru a des-

coperi, alţii, bogăţiile minerale care s'au urcat în văzul nostru odată cu cel dintăi creţ sau pe care le adusese injecţiunile din licidul central, ori circulaţia apelor care veniseră în contact cu sîmburele fierbinte.

Munţii au atras şi pe iubitorii de frumuseţi, căci în ei varietatea peisajelor, cheile adînci prin care şerpuesc ape minuscule, peşterile cu farmecul lor din poveşti, isvoarele ce ţîşnesc din stîncă fără ca vre-un Moisi modern să fi isbit cu toiagul spre a potoli setea celor chinuiţi de greutăţile pribegiei,—toată această varietate de forme şi de fenomene încîntă ochiul şi desfată sufletul.

Atîtea atracţiuni, atîtea mistere au deşteptat pătimaşe cercetări, graţie cărora s'a îmbogăţit literatura ştiinţifică cu monumente de observare răbdătoare, de intuiţiuni geniale, şi totuşi problema formării munţilor nu a primit o soluţie acceptată de toată lumea învăţaţilor.

Dacă sîntem, poate, departe de soluţia definitivă a acestei chestiuni, nu e mai puţin adevărat că metodele nouă de cercetare au pus aşa fel datele problemei, încît ne putem aştepta la o soluţie fericită. La stabilirea acestor date a contribuit observaţia sistematizată, urmărirea unei chestiuni în zeci de localităţi prin învăţaţi de toate neamurile, precum şi geologia experimentală. Pe baza acestor cunoştinţe s'au formulat teorii nouă, negeneralizate încă chiar în lucrările mai speciale şi cu atît mai puţin vulgarizate.

In cele ce urmează voi expune o parte a problemei formării munţilor şi anume voi descrie locurile unde se pregăteşte cu încetul, mii de ani, formarea unui munte.

I

Oricît de complicată ar fi problema formării munţilor şi oricît de insuficiente ar fi ipotezele ce s'au emis asupra originii lor, un fapt este necontestat şi anume: că în structura lor recunoaştem depozite formate în ape stătătoare, în apele mării. Acest fapt, absolut general, este o indicaţie că munţii se pregătesc în fundul apelor şi apoi apar din valuri, ca Venus din spuma mării.

Alt fapt, extrem de important deasemeni, este că munţii mai noi apar pe regiuni scufundate, pe regiuni slabe, cuprinse între mase continentale consolidate din timpuri mai vechi.

Un al treilea fapt interesant este că o cutare de munţi are răsunet chiar şi asupra unor regiuni cutate mai înainte, încît în acelaşi lanţ de munţi se văd urmele a două-trei ridicări succesive.

In primul loc trebue, deci, să indicăm în ce stare a fost pămîntul înainte de a se prepara cele dintăi lanţuri muntoase.

Privind un planiglob, cel dintăi fapt care ne izbeşte e distribuţia uscatului mai mult în emisferul nordic şi terminaţiunile

blocurilor continentale prin părţi mai înguste, prin vîrfuri în regiunile sudice.

Pentru un corp perfect echilibrat, cum trebue să fie pămîntul nostru, o asemenea distribuţie este foarte curioasă, căci ea este o abatere dela forma sferică sau aproape sferică pe care ar trebui s'o aibă globul terestru, după concepţiunile noastre.

Chiar cînd nu avem idei preconcepute, rezultate din cunoştinţe geologice, această distribuţie a uscatului şi oceanelor, apoi alinierile munţilor, ghirlandele de insule care au grupări şi alinieri foarte curioase, în sfîrşit conformaţia aşa de particulară a Oceanului Pacific cu brîul său de vulcani, ne dovedesc că în asemenea distribuţie a fost o cauză generală.

Fără a intra în enumerarea consideraţiunilor teoretice ce au condus la explicarea acestei distribuţiuni, menţionez numai că se admite că globul nostru ar fi luat din timpuri foarte vechi, prin sbîrcire, o formă tetraedrică (mai exact a unui tetraedru cu muchile modificate prin feţe); că mările ocupă feţele tetraedrului, iar regiunile muchilor ar reprezenta uscatul.

Prin urmare, după cele dintăi sbîrcituri ale scoarţei terestre, s'au format un număr oarecare de mase continentale, şi între ele au rămas depresiuni în care s'au strîns apele oceanului general ce învălea la început pămîntul.

Indată ce această stare s'a realizat, începu şi roaderea şi distrugerea maselor continentale şi acumularea sfărîmăturilor în mări.

Odată ce aceasta avu loc, începu a se prepara formarea celor dintăi lanţuri de munţi cam în jurul maselor continentale, a *molurilor* lui Suess.

Inainte de a arăta unde şi cum se adună materialul ce va construi munţii, cred de folos să deschid două paranteze: 1. să fixez cam ce fel de depozite sedimentare predomină în munţi şi 2. să amintesc o clasificaţie geografică a regiunilor oceanice şi să stabilesc caracterele acestor regiuni.

1. Dacă am admite că un munte are forma unei muchi, unui creţ *simetric* faţă de un plan ce ar trece prin lungul spinării lui, atunci am avea de remarcat spre poale roci sedimentare cu bolovăniş şi prundişuri, grezuri cu grăuntele mare sau calcaluri construite de animale,— cu un cuvînt roci formate în ape agitate, în ape puţin adînci, spre coastele oceanului, însfîrşit.

Apropiindu-ne de coama muntelui am observa, din contra, roci cu grăuntele fin şi din materialuri mai puţin variate. Acolo ar predomina argilele sau modificările lor: şisturile argiloase şi calcalurile lăsate de cadavrele animalelor ce au vieţuit în mări.

In sfîrşit, pe axa muntelui, roasă şi spălată adeseori de ape, se văd granituri şi diverse roci păturite şi cristalizate, ca gneisul, micaşistul, etc...

2. *Clasificaţia regiunilor oceanice.* In mediul maritim, oceanic, se pot deosebi trei regiuni, distincte prin adîncimea lor, prin agitaţia apelor, prin populaţia animală şi vegetală şi prin natura depozitelor (Fig. 1).

a. Prima regiune, începînd dela coaste, este numită regiunea *neritică*. Ea are adîncimea de vre-o 200 m. aproximativ, rareori ajungînd la 500 m; ea are clima dulce, în genere, și e limitată, spre largul mării, prin o linie de unde marea se adîncește brusc.

Fundul mării în această regiune neritică e considerat ca o prelungire a continentelor și de aceia i se și dă numirea „de platforma continentală."

In această regiune oceanică apele sînt agitate și răscolite dela suprafață până la fund. Temperatura apei variază în raport cu temperatura externă, iar lumina solară pătrunde ușor. O vegetație abondentă hrănește o lume animală variată; iar natura

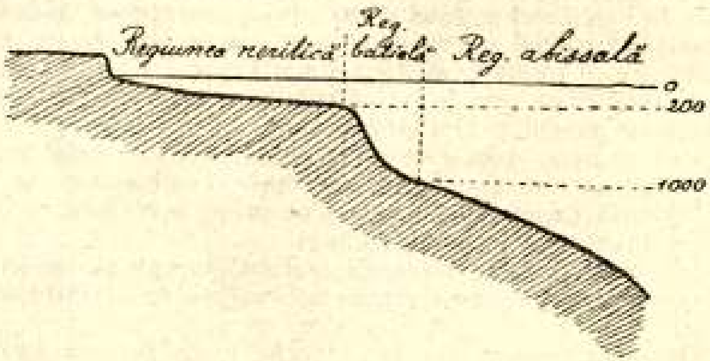

Fig. 1. Cum ne închipuim o tăetură prin regiunile oceanice.

depozitelor, ce se așează aici, e variată, căci materialurile provin și din coastele mării și din regiuni depărtate, aduse de rîuri și fluvii.

Pe platforma continentală sînt însă regiuni în care nu se așează nămoluri. Acolo găsesc uneori loc de așezare animale clăditoare, cum sînt *coralii*, ce vor da naștere la considerabile depozite de calcar.

In alte părți curenții sînt violenți și mătură toate materialurile ce s'ar putea depune. Din cauza acestor curenți rămîne stînca goală. Regiunile prin care trec asemeni curenți sînt bogate în hrană, de oarece curenții tîrăsc tot felul de animale și vegetale vii sau cadavre.

Imprejurările ce constatăm azi în oceane au domnit și în timpuri geologice, așa că pe un uscat ce a fost fund de mare, recunoaștem, cu oarecare ușurință, dacă a fost sau nu platforma continentală.

Dar recunoașterea regiunii în care nu s'au așezat depozite se face cu oarecare greutate. Se poate stabili totuși natura de fund de mare a unei stînci care e azi uscat, după pungile cu fosile ce poate conține, pungi care erau gropi sau crăpături în care

s'au adunat cadavre și resturi de animale, sau în care se ascundeau, și le apuca moartea, animale ce stăteau la pîndă ori căutau refugiu. Se mai recunosc, însfîrșit, după găurile ce au uneori, găuri în care moluște sfredelitoare de piatră își făcuseră culcușul spre a atrage, din curenții bogați în hrană, substanțele necesare vieții lor.

b. A doua regiune e numită *regiunea bathială*. Aceasta începe dela limita platformei continentale și se întinde spre largul mării adîncindu-se până la 1000 metri și nu mai mult. Evident că uneori se întinde până la distanțe mari dela coaste, alteori e în apropierea coastelor.

In această regiune apele nu sînt agitate până la fund decît de furtunile mari, care pun în mișcare valuri enorme. Dar chiar în timpurile cele mai liniștite apele fundurilor se prefac, datorită multor curenți maritimi, care sînt însă destul de înceți, încît temperatura apei nu variază, ci rămîne aproape constantă. Plantele lipsesc din pricină că lumina nu pătrunde decît cel mult până la 500 metri și e foarte slabă chiar de pe la 200 m. adîncime. Fauna este cu toate aceste bogată și variată, avînd reprezentanți adaptați regimului carnivor sau hranei cu cadavre de animale și vegetale. In această regiune cad necontenit dela suprafață tot felul de cadavre și în particular de animale mici, cu schelet calcaros sau silicios. Se poate spune, cu drept cuvînt, că pe fundul mărilor plouă continuu cu cadavre de *foraminifere*, niște animalcule microscopice, al căror corp e îmbrăcat într'o cojiță de calcar.

Dinspre coaste e adus și depus aici un material fin, impalpabil, ușor, care a plutit ore și zile întregi înainte de a se lăsa la fund. Acest nămol mineral, amestecat sau nu cu cojițele calcaroase ale foraminiferelor, constitue depozitele bathiale de argile, grezuri fine, marne și calcaruri; depozite pe care le găsim în genere modificate, transformate în lanțurile de munți. Aceste depozite, deși se formează încet, pot ajunge grosimi de sute și chiar mii de metri, cum se va vedea mai jos.

c. In a treia regiune, numită *regiunea abissală*, în care adîncimea e mai mult de 1000 metri, ajungînd chiar 6, 7, și 9 mii de metri, sînt cu totul alte condițiuni de traiu. Aici temperatura apei este veșnic aproape zero grade, iar curenții sînt foarte slabi.

In aceste adîncimi nu se așează depozite din sfărmăturile rocelor, ci numai depozite de natură organică sau din cenușa vulcanică, sau din pulberile cosmice, care ajung la pămînt. In adevăr, între 700 și 4000 m., s'au găsit depozite din resturile animalelor ce viețuesc la suprafață. Dela 4000 m. în jos nu se mai găsește decît un nămol roșietic, lipsit de calcar, o alterație a cenușei vulcanice și a pulberilor cosmice căzute în ocean.

In acest calm perpetuu, unde nu pot trăi plantele fiind întunerec beznă, viețuesc cîteva soiuri de animale, hidoase, extravagante.

II.

Innainte de a trece mai departe, voiu stabili cîteva puncte de asemănare între depozitele ce se văd de ordinar într'un munte și cele care se așează acum pe fundul unei mări.

1. La poalele muntelui se află depozite care se depun spre coastele mării, în regiunea neritică.

2. Spre spinarea muntelui sînt depozite de natura celor ce se așează în regiunea bathială.

Această apropiere ne permite să emitem o ipoteză simplistă, care va înlesni înțelegerea celor ce urmează.

Să admitem un braț de mare de cîteva zeci sau sute de kilometri lărgime, braț în care zona așezării depozitelor să se întindă dela o coastă până la cea opusă. Dacă brațul e destul de lat, se vor deosebi clar cele două feluri de depozite sedimentare: spre coaste depozitele neritice, la mijloc depozite bathiale (Fig. 2).

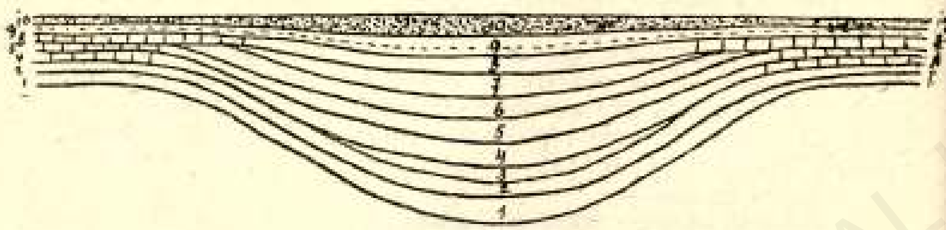

Fig. 2. Reprezentarea simplă a unui geosinclinal. La margini păturile rămîn orizontale și sedimentarea e mai înceată; la mijloc sedimentarea e mai repede și fundul are aspectul de șanț.

Să ne închipuim apoi că dintr'o pricină oarecare—indiferentă pentru moment—fundul acestui braț de mare s'ar ridica și ar forma un creț de cîteva mii de metri în direcția axului acelei mări. Acest creț ar deveni un munte, în care am recunoaște natura depozitelor marine în ordinea în care am enumerat-o mai sus.

Am făcut abstracție de o mulțime de fapte, pentru a da simplicitate acestei ipoteze. Dintre aceste fapte, unul este de o extraordinară importanță. Anume: de mult s'a remarcat grosimea enormă a straturilor depuse în regiunea bathială și acest fapt trebuia explicat, căci nu se putea admite nici că depozitele s'au format la adîncimi mai mari de 1000 metri, nici că s'au format mai sus de nivelul platformei continentale, de oarece aceste depozite enorme păstrau adeseori în toată grosimea lor caracterul bathial.

Pentru a explica acumularea unor straturi așa de groase, James Hall a presupus, încă din 1859, că fundul mărilor se afunda în regiunea bathială în măsură ce se îngroșau depozitele.

Adică, după el, o acumulare de depozite sedimentare ar provoca o flexiune, o îndoire a păturilor în direcțiunea axei de acumulare, flexiune prin care se păstrează multă vreme condițiunile bathiale.

Dar îndoirea se poate face ici mai repede, dincolo mai încet, și aceasta poate aduce variațiuni în natura și înfățișarea depozitelor. Dacă, de pildă, scufundarea se face cu aceiași repegiune cu care crește grosimea depozitelor, atunci șanțul, *sinclinalul*, va păstra aceiași adîncime în lungul curs al vremurilor

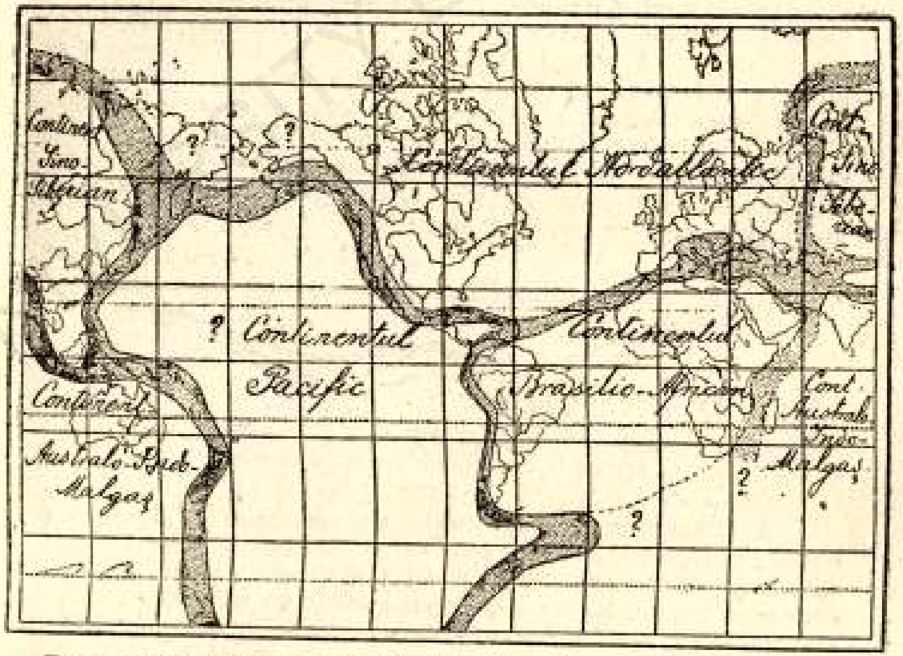

Fig. 3. In era secundară mările și continentele n'aveau distribuția actuală. Cele mai importante depozite maritime se făceau în lungul unor geosinclinale reprezentate prin direle punctate. Cum se poate lesne remarca, aceste geosinclinale corespund cu lanțurile muntoase formate în era terțiară (adică cu Alpii, Pirineii, Carpații, Caucazul, Uralii din Europa; cu Himalaia din Asia; cu Stîncoșii din America.

și depozitele vor fi asemănătoare. Dacă, din contra, sedimentarea e mai repede, marea se astupă cu vremea de nămol, peste depozitele bathiale se așează depozite neritice și apoi straturi de săruri (carbonat și sulfat de calciu, sare, etc.) depuse prin evaporare, și însfîrșit fundul de mare devine uscat. Dacă scufundarea e mai repede ca îngroșarea straturilor, fundul se adîncește, dar apare curînd o compensare prin aceia că depresiunea devine regiunea în care se grămădesc cele mai multe depozite, se formează cele mai groase straturi sedimentare.

La 1873, americanul Dana a propus numirea de *geosinclinal* acestei îndoiri, acestui sinclinal în care se depun așa de

enorme straturi de pămînt, şi numirea aceasta s'a păstrat, înţelesul i s'a concretizat şi importanţa noţiunii a crescut în măsură ce au sporit cunoştinţele geologice. Este de ajuns, pentru a indica importanţa acestei noţiuni, să enunţ o constatare ce a devenit baza teoriilor orogenice, o lege orogenică: *lanţurile de munţi se formează pe locul ocupat de geosinclinale*, adică lanţurile de munţi formate, de pildă, în era terţiară, ne arată geosinclinalele din era secundară, precum se vede în harta alăturată (Fig. 3), iar geosinclinalele actuale sînt regiunile în care se prepară munţii epocelor viitoare.

Innainte de a termina, ţin să lămuresc din nou că am redus lucrurile la forma lor cea mai simplă. Spre a evita însă o idee greşită, trebue să adaug că în timpul acumulării depozitelor se produce o încălzire şi chiar o muiare a păturilor mai mult în direcţia axei mediane şi că pe această direcţie apare în genere— din pricini pe care le voiu arăta cu altă ocazie—un fald, un creţ, un *geanticlina*. Acesta poate fi împins până aproape de suprafaţa mării şi depozitele de pe el iau aspectul neritic, pecînd în şanţurile laterale continuă formaţiunile bathiale (Fig. 4).

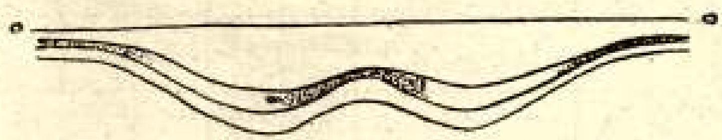

Fig. 4. Un geosinclinal în care s'a ridicat un geanticlinal a cărui muche ajunge în condiţiunile regimului neritic.

Asemeni *geanticlinale* sînt şi azi. Astfel, privind cineva o hartă a Oceanului Atlantic, pe care să figureze în culori marile adîncimi, va constata că în direcţia nord-sud a acestui ocean, cam spre mijloc, fundul e mai puţin adînc ca spre laturi, că un creţ nord-sud separă sinclinalul Atlantic în două geosinclinale.

Cum s'a format un geanticlinal se pot forma şi altele, aşa că numărul creţilor, mugurii ca să zic aşa, a viitoarelor catene muntoase complică de vreme aşezarea şi înfăţişarea depozitelor sedimentare.

Dar în vreme ce aceste fapte se petrec, depozitele sufăr mari şi importante modificări, despre care mă voi ocupa în unul din numerele vitoare.

T. A. Bădărău

Unei doamne cernite

Întregi ceasuri cîteodată
Am stat mut şi te-am privit,
Jună, veselă, frumoasă,
În veşmîntul tău cernit

Şi gîndeam atuncea, doamnă,
La gingaşul trandafir
Ce 'nfloreşte cîteodată
Răsădit în cimitir.

Răsplată

Între flori şezînd culcată
Draga, 'n marginea pădurii,
O albină i-a 'nfipt acul
Veninos în colţul gurii.

Cine, dragă, face răul,
Să n'aştepte binele:
Cu guriţa să nu-mi umbli
Ispitind albinele!

Epigraf

Locuri sfinte și frumoase:
Rișca, Sihla și Cetate,
Am venit întreg aicea—
Și mă 'ntorc pe jumătate!

Feminism

„Poale lungi și minte scurtă".
Ce mai proaste, seci cuvinte!
Azi femeile merg iute:
Ne vor trece înainte.

Zi cu zi, văzînd cu ochii,
Cătră noi înaintează:
Mintea tot li se lungește,
Poalele se tot scurtează.

Epitaf

Eu mă duc și las în urmă
Plin de versuri un caet,—
Versuri care n'au să-mi dee
O cunună de poet—

Dar în veci ele-au să spue
Că muncit de-un foc nestins,
Cît am stat aici în lume,
Mult am rîs și mult am plîns.

Gh. din Moldova

Notă.—Din volumul „Poezii, pus sub tipar.

Moș Niță Hîrleț

Cînd am intrat la nenea Iorgu, am găsit sindrofie de cucoane. Cîteva prietene ale cucoanei Anicuței stăteau în cerc, lucrînd, care cu acul, care cu iglița și vorbeau.

Plîngerea doamnei Chirițescu, că nu găsește bucătăreasă, adusese vorba despre slugi; și acum fiecare aducea contribuția sa la sprijinirea părerii doamnei Chirițescu, că slugile au ajuns de nesuferit, că azi nu mai poți găsi o slugă cum se cade, că stăpînirea ar trebui să ia măsuri.

— Uite, Victore—făcu nenea Iorgu, adresîndu-se mie cu o prefăcută seriozitate—de ce nu tragi tu o interpelare pe chestia asta?

Cucoanele știindu-l cît e de mucalit, ridicară ochii după lucru și se uitară să vază dacă vorbește serios; iar Mărioara Ionescu:

— Dumneata glumești, coane Iorgule. Toți bărbații sînteți la fel... Costică tot așa. Să nu mă auză certînd slugile; cînd mă plîng de ticăloșia lor, rîde, ori schimbă vorba; dar masa vrea să fie la vremea ei, toate lucrurile la locul lor.

— Draga mea, zise doamna Chirițescu, dumneata *ai* slugi; bune-rele *ai*; dar nu vezi că acum nu mai poți găsi de loc?

— Ba de găsit se găsesc—răspunse Mărioara—; dar mai bine lipsă. Să vedeți pe Joița, jupîneasa mea... Trebue să ai o natură răbdătoare ca a mea, ca să nu-i dai cu ceva în cap, așa e de proastă și de *agasantă*... Ea nu știe să facă ceva pe tăcute. Tot ce face, spune și din gură că-l face. Dacă îi zic: —Joițo, adu apă.—„Aduc, coniță, de ce să n'aduc?" Iar cînd vine cu apa:—„Uite, adusei apă". Regulat, în fiecare seară începe:—„Uite, trăsei perdeaua, că dacă tragi perdeaua e mai cald...

focul îl făcui... lampa dela sufragerie o stinsei, că de ce să arză degeaba?... a de pe săliță o mai lăsai... o sting eu pe urmă, n'o las nestinsă... apă adusei... o pusei pe fereastră, ca să stea mai rece... că dacă o pui pe masă se încălzește mai iute... dar așa, pe fereastră se încălzește mai anevoe... că oricum pe fereastră mai trage nițel dela geam"... Și uite așa îi toacă gura de-ți vine nebunie, nu altceva.

— Draga mea,—făcu doamna Lungeanu—tot e mai bună Joița dumitale decît Veta mea... Dar o să mă întrebi de ce o țiu... Pentrucă, vorba lui *madam* Chirițescu, nu găsești alta mai bună. Patru luni stasem fără jupîneasă până am găsit-o și p'asta... Vorbă să fie *jupîneasă*... o fată de țară... o nebună, dar nebună în toată regula... Toată ziulica fluera și cîntă... la nimic nu se pricepe și dac'o certi, rîde... Ce să mă pomenesc mai alaltăieri? Intră rîzînd, cu mîinile la spate. Ascundea ceva.—„Ghici, coniță, ce-am făcut?" —„Ce-ai făcut?" —„Ghici, coniță, ce-am spart? —„Ce-ai spart?!" —„Ghici, se'ncepe cu *f* și se isprăvește cu *l*: farfuria lungă". Și-mi arată cioburile...

Pățania doamnei Lungeanu cu Veta dumneaei a stîrnit un rîs general, cu hohote. Nenea Iorgu își ștergea ochii:

— Bravo! conița mea... Așa rîs cu lacrămi n'am rîs de mult... Zi: se 'ncepe cu *f* și se isprăvește cu *l*... Cînd oiu veni pe la dumneavoastră, am să-i dau un bacșiș Vetei... Bată-te să te bată!... Dar să știi dela mine, că din fata asta, dacă ai pricepere și răbdare poți să faci o slugă bună și credincioasă, care să nu mai plece dela dumneata niciodată... Că vezi, poate e adevărat că azi se găsesc slugi mai cu anevoință decît înainte; e! dar și noi stăpînii sîntem mult mai pretențioși, decît stăpînii de altădată... Noi am cetit prin cărți, prin romane, că în lumea mare slugile trebue să tacă din gură și vrem slugi *stilate*. Ne supărăm dacă se întind la vorbă...

— Asta e la adresa mea, coane Iorgule,—făcu Mărioara.

— Ba nu, draga mea. Vorbesc în general. De cîteori nu-i spui și Anicuței, uit'o e de față: „—Dacă vrei să ai slugă bună, dresează'o cu răbdare și cu blîndețe.—Ba nu, că e proastă.—Păi dacă ar fi deșteaptă cum pretinzi tu, nu s'ar băga slugă; ar avea ea slugi..." Ascultați-mă pe mine, dacă stau în cîte o casă slugile, cîte douăzeci și treizeci de ani, lucru se datorește pe jumătate bunătății slugilor și pe jumătate calităților stăpînilor... Și tocmai din astea care sînt fără prea multă deșteptăciune, ies slugile cele mai bune și mai credincioase... Uite, Veta dumneaei îmi

aduse aminte pe răposatul moș Niță Hîrleț, care a fost treizeci de ani slugă la tată-meu și alți douăzeci și doi vier la mine... Tot așa, era cam neder, cam *nea'ntr'o parte*; și dacă a stat, cum vă spusei, atîția ani, de ne ajunsese ca o rudă, e că-i treceam și noi multe cu vederea, pentru credința și hărnicia cu care ne slujea... Săracu! de el îmi sînt legate cele d'întîi bucurii... El mi-a făcut întîile jucării: tilinci, speteze de zmeu, cărucioare; și tot de el mi-e legată întîia durere și întîia căință...

Mi-aduc aminte ca acum... eram băiat de vre-o zece ani... Dase o zăpadă... In spatele caselor părintești era un deal minunat pentru săniuș... Ne trebuia o tîrlie și am tăbărît pe el să ne facă una... Pe cînd îi lucra tălpicile, eu, nerăbdător, îl zoream... Parcă-l auz:—„Ho! zmeule! ho! că ți-o gătesc acuma"... Dar eu îl zoream într'una... Și el rîzînd spre mine, nu știu cum dă cu barda și-și retează degetul arătător și al mijlociu dela mîna stîngă...

— Și a rămas ciung?! făcu Mărioara.

— Da...—răspunse nenea Iorgu oftînd.—Și cu toate astea patru mîini tinere și sdravene n'ar fi putut prididi atîta lucru cît dovedea el cu o mînă și jumătate... Bietul moș Niță. Ți-aduci aminte, Anicuțo, ura lui împotriva „*șoanghinii*"?

Coana Anicuța începu să rîdă.

— Care *șoanghină*? întrebă Mărioara.

— O bucătăreasă a noastră—răspunse nenea Iorgu—dar ca să pricepeți, trebue mai întîi să știți că cel mai mare dușman al lui moș Niță era risipa... Mare însușire, nu e așa?... Dar moș Niță o ducea până dincolo de extrem... Pentru dînsul nu exista lucru care să nu mai fie bun de nimic, care trebue lepădat. Toate cutiile de lemn sau de carton, toate cutiile de sardele sau de ceai, toate dopurile vechi, toate bucățile de sfoară, într'un cuvînt toate vechiturile de prisos el le aduna cu sfințenie, le punea de-oparte: „cine știe la ce prinde bine..." Și o zi întreagă bombănea, dacă se atingea cineva de ele, să le arunce... La fiecare trei-patru ani, biata mama, profita de o zi, cînd moș Niță era dus la vie ori la pădure; punea de încărca repede toate troacele și fleacurile care încurcau podul și pimnița și trimetea să le dea pe gîrlă... In anul în care m'am însurat, l-am luat din curtea tati și l-am pus paznic și vier la vie... Noi, în toți anii, vara, în lunile de vacanță ne mutam la vie... Imi aduc aminte cînd am venit întîia oară cu Anicuța... El n'apucase s'o vază; n'o cunoștea. Pentru dînsul ea era străina intrată în casa lui

stăpîn-su. Mă uitam la el cum o măsura cu ochii, o cîntărea, clătina din cap și mormăia: „hm!... de!...“ la orice socotea el că e un act de risipă... Veneau pe la noi, firește, mai în fiecare zi, fel de fel de prieteni dela oraș... I se părea lui,—care apucase vremea cînd c'un galben cumpărai toată piața,—că se cheltuește prea mult cu mîncarea, cu petrecerile și cu gătelile cocoanei... Intr'o dimineață îi dă Anicuța o hîrtie de o sută, s'o schimbe la han... Se duce de-o schimbă... După prînz ne vin iar cîțiva prieteni. Nu știu care vrînd să plătească birjarul și neavînd bani mărunți, scoate o hîrtie de o sută să i-o schimbăm. Neavînd nici noi deplin, Anicuța strigă pe moș Niță și-l trimete iar la han să schimbe... Stam sus în pridvorul caselor dela vie... Moș Niță se face că pleacă și cînd ajunge pe la mijlocul curții, se dă după o butie și începe să-mi facă semn cu degetul... Nu înțelegeam... El într'una îmi făcea semn; să tac și să viu jos... Zic: ce-o mai fi și asta? Și mă dau jos. El mă trage deoparte și arătîndu-mi hîrtia: „—Ce e asta?“ zic:—„o hîrtie“.—„Tronc! parcă eu nu văz că e hîrtie; dar de cît e?“—„De o sută“. Dar el misterios:—„Ai dumneata de știre c'am mai schimbat una la fel azi dimineață?“ zic: „da“.... Moș Niță se uită la mine și clătinînd din cap:—„Păi bine, așa cu lingura? Azi dimineață o sută, acum alta?“ A trebuit să-i explic că nu s'a cheltuit suta schimbată dimineața și că asta nu era a noastră.

Cînd a auzit, s'a plesnit cu palma peste gură și a plecat glonț... Din pricina groazei lui de risipă nu putea să sufere pe slugile alelalte și mai ales pe bucătăreasă, „*șoanghina*“ cum îi zicea el.

Nu putea s'o sufere. Impotriva ei mai avea necaz și pentrucă-i vorbea răstit, îi da porunci... Mă rog, în ideia ei despre erarhia slugilor, ea se socotea un personagiu important,—ea făcea un sacrificiu că venea la țară,—ei slugile alelalte îi ziceau *madama* și d'aia poruncea cu aroganță vierului, slugă de țară. Moș Niță, care zece luni pe an era la vie stăpîn, nu putea să rabde ca o unguroaică să-i vorbească răstit... Unde mai pui că era și risipitoare?... Intr'o dimineață mă pomenesc că mă trage deoparte, bagă mîna în sîn și scoate un cartof cît o nucă. Zice:—„Ia uită-te, dumneata, are vre o vină cartoful ăsta? are vre-un beteșug?“ zic:—„Ce beteșug să aibă?“.— „Na! păi asta te 'ntreb și eu“. Mă uitam la cartof, dar el:—„Uită-te bine, sgîrie-l de vezi.“ Zic:—„N'are nimic, e bun“.—„Apoi dacă e bun, de ce-l aruncă *șoanghina* la lături? Ea-i muncește? ea-i sapă? Apoi eu într'o zi o iau de coade și o arunc de de de“... Cînd se apropia vremea plecării noastre dela vie, Moș Niță cu un ochi plîngea de părere de rău că plecăm noi stăpînii; iar cu altul rîdea de mulțumirea că pleacă slugile și rămîne iar stăpîn, numai cu Dura și cu Leu, cînii lui... Douăzeci și doi de ani ne-a păzit via, muncind ca un rob... Cînd veneam, găseam în grădină tot felul de zarzavat, în curte sute de păseri, toate muncite și îngrijite numai de el... Săracu!... la urmă îmbătrînise de tot... Am băgat un alt vier, care avea și nevastă, sub nume de ajutor al lui. In anul din urmă parcă-l văz cum sta pe prispa bucătăriei, stins, prăpădit, urmărind cu ochi disprețuitori munca fără rost și fără spor a celorlalte slugi... La plecare, m'a tras deoparte și m'a întrebat:

—„Eu cum rămîi?“ Nu 'nțelegeam; iar el:

—„Păi nu vezi că nu mai sînt bun de nimic? Să-mi plătești așa de geaba un pumn de parale?“

—„Ia lasă-mă în pace, moș Niță, te-ai îmbolnăvit, ai răcit, dar te însdrevenești dumneata iar“.

El a clătinat din cap și s'a dat să-mi sărute mîna... Cînd am plecat, am dat poruncă vieresei, că dacă s'o întîmpla să se prăpădească, să facă tot ce va fi de trebuință în socoteala mea și să mă înștiințeze... La o lună am primit veste c'a murit... M'am dus... L-am găsit la biserică... Mă uitam la el... Viereasa se purtase bine... Era îmbrăcat curat, îngrijit... Părul lui, cînipiu cît fusese în viață, acum era alb ca zăpada... De pe chipul lui pierise orice urmă din încruntarea lui obișnuită... zîmbea... Mă uitam și mă gîndeam... Muriseră de mult și tata și mama...

El rămăsese pentru mine ca o legătură vie cu trecutul neamului meu... Iar cînd ochii mi s'au oprit la pieptul lui, pe care stau încrucișate mînile lui, care o viață întreagă munciseră pentru noi... un nod mi s'a urcat în gît... m'am plecat și i-am sărutat mîna dela care lipseau două degete...

Ioan Al. Brătescu-Voinești

ICOANE FUGARE

Impresii din Dobrogea

(Sfirşit)

Auzindu-ne vorbind cu atita interes despre Tătari, Petre, căruţaşul, ne îndeamnă să facem un ocol şi să ne abatem prin satul ***, la un Tătar bogat la care a fost el patru ani slugă.

Primim cu plăcere, şi 'n curind sintem în curtea lui *Osman Gelal*, proprietarul a 15 hectare şi arendaşul a 240.

Il găsim la arman, supraveghiind maşina de treerat, care urue grăbită, pecind în jurul ei vre-o zece Tătari lucrează fără grabă.

Ne primeşte cu linişte, fără a arăta nici mirare, nici plăcere, nici displăcere.

Tatăl său, *Gelal Baklaly*, a venit sărac din Crimea, dar cu încetul s'a ridicat, luind pămint în arendă. Odată a cumpărat 80 de hectare dela o doamnă pe care o părăsise bărbatul; pămintul însă era al ei. După un timp, un proprietar din împrejurime a propus celor doi soţi, care în vremea asta se 'mpăcaseră, să anuleze ei vinzarea, pe cale de judecată, şi în schimb să iea o parte din pămint—ceia ce au primit fără nici un scrupul.

Tătarul s'a ţinut bine; a ciştigat la toate instanţele.

— „*Şi la Bucureşti a alungat pe el*" ne spune Gelal, ca să ne arăte că celălalt a pierdut şi la Casaţie.

Dar a cheltuit mult cu judecata şi a fost nevoit să vindă pămîntul. Totuşi, la moartea lui a lăsat o avere bunicică celor patru copii ai săi: doi băeţi majori, unul de şase ani şi o fată de paisprezece. După legile turceşti—Musulmanii au la Constanţa un kadiu al lor, numai pentru succesiuni şi tutele, care fiind reglementate de Coran, sint în legătură cu religiunea şi trebuesc respectate de Constituţia noastră—partea minorilor a fost despărţită în bani şi depusă la Casa de Consemnaţiuni, iar cei doi fraţi majori au rămas stăpîni pe gospodărie.

— „Dar oare de ce prevede Coranul ca partea minorilor să fie despărţită?"

— „Pentruca să nu li se piardă averea. Noi lucrăm pe riscul nostru, dar copilul ce ştie?"

Judecătorul îmi explică o dispoziţie curioasă a Coranului: camăta este cu totul oprită; se 'ngădue însă, cind banii împrumutaţi sint din averea unor copii orfani... O poruncă asemănătoare a religiei mahomedane, am aflat-o mai tirziu dela un Turc instruit: negoţul de sclavi este oprit în tot imperiul turcesc, afară de Meca, unde slobod este fiecine a cumpăra fiicele locuitorilor, pentru a lăsa bani oraşului sfint...

Cum vedem, e un principiu la Musulmani, că „scopul scuză mijloacele"...

Il cercetez cu privirea pe Osman Gelal... Brun, mic de stat, cu capul mare şi minile lungi, cu trăsăturile delicate şi ochii răscroiţi—să-l intilneşti în Bucureşti l-ai lua drept lustragiu ori „maşin de cafe"...

Lingă dinsul, un băeţaş de vre-o 10 ani, alb la faţă şi fără nimic mongolic în figură, se joacă pe oiştea unei borîne: este fratele minor, *Abduleid*.

— „Şi cam cit li partea lui?"

— „Zece mii de lei."

Intrebăm de geamie, pe care am văzut-o prea frumoasă pentru un sat aşa de mic, şi aflăm că cei doi fraţi Gelal au ridicat-o pe cheltuială proprie—cinci mii de lei—din bunăvoinţa lor, nu din porunca bătrinului, şi că aşteaptă o piatră comemorativă cu numele fundatorilor, care se va aşeza în perete, în interiorul clădirii.

Un Tătar bătrin, cu falca de tot strimbă, se apropie de noi. Intreb ce are şi-mi spune că l-a isbit un cal. Curios! I-a îndoit falca parc'ar fi de tinichea, şi nu i-a rupt-o...

Intrăm în casa lui Osman. E joasă, dar mai bună ca a celorlalţi. In faţa ei, pămintul e inadins adincit ca să ţie ploaia, şi prefăcut în grădiniţă de flori; peste şanţul înflorit, două podeţe cu grilaj de lemn duc la două apartamente: unul pentru fratele mai mare, care-i însurat; celălalt pentru restul familiei.

Mobilierul e acelaşi... Poporul este şi el sclavul modei; numai că moda lui durează veacuri...

Imi vine o idee.

— „Domnule Gelal, ai putea să-mi spui: Tătarii, cind au venit aici din Crimea, obicinuiau în casele lor perine de astea, lucrate cu igliţa?"

— „Nu. Le-au văzut pe urmă, la Nemţi, la Romîni..."

Locuinţa lui Osman are totuşi unele particularităţi deosebitoare. In loc de două camere, patru: una de dormit, alta pentru musafiri, o cameră la mijloc, ca un fel de tindă, şi bucătăria.

In tindă, un mic bufet de brad, văpsit roş.... pentru haine şi schimburi...

In camera de musafiri, un dulăpaş în perete, cu tacîmuri şi sticlării. Pe pereţi, marame artistic brodate...

Văzind că-mi plac maramele, Osman Gelal ese din odae şi se 'ntoarce c'o mulţime altele; le cercetez şi nu găsesc două la fel, ca desemn şi culoare...

In momentul cînd scriu aceste rînduri, am în fața mea una din ele: este de tulpan subțire ca voalul, și la cele două capete, pe o lățime ca de două palme, are o ghirlandă de flori, stilizate geometric cu mult simț decorativ, și brodate cu mătasă colorată și cu fir de argint. De amîndouă părțile ghirlandei, flori mari, indigo și roz saturat, bat mai ales la ochi și dau tonul broderiei. Ele sînt însă atenuate și armonizate: mai întăi de staminele argintii și caliciurile verzi deschise; apoi de alte flori mai mici, alăturea, în bordo și roș-gălbui; în fine, de ramura neagră șerpuind la mijlocul ghirlandei cu frunze verzi-închise, străbătute de nervure argintii. In josul ghirlandei, la marginea maramei, o linie neagră șerpuitoare, cu frunzulițe violete și bordo; în sfîrșit o delicată tivitură violetă... Broderia e destul de bună: deopotrivă de netedă pe o față și pe alta.

Pentru ochi, o splendoare; impresiunea e de fast, de bogăție... Asemăn în minte modelele tătărești, cu frumoasele cusături romînești din albumul d-nei Cosma. Contrastul e desăvîrșit: acestea, mai discrete, mai nuanțate, vorbind parcă mai mult sufletului, sentimentelor; celelalte, foarte vii—deși bine armonizate,—creațiunea unei senzualități violente și în același timp rafinate.

— „Domnule Osman, cusăturile acestea sînt luate dela Turci?"

— „Nu; ale lor sînt altfel; astea sînt anume tătărești."

Am văzut mai tîrziu broderii turcești, la cherestegiul Mustafa, ginerele primului-hogea (protopop) din M.—Sînt, în adevăr, în alt gen: cu mult fir de aur și argint, dar mai discrete în culori, mai naturale în desemn, mai apropiate de cele europenești...

Mă folosesc de acest prilej ca să rectific o prejudecată: ornamentația geometrică, așa cum o găsim în cusăturile și săpăturile romînești, nu-i un semn de primitivitate, ci de rafinament. Omul palaeolitic din vrîsta renului—cași boschimanul de azi—desemna pe stînca peșterilor și săpa în coarnele renului, animale în mișcare, c'un naturalism desăvîrșit, pecînd popoarele mediteraniene, ca Egiptenii și Arabii, au fost totdeauna lipsite de imaginațiune plastică. S'a observat cu drept cuvînt, că la Arabi, de pildă, pornirea gîndirii spre abstracțiune explică, deopotrivă, și interzicerea de către religiune a formelor animale și vegetale, și neputința de a le reprezenta. E lucru dovedit, că formele curat ornamentale derivă *toate* din forme naturale, schematizate și simplificate odată cu progresul puterii de abstracție și regresul paralel al imaginațiunii plastice. Maramele acestea tătărești ne arată tocmai faza de tranziție: în stilizarea lor geometrică, frunzele și florile abia se mai recunosc.

* * *

Fiindcă ne arătăm dorința de a mai vedea vre-o casă tătărască, Osman Gelal ne duce la unchiu-său, *Reșid Abtișah*, care șade la doi pași. Reșid nu-i acasă, găsim însă pe fiul său *Gemadin*, un băiat de vre-o 16 ani, brun, mic de statură, și cu fața rotundă, stricată de vărsat; fizionomia lui îmi amintește pe aceia a multor mahalagii din București...

Gemadin stă în tindă - casa lor are și tindă—și leagănă pe frate-său *Menseid*, în vrîstă de doi ani, într'un pat tătăresc în miniatură, atîrnat cu niște frînghii de grinda podului. La vederea noastră, femeile fug speriate în altă cameră. (Unele Tătăroaice se feresc a fi văzute de bărbați străini, altele se arată fără nici o sfială: o regulă generală nu-i încă stabilită).

Intrăm în camera de musafiri.

Aranjamentul e cel cunoscut; pernele cu fețe croșetate se răsfață la locul de onoare. Intr'un colț, pe o măsuță, un gramofon din cele mai mari, iar alături, un teanc de plăci; mă uit: toate turcești.

In cinstea noastră, Gemadin pune două bucăți, una după alta. Amîndouă respiră o melancolie grea, bolnavă, fără delicateța de sentiment a doinei noastre. Ascult cu surprindere: e isbitoare asemănarea cu cîntecele de dragoste pe care le bocesc Țiganii în mahalalele Bucureștiului... (De pildă: „foae verde bob năhut..."). Se pare că, în deosebire de restul țării, Capitala a păstrat ceva din sufletul oriental...

Deodată tresar ca „zguduit de o comoțiune electrică". Am zărit în dosul gramofonului o îngustă fâșie transparentă, cu tablouri mici repetate... Gemadin a urmărit privirea mea și-mi spune cu degajare:

— „Niște *filme* de cinematograf de mînă; pentru copii..."

— „De unde ai cinematograf?"

— „Am citit o reclamă în „Universul" și mi-am comandat; 15 lei, cu transportul..."

Gemadin vorbește bine romînește; abia se mai simte accentul străin... Dacă l-ai găsi la București, ca ucenic de cizmărie ori băiat de circiumă, l-ai lua după vorbă drept Macedonean... Psihologia lui e de mahalagiu *umblat*, care nu se mai sperie de nimic...

— „Zi, citești regulat *Universul*... Și-l înțelegi bine?"

— „Am făcut patru clase primare... Cînd nu 'nțeleg o vorbă, întreb pe d. învățător, *Omer-Efendi*..."

— „Așa?... *Aici* e dumnealui..."

Mi-l arătase cineva în Mangalia. Innalt, subțire, cu fața albă și trăsăturile delicate, cu privirea vie și temperamentul expansiv, l-ai lua drept un june din *high-life*, dacă l-ai întîlni pe Calea Victoriei cu pălărie în loc de fes... E Turc. A făcut în Constanța liceul complect, și-i învățător *romîn* în satul curat tătărăsc H.,

După cît am auzit e învățător *bun*, vorbește romînește fără greșală...

— „D. învățător a făcut o regulă, îmi spune Gemadin; cum intri în curtea școlii, nu mai ai voe să vorbești un cuvînt tătărăsc ori turcesc...,"

— „Ai auzit de Vlad Țepeș?"

— „Da".

— „De ce-i zicea așa?"

— „Trăgea în țapă pe cei răi".

— „Da' Mihai Viteazul ce fapte mari a făcut?"

— „A unit Muntenia cu Moldova și Transilvania".

— „Cîte județe are Romînia?"

— „Treizeci și două".

Ne grăbim; altfel ași proceda la un examen mai serios, ca să văd cum și-a asimilat acest tînăr Tătar cunoștințele învățămîntului primar. Tare mă tem că singurul învățător romîn dela care Tătarii au tras vre-un folos, este... Turcul Omer-Efendi.

Osman Gelal îmi spune că el, în copilăria lui, n'a făcut școală; nu era învățător romîn în H.—A învățat romînește în armată: e de trei ani călăraș cu schimbul.

Gemadin ne duce pe la grajd, să-i vedem calul de curse. Un armăsar splendid, din vestita herghelie a d-lui Pariano, strîns tare la burtă cu niște curele, e legat de grinzile podului cu frînghii,—de gură, de gît, de mijloc, în așa fel ca să nu poată mișca din loc și nici să se poată culca... Gemadin se pregătește pentru cursele din Constanța; adică pregătește calul: dimineața și seara îl plimbă—în contra vîntului, ca să nu asude—iar în restul timpului, ziua și noaptea, îl ține în picioare, nemișcat și strîns la burtă, pesemne ca să slăbească la trup și să se întărească 'n picioare...

— „Am auzit că la alergare vă legați strîns de cal.."

Ca o pisică Gemadin se aruncă pe armăsar, și-mi arată cum obicinuesc să se lege pentru cursă: cu două curele peste genunchi, strînse într'o cataramă.

— „Cînd aleargă calul, se umflă; atuncea mai dăm drumul la cataramă..."

— „Și de se 'ntîmplă să cadă?"

— „Desfac catarama și scot picioarele... Dar *nu* cade".

Judecătorul îmi povestește un caz văzut de dînsul: un armăsar călărit de un Tătar de 11 ani, cade, se dă peste cap, se scoală și aleargă mai departe, cu călărețul sănătos teafăr...

— „Acuma e al cincilea an de cînd iau parte la alergări... Anu ăsta „*concurez la ințeală*", fiindcă armăsarul e tînăr, abia de doi ani; cînd o fi de patru, am să „*concurez la alergare de fond*".

— „Cît te costă calul?"

— „500 de lei".

— „La muncă îl pui?"

— „Ferească D-zeu! N'ar mai fi bun de alergări".

— „Va să zică, ai băgat bani într'însul, mănîncă degeaba, și poate nici nu cîștigi... Proastă afacere..."

Gemadin rîde.

— „Și dacă cîștig, tot aceia este: toți banii se duc la chef, cu prietenii, chiar în ziua alergării... N'am cîștigat la Iași, acum doi ani, două sute de lei? M'am întors fără un ban... Armăsarul mi-l ține tata ca să-mi facă plăcere".

— „Mai ține cineva în sat cal de alergare?"

— „Nu; numai eu".

Îmi închipui că trebue să fie un fel de obligație morală, față de obștie, a celor mai chiaburi, obligație pe care unul din ei o ia asupră-și...

In orice caz, privindu-l pe Gemadin, așa mic și neînsemnat cum este, fără energie în privire și ținută, nu l-ai bănui atît de expert în nobila artă a călăriei...

Dar la Tătari, călăria e patimă veche. Invățații care au studiat scheletele cailor preistorici, afirmă că rasele europene, *caballus celticus, equus Przewalsky, poneyul scandinav*, etc. (toate, mici de felul lor; între acestea, și calul nostru țărănesc) derivă din *tarpanul* asiatic—mic și cu capul mare, cași mongolul domesticit acum zece mii de ani și adus în Europa cu cel mult două mii de ani mai tîrziu, desigur de către *omul alpin* mongoloid... Iar calul *pur sînge*, adus în Europa în timpurile istorice, derivă din calul arab, care nu-i decît o zebră domesticită în nordul Africei. Calul de curse englezesc se trage dintr'o singură eapă arăbească, importată în Anglia de un domn cunoscut la o dată cunoscută (Nu-mi amintesc...).

...Pecînd ne urcăm în căruță, zărim pe aproape un băețaș ca de doi ani, care prin finețа tenului și delicatețа trăsăturilor —deși are fața mare, plină, și ochii cam mici,—ar putea fi de familie „bună"; fesul îi e plin de monede de argint, cusute la o parte în piramidă, după obiceiul tătăresc.

— „Cum te cheamă?"

— „*Pe mine mă cheamă Giafer Memedula*".

Accentul e perfect.

— „De unde știe copilul romînește?"

— Se joacă cu cei dela școala fröbeliană („prebeliană" zice Osman).

Mi-o arată: o căsuță înnaltă, luminoasă și acoperită de viță sălbatică; a făcut-o statul numai pentru copii de Tătari—altă nație nici nu-i în sat. Profesoara e plecată pe timpul vacanței.

— „Cînd a venit întîi în sat, era bolnavă și a stat la noi" îmi spune Osman, cu oarecare mîndrie...

Am plecat, după o despărțire foarte cordială...

* * *

...Şi am ajuns la C. pe la 6 Satul e mare şi frumos, cu mult mai mare decit, de pildă, tirguşoarele dintre Iaşi şi Paşcani.

Până mai dăunăzi ţineau de C. şi alte citeva sate, care a-cuma s'au despărţit.

Tragem la primărie: o casă mare, albă, foarte curată. Inăuntru, două birouri deosebite: unul pentru percepţie, celălalt pentru primărie.

Intrăm un moment la percepţie. Fac cunoştinţă cu d. perceptor, Armean de origine, fost funcţionar la primăria Capitalei: un bătrînel cărunt şi jovial, dintre aceia pe care anii par a nu-i prea schimba—poate fiindcă se ţin bine cu toată lumea; poate fiindcă singele are puţin de umblat in trupul lor scurt; poate fiindcă sbirciturile nu bat la ochi pe-o faţă aşa de mică; poate fiindcă vremea nu-i bagă in seamă, aşa mici şi neinsemnaţi cum sint... Cine ştie, poate că şi moartea de aceia ii cruţă multă vreme, fiindcă-şi zice in sine: „pentru atita lucru... păcat de osteneală!...“

Sprinten şi tinerel pentru cei 60 de ani ai săi, foarte politicos, şi oarecum rotund in manierele sale, iţi dă impresiunea de ceva mic şi neted, de care nimic nu se poate agăţa... Cind zimbeşte—cu multă fineţă,—face nişte increţituri foarte fine la coada ochilor...

Are pe lingă dinsul, ca agenţi de percepţie, chiar pe cei doi fii ai săi, oameni maturi dar neinsuraţi. Unul din ei pare a creşte mai mult in lăţime; burtos, lat in spete, cu gitul scurt şi gros, cu faţa mai lată decit lungă, dar cu trăsăturile lipsite de grosolănie şi cu un ris larg, sonor, care descopere o dantură albă şi regulată, intre două buze groase, umbrite de-o musteaţă neagră—iţi dă impresia că bea cu inghiţituri mari din cupa vieţii, fără a risca să piardă vreodată apetitul... Celălalt e potrivit de statură şi grosime; nasul convex, intors cu egoism spre sine-insuşi, ochiul intunecat, umbletul plecat şi vorba inceată, plictisită...

Cu riscul de a părea pedant cititorului, voi observa că aceşti doi fraţi reprezintă cele două tipuri caracteristice ale poporului armenesc: tipul mediteranian, subţire, delicat şi sensitiv, şi tipul ultrabrachicefal—cu mult mai frecvent decit cel dintăi,—indesat, fălcos, şi mare *strugler for life*...

Voi mai observa, că după părerea unanimă a antropologilor, Evreul, in deosebi cel occidental, este din punctul de vedere al rasei aproape identic cu Armeanul; şi asta din pricină că in Armenia, caşi in Palestina, fondul prim, adică masa poporului, era *hetită*—un popor, care, precum se ştie, a avut, inaintea Fenicienilor, un intins imperiu şi o strălucită civilizaţie in Asia Minoră. Teoria lui Lombroso, că Evreii ar fi Armeni judaizaţi, nu-i probabilă...

După obicinuitele politeţe, trecem dincolo, in biroul primarului—birou impunător, ca local şi personal. Un foarte oficial grilaj de lemn şi o placardă cu *intrarea oprită*, ţine publicul la distanţă. In fund e masa primarului. Dumnealui este un om ca de vre-o patruzeci şi cinci de ani, innalt, tinăr la faţă, cu musteaţa căruntă, dar răsboinic intoarsă in sus, cu buzele strinse ca pentru luptă, cu privirea ameninţătoare, invăluită pentru moment... de prezenţa judecătorului...

La masa din dreapta şade d. secretar: mic şi corpolent, cu faţa palidă, cu privirea preocupată şi cu fruntea mare, descoperită de o cărare la o parte; solemn in jacheta lui neagră, ţine condeiul după ureche şi pare adinc convins de innalta insemnătate a funcţiunii sale; are aerul de a-ţi spune in fiecare moment, cu felul său de a se purta—grav, măsurat şi strict oficial, deşi modest şi destul de politicos: „slujba mea să mi-o fac exact, incolo n'am nevoe de nimeni“... Am auzit pe urmă c'ar fi om de treabă.

Se 'ncep judecăţile.

Citiva Tătari şi vre-o doi Greci sint daţi in judecată de primar, că n'au curăţit curţile şi văruit casele, conform ordonanţei date de d. prefect in vederea holerei. Ei se apără spunind că 'ntr'adevăr au intirziat cu implinirea poruncii, dar că acuma au curăţit tot, după ordin. Judecătorul e dispus să-i erte, dar nici nu vrea să slăbească prestigiul autorităţii; de aceia amină procesele pentru şedinţa următoare—peste 15 zile—cind urmează să aducă fiecare cite un martor, precum c'a indeplinit ordonanţa. Altă dată, impricinatul ar fi avut de umblat, pentru asemenea proces, de patru ori cite 30 de km.: oboseală, cheltuială şi pierdere de timp, pentru el şi pentru martor...

Un bătrin cafegiu, Maltez de origină, e dat in judecată de d. primar, că n'a inchis prăvălia la ora 9 seara, conform circulării trimese de d. subprefect. Cafegiul e un om extraordinar de spătos, cu capul enorm; barba stufoasă, incultă, ii cruţă doar ochii adinci şi nasul aquilin, privirea intunecoasă ascunsă de sprincene groase, iar vocea e gravă, cam răguşită. Vorbeşte liniştit, dar cu un patos adinc, care impresionează.

— „Nu zic, se poate, d-le judecător, să fi trecut cu jumătate de ceas, sau un ceas, de ora 9... Vinzare e puţină.... am copii.... oamenii scapă dela lucru abia seara, şi cind vin,—să-i dau afară?... Dăunăzi, pe ploae, mi-a venit unul dela drum, muiat până la piele, şi mă ruga: zice, te rog, Eracle, fă-mi de grabă un ceai fierbinte că mă 'nbolnăvesc... Ce să facem şi noi... trăim cum putem“...

Aceste cuvinte banale, fură spuse cu un ton aşa de grav, incit căpătară deodată pentru mine nu ştiu ce inţeles tragic... Pentru alţii, vorbitorul nu era decit un cafegiu,—un om din miile de miliarde care s'au perindat pe faţa pămintului; pentru el insuşi, insă, intreg universul forma numai o parte din persoana

sa proprie; și fiindcă neobicinuit de mare era puterea lui de viață, și tot atît de intense senzațiunile lui de fiecare clipă, de aceia micile întîmplări din umila sa existență căpătau pentru dinsul o însemnătate *epică!* Privindu-l, mi se părea că-i citesc în suflet uriașa epopee a luptei pentru pîne; și mă 'ntrebam, de ce nu se mai scriu epopei în zilele noastre? Desigur, fiindcă naturile primitive, epice, se găsesc numai în straturile populare, pecînd odinioară, ele se găseau și în păturile care puteau lua parte, înțelege și descrie evenimente de însemnătate pentru toți...

Ce oameni interesanți și Maltejii aceștia! Un prieten, marinar, îi cunoaște bine și mi-a vorbit adesea de puterea, îndrăsneala și iscusința lor extraordinară... Viața în aerul curat al mării, selecțiunea pirateriei—dar și o altă pricină mai adîncă... Brachicefalul îndesat și cu capul mare, creatorul celei mai vechi culturi omenești (a culturii sumerice moștenite de Chaldeeni) după ce venise—pentru cea din urmă oară—acum vre-o patru mii cinci sute de ani, aducînd metalele, să cucerească Europa, a fost mai tîrziu la rîndul lui cucerit—și temperat prin încrucișare—de blondul de nord; a rămas însă mai curat reprezentat în anumite regiuni periferice ale Europei: în Norvegia (Ibsen!), în Bretania (Renan!) în Corsica (Napoleon!), în Malta, în alte insule, și pe alocurea în fundul munților. In aceste regiuni periferice a găsit probabil și pe omul de Neanderthal, foarte păros și cu orbitele adînci, cum îl vedem în Aïnosul de azi din Japonia.

—„Există vre-o ordonanță a prefecturii ca în comunele rurale ceainăriile și cafenelele să se închidă seara la 9?" întreabă d. judecător.

—„Până acuma nu", răspunde d. secretar, cu o gravitate pe care o accentuează încă paloarea feței, și solemnitatea atitudinii sale...

—„Vă întemeiați pe vre-un articol de lege?"

D. secretar, d. grefier, d. judecător, toți răsfoesc codurile. Nu se găsește nimic.

—„De cîteori dați pe cineva judecății, d-le primar, să indicați totdeauna articolul de lege sau ordonanța pe care vă întemeiați".

D. primar nu răspunde nimic; se ține foarte modest și umblă în vîrful degetelor. Mă uit bine la dînsul: parcă nu mai este cel de adinioară...; este un modest și stîngaciu funcționar rural. Am uitat să mă informez în privința asta, dar ași jura că d. primar a fost aghiotant în armată: numai în armată învață cineva să fie așa de măreț față de cei mici și așa de mic față de cei mai mari...

Un Romîn e dat în judecată de d. primar, că s'a apucat să lucreze Duminica la cîmp, în loc să meargă la biserică, după cum e porunca.

—„Pe care text de lege vă întemeiați, d-le primar?"

—„Pe legea repausului duminical, d-le judecător!"

—„Nu se aplică aici. Omul nu-i comerciant și nici atelier n'are; nu pune pe alții să lucreze și nici nu face concurență neleală altora care nu lucrează"...

—„Dar oare s'ar putea apuca tot satul Duminica de lucru?" obiectează cu sfială d. primar.

—„Da-i poți opri să nu lucreze?!..." răspunde d. judecător pe același ton.

O țărancă e dată în judecată de d. primar că a lăsat frînghia dela fîntînă să se tîrie pe jos, că pe urmă a băgat-o iar în fîntînă, și că la observația pe care i a făcut-o d. primar în această privință, ar fi răspuns obraznic...

—„Pentru frînghie e greu s'o amendăm; iar pentru insultă trebue s'o dați în judecată la reședința plășii,—dacă stăruiți în această intențiune"...

In sfîrșit un Romîn e dat în judecată de d. primar pentru beție cu scandal, și d. judecător, după ce ascultă doi martori, îl amendează cu 25 de lei, bucuros de a putea da odată dreptate și primarului...

* * *

După aceste procese de contravenție, a urmat un interesant proces civil, pe care l-am urmărit cu mare încordare.

Un Tătar bătrîn, Abdulaim Ionuz (70 de ani; fața bronzată, ochii mici, sprîncene stufoase; umerii obrajilor eșiți în afară; două brazde longitudinale de amîndouă părțile nasului și gurii, prelungindu-se oarecum cu bărbuța albă, rară și neregulată; îmbrăcămintea pitorească și îngrijită, cu brîu roș și turban alb; în total, un om dintr'o bucată, simplu și puternic în atitudinea lui bătrînească, un patriarh din vechiul testament...)—iea în arendă, în fiecare an, un număr de hectare din pămîntul statului. In anul 1905, șeful de ocol i-a dat întâi un anumit lot, pe urmă i l-a schimbat; Tătarul, iute de felul lui—că așa se prind ei în capcană, cu iuțeala asta a lor, de care omul liniștit și viclean se folosește—n'a mai vrut să lucreze pămîntul, și după cîtva timp, a aflat—și a și văzut apoi—că lotul e arat de un Bulgar anume Ilie. Perceptorul însă—bătrînelul de odinioară—i-a cerut *lui* plata pămîntului, sub cuvînt că *el*, Ionuz, a fost *debitat* de șeful de ocol; dar în același timp—lucru curios,—l-a păsuit până azi, deși Tătarul a luat de atunci alte pămînturi și le-a tot plătit... Acuma, Abdulaim, pe semne strîns de-aproape de perceptor, l-a dat în judecată pe Ilie, să-i plătească suma, pe care el, la rîndul său, o datorește percepției pe anul 1905. In ședința trecută, judecătorul îi ceruse Tătarului să aducă un certificat dela șeful de ocol că a fost debitat cu acel pămînt pe anul 1905, și un martor, că pămîntul a fost lucrat de Ilie.

Ionuz a adus certificatul, și a adus și un martor. Dar în

certificat scrie că lotul a fost de 18 hectare, pecînd din spusele lui, şi din registrul perceptorului, rezultă că a fost de 16; cît despre martor... e o dandana şi cu dînsul...

Ilie se apără spunînd că el a lucrat în adevăr pămîntul, dar nu tot, ci numai patru hectare şi jumătate, cît i-a dat şeful de ocol, şi că pentru aceste hectare, a plătit percepţiei chiar atunci.

— „Ce mi-a dat d. şef de ocol, aceia am plătit. Ce-a fost între d-lui şi d. Ionuz, nu ştiu"...

Ce-a fost, ştiu acuma foarte bine; l-am văzut mai tîrziu pe fostul şef de ocol, dat afară pentru „neregularităţi" (gingaş cuvînt)... şi nu de mult am citit în ziare, că locuitorii au reclamat şi contra lunecosului perceptor, asistat de cei doi fii ai săi...

Dar nu asta-i interesant, ci desfăşurarea procesului.

E chemat martorul.

Un Turc înnalt, cu înfăţişare de atlet; ochii mari, umbriţi de gene lungi, ard de un foc întunecat; faţa mată, măslinie, e regulat încadrată de o barbă rotundă, care lasă descoperite doar buzele-i groase, bine desenate şi strînse cu energie; nările larg deschise şi mînile puţin cam prea lungi, au ceva care neliniştește: îţi vine în minte figura corsarului lui Byron...

— „Cum te cheamă?"

— „Hagi Talib hagi Memet hagi Mamut".

(El, tată-său şi bunicu-său, au fost la Mecca).

Vocea lui Hagi Talib e gravă şi adînc vibrantă; buza inferioară îi tremură de emoţiune; ochii, plecaţi, ard înnăbuşit...

— „Cîţi ani ai?"

— „Patruzeci şi doi".

Vorbeşte rar şi glasu-i tremură puţin; felul cum se şterge cu basmaua pe frunte, trădează o mare frămîntare sufletească, dar şi o demnitate de rege antic...

— „Pune mînile la cap, şi zi: „jur pe Coran"...

Hagi Talib a devenit şi mai palid; apoi, caşicum ar fi luat o hotărîre bruscă, după o grea luptă sufletească, întinse mînile c'un gest tragic, demn de Mounet Souly:

— „Domnule judecător, nu pot să jur!.. Alţii *citesc* numai Coranul, eu îl înţeleg... nu pot să jur..."

(Am aflat pe urmă că Hagi Talib a făcut studii teologice la Constantinopol).

— „Dar uite: Abdulaim Ionuz, care-i doar şi el Musulman, te-a pus martor..."

— „Abdulaim este un bou!"... isbucni Hagi Talib, aruncînd celui numit o privire de superbă mînie dispreţuitoare.

— „Te rog să nu insulţi pe nimeni în faţa mea!" îl dojeneşte judecătorul cu asprime.

Figura Turcului luă o expresie de nobilă căinţă:

— „Vă cer ertare, d-le judecător; m'a luat gura pe dinnainte... necazu'..."

Apoi, întorcîndu-se către Ionuz, şi 'ntinzînd braţele într'o

mişcare liberă şi puternică de stăpînitor din alte vremuri, pecînd capu-i înclinat de o nobilă tristeţă se lăsă obosit pe-un umăr,— îl dojeni în turceşte pe acel ton intim—străin de atmosfera înconjurătoare—care trădează grava solidaritate a aceleiaşi religiuni...

— „Fiu al lui Ionuz, eşti om bătrîn. Te ţineam cuminte. Frumos e să m'aduci la jurămînt *pe mine*, pentru o mizerabilă afacere de 120 de lei?! Nu era mai frumos să te laşi păgubaş de bani—că ai destui!...—şi să nu ne mai batjocorim religiunea în faţa străinilor?!.."

Ionuz se 'ngălbeni, vădit impresionat, dar încăpăţînarea lui tătărască îl opri de a da înnapoi... El se apără cu violenţă, dar fără convingere...

Hagi Talib se 'ntoarse iar către judecător, şi c'o nobleţă liniştită:

— „Plătesc eu, d-le judecător, zise el, cei 120 lei, şi să se sfîrşească procesul".

Dar Tătarul s'a şi aprins la faţă şi refuză cu violenţă..

— „Dar lămureşte-mă, te rog", se adresează judecătorul către martor, „ce te împiedecă de a jura, întrucît spui adevărul."

— „Ei, d-le judecător, sînt atîţia ani de atunci!... Mai ţin eu minte cum a fost?!... Greşesc o vorbă şi onoarea e pierdută!... Ce fac pe lumea cealaltă în faţa lui D-zeu?!..."

— „Dacă greşeşti, nu-i nimica... D-zeu vede în inima d-tale gîndul cel bun... Dar în sfîrşit, fără jurămînt, spune ce ştii".

Lui Hagi Talib i-a căzut o mare greutate de pe piept; răsuflă uşurat, se reculege şi răspunde:

— „Acum cîţiva ani, nu ştiu în care an anume, Abdulaim Ionuz a luat, ca de obiceiu, pămînt dela stat. D. şef de ocol i-a schimbat lotul; i-a dat alt lot. Abdulaim s'a supărat şi n'a mai vrut să lucreze pămîntul. Pe urmă am auzit că d. Ilie l-a lucrat. Cît a lucrat—dacă tot, ori numai o parte—şi cît a plătit percepţiei, nu ştiu..."

— „Ei, pe ceia-ce-ai spus acuma, poţi să juri?"

Hagi Talib se strîmbă cîteva clipe, caşicum ar avea o straşnică durere de dinţi, apoi se hotărește, şi cu un gest de oboseală, repetă jurămîntul ce i se dictează...

Acuma judecătorul se adresează către reclamant:

— „Din spusele martorului nu reesă încă dreptatea d-tale..."

Abdulaim Ionuz bănueşte o părtinire, sau în orice caz, formalismul judecăţii îl întărîtă; de aceia se roşeşte la faţă şi c'o voce enervată, care trădează un acces de mînie rece, spune cu desgust, tăind repede aerul cu mîna:

— *„Agiunge, d-le giudicator—destul! Plătesc eu la d. perceptor! Bani este—berechet!..."*

S'au isprăvit judecăţile. Intrăm în biroul perceptorului, unde sub un pretext oarecare, judecătorul cere să vadă contul lui Ionuz. Bătrînelul, foarte amabil, ne deschide registrul şi ne dă

lămuriri: totul e în regulă. Ba încă i-a ertat Tătarului o parte din dobînzi. Căci—poate cititorul nu o știe—în virtutea unei dispoziții care trădează o concepție foarte senină despre lume, perceptorul are acest drept... D. primar vine și el în birou, ne privește lung... și deodată îl aud bruscînd cu bestialitate pe un servitor, pentru un lucru de nimic: își descarcă indirect năduful contra judecătorului...

In sală ne așteaptă Hagi Talib; c'o nobilă umilință, cere ertare tovarășului meu, pentru vorba proastă spusă la judecată... Eșim împreună. Turcul ne roagă respectuos să primim o cît de mică tratație din parte-i, și vine cu noi la „restaurantul" localității. Luăm cîte un șpriț; el iea o cafea, căci legea-l oprește de a bea vin.

Hagi Talib e primar la Docuzaci. Judecătorul îl face atent asupra secretarului său, pe care l-a zărit la primărie și care, in alte comune, s'a făcut vinovat de tot felul de nereguli...

Fața Turcului devine *și* mai mată, ochii privesc *și* mai întunecat:

— „*D. prefect* a stăruit să primesc primăria... *Eu* n'am vrut. Nu cunosc legile; poate să mă puc d. secretar să iscălesc cine știe ce,— și onoarea e pierdută!... I-am cedat și leafa mea și l-am rugat să fie corect: dacă are vre-o nevoe, să vie la mine!... Dar cum s'o face bugetul—d. prefect m'a rugat să primesc primăria măcar până atunci—demisionez... Eu nu sînt pentru slujba de primar; eu sînt agricultor—„*pune opinci, merge la tarla, asta treabă pentru mine...*"

Gravitatea cu care Hagi Talib se desparte de noi, ar fi potrivită la o curte regală... In stradă îl așteaptă docarul, care l-a urmărit până la restaurant. Doi cai mici, de culoarea cafelei cu lapte, minunat de frumoși: gîtul scurt, profilul convex, copita delicată, ca un pantof de bal. Calul dobrogean este o încrucișare a celui mongol, coborîtor din *tarpanul* stepei asiatice, cu cel arăbesc, descendent al zebrei nord-africane, și adus în Dobrogea de Turci: cași Tătarul, stăpînul său, calul dobrogean este deci mongolo-semit!... Hagi Talib se urcă în docar, iea hățurile și atinge caii cu biciul; fugarii se ridică în două picioare, scăpărînd scîntei din pietrele drumului, dar la vocea cavernoasă a stăpînului se domolesc și pornesc în trap elegant... Noi rămînem la „restaurant", să luăm masa de seară, fiindcă 'n vremea asta s'a înnoptat. Cu încetul se string în jurul nostru autoritățile locului: perceptorul, vrabie bătrînă; cei doi fii ai săi: Lache burtosul, cu rîsul sonor, și melancolicul *Coca*, cu nasul lung și surîsul amar; șeful vămii, holtei bătrîn și mare bon-vivant; șeful poștei, om subțire și meșter flautist. Lipsește doar primarul, cu aerul lui marțial: a trecut de vre-o două ori, salutînd de departe. Observ și ascult cu cel mai mare interes. Perceptorul spune anecdote, însoțindu-le de un zîmbet fin; omul acesta n'are nici o asperitate în persoana lui: parcă-i o bilă de biliard de

care nu se poate agăța nimic. Lache e tare în muzică: are gramofon acasă și vorbește de Carusso cu aere languroase. Șeful poștei dă din cap, cu mină de inițiat: muzica pentru el e patimă veche. Dar Lache nu e numai muzicant; e și „bun literat": Victor Hugo (în „Mizerabilii") e cel mai mare geniu al omenirii; Vasile Pop e departe de a-l ajunge, dar „ca pentru noi", e un mare talent. „Coca" nu vrea să rămîie mai pe jos, și declară că și lui îi place „pe Telemac" (??). Șeful vămii povestește cîte ceva din cele mai proaspete ale lui aventuri. Un om deosebit acest domn șef: un munte de om, cu aere femenine! Tenul e proaspăt, mustățile cărunte dar mlădioase, fața lată, nasul ascuțit și bărbia dată înnapoi; gura, întinsă de un zimbet larg, sceptic și rafinat, îți dă impresia că stăpînul ei și-a petrecut viața surîzînd sexului slab... Plastronul roșiu ca focul, și *berleantul* colosal care-l străpunge, spun multe... Mînile albe, moi și încărcate de inele, operează la mîncare c'o eleganță savantă... Devin conștient de mișcările mele greoae, stîngace, cu adevărat rustice, și mă rușinez; și deodată în mintea mea se face o lumină: mă aflu în mijlocul unei aristocrații,—a aristocrației unui sat!... Oameni delicați, unul și unul; oameni cu mănuși—din pielea țăranului. Convorbirile au tonul ușor, degajat, caracteristic celor ce s'au ridicat deasupra nevoilor vieții... Imi vine în minte casa boerească a perceptorului, clădită de curînd și înconjurată de o vastă grădină...

Deodată se aude în stradă—noi sîntem într'un chioșc, afară—vocea tunătoare a primarului, apoi lovituri cu bastonul, grele și îndesate, însoțite de răcnete de durere. Ne repezim într'acolo și vedem pe primar cu spume la gură și cu ochii eșiți din cap. Ce era? Un țăran venea mînînd boii de sus, din carul încărcat cu fîn; primarul trecea cu nevastă-sa și cu altă doamnă; țăranul strigase să se dee la o parte, dar cum era cam întuneric, nu știa de s'au dat ori ba, și era să dee peste dînșii!... Acuma zăcea stîlcit în bătae, iar primarul perora contra bestialității țărănești: „*domnule... să dea peste oameni, domnule!...*" Apoi luîndu-și consoarta de braț, trecu peste drum,—falnic, batista în buzunarul dela piept scoasă puțin afară, mustățile răsboinice, ușor înclinat către dama sa, cu mișcări de cucoș care lasă aripa... Ne întoarcem în chioșc, unde perceptorul, c'un zîmbet binevoitor, risipește atmosfera neplăcută, povestind, cu multă artă, anecdota mitropolitului care e nevoit să îngădue vizitiului să înjure de cele sfinte ca să poată eși cu trăsura din noroi...

Hotărît, mă aflu în mijlocul unei aristocrații: muzică, literatură, *causerie*, *débaucherie*,—și curtoazie cavalerească pe fond de banditism *renaissance*... Șeful acestei aristocrații este perceptorul: acum zece ani a lăsat postul pe care-l avea la primăria Capitalei, și a venit în Dobrogea, unde împrumutînd oamenilor sămînță, cu camătă de sută la sută, și făcînd și alte afaceri bă-

noase, a ajuns să aibă o întreagă moșie,—numai cît risipită în toată plasa, după cum s'au prezentat „*ocaziile*"....

La plată, se prezintă „restauratorul", un tip romantic, cu figura poetică și cu cravata peste haină, în formă de enorm fluture punctat: parcă-i un băiat de cinsprezece ani pe care l-a gătit mamă-sa pentru vre-o ocazie mare... Face pe evaporatul și vorbește cu pretenții de elocvență spirituală: dumnealui e *maître d'hôtel*, nu-i circiumar...

Judecătorul rămîne peste noapte la perceptor. (Invățătorul, care e dator să-l găzduiască, intră ca 'n pămînt în ziua judecății...). Il petrecem într'acolo. Mă 'ntorc la birt, care e și hotel (are o singură odae de musafiri, o adevărată vizuină), petrecut de telegrafistul din M., care, la întrebările mele, îmi povestește viața interesantă a lui Hagi Talib..

Familia lui Hagi Talib stăpînește în Docuzaci, de trei sute de ani; întemeetorul ei ar fi fost, după tradiție, un general viteaz, căruia sultanul i-a dăruit pămîntul, ca răsplată pentru faptele lui răsboinice. Moșia era înainte cu mult mai mare și se 'ntindea și în Bulgaria, Docuzacii fiind așezat tocmai pe frontieră; dar la 77, tatăl lui Hagi Talib a pierdut o bună parte din pămîntul aflător în Dobrogea, fiindcă cu prilejul unui foc, i se nimiciseră actele de proprietate, și neștiind limba, n'a putut să se judece... Pămîntul aflător peste frontieră, împreună cu mai multe prăvălii din cel mai apropiat orășel bulgar, au trecut în stăpînirea fratelui lui Hagi Talib, care s'a așezat în Bulgaria.

Cu cele cîteva sute de hectare moștenite, Hagi Talib se consideră bogat: Turcii au mai puține trebuințe decît noi. Cînd muncile cîmpului îi dau răgaz, pune caii la trăsură—are totdeauna cai frumoși— și vine la oraș: la Mangalia, la Constanța, ori aiurea. Il cunosc toți Musulmanii din Dobrogea și-i poartă cel mai adînc respect, pentru figura lui impunătoare, pentru rara lui energie, pentru învățătura, credința, averea și nașterea sa. De cîte-ori au nevoe de vre-o intervenție la autoritățile romînești, la dînsul vin să se roage, și el îi ajută bucuros, avînd în sînge pornirea de a stăpîni și apăra pe semenii săi. Ii place să petreacă cu coreligionarii, fără deosebire de rang și avere: încinge discuții religioase; spune anecdote, glume și parabole, pline de ironie și înțelepciune; cîntă frumos din gură, cu vocea lui de bas profund, acompaniindu-se ușor din ghitară; se iea la trîntă cu cel mai tare din adunare și după ce-i moae bine oasele—are o forță extraordinară—îi face un dar, ca să-l îmbuneze—și tot timpul nu bea decît cafele și ceaiuri: pentru nimic în lume n'ar călca preceptele Coranului.

Din viața lui tihnită, Hagi Talib a fost scos pentru un timp, acum cîțiva ani, de niște împrejurări curioase, care l-au adus până la marginea peirii...

In vremea conflictului nostru cu Bulgaria, s'au concentrat în această localitate în care ne aflăm, trupe,—că doară sîntem la un pas de frontieră. Cînd lucrurile s'au agravat, ofițerii superiori au început să cerceteze, dacă n'ar găsi pe cineva, care, fără a da de bănuit, să treacă din cînd în cînd frontiera, și să ne ție în curent cu mișcarea trupelor; și în mod firesc privirile s'au îndreptat asupra lui Hagi Talib, care era cunoscut de Bulgari ca avînd rude și afaceri pe la ei. Chemat de comandantul trupei și întrebat dacă s'ar putea hotărî să ne aducă atari servicii, Hagi Talib a răspuns cu simplicitate, că fiind cetățean romîn, Romînia a devenit pentru dînsul o nouă patrie, căreia, firește, e dator să-i jertfească și viața. Aproape zilnic trecea frontiera, avînd ca vizitiu pe un ofițer travestit, și aducea informații complecte. După un timp, Bulgarii au căzut la bănueli și au început să-l descoase în tot chipul de cîteori trecea prin vamă; el însă răspundea, cu liniște și fermitate, că se duce să vîndă ori să cumpere bucate. Dar într'o zi a primit o scrisoare, dela un funcționar al vămii bulgare, bun prieten al său, prin care era înștiințat că s'a hotărît împușcarea lui, fără alte forme.

A venit pe urmă timpul că s'au liniștit lucrurile, și atunci ofițerii s'au gîndit să răsplătească într'un chip pe viteazul Turc, care grație numai unei întîmplări minunate scăpase dela o moarte sigură. A fost deci adus la București și prezentat Suveranului, care l-a decorat cu Coroana Romîniei. Hagi Talib era beat de glorie. Se 'nprietenise cu ofițerii, făcea cinste în dreapta și 'n stînga, împărțea daruri, pierdea la cărți, ba pe unul l-a dus chiar la Constantinopol pe cheltueala sa!... In sfîrșit decorarea asta l-a costat, se zice, vre-o treizeci de mii de franci!... Se 'ncurcase deabinele, creditorii îl strîngeau din toate părțile, și ar fi ajuns pe drumuri, dacă un avocat din Constanța, care-i era prieten, cuprins de milă pentru acest om care cădea pradă instinctelor lui boerești, nu l-ar fi învățat să-și treacă toată averea pe numele unei rude. Așa a scăpat de nenorocire; vre-o doi ani a stat ascuns la moșie, și rar, cînd apărea, era tare întunecat la față... Dar a avut noroc de ani buni și a plătit toate datoriile; anul acesta a luat o avere pe rapiță, a cumpărat caii pe care i-ai văzut, și acuma iar face cinste la toată lumea...

Mă retrag în vizuinea mea, c'un sentiment de mare bogăție... Intr'o singură zi mi-am îmbogățit mintea cu atîtea fapte noi și interesante!... Ele-mi trec pe dinnainte ca pe pînza unui cinematograf... *Fapte?*... După cum materia se descompune în mișcare, după cum punctul nu-i decît locul de întretăere a unor *direcțiuni* închipuite, tot așa fiecare fapt, adevărat „*fenomen*", nu-i decît un moment în desfășurarea unor evoluțiuni guvernate de legi... Descompus în legile care-l formează prin încrucișarea lor, el devine o proecțiune în afară a minței noastre...

A urmări firele nenumărate ale acestei uriașe rețele, exercitînd creerul, care-i însuși miezul ființei noastre, este probabil cel mai mare și cel mai curat isvor de plăcere al vieții omenești, care, chiar și numai pentru atîta, merită să fie trăită...

H. Sanielevici

Mecanica Socială

Răspuns la unele obiecțiuni

Cînd m'am hotărît să public volumul meu de *Mecanică Socială*, mi-am dat foarte bine seama de greutatea cea mare ce voiu avea, de a expune în mod lămurit cele ce voiam să spun, din cauză că materia de care aveam să mă ocup interesa două științe: Sociologia și Matemateca, între care până acum nu există mai nici un punct de contact. De aceia cea mai mare parte din lectorii cărora era destinată cartea, trebuia—în mod fatal—să întimpine greutăți în înțelegerea ei, din cauză că nu erau să fie destul de familiarizați, fie cu una, fie cu cealaltă din cele două științe.

M'am silit cît am putut să înving piedica aceasta, evitînd toată technica matematecă și expunînd numai principiile de care aveam nevoe sub forma cea mai accesibilă. Grija aceasta am avut-o cu deosebire la cursul ce am ținut, timp de vre-o 12 lecții, la Universitatea Populară din București, după cererea mai multor cunoscuți, cu scop de a pătrunde și mai sigur, prin căldura cuvîntului vorbit, în convingerea auditorilor.

Dar atunci mi-am dat seama și mai bine cît de greu este de a te identifica cu auditorul și de a te feri să prezinți ca lucruri știute, lucruri pe care vorbitorul le cunoaște ca fiind afară din discuție în știința lui, dar care nu fac încă parte din adevărurile cunoscute și în genere admise de toată lumea.

Am admirat răbdarea și stăruința cu care un număr destul de mare de ascultători m'au onorat în cursul acestor lecțiuni, care trebuia de sigur să-i obosească prin continua tensiune de spirit ce le-o impunea urmărirea unei expuneri, unde la tot momentul interveniau noțiuni din știința care are reputația de a fi cea mai abstractă și cea mai rebarbativă. Sînt recunoscător pentru aceasta, și în același timp foarte mulțămit de dovada ce s'a dat că există la noi un public doritor de a se instrui, și pe care nu-l sperie perspectiva de a înfrunta o știință nouă, chiar cînd pentru aceasta trebue să-și impună osteneala de a alerga la o oră tîrzie, pe timp de iarnă, într'o parte depărtată a orașului. Dar în același timp mă cred dator ca, de cîteori se va prezinta o-

cazia, să caut a complecta și a lămuri mai bine părțile în care, din cauza insuficienței expunerii mele sau a dificultății subiectului, voiu fi lăsat să rămînă îndoeli sau idei greșite în spiritul celor ce mi-au făcut onoarea de a mă asculta.

Ocazia aceasta mi-o oferă acum un articol apărut în numărul de 1 Ianuar 1912 al *Nouei Reviste Romîne*, sub semnătura d-lui S. Șerbescu, și în care se arată îndoeli asupra mai multor puncte din cele expuse de mine.

In cele ce urmează, sper să pot înlătura aceste obiecții. Dar mai innainte de a intra în discuția lor, sînt dator să mulțămesc d-lui Șerbescu, pentrucă le-a formulat. Dacă le-a formulat, a fost pentrucă a cugetat asupra lucrurilor, bune sau rele, spuse de mine; și, arătîndu-și îndoelile, îmi dă putința să mă lămuresc mai bine, și dă loc la o discuție care nu poate fi decît în folosul adevărului.

Voiu lua pe rînd obiecțiile d-lui Șerbescu, și chiar în ordinea în care le-a expus d-sa.

* *

Prima obiecție privește numele de *Mecanică Socială* dată lucrării mele; d. Șerbescu crede că era mai potrivit acela de *Sociologie Mecanică*.

Chestia depinde de punctul de vedere din care privim lucrul.

Poate să fie *Sociologie Mecanică*, dacă tratezi știința sociologiei după metoda mecanică; dar este și *Mecanică Socială*, dacă faci o carte în care nu arăți alta decît cum se poate aplica Mecanica la Sociologie. Eu, acest din urmă lucru l-am făcut. Dacă ași fi voit să-l fac pe cel dintâiu, mi-ar fi trebuit, nu un volum de 250 de pagini, ci cine știe cîte, și o competență pe care nu o am.

Dar discuția aceasta, fiind o simplă discuție de cuvinte, nu are, după mine, nici o importanță.

Obiectul cărții să fie bine și clar expus, ca să se înțeleagă bine despre ce este vorba; acesta este lucrul esențial; numele cărții este indiferent.

Știu că în unele științe se pune un deosebit preț pe asemenea lucruri, nu însă în științele cu care eu sînt mai deprins. In astă privință, mi-aduc aminte de o întîmplare, care se potrivește să fie povestită aici.

Acum cîțiva ani, dorind să capăt ceva noțiuni precise de Economie Politică, despre care până atunci nu știam mai nimic, am rugat pe un prieten să-mi recomande o carte potrivită pe înțelegerea mea și cu timpul de care dispuneam; și el mi-a recomandat una. Dela început autorul punea întrebarea: Ce este Economia Politică?—și pe urmă da o definiție. Dar definiția asta nu-l satisfăcea, și întreprindea o discuție asupra ei, care, după cîteva pagini, ajungea la concluzia că definiția propusă nu era

bună. Și atunci punea din nou întrebarea: Ce este Economia Politică? Din nou propunea o altă definiție, pe care însă o trata tot ca pe cea dintâiu. Și așa, am ajuns până la jumătatea volumului, fără să știu încă ce este Economia Politică. Descurajat, am închis cartea.

*

Dar deja și eu am vorbit prea mult despre ceva neînsemnat. Mă grăbesc să trec la obiecțiile de fond.

Cea dintâiu este aceasta: „Pentru a dovedi că legile sociale sînt analoage cu cele mecanice, autorul are nevoie să dovedească continuitatea fenomenelor sociale;... In Mecanica Socială, aceasta e înfățișată ca un rezultat al observației; dar atunci mai are rigurozitatea matematecă?"

Răspunsul nu este greu.

Mai întâiu, nu este drept a se crede că teoriile matematece nu ar fi riguroase dacă sînt întemeiate pe rezultate ale observației. Credința aceasta ar fi o greșală mare, și socotesc că chiar d. Șerbescu, care se vede că se ocupă anume cu studiile filozofice, nu a avut intenția să facă această afirmare în mod absolut. Se știe că, din contra, întreaga știință a Matematecei, chiar celei mai abstracte, nu face decît să tragă consecințe și concluzii, pe cale riguros logică, din niște premise care sînt totdeauna întemeiate pe fapte observate. Înseși axiomele pe care este întemeiată geometria, ce alta sînt decît rezultate ale observației? Noi am ajuns astăzi să fim așa de pătrunși de adevărul că „partea e mai mică decît totul care o coprinde", încît să-l considerăm ca un adevăr absolut care nu mai are trebuință de nici o demonstrație; dar până să ajungem la atîta tărie de convingere, a trebuit ca omenirea să facă un lung șir de observații în care să vadă că adevărul acesta se verifică totdeauna, fără nici o excepție.

Ceia ce este întemeiat în obiecția d-lui Șerbescu, este că o teorie matematecă nu poate să fie mai largă decît baza pe care s'a edificat; și dacă această bază este o grupă de observații făcute, teoria nu va fi exactă decît în limita acestor observații.

Așa fiind, dacă teoria Mecanicei Sociale ar fi întemeiată pe faptul continuității fenomenelor sociale, și dacă această continuitate nu s'ar putea demonstra altfel decît prin observație, este evident că teoriile ei nu ar avea altă valoare decît pe aceia pe care ar avea-o observațiile din care s'a dedus existența acelei continuități, și ar rămîne în defect îndată ce s'ar constata cazuri în care această continuitate nu ar exista.

Dar nu acesta este cazul în chestia care ne ocupă. Întregul șir de raționamente prin care am stabilit teoriile Mecanicei Sociale, nu pornește de loc dela principiul continuității, și nici nu se sprijină pe dînsul. Bazele teoriei sînt două: crearea unui sistem de coordonate sociale, cu ajutorul cărora se pot reprezenta în mod matematec toate măsurile care intră în problema mișcării sociale, și stabilirea celor trei axiome ale Dinamicei Sociale. Aceste lucruri odată stabilite, teoria se construește pe baza lor prin simplu raționament și fără introducerea nici unei ipoteze noi, nici a continuității, nici a alteia, întocmai precum se face și în Mecanica Raționată. Recetind partea aceasta a cărții, d. Șerbescu se va putea lesne convinge de aceasta.

Așa dar, pentru a se judeca valoarea teoriilor Mecanicei Sociale, trebue discutate acele baze, și nimic alt. Cît pentru principiul continuității, chiar presupunînd că nu ar fi general și că afirmarea dela pag. 32 din carte ar fi riscată, aceasta nu ar restrînge întru nimic generalitatea teoriei.

Dar teoria fiind odată admisă, principiul continuității decurge dintr'însa, căci este știut că equațiile Mecanicei sînt de așa fel, că fenomenele ce reprezintă ele sînt continue, în sensul și în limitele în care se înțelege în Matematecă cuvîntul acesta. Prin urmare, departe ca teoria să fie dedusă din principiul continuității, tocmai din contra, continuitatea nu este decît una din proprietățile care se deduc din teorie.

Dar atunci d. Șerbescu este în drept să mă întrebe, pentruce la pag. 32 a cărții, eu prezint continuitatea ca un rezultat al observației?

Cauza este că, după ce dădusem explicațiile asupra reprezentării funcțiilor și asupra continuității lor, am voit să dau un exemplu de aplicarea acestor noțiuni în materia de care mă ocupam; și de vreme ce nu apucasem încă a stabili teoria, și că, prin urmare, nici nu puteam deduce din ea principiul în cauză, nu-mi rămînea decît să-l prezint ca un rezultat al observației.

Trebue să recunosc că felul acesta de a prezenta lucrurile nu era nemerit, și că putea da loc la interpretări greșite, după cum a și dat. Bine ar fi dacă cartea nu ar prezinta decît această singură imperfecțiune! Dar cîte alte lucruri nu ași dori să le fi prezintat mai clar, mai bine, mai complect! Cîte capitole întregi nu a trebuit să le las la o parte, pentrucă nu aveam putința de a cugeta destul asupra lor!

Dar cartea am scris-o în foarte grele condiții, și sper că, în considerația lor, se vor mai trece cu vederea imperfecțiunile.

*

„Fenomenele sociale sînt continue *cîtă vreme condițiile în care se produc nu se schimbă*. Dar această continuitate e iluzorie, de oarece forțe noi pot interveni în fiecare moment în jurul și în interiorul corpului social".

Aceasta este a doua obiecție ridicată de d. Șerbescu, tot în chestia continuității fenomenelor sociale.

Se cuvine mai întâiu să ne lămurim asupra cuvîntului *iluzorie*. Voit-a d. Șerbescu să înțeleagă că continuitatea nu ar exista nici chiar în cazul cînd condițiile fenomenului nu se schimbă?

Nu aceasta se pare că a fost intenția d-sale; și de altfel, asupra acestui punct am vorbit mai sus, cînd am arătat că în acest caz continuitatea rezultă chiar din equațiile problemei. De aceia nici nu insist mai mult.

Ceia ce rezultă însă, după cum cred, din cuvintele d-lui Șerbescu, este că, după d-sa, demonstrarea continuității era inutilă, pe cîtă vreme condițiile corpului social variind mereu, cazul în care ea ar exista este un simplu caz ipotetic, care în fapt nu se realizează niciodată în societățile omenești.

Dacă punctul acesta de vedere ar fi admis, ar urma că ar trebui să renunțăm la întreaga Matematecă aplicată la problemele naturale. In adevăr, nu este, putem zice, nici una din aceste probleme care să se prezinte în condiții așa de simple, încît să poată fi atacată de-odată în întregimea ei pe cale matematecă. De aceia analistul este silit ca să separe cauzele unele de altele, și să considere pe rînd diversele cazuri ipotetice în care fenomenul ar fi influențat numai de unele sau de altele din aceste cauze. Știința dă pe urmă mijloace ca să se combine aceste diverse rezultate, și să se lămurească lucrurile și pentru cazul real, cînd s'ar ține seamă de toate acele cauze de-odată.

Iau un exemplu concret. Sistemul solar este format din soare și opt planete principale. Intre toate aceste corpuri luate două cîte două, se exercită atracția newtoniană. Dacă am întreprinde a determina mișcarea fiecăruia din aceste 9 corpuri, sub influența tuturor atracțiilor la care este el supus, problema ar fi de o extremă dificultate. De aceia, matematecii o separă în părțile ei. Dacă, spre exemplu, vor să determine mișcarea pămîntului, presupun mai întăiu că toate celelalte 7 planete ar dispărea, și calculează numai efectele acțiunii soarelui. Aceasta este *problema celor două corpuri*, caz cu totul ipotetic, de vreme ce nimeni nu ar avea chipul de a face să dispară planetele turburătoare. Dar cazul acesta ipotetic permite stabilirea legilor lui Képler, și cine va putea zice că ele nu sînt de nici un folos? Iar rezultatele astfel dobîndite, lesne se completează pe urmă, ținînd seamă deosebit și de acțiunea celorlalte planete.

Tot așa și în problema socială care ne ocupă. Un studiu sistematic al ei nu se poate face decît cercetînd pe rînd părțile din care ea se compune. Cauzele care influențează mișcarea socială variază dela un moment la altul, aceasta este adevărat. Dar deja este o problemă destul de grea aceia de a studia această mișcare la un moment dat în ipoteza că acele cauze ar rămînea neschimbate un timp oarecare; și după ce vom determina mișcarea în ipoteza aceasta, vom completa soluțiunea, căutînd a determina și modificările ce ar suferi mișcarea astfel determinată, din cauza variației cauzelor ei. Cu alte cuvinte, mișcarea socială reală este descompusă într'o succesiune de mișcări, în fiecare din care se presupune că forțele sociale rămîn constante.

In teorie, fiecare din mișcările acestea elementare durează

un timp infinit de scurt, de oarece forțele sociale variază mereu; în fapt însă, de oarece variația aceasta se face foarte încet, putem fără inconvenient să facem ca mișcările elementare să aibă o durată finită, mai mult sau mai puțin lungă, după repeziciunea cu care vor varia forțele sociale.

Așa fiind, este evident că proprietatea continuității, demonstrată pentru fiecare din mișcările elementare, încetează de a fi o simplă speculație teoretică.

Dar merg mai departe, și zic că continuitatea subsistă chiar ținînd seamă de variația cauzelor mișcării, cînd această variație se face și ea în mod continuu, după cum este cazul cel mai general. Punctul acesta este stabilit în carte, la pag. 33.

Cu modul acesta, continuitatea fenomenelor sociale, departe de a fi iluzorie, se prezintă, din contra, ca o lege foarte generală și foarte utilă. Dar pentru aceasta trebue să conservăm cuvîntului semnificația sa proprie, și să nu-l aplicăm la cazuri pentru care nu e destinat, cum este acela al variației în mod discontinuu a forțelor sociale.

Mai mult decît atît: continuitatea putîndu-se dovedi, nu numai pe cale teoretică, dar și prin observație, dacă se analizează bine fenomenele sociale și se ține seamă cu îngrijire de cauzele care pot să o turbure sau să o mascheze, ea se poate invoca tocmai ca o verificare și o confirmare a teoriei.

* * *

D. Șerbescu contestează legitimitatea asemănării, pe care o fac eu, între individ, ca element al corpului social, și atom, ca element al corpului material. „Insă atomii aceluiași corp, zice d-sa, sînt absolut identici între ei, pe cînd egalitatea perfectă între toți indivizii unui corp social e o imposibilitate vădită. Apoi indivizii sînt supuși evoluțiunii, se nasc, se desvoltă și mor, pe cînd atomii rămîn în veci aceiași, prin orice stări ar trece corpul din care fac parte."

Mai întăiu trebue să stabilesc că, din punctul de vedere al teoriilor Mecanicei Raționate în starea sa actuală, nu e nici o deosebire între atom și moleculă. Ori unul, ori alta, reprezintă pentru Mecanică o părticică de materie de dimensiuni așa de mici, încît mijloacele noastre fizice actuale de investigație nu pot trece mai departe, și care are proprietățile mecanice ale materiei: greutate, atracțiune sau repulsiune electrică, etc..

Cînd dar, la pag. 42 a cărții mele, am spus că „individul joacă față de corpul social, același rol ca și atomul față de corpul material", puteam tot așa de bine să pun cuvîntul de *moleculă* în loc de *atom*, fără să comit nici o erezie față de teoriile Mecanicei Raționate; și ași fi făcut aceasta de sigur, dacă ași fi prevăzut că cineva-mi va face obiecția ridicată de d. Șerbescu.

Dar dacă considerăm corpul material ca redus la moleculele sale, vedem îndată că această obiecție nu mai are loc; căci de-

identitatea absolută a moleculelor unui corp între ele nu mai poate fi vorba. E destul să considerăm cazul unui corp neomogen, ca să vedem aceasta. Şi în cîte feluri nu poate un corp să fie neomogen! El poate să fie o amestecătură intimă de pulberi de diverse naturi; poate să fie o soluţie de diverse corpuri unele în altele; poate să fie mai cald în o parte şi mai rece în alta. In toate aceste cazuri, corpul cuprinde ori molecule de naturi diverse, ori poate molecule mai mult sau mai puţin dilatate, căci nu ştim dacă căldura măreşte numai spaţiul dintre molecule, ori şi pe acele care separă atomii din aceiaşi moleculă.

Mecanica Raţionată, departe de a presupune că particulele infinitesimale din care se compun corpurile materiale sînt absolut identice între ele, consideră, din contra, problema corpurilor neomogene ca problema generală, din care cazul particulelor identice nu este decît un caz particular.

Partea aceasta din obiecţia d-lui Şerbescu trebue dar înlăturată.

Rămîne cea de a doua, privitoare la evoluţie. Ca să răspund şi la dînsa, trebue să amintesc că, în Mecanica Socială, eu consider individul ca fiind caracterizat prin massa sa şi prin coordonatele sale sociale. Aceste din urmă sînt susceptibile să varieze, în mod evident, căci altminteri nu ar exista mişcare socială, şi prin urmare nu ar fi fost locul ca să scriu despre Dinamica Socială. Cît pentru massa individului, eu nu numai am admis că ea variază, dar am consacrat un întreg paragraf (pag. 101) pentru discutarea acestei chestii şi pentru înlăturarea dificultăţii analitice la care dă loc variabilitatea acestei masse. Apoi dacă eu am admis deja că toate caracteristicele individului variază, şi că variază în mod continuu, în sensul matematec al acestui cuvînt, ce alta este evoluţia individului decît una din formele acestei variaţiuni?

Această evoluţie nu poate infirma teoria. S'a ţinut seamă de dînsa, în felul potrivit chipului cum am privit individul ca factor social.

* * *

Ducînd mai departe comparaţia ce face între atom şi individ, d. Şerbescu mai găseşte o deosebire între dînşii în faptul că „nu se poate ca individul să se mişte, iar corpul social să stee imobil, pe cînd atomii unui lichid supus electrolizei, de pildă, sînt în mişcare, deşi lichidul stă mecaniceşte în repaos."

Mărturisesc că nu-mi dau bine seama de sensul acestei observaţii. Cazul lichidului în stare de electroliză, citat de d-sa, ar fi, din contra, tocmai unul din nenumăratele exemple ce se pot cita de analogia care este între mişcarea materială şi cea socială. Şi eu aşi mai cita încă unul, şi mai elocuent: este acel al unei masse gazoase închisă într'un vas imobil, şi ale cărei molecule sînt într'o continuă mişcare în massa gazului; teoria cinetică a gazelor ne spune

că presiunea gazului pe pereţii vasului nu este altceva decît rezultatul ciocnirii moleculelor gazoase de aceşti pereţi. Dar oare în societăţile omeneşti nu sînt, sau nu se pot concepe foarte lesne cazuri analoage? Indivizii care formează un corp social sînt în continuă mişcare socială, ca şi moleculele unui gaz; dar aceste mişcări pot să fie astfel încît centrul de gravitate al corpului social format de dînşii să se mişte, sau, în caz particular, să rămînă imobil, şi nici rotaţie înjurul lui să nu existe. In acest din urmă caz, un observator care ar privi corpul social dintr'un punct exterior, ar zice că el este imobil; şi cu toate astea indivizii care-l compun sînt în plină agitaţie: este întocmai ca în cazul citat de d. Şerbescu, sau ca în acel al massei gazoase, citat de mine.

Să considerăm, spre exemplu, societatea chinezească, despre care se zice că a stat imobilă timp de 2000 de ani. Ce însemnează imobilitatea aceasta? Este că indivizii care au compus-o au fost lipsiţi în timpul acesta de orice mişcare socială? Nicidecum,—ci numai că mişcările indivizilor s'au făcut în aşa fel, că massa totală şi-a păstrat neschimbată şi forma ei, şi poziţia centrului ei de gravitate, şi orientarea ei faţă de starea ei de acum 2000 de ani.

De altfel se ştie că vorba cum că cutare corp social este imobil, nu trebue luată în mod absolut, căci nu există nici un asemenea corp care să nu evolueze în cursul timpului, măcar oricît de încet.

* * *

In partea care urmează din discuţia d-lui Şerbescu, d-sa nu admite ca individul să fie considerat în Mecanica Socială aşa cum e considerat punctul material în Mecanica Raţionată. „Individul nu este o abstracţie matematică, ci o realitate fizică," pe-cînd „un punct material e o abstracţiune, un punct geometric *(fără dimensiuni)* avînd o massă determinată; nicăeri în natură nu se găseşte ceva analog."

Urmarea acestui mod de a privi lucrurile este că întreaga Mecanică Raţionată ar fi o ştiinţă cu totul abstractă, fără nici o utilitate în ceia ce priveşte realităţile fizice, de oarece ea are la baza sa concepţia punctului material.

Este oare justificată rigoarea aceasta faţă de una din ştiinţele cele mai bine constituite din ziua de azi?

Contra unor asemenea vederi protestează rezultatele de o admirabilă preciziune pe care ni le dă Mecanica Cerească, şi care în fiecare zi se verifică în modul cel mai real prin cursul astrelor, prin regularitatea fluxurilor mării, prin siguranţa cu care se conduc navigatorii pe imensitatea oceanelor, graţie indicaţiilor astronomilor, bazate pe ştiinţa Mecanicei.

Teoriile ei arată că două sfere omogene sau compuse din straie concentrice omogene şi supuse la atracţia lor reciprocă

după legea lui Newton, se comportă întocmai ca și cînd toată massa fiecăreia din ele ar fi adunată în centru; cu alte cuvinte, lucrurile se petrec întocmai ca și cînd fiecare din cele două sfere ar fi înlocuită prin cîte un punct material (*fără dimensiuni*), avînd o massă egală cu massa sferei respective. Este perfectă asemănare între modul de a se comporta a două corpuri reale, sferele, cu acel a două concepții matematece, punctele materiale.

Așa se va calcula, spre exemplu, mișcarea pămîntului și a soarelui considerate ca sfere, și așa se vor demonstra legile lui Képler. Se poate, în aparență, o mai mare absurditate decît aceia de a reduce la dimensii zero niște colosuri ca soarele și pămîntul? Și cu toate acestea, adevăruri necontestabile se descopăr pe baza unei asemenea concepții.

Cei care se arată surprinși și neconvinși în fața acestor lucruri, nu țin seamă îndestul, sau poate chiar de loc, de toate precauțiunile cu care se stabilesc adevărurile matematece.

Voiu da un exemplu.

Cînd Newton a ajuns să înțeleagă și să formuleze rostul acțiunilor reciproce ale corpurilor naturale, el s'a ferit de a zice: „Corpurile naturale se atrag...“ ci a zis: „Lucrurile se petrec ca și cînd corpurile naturale s'ar atrage...“ Un filozof mai bine decît oricine va înțelege această rezervă a nemuritorului învățat. Cît pentru matemateciani și oamenii de știință în genere, ei sînt puși la fiecare moment în poziție de a constata asemănare perfectă între două fenomene deosebite, A și B. Atunci ei zic: „In fenomenul A, lucrurile se petrec ca și cînd am avea aface cu fenomenul B“. Și atunci e natural ca, dacă fenomenul B este mai ușor de studiat decît A, să-l studieze pe acela în locul lui A.

Pe această cale s'a introdus, în Mecanica Raționată, noțiunea punctului material, care în fapt nu este decît ceia ce se numește în Matematecă „un caz-limită“, acela cînd volumul unei masse materiale s'ar reduce până să devină mai mic decît orice valoare dată.

Matemateca e plină de asemeni exemple.

Formulele Mecanicei Raționate se stabilesc cu ajutorul calculului infinitesimal; iar temelia acestui calcul este considerația infiniților mici de diverse ordine, și principiul că într'un calcul în care se ține seamă de infiniții mici până la un ordin oarecare, se pot neglija toți infiniții mici de ordine superioare, fără ca prin aceasta rezultatele calculului să sufere vre-o alterație simțită.

In Mecanica Raționată, pentru stabilirea formulelor ei, a fost de ajuns a se ține seamă numai de infiniții mici de ordinul I și II. Prin urmare, în teoriile ei se poate face abstracție de infiniții mici dela ordinul III înainte. Așa fiind, nici nu e nevoe a se zice că punctul material are dimensii nule; e destul a admite că el reprezintă o massă al cărei volum este un infinit mic de ordinul III cel puțin.

Și în adevăr, un profesor de Mecanică Raționată care vrea să uzeze, în vorbire, de toate precauțiunile, așa se va exprima. Ca să scurteze vorbirea, el va putea zice că punctul material are dimensii nule, dar numai după ce va explica auditorului său cum trebue considerat lucrul în realitate.

In urma acestor lămuriri, sper că nu va mai fi nici o dificultate în ceia ce privește chestia dimensiilor individului, ridicată de d. Șerbescu. Cel mult va fi de ajuns a considera aceste dimensii ca fiind cel puțin de ordinul III infinitesimal față cu dimensiile corpului social.

* * *

Dar lucrul acesta trebue privit și din alt punct de vedere: în chestia care ne ocupă, ar fi cu totul inutil a se considera individul ca ocupînd un volum în spațiul social.

In adevăr, dacă individul este reprezentat prin massa sa și prin cele trei coordonate sociale ale sale, aceste coordonate, la orice moment s'ar da, nu pot să aibă decît o valoare unică, căci nu se poate concepe un individ care, la unul și același moment, să aibă două sau mai multe valori economice, sau intelectuale, sau morale distincte; și de oarece o singură pereche de coordonate nu reprezintă decît un singur punct geometric, nu este locul a se vorbi despre volumul social al individului. Dacă ar fi altfel, ar urma ca într'o parte a acestui volum individul să aibă cutare stare economică, intelectuală sau morală, iar în altă parte altă stare, ceia ce ar fi absurd.

Chestia ridicată de d. Șerbescu se poate însă privi în altfel, care ar răspunde oarecum preocupărilor d-sale. Ceia ce caracterizează pe individ este că, contrar de ceia ce se petrece în Mecanica Raționată, massa lui este variabilă, atît dela un moment la altul, cît și dela o forță socială la alta. Această împrejurare a putut să dee d-lui Șerbescu impresia că reprezentarea individului prin un singur punct ar fi nesuficientă, și să-l facă să cează să fie considerat ca un volum. Dar chestia variabilității massei individului este tratată de-aproape în cartea mea (pag. 101—106), și am arătat mijlocul cum se poate înlătura această dificultate.

* * *

In discuția ce face, d. Șerbescu ridică și o o altă obiecție pe care—îl rog se nu să supere—nu ar fi ridicat-o dacă era cît de puțin matematecian. Este foarte probabil că la o asemenea neplăcere ași fi expus și eu în chestii de filozofie; în acest caz ași fi recunoscător aceluia care m'ar îndrepta.

Ca să se înțeleagă obiecția, trebue să reproduc cuvintele

înseși în care a fost formulată: „Să fie oare exact că un individ nu are dimensii sociale (însușiri economice, morale și intelectuale) independente de poziția sa în spațiul social? Cu alte cuvinte, numai distanțele față de trei axe coordonate îi determină totalitatea însușirilor sale? Dar Matemateca se servește de aceste axe numai pentru reper, și le poate lua oriunde în spațiu, cu singura condiție să fie *fixe*. În cazul acesta un individ ar putea avea starea economică A, starea intelectuală B și starea morală C într'un sistem de coordonate sociale, și respectiv A', B', C' în alt sistem. Iată dar că printr'un artificiu de raționament am schimbat toate însușirile individului nostru, cu toate că în realitate el a rămas tot atît de avut, de inteligent și de moral—in valoare absolută—într'unul ca și în celalt sistem".

Ca să fiu mai ușor de înțeles, voiu da două exemple.

Pe o linie dreaptă, am trei stații: București, Chitila și Ploești.

Poziția punctului Ploești *în raport cu punctul București* este perfect determinată cînd spun că distanța București-Ploești este de 60 kilometri, măsurată spre Nord. Distanța aceasta de 60 kilometri este coordonata Ploeștilor față cu punctul București, luat ca origină de coordonate.

Vreau acum să schimb origina coordonatelor și să o pun la Chitila, care e la 10 kilometri de București. Coordonata punctului Ploești *față de Chitila*, noua origine de coordonate, este de 50 kilometri.

Așa dar coordonata punctului Ploești s'a schimbat din 60 în 50 de kilometri. Asta va să zică că poziția orașului Ploești de pe fața pămîntului s'a schimbat?

Nicidecum; ceia ce s'a schimbat a fost punctul de comparație, origina coordonatelor, pe care eu pot s'o schimb după voe și după trebuințele studiilor și calculelor mele.

Al doilea exemplu. Individul A are o avere de 1000 lei; B de 2000 lei; C de 10.000 lei. Dacă-i compar între ei, zic că C este mai bogat decît A cu 9000 lei, iar decît B cu 8000 lei. Cînd A a servit ca termen de comparație, adică ca origine de coordonate, individul C avea coordonata 9000, pecînd față de B ea era de 8000.

Insemnează asta că averea lui C a variat cu 1000 lei numai pentrucă l-am comparat cu doi inși deosebiți? Bine ar fi să fie așa, căci am avea un mijloc sigur și comod de a mări averea cuiva.

D. Șerbescu s'a înșelat cînd a confundat obiectul reprezentat cu reprezentația sa. Obiectul este unul, pecînd modurile de a-l reprezenta sînt infinite. Determinarea unui punct prin coordonatele sale în raport cu un sistem de axe, nu este altceva decît un mod de a reprezenta poziția acestui punct în raport cu alte puncte, și întru nimic nu are a face poziția respectivă a mai multor puncte, cu modul ce am alege noi pentru a o reprezenta. Și de vreme ce coordonatele de care se preocupă d. Șerbescu nu servă la altceva decît pentru a reprezenta poziția socială a indivizilor, această poziție nu are nimic a face cu alegerea axelor coordonate care rămîn cu totul la voia noastră.

De altfel, nu văd pentruce d. Șerbescu mărginește observația sa numai la fenomenele sociale, și nu o extinde și asupra celor mecanice. In Matemateci în genere, și în Mecanica Raționată în special, schimbarea coordonatelor este o operație curentă, și nu odată se întîmplă ca ea să se facă de mai multe ori în cursul unei singure probleme.

Mai mult decît atît: de oarece în natură noi nu cunoaștem nici un punct fix, nu dispunem de nici un sistem de axe coordonate, *fixe*, și de aceia sîntem siliți să raportăm toate mișcările ce studiem la axe mobile, care se mișcă ele înseși pecînd se produce și mișcarea pe care o studiem. Nu este exact dar că singura condiție ce se impune în alegerea axelor coordonate este ca ele să fie *fixe*. Această condiție nu este de loc necesară. Dar de aici nu urmează că mișcarea ar fi alta cînd o studiem în raport cu un sistem de axe, și alta cînd am schimba axele. Ar putea oare astronomii să schimbe după voe cursul astrelor din fundul cabinetului lor de lucru, ducîndu-și axele lor coordonate cînd pe ici, cînd pe dincolo?

* * *

Nu voiu insista mult asupra modului deosebit de a se privi individul ca element social, pe care-l propune d. Șerbescu. D-sa ar dori ca „prin o analiză analoagă cu aceia ce o face Taine pentru sensație (*De l'intelligence*), să se găsească elemente de voință, identice cu ele înseși și permanente; acestea ar putea juca cu drept cuvînt rolul atomilor; numai ele, prin asociarea lor, ar produce activitatea socială, viața socială a omenirii, supusă la atîtea fenomene de desvoltare și de schimbare."

Nu pot insista mult asupra acestei concepțiuni, din cauză că nu am cetit cartea lui Taine, și ar fi greu să discut o părere filozofică de o așa însemnătate, exprimată numai în cîteva rînduri. După cît mi-se pare însă că înțeleg, ideia d-lui Șerbescu se apropie întrucîtva de aceia a unora din filozofii naturaliști cei mai noi, care nu sînt departe de a admite că mișcarea este o proprietate de sine stătătoare, care există în mod etern, independent de existența materiei, așa că materia însăși nu ar fi decît o simplă manifestare a mișcării. Mărturisesc că eu unul înțeleg foarte greu concepția aceasta, și de aceia, dacă cumva ideile d-lui Șerbescu s'ar asemăna cu dînsa, ași crede că concepția d-sale e mai puțin simplă și mai greu de înțeles decît aceia pe care mă întemeez eu, și după care voința nu este decît una din proprietățile individului, care în Mecanica Socială se introduce ca o forță socială, întocmai precum în Mecanica Raționată se introduc, ca forțe mecanice, greutatea, proprietățile electrice

și magnetice, și toate acele proprietăți ale corpurilor care pot produce sau modifica o mișcare.

Modul meu de a vedea mai are avantajul că nu împiedecă de a se introduce, în problema mișcării sociale, pe lîngă voință, și inteligența, și cauzele fizice, și tot ce poate influența această mișcare într'un fel oarecare; pecînd d. Șerbescu, dacă-l înțeleg eu bine, admite că toată activitatea socială, viața socială a omenirii, ar fi determinată de singurul factor al voinței, ceia ce pentru mine este în mod evident nesuficient.

Tot în partea aceasta a criticii d-lui Șerbescu relevez o frază asupra căreia trebue se mă opresc. D-sa zice: „Sociologia nu privește pe individ ca o unitate biologică indivizibilă, ci ca unul ce exercită o acțiune socială." Fraza mi se pare obscură, pentrucă nu văd întrucît indivizibilitatea individului ca unitate biologică nu i-ar permite să exercite o acțiune socială.

* * *

Ajung la ultima obiecție a d-lui Șerbescu. D-sa crede că constată o contrazicere între două afirmațiuni ale mele; una dela pag. 125 a cărții mele, unde afirm că „Energia totală a unui sistem mecanic rămîne constantă în timpul mișcării considerate," și alta dela pag. 129, unde spun că „Energia socială variază, crescînd dela societățile vechi la națiunile moderne."

Este cert că contradicția este flagrantă, dacă se iau aceste două fraze depărtate și se pun una lîngă alta, fără să se țină seamă de toată discuția care, în carte, le leagă pe una de alta. Trebue să lămuresc din nou aici rostul acestei discuții, pentrucă nu pot lăsa să se creadă că m'am expus a da în public o lucrare așa de puțin cugetată, încît să prezinte contradicții fundamentale numai la cîteva pagine depărtare.

Iată, pe scurt, ce-am spus eu în paginile incriminate.

Principiul conservării energiei zice că energia nici nu se crează, nici nu se distruge. Ea servă pentru a produce o mișcare în raport cu cantitatea de energie întrebuințată pentru a o produce; iar dacă nu produce mișcare, ea nu se pierde, ci rămîne în rezervă, *în stare potențială*, și capabilă de a produce cîndva o mișcare. Dacă însă se întîmplă ca uneori să se pară că o mișcare produsă ar presupune o cantitate de energie mai mare decît aceia care a fost introdusă la începutul fenomenului, este că o nouă cantitate de energie s'a introdus în timpul fenomenului, deosebit de aceia dela început; și din contra, dacă la sfîrșitul fenomenului se constată că suma cantității de energie care a servit pentru producerea fenomenului, plus acea rămasă disponibilă, este mai mică decît cantitatea de energie introdusă la începutul fenomenului, diferența nu s'a pierdut, ci ori a servit pentru a produce efecte care au scăpat atențiunii noastre, ori a rămas în stare potențială, ascunsă sub o formă oarecare.

In anii din urmă, descoperirea fenomenului radiațiunii s'a

părut că dă o lovitură decizivă principiului conservării energiei, pentrucă s'a văzut cum cantități inperceptibile de materie sînt capabile să degajeze, fără intervenția nici unei cauze văzute, cantități enorme de energie. Primul gînd a fost că materiile radiante crează energie. Se poate însă crede, din contra, că aceasta nu este decît energie care a fost condensată—termenul poate nu este tocmai propriu—în materia radiantă atunci cînd această materie s'a constituit prin aglomerarea particulelor de eter, și care devine liberă și disponibilă acum cînd această materie se disociază, pentru a reveni la forma de particule izolate de eter (pag. 128).

De asemenea, dacă constat că lovind în capul unui par cu o forță de 100 kilogramometre nu produc decît un efect ca de o forță de 30, afirm că cantitatea de energie datorată diferenței de 70 kilogramometre nu s'a pierdut, nici nu s'a distrus, ci a servit pentru a produce zguduirea pămîntului, zgomotul și alte fenomene, de care trebue să ținem seamă (pag. 126).

Dacă acum trecem la fenomenele sociale, pe cît timp ele nu vor împrumuta dela mediul ambiant vre-o cantitate de energie nouă, deosebită de aceia care fusese depusă într'însele la început, și pe cîtă vreme vre-o parte din această energie inițială nu a fost distrusă pentru a produce vre-un alt efect, acea energie va rămîne neschimbată. Constat însă (pag. 129) că în societățile omenești cantitatea de energie variază; nu însă pentrucă această energie se distruge sau se crează, ci pentrucă parte din energia socială iesă în cursul timpului din cercul acestor societăți pentru a produce alte fenomene sau pentru a rămîne în stare potențială, pecînd isvoare nouă de energie, altădată neîntrebuințate, intervin în desvoltarea fenomenelor sociale.

Cu aceste lămuriri, principiul conservării energiei își păstrează toată generalitatea sa, și departe ca „să clatine temelia însăși a concepțiunii", el îi aduce o confirmare. Pentru aceasta însă trebue să se țină seamă de ceia ce spun eu la pag. 125 a cărții: „O formulă matematecă nu face decît să exprime o relație între cantitățile care au fost considerate și care au fost utilizate, cînd am stabilit această formulă. Dacă-i lărgim însemnarea și dacă voim să o facem să vorbească în cazuri pentru care nu a fost făcută, ea riscă să cauzeze decepțiuni".

* * *

In concluzia articolului său, d. Șerbescu zice: „Admițînd totuși că legile Mecanicei Raționate se aplică în modul cel mai absolut și fenomenelor sociale, oare Sociologia nu mai are și alte legi, care n'ar intra în acest cadru? Căci Sociologia consideră fenomene mult mai variate și mai particulare decît Mecanica; ea ține socoteală și de influența trecutului, de întreg procesul evolutiv al societăților omenești până la momentul studiat".

In principiu, metoda ce propun eu nu limitează nici nu-

mărul, nici natura elementelor problemei sociale care trebue introduse în equațiile mișcării sociale. Dacă nu ar fi decît considerația aceasta, problema ar putea dar să fie tratată în cazuri foarte generale, în care ar intra o mare parte din punctele menționate de d. Șerbescu, dacă nu chiar toate.

Mecanica Cerească, cînd s'a constituit, nu putea să abordeze decît probleme restrînse, nu pentrucă metoda sa nu le îngloba în teorie, ci din cauza imperfecției mijloacelor analizei matematece. Dar cu cît timpul a trecut, analiza s'a perfecționat, și așa s'a ajuns ca Leverrier să poată calcula cu cea mai extremă preciziune starea sistemului solar pentru trei milioane de ani în trecut și alte trei milioane în viitor.

Cînd o problemă matematecă este formulată și pusă în equație, acea equație cuprinde într'însa reprezentarea complectă a fenomenului care face obiectul problemei, fără limită de timp, nici în trecut, nici în viitor. Aceasta însă este adevărat, bine înțeles, numai întrucît, în formularea problemei, s'a ținut seamă de toate elementele ei, de toate cauzele, mari și mici, trecute, prezente și viitoare, care au putut, pot sau vor putea să aibă vre-o influență asupra mersului fenomenului.

Dar dificultatea aceasta este enormă, mult mai mare decît aceia a dificultăților de natură tecnică pe care matematecianii le vor avea pentru a trage folos practic din formulele lor, atunci cînd vor putea să le stabilească în mod satisfăcător. Însă greutatea aceia nu incumbă metodei, ci este inerentă imperfecțiunii mijloacelor noastre de investigație. Metoda urmată azi în studiile de Sociologie este imperfectă; aceia pe care o propun eu poate nu este nici ea mult mai bună; vor veni altele cu mult superioare; dar totdeauna sociologii se vor lovi de imposibilitatea de a cunoaște exact toate cauzele care contribuesc la desvoltarea fenomenelor sociale și legile precise după care lucrează ele.

Cît timp va fi așa, este inutil ca Sociologia să-și facă iluzia că „ține socoteală de influența trecutului și de întreg procesul evolutiv al societăților omenești."

* * *

Ca să închid această discuție, deja prea lungă, este bine să ne dăm seamă de ce putem cere azi științei și de ce i se va putea cere în viitor.

Mecanica Rațională se ocupă cu studiul echilibrului și mișcării corpurilor materiale, întrucît aceste corpuri, precum și forțele care lucrează asupra lor, pot cădea sub simțurile noastre. Ea neglijează mărimile care sînt așa de mici încît scapă percepțiunii noastre. Dar ea ține seamă de acele mărimi care, fiind infinit de mici însă în număr infinit de mare, devin prin aceasta perceptibile. Aceasta-i permite, spre exemplu, să considere materia corpurilor naturale ca continuă, făcînd abstracție de existența porilor; să considere, între oarecare limite, forma corpurilor solide ca invariabilă, etc.. Făcînd așa, erorile ce comite sînt de un ordin infinitesimal mai mare decît acela al mărimilor de care ține seamă, și de aceia se pot neglija.

Este însă evident că, făcînd așa, Mecanica Rațională lasă în afară de cercul studiilor sale acele fenomene care sînt datorate cauzelor infinit de mici de care ea nu se ocupă. Nu va să zică cu aceasta că științei-i este interzis de a pătrunde vreodată în regiunile unde nu a pătruns până acum.

Înainte de descoperirea calculului infinitesimal, Mecanica Rațională, în starea ei actuală, ar fi fost imposibil să se constitue; dar pentru această constituire, a fost de ajuns a se considera infiniții mici numai până la al doilea ordin incluziv.

În starea de până acum a cunoștințelor noastre, ar fi fost inutil a se merge mai departe. Dar în zilele noastre mijloacele de investigație s'au perfecționat până într'atît, încît azi putem cuteza a arunca priviri indiscrete în niște regiuni care până acum erau cu totul neaccesibile.

Spre exemplu, începem a avea idei și cunoștințe asupra constituției intime a materiei, asupra modului de acțiune a unora din forțele naturale, și altele, care deschid științei orizonturi nouă și foarte largi. Va veni încurînd vremea cînd Matemateca va fi chemată să studieze în mod analitic modul de acțiune al forțelor infinitesimale moleculare asupra atomilor și moleculelor care constituesc corpurile. Atunci va trebui ca metodele Mecanicei Raționate, care erau suficiente pentru studiile pe care le putea ea face până acum, să fie extinse și complectate, ținînd seamă și de infiniții mici de ordine superioare. Vom vedea atunci dissociația materiei, acțiunile moleculare, forțele infinit de mici care pun în mișcare atomul de eter ca și atomul de gaz, figurînd ca niște simple capitule ale Mecanicei Raționate. Deja ea știe să perfecționeze și să acomodeze metodele sale după greutățile cu care are a se lupta. Așa, ea știe, în teoria elasticității, să țină seamă de niște cantități așa de mici, încît în teoria ordinară sînt neglijate. Nu putea însă, până acum, să facă aceasta, spre exemplu, în ceia ce privește constituția intimă a materiei, unde ignoranța noastră era așa de mare, încît pecînd unii admiteau între molecule o atracție invers proporțională cu a doua putere a distanței, alții, cum era Wertheim, admiteau proporționalitatea inversă cu a 14-a putere a distanței.

Nu este îndoială că, atunci cînd știința va fi ajuns la acel grad de desvoltare, și Mecanica Socială se va simți în stare a aborda probleme, cum este aceia a ereditații, a producțiunii voinței, și multe altele, pe care astăzi nici nu sîntem în stare să le formulăm cum trebue.

*

Discuția de față a luat proporții cam mari; cred însă că nu va fi inutilă. Obiecțiile ridicate de d. Șerbescu nu m'au sur-

prins, pentrucă'mi dau bine seamă că, afară de greutatea nedespărțită de propagarea oricărei idei noi, în cazul nostru ne mai lovim și de aceia că ești silit să vorbești o limbă pe care lectorul sau auditorul nu o cunoaște de loc, sau nu îndestul, și nu este deprins a vedea lucrurile în felul cum le vezi tu. Nu acum pentru întâia oară am ocazia să constat acest lucru, pe care-l cred că este o însemnată piedică pentru cercetarea științifică. Așa, se știe că metoda matematecă, mai ales de cîtva timp încoace, caută să pătrundă în multe științe unde mai înnainte nici nu se vorbea de dînsa. În Fizică, ea demult domnește; acum Chimia caută să profite de luminile ei; și chiar în Economia Politică și în Sociologie, cunosc încercări deja făcute în acest sens. Ar fi de cel mai mare interes ca metodele matematece să fie popularizate mai mult decît sînt.

Nu înțeleg prin aceasta technica științei, care va rămîne în seama specialiștilor, ci principiile și unele rezultate care nu sînt de loc mai greu de înțeles pentru oricine decît oricare alte adevăruri filozofice. Poate ar trebui pentru aceasta să se facă o anume carte, pe care însă nu ar putea-o scrie decît un mare matematecian care să fie în același timp și un mare filozof.

Deocamdată însă sînt recunoscător că mi s'a dat ocazia ca, într'o sferă de cunoștinți foarte înnalte și în limita puterilor mele, să pot face o discuție de tot obiectivă, care sper că nu va fi cu totul inutilă.

Spiru C. Haret

LA VULTURI!

Culmile Scripetelui se desluşeau, în această zi cu soare, după multele ploi de pînă aci, colțuroase și limpezi ca o cunună de securi. Scripetele se aduna de jur împrejur și clădea la mijloc fundul Iablanicioara, fund adăpostit și locuit de un pumn de oameni. Intr'o parte, zidul îmbrăcat în codri, se știrbea, ca să lase, printre lespezii zdrobiți și printre fagii cosiți mereu la rădăcină, undele oțelite ale Iablanicioarei. Izvorul ei era în munte, subt o stîncă, și ciobanii îl adunau și-l depănau în jgheaburi cît ținea o poiană, iar pe urmă îi dădeau drumul în creștetul brazilor. Alte cîteva pîrae țîșneau mai jos de printre pietre și întreiau puterile pîriului. Pe lîngă el, cobora chinuită singura cărare mai lesnicioasă celor cîteva case de oameni, întemeiate în acest cuib de vulturi.

In ziua aceia nu era nici un nor deasupra și uriașii munți care, atîtea zile, frămîntaseră și sloboziseră, din coamele lor zbîrlite pînă la cer, ploile, trăsnetele și șuvoaele, erau acum blajini, tihniți și prididiți de soare. Numai în fața cerului, mai sus decît brazii cei mai nalți, vulturii pluteau neobosit, scăldîndu-și aripele în lumină și dînd fiorii morții păsăretului de casă din jurul celor 15-20 de locuințe din fundul văii. Intre aceste locuințe, cea mai mare și mai gospodărească era casa lui Dănilă, starostele ciobanilor din partea locului, venetic de pe plai, dar mare baci la bătrînețe. Dar acum nu era acasă decît un cioban bătrîn și șchiop care dregea sădilele. Stăpînul era la stînă, în munte, cu ceilalți ciobani. Tot așa era și prin celelalte case. Mai rămăseseră pe lîngă vetre moșnegii, femeile și copiii. Oamenii în putere și tineretul, bucuroși de întoarcerea timpului frumos, ieșiseră la oi, pe culmi, ori porniseră devale, prin satele de pe Iablanicioara. Erau toți ciobani și plecau cu caii încăr-

cați cu piei și cu brînzeturi, și veniau cu ei înnapoi, încărcați cu mălai. Altă casă mai mare și mai coprinsă era casa lui Păun Ozun, unul din ginerii lui Dănilă. Acesta era un romîn falnic, trup și suflet de viteaz. Nu era nici el acasă, ci numai nevasta și copiii, fiindcă plecase de astă-iarnă, cu o scrisoare tainică dela socri-său Dănilă, către Tudor Vladimirescu. Această scrisoare, pe o piele de miel, nu era lucru mare, dar cel ce o ducea era Păun Ozun și cu el mai erau încă zece, toți copii de munte, cu bună știință într'ale flintei.

Moș Dănilă, fruntașul ciobanilor de pe Scripetele, era un om care trecuse prin multe suferințe și încercase multe vaduri de amărăciune. Era de felul lui de dincoace de Olt, făcuse în tinerețe de trei ori avere și de trei ori i-o măturase puhoiul năvălirilor străine. De două ori îl jăfuiseră Turcii și odată Muscalii. Ce conace! ce gospodării! ce rost temeinic! Dar precum fierul plugului trece prin inima mușuroiului de furnici, spintecînd într'o clipă cetatea harnicelor muncitoare, așa și fierul nenorocirii spintecase în trei rînduri rostul și viața romînului Dănilă. A treia oară cînd l-a călcat urgia, n'a putut să mîntuiască nimic din cîte avea. Ai lui porniseră de cu seara în sus pe Jiu. Mai era o streajă pînă la ziuă. Cînd s'au apropiat răcnetele și pocnetele pistoalelor, a fugit într'o pădurice de pe deal. Și pînă a nu răsări soarele, gospodăria lui și tot satul cu ea s'au svîrcolit în flacări. A plîns Dănilă și s'a suit în creerii munților, ca să nu se mai coboare niciodată și să nu mai vadă plaiul și silnicia de pe el.

Sus la munte, s'a făcut cioban și după ce trecuse de trei ori prin pîrjolul lui Iov a găsit încă odată, subt cenușă, numele Domnului și cheia milostivirilor cerești. Din an în an, Dănilă a crescut în turme și în argați, a însurat, a măritat și și-a întins pe cîțiva munți neamul și întietatea. Dar acum îmbătrînise, văduvise, și sta mai mult la izvorul Iablanicioarei, deasupra caselor făcute întâi, rostind pe ciobani cu vorba și mîngîindu-și bătrînețele cu un ceaslov bisericesc. Aici, lîngă Iablanicioara, l-a ajuns într'o zi vestea că Alecsandru Suțu a murit, că Tudor Vladimirescu zgudue Oltenia și că a împrăștiat pretutindeni o strigare în care era vorba despre feluritele și prea-știutele nedreptăți îndurate de țară, despre vlădicii și boerii cei răi, despre Grecii haini și despre ușurarea birurilor apăsătoare. Tudor chema pe panduri, pe plăeși și pe toți cîți mai aveau o schinteе de bărbăție în piept: la viață și la arme!

Dănilă avea 70 de ani. A oftat și 'și a deschis inima către gineri-său Păun: «—Du-te tu în locul meu și slujește pe Tudor pînă la moarte. Agripina, nevasta ta, este fata mea; copiii tăi sînt nepoții și moștenitorii mei. Mergi cu inima slobodă și Dumnezeu din cer să aibă milă de tinerețea ta!» Păun Ozun era ginerele cel iubit al lui Dănilă. Ținea pe Agripina, fata cea mai mică a unchiașului, și-i trăiau trei copii. Măriuca, Vlad și Păunaș. Dar pe Păunaș tată-său nici nu-l văzuse, fiindcă era abia de două luni, născut încoace, după Paște. Păun Ozun și cu cei zece tovarăși, zece voinici plătiți și îmbrăcați de Moș Dănilă, plecaseră pe la sfîrșitul lui Ghenarie. Au plecat fluerînd. Coborau din stîncă în stîncă, din munte în plai, și pretutindeni întîlneau cete-cete de zăplani, tot oameni hotărîți și aspri, neștiutori de dor și de păreri de rău, porniți cu flinta, cu coasa ori cu furca la spinare, spre steagul ridicat de Domnul Tudor.

Trecuse multă vreme dela plecarea lui Ozun. Agripina, ca femeia, n'avea inima lui. Cînd isprăvea cu treburile casei și mai ales cînd sta și-l punea la piept pe Păunaș, gîndul la bărbatu-său, grija, teama de soarta lui o împresurau și o întristau. Lua un cojoc pe ea și peste copilul strîns la sîn și alerga la tată-său. Moș Dănilă era pe prispă ori în casă, veghea mulsul caprelor ori omătul care se topea pe culmi, vorbea cu ciobanii ori cu ciaslovul bisericesc. Cum vedea pe Agripina, cu cojocul umflat peste povoara brațelor, se lumina la față.

— Ce plocon îmi aduci?

— Iacă, tată, îți aduc cele gînduri rele care îmi tot croncănesc în inimă!

— Fată dragă, nici nu știi ce-mi aduci! Tu-mi aduci berbecelul cel mai drag din turma noastră! Tu-mi aduci ce are să fie peste 40—50 de ani, pe plaiul desrobit de Tudor!

Iar într'o zi îi spuse Agripinei cu niște ochi de flacără: Agripino, nu fii muere! Tudor și Păun stau și stăpînesc în București. Boerii pămînteni s'au dat cu Tudor. Ce va mai fi, dela Dumnezeu va fi!...

Această știre era destul de veche și Dănilă o spunea Agripinei, încă odată, la începutul lui Mai, supărat și mîhnit în inimă-i că veștile cele mari pe care le aștepta nu mai veneau de loc. Muntele se învălui o lună întreagă în neguri și în ploi putrede; potecile se prefăcură în șuvoae iar din satele de pe vale nu se mai auzi nimic. Și iată că după atîtea săptămîni ploile stătură. Cerul se însănătoși și se scutură de înfășurăturile lui

albe și cenușii ; munții fumegară a vreme bună. Iablanicioara se limpezi și scăzu în albia-i întortochiată și adincă.

In ziua aceia, Moș Dănilă se suise la stină dis-de-dimineață. Era cam departe pînă acolo și unchiașul nu mai putea să urce decit călare. Agripina începuse ziua nici mai vesel nici mai trist ca alte zile. Oile erau pe munte, într'ale lui Dănilă. Măriuca și Vlad se jucau în fundul grădinii, adică lingă șuvoiul Iablanicioarei și subt cei din urmă fagi înfipți în coasta muntelui, căci grădina și casa lui Ozun erau la marginea celorlalte. Coasta era grozav de prăvălatică și Iablanicioara, după ce se invirtea și se svircolea sus, printre stincile țăpure, cobora acum deadreptul, fringîndu-se din piatră în piatră și sdrobind cu vuet de fiecare piatră pare că nu apă ci bulgări de zăpadă. Măriuca și Vlad se îndemnau și se împingeau unul pe altul pînă cînd intrau în roata pulverilor umede, ridicate din căderea șuvoiului, și cînd se simțeau stropiți pe ochi dădeau fuga înnapoi, cu mare haz. Agripina pusese ceaunul de mămăligă. Era aproape miezul zilei și mestecа zorită, tot aruncînd ochii la Păunaș, adormit în albie.

Copilul dormea în pragul ușei, cu capul la umbră și cu trupșorul, strins în scutece, scăldat în soare. Era rumen-alb, ca trandafirii nici albi nici roșii și sugea în vis. Dincolo de odorul adormit, Agripina vedea prin ușa deschisă, citeva căsuțe de birne, ceva din ograda lui Moș Dănilă, drumul satului și adincătura Iablanicioarei, iar încolo aripele negre ale pădurilor de brad, aruncînd umbre adînci pe fînețile înflorite și gurile de secure ale Scripetelui, mușcînd din cerul albastru. Nu se auziau alte sgomote decit clocotul ceaunului de pe pirostrii, vîjîitul înfundat al șuvoiului din dosul casei și, pe la răstoace, risetele celor doi copii sau mugetul unui vițel despărțit de maică-sa.

In această pace adîncă, în această fîntînă dintre munți plină de chipul și de aleanul soarelui, pocni răcnetul desnădăjduit: «—Fugiți! fugiți! vin Turcii!...». Agripina tresări și întoarse capul spre ușa deschisă. Groaza vestei se prefăcu deodată în groaza faptului văzut cu ochii! Din fundul văii, pe unde se prăvălea Iablanicioara, coame de cai zbucniră într'o clipă și în fiecare coamă cite un cap de Turc. Numai decit niște nourași albi se destrămară în aer, iar prăpăstiile rostogoliră un ropot de pistoale. Agripina se repezi la Păunaș, îl ridică din albie, îl puse în poală și prin ușa din fund țîșni în grădină. Se strecură pe lingă gard, ajunse pe Măriuca și pe Vlad și tîrîndu-i după

ea începu să urce coasta, din fag în fag. Copiii mirați începură să întrebe :

— Unde ne ducem, mamă ?

— De ce nu mîncăm, mamă ?

Agripina n'avu vreme să răspundă. De jos din sat se ridicară și sfredeliră slăvile țipete, nechezaturi și noi împușcături.

— Ce e mamă? Cine țipă? Cine dă cu pistolul ?

Agripina le răspunse gîfîind :—Turcii, dragii mamei, păgînii de Turci de care vă spunea bunicu!... Să fugim cit om putea, pînă sus la stînă !

Cărarea pe care apucase Agripina era cea mai scurtă dar cea mai anevoioasă. Trebuia un om zdravăn, ca să poată să biruiască pieptul muntelui, nu o muere cu un copil în poală și cu alții doi tiriș după ea. Chiar Păun Ozun se urca rar pe aici, pentrucă era o cărare cumplită, care scotea sufletul din om, pas cu pas, după svîrliturile Iablanicioarei, mai mult o scară de bolovani și de rădăcini, decit o potecă. Agripina suia din greu, cu pieptul tot atît de zmăcinat ca și șuvoiul de alături, ajutînd pe Măriuca și pe Vlad și ferind pe Păunaș, din poală, ca să nu-l isbească de pietre ori de crengi. Ar fi fost cuminte să se abată în dreapta ori în stînga și să se ascundă în pădurea care stăpînea pretutindeni deopotrivă de întunecos. Dar Păunaș se deșteptase și începuse să plîngă și i se părea Agripinei că numai vuetul pîrăului acoperea destul de bine țipetele lui. Mititelul, grămădit în poală, hurducat și flămînd, țipa cit putea și izbea cu mînile și cu picioarele în cămașa pe care Agripina și-o sumesese și o înnodase în brîu. Pe lîngă asta, în urechile Agripinei se prigoneau mereu țipetele și împușcăturile din vale, iar vîjîitul Iablanicioarei n'o lăsa să-și mai dea seama dacă se înșeală ori nu se înșeală. La urmă, Agripina știa că mai erau pe acasă și alte gospodine, care trebue să fi fugit, cum fugise și ea, prin pădure, și cînii de Turci negreșit că se luaseră după ele! Unde să se ascundă, unde să întîrzieze, acum cînd focul arde la tălpile picioarelor! Mai bine să lupte pînă cînd i-o plesni inima în piept! Dacă ajunge la stînă, poate să cadă și să moară; au scăpat copilașii. Sîngele lui Păun, rodul dragostei lor, lumina ochilor lui Dănilă! Dacă o ajung Turcii, pe ea o batjocoresc și poate o lasă cu viață, dar pe copii îi strivesc de stînci! Cum să mai dea ea ochi cu tată-său ?—Ce mi-ai făcut copiii ?! Unde e nădejdea și mîngierea mea ?!... Mai bine să urce, să urce ! Să nu se lase pînă ce nu s'o vedea măcar în

poeniţa de subt stină şi atunci, cind o cădea moartă, Măriuca, Vlad şi Păunaş au scăpat cu viaţă. Plînsetul lor se va auzi dela stină. Ciobanii vor veni şi-i vor găsi... O, dar pînă la poeniţă mai e mult!...

Măriuca era de şapte ani, Vlad de cinci. Sfîrşiră curînd puterile şi începură să plîngă:—Mamă, nu mai putem!... Mamă, ne e sete!... Mamă, ne e foame!... Vlad, grăsuţ, aprins la faţă şi leoarcă de sudoare, căzu jos ca un bujor frînt de ploae. Agripina se opri locului. Păunaş se zbătuse în poală-i pînă amorţise şi adormise cu degetele în gură. Agripina căută să răzbată cu urechea prin zgomotul şi pocniturile Iablanicioarei, dar nu deosebi nimic. Işi mue mîinile în spumele pîrăului, îşi aruncă pe ochi cîţiva pumni de apă, cum i-ar fi aruncat pe nişte cărbuni aprinşi, şi luă pe Vlad în circă. Era voinică Agripina, tînără şi vînjoasă, dar povara cu care se lupta era peste puterile unei femei. Pe Vlad îl ducea în circă, pe Păunaş în poală, iar Măriuca, sleită de puteri şi ameţită, se tira după mă-sa, ţinînd-o de căpătîiul brîului. Agripina începu să şovăiască, asemenea vitei lovite între coarne. Copacii dimprejur svîcneau şi începeau să se facă roşii. O sete groaznică îi frigea gîtlejul şi măruntaele. Gîndurile i se topeau în cap. S'ar fi trîntit întreagă în omătul ce fierbea la nodurile Iablanicioarei şi-ar fi secat şuvoiul dintr'o sorbire, dar mai avea atîta minte ca să cugete că ar fi rămas pe loc trăsnită, copiii s'ar fi prăpădit şi osteneala ei de pînă aci ar fi fost de prisos.—O perdea de sînge şi de nebunie i se lăsa, încet, pe creeri. In pieptul ei ardea toată pădurea şi bătăile inimii erau bolovani încinşi, care săreau din loc şi o izbeau în coaste. Se mai oprea cîteodată, cu mîinile încleştate pe o rădăcină, ori pe o ramură ce atîrna, şi pieptul îi horcăea ca nişte foale. Punea jos pe Vlad, mai înnoda cămaşa în brîu şi cu pumnii îşi vîra ochii în cap. Ii era sete! îi era sete! Işi mai răcorea limba şi pleca iar. Dar vinele picioarelor îi tremurau, sînul i se umflase şi o înţepa îngrozitor. Păunaş, izbit de colo pînă colo, începuse iar să plîngă. De data aceasta, însă, deabia chişnea. Hurducătura îl ameţise, foamea îl leşinase. Şi pînă la poeniţa de subt stînă tot mai era!

Măriuca scăpă din mîini capătul brîului şi căzu mototol, în frunzele umede, scuturate astă toamnă. Agripina luă pe Măriuca în circă şi legă pe Vlad, acum mai odihnit, de capătul brîului. Atunci, prin zborul frunzelor, Agripina zări coastele Brăci-

nelului, masa de stîncă şi cu poale de brazi pe care era stîna lui Moş Dănilă. «—Slavă ţie, Sfîntă Născătoare!...»

Dedesubtul Brăcinelului era o poiană unde baciul aduna fînul cosit de pe culmi şi unde în fiecare vară mai rămîneau cîteva căpiţi din celălalt an. Agripina îşi stoarse puterile cu oarbă înverşunare şi ieşi, din pădure şi din coastă, în poiana cu căpiţi. Poiana era pustie, dar Turcii, dacă au luat-o pe drumul oilor, erau să ajungă şi ei tot acum! Vijelitul Iablanicioarei deabia se mai auzia. Pacea locului era adîncă. Sus, în nesfîrşirea albastră, vulturii se plimbau cu neobosită măreţie.

Agripina căzu la umbra unui stog şi ascultă, cît o mai puteau lăsa să asculte răsvrătirea sîngelui şi ciocănitul inimii. Nu se auzia nimic, nimic. Atunci ea cugetă: Tata n'a simţit primejdia. Ciobanii sînt risipiţi şi Turcii o să-i ia fără de veste. Trebue să merg pînă la stînă!

Păunaş dormea, suspinînd: «—Dormi, dragul mamei! Laptele meu acum e foc şi otravă. O să te pun la ugerul unei capre...»

Agripina voi să se scoale. O mie de junghiuri o străpunseră în tot trupul, dar mai ales în sîn. S'au isprăvit puterile! De abia dacă va mai putea să se tîrască. Ce face cu copiii!?... Măriuca şi Vlad îşi mai veniseră în fire.

— Ne e foame, mamă! Să mergem mai curînd la bunicu, la stînă!...

Drumul pînă la stînă era deacum aproape lin, căci ocolea şi se încolăcea pe Brăcinel, pînă sus.

— Nu vă mai poate duce mama, că nu mai are putere!

— Mergem noi singuri, mamă!

Agripina se simţi rău de tot. Munţii şi pădurile se învîrtiră cu ea şi toată greutatea trupului i se răsturnă în cap, ca apa dintr'o sticlă, în gîtul sticlei, cînd o întorci cu fundul în sus. Mai putu să gîndească limpede: Mi se urcă laptele la cap... Apucă pe Păunaş adormit, îl înfăşătuci în scutece şi în şorţ şi scobind subt căpiţă făcu o ascunzătoare. Vîrî copilul şi tixi fînul la loc. Apoi porni, nebună, cu Măriuca şi cu Vlad, după ea, fără să le vorbească, fără ca să-i mai ştie.

In vremea aceasta, Moş Dănilă aştepta la stînă, să coboare ciobanii cu oile, ca să le adape. Pistoalele slobozite la amiază le luase drept vre-o glumă ciobănească şi nu se mai gîndea la ele. Cu privirile risipite peste culmile de răsărit, Moş Dănilă se

gîndea departe, se gîndea la Tudor, la Păun Ozun şi la Bucureştii, unde viteazul oltean pare că intrase într'un mormînt. Incotro să fie Tudor şi ai lui? tot în Bucureşti ori aiurea? Ce a făcut el de atîta vreme? Neliniştea moşneagului creştea, cu cît privea mai mult cerul fără de nori şi boltirile lui din ce în ce mai joase şi mai pierite, deasupra plaiului spoit în depărtări, şi cu cît bătrîneţele nu-l mai iertau să sară în şea şi să iea lumea în piept.

In gîndurile acestea, auzi în dosul stînei un plînset de copil. Se ridică din locu-i şi se uită peste ţarcuri, cu mîna streaşină pe ochi: Dar asta ce să fie! — Era Măriuca. Mai încolo era Vlad şi tocmai în fund venea o femee care nu putea să fie decît Agripina, dar care avea umbletul şi schimele unei nebune.

Măriuca îi căzu moşneagului pe piept şi-i spuse înnecîndu-se în plîns amar:

— Au venit Turcii în sat, bunicule!... Mama ne-a luat de mînă şi ne-a tîrît pînă sus în poeniţă... Acolo a ascuns pe Păunaş în fîn şi s'a mîniat pe noi!... Nu vrea să ne vadă, nu vrea să ne audă!

Agripina, roşie-vînătă la faţă şi cu cămaşa sfîşiată pe pieptul umflat ca un cimpoiu, venea tot blagoslovind cu capul şi cu mîinile. Dănilă înţelese totul într'o clipă. Ciobanii se lăsau de pretutindeni, în fruntea oilor. Dănilă apucă buciumul şi sună în el podobia: Alergaţi ciobani! Intre cei dintîi sosiţi fu Dragomir Ozun, fratele cel mare al lui Păun, care era doftor în felul lui şi se pricepea de minune să lase sînge. Agripina căzuse în stînă, molcomă ca o capră sfîşiată de lupi. Dănilă o lasă în seama lui Dragomir Ozun, iar el, fără zăbavă, porni cu ciobanii tineri, toţi înarmaţi cu flinte, devale spre poiană. Pe Măriuca o luă cu el, pe cal.

Era linişte împărătească. Nu se auzeau decît tălăngile, din ce în ce mai depărtate, ale turmelor de deasupra. Gînduri-gînduri — nori şi corbi — treceau prin cugetul lui Dănilă. Ce au căutat Turcii pînă aici? Cînd au venit, ce vijelie i-a adus?... In sfîrşit, dacă o fi să ne ceară pielea, o să le-o vindem cît vom putea mai scump! Dar calea cobora pustie şi din adîncuri nu izbea nici un zgomot.

Cînd ajunseră în poiană, Măriuca arătă cu degetul:

— Uite căpiţa unde a ascuns mama pe Păunaş!

—... L-o fi ascuns în altă parte, fata bunicului!?

Fînul cu care astupase Agripina copca scobită sub căpiţă era răvăcit de jur împrejur şi Păunaş nicăeri. Ochii ciobanilor căzură pe nişte cîrpe înşirate pe poiană. Alergară la ele. Era şorţul Agripinei şi scutecele copilului, acum pline de sînge, iar de jur împrejur sta, în iarbă, o largă spulberătură de fulgi cenuşii, ca după o încăerare între vulturi.

Pasările cerului coborîseră în poiană şi zmulseseră pe Păunaş din zbuciumul plînsului, din durerile foamei şi din tot vaetul şi chinul unei vieţi omeneşti, în mijlocul unui popor nenorocit şi rob încă pe multă vreme!

Dănilă plînse a doua oară în viaţa lui. Fiorii unor presimţiri năpraznice îl junghiară în inimă. Privind spre răsărit (şi într'acolo era Tîrgoviştea), privind spre miază-zi (şi într'acolo erau Drăgăşanii) bătrînul, cu cuşma în mînă, plînse, în faţa cerului:

— Pune un hotar, Stăpîne, nenorocirii noastre! Ajungă Sfinţiei Tale atîta jertfă! Ajungă atîta risipă, atîta jaf la vulturi! din mana bietei ţări şi din carnea noastră!

G. Galaction

Documente omenești

Simptome sociale

Intre feluritele manifestări ale aceleiași societăți, există evident o foarte strînsă corelație. Taine observă undeva, că pentru cine simte intuitiv această corelație, o mobilă din evul mediu exprimă întreg sufletul epocii.

Mi-am adus aminte de teoria lui Taine, la vederea birjelor nemțești, a căror înfățișare este cît se poate de simptomatică. Birja nemțească e largă și confortabilă: foarte potrivită pentru patru persoane care ar voi să stea la masă într'însa, nu-i tocmai bună de umblat, fiindcă se leagănă ca o rață și se tot lasă într'o rînă. Iar calul de birjă îți amintește în mod izbitor pe neamțul pensionar, care umblă numărîndu-și pașii, fără alt scop decît ca să-și facă poftă de mîncare... Mai ciudat e calul de birjă din Berlin: are picioarele noduroase și strîmbe, i se văd coastele, umblă ca un damblagiu, dar ține capul sus, cu o mișcare de bravură caraghioasă și din cînd în cînd are aerul că vrea să zburde: pare un fantast, care nu-și dă seama de slăbiciunea și bătrînețea lui. Totul se lămurește, cînd afli că în tinerețe animalul a servit în armată, și numai dupăce vrîsta l-a făcut impropriu pentru militărie, a fost „pensionat în mod civil". In perfectă armonie cu birja și cu calul, e birjarul, mai adesea bătrîn, și parcă plouat, în toată atitudinea lui de *laudator temporis acti*... Un joben uriaș, alb (?...), tras peste urechi; o livrea modă veche, largă ca un palton; mustățile pe oală; privirea plictisită; ținuta scorojită—unde-i muscalul de București ori de Iași, în livreaua lui elegantă de catifea, ținînd strîns sburătorii mlădioși, înhămați la careta ușoară și strălucitoare?....

Explicația inferiorității birjelor în lumea civilizată?... Iat-o. In Apus oamenii sînt cuminți; nu fac pe ciocoii. Clasa mijlocie și de jos întrebuințează tramvaele, omnibusurile, trenurile de oraș și mai ales propriile picioare, iar cea de sus are trăsuri de casă. Birjele sînt puțin întrebuințate și aduc puțin cîștig.

In orașul acesta german, în care mă aflu, drumurile sînt destul de lungi: aproape toată clasa mijlocie locuește în cartierul de vile, afară din oraș. Cu toate astea nu văd în birjă de-

cît pe oamenii care se duc ori vin dela gară, cu bagaj, ori pe aceia care se mută. Birja e îmbrăcată pe dinnăuntru cu piele groasă, așa că poți pune orice pe perne; și numai cînd ai bagaj mult de transportat, vezi ce bună e, lată și solidă ca un camion... La noi însă, birja e un lux, o *petrecere*. Sînt în provincie ciocoiași scăpătați care împrumută cinci lei, ca să dea doi la birjă, pentru cîteva sute de metri. Vin acasă cu birja; se duc cu birja la cafenea; umblă pe ulița mare cu birja—în birjă li se pare că trăesc mai intens. Chiar poporul, de sărbătoare, se plimbă cu birja,—lucru cu desăvîrșire necunoscut pe aicea!... Las la o parte, că noi avem o mulțime de treburi și că sîntem totdeauna foarte grăbiți, ceia ce dovedește că lucrăm foarte puțin....

In Germania, de altfel, este un întreg curent pentru excursii pedestre: școlarii, studenții, lucrătorii, toți fac excursii lungi, de o zi și de mai multe, în zile de sărbătoare și în vacanțe, fie iarna, fie vara... Umblatul e cel mai sănătos sport, zic ei.

Iată de ce se apucă de meseria de birjar numai oameni care nu mai pot munci; iată de ce se întrebuințează la birje cai bătrîni, invalizi; iar vehiculul nu se mai reinnoește și a rămas tot cel de acum cîteva decenii, cum a rămas și uniforma de birjar, cine știe de cînd, ca un adevărat anacronism... In schimb birjarul neamț e jovial și prietenos, are tarif fix, se arată încîntat de un bacșiș de 5 pfenigi, îți cară bagajele pentru 20 de pf. până la etajul al IV-lea, și te duce prin întuneric la cutare număr din cutare stradă, prin ajutorul unei strașnice memorii—cel puțin, aici în provincie am constatat-o de mai multe ori....

Birja nemțească exprimă foarte bine spiritul democratic și patriarhal, dar cu resturi de feudalism, al Germaniei...

Problema birjelor îmi aduce aminte de o altă problemă, a văcsuitorilor, care se poate trata din acelaș punc de vedere. In care din orașele țării romînești, nu găsești la răspîntie un rînd de văcsuitori? Vă întreb, am putea noi trăi, o zi măcar, fără văcsuitori?!... Dacă ne coborîm mai la Sud, în Marsilia de pildă, găsim lustragismul cu mult mai înnaintat. La colțuri de stradă, cîte un imens fotoliu, foarte înnalt, te primește cu brațele deschise, ca să te tolănești într'însul și să cetești gazeta, în vreme ce încălțămintea ta se idealizează sub mîna maistrului... In schimb, Nordul Europei nu cunoaște de loc această nobilă meserie: Germanul nu împărtășește cu ciorile patima pentru obiectele sclipitoare. Și cînd vorbesc de ciori, uzez de un simbol, căci nicăeri nu înflorește lustragismul mai mult ca în Orientul negricios;—și oare la noi, meseria asta n'a fost adusă și nu-i practicată mai ales de tipuri oacheșe orientale?

D. B.

CARAGIALE

L-am văzut acum doi ani. Era strălucitor de vervă, şi mai tinăr decit oricînd. A vorbit şase ceasuri în şir, în picioare şi jucind scenele pe care le istorisea. Atunci am auzit, din gura lui, cele mai splendide „pagini" de critică literară din cîte cunosc. Şi tot atunci a povestit cîteva scene şi a redat cîteva tipuri caracteristice, care ar face, singure, gloria unui scriitor. Omul acesta crea viaţă, jucîndu-se. Se poate un mai mare semn de tinereţă?... In realitate, un Caragiale nu îmbătrîneşte niciodată, căci un spirit pur, ca el, „nu cunoaşte nici timp, nici spaţiu".

Caragiale este cel mai mare creator de viaţă din întreaga noastră literatură. Şi, într'un sens, este singurul creator, pentrucă numai el, singur, în toată literatura romînă, „face concurenţă stării civile."

Am văzut mulţi comisari în urbele prin care m'am perindat în viaţa mea. Pe d. Rustea dela Roman, pe d. Dancu dela Bîrlad şi pe atîţia alţii. Dar cînd eram în clasa V-a liceală, am văzut Noaptea furtunoasă—şi pentru mine, de-atunci încoace, „comisar" a rămas Nae Ipingescu. Nici dd. Rustea şi Dancu, nici ceilalţi, pe care i-am văzut înainte ori după Nae Ipingescu.— Şi Cucoana Ilenuţa din uliţa Sfinţilor Voevozi din Roman, şi Cucoana Zoiţa din mahalaua Sf. Ilie din Bîrlad, puneau şi ele ţara la cale, căci erau şi ele mume din popor,—dar le-a bătut pentru totdeauna Coana Efimiţa din „Conu Leonida faţă ca reacţiunea".— Şi iarăşi, mulţi preşedinţi de cluburi şi de întruniri, cam ramoliţi şi cam solemni, am văzut în viaţa mea, dar toţi şi-au pier-

dut conturul, toţi au luat forma unor suluri de ceaţă... ca'n Ossian — pecînd pe Trahanache îl văd aşa de clar! Căci Caragiale a prins şi a turnat în Nae, în Coana Efimiţa şi 'n Trahanache, tot ce aveau caracteristic Rustea şi Dancu, Cucoana Ilenuţa şi Cucoana Zoiţa şi venerabilii preşedinţi de cluburi, care prezidau întrunirile în copilăria şi tinereţa mea—şi uneori şi acuma.

Trahanache, Caţavencu, Cetăţeanul turmentat sînt personaje despre care vorbeşti, ca despre oricare altele înscrise la starea civilă. Şi, cînd vreai să faci comparaţii lămuritoare, nu compari pe Caţavencu cu d. X, ci pe d. X cu Caţavencu, pentrucă dom' Nae Caţavencu şi pentru d-ta, şi pentru interlocutorul d-tale, e un personaj mai viu şi mai cunoscut, decît d. X, cu toate că d. X trăeşte în carne şi oase, şi-l întîlneşti pe stradă şi în berării.

Ei bine, acest merit de a fi creat oameni şi a le fi dat drumul în lume, la noi îl are numai Caragiale. Numai el, pe pămîntul romînesc, pe lîngă sutele de milioane de oameni creaţi de Dumnezeu de-alungul vremii, a mai creat cîţiva,—Şi aceasta este arta cea mare. In aceasta stă suprema forţă a prozatorului. *Creaţia*, prin „suflare de viaţă", cum scrie la Biblie.

Dar acest fel de creaţie nu ne satisface numai plăcerea estetică. Prin această putere de creaţie artistul merge în sensul omului de ştiinţă. Arta mare lămureşte şi ea, scoţînd şi separînd esenţialul din accidental, punînd o ordine în ceia ce e haotic şi încîlcit în realitatea lucrurilor şi stabilind între aparenţe o legătură cauzală. Din acest punct de vedere, Caragiale este cel mai mare *istoric* al epocii dintre 1870—1900. Un istoric complect, care arată, care critică şi care explică. Sintetizînd în cîteva personaje şi 'n cîteva evenimente caracteristice categoriile sociale, stările sufleteşti şi întîmplările produse de introducerea civilizaţiei apusene la noi, el a istorisit, a criticat şi a explicat întreaga viaţă a epocii de care s'a ocupat.

Romanul, nuvela, drama, numai atunci îşi merită numele, căci numai atunci îşi îndeplinesc menirea, cînd ne desluşesc o parte din viaţă, pe care noi, mai obtuzi, n'o putem pricepe, în care nu putem vedea clar. Toţi prozatorii mari aceasta au făcut—şi n'au făcut altceva.

Ştiu, există o proză de sentimentalism subiectiv, în care-ţi „transpui" „senzaţiile" aşa numite rare, ce ţi le dă viaţa... E stearpă, şi e şi facilă, pentrucă-ţi alegi după voe lucrurile care-ţi

dau senzațiile acelea rare, și apoi iți poți alege după voe și senzațiile, pe care ți le dă viața, iar dacă te'ncurci în exprimarea cutăror senzații, renunți la ele, *admiți* că ai altele, mai ușor de „transcris artistic". —Cu totul altfel e ceia ce dă un Caragiale. Realitatea obiectivă e una, și trebue să te supui ei. Dacă n'o poți pricepe și zugrăvi, așa cum este, nu-ți rămîne nimic de făcut, căci nu poți inventa o realitate, care să corespundă stilului d-tale, pentrucă dai un teribil examen înaintea noastră, care o cunoaștem cum e.

Conu Leonida nu poate răspunde la o întrebare a Cucoanei Efimiței decît într'un singur fel, hotărît de situația dată, de temperamentul său și de atîtea alte lucruri, care se închee cu alcătuirea nebuloasei primitive. Pentru a găsi acest răspuns, trebue să ți-l șoptească cineva, acel „demon", care nu e altceva decît închegarea miilor de observații făcute asupra lumii,— observații și închegare, care presupun întîlnirea atîtor rare și variate însușiri sufletești.

Și admir pe acest om, care a aruncat asupra realității noastre sociale privirea cea mai sigură, cea mai scrutătoare și cea mai pătrunzătoare...

Ce ridicul de mititicuță este *ecritura artistă* a senzațiilor d-lui X, senzații care nici nu mă interesează pân'pe-acolo, căci nu-mi este nici rudă, nici amic (și pe care nu le pot gusta decît la locul lor: în versuri)—față cu bărbăteasca dominare și lămurire a vieții din opera lui Caragiale, viață care mă interesează, pentrucă este lumea mare a lui Dumnezeu, în care trăesc.

Dar importanța lui Caragiale în literatura romînească nu stă numai în faptul că e cel mai mare scriitor obiectiv și unicul creator de tipuri devenite populare (cași de expresii devenite curente). Importanța lui e mare și hotărîtoare și din alte două puncte de vedere.

In transformarea literară, care urmează epocii Alecsandri, dacă Eminescu marchează un stadiu nou în poezie, Caragiale marchează unul în proză. Proza obiectivă, adevărata zugrăvire a vieții, începe cu el.

O altă însemnătate a operei lui Caragiale în desvoltarea literaturii noastre, este conștiința lui artistică. In epoca precedentă, a lui Alecsandri, se scria fără îngrijire, fără conștiință de însemnătatea formei și fără cultul ei. Epoca ce urmează, a lui Eminescu, Caragiale și ceilalți, duce cultul formei până la exagerare—lucru natural oricărei reacțiuni, și foarte util atunci, cînd era salutar ca remediul să se dea în doze forțate.—Și dintre toți scriitorii vremii sale, Caragiale e cel mai mare artist. (Eminescu e mai poet decît artist, oricît de mare artist e. Caragiale e mai artist decît poet, oricît de mare poet e).

Intre bucățile sale veți putea găsi deosebiri. Dar forma sa e veșnic aceiași—perfectă, impecabilă. Inteligența, cu care a pătruns până'n fundul vieții noastre sociale, îndreptată asupra propriului său scris, i-a dat acea siguranță de autocritică, pe care n'a avut-o nimene altul la noi.

Acestor incomparabile însușiri de artist, schițate așa de necomplect aici, își datorește Caragiale regalitatea literară, pe care a exercitat-o, împreună cu Eminescu, asupra conștiinței contemporanilor săi.

Iubite maestre, primește sentimentele de admirație și de recunoștință ale unui om, care face parte din generația care te-a priceput și te-a iubit mai mult și pe care l-ai făcut de-atîtea ori fericit, din liceu, cînd te cetea pe furiș la spatele colegului Balaban, și până azi, cînd opera d-tale, pe lîngă acel rîs al inteligenței, care este supremul bine, îi provoacă și un sentiment de melancolie pentru contemporanii săi—ai noștri—Rică, Nae, Chiriac și ceilalți. Au fost așa de vii pentru mine, că-mi închipui c'au îmbătrînit și ei.

G. Ibrăileanu

Note pe marginea cărților

CETIND ISTORIA VIEȚII LUI NAPOLEON I

Urmăream zilele trecute, într'un orășel de provincie, în tovărășia unui prietin, convoiul funebru al unui om cu stare și cu distinctă poziție socială. Era o 'nmormîntare de *„clasa 'ntăi“*, căreia nu-i lipsea nimic din ceremoniosul fast cerut de împrejurări și care exprima în linii hotărîtoare, ultimele manifestații de opulență și de lux, ale unei vieți trăite în decorativa paradă cu care ne 'mbracă totdeauna distincțiile sociale și avuția.

Cîteva momente încă, și omul care 'n viața sa avu pretențioasa socotință că se ridică pe de-asupra rîndurilor semenilor săi, abătut de-o comună lege, avea să intre și să dispară pentru de-apururea 'n *„comun“*.

Ceia ce însă mă interesă în toate aceste, fu o observație neexactă și poate că nedreaptă a prietinului meu, observație pe care și-o formulă în următoarele 'ntrebări:

„N'ar fi fost mai bine ca 'n locul atîtor cheltueli zădarnice, să se fi făcut o 'nmormîntare mai simplă, iar cu prisosul să se fi venit în ajutorul celor săraci? Nu e banală toată risipa aceasta de înscenări, care svîrle până și asupra morții o pînză de grotesc?“

Pentru moment am tăcut, simțind doar numai în chip reflex lipsa de justeță a acestor întrebări, al căror răspuns cerea o mai amănunțită cercetare, — căci mai la urmă, toate depind în viața asta de modul cum privim lucrurile și de fața din partea căreia le cercetăm aparențele. A le amesteca într'o uniformă generalitate și a le privi dintr'un punct de vedere unitar, însamnă a rezolvi problema vieții într'un chip cu totul simplist și nepotrivit față cu scînteetoarea și bogata ei varietate.

Iar dacă e așa, ca să putem răspunde la întrebările de mai sus, ar trebui să 'ncepem prin a ne pune alte întrebări: Din ce punct de vedere observa prietinul meu *banalitatea* și *grotescul* în acele funeralii? și ce 'nsamnă *banal* ori *grotesc* în alcătuirea relațiilor noastre sociale ori a vieții noastre individuale, cînd peste șubredul lor miez, orice s'ar spune, fiecare din noi, purtăm aceiași haină de banală și grotescă poleire?

Cîntărind viețile pămîntești ale tuturora, dela cei mai mici și mai neînsemnați până la cei mai mari și mai iluștri, dela 'nceput și pân' acuma și atîta timp cît încă ne va fi hărăzit să ne valsăm în spațiu deșertăciunea, unde e discernămîntul și criteriul după care ochiul nostru ar putea să distingă și să aprecieze valoarea și solemnitatea unui moment, față de-un altul, cît și să-i hotărască strălucirea care să-i dea drept la o aparte distincțiune?

Binele și frumosul și utilul și fericirea omenească, își au în totalitatea lor o atît de adîncă relativitate, încît ori de cîte ori izbutește vre-un om să realizeze o părticică din ele pentru ușurarea vieții pămîntești a semenilor săi, te 'ntrebi cu drept cuvînt ce-a cîștigat omenirea din sforțările, ori jertfele, ori capacitatea acelui om?

Pecînd strămoșii noștri trăiau în păduri, armonizîndu-și simplicitatea vieții cu simplicitatea Naturii înconjurătoare, nu știm prin ce prisoselnică și otrăvitoare nevoe de 'nălțare, își socotiră banală chemarea lor de-atunci și, treptat-treptat, prin sforțări seculare, înscriseră în mintea lor valori nouă, atribuindu-și meniri pe care în amăgirea lor oarbă, le socoteau din zi în zi mai *supreme*. Ajunși unde sîntem astăzi, începem a ne da seamă mai de aproape de așa numita noastră menire și, privind îndărăt cît și 'nainte, începem a simți durerosul adevăr că *„supremul“* n'are altă menire decît doar să se banalizeze; — căci drumul pe care înaintează omul, nu e o scară verticală pe care să se urce din treaptă în treaptă, tot *„spre mai sus“*, ci un soi de roată prin care trece din spiță în spiță, către locul de unde a plecat; dar nici măcar nu se poate discerne pe roată un punct culminant, întrucît roata se 'nvîrtește ea însăși, scoborînd culmele și culminînd scoborîșurile într'un vîrtej care amestică *„supremul“* cu *„banalul“* și cu *„grotescul“* în aceiași lipsită de distincțiune monotonie.

Eu am fost totdeauna dintre cei care se 'ntreabă cînd a fost mai banal ori mai suprem Napoleon: cînd cucerea statele, tulburînd Istoria cu vajnica Lui personalitate, ori cînd își lua li-

niștit cunoscuta priză de tabac? Căci trecerea lui prin lume și a oricărui alt om mare, „*mare*" în toate direcțiile, e mică prin raport cu ultimul și adevăratul ei rost. Vigny spune:

„A voir ce que l'on fut sur terre et ce qu'on laisse,
Seul le silence est grand; tout le reste est faiblesse".

Așa văzută viața omenească, e firesc să te 'ntrebi ce mai poate să rămînă din ea, dacă am desbrăca-o de „*decorativ*", ori de „*banalitate*"? Nu e doar decît o succesiune de momente, unele mai „*însemnate*" ori mai „*ne 'nsemnate*" decît altele, cărora le atribuim amăgitoare distincțiuni, dar care se amestecă între ele și se pierd în comun, urmînd toate aceiași ne abătută lege a deșertăciunii lor.

Deșartă-ți viața de deșertăciune,—și 'ntreabă-te pe urmă cu ce-o mai poți umplea...

Să îngăduim dar tuturora să trăiască așa cum înțeleg să trăiască, și să nu socotim nimic de *prisos*, ori *banal*, ori *grotesc*,—căci în armonia generală a lucrurilor, toate 'și au o necesară, deși nemotivată, orînduire.

Reluînd toate cele de mai sus, le-am putea da o mai sintetică formă în următoarele sumare rînduri, cărora le dăm ca motto expresia lui Horațiu „*Nil admirari*":

Vieața noastră 'ntreagă e doar: banalitate,
Deșărtăciuni, nimicuri, himere, amăgiri,—
Dar în acest amestec ciudat de năluciri,
Orice moment își are a lui solemnitate.

Îmi par de o potrivă mărețele porniri
Din sufletele noastre, cu cele ne 'nsemnate,—
Căci tot aceiași clipă le dă 'n Eternitate,
Înfățișări de spumă și trup de 'nchipuiri.

Știu fapte mici, de mijloc și mari: aceiași lege
Spoelii lor ușoare nimic nu i-a lăsat,—
Căci tot se strică 'n lume așa precum se drege.

De-aceia pun în toate aceiași nepăsare
Și scriu, cu mîna rece și gîndul măsurat,
Pe steagul vieții mele, deviza: „*Nil mirare*".

Mihai Codreanu

Scrisori din Ardeal

Chestiunea școlară

Deși ultimele luni ne-au adus pe teren literar unele surprinderi cum au fost „*Insemnările unui trecător*" ale lui Oct. Goga, „*Amintirile*" lui Al. Ciura, „*Almanachul scriitorilor din Ardeal*" și revista pentru familii „*Cosînzeana*" a lui S. Bornemisa, totuși chestiunea cea mai însemnată pe terenul vieții noastre culturale a fost și în timpul acesta *chestia școlară*. La începutul unui an școlar nici nu se putea să fie altfel, cu atît mai puțin în timpuri atît de vitrege ca acelea prin care trece, de vr'o 4—5 ani încoace, școala romînească din Ardeal și Ungaria.

Ce îngrozitoare e, în adevăr, situația școalei romînești de aici! Dacă s'ar cunoaște toate amănuntele marei lupte care se dă în întreg cuprinsul locuit de Romîni, în această țară, am avea o icoană dintre cele mai interesante din punct de vedere cultural.

Dela 1907 încoace, de cînd cu anticulturala lege a lui Apponyi, sute de sate au rămas fără de școli. In deceniile din urmă se înjghebaseră școli aproape în toate cătunele, prin stăruințile bieților săteni împovărați de dări și de impozite, și rezultatele pe care le produceau erau destul de mulțumitoare. Multe din ele nu erau școli de model, ci, ca niște instituții în desvoltare, mai aveau nevoe de multe lucruri, între care și de ajutorul bănesc ce trebuia să vie din vistieria țării. Dar legea în chestiune n'a venit să ajute, ci să dărîme din temelie tot ce nu e destul de rezistent—și apoi să lase un gol în urmă. Astfel într'un singur județ romînesc, în al Huniedoarei, locul de naștere a lui Ioan și Matias Corvinul, inspectorul școlar ungur a închis, în intervalul dela 1907 până la 1910, nu mai puțin de 140 de școli primare romînești, lăsînd satele fără nici un fel de școală. Acest inspector, cu numele Dénes Károly, își face un titlu de glorie din această operă „națională-maghiară". Intr'un articol publicat în „Almanachul comitetului Huniedoarei" pe 1911, acest mare pedagog al veacului nostru vorbește cu o deosebită satisfacție despre „progresele" pe care le-a făcut cultura țării, prin faptul că

140 de școli au fost închise, peste 140 de învățători demiși și peste 20.000 de copii rămași fără educație și instrucție școlară. Cu o sinceritate cinică, d. inspector asigură pe cetitor că „nu-i nimic".—In vr'o 15 ani aceste școli se vor aduce la loc, căci pe ruinile lor se vor ridica școli de stat și școli comunale cu limba de propunere excluziv maghiară.

Politica aceasta ilegală și diabolică, de a isgoni limba poporului din școli, constitue de altfel virtutea a foarte multor inspectori maghiari sau maghiarizați.

In luna lui Octombrie a anului acestuia de pildă, a împlinit zece ani de activitate inspectorul regesc al comitatului Zemplén, care e locuit de Slovaci. Cu acest prilej, el a înnaintat consiliului județean un raport despre ce a făcut de cînd e în serviciul educației poporului. Intre altele spune: „Acum 10 ani existau în comitat 127 de școli a căror limbă de propunere nu era cea maghiară. Astăzi se invață în toate școlile din comitat numai unguréște... Mai departe am căutat ca învățătorii acestui comitat să nu fie maghiari numai după sentimente, ci și prin numele lor să-și dovedească strînsa alipire față de națiunea maghiară. In acest scop i-am somat printr'o circulară pe toți acei care aveau nume străin, să și-l maghiarizeze".

Se poate închipui cu ce invidie se poartă majoritatea inspectorilor față de acești doi inspectori-toptangii, care pe baza unor astfel de merite avansează foarte repede, și-și poate face oricine o imagine destul de apropiată de realitate despre feluritele mijloace cu care încearcă toți inspectorii și revizorii să-și cîștige merite patriotice prin dărîmarea a tot ce nu-i unguresc.

Dar nici că ne putem aștepta la altceva din partea *„lor"*. Prin lamentări și prin simple constatări însă, nu vom ajunge nici-cînd la izbîndă. Chestiunea e: ce facem *noi* spre a ținea piept acestui vandalism anticultural? Trebue să fim sinceri și să mărturisim că in lupta aceasta, inegală din capul locului, noi n'am opus nici măcar puțina energie de care dispuneam. Dacă toți factorii noștri ar fi făcut ce ar fi putut în adevăr, azi n'am avea motiv așa de grav de a ne plînge. Dar mulți n'au făcut nimic, și mai ales localnicii.

Dar să lăsăm incriminările la o parte și să vedem ce se mai poate face? Consistorul din Sibiu, de care se ține comitatul Huniedoarei, a dat o circulară severă prin care-i obligă pe toți preoții din satele unde au încetat de a mai funcționa școlile, ca să facă tot posibilul și să le redeschidă, iar până atunci înșiși ei să se îngrijească de educația religioasă a copiilor obligați a cerceta școala, introducîndu-i și în scrisul și cetitul rominesc. In comunele în care s'au ridicat școli primare unguréști s'au luat măsuri ca preoții, în calitatea lor de cateheți, să dea cea mai mare atenție învățămîntului religios, cam neglijat în timpul din urmă. Și

pentruca poruncile acestea să nu rămînă numai pe hîrtie, Consistorul a trimis la fața locului mai mulți comisari speciali, care să facă o anchetă minuțioasă, să dea lămuriri învățătorilor și preoților și să raporteze apoi, pentru a se putea lua măsuri și mai efective.

In săptăminile din urmă, bătrînul dar vigurosul mitropolit dela Sibiu, I. P. S. păr. Ioan Mețianu, a dat o nouă circulară, prin care ordonă ținerea *de cursuri pentru analfabeți*, în toate satele unde numărul acestora e bătător la ochi. Venerabilul prelat îi obligă pe preoți și pe învățători să ție în mod gratuit aceste cursuri, de care poporul nostru are cea mai mare nevoe.

Măsura aceasta complectează pe cea de mai sus, și dacă preoțimea și învățătorimea vor ținea să-și împlinească datoria, în urma acestor măsuri vor răsări roade îmbelșugate.

Se va dovedi, în acest caz, că nu statul, cu budgetul lui enorm—stors din sudoarea noastră—este mai puternic asupra noastră, ci noi, care și fără bani sîntem în stare să facem aceia ce avem în adevăr nevoe.

In vremuri tulburi ca acestea, e greu să te pronunți cu toată hotărîrea pentru un lucru în întregimea lui. Așa, e greu să te pronunți fără nici o rezervă asupra rolului ce-l va avea în această acțiune preoțimea și învățătorimea, împotriva căror s'au auzit, de o vreme încoace, și voci serioase de cîrtire. In mai multe rînduri s'au adus învinuiri grave unei părți a preoțimii că nu și-a făcut datoria față de școală,—și preoțimea învinuită nu s'a apărat. Să vedem cum se va manifesta de acum înnainte.

Invățătorimii nu i s'ar putea aduce învinuiri grele, deși mulți învățători au purtări cum n'ar trebui.

In general, s'ar putea zice despre această tagmă atît de expusă că, pe lîngă toate neplăcerile pe care le îndură, caută ca să rămie o tagmă de muncitori naționali conștiincioși. Aceasta s'a dovedit și cu prilejul *conferinților* din toamna aceasta.

De vr'o două luni încoace conferințile învățătorești s'au ținut lanț. Seria lor s'a deschis în arhidiecesa ortodoxă a Transilvaniei, unde conferințile celor 32 cercuri au avut un program unitar. In acestea s'a discutat mai de aproape o singură problemă: învățămîntul religios, pe baza noii „programe analitice" (plan de învățămînt), apărută de curînd, și a unui plan stabilit de Consistor. Incepînd cu anul acesta, Consistorul a organizat pe alte baze întrunirile anuale ale învățătorilor, care întruniri urmăriau până acum o mare mulțime de scopuri, dintre care însă pe nici unul nu-l ajungea. Programele conferinților îmbrățișau probleme foarte variate, care niciodată nu se puteau discuta cu temeiu. De acum încolo în fiecare an se va discuta cîte o singură problemă, respectiv cîte o singură materie de învățămînt, și această discuție va fi cît se poate de temeinică și de multilaterală, iar cîștigul învățătorilor va fi mai mare ca

pănă acum. Aceasta s'a văzut şi acum, in toamnă. Invăţătorimea a fost cu mult mai mulţumită cu această organizare şi aşteaptă mult dela ea in viitor. Organizarea aceasta a fost adoptată, încă pentru conferinţile anului acestuia, şi de invăţătorimea din diecesa Oradiei-Mari şi, pentru anii următori, de arhidiecesa greco-catolică a Blajului. In forma aceasta, diferitele diecese vor putea lucra în viitor mină în mină pe terenul invăţămintului.

Pe lingă problema principală în aceste conferinţi, care constau de obiceiu din 3—4 şedinţi lungi, se mai discută şi alte probleme, cum e d. e. *darea de seamă despre mişcarea pedagogică-literară la Romini* în ultimul an şcolar, apoi *starea invăţămintului* din cercul conferenţiar şi, în sfirşit, *activitatea extra-şcolară*. Privitor la punctul dintăiu, în viitor se va putea face mai mult în urma infiinţării celor 35 de biblioteci pedagogice, infiinţare săvirşită tocmai cu prilejul acestor conferinţi. In aceste biblioteci se vor putea găsi de aici încolo toate cărţile pedagogice bune, menite a sprijini cultura profesională a invăţătorilor. In ce priveşte activitatea extra-şcolară, aceasta a fost pusă în programul conferinţilor din anul trecut încă de către Consistorul din Sibiu. Accepţiunea, care s'a dat aici acestei mari chestiuni, este aproape aceiaşi cu cea din Rominia, cu abstracţia doar a băncilor populare. Activitatea extra-şcolară îşi are şi la noi duşmanii ei, ca şi în Rominia. Cei mai mari duşmani sint invăţătorii cei slabi, care nici în şcoală nu fac nici un progres. Puţinii duşmani doctrinari nu găsesc argumente rezistente, şi au şi tăcut deja. După luminosul studiu al d-lui *Sp. C. Haret*, „Invăţătorii şi politica", acel care a urmărit cu interes această chestiune ce la noi e încă destul de nouă şi, prin urmare, şi destul de puţin lămurită, se va lămuri pe deplin caşi în Rominia. Deocamdată ideia activităţii extra-şcolare, fără a fi încă pe deplin clarificată, prinde rădăcini tot mai puternice şi cucereşte tot mai mult teren. La congresul invăţătorilor greco-catolici, ţinut la Blaj, ea a fost viu discutată şi cu interes îmbrăţişată.

Congresul dela Blaj a cerut în mod energic infiinţarea unui *post de inspector şcolar* pe seama celor citeva sute de şcoli din arhidiecesa gr.-cat., pe care, în afară de protopopi, nu le inspectează decit inspectorul ungur. Lipsa unei inspecţii speciale romineşti se simte foarte mult şi glasul invăţătorilor, care înşişi cer o inspecţie, trebue desigur ascultat, tocmai în interesul cel mai mare al culturii noastre.

In toamna aceasta, Consistorul ortodox din Arad a hotărit şi el infiinţarea unui post de inspector şcolar, şi mai dăunăzi a publicat şi condiţiile de concurs – ce e drept destul de modeste. Pănă acum alegerea nu s'a făcut—probabil din lipsă de concurenţi.

O altă problemă care s'a discutat în conferinţile din toamna aceasta a fost şi chestiunea *monografiilor şcolare*. S'au adus hotăriri ca invăţătorii să alcătuiască cit mai complet monografia şcoalei lor, pentru a putea servi şi ca material pentru istoria şcoalelor.

In anul acesta, s'au publicat citeva monografii şcolare, şi pentru 1912 îşi aşteaptă publicarea alte citeva foarte bune şi unele şi foarte vaste. Cea mai extinsă monografie publicată în anul acesta este *Monografia institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian"*, de protosincelul dr. Eusebiu Roşca, directorul seminarului din Sibiu. Cartea, care cuprinde 326 pg., s'a tipărit cu prilejul jubileului de 100 de ani dela înfiinţarea seminarului, la care şi-a început cariera un Gheorghe Lazăr.

Foarte dureroase lucruri s'au scris în timpul din urmă despre şcoalele romineşti din nordul Ardealului, în special despre cele din diecesa Gherlei. Atit şcoalele primare din acest întins ţinut rominesc copleşit de Evrei, cit şi seminarul şi şcoala normală din Gherla par a fi în cea mai cumplită primejdie. Inşişi profesorii acestor două şcoli au publicat un memoriu desperat, prin care arată că şcoalele lor au apucat de mult pe povirniş şi că ei mai-mai mor de foame, căci nimenea nu le poartă grijă. Pănă acum cîţiva ani aceşti mucenici ai culturii romineşti atit de timide aveau 1000 coroane salar anual,—azi au 1600—1800!

Aceste stări lamentabile probabil că vor înceta în urma numirii de episcop a părintelui dr. Vasile Hosu, om luminat şi harnic,—şi Sahara Ardealului se va putea incorpora cu timpul la Ardealul cultural, de care e atit de departe în toate privinţile.

Dacă, după cele de până aici, ne-am întreba: s'au facut cei chemaţi datoria faţă de şcoala rominească din Ardeal?—nu ştiu dacă am putea răspunde destul de liniştiţi cu un *da* hotărit.

Ceia ce putem spune cu siguranţă e că factorii duşmani şcoalei noastre fac tot ce pot pentru desfiinţarea noastră, chiar şi cind în faţă par a păzi oarecum legalitatea (dar nu şi moralitatea). In faţa acestei acţiuni sistematice, răzimată pe puternice mijloace de bani şi de oameni, acţiunea noastră defensivă pare lipsită de unitate şi de orientări sigure până în amănunte. Pe alocurea se lucrează, pe alocurea nu,—şi s'ar putea zice că biserica are o mare parte din vină pentru halul în care se găseşte şcoala. Mai ales unele Consistorii sint de o inerţie criminală şi, ceia ce e şi mai trist, e că opinia publică nu se gindeşte să le condamne pentru aceasta.

In general, am putea zice: biserica face mult pentru şcoale, dar nu atita cit ar putea, dacă ar ţinea să-şi plătească întreaga datorie; opinia publică nu e destul de pătrunsă de conştiinţa însemnătăţii şcoalei şi deci nu face nici ea atit cit ar putea. Alte societăţi? S'a vorbit mult în timpul din urmă despre datoriile pe care le-ar avea faţă de şcoală *Asociaţiunea pentru literatura şi cultura poporului romin*. Dar această societate nu dispune de mijloacele necesare pentru a putea plăti nici

măcar un singur funcţionar, care să se ocupe excluziv de chestia şcolară! Deocamdată ea nu poate face deci cît ar trebui. Totuşi ea e pe cale de a săvîrşi un lucru de o deosebită importanţă pentru şcoala noastră secundară.

E vorba de organizarea profesorilor secundari în cadrele secţiei şcolare a Asociaţiunii,—o problemă care se va rezolvi în timpul cel mai scurt în mod favorabil. Atunci profesorii dela toate seminariile, dela licee şi dela şcoalele de fete romîneşti vor forma o societate, în sînul căreia se va putea lucra cu bune rezultate.

Lucrările ei vor fructifica şi învăţămîntul primar, care deocamdată, pe lîngă toate sforţările, nu poate progresa din cauza nefericitului sistem (bilingvismul) care a inaugurat şi sistemul poliţial în şcoală.

In secţia şcolară a „Asociaţiunii", Consistoriile îşi vor găsi, desigur, un bun aliat în lupta pentru o firească educaţie a poporului.

Poate că *atunci* vor fi mai mulţumiţi cu ceia ce se lucrează pe teren şcolar—acei care urmăresc în amănunte viaţa şcoalei romîneşti din Ardeal.

O. Sima

Scrisori din Basarabia

Nu demult a apărut în Chişinău „Calendarul moldovenesc pe anul 1912, alcătuit de C. V. Popescu". Acest calendar este unicul eveniment cultural-literar din Basarabia în curgerea anului acesta, şi despre dînsul aşi vrea să spun aici cîteva cuvinte.

In Romînia, în Ardeal şi Bucovina apariţia unui calendar nu este privită numaidecît ca un eveniment cultural şi încă literar. Acolo apar în curgerea unui an atîtea cărţi şi atîtea ediţii periodice, încît oamenii de litere au aproape tot dreptul să nesocotească ediţiile de calendare. Cu totul altceva e la noi, în Basarabia, unde n'avem nici cărţi, nici ediţii periodice romîneşti, şi unde, dacă nu l-am avea în sînul nostru pe d. C. V. Popescu, n'am avea chiar nici calendare;—pentrucă d-sa este primul Moldovan în Basarabia, care a scos din pungă oleacă de parale şi a depus şi muncă pentru un lucru, de care alţii se fereau, sau la care nici nu se gîndeau. Şi are deci d. Popescu tot dreptul să spue în prefaţa calendarului următoarele cuvinte: „Oameni „buni! Mulţi dintre feciorii şi rudele d-voastră au învăţat în şcoli „mai de samă, dar puţini-s acei ce s'au gîndit să vă lumineze „cu cite-ceva din învăţăturile lor. Ba or fi mulţi care-şi uită o„birşia şi neamurile,—nu ca să-şi mai bată capul să vă folo„sească cu ceva din cartea lor. Şi eu,—acel care am tipărit ca„lendarul de faţă şi acel de pe anul trecut, sînt din săteni, dar „m'am gîndit să folosesc pe acei din al căror sînge sînt, cu „mult-puţină a mea ştiinţă. Am tipărit anul trecut un calendar „moldovenesc cam cu frică că Moldovenii nu l-or mai ceti,—dar „nu mi-a ajuns calendare pentru toţi Moldovenii care doreau „să-l aibă. Şi am socotit că ar fi de folos să scriu în fiecare an „cîte un calendar, în care pe lîngă arătarea sărbătorilor şi a al„tor lucruri folositoare, să spun în graiul cel curat moldovenesc „cîte ceva de neamul şi ţara noastră şi de alte cunoştinţi, cu care „sătenii să mai alunge din cele nevoi..."

Ne oprim cu citaţia aici. Va să zică, încercarea d-lui C. Popescu de anul trecut de a trezi în Moldovenii noştri, uitaţi prin satele lor întunecate, gustul de cetire cel puţin a unor calendare, a reuşit: calendarele de pe anul trecut s'au desfăcut toate. Nădăjduim că şi calendarele de pe anul 1912 vor avea

aceiași izbîndă. Dar aceasta este puțin, și așa de puțin, încît mi-i teamă ca nu cumva să fim nevoiți și pe viitor să repetăm cuvintele pe care le spune d. Popescu în urarea sa: „Cu anul „nou! Anul ce vine să aducă noroc la cei necăjiți, lumină la cei „întunecați, dreptate la cei nedreptățiți, gînduri bune la cei mari, „milă la săraci dela cei bogați, sănătate la toată lumea, sporiu „și Doamne-ajută la întreg neamul moldovenesc!"

Un „sporiu și un Doamne-ajută", în mișcarea noastră națională, într'adevăr că ne-ar trebui,—fiindcă până acuma toate pornirile cîte s'au făcut în Basarabia, pentru a trezi în poporul nostru conștiința de sine, n'au produs nici o schimbare în starea lucrurilor, și Moldovenii noștrii, ca din vechime, rămîn nepăsători față de groaznicul viitor, ce li se pregătește din pricina lipsei de cultură. Calendarul d-lui C. Popescu ne dă în privința acestei chestiuni cîteva date, din care se vede toată nepăsarea Moldovenilor pe de o parte, și tristele consecinți ale ei pe de alta. Articolul intitulat „Basarabia sub stăpînirea rusească, 1812—1912" ne povestește între altele despre nimicirea școalelor Lancasteriene, semi-moldovenești, înființate în toate orașele de ținut ale Basarabiei pe timpul împaraților Alexandru I și Neculae I, despre izgonirea limbii moldovenești, ca obiect de învățămînt, din seminarul spiritual și din liceul dela Chișinău, despre introducerea limbii slavone în biserică, despre prigonirea elementului moldovenesc în așezămintele guberniale dela 1870 încoace și despre multe alte nedreptăți, ce s'au făcut Moldovenilor în timpul de o sută de ani. Ei bine, toate aceste s'au făcut în atmosfera stupidă a nepăsării Moldovenilor, fără semn de protestare din partea noastră,—încît partea cea mai mare a vinei trebue să cadă pe capul nostru și nu pe a guvernelor biurocrate din Petersburg. Aceste guverne puteau să-și permită totul, pentrucă aici în Basarabia aproape nimic nu se opunea năzuinților politicii imperialiste de rusificare a Moldovenilor. Norocul nostru, a Moldovenilor, a fost și este că guvernele din Petersburg cu puțină energie își desfășură activitatea în direcția politicii de rusificare a poporului nostru. Școlile primare sătești sînt așa de prost organizate, încît ele deabia au fost în stare să dee prea puțină știință de carte la 10 din 100 de Moldoveni. Ca să se vadă și mai bine neputința școlei rusești primare, nu de a-i rusifica pe Moldovenii dela țară, ci pur și simplu de a-i face să știe cetì puțin măcar rusește,—reproducem din același articol de mai sus următorul tablou statistic de știutorii de carte după naționalități din Basarabia:

1) la o sută de	Nemți	s'au constatat	63	știutori de carte
2) „ „ „	„ Polonezi	„	55	„ „ „
3) „ „ „	„ Evrei	„	49	„ „ „
4) „ „ „	„ Ruși	„	39	„ „ „
și 5) „ „ „	„ Moldoveni	„	10	„ „ „

Acest tablou, alcătuit de zemstovul gubernial al Basarabiei după date precise în 1905, arată în mod cît se poate de clar bicisnicia școalei rusești de a rusifica pe Moldoveni, dar în același timp este arătătorul stării de plîns a națiunii noastre în privința culturală. Căci, dacă toate națiunile arătate mai sus neau întrecut pe noi—Moldovenii—cu numărul știutorilor de carte, apoi aceasta se datorește faptului că aceste națiuni au școalele lor naționale, pecînd Moldovenii sînt siliți să se mulțumească cu o școală străină. Această școală nu și-a atins scopul ei—rusificarea Moldovenilor; dar în schimb ea ne-a pregătit și ne pregătește pe viitor un dezastru economic complect: Moldovenii, ignoranți și fără nici o cultură, sînt pe cale de a deveni în țara lor robii celorlalte națiuni, care i-au întrecut cu mult în privința culturală și au tendința de a-i întrece și 'n toate celelalte domenii ale vieții publice.

E drept că până astăzi noi Moldovenii am format majoritatea populațiunii Basarabiei. Dar cine știe ce va fi în viitor? Basarabia mănoasă are farmecul de a atrage spre sine populațiuni străine; statistica poporației ne dovedește faptul acesta pe deplin. La răpirea Basarabiei, în 1812, populațiunea ei atingea cifra de 90.000 de locuitori (după numărătoarea din 1817). Astăzi această populație se ridică la 2.350.000 (după numărătoarea din 1908), din care numai un milion și aproape jumătate este populațiune moldovenească, iar restul sînt străini: 350.000 Ruteni, 200.000 Evrei, 150.000 Ruși, 100.000 Bulgari, 60.000 Nemți, 50.000 Turci, 10.000 Poloni și 10.000 Țigani. E drept, că sute de mii de Moldoveni au trecut apa Nistrului și s'au așezat pe cîmpiile întinse ale Podoliei și Hersonului. Dar această lățire a elementului moldovenesc nu-i numaidecît o probă de putere a națiunii noastre; în timpurile mai recente chiar nici nu mai avem o lățire, ci o emigrare a Moldovenilor în regiuni și gubernii așa de îndepărtate de Basarabia (Siberia, Caucazul), încît se rupe orice contact cu patria-mamă. Această emigrare este efectul politicii agrare a guvernelor rusești și rezultatul poftelor nemăsurate ale agrarienilor noștri din Basarabia, fără deosebire de naționalitate: lucru dureros, dar exact.

Să revin însă la calendarul nostru. Ca eveniment literar, el, firește, nu prezintă interes. Oamenii noștri din Basarabia, care s'au încercat să scrie romînește, până în prezent n'au probat însușiri literare distinse; apoi cea mai mare parte dintre noi nici nu prea știm bine gramatica și sintaxa limbii noastre romînești literare. Cei care au încercat să scrie romînește pe timpul apariției ziarelor „Basarabia", „Moldovanul" și „Viața Basarabiei," astăzi nu știu dacă mai scriu, deoarece nici n'au unde să-și publice scrierile lor, neexistînd astăzi în Basarabia o presă romînească. Calendarul nostru, afară de vr'o 3—4 articole originale, privitoare la trecutul și prezentul Basarabiei, este alcătuit din bucăți romînești, culese din literatura romînească potrivit cu gustul și puterea de asimilare a majorității cetitorilor, care sînt ță-

rani. Propriu-zis, noi nici nu pretindem să fim originali în mișcarea noastră culturală-națională din Basarabia, și de-aceia să nu se caute literatură artistică sau de alt gen în edițiile noastre. Ele au pur și simplu un rol cultural, și din acest punct de vedere trebue privit și calendarul d-lui C. V. Popescu. Acest calendar probează că 'n Basarabia s'ar putea face ceva pentru renașterea culturală a maselor, dacă ar fi oameni cu tragere de inimă printre Moldovenii din straturile de sus.

Firește că ne lipsesc oameni pregătiți bine pentru a susținea o luptă pentru idealurile culturale, economice și etnice ale națiunii noastre de sub oblăduirea rusească; cred însă că acești oameni ar apărea unul cite unul din toate colțurile țării, dacă s'ar face un apel dela centru (Chișinău) pentru o lucrare comună.

Te cuprinde o groază, cînd te gîndești că atîtea sînt de făcut, și cu toate acestea Moldovenii cei conștienți de naționalitatea lor rămîn neactivi, parcă ar aștepta ca alții să le facă datoriile lor față de neam.

P. Cubolteanu

Cronica științifică

Din mișcarea științifică

Plantele și gudronarea șoselelor.—S'a discutat multă vreme asupra gudronării șoselelor și mai apoi s'a și pus în practică. Rezultatele, deși nu atît de strălucite pe cît păreau, sînt destul de bune, din multe puncte de vedere. Cercetătorii nu s'au mulțumit însă numai să constate rezultatele gudronării din punct de vedere al igienei și al comodității locomoțiunii, ci au studiat, între altele, și efectul gudronării șoselelor asupra vegetației, și în particular asupra arborilor din aleele plimbărilor publice, cum ar fi de pildă și renumita noastră șosea dela București.

Rezultatul acestor studii nu prea e favorabil tendinții de a generaliza gudronarea șoselelor, căci pecînd pentru stîmpărarea prafului sînt și alte mijloace, pentru a scăpa arborii de efectul gudronajului nu s'a descoperit, pănă acum, nici un mijloc.

Era de mult cunoscut că praful strică foarte mult vegetației; că el strică nu numai împiedecînd pătrunderea razelor de lumină în frunze și stînjenind acțiunea clorofiliană; ci strică și împiedecînd transpirația, astupînd parțial porii frunzelor, *stomatele*.

Dar, cum praful poate fi măturat de vînt sau spălat de ploi, efectele lui se simțeau mai mult în anii prea secetoși, cînd praful se depunea în pături groase și, lipit cu puțină umezeală de rouă, ajungea să formeze o adevărată coajă lutoasă ce ascundea complect frumosul verde al frunzelor.

Gudronul este însă mult mai periculos. El se roade, se tocește, se prăfuește—adevărat, puțin, aproape insensibil—și pulberea se ridică în aer prin alergatul cailor, aruncat de roatele trăsurilor, vînturat de cursele vertiginoase ale automobilelor. Acest praf subtil se așează pe frunze, pătrunde prin găurile lor, se lipește de ele cînd căldura îl moae, curge în stomate făcînd în ele adevărate dopuri microscopice și, împiedecînd transpirația și respirația, le asfixiază.

Pe lîngă acest rol mecanic al prafului de gudron, s'a mai constatat că nu trebue neglijată și o însușire toxică a lui. Pe cale chimică gudronul distruge, în adevăr, din substanțele active ale frunzelor.

Dar frunzele unei plante sînt plămînul, pielea, stomahul ei, și de aceia vegetația asfixiată de gudronaj tînjește și piere. Arborii îmbrăcați în pulberea fină de gudron se deosebesc prin aspectul lor pipernicit, prin frunzele lor mai scurte și mai înguste; împrejurare ce a și atras atențiunea mai multor oameni de știință, care au și făcut apoi cercetări amănunțite în diverse regiuni ale pămîntului. (Astfel, foarte bine s'a studiat chestiunea în Egipt, de către inginerul E. Loyd-David; în Franța, de C. L. Gatin; pe aleele din pădurea Boulogne, de Ed. Perrier, etc.).

Gatin a măsurat chiar suprafața foliară a mai multor exemplare de *Catalpa* din regiunile gudronate și negudronate și a găsit că suprafața se reducea la jumătate la exemplarele din regiunea gudronată.

In fața acestor constatări, urmează a se căuta remedii sau a suprima cu totul gudronatul șoselelor.

O victorie ingrijitoare.—Dintre animalele sălbatice care trăesc în vecinătatea omului, disputîndu-și cu el bunurile pămîntești, cel mai supărător este, fără îndoială, gusganul.

Acest patruped nesățios și prolific; acest purtător al bacilului ciumei, al trichinei și altor paraziți; acest scurmător, cărui nu-i rezistă nici zidăria, necum pereții de lut sau de lemn, acest rozător care nu renunță decît la sticlă și metale, a atras de mult atențiunea, atît prin stricăciunile ce produce, cît și prin particularitățile sale biologice.

Acum vre-o zece ani s'a simțit necesitatea să se studieze cu deamănuntul această plagă a omenirii și *Asociațiunea internațională pentru distrugerea rațională a gusganilor*, înființată de atunci în Danemarca, a și făcut studii serioase, ce prezintă un mare interes.

La noi, cași în alte regiuni ale Europei, sînt două specii de gusgani: gusganul de casă, gusganul negru, *Mus rattus*, și gusganul migrator, gusganul sur sau cenușiu-castaniu, *Mus decumanus*.

Strămoșii noștri de pe vremea lui Mihai Viteazul și Irimia Movilă, și chiar cei depe timpul lui Brincoveanu și Dimitrie Cantemir, nu cunoșteau decît gusganul de casă, gusganul negru. Astăzi gusganii negri sînt rari de tot, căci aproape au fost stîrpiți de un venetic, de un năvălitor din răsărit, de un produs al Asiei mongole, care n'a fost oprit, în drumul său cotropitor, nici de dealuri și munți, nici de rîuri și fluvii.

Unde s'a ivit gusganul călător, cel negru a dispărut aproape, iar victoria acestui venetic cheamă tot mai mult atențiunea îngrijorată a omului, care sufere pagube enorme din pricina înmulțirii lui.

S'a cercetat cam prin ce vreme a apărut în Europa acest gusgan și de unde vine el. S'a constatat că el e băștinaș din regiunile vestice ale Chinei și că a început să emigreze spre vest de prin secolul al 17-lea. La 1727 cirduri enorme au trecut înnot Volga, de unde an cu an au înaintat spre apus, ajungînd prin 1750 în Germania și chiar în Franța, la Paris.—Londra, centru comercial și mai frecventat de vasele de comerț din toată lumea, primi vizita și definitiva sălășluire a gusganului migrator prin 1730, iar din metropolă musafirul a trimis coloniști în toate posesiunile engleze și apoi în toată lumea.

Nu numai că fluviile nu sînt o piedică pentru călătoria acestor nesuferite rozătoare, dar chiar brațe de mări, destul de late, nu le împiedică continua răspîndire. In acest chip a ajuns pe insule solitare, destul de depărtate de continent și pe unde nu poposesc vase de comerț.

In două chipuri a reușit gusganul cenușiu să distrugă pe cel de casă; unul direct, altul indirect. In mod *direct* atăcînd, ucigînd și mîncînd pe gusganul negru, mai mic, mai puțin dotat cu mijloace de rezistență. Acest fapt fu constatat prima oară prin o simplă întîmplare: un prinzător de gusgani din Londra pregătea o copioasă gustare cinilor săi, adunînd odată, într'o cușcă, cîteva duzini de gusgani negri și cenușii amestecați... Cușca bine garnisită fu peste noapte teatrul unor lupte din care a rezultat dispariția gusganilor negri, ce făcuseră deliciul tovarășilor lor suri.

După această primă constatare, observațiile intenționate au constatat că nu numai gusganul negru poate cădea victimă voracității gusganului sur, dar chiar indivizii suri, de același neam, dacă sînt slăbiți sau bolnavi ori răniți.

In mod *indirect*, gusganul cenușiu restringe mijloacele de hrană ale gusganului de casă. O energică „concurență vitală", o nemiloasă luptă pentru traiu se dă între ambele specii de gusgani. Toți gusganii sînt, precum se știe, mîncăcioși; voracitatea gusganului migrator este însă proverbială. Dacă regimul său alimentar ar rămîne excluziv vegetarian, și ținînd seamă că numai în locuri ferite și noaptea poate roade fără supărare, se înțelege că ar duce deseori lipsă de hrană și ne-am aștepta ca specia să se împuțineze și poate să dispară. Gusganul migrator este însă omnivor și nu cruță nimic, lăsînd neatins numai ceia ce dinții săi tari ca de oțel nu pot încolți. Grăunțe, coajă de arbori, legume, zarzavaturi, lemn, cadavre, animale vii cînd pot găbui, ouă de păsări, insecte, etc, etc.: totul e bun pentru acest musafir flămîngios din patria Hunilor și Tătarilor.

Gusganul migrator este și ingenios. Pentru a dovedi aceasta, ne servesc următoarele două exemple:

La Insbruch un gusgan n'avu curajul să consume liniștit un ou în coteţul unde-l găsise și se hotărî să-l ducă în altă parte, spre a ospăta fără grijă. Dar oul...ca oul, alunecă din labele gusganului și cînd acesta îl apucă mai bine cu toate labele, atunci nu era chip de mers. Soluția fu însă repede aflată: s'a recurs la ajutorul unui tovarăș. Gusganul hoț a apucat oul în toate patru labele, s'a culcat pe coastă și a pus pe tovarăș să-l tirască de coadă până ce a ajuns în siguranță.

Coupin, în interesanta lui scriere „Les animaux excentriques", citează observații și experiențe prin care se dovedește că gusganii se slujesc de coadă pentru a gusta licide din gărăfi cu gîtul destul de lung. O sticlă cu untdelemn sau una cu sirop, astupate cu vată, cu piele de

băşică, hirtie-pergament sau carton, pot cădea pradă gusganilor, căci ei rod hirtia, pielea ori cartonul, scot vata, apoi viră coada pe gitul sticlei şi scoţind-o bine muiată se delectează cu proviziile pregătite pentru alţii.

Cu toată variaţiunea regimului său alimentar, gusganul se găseşte dese ori în trista necesitate să-şi caute altă patrie. Atunci se adună în turme mari şi călătoresc noaptea. Nici pădurile întinse, nici dealurile mari, nici apele largi nu sint, cum am spus mai sus, o piedică serioasă în drumul acestor turme.

Călătorind astfel din loc în loc, sau transportaţi prin vase de comerţ, s'au răspîndit aproape pe tot pămîntul şi s'au acomodat condiţiunilor locale, avind o mare capacitate de adaptare la mediu. Din această pricină nici vapoarele frigorifere n'au scăpat de asemeni călători fără bilete, căci ei au ştiut să se îmbrace în o blană deasă şi călduroasă. Mai mult chiar, în cabinele unde se păstra carne îngheţată s'au găsit şi cuiburi de gusgani.

Din cele descrise mai sus se lămureşte, cred, interesul ce prezintă acest animal supărător şi se explică necesitatea comisiunilor internaţionale de cercetare şi observare.

Plantele şi fumul de tutun.—S'a studiat în diverse rînduri acţiunea toxică a nicotinei asupra animalelor şi s'a dovedit cit de violentă otravă e acest produs al „ierbei lui Nicot". Nimeni n'ar fi crezut însă cit de puternică e acţiunea—nu a nicotinei, ci a *fumului* de tutun—asupra vegetalelor,—în particular asupra plantelor tinere, în primele momente după încolţire,—dacă experienţele botanistului Hugo Molisch n'ar fi rezolvit chestiunea într'un mod strălucit.

Acest botanist dovedeşte că numai puţin fum de tutun, introdus într'un spaţiu redus în care se creşte o plantă, are o acţiune toxică extraordinară.

Iată cum aranjează el una din experienţe. Leagă la gură, cu tifon, două borcane pline cu apă. Pe tifonul umed pune cîteva boabe de măzăriche. Săminţele încolţesc curind şi încep a întinde rădăcinile în apă, trecind prin ochiurile tifonului. Mai apoi încep a se ivi şi tulpinele cu mugurele din virf. Din acest moment începe experienţa. Ambele borcane sint puse pe nişte farfurii şi acoperite cu cite un clopot de sticlă aşezat cu gura pe farfurie. Puţină apă, turnată pe farfurie, şi încunjurînd gura clopotului, suprimă orice comunicaţie a aerului din clopot cu aerul din afară.

Unul din borcane—cel de control—e lăsat în condiţiunile obişnuite; sub cellalt se suflă fum de tutun. Se pun apoi ambele la întuneric şi după 6 zile se cercetează efectele fumului.

Sub clopotul cu aer curat măzărichea şi-a desvoltat bine rădăcina, care s'a împrăştiat în apa borcanului, tulpina s'a ridicat mult în sus şi s'a desvoltat bine, avind aspectul unei vergele. Sub clopotul cu fum de tutun însă s'a găsit un schilod. Măzărichea de acolo avea tulpini mici,

scurte de tot, groase şi plecate într'o parte, nerăspunzind, ca planetele normale, acţiunii de atracţiune a pămîntului, acţiunii *geotropice*.

Chiar rădăcinile erau rău desvoltate şi anormal dirijate în apă. Aceasta dovedeşte că puterea, energia de creştere a plantei s'a sleit şi sensibilitatea ei faţă de atracţiunea pămîntului s'a anihilat.

S'a mai observat că şi pigmentul albăstrui, ce colorează mugurii normali, dispare la planta supusă fumului de tutun.

Experienţele repetate cu săminţe de fasole, mazere, etc., au dat acelaşi rezultat. De unde rezultă neîndoelnic că *fumul de tutun are o acţiune foarte vătămătoare asupra plantelor tinere.*

Toxicitatea fumului de tutun nu s'a observat numai asupra plantelor superioare, ci şi asupra fiinţelor inferioare, cum sint microbii, protozoarii.... Pentru experimentare asupra acestor fiinţe microscopice Molisch s'a servit de *camera umedă* folosită de microscopişti. Această cameră e un fel de scobitură în sticlă, scobitură făcută pe o lamă de 5—7 cm. lungime şi 2—3 cm. lăţime şi care se poate acoperi cu o lamelă fină de sticlă. Dacă pe această lamelă punem o picătură de apă cu protozoare de pildă şi apoi întoarcem lamela ca să vină cu picătura de apă deasupra scobiturii din lamă, atunci am instalat o cameră umedă, de oarece vaporii ce se vor ridica din picătură vor face o atmosferă umedă în scobitură şi apa picăturii nu se mai evaporează. Cu microscopul se pot observa ore întregi fiinţele ce se află în picătura de apă.

Dacă într'o asemene cameră umedă, în care sînt microorganisme vii, vine numai odată fum de tutun, efectele sint remarcabile. In cîteva ore fiinţele microscopice pier, unele mai curînd, altele mai tîrziu, după puterea lor de rezistenţă.

O foarte elegantă demonstraţie a acţiunii fumului de tutun asupra microorganismelor a fost următoarea: pe o bucăţică de hîrtie-filtru s'a pus o picătură de cultură din una din acele bacterii marine fotogene (care produc lumină). La întunerec se vedea, pe hîrtia umedă de filtru, un cerc luminos. S'a pus apoi foiţa cu cercul luminos într'o eprubetă în care s'a suflat puţin fum de tutun: lumina s'a stins în cel mult o minută, pecind de pe o hîrtie preparată în aceleaşi condiţii şi păstrată, pentru control, într'o eprubetă cu aer obişnuit, aceiaşi bacterie a luminat o oră. S'a constatat apoi că, dacă bacteria stinsă prin fumul de tutun se udă cu apă de mare curată, ea recapătă puterea luminătoare. Aceasta dovedeşte că microbii n'au fost ucişi, ci anesteziaţi; adică fumul ar avea asupra lor efectul cloroformului sau eterului. Nu urmează însă, de aici, că acţiunea prelungită a fumului nu este ucigătoare.

Asupra chestiunii dacă fumul de tutun nu este un sterilizator pentru microbi, rămîne să se facă cercetări nouă.

Asupra determinării sexului.—Scriam anul trecut în *V. R.*[1]) că

1) *Din lumea furnicilor*, vol. 17, pag. 173.

problema determinării sexului nu este irezolubilă şi descriam citeva observaţiuni şi experienţe care ne îndreptăţeau să aşteptăm o soluţiune a chestiunii în sensul afirmativ.

Fără să afirm că astăzi chestiunea este rezolvită, voiu cita o părere asupra ei,—expusă la Academia de Ştiinţi din Paris.

Se ştie că medicii au posibilitatea să cunoască sexul, cu oarecare exactitate, înnainte de naşterea copilului, după numărul de pulsaţii a fătului. Dacă numărul pulsaţiilor trece de 150 pe minut, fătul este fetiţă; cînd pulsaţiile sint mai rare, este un băiat.

D-rul Robinson a observat că, făcîndu-se injecţiuni de adrenalină la femeile însărcinate, se constată o domolire a pulsaţiilor fătului.

Adrenalina e o substanţă ce se produce în corpul omului, de către nişte glande curioase, aşezate pe capetele de sus ale rinichilor şi numite capsule suprarenale.

Secreţiunea acestor glande este de mare importanţă în organism deşi până acum nu se ştie precis cum lucrează această secreţiune. Ceia ce se ştie, e că suprimarea acestor capsule e mortală; că îmbolnăvirea lor (prin cancer, tuberculoză, etc.) produce, *maladia bronzată a lui Addison*, ce se caracterizează prin o slăbiciune extremă: orice mişcare provoacă o enormă oboseală sau e mortală din cauza sincopelor. Apoi apar pe suprafaţa pielei nişte pete de culoarea bronzului, petele se măresc, se unesc între ele şi se întind şi în gură, nas, etc..

D-rul Robinson a obervat că afecţiunile capsulelor suprarenale provoacă curioase modificări la femei şi fete, care iau aspectul de bărbaţi: vocea devine aspră, faţa se acopere cu păr...

Din aceste observaţiuni unii savanţi scot încheerea că prin adrenalină, administrată puţină vreme după ce femeia rămîne însărcinată, s'ar putea hotări sexul viitorului copil.

Concluzia poate fi eronată, chestiunea însă rămîne de aceiaşi importanţă.

T. A. Bădărău

CRONICA TEATRALĂ

BUCUREŞTI

Teatrul Modern: *„Ce ştie satul“* de V. Al. Jean; *„Singura cale...“* de M. Konitz.

S'au reprezentat la teatrul d-lui Davila două piese originale, o dramă şi o comedie, în aceiaşi seară. Publicul a răspuns mediocru la ivirea pe afiş a numelor noilor autori. D-nii V. Al. Jean şi M. Konitz s'au văzut aplaudaţi în succesul lor, totuşi real, de vre-o două sute de mîni cel mult, socotind cite două de om şi fără să uităm pe spectatorii care băteau deodată din cite patru. Cetitorii n'au să se mire de acest simbolism. Mulţimea fantomelor la premiera tinerilor noi-veniţi e desigur explicabilă prin faptul lipsei acestora de celebritate şi de o modestă, dar răsunătoare reclamă. D. Konitz se schiţa cu palid într'o lojă în care mi-a fost arătat, sprijinindu-şi subţietatea pe un braţ liniştit. E cineva blond şi auriu, purtînd cu probitate o figură corectă de contabil în partidă dublă. E foarte simpatic; chemat pe scenă, păşea uşurel şi jignit şi cam speriat. Se vedea stingaciu la încasarea ovaţiilor pornite din fundul sălii.—D. V. Al. Jean e mai vinjos: îl cheamă I. Vasilescu şi calcă pe toată talpa. Are ochelari şi faţa largă. Dorind să rămîe în clipele de încercare anonim, la strigătul de rigoare: „Autorul! Autorul!“ a eşit d. Davila. Mi s'a spus însă că subt numele ocnaşului Valjean se ascunde, din cochetărie, un magistrat din Bucureşti.—Cînd deschid o carte, mă reped la poze şi-mi plac cele colorate. De citeori aud de-o scriere sau de-o ispravă, caut să văd făptaşul, ca un plugar conştiincios care culege spicele de grîu căutind şi pipăind şi pămîntul.

În afară de meritul pe care vom încerca să-l proporţionăm în treacăt, al pieselor reprezentate, trebue să recunoaştem şi meritul directorului. E un curaj să dai drumul pe scenă unor personagii pe care nu le-a primit încă nimeni, pe care nu le-a consacrat străinătatea, şi să-ţi afirmi părerea hotărîtă de prim judecător. Ţi se pare că'n faţa unui manuscris şi lipsit de orice sugestie, cît de slabă, părerea directorului de teatru

sau de revistă trebue să se inspire din excelentul criteriu al prudenţei încurcate. Dela un nivel de cunoştinţe înainte, gustul suferă de senilitate culturală şi numai pipăratul neprevăzut, atît de rar, îl mai poate învigora. Cîtă dreptate trebue să aibă editorii noştri, chiar şi acei din ei care au despreţuit să înveţe să iscălească, cînd cer noilor sosiţi prefeţe, certificate de botez, semnate cu nume recunoscut şi moral.

Spectacolul a debutat cu comedia într'un act a d-lui Vasilescu: „*Ce ştie satul...*" Inspirat din împrejurarea cunoscută şi banalizată cu înverşunare de aşa zisul teatru modern, actul dezvoltă punctul mic din adulter, al mărturisirii, pe o notă veselă şi nefirească. Un bărbat vrea să afle chiar din gura soţiei sale că este „înşelat", cuvînt fără 'ndoială idiot, însă romantic. Soţia nu se lasă prea rugată şi, indignată că domnul a „transcris" divorţul, mărturiseşte cu deliciu cîte perechi de „coarne" i-a pus. Însă soţul, vedeţi dumneavoastră, nu „transcrisese" şi atunci se hotărăşte să transcrie.— Fie jocul d-rei Teodosian prea entuziast în mărturisire, fie vina autorului, răspîntia, ca să zic astfel, a comediei este întunecoasă. S'ar spune mai repede că soţia îşi înşală bărbatul în timpul mărturisirii, exagerat de abondentă. Însă d-ra Teodosian are pentru succesul rolului său mlădietatea femenină care place unei săli masculine şi gura, spintecată pe nişte dinţi compuşi ca o broderie, ademenitoare— artistic vorbind, se înţelege,—prin nuanţele ei de zîmbet plin de sufleteşti reflexe.

Se abuzează în piesă de cuvîntul „coarne" şi de derivatul lui, atunci cînd singur uzul suferă de o vulgaritate specială. Limbagiul piesei e acesta: „Aşa sînteţi voi bărbaţii, personali, egoişti", etc.,

A doua piesă e *Singura cale* a d-lui Konitz. Se cetea pe afiş „după o idee a d-lui Davila". X. se căsătoreşte la o maturitate înaintată cu o fată nepotrivită şi are un fiu de vrista soţiei lui... Am putea să nici nu mai continuăm, restul se înţelege, chestiunea se înfăţişează brutal. E ceva desplăcut în toate piesele de soiul acesta, e impudoarea omenirii, care esă goală din personagii, caşicum viaţa nu s'ar reduce decît la nişte atitudini sufleteşti corespunzînd la dobitoace cu epocile de fecundare. Iubirea, de orice natură, s'a cerebralizat, socot, şi nu mai determină viaţa inşilor, jucaţi astăzi de cauze artificiale, intelectuale. Îţi vine uneori în piesele moderne să opreşti personagiul cu un gest şi să-l rogi:—Dar te rog, domnule, înveleşte-te. Şi aceasta nu pentrucă şi-ar arăta un corp frumos şi inocent, dar pentrucă izbucneşte dintr'însul volumul unui suflet sexualizat.

Însă teatrul cere desvoltări şi durată. După actul întîiu şi cel mai bun, aflăm că fiul şi muma lui prin alianţă, se iubesc. Un prieten al acestui fiu se găseşte sălăşluind cu familia lui şi slujeşte, între tineri şi tatăl, de tampon. Bănuiala bătrînului, prea tînăr pentru vîrsta lui pe scenă, cade pe tampon. Acesta o primeşte şi o aţîţă cu un teatral devotament. Dar în definitiv adevărul se află şi mai 'nainte ca tinerii să se bucure

de triumful sîngelui şi-al vîrstei, femeea cade subt povoara definitivă de plumb a unui revolver descărcat de mîna soţului pedepsitoare.

D. Radovici posedă darul multiplicităţii, atît de trebuincios unui actor. Talentul lui are valoarea de-a fi unic în teatrul romînesc. El temperează frumos acuitatea maladivă a piesei d-lui Konitz şi-i dă relieful pe care-l aduce întotdeauna pe scenă, îndată ce apare. D. Storin suferă tocmai de absenţa acestei variabilităţi. Talentat, fără 'ndoială, şi *déjà vu* cînd l-ai văzut odată şi după ce prima dată ţi-a lăsat o impresie distinctă. D-ra Alexandrescu, cu gestul său, cu vocea sa, cu rostirea şi cu pauzele sale goale, este funciarmente antipatică, în rolul acela.

Trebue să menţionăm că d. Konitz are în lucrarea sa două imagini-aruncate, două fraze, care sînt ale unui poet şi pe care regrtăm că memoria nu ne lasă să le reproducem ca pilde de frumuseţe.

Teatrul Naţional: *Festivalul Caragiale*

Cutez abia să rînduesc notele acestea pentru exilatul dela Berlin, sărbătorit la Teatrul Naţional, la Modern şi la Comoedia. Ascultai aplauzele unei mulţimi a căreia zgomotoasă admiraţie ia forma furioasă. Mulţime înveselită şi îmbătată de plăcerea că în sfîrşit a înţeles un autor şi a manifestat şi ea pentru literatură. Mă uit împrejur şi văd capete şi ochi până'n uşile sprijinite de umeri, ca'ntr'o biserică la prăznuirea ctitoriei. Fiecare vrea să zică: şi eu am înţeles, şi eu ţin la Caragiale şi sînt fericit... Se joacă *Scrisoarea pierdută*. Loja oficială umbreşte cîteva feţe de scriitori, de semi-scriitori şi de pricepuţi într'ale artei. Uneori docţii din sală aprobă din semn cu capul. Apoi explozii de hohote de rîs. Toată lumea este de faţă, prieteni de tinereţe ai lui Caragiale, afiliaţi prin gîndire, cramponi de pe vremuri, colaboratori de-o clipă—buni şi mediocri şi mai ales mediocrii care au disperat pe scriitor şi l-au silit să fugă din patrie, cu celeritatea cerbilor tiranizaţi de muşte.

Un singur om lipseşte şi această absenţă are o tragică măreţie, care îţi strînge inima şi se amestecă lin cu impresiile şi dă spectacolului jubilar din sală însemnarea subtilă a celuia de pe scenă... Absenţa scriitorului proclamat de toate condeele, vocile şi peniţele te face să-ţi aminteşti trecutul de până azi şi de până mîne, purtarea noastră meschină, atentatul impudic de-acum cîţiva ani al unor stercorari ai literaturii şantagiste, mărunţimea şi mucegaiul nostru sufletesc. Şi ne place că acest maestru, la numele căruia se căciulesc timide atîtea plete, atîtea chelii, atîtea bărbi, atîţia piepţi lustruiţi de cămaşă—a înfrînt obiceiurile cumetriei întru ipocrizie şi laşitate, şi cu fruntea întoarsă şi despreţuitoare ne-a lăsat cu noi înşine şi a plecat singur cu sineşi. Ne place violenţa virilă a retragerii lui. Ne place atitudinea vehementă a tăcerii sale depărtate. Un om întreg nu-şi poate face gesturile pe jumătate. Ca o statue care scoboară de pe soclu şi se duce drept înainte spre un

țărm mai curat să-și caute umbra prin lumini și unde mai clare, așa s'a depărtat dintre noi și Caragiale. Sînt unii patrioți vexați care, vorbind de izolarea lui, își amintesc maximele oamenilor robiți și le pronunță cu nemîngîere. Și sînt și de ceilalți care se bucură că sentimentele lor se aseamănă cu ale lui. Vorbind de Caragiale, toți îl numim cu impoliteța dulce cu care zicem florilor: flori, munților: munți și nu doamnelor garoafe și domnilor Alpi. Și trebue să fie într'adevăr al nostru de vreme ce-i vorbim de unde sîntem în limbagiul primitiv al omului care zice cu simplicitate *tu* și *ție* ființelor de sus...

Scrisoarea pierdută ne-a întristat ca o dramă sumbră. Tipurile și comicul ridicul care alcătuesc piesa sînt fardurile zglobii ale unei crîncene deziluzii. Și *Stîlpii societății* ai lui Ibsen sfîrșesc cu muzică și adunare: impresia finală e însănătoșirea, redeșteptarea, puterea noastră a celor care o voim cu luptă și ură—de-a ne preschimba. Sfîrșitul „Scrisorii pierdute" e ca un verdict al fatalității batjocoritoare. Personagiile lui Caragiale sînt în picioare și pe lîngă noi, în loji și galerii și prin staluri, cu costumele schimbate. Însă piesa n'a fost jucată bine decît în anume clipe. Multe subțietăți, ironia cea mai impalpabilă, dispar. Inegalitatea dintre talent și inteligență la unii interpreți nu poate reda pe Caragiale. Cutare artist cu nume și talent înțelege numai vulgaritatea tipului cutare, pe care o interpretează cu exagerare și rămîne închis în simpla lui înfățișare materială. Caragiale face dantelă cu coada bastonului, ca să zic așa, și parfume cu miazme. E-o nuanță ce scapă neîncetat din mînile interpreților și nu credem a greși în părerea noastră că spectatorul cel mai nefericit la jucarea teatrului lui Caragiale trebue să fie autorul.

Teatrul Comoedia: *„Hanul roșu"*, dramă în două acte, scoasă dintr'un roman de Balzac de d. Serge Basset.

E cea mai frumoasă piesă reprezentată anul acesta în București. Gîndită de Balzac, împrejurarea se desface în situații în care ideia e dozată magistral. Emoția nu trece niciodată peste liniile intelectuale, care string subiectul într'un paralelism perfect. Poposesc doi ofițeri francezi într'un han cu odăile ocupate. S'au dat prinprejur luptele lui Napoleon; ofițerii vor să se odihnească. Unul e medic și poartă cu el un tacîm de chirurgie într'o geantă. Ei sînt primiți să doarmă în odaia unui om cumsecade care vrea să le cedeze patul, dar se mulțumesc unul cu canapeaua și celălalt cu o saltea pe scînduri. La stingerea luminării cei trei tovarăși de odae și-au spus tot ce-aveau de povestit. Ofițerul medic surexcitat de oboseală se zvîrcolește pe jarul sufletesc. Îl chiamă Magnan, celălalt ofițer e Wilhelm. Titularul odăii este bătrînul Hans, care spune că poartă cu el într'un sac de piele o sumă mare de bani ai Casei de Comerț unde slujește. Și o spune ca să-și dovedească și mai mult încrederea în oaspeții lui și plăcerea că găzduește niște ofițeri. Pentru somnul unui om care doarme cu capul pe o avere, în-

tr'un sat întîmplător, ei sînt și o garanție. Cînd bătrînul scoate de subt perină, și le arată sacul, ofițerii, distrați de cinstea oamenilor de onoare, nu bagă de seamă.

Dar prin întuneric medicul nu poate să doarmă. Își ia capul de pe un căpătîiu și-l mută mereu pe celălalt, se întoarce, se tot frămîntă, zădarnic. În sfîrșit se scoală, învins de insomnie. Geme și gîndește.

Pe nesimțite gîndurile lui apar la suprafață, se numesc și iau o voce. D. Manolescu e minunat în jocul acestei tranziții și dă exact intuiția gîndurilor ce-l chinuesc. Ghicești, atît de transparentă e tăcerea lui, tot ce vine, ca pe fundurile zării sleite de depărtare, trenul așteptat pe calea ferată.... E-adevărat?... E cu putință?.. Da, da. Tocmai acolo se gîndește tînărul medic, la banii casierului adormit, în vreme ce celălat ofițer dormea, probabil. În medic se petrecea lupta, gîndul se strecoară totuși în convingerile lui obosite. Și după ce primește ideia că geanta cu bani de subt perina casierului i-ar fi de folos și că ar putea fi, fără pierdere, răpită, se schițează tot cu luptă și crima tăcută ce ar trebui îndeplinită... Ca medic, știe precis locul unde se poate reteza cu bisturiul viața, subt bărbie. El vorbește destul de tare și destul de firesc în halucinația lui: nimeni nu-l aude... tovarășii dorm adînc. Scoate briciul din trusă, se îndreaptă atent către pat... Atunci îl izbește brusc trezirea cu spaima de sineși; spaimă pentrucă ideia unui asasinat și a unui furt s'a putut prinde de sufletul lui, fără să-și dea seama, într'o clipă de oboseală și delir. Deschide repede fereastra, încalecă zidul și ese'n aer. Zgomotul deșteaptă pe celălat ofițer care se scoală în văpaia lunei, cercetează și apoi iarăși se culcă repede. Evident, e hotărît să-și oprească tovarășul de la o crimă pe care o pricepuse...

În actul al doilea nu se ridică bine cortina și casierul e găsit ucis, cu rana proectată de medic, în gîtlej... Sacul cu bani dispăruse... Crima se făptuise în antract. Medicul e numaidecît învinovățit, precum și trebuia. Se găsesc numaidecît și dovezile: bisturiul însîngerat și ieșirea ofițerului pe geam, văzută de caraulă. Eșise, spunea paznicul, de două ori, deși din sală noi îl văzuserăm eșind o singură dată. A doua oară a eșit, firește, să ascundă banii. Legat cot la cot, medicul e pus în fața primarului, jucat cu atîta frumusețe de d. Mărculescu, care aduce în teatru o personalitate artistică nouă. I se arată că e vinovat. Medicul vrea să se apere, dar nu știe cum, căci se îndoește... Nu-și aduce aminte că a ucis, dar n'a uitat intenția ce-o avusese ca să ucidă. Se gîndește mult. Crima e-a lui... cuțitul lui de operații, planul lui de asasinat... Însă lipsa de aducere aminte—dormise? halucinase?—ar fi un motiv ca să se și desvinovățească în sineși. Noțiunile sînt prea vecine și prea apropiate, se confundă. Se apără slab. Ofițerul Wilhelm cînd se arată (d. Bulfinski) pentru susținerea învinovățirii medicului, are în ochii lui stranii reflexul de teamă din privirea unei leoaice pe care ați văzut-o într'un tablou, pe a cărui zare pustie trece Mîntuitorul Isus. Atitudi-

nea ofițerului Wilhelm, care vrea și să se ascundă și să vadă, e ciudată. El nu îndrăznește să-și acuze prea limpede colegul și totuși nici nu vrea să pară el vinovat. Copleșit de dovezi, medicul e în sfîrșit scos afară ca să fie împușcat. Primarul se uită pe fereastra deschisă, cu suferință... In clipa cînd puștile descărcate detună, paznicul aduce'n fugă un nasture de tunică ofițerească, găsit pe marginea rîului unde fuseseră banii ascunși. Nasturele e desprins dela tunica ofițerului Wilhelm... Primarul se aruncă spre geam și strigă cu brațul întins :—Opriți! Opriți!... E nevinovat!

Drama se încheie cu aceiași îndoială cu care a fost trăită. Nu se știe în definitiv dacă medicul osîndit la moarte își primise nemeritata pedeapsă. E superior de frumos felul de-a lăsa să se exprime intrinsa numai faptele obscure și de-a nu le lăsa să vorbească direct. Este în *Hanul roșu* al lui Balzac, exploatat cu o artă rar întîlnită, o întreagă școală literară. In romînește piesa avu norocul să fie jucată de un trio de artiști eminenți. D. Bulfinski trebue într'adevăr pus alături între d-nii Mărculescu și Manolescu—fiecare cu personalitatea lui.

T. Arghezi

MISCELLANEA

Cu prilejul sărbătoririi lui Caragiale

Caragiale, ori *d.* Caragiale?

Această mică chestie, care la prima vedere pare fără însemnătate, a fost pusă zilele acestea de un ziarist. Acum zece ani, o asemenea întrebare nu i-ar fi putut veni nimănui în minte. Faptul că cineva și-a putut-o pune, arată că s'a schimbat ceva în moravurile noastre literare.

In vremea din urmă, o anumită specie de publiciști, excitîndu-se reciproc prin laudele ce și le adresează în public și în particular, au ajuns la o așa concepție hiperbolică a personalității lor și la o așa chinuitoare sete de reclamă, încît, fie prin propria-le pană, fie prin aceia mai admirativă a unui reporter extaziat, nu se sfiesc de loc să-și etaleze în reviste și ziare, toate nimicurile vieții lor intime. Ei ne povestesc cum își svîrl cu pernele'n cap de joviali și de amici ce sînt și ne țin în curent cu ultimele lor succese pe lîngă sexul frumos. Intrînd într'o așa de intimă familiaritate cu publicul, ei ne prezintă pe amicii lor, ca pe niște vechi prieteni ai noștri, cărora n'ar mai fi nevoe să le zică d. Ionescu, ci pur și simplu Ionescu, deși chiar în viața zilnică un prieten al d-tale nu-ți recomandă pe un prieten al lui, fără să-i spună „domnul".

Așa dar, acum cînd „tutuiala", sub diferitele ei forme, a devenit semnul unei sociabilități lipicioase, a scrie sau a rosti în public „Caragiale" pur și simplu, pare, în adevăr, un fel de încercare de a-l trata drept „amic" și a-l bate cu mîna peste pîntece.— Și, totuși, ar fi curios să scriem, mai ales în anumite împrejurări, *d.* Caragiale, pentrucă aici e vorba de un scriitor mare, consacrat, *clasic*.

Cîteva cuvinte asupra sărbătoririi.

N'am cetit tot ce s'a scris. Cea mai frumoasă pagină ni se pare articolașul d-lui Anghel din Flacăra. Frumoasă e și „Amintirea" d-lui Iosif, care are asupra tuturor celorlalte articole avantajul de a ne face să zărim un moment silueta lui (ori d-lui) Caragiale.—Nu același lucru se poate spune despre articolul d-lui Radu Rosetti din aceiași revistă. Acela nu e Caragiale.—Și nici cel din întîmplarea cu portocala. Cunoaștem și noi întîmplarea. Din ea nu reeșia tristeța lui Caragiale, ci puternica,

zdrobitoarea lui personalitate. Dacă ar fi povestit-o însuşi d. Vlahuță, s'ar fi văzut aceasta.—Incaltea un „Anonim" face din Caragiale un om, pe care d. Scurtu îl scoate din sărite, pe care d. Scurtu îl ia cam de sus, pe care d. Scurtu îl domină. Şi d. Scurtu *ştie* cum au stat lucrurile. Dar nu insistăm. Avem oroare să discutăm lucruri care nu sînt *scrise*.—Articolaşul d-lui Take Ionescu e interesant şi prin sine şi mai ales prin autorul lui. Dar concluzia: Caragiale optimist? Ne îndoim.—Apoi un mic articol din „Opinia" al d-lui Sadoveanu, plin de pietate pentru marele său înnaintaş.—In „Viitorul", un articol scînteetor, scris probabil de d. Banu.—Remarcăm şi articolul d-lui Dragomirescu din ziarul „Opinia". Formule clare. Dar tonul acela aşa de ştiinţific?... Apropo: De ce nu mai scrie d. Dragomirescu? L-am atacat adesea (D-sa a început, în „Convorbiri Literare"):—pe atunci erau alte vremuri; eram mai pretenţioşi. Acum, cînd aşa numita critică a ajuns în halul în care-o ştiţi, ne întrebăm serios unde e d. Dragomirescu? Işi iubea prea mult „elevii", dar, însfîrşit.... D-sa a spus de multe ori lucruri adevărate şi foarte adesea a căutat adevărul, chiar dacă nu l-a găsit. Dar ceia ce i-a stricat întotdeauna este, cum să ne exprimăm?... lipsa de „fason". O gravitate unită cu un fel de naivitate, o discordonţă între fond şi formă, o lipsă de proporţie între obiectul cercetării şi mijloacele întrebuinţate. Mai bine să dăm un exemplu: Ca să te sui pe Mont-Blanc, îţi trebue douăzeci de unelte. Ca să te sui la Rigi Kulm, unde e tren, drum bun de picior, etc., şi numai două ceasuri de urcuş, nu-ţi trebue decît un baston, cel mult un simplu alpenstock. Şi vă aduceţi aminte ce îngrozitor de înarmat, cu ce zîngănit de fierărie se apropie simpaticul Tartarin din Tarascon de otelul de pe Rigi.—D. Dragomirescu are toate instrumentele de analiză estetică, dar d-sa le ia cu sine pe toate, şi produce o zîngăneală teribilă, cînd are să facă o ascensiune pe... o simplă poezie a d-lui Corneliu Moldovanu (pe care nu vreau să-l micşorez, dar care recunoaşte, desigur, că nu e un Mont-Blanc).—Oricum d. Dragomirescu lipseşte. Şi ne pare rău.

Cei care au venit de-atunci încolo, au ambiţia să se sue pe Himalaia cu un simplu beţişor de promenadă. De două ori pe zi, înnainte de dejun şi de masă, ca să-şi facă gust de mîncare. Şi li se pare că se şi sue.

Dar să lăsăm alpinismul literar şi să ne întoarcem iar la chestie.

Caragiale era să cadă într'o mare cursă. Acum, post-festum, cei care o plănuiseră, fac mărturisiri complecte. Dacă-l punea păcatul să vină dela Berlin, era să i se scoată muzici şi şcoli la gară (ca'n „25 de minute"); era să i se facă serenade cu lampioane veneţiene; era să i se dea banchete de societăţile tuturor genurilor literare din Bucureşti... Trei zile în şir,—cu „aprobarea" d-lui Arion, dată d-lui Gîrleanu, preşedintele lui Caragiale.

Şcoli şi lampioane! El? Finul, mîndrul, scepticul, ironicul, aristocraticul Caragiale!

Trebuia poate sărbătorit. Poate, căci la urma urmelor, toate sînt vanitate. Dar sărbătorit altfel.—Cum? Cu gîndul la dînsul, nu la noi!

„Revista Catolică"

Este o publicaţiune trimestrială, voluminoasă. Coperta, de o înfăţişare severă, e împodobită cu un sfînt pleşuv, dar aureolat, care ţine în mînă o inscripţie: „Nu mă ruşinez de evanghelie".

O revistă catolică... Poate că momentul nu e tocmai rău ales, acuma, cînd criza bisericească a ajuns într'un stadiu cam umilitor pentru ortodoxie.

Să facem ipoteza absurdă că poporul romîn s'ar converti la catolicism. Care ar fi avantajul? Ştim cîntecul: ortodoxismul, cu incultura lui, cu tembelismul lui, nu formează o hrană sufletească pentru popor, nu constitue o pîrghie puternică pentru ridicarea lui morală, etc.. Dar dacă e aşa, dacă trebue să *căutăm* o religie mai *bună*, atunci pentru ce numaidecît catolicismul? De ce să nu se institue o comisiune, care să cerceteze toate religiile, ori măcar toate ramurile şi sectele religiei creştine?—Ori domnii aceştia vreau catolicismul, pentrucă numai el încarnează *adevăratul* cuvînt al lui Dumnezeu?

Este o greşită judecată logică, cînd se caută a se stabili o legătură cauzală între două lucruri, numai pentrucă ele stau alăturea sau chiar variază concomitant. Destrăbălarea noastră e un fapt; religia ortodoxă a ţării e alt fapt. Urmează că schimbarea religiei ar schimba viaţa morală? E drept, în toate ţările ortodoxe nivelul moral al societăţii e căzut. *Dar toate ţările ortodoxe sînt ţări orientale.* Că religia are o înrîurire, e sigur. Dar că e o cauză, nu e de loc sigur. Ba e sigur că nu e. Viaţa morală în Anglia este la acelaşi nivel şi'n populaţia catolică, şi'n cea protestantă. Şi dacă morala are un nivel mai înnalt ori mai scăzut la vre-o sectă, cauza este clasa socială *specială*, ori regiunea *specială*, unde înfloreşte secta. Psicologia specială a clasei ori a regiunii e cauza deosebirii morale—şi cauza ivirii ori înfloririi doctrinelor acelei secte.

Norvegianul protestant e mai moral decît Spaniolul arhicatolic. Şi ar fi tot atît de moral, dacă ar fi catolic, ori ortodox—afară dacă nu cumva protestantismul e o formă de a crede, care se potriveşte mai bine popoarelor prin natura lor mai morale; în cazul acesta Norvegianul n'ar putea fi nici catolic, nici ortodox. Şi, oricum am privi chestia, morala unui popor are alte cauze decît religia. Ea determină religia—care, la rîndul ei, înrîureşte, desigur, morala. La fund—unde zace cauza cauzelor—stă rasa, structura socială, gradul de civilizaţie, etc..

Acum, că ar fi fost bine ca Romînii să fi fost din vechiu catolici, e altă vorbă. Mulţi cred, şi probabil au dreptate, că atunci poporul romîn, fiind legat cu Apusul civilizat, împărtăşindu-se la cultura clasică şi modernă (legată de clerul catolic şi de limba latină), ar fi produs, poate, şi un... mic Kopernic, ca Polonii catolici.

Dar acum, azi, în acest veac?

Astăzi catolicismul n'ar avea alt rol decît sfărmarea acelui agregat sufletesc, care se numeşte spiritul specific rominesc. Acest spirit s'a desvoltat în religia ortodoxă. În *cristalizarea* lui, credința ortodoxă a intrat ca element component cu neputință de izolat, fără a altera natura compusului sau a-l distruge. „Romin" și „ortodox", „țăran" și „ortodox", „tradiție" și „ortodoxism", „trecut" și „ortodoxism", „literatură" chiar (căci vechile monumente și limba literară de bază sînt cărțile bisericești) și „ortodoxism" etc.—sînt noțiuni inseparabile. Libera cugetare, da—pentrucă aceasta nu este o atitudine împotriva ortodoxismului, ci necredința în dogme, unită, la cine nu are sufletul uscat, cu o simpatie profundă și mișcată pentru credința copilăriei lui, a celor de aproape lui, a poporului lui, a strămoșilor lui—pentru credința „care zugrăvește icoanele 'n biserici" și care vorbește atît de duios în glasul clopotelor mănăstirilor din munții noștri.

Iar dacă ar fi vorba de vre-o izbîndă mai mare a catolicismului, el, cel mult (ipoteza e tot absurdă) ar triumfa în orașe, ar ajunge religia clasei stăpînitoare, și atunci, pe lîngă celelalte deosebiri dintre popor și orașe, s'ar mai adăoga una.

Dar ne-am întins prea mult... Primejdia nu este așa de mare! Ba e foarte mică. Probabil că nici nu există! Căci, din poporul acesta sceptic și cuminte, cine devine *catolic?* O știm! Cîțiva aristocrați, care vreau să-și dea încă o tinctură de noblețǎ (marchizii din Franța sînt catolici), cîțiva izolați de lucrurile care ne frămîntă pe toți în această țară, cîțiva singularizați (catolicismul e un fel de rafinărie a decadentismului), cîteva domnișoare bătrîne (catolicismul e dorlotant prin călugării, călugărițele și celelalte instrumente ale sale de... consolare), cîteva naturi reacționare (căci catolicismul le satisface prin clericalismul lui), cîteva naturi teologico-raționaliste (căci catolicismul este vestit prin cazuistica teologilor săi),—și alți cîțiva Romîni mai de treabă, pe care-i bănuesc,—pe toți,—lipsiți de sentimentalism.

Și (ca să isprăvim cu aceste lungi considerații generale), propaganda aceasta catolică poate cel mult să zdruncine în cîțiva cetitori credința ce le-a mai rămas în creștinism. Religia este ceia ce punem noi in „incognoscibil". Renan a spus-o așa de frumos: Religia e chipul cum concepem fiecare dintre noi romanul infinitului. Și, dacă nu ți-a hărăzit Dumnezeu *grația*, imediat ce începi să discuți și să lămurești acel incognoscibil („teologia tratează cu minuțiozitate incognoscibilul", zice A. France); imediat ce vreai să argumentezi asupra romanului infinitului—castelul ideal e în primejdie să se năruie. Teologia poate să facă pe cineva libercugetător. Cazul lui Renan.—Și cînd *Revista* noastră *catolică* vine cu tot bagajul *Sommei* Sf. Toma d'Aquin, teamă ni-i că, răscolind acel depozit sufletesc, care e credința nerațională, să nu producă cîțiva atei mai mult...

Dar asta e vorbă de clacă... La noi nu se cetește *așa*—și nu se prea gîndește—și nu-și răscolesc oamenii ușor sufletul—și nici prea au ce-și răscoli...

Atunci rămîne că avem și noi o *Revistă catolică*... Trebuia s'o avem, zice direcția. „În mulțimea revistelor romînești literare, istorice, „politice, *lipsea* în țară o revistă, care, stînd pe temeiul credinței cato-„lice, să... etc"..

Poate că lipsea...

Revista își justifică apoi numele. Este „catolică", mai întăiu pentrucă este catolică. Dar mai este pentru un motiv: „*Catolică*, universală „este revista, și pentru aceia ea se va preocupa de toate chestiunile „științifice, literare și politice, ce sînt la ordinea zilei". Și pentru ce o revistă, care se ocupă de toate chestiile, e catolică? Pentrucă „trebue „știut că acest cuvînt catolic este un cuvînt grecesc, ce insemnează uni-„versal"! Așa dar, iată o revistă gravă, care se dedă la jocuri de cuvinte, numai ca să facă mai insinuant acest cuvînt și, prin el, ideia exprimată de dînsul. E cași cum acel personaj creat de Caragiale și pe care el l-a numit Mitică, propagînd votul universal la Ungurii de sub munții Moldovei, ca să fie mai sigur de reușită, l-ar numi votul catolic, căci în grecește, etc..

Dar ce nu face dorința de prozelitism pentru o cauză mare! Într'o cronică, spre a arăta ce progrese uimitoare face catolicismul, *Revista* arată în ce proporții uriașe a crescut numărul catolicilor în deosebite țări dela *1800* până... azi! Cetitorul, care uită că populația s'a'nmulțit într'o proporție vertiginoasă în această sută de ani, rămîne uimit—și devine catolic, mai ales cînd vede proporția în care a crescut numărul catolicilor din America... emigranților.

Desigur că cetitorul s'a săturat de atîta discuție. Dar îi atrag atenția că lucrul nu e banal! O revistă de 160 pagini pe trimestru, *catolică!* Atare propagandă nu s'a mai văzut la noi dela Despot Eraclidul. Ș'apoi acești domni sînt atît de interesanți! Dacă nu ne înșelăm, până mai dăunăzi au făcut să se audă mult de amestecul domniilor lor în afacerile bisericii romîne eretice... vreau să zic: ortodoxe.

Dar sînt interesanți și din atîtea alte puncte de vedere... Așa, îi presupun cam clericali. Nu clericali ortodoxi (de ăștia avem: cîțiva atei conservatori), dar clericali catolici, poate jezuiți,—însfîrșit cam belgiani. Da! D. Marius Teodorian, anti-democrat, anti-socialist, anti-feminist, anti-republican francez, „congregaționist", preconiza mai dăunăzi și votul plural, ca 'n Belgia lui Bernaert, sau cine o mai fi acuma șeful clericalilor.

Interesanți sînt și prin fizionomia lor unică. Ei au o lume a lor cu totul aparte. Ascultați din recenzia ultimului volum al d-lui *Caton* Teodorian: „*La Masa Calicului*... e o carte plină de milă... Mila a-„ceasta... se ivește ca o rouă binefăcătoare pentru sufletul nostru, însetat „de ceia ce Mgr. Gerbet numia apa nemuririi"...

— Mrg. Gerbet?

— ?!

Atita rău, dacă d. *Caton* Teodorian ştie mai mult decit noi cine este acest Mgr., pe care domnii dela *Revista* cea *catolică* îl scriu ca pe cineva perfect cunoscut, cum am scrie noi Taine ori Lovinescu.

Ca să ilustrăm mai concret chipul de a gindi al acestei reviste, vom spicui ceva dintr'un singur articol, din unul mai puţin arid, am putea spune chiar plăcut, căci este vorba de *feminism*. D. Marius Teodorian Carada vorbeşte ca la Conciliul din Trento, unde sfinţii parlamentari au negat femeii sufletul, caşi ceasornicelor.

„Emanciparea femeii, zice d-sa, a fost adusă în discuţie de cu„getătorii nemulţumiţi cu cuceririle revoluţiunii; de oamenii care nu vo„iau să se oprească la jumătatea drumului". Ar fi în ţările revoluţionare, în ţările sudice, catolice, in Franţa mai ales, nu-i aşa?—Ei bine, nu! D. Teodorian scrie cu zece rînduri mai jos: „Mişcarea pentru eman„ciparea femeiască se naşte şi ia proporţii însemnate, mai ales în ţările „dela Nord".—Atunci ne-am încurcat de tot. Căci ţările dela Nord nu-s aşa de revoluţionare, ca Franţa „anarhică" şi „decadentă", unde feminismul, totuşi, e slab!... Ba încă d. Teodorian îşi începe articolul cu o şarjă împotriva sufragetelor engleze—dintr'o ţară, va să zică, de ordine, neintinată de spiritul revoluţiei franceze, şi dintr'o clasă aristocratică (mare parte dintre sufragete sint din lumea mare). D. Teodorian mai determină şi astfel ţările, unde înfloreşte feminismul: „Acolo unde catolicismul este mai puţin puternic"—adică la popoarele protestante, de Nord, nu în Franţa, unde a fost revoluţia...—Dar nu e numai atita. Peste trei pagini, d. Teodorian scrie: „Chestia e„mancipării femeii nu s'a născut *decit* din pricina mulţimii de femei, „care, ne putind să-şi agonisească rostul în vre-o căsnicie fericită, „cred că ar fi cu putinţă să se consoleze ducind o viaţă mai mult mas„culină (!)".

Iată dar, că sintem în imposibilitate de a afla care e părerea d-lui Teodorian asupra *cauzelor* feminismului. E spiritul *revoluţionar* francez? E lipsa de catolicism a *Nordului*? E *numărul* mai mare al femeilor decit al bărbaţilor?

Dar pentru ce d. Teodorian e împotriva emancipării femeii? Mai întăiu, fireşte, pentrucă „Biserica lui Hristos a osîndit totdeauna încercă„rile ce se fac, de a se scoate femeia dela locul ce i-l dă rînduiala firei". (D. Teodorian scrie epigramatic, probabil pentrucă n'are simţul epigramatic). Dar d-sa are şi argumente ştiinţifice: creerul femeii, celulele creerului ei, etc..

La noi, în ţară, d-sa constată lucruri oribile: „Astăzi nu este nici „o spălătoreasă, care să nu spere să-şi vadă fata cel puţin bacalaureată. „Cu chipul acesta, noi avem cele mai multe doctorese, dar care nu trăesc „prin *propria-le* lor clientelă, ci luînd locurile bărbaţilor, care astfel ră„min pe drumuri"...

Cineva care are clientelă, dar nu trăeşte din *propria-i* clientelă, pentrucă această clientelă ar fi putut s'o aibă altcineva!! E enorm d. Teodorian. Oare care să fie atunci mijlocul ca să trăiască cineva din *propria-i* clientelă?

Insfirşit d. Teodorian face şi ştiinţă pură în acest articol: Omul a fost monogam la 'nceput, la origine,—zice d-sa. Pe urmă, stricindu-se, bărbatul a devenit poligam şi femeia poliandră. Dar „ştiinţa necreştină" spune altfel—observă d. Teodorian. Această ştiinţă vorbeşte de un „matriarhalism" înainte de „patriarhalism", etc.. Mofturi, zice d. Teodorian, căci „se „tăgădueşte adevărul, pe care-l ştim din biblie, că Dumnezeu zidind pe „Adam, i-a dat femee pe Eva, întemeind prima familie".

Apoi familia degenerind, urmează d. Teodorian, oamenii de ştiinţă „necreştini" au găsit în Africa specimene de forme degenerate ale familiei şi au crezut că aşa a fost şi familia omului primitiv. De aci concluziile lor eronate asupra evoluţiei familiei. Vă imaginaţi cît ride d. Teodorian de aceşti oameni de ştiinţă!

Uitam... Un nou curent în literatură: Curentul catolic. Vorba *Revistei*: „lipsea"!

Pentru „Flacăra"

„Flacăra" reproduce, în al 15-lea No. al ei, nişte versuri ale d-lui Tudor Arghezi, publicate în revista noastră, pe care le numeşte „năzbitii" şi care ar dovedi definitiv că autorul lor este o nulitate.

Aceasta pare a fi o provocare la adresa noastră, căci mult răspindita revistă bucureşteană nu poate fi convinsă de nulitatea d-lui Arghezi. In adevăr, cind şi-a anunţat colaboratorii, „Flacăra" a prenumărat printre ei şi pe d. Arghezi, care tipărise deja în „Viaţa Socială" aproape tot ce a dat d-sa până acum la lumină. Ba, mai mult, cînd a făcut o selecţie printre colaboratorii ei şi a placardat pe zidurile oraşelor acele panere pline cu capetele celor mai iluştri dintre dînşii—aleşii dintre aleşi—în unul din panere se răsfăţa şi capul d-lui Arghezi alături de al d-lor Brătescu, Sadoveanu, Locusteanu, etc...

Atunci, pentruce colaboratorul nostru este o nulitate?

Şi-a schimbat *Flacăra*, în citeva luni, criteriul aprecierilor estetice?

Nu. O spunem cu hotărire. Şi ca s'o dovedim, spicuim chiar din No. acesta 15, în care sintem trataţi aşa de cavalereşte. Reproducem din fiecare poezie prima strofă. (Cruţăm numai versurile închinate „Unui poet", pentruca să nu contribuim şi noi la răspindirea unor lucruri poate nu tocmai delicate).

Să cităm deci.

Unul ne susurează următoarea noutate, de care ni s'au strepezit dinţii:

Plină-i valea de lumină,
Codrul cu zăvoaiele;
Sprintene se duc la vale
Pribegind pe-aceiași cale
Dorul cu piraiele.

Un altul ne servește următoarea tocană națională:

Să tragem clopotele-a moarte,
Căci azi e sfînta desgropare
A gloriei din vremi bătrîne
Din Prut și Nistru, pin' la Mare!

Al treilea scrie aceste rînduri pline de o ucigătoare melancolie:

Ca s'alung singurătatea unei nopți fără sfirșit
Din cărbuni și din jăratic un castel mi-am făurit.
Cresc în flacări zeci de turnuri, ziduri, poduri și grădini
Poleite în argintul înstelatelor lumini (?)

Dintr'o a patra bucată nu transcriem decît un singur vers:

Se scurg flăcăi și fete spre livadă...

După cum se vede, *Flacăra* nu este de loc, dar absolut de loc pretențioasă în privința versurilor.

Am putea dovedi această lipsă de pretenție și prin proza pe care o publică. Iată, de pildă, ce delicată atenție pentru autorul „Nopții furtunoase", cînd îi dedică această pagină, care ar fi făcut deliciile lui Jupîn Dumitrache, cetitorul „Vocii patriotului naționale". Caragiale este:

...„una din mințile cu cari neamul nostru se fălește; un talent su-„perior care a știut să distingă frumosul și să biciuiască păcatul cu o „putere egal de intensă și în admirație și în satiră; un geniu care a știut „să imprime un caracter de trăitoare originalitate producțiunii noastre artis-„tice, de obiceiu atît de puțin originală.—De aceia ziua de 30 Ianuarie este „o zi de mare sărbătoare pentru toți aceia cari atîția ani au rîs cu lacrimi „privind, la teatru, capodoperile dramatice ale lui Caragiale; pentru toți „ciți au petrecut clipe de fericire sufletească citind spiritualele lui schițe; „pentru toți Romînii, în sfîrșit, cari cunosc, de aproape sau de departe, „calitățile extraordinare de cari este înzestrată această înaltă și complexă „intelectualitate, acest suflet profund vibrător, acest geniu național"...

Aceiași lipsă de pretenție ne vădește tot în acest No. 15, afacerea Bassarabescu. Dar cine nu cunoaște peripețiile acestei afaceri? Ba că l-a pîrît la d. ministru Arion... Ba că d. Bassarabescu n'a ascultat de porunca d-lui ministru să scrie la *Flacăra*... Ba că însfîrșit d. Bassarabescu s'a supus... Și atunci, ce mai de fasoane! D. Bassarabescu zice că schița adusă e slabă; *Flacăra*, că e admirabilă. Însfîrșit, după un simulacru de ciorovăeli de cîteva luni, care a dat cronicarului revistei ocazia să facă o sumă incalculabilă de antrefileuri spirituale, schița a apărut. O schiță ca toate schițele.

Încaltea d. Duiliu Zamfirescu, care de almintrelea e un om de talent uneori (niciodată însă cînd face teorii, la Academie sau în romanele sale) îi apare așa de mare „Flacării," încît, deși acest domn insultase pe Coșbuc, pe Agîrbiceanu și pe Goga, colaboratori ai revistei, deși batjocorise crezul care dă un preț vieții multora dintre acei colaboratori, totuși, la o scrisorică prin care d. Zamfirescu lua în rîs niște versuri publicate în chiar *Flacăra*, această amabilă revistă îi răspunde... cerîndu-i colaborarea!

Se poate o mai surprinzătoare lipsă de... pretenție?

Dar pe lîngă această lipsă de pretenție, *Flacăra* mai are și un exces de bunăvoință pentru toată lumea.

E vorba, de pildă, de aranjarea serbăriior pentru Caragiale. Una va fi organizată nu de „Societatea scriitorilor romîni", ci de „Societatea scriitorilor romîni de sub preșidenția d-lui Gîrleanu". Numărul festiv al Flacărei va fi supraveghiat nu de d. Vlahuță, și nici măcar de „prietenul lui Caragiale" A. Vlahuță; nici de „marele prieten al lui Caragiale, A. Vlahuță", ci de „marele prieten al lui Caragiale, maestrul A. Vlahuță".

Omagiul acesta adus lui Caragiale nu va constitui un eveniment, ci un „extraordinar eveniment"—și așa mai departe.

Din cauza aceluiași exces de bunăvoință, *Flacăra* vede toate în proporții nemăsurate. O carte postală, prin care un domn se scuzează că n'a putut scrie o schiță pentru „Flacăra", (cu toate insistențele d-lui ministru Arion) și spune că se bate cu gîndul să se lase de literatură, devine pentru *Flacăra* un document, care trebue anunțat cu un No. înainte și care pune o problemă, vorba ei, „extraordinară". Și, alarmată de acest ne mai auzit eveniment, ea aleargă să ceară informații la cei în drept. O 'ncepe, firește, cu d. Arion... nu!—cu „d. Arion, ministrul instrucției" și urmează cu d. Delavrancea... nu!—cu „d. Delavrancea, ministrul lucrărilor publice". (Intr'o revistă *literară*, prin această ostentativă indicare a îndeletnicirii extra-literare a colaboratorului, cuvîntul „ministru" devine un epitet... epatant pentru burghez. Dacă s'ar trece procedeul în ziaristică, am putea ceti în „Viitorul" de pildă: „Marele maestru Delavrancea, autorul *Trubadurului*, a supus semnăturii M. S. Regelui, mai multe decrete de avansare...").

Bunăvoința *Flacărei* se întinde și asupra tineretului de ambe-sexe din școlile secundare, căruia îi oferă premii în bani. (Bine, d-nii elevi au ce să facă cu banii. Dar pentru d-rele eleve ar fi fost mai nimerit să se destineze vr'o mașină de cusut sau un trusou complect, sau chiar o vilă la Sinaia, cum se obișnuește...).

Aceiaşi bunăvoinţă fără margini, *Flacăra* o are chiar şi pentru colaboratorii ei cei anonimi. *Mefisto* e —ni se spune cu insistenţă— *„cineva din elită“*... (Ne-am adus aminte că circul Krateji anunţase printre luptătorii lui şi pe „omul mascat—un personagiu din elită“, care a atras un public considerabil...) Apoi Hypard, „un om scump *tuturor* Rominilor“. (Cine să fie? După toate probabilităţile, dacă nu cumva o fi d. Marghiloman, ministru de interne, trebue să fie Ştefan cel Mare, de oarece Mihai Viteazul a fost combătut de d. Iorga).

Am dovedit deci, cu prisosinţă, că *Flacăra* nu e atît de pretenţioasă în cele literariceşti şi are un exces de bunăvoinţă pentru toată lumea.

Prin urmare, cînd reproduce din revista noastră drept „năzbitii“ ale unei ridicule nulităţi, versurile unui poet consacrat de ea prin placardarea capului, etc., etc., este evident că *Flacăra* ţine să ne aducă o ofensă singeroasă, ceia ce nu este nici in obiceiul ei de a face cu alţii, nici în obiceiul nostru de a primi cu resemnare.

Ca să ne apărăm „existenţa literară“, am scris rîndurile de mai sus, pe care de altmintrelea poate ar fi trebuit să le scriem şi pentru a ne îndeplini sarcina de cronicari conştiincioşi, datori să lămurim publicul asupra moravurilor noastre literare.

O rectificare

D. Em. Gîrleanu ne atacă din senin. D-sa publică în „Viitorul“ de Joi, 2 Februarie, o informaţie tendenţioasă despre revistra noastră:

„La revista *Viaţa Romînească*, care reprezintă curentul poporanist, marii scriitori sînt acei, care nu au de comun nici cu revista, nici „curentul, ci numai colaborarea;—iar acei care au răsărit de pe urma „aşa zisului curent poporanist, nu înseamnă nimic în literatură“.

Partea întăia a informaţiei e cam obscură. A doua, foarte ironică. Pe noi însă ne interesează restabilirea faptelor.

D. Gîrleanu, consacrat în întregime intereselor superioare ale literaturii romîne, nu poate cunoaşte altă accepţiune a cuvîntului „curent“, decît „curent literar“. Şi cum noi nu am aruncat în piaţa literară nici un curent literar, d. Gîrleanu este foarte bine informat şi face un adevărat serviciu cetitorilor „Viitorului“, cînd le face cunoscut că marii scriitori“ n'„au de comun nici curentul“.

Dar dacă d. Gîrleanu a înţeles cumva că „marii scriitori“ n'„au de comun nici curentul“ poporanist *politic* şi *moral*, atunci îi dăm cea mai formală desminţire, caşi aserţiunii că „marii scriitori“ n'„au de comun nici cu revista, ci numai colaborarea“. Cei mai mulţi din „marii scritori“ au aceiaşi concepţie asupra vieţii caşi noi, ne sînt prieteni, sînt susţinători calzi ai revistei, şi dacă mîne i-am chema să facă jertfe pentru „Viaţa Romînească“, le-ar face cu plăcere. Desfidem „Viitorul“ şi pe informatorul său d. Gîrleanu să poată dovedi contrarul.

Cînd d. Gîrleanu, preşedintele nostru al tuturora, ne va îngropa pe toţi şi, prezidind mai departe, va publica în editura „Societăţii Scriitorilor Romîni“ (pe care, desigur, o visează şi pentru propriile-i opere) scrisorile rămase pe urma „marilor scriitori“, pe care le păstrăm, se va convinge şi mai bine cît de mult „au avut de comun cu revista“.

Informaţiei că noi am născut scriitori (proşti, insinuiază d. Gîrleanu, d sa neştiind că ne face onoare, de oarece talentul sare o generaţie—idee, fie zis în treacăt, consolatoare pentru mulţi membri ai „S. S. R.“, părinţi de familie),—îi dăm, iarăşi, cea mai formală desminţire. In şase ani, de cînd am apărut, lucrul era şi cu neputinţă. Toţi scriitorii noştri cei mici, dar absolut toţi, sînt fiii părinţilor lor, căci, dacă „mai toţi oamenii mari se nasc din femei“, cum spunea un filozof romîn feminist, dar spirit ponderat, care se temea să nu fie prea tranşant şi dogmatic,—apoi oamenii mici se nasc toţi, invariabil, din femei.—Aşa, dar, nu i-am născut noi, ci i-am adoptat, căci toţi ne-au venit de aiurea, toţi se produseseră deja în alte publicaţii, toţi, afară de unul, d. Pătrăşcanu.—Despre d. Pătrăşcanu spune d-sa că nu'nseamnă nimic în literatură?—Ce curioasă coincidenţă! D. Pătrăşcanu are exact aceiaşi părere despre d. Gîrleanu, pe care uneori o exprimă în exact aceiaşi termeni, alteori în termeni ceva... nu mult... dar ceva mai tari. Căci scriitorii nu se pricep unii pe alţii...

P. S. „Viitorul“ însoţeşte informaţia d-lui Gîrleanu cu o recomandare. „Viitorul“ spune că d. Gîrleanu are chemarea să-şi dea părerea asupra noastră *şi* prin calitatea sa de preşedinte al „Societăţii Scriitorilor Romîni“. Noi nu ştiam! Se spunea că Societatea Scriitorilor Romîni ar fi un fel de societate de ajutor mutual, pentru cazuri de, cum s'ar zice, infirmităţi temporale ori viagere, pentru îngropăciune mutuată, etc.. Acesta era şi argumentul pentru care din ea poate face parte, de drept, orice nulitate, care n'are altă meserie decît „condeiul“.—Acum ni se spune, şi d. Gîrleanu nu protestează, că S. S. R. *consacrează* talente? Iar preşedintele ei, *prin această calitate*, este cel mai profund analist al mişcării literare?

Va să zică: Te-a ales preşedinte? Ai devenit mai deştept! Ţi-a expirat termenul? Deodată simţi o ceaţă pe creer! De asta găsim la toţi în coadă, cînd se iscălesc, ori cînd scriu de ei amicii, titlurile de „preşedinţi“ ori de „secretari“ ai faimoasei societăţi?... Încaltea, dacă ar rămînea inteligenţa pe viaţă, ca leafa miniştrilor engleji! S'ar căuta un chip ca tot scriitorul romîn să devină „preşedinte“, ori măcar „secretar“—şi vorba lui Creangă, ne-ar păli ferícea. Alăturea de secolul lui Voltaire, am avea şi noi secolul d-lui Gîrleanu...

Apoteoza d-lui Sadoveanu in „Convorbiri Literare“

„Convorbirile Literare“ strigă prin pana d-lui Lovinescu:

„Nu mai poate merge cu o astfel de literatură!“

Această o „astfel de literatură" e literatura actuală, pe care criticul o definește cu ajutorul operei d-lui Sadoveanu și, întrucîtva, prin aceia a d-lui Sandu-Aldea. Dar d. Aldea e atît de puțin utilizat, că poate să fie scos din discuție.

Acestei literaturi dominante în momentul de față, criticul îi opune literatura „intelectualizată", care trebue să fie literatura de mîne.

Cu toate acestea, d-nealui găsește că „încercări fericite s'au și făcut în această privință mai ales de un Duiliu Zamfirescu, D. Anghel, I. Gorun ori I. Brătescu-Voinești".

„Mai ales", căci mai sînt și alții. Sînt dd. Gîrleanu, Pavelescu, Eftimiu, Agîrbiceanu, pe care criticul nostru i-a lăudat în chip superlativ în ultimul timp (de cînd s'a intelectualizat și scrie în „C. L.") și pe care-i laudă și acuma de două ori pe săptămînă. Apoi mai e d. Lovinescu, autorul „Scenetelor și Fanteziilor", pe care d. Lovinescu l-a primit așa de bine în „Flacăra".

Să recapitulăm: dd. Zamfirescu, Anghel, Gorun, Brătescu, Gîrleanu, Pavelescu, Eftimiu, Agîrbiceanu, Lovinescu. Și vor mai fi și alții, pe care d. Lovinescu i-a lăudat, dar i-am uitat noi, precum și unia, pe care d-sa îi admiră, dar n'a avut prilejul să-i laude. De altmintrelea, *mai toți* scriitorii romîni de azi, indiferent dacă au talent sau nu, sînt din familia spirituală a unora sau altora din cei de mai sus.

Și 'n fața lor: numai d. Mihail Sodoveanu.

Și totuși:

„*Nu mai poate merge cu o astfel de literatură!*"

Așa dar, literatura actuală se rezumează în d. Sadoveanu.

De aceia am intitulat această notiță: *Apoteozarea d-lui Sadoveanu*.

P. S. Prin pana aceluiași critic, „Convorbirile" au îmbrățișat și americanismul literar. Insfîrșit!

Dela redacție

Cronica teatrală pentru Iași ni s'a dat prea tîrziu,—mai tîrziu chiar decît de obiceiu...

In No. viitor, cronicarul nostru (pe care-l sfătuim — *și* aici — să fie mai harnic) va vorbi despre piesele din luna trecută și despre cele care se vor mai reprezenta până la sfîrșitul stagiunii.

D. Ibrăileanu luîndu-și congediu dela revistă pentru două luni, toată corespondența în ceia ce primește redacția să se adreseze: *Redacției* „Vieții Romînești", Iași.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Mihail Sadoveanu. *Un instigator* (Un instigator. Un meșter și oamenii lui, Povestea lui Dumitrache Cazacu, Ion Rusu Ungureanu, In amintirea lui Creangă, Ulița Rădășenilor, Pe o pagină a „Amintirilor", Neincrederea, Șase sute de lei, Pe drumuri încurcate, Vidra, Umbre ale trecutului, Rătăcirea lui Conu Todiraș).

Edit. revistei „Flacăra". Prețul 1.25 l. București, 1912.

Povestiri, note pe marginea cărților și documente omenești... Cînd apare o operă a lui Mihai Sadoveanu, ai impresia că un fruct s'a desprins de pe un copac plin de rod, fiindcă era copt, destul de copt, și că nimic nu l-ar fi putut opri de a se desprinde și a cădea.

Documentele omenești din acest volum vădesc mai ales firea țăranului nostru în toată adîncimea, varietatea și complexitatea ei. Moș Neculai, instigatorul, știe minunat să pue chestia socială dela țară în minunata lui poveste cu inelul cel cu pecetea, pe care se duce să-l caute pe ceia lume. Dumnezeu și sfîntul Petre din povestea lui Dumitrache Cazacu sînt două minunate figuri din mitul religios al poporului nostru, două întrupări foarte caracteristice a ideii de dumnezeire, de bunătate și dreptate a proniei cerești din sufletul țăranului, luminate de lumina acelui humor, a cărui taină numai Sadoveanu a mai putut-o fura poporului după Ion Creangă, acel dar de a ridica ochii spre cer pentru a se bucura de cîte o rază de soare, oricît de amărîtă i-ar fi viața, despre care ne vorbește Sadoveanu undeva.

Ion Rusu Ungureanul e „sfîntul" poporului, țăranul mistic, cel ce a intrat în spiritul legii lui Christ cu credința și simplicitatea omului primitiv și slab, ce-și poartă suferința și se umilește cu o exaltare religioasă aproape sublimă și totuși cu un surprinzător caracter de realitate.

„*Un meșter și oamenii lui*", care ni se pare una din cele mai luminoase povestiri din volum, ne înfățișează scînteia divină a talentului, a geniului literar și științific, licărind în întunecimea vieții dela țară și aruncînd pale de lumină asupra acestor chipuri de țărani, atît de pline de originalitate și de superioritate sufletească.

Ion Creangă însuși e tipul unui asemene țăran de geniu, căruia cultura i-a lăsat firea de țăran întreagă, în toată bogăția, puterea și culoarea ei, în toată savoarea originalității ei, dîndu-i numai putința de a se realiza ca atare în artă. Ce bine-l înțelege și-l reconstitue Mihai Sadoveanu, în viața și opera lui, în minunatele note de pe marginea cărților, în care ne vorbește de el.

„Șase sute de lei", „Pe drumuri încurcate", „Neincredere" sînt pagini din psicologia țăranului nostru, ferestre largi deschise, lumină vie arun-

cată asupra lumii aceștia, de care sintem așa de străini și in care el a pătruns pretutindeni cu o simpatie, cu o pricepere și o ințelegere fără de păreche.

„*Umbre de ale trecutului*" este una din acele rechemări in lumina artei sale de povestitor, a unei necunoscute și de mult uitate figuri din mult incercata noastră istorie. Figură pe care o creiază cu darul de a reinvia o lume și largul suflu epic ce i-l cunoaștem din Șoimii, Vremuri de bejenie, etc..

„Vidra" e-o fantazie plină de acel farmec tainic și nedeslușit ce a inspirat și Zina lacului. E o răsfringere a magiei unei nopți de iarnă cu lună, in sufletul in care se agită tumultoasă puterea tainică a vieții, dorința, și o revărsare a magiei din sufletul ars de dorință asupra lumii de prin prejur— ceva ușor, strălucitor și plin de farmec.

„Rătăcirea lui Conu Todiraș" o cunosc cetitorii revistei și asupra ei ai avea de făcut un studiu,—nu ți-ar fi de ajuns o recenzie.

*

A. Vlahuță. *La gura sobei.* Edit. Albert Baer. București, 1912.

Nu se poate tovarăș mai plăcut la gura sobei decit povestitorul-poet A. Vlahuță. Convorbirea aleargă și iute și strălucitoare dela un subiect la altul, in sufletul cetitorului se pun probleme interesante, ascultă reflecțiile ințelepte și sfaturile spuse cu graiu așezat și bătrinesc de un suflet in care arde tinereța veșnică, se lasă ademenit de farmecul vre-unei povestiri minunat impletită din umbrele și luminile flacărei din sobă, sau vede desemnindu-se chipuri de oameni mari, fantome din lumea celor duși, in citeva linii sobre, dar colorate cu acel avint liric, cu acea clocotitoare pornire de entuziasm, ce-ți amintește intotdeauna poetul de eri in prozatorul de azi. Nici nu știi cind ai ajuns la sfirșitul volumului.

Poetul iubit de altădată, pe care ne-am deprins din tinerață a-l asculta in versuri, graiul lui firesc, se revelează din ce in ce mai mult ca un prozator vioiu și mlădios.

Ziaristica, acest contact direct și des cu publicul cetitor, e o bună gimnastică pentru scriitorul deprins să scrie in cabinet, departe de tot de cetitori. Stilul d-lui Vlahuță, fără să piardă nimic din avintul poetic și lirismul cald de altădată, a devenit mai iute, mai nervos, mai concis și mai limpede. Dar și felul de a face ziaristică al d-lui Vlahuță e o școală minunată pentru presa noastră și o bună lecție mai ales pentru ziariștii diletanți ce se coboară in arenă citeodată, pentru a se preface că se luptă cu taurul. Aceștia nu cunosc nici proza meșteșugului, dar n'au nici idei și nici lumina poeziei și a idealului.

*

Al. Cazaban. *Oameni cum-se-cade.* Nuvele și schițe. Edit. Leon Alcalay. București.

„Criticii, zice Tristan Bernard, fac un meșteșug grozav. In societatea noastră lustruită sint siliți să spue lucruri neplăcute celor mai supărăcioși dintre semenii lor!"—Și pentrucă asemenea lucruri nu se pot spune fără inconjur celor pe care-i cunoști și le intinzi mina, și fiindcă e nedrept să le spui *numai* celor pe care nu-i cunoști, au ajuns bieții critici, urmează el mai departe, să vorbească prin eufemisme și simboluri, incit, ca să ințelegi ce spun, iți trebue chee. Așa, bună oară, vor ei să spue că o piesă a făcut „*un four*" formidabil? vorbesc, cu multe și grațioase plecăciuni, despre „curajoasa și nobila incercare" a cutărui sau cutărui autor. Iar de cetiți cumva că piesa a intimpinat oarecare rezistență in public, să știți că ea a fost fluerată și primită cu risete batjocoritoare și strigăte imitind tot felul de animale... Insfirșit, dacă veți ceti undeva cuvintul „triumf", nici să vă mai bateți capul să-i găsiți insemnarea, pentrucă, oricit de iscusiți ați fi, nu veți putea afla despre ce e vorba!

La noi in țară o astfel de chee ar fi cu neputință, pentrucă atit de varii sint interesele ce călăuzesc aprecierile presei și ale foițelor mai mult sau mai puțin efemere, incit ar trebui pentru fiecare critic o chee, ba chiar mai multe chei, judecind după cum variază termometrul admirației lor pentru un scriitor dela un moment la altul.

Noi, care am inaugurat americanismul literar, n'avem nevoe de bucățele de zahăr ca să ademenim scriitorii, și nici nu s'a pomenit să molestăm cu impunsături de țințar ori de viespe „talentele adevărate" cind nu ne erau colaboratori, sau cind incetau de a ne mai fi!

Sintem o tribună deschisă, gata să primim orice scriere de talent, orice colaborare inteligentă, fără a impune nici o obligațiune, fără nici o stingherealä libertății individuale.

Fiecare om de talent scrie la revista noastră *cind* și *cit* socoate de cuviință, fără ca atitudinea noastră critică să varieze față de el.

Eu, deci, și toți care apreciem aici operele literare, ne bucurăm de privilegiul de a spune fățiș și sincer, *fără nici o preocupare străină de literatură*, impresiile noastre asupra scriitorilor! Avem prin urmare situația unor recenzenți dela revistele *apusene* in pitorescul nostru Orient.

Mărturisesc că am fost trezită uneori foarte brusc din iluziile mele de occidentalism prin unele răspunsuri primite dela scriitori!.. Răspunsuri democratice, cu un vocabular, un ton și niște atitudini de o trivialitate pitorească, sau ocări ordinare, plate și nedemne, ocări de mahala, care te miri cum au putut fi imprimate și mai ales semnate de... pretinși literați și intelectuali! Am primit insă și răspunsuri dela oameni invățați, un răspuns *aristocratic* al unui elegant academician, care va răminea desigur in analele literaturii noastre ca o dovadă de lustrul, delicateța limbagiului și curtenia elitei din zilele noastre!

Ași fi insă nedreaptă dacă m'ași mai gindi la amărăciunea unor asemenea clipe, față de satisfacțiile ce le-am avut.

„Fii sincer cu tine insuți, zice Polonius lui Laërte in Hamlet, și va urma de acolo, tot atit desigur cum urmează ziua după noapte, că nu vei putea fi fals către alții!"

Cuvintul nostru, care are tăria să fie sincer in mijlocul ipocriziei generale, își are pentru aceasta și greutatea lui. Revista noastră a izbutit adeseori să dezumfle baloanele umflate cu aer, gloriile deșarte clădite cu atita caznă și emfază in micile și nenumăratele bisericuți de admirație mutuală și reclamă reciprocă.

O critică sinceră și nepărtinitoare, fie cit de aspră, va descuraja numai pe reclamagii, talentele adevărate dimpotrivă își vor simți ambiția biciuită și li se va deștepta simțul de autocritică.

Critica aspră din revistă nu văd să fi făcut vre-un rău d-lui Cazaban. In primele sale incercări, fie din acea pornire de indrăzneală fără măsură a firilor timide, fie din increderea oarbă și trufașă a tinereții in forțele sale, din cauza căreia adese nu-și poate măsura elanul, nici controla rezultatele, incurajat și de complezența unei galerii prea puțin literată care făcea haz de gesturile sale dezordonate,—era un amestec de trivialități care respingeau, căutate și exagerate anume „*pour l'épate*", de extravaganțe deșarte și false care făceau probabil să se piardă fără nici un folos și fără nici un efect multe lucruri bune. In volumul de față avem a face cu alt om, un

scriitor cumpănit şi plin de grija *„cuvîntului ce exprimă adevărul“*. Pare că a început a deveni conştient de forţa sa şi de demnitatea chemării de artist. Se simte, ce e drept, în tot ce scrie, un fel de nervozitate „trepidantă“ care-l face să scrişnească încă din dinţi, cînd „pune mîna“ pe cîte un „om cum-se-cade“, şi care, dacă dă uneori repeziciune povestirii şi o impresie de forţă, ce e o surpriză plăcută în lîncezeala obişnuită a literaturii noastre, îl face adesea să exagereze tipul până la şarjă şi să diformeze realitatea până la paradox: astfel e *„O fire ciudată“*, care are totuşi multe lucruri bune şi bine prinse.

Imi place mai bine cînd se stăpîneşte şi scrie scene de acele pline de o ironie subţire, toată în nuanţe, măsurată şi simplă, cum e scena dintre unchiu şi nepot în „Ruşinea familiei“. Dar mai ales îmi place sfîrşitul nuvelei, nota aceia atît de omenească şi de atingătoare din sufletul actorului, care după ce-şi plăteşte luxul unei eşiri demne şi teatrale, se regăseşte singur cu grijile şi durerile lui „în strada mocnită, cu casele ei prea gospodăreşti, din care răsuflă nepăsarea de viaţă patriarcală, şi cînd simţi atingerea rece şi aspră a ţurţurilor de zăpadă, se zgribuli *umilit, în paltonul său prea subţire pentru vremea aceia.*

„Un cutremur rece îi înfioră corpul şi gîndind la trupa care-l aşteaptă plină de nădejde, înecă un suspin, şi o lacrimă izvorî caldă din adîncul ochilor negri...“

„Maria Lambru“, dacă ar fi fost puţin mai aprofundat, ar fi putut fi o bucată de o putere şi de un dramatism sfăşietor, dar sfîrşitul a fost deodată pripit şi mi-a lăsat o dezamăgire. D. Cazaban deşi are observaţii, lucruri tari şi darul de a pune o notă duioasă şi plină de umanitate tocmai unde trebue, se lasă încă ademenit de anecdotă, căreia-i sacrifică adesea talentul său literar.

Se vede că e un povestitor răsfăţat de cercul său obişnuit şi nu poate rezista dorinţii de a plăcea galeriei...

Cu toate că are unele stîngăcii şi întorsături de fraze banale, în genere scrie nervos, firesc, foarte simplu şi ştie minunat să mînuiască dialogul, mai ales în bucata *„Tizul domnului director“*, poate cea mai bună din volum. In tot cazul, sîntem în drept să aşteptăm lucruri şi mai bune după acest mic, dar interesant volum al tînărului scriitor.

*

E. Lovinescu. *Scenete şi fantezii.* Edit. revistei „Flacăra“.

Dăunăzi, în tren, un senator burtos, cu moşii multe şi evlavia omului activ pentru hîrtia tipărită, mă întrebă cu pătrundere:

— Cunoşti d-ta pe băetul lui Lovinescu dela Folticeni?... Domnule, aşa băet tînăr şi iată-l ajuns profesor la universitate şi a scris până acum, el singur mi-o spunea, 17 volume!...

17 volume?!... Unde? Cînd? Cum? mă întrebai eu uluită. 17 volume?

Imi aduceam aminte că am cetit recenzii... scrise de autorul însuşi... paşi pe nisip... a suflat vîntul şi i-a şters. O Glykion! Opopoi! opopoi! nu se ademeneşte publicul cu ciocîrliile cu oglinda şi ca pe bietul senator cu... numărul colilor tipărite!

Scenete şi fantezii sînt pietre de încercare... şi cînd „nimic nu ai a spune“, publicul nu-ţi face credit pe numărul colilor tipărite!

*

Haralamb Leca. *Noi Românii!*

Ce are domnul acesta? Pe cine e supărat? Sau e bolnav de stomah! Bieţii Romini! Sărmana Rominie! Dar ni s'au ros urechile de mult cu aceste învinuiri, cunoaştem sunetul acestui clopot, nimic nu ni se mai poate părea nou, toate anecdotele prin care se vădeşte ticăloşia sărmanului nostru neam

au fost editate şi reeditate.—De aceia nu înţelegem nici supărarea d-lui Leca. Nu spune nimic nou, doar repetă cele ce s'au spus de mii de ori. Ecoul de obiceiu e impersonal. Azi vrem altă ceva, nu ne mai mulţumim cu critice deşarte şi mai ales cu critici de acestea hărţăgoase, pornite şi cicălitoare.

Şi în admiraţiile sale, cînd vorbeşte de cei trei oameni mari, d. Leca priveşte spre publicul cetitor sau ascultător tot ponciş, se ceartă, se răţoeşte şi se supără mereu.

Curioasă mentalitate! Abia în bucata dela urmă, după ce a dat drumul celor 12 epitete ale lui Diderot la adresa actorilor, se linişteşte şi face niţică istorie şi psicologie cu tonul unui om numai pe jumătate supărat. In artă poate i-o fi de folos d-lui Leca această veşnică sbîrlire, dar ca moralist sau *essayst*, grozav strică. Glasul înţeleptului trebue să fie calm, şi răutatea—intelectuală.

I. S.

***

Emil Nicolau şi Alex. Simionescu. *Fiul ei...!* „Biblioteca pentru toţi“. Bucureşti, 1911.

De cîte ori asist la reprezentarea unei nouă piese „originale“, mă cuprinde o profundă melancolie. Cu fiecare din aceste reprezentaţii mi se duce o iluzie şi constatarea—dureroasă—îmi stărue cu putere în gînd: In toate domeniile literaturii am făcut progrese vădite; în ceia ce priveşte însă literatura dramatică, trebue să ne mulţumim tot cu producţiile bătrînilor fruntaşi ai literaturii noastre, cu comediile d-lui Caragiale, cu trilogia moldovenească a d-lui Delavrancea ori cu „Manasse“ al lui Ronetti-Roman. Chiar şi unele din comediile lui Alecsandri sînt de o mie de ori mai preferabile producţiilor contemporanilor noştri.

Şi ceia ce e mai curios, în ce priveşte jocul *artiştilor* constatăm progrese strălucite, rezultate uimitoare uneori, în vreme ce sărmana noastră literatură dramatică rămîne tot mai în urmă.

Nici nu mă mai gîndesc, cînd asist la o piesă romînească, să am pretenţii exagerate. Nu mai cer nici tecnică teatrală măestrită, nici emoţie puternică, nici poezie. Plec cu o deosebită mulţumire acasă, cînd am putut surprinde în opera tînărului autor dramatic o inteligenţă oarecare în conducerea acţiunii, cînd în noianul celor trei acte regiementare am găsit o scenă măcar care să mă emoţioneze sau să-mi dea de gîndit. Suport atunci cu resemnare şi discursurile şterse ale personagiilor, şi naivităţile de o candoare îngerească, şi lipsa de adîncire a vieţii...

Să-mi spun acum părerea cinstită asupra piesei d-lor Nicolau şi Simionescu? N'o cred cea mai slabă din cîte am văzut jucate sau le-am cetit în ultimii doi ani. Şi asta nu e puţin. N'are îndeosebi multe naivităţi de acelea care să-ţi aducă pe buze zimbetul ironic.

Un lucru însă am de reproşat autorilor. Au comis o mare imprudenţă, căreia, cred, nu i-au dat atenţia cuvenită. Desnodămîntul din actul III aduce aminte prea mult de sfîrşitul admirabilei *Maman Colibri* a lui Henry Bataille. Piesa marelui dramaturg francez prea e însă în amintirea noastră a tuturora, pentruca lucrarea d-lor Nicolau şi Simionescu să nu iasă umilită din această comparaţie.

C. A.

***

August Scriban. *Ortografia Romînească.* Ediţiunea întîia: 5000 de exemplare. Iaşi, Editura Librăriei Romîneşti Ioan V. Ionescu, 1912, 1 broş. in 12 de 40 pag., preţul 20 b.

Revoltat de „scandaloasa ortografie pe care Academia o impune Ministerului Şcoalelor, şi Ministeru Şcoalelor o impune şcoalelor“, D. S. s-a ho-

tărit să publice acest îndreptar ortografic pentru publicul mare.

D. S. este partizanul ortografiei fonetice. In general deci, ceia ce recomandă d-sa este binevenit.

Cîteva observații.

Este inexact că se pronunță *vioi* (p. 9). Se pronunță *vioiŭ*, și tot așa *ceaiŭ*, *urechiŭ*, *vechiŭ*, *Maiŭ* (luna), *maiŭ* (instrumentul), *maiŭ* (ficat).

Autorul se ridică, cu drept cuvînt, împotriva numelor proprii romînești ortografiate după ortografia altor limbi, ca *Kretzulescu*, *Sculy*.

Totuș eŭ nu-mi pot închipui altă ortografie pentru *Kernbach*, *Philippide*. (D. Iorga a încercat să scrie *Chernbah*, iar gazetarii, funcționarii dela Academie și dela Universitatea din Iași scriŭ *Filipide*, *Philipide*, *Phillipide*, *Pilliphide*, *Pilipphide*).

Are dreptate D. S.: articolul masculin *l* a dispărut de mult din pronunțare: se spune *omu*, nu *omul*. D. S. propune să scrim chiar *omu*. Va reuși?

D. S. crede că e nevoe să notăm accentul pe cuvinte pentru a salva adevărata, ori presupusa adevărată, pronunțare: „Dacă am scrie *sólid*, *cómod*, *stúpid*, *fórmulă*, care-s formele cele conforme spiritului limbii romînești, n-ar mai zice nimenea *solíd*, *comód*, *stupíd*, *formúlă*, care-s forme franceze, de care Rominu nu trebue să ție socoteală" (p. 21). Un profesor din Iași pronunță *órgan*, *stómah*. De fapt cuvintele *solíd*, *comód*, *stupíd*, *formúlă*, *orgán* sînt împrumutate din franțuzește, iar *stomáh* din neogrec στομάχι. Pronunțarea *cómod*, *órgan*, sînt pedantisme. (Din motiv de pedantism un călugăr dela o mănăstire, căruia toată lumea îi zice *Gherasím*, el își zice *Gherásim*).

D. S. este pentru menținerea apostrofului (D. S. spune *apóstrof*), pe cunoscutul motiv al *eliziunii*. Din punct de vedere fonetic nu există însă decît *asimilație*. In *mi-a* din *mi-a dat* este tot o asimilație cași în *s-a* din *s-a dus*, căci *s-a* provine din *să-a*, dupăcum *fată* provine din *făată*.

Acesta este motivul pentru care D. profesor A. Philippide (și elevii săi) întrebuințează numai linioara.

Tot ce spune autorul (pag. 31) cu privire la germanismele Ardelenilor dela „Universul" și alte gazete, este just.

Broșura D-lui S. merită cea mai largă răspîndire ca contrapond la celebra broșură obscurantistă a Academiei, instituție care exercită o influență așa de covîrșitoare prin mijloacele de care dispune.

Iată eŭ, cu o ocazie, trimețînd la un minister o petiție, scrisă firește cu ortografia fonetică, am obținut următoarea... rezoluție: „La dosar, deoarece semnatarul este *agramat*".

G. P.

***

Dr. Gh. Marinescu. *Studiĭ asupra audițiunii colorate*. Extras din analele Academiei Romîne.

Această lucrare e o contribuție serioasă adusă studiului unui fenomen psihologic curios, și de aceia o expunere ceva mai întinsă a conținutului ei nu o credem lipsită de utilitate.

Savantul profesor crede că audiția colorată (pe care o definește ca o asociație a două senzații, dintre care una primară și reală, anume cea auditivă, și alta secundară sau indusă— cea colorată, provocată în memoria persoanei care prezintă această anomalie grație unei dispozițiuni speciale) nu este un fenomen atît de excepțional, cum se crede în genere. Cei dintăi care l-au observat par a fi fost artiștii și poeții. Pictorul elvețian Salomon Landolt, care a trăit pe la sfîrșitul veacului al XVIII, avea facultatea de a colora sunetele, și Goethe în „Teoria culorilor" ne spune că Leonard Hoffmann publicase la 1786, la Halle, un

studiu în care indică culorile pe care le vedea la auzul diferitelor instrumente. Primele cazuri din literatura medicală datează din 1812, cînd dr. Sachs din Erlangen a publicat observațiile sale asupra acestui fenomen. De atunci s'au mai descris multe cazuri până cînd Fechner a făcut o importantă anchetă la 1876. La congresele de psihologie din 1889 și 1892 s'au făcut comunicări interesante de Galton și de Gruber, și în timpul din urmă, în urma monografiei importante a lui Mendoza și mai ales a celei a lui Flournoy, literatura sinesteziilor s'a îmbogățit foarte mult. Toate aceste studii au făcut ca cunoștințile noastre asupra aspectului clinic al sinesteziilor să se complecteze, studiul lor patogenic e însă departe de a fi elucidat.

Orice fenomen de sinestezie conține două fapte de conștiință, dintre care unul determină totdeauna apariția celuilalt. Primul a fost numit inductor, celălalt indus. Din punctul de vedere al naturii lor, autorul împarte, cu Flournoy, fenomenele induse în trei categorii: fotisme (luminoase și colorate), scheme (simboluri, diagrame), personificări. Prima categorie cuprinde impresiile luminoase sau colorate, senzații specific optice. A doua, figuri sau trăsături, mai mult sau mai puțin geometrice, la care calitățile de culoare lipsesc sau n'au decît un rol șters. A treia categorie cuprinde cazurile în care fenomenele induse nu rămîn în stare de fotism sau de scheme simple, ci se îmbogățesc cu elemente împrumutate la alte simțuri, sau cu noțiuni intelectuale, ajungînd astfel la reprezentarea de entități concrete, animale sau materiale, reale sau imaginare.

Din punctul de vedere al intensităţii, fenomenele de sinopsie formează o scară continuă.

In gradul cel mai înalt, fenomenul de conștiință indus e obiectivat, adică posedă toate caracterele de vivacitate și de exterioritate al unei adevărate percepții. E proectat și localizat înafară ca o halucinație și se amestecă cu senzațiile real percepute, așa încît nu poate fi deosebit de ele. Acest caz extrem e rar, dar se întîlnește. La auzul cuvîntului doi, de pildă, un subiect B. își reprezintă o suprafață galbenă, pe care o exteriorizează pe zidul din față, cu atîta vivacitate, încît dacă s'a vopsit o circumferință roșie pe acel zid, el vede producîndu-se un inel portocaliu, rezultat din suprapunerea culorii galbene, subiectivă, pe cea roșie, obiectivă. La celălalt capăt al scării fenomenul indus e numai gîndit și nu există decît ideia pură. Mulți oameni, de exemple, găsesc că sunetul *i* le aduce în minte culoarea galbenă, le dă ideia acestei culori, dar nu e de loc vorba de percepția unei suprafeți galbene în fața lor. Ei n'au nici măcar vederea interioară, ci numai noțiunea abstractă a acestei culori. Intre aceste două extreme se cuprinde o lungă serie a cazurilor în care fenomenul de conștiință indus se prezintă în stare de imagine mentală, putînd avea de altfel toate gradele posibile de intensitate, dela reprezentarea vie, a cărei energie rivalizează cu acea a percepției externe, până la vaga și imperceptibila lumină, meritînd abia numele de imagine și mărginindu-se imediat cu ideia pură. O aceiași persoană poate foarte bine cumula sinestezii aparținînd la aceste diverse grade de intensitate și adesea nu e ușor de precizat dacă un fenomen indus este vag localizat sau numai imaginat, ușor imaginat sau numai gîndit.

Sinesteziile au adeseori un caracter familiar, observîndu-se la mai mulți membri ai unei familii. Dar chiar în aceste cazuri intervine un factor personal, căci ele nu prezintă aceleași caractere la diferiții membri ai familiei. Fenomenele de audiție colorată au mai mult un caracter psihologic individual

decit colectiv. Ele apar, de timpuriu, in copilărie şi de cele mai multe ori perzistă in tot timpul vieţii, sunetele evocind totdeauna aceleaşi culori.

Autorul descrie şi analizează in chip minuţios două cazuri observate de dinsul, redind în planşe imaginile colorate şi nuanţele văzute de unul din subiectele sale la auzul diferitelor litere şi cuvinte, şi reproduce cea mai mare parte din materialul cules de Eduard Gruber, material care cuprindea răspunsurile pe care vreo 50 de persoane le dase chestionarului amănunţit pe care regretatul psiholog il făcuse asupra chestiei. Rezumind intr'un tablou sinoptic punctele principale ce rezultă din observaţiile culese, şi încercind să stabilească o relaţie fiziologică, matematică sau alta intre diferitele sunete şi culori ce le corespund, autorul a constatat că aceloraşi sunete nu le corespund, la diferitele persoane, aceleaşi culori, şi că avem mai mult a face cu reacţiuni individuale decit cu fenomene generale. Chiar dacă aceste fenomene au oarecare caractere generale, ele se supun la nişte regule greu de precizat.

Deasemeni, nu se poate formula o opiniune decizivă in privinţa faptului dacă este vorba de un fenomen normal psihologic sau de un fenomen aparţinind psihologiei patologice. Ancheta vastă asupra audiţiei colorate la supravieţuitorii examinaţi de Fechner şi asupra cauzelor morţii celor sucombaţi, interprinsă de Gruber, n'a fost din nefericire terminată. El era de părere că nu poate fi vorba de un fenomen patologic. Mai aproape de adevăr pare a fi opinia profesorului Steinbrügge in această privinţă: „Socotesc că persoanele prezentind audiţia colorată nu trebue considerate ca degeneraţi morbizi în înţelesul obicinuit al cuvintului, dar nu consider această stare nici ca normală, deşi acele persoane pot fi dealtmintrelea foarte sănătoase şi intelectualmente foarte distinse. Marea majoritate a oamenilor normali nu ştiu nimic de senzaţiuni duble şi din acest punct de vedere mă găsesc în contrazicere cu Urbantschitsch, care poate a experimentat cu persoane nervoase. Intr'o senzaţie senzorială normală trebue ca excitaţiunea senzorială odată ajunsă la centrul cerebral in chestiune şi unde a excitat una sau mai multe celule ganglionare, senzaţiunea să înceteze in această regiune. Trece excitaţiunea dincolo de această ţintă, e semn că ceva nu este in ordine, fie că e vorba de lipsuri de sisteme de inhibiţie, fie de o excitabilitate exagerată a anumitelor părţi ale crierului, a căror fiinţă şi cauză nu o ştim, care totuşi in unele cazuri trebue să fie in legătură cu o influenţă ereditară poate îndepărtată".

Asupra naturii şi a mecanismului acestor fenomene s'au emis mai multe ipoteze. Iată unele:

1) Sinesteziile ar rezulta dintr'o diferenţiare incompletă a simţului vederii şi a auzului sau a centrelor corticale ale acestor simţuri. Ar fi vorba de un fenomen atavic ce a avut loc la o epocă, unde diferenţiarea simţurilor nu s'ar fi săvirşit incă. E dar o ipoteză de ordine embriologică.

2) La persoanele care prezintă sinestezii există anastomoze speciale între centrii corticali ai senzaţiilor vizuale şi auditive, incit intrarea in acţiune a centrului auzului in urma unei percepţii auditive l-ar pune imediat in legătură cu centrul vizual şi ar da naştere unei senzaţii de culoare.

3) Fechner a emis ipoteza iradiaţiei nervoase, după care excitaţia unei senzaţii exercită asupra celorlalte o influenţă care depinde de teritorul senzitiv unde işi ia naştere şi variază cu intensitatea senzaţiei provocate şi prin urmare cu diferenţele individuale.

4) Profesorul Flournoy din Geneva (Wundt şi Höffding adoptă şi ei aceastā ipoteză) e partizanul unei teorii psihologice bazată pe asociaţii privilegiate. După el, asociaţia intre cele două reprezentări are loc nu din cauza intilnirii lor regulate, dar din pricina analogiei caracterelor lor emoţionale.

Autorul acestui studiu consideră toate aceste ipoteze ca inexacte sau unilaterale, inclinind mai mult insă către cea din urmă. Sinesteziile nefiind decit evenimente psihologice, işi au sediul lor in centrele corticale şi sint de domeniul psihologiei individuale. Predispoziţii individuale destul de comune, ele diferă în grad şi in calitate dela un individ la altul, in legătură cu o impresionabilitate mai mare a centrelor audiţiei vorbelor şi a viziunii mentale.

O. B.

***

François Guillaume de Maigret.— *Le Carnet d'un vieux maître.* Un vol. de 370 pag. Paris, Bernard Grosset, 1911.

Era fatal ca o reacţiune să se producă in faţa efectelor intelectualismului excesiv din Franţa; atitudinea sceptică, ce clatină toate credinţile şi temeliile sociale, e atit de dureroasă şi de neliniştitoare, că nu poate dura fără să nu plesnească inseşi resorturile vieţii sociale. Căci societatea caşi individul nu poate trăi fără credinţi şi idealuri, oricit de absurde şi nejustificate ar apare raţiunii noastre.

Aceasta e concluzia ce ţi se impune cind ai terminat de cetit admirabilele pagini ale acestui volum, captivante ca ale unui roman.

Fără să constitue un tratat de pedagogie, aceste *note* şi *amintiri* scrise şi rătăcite de un bătrin dascăl, pe care un elev pios—dacă e să-l credem pe cuvint—le dă la lumină, conţin insă observaţii interesante şi palpitind de viaţă, reflexiuni sugestive şi mult adevăr moral in ele.

Volumul cuprinde trei mari capitole

in care sint studiate: *educaţia in familie*, *educaţia şcolară* şi *educaţia auto-experimentală*, post-şcolară, căci, zice el, „după părerea mea, senzibilitatea totală a unui individ, adică modul său specific, devenit matur, de a simţi şi înţelege cu toate facultăţile sale intelectuale, morale sau fizice, este rezultatul: în primul loc al naturii sale proprii şi apoi al celor trei factori foarte generali", enumăraţi mai sus. Dacă nu ne înşelăm, intăia oară se relevează importanţa educaţiei ce o primeşte copilul din mediul său social, din „ţara, civilizaţia în care incepe să trăiască, din influenţile mai marilor şi ale contemporanilor săi, din filozofia ce e in favoare la generaţia sa, etc., educaţie care, in afară de orice influenţă părintească sau pedagogică, adoptează conştiinţa sa—la *conştiinţa ambiantă*".

Expunerea clară, unită cu un remarcabil talent de portretist, dă tot interesul vieţii reale paginilor primului capitol consacrat *educaţiei în familie*, unde autorul pune într'un viguros relief multele feluri de greşeli provenite din variate cauze, in care se violează ori se nesocoteşte natura primă a copiilor.

Al doilea capitol, in care se vorbeşte despre educaţia ce se primeşte în şcolile primare, licee, şcolile jezuite, etc., şi in special concluziile cu care se inchee, ar trebui să oprească mai mult atenţia noastră şi ar necesita o mai largă discuţie. Ne mulţumim să relevăm o singură chestie de o importanţă necontestată: *scopul educaţiei*. Greşala ce o găseşte autorul la baza tuturor sistemelor e lipsa unei ţinte precise urmărită de educatori: Pentru el, adevăratul scop al educaţiei e „de a face pe copil cit mai apt cu putinţă la viaţa epocii şi mediului său". Educatorul, lăsind la o parte egoismul său intelectual şi sentimental, trebue să realizeze „armonia potenţială", ce face, in fiecare copil, să nu intervie

în formarea unei conștiinți decît elementele din care se compune în starea sa naturală, pe care le va selecționa, purifica, clasifica și căror le va sugera o disciplină.

El nu trebue să tindă atît la moralizare, cît la a creia și menține echilibrul în sufletul copilului. In această ordine de idei noțiunile „defect și calitate" trebuesc excluse, căci orice defect devine calitate de îndată ce poate servi la ceva util.

Armonia individuală trebue realizată în familie și cea *socială* în școala publică și după terminarea ei.

Ceia ce ne izbește aici e lăsarea pe al doilea plan a preocupăriilor de ordine morală. Autorul nu vrea prin educație să reformeze moralitatea maselor, plecînd dela principii abstracte de morală. Ceia ce-l interesează și ceia ce vrea să realizeze e fericirea individuală și socială; restul, morala filozofică, morala raționalistă, îl lasă indiferent sau mai bine îi repugnă, după cum repugnă spiritului francez în genere, cu senzibilitatea lui fină și cu simțul său de realități, toate „calculele glaciale și himerice ale cercetătorilor de absoluturi".

Expresiunile „armonia individuală", „armonia socială" au însă ceva vag, lipsit de preciziunea necesară și pot da naștere la tot felul de interpretări.

Ultimul capitol cuprinde observații asupra educației auto-experimentale, post-școlare, și o serie de memorii ale unor tineri din noua generație. Impresia cu care rămîi după cetirea lor e că tînăra generație ce se ridică în Franța e, conștient ori nu, anti-intelectualistă, desgustată de criticismul și raționalismul excesiv; asupra ei Nietzsche și filozofia pragmatică își exercită acum influența.

Și acest curent trebue să fie destul de senzibil, dacă au început deja să apară apărări ale vechiului intelectualism ce stă să apună.

M. J.

***

Emile Faguet. *L'Art de lire.* Paris. Hachette et C-nie, 1912. Prix 2 fr..

Un recenzent romîn al acestei cărți spunea mai dăunăzi că, de cînd a cetit-o, nu mai știe ce este *arta de a ceti.*

Nu știm ce aștepta recenzentul să găsească în cartea ilustrului critic francez, așa că nu ne putem da samă ce l-a deziluzionat până într'atita, și înțelegem că oricine poate să aibă o deziluzie, după cetirea unei cărți,—dacă ea îi dă altăceva decît ce așteptase. Așa, cel ce scrie rîndurile acestea ar fi fost foarte mulțumit să găsească, de pildă, o listă a cărților pe care Faguet le socoate trebuitoare pentru cultura cuiva. Autorul însă nu a voit să ne ofere o astfel de listă. Dar poate vreodată un autor să mulțumească toate așteptările?...

Dacă însă nu ne dă la toți ceia ce am dori, putem oare spune că Faguet a încurcat așa fel chestiunea, încît, de unde înainte știam ce-i arta de a ceti, acum nu mai știm?

Deși farmecul volumașului acestuia stă mai mult în fineța analizei și în ingeniozitatea observațiilor de detaliu, decît în cele cîteva idei generale pe canevaua cărora autorul brodează cu atîta măestrie, totuși vom da aice un scurt rezumat, din care cetitorul va vedea — sperăm — că Faguet are idei foarte clare și precise asupra subiectului său.

Faguet deosebește trei scopuri în cetit: cetim să ne instruim, ca să judecăm, ori ca să ne procurăm plăcere. In cartea sa, criticul francez are în vedere numai pe acest din urmă.

Pentru cetit, în general, un singur principiu care se aplică la toate operele există: să cetim fără grabă, rar. In colo, principiile variază cu natura scrierilor.

Astfel, cărțile de idei trebuesc cetite nu dintr'o bucată, ci revenind mereu, pentrucă autorul-cugetător nu poate da de-odată ideia sa întreagă, ci o complectează și desvoltă cu cît înaintează în expunere. Pentru astfel de cărți, cetirea va fi o discuție continuă cu autorul: numai astfel îl pătrunzi pe deplin și în același timp îți pui mintea în lucrare—ai plăcerea de a cugeta.

Din contra, pentru cărțile de sentiment, romane și povestiri, trebue să ne lăsăm furați de autor, să nu-i opunem cugetarea rece. Bine înțeles, nici aici reflexiunea proprie nu-i exclusă; ea va consta însă a compara tipurile date de autor cu ceia ce cunoaștem din experiența vieții și din analiza sufletului nostru. Cine, cetind un roman, se oprește numai la iluzia vieții pe care i-o dă autorul, nu va gusta atît de intens plăcerea cetitului ca acel ce îi analizează din punctul de vedere al adevărului tipurilor și vieții.

Piesele de teatru trebuesc și ele cetite: tocmai pentru a le putea aprecia în sine, liberi de iluzia scenei și de jocul artiștilor. Important e însă cum trebuesc cetite piesele. Mai întîi nu toate piesele pot fi cetite, ci numai cele bune. Apoi trebue să ne silim, cetindu-le, să vedem personajele jucînd, după cum le vede și dramaturgul cînd scrie; să cetim dar cașicum am asista la o reprezentație imaginară a piesei. Dar tocmai asta ne dă criteriul pentru a deosebi o piesă bună de una rea: pe cea bună o putem *vedea* cetind-o, pe cea rea nu. Apoi e bine să cetim piesele și pentru a aprecia stilul, care variază cu personagele, și pentru a ne da samă de partea proprie a autorului, ideile și sentimentele sale,—lucruri foarte interesante de studiat într'o piesă bună.

Dar poezia cum trebue cetită? Cel puțin de două ori, spune Faguet: întăiu încet, pentru înțeles, apoi tare, pentru armonie. Dar pentru a aprofunda bine o bucată în versuri, trebue s'o înveți pe dinafară, așa ca s'o poți spune în gînd cînd te preumbli singur, ori cînd... ai insomnie.

Criticul francez recomandă cetirea autorilor obscuri ca o gimnastică pentru minte, căci o silim să lucreze mai intens, iar a autorilor răi ca un mijloc de educație estetică, pentrucă ne formăm gustul prin contrar, așa că putem apoi aprecia mai temeinic pe autorii buni, cum și ca să ne descărcăm pe autorii slabi răutatea sufletului și astfel să fim mai buni în relațiile sociale.

Faguet consideră amorul propriu, timiditatea, pasiunile și spiritul critic (în sensul rău al cuvîntului) ca dușmanii cetirii: ele ne fac să invidiem superioritatea altora, să așteptăm părerile altora asupra operelor, să pierdem libertatea de judecată și să tindem a vedea numai rău în toate.

Există un spirit critic, nevoia de a examina și de a înțelege, care tocmai ajută cetitul și mărește plăcerea; pe acesta trebue să-l cultivăm.

Pentru cetirea criticilor, Faguet stabilește următoarea deosebire: pe istoricii literari, care ne dau date asupra epocii, să-i cetim înainte, pentrucă astfel avem putința de a înțelege mai bine un autor; pe critici însă să nu-i cetim decît în urma operei literare, pentruca să nu ne impue punctul lor de vedere.

O ocupație de mare însemnătate este recetitul. Deși e considerată mai mult ca o ocupație de bătrînețe, cetirea din nou a unei opere cetite mai de mult e foarte folositoare oricînd: înțelegem mai bine, descoperim frumuseți pe care nu le observasem la alte cetiri anterioare, comparăm impresiile pe care ni le face, la două epoci diferite ale vieții, aceiași operă și deci facem un fel de bilanț al sentimentalității și inteligenții noastre. Bine înțeles, nu vom ceti din nou decît operele de valoare.

Cam acestea sînt, desbrăcate de veșmîntul strălucitor în care autorul le învălue, ideile generale pe care criticul francez ni le dă în cartea sa asupra artei de a ceti.

Va găsi cetitorul că acum știe mai puțin decît înainte ce-i această artă de a ceti?

Atunci vina e desigur a rezumatului și cetitorului nu-i rămine decit să se adreseze originalului, care-i va procura citeva ceasuri de cea mai curată mulțumire.

*

Dr. Madeleine Pelletier. *L'émancipation sexuelle de la femme.* Paris, Giard et Brière, 1912.

Cită vreme e vorba de partea negativă, de critica unei stări sociale, situația pe care o au teoreticianii claselor oropsite este totdeauna foarte ușoară. Ei au la indămină atita material pentru a demonstra nedreptățirea, suferințile împotriva cărora se ridică sint atit de strigătoare, absurditatea alcătuirii sociale în unele privinți e atit de vădită, incit adesea nici chiar adversarii nu pot contesta, cind sint de bună credință, temeinicia criticii lor.

Imi aduc aminte de felul cum combătea d. Xenopol socialismul, în cursul său de istorie, pecind eram la universitate. Ca să pue într'o lumină comică ceia ce ar fi fost, după d-sa, partea... constructivă al marxismului, d. Xenopol împingea până la absurd concluziile la care ar fi trebuit să ajungă socialiștii, dacă ar fi căutat să schițeze, în mod logic, planul unei societăți viitoare, bazată pe deplina egalitate. Și cu acea ironie cunoscută a sa, distinsul profesor dovedea imposibilitatea unei societăți ideale, în care poetul genial ar fi egal cu un cismar, de pildă... Cu toate acestea, d. Xenopol admitea toată critica făcută de socialiști alcătuirii societății actuale, recunoștea toate nedreptățile de care sufere clasa muncitoare.

In societatea de azi femeia e nedreptățită și sufere,—indoială nu poate fi. Și dr. Madeleine Pelletier expune cu preciziune și claritate multe din aspectele stării nefericite pe care femeia o are, făcind să reiasă limpede situația privilegiată—in toate privințile—a bărbatului.

Dar dacă in partea negativă a expunerii sale autoarea ne dă asupra stării de azi o critică a cărei justeță nu va fi contestată de nimeni, cind e vorba de partea constructivă, de ceia ce ar trebui să se facă pentru a se aduce îndreptare răului, ni se pare că multe din soluțiile extreme ale sale vor fi cu greu primite de mentalitatea obicinuită.

Cine, în adevăr, nu va recunoaște că avem astăzi două morale sexuale foarte diferite: toată libertatea pentru bărbați,—cele mai mari restricțiuni pentru femei? Cine va nega că însăși ideia de „cinste" are înțelesuri diferite, după cum se aplică unui sex ori celuilalt? Cine nu va recunoaște că chiar in căsătorie, în familie, femeia are o situație inferioară?

Dar se vor primi oare cu aceiași ușurință idei ca aceia că femeia, pentru a putea avea relațiuni sexuale, chiar și fără să se mărite, să aibă dreptul de a avorta ori de cite ori interesul ei o cere? Se va admite pentru fete același drept de a renunța la virginitate, pe care băeții și-l iau așa de timpuriu?

Evident că morala curentă se va modifica cu greu in aceste privinți. Astfel, deși știm cu toții (și de obiceiu lucrul nici nu se ascunde prea mult) că avorturile se practică pe o scară destul de intinsă in familii, e totuși foarte probabil că o lege care ar decreta libertatea avortului ar stirni energice protestări. Și cu toate acestea, practicindu-se clandestin, avortul primejduește adesea viața pacientei, provocindu-se de către persoane fără competență. Dar prejudecățile sint mai puternice decit logica și bunul simț.

Autoarea însă are curajul să susție dreptul la avort pentru femeia care—din orice pricină—nu vrea să aibă copii. Și argumentația ei e foarte justă: abstinența și avortul duc la același rezultat: lipsa copilului; de ce nu se condamnă abstinența? E crimă, spune

autoarea, să ucizi copilul născut, odată ce e născut; dar un avort în primele luni, cind copilul nu-i încă o ființă, de ce ar fi crimă?

Dar ideia dreptului la avort odată admisă, fatal o duce pe autoare la concluzii și mai îndrăznețe. Dacă interesul neamului e ca el să se perpetueze prin procreare și dacă statul, de frica depopulării, ia măsuri in consecință, dr. Madeleine Pelletier susține că depopularea e considerată greșit ca o primejdie: e din contra un bine,—e un semn de civilizație superioară, reprezentind triumful individului asupra speciei. De altfel, intreabă autoarea, decit să se nască indivizi mulți, nu e bine să se nască puțini și să fie crescuți cu îngrijire, așa că mortalitatea să se reducă la minimum? Rezultatul ar fi același pentru specie, dar e mai bun pentru individ.

Foarte logic. Dar nu e destul ca o idee să fie logică pentruca să fie primită: sint atitea interese și prejudecăți cu care are de luptat...

Și ideile femenistelor à outrance sint astăzi așa de îndrăznețe față de morala curentă, ele deschid perspective atit de neașteptate, incit nu-i de mirat că produc în genere un fel de sentiment de spaimă.

Aceasta explică în parte atitudinea pe care o au bărbații, uneori chiar și spiritele cele mai deschise, față de revendicările femeniste.

M. C.

REVISTA REVISTELOR

Flacăra. In No. 13 cetim o convorbire cu d. *Haret* asupra **mișcării noastre literare** D. Haret arată și d-sa că una din cauzele mișcării literare intense din ultimul timp este răspîndirea culturii la sate și deșteptarea gustului pentru cetit, ajutată și prin înființarea celor 700 de biblioteci rurale.

In privința sprijinului dat scriitorilor, d. Haret spune că a făcut tot ce i-a stat prin putință, dar, zice d-sa, a avut nenorocul ca venirea d-sale la minister să coincidă totdeauna cu criza.

In privința încurajării literaturii de către stat, d-sa e de părere că statului îi incumbă asemenea datorie, pe care însă „trebue să o facă cu price„perea *adevăratelor interese* ale cultu„rii și *fără nici o altă preocupare* de„cît aceia de a servi aceste interese".

Asupra lucrurilor pe care le-am subliniat noi mai sus, s'ar putea scrie un articol de actualitate de 25 pagini, cu foarte multe ilustrații în text.

In No. 17, d. Arion scrie un articol despre „Stat și literatură".—Poeți-funcționari—da; funcționari-poeți—nu, zice frumos și just d-sa.

Luceafărul (No. 3). D. *Sextil Pușcariu*, intr'un articol intitulat **„Grupări literare și idei politice"**, ajungînd cu povestirea d-sale pe la 1880, găsește ocazia să aducă elogiile sale guvernului actual al d-lui Carp, al cărui program „anunțat", spune d. Pușcariu, este „pătruns de un spirit mai de„mocratic de cum ar fi putut formula „un partid socialist". (Probabil că d. Pușcariu vorbește de cunoscuta „eftenire a traiului"). După ce arată că d. Carp este mai socialist decît socialiștii, adaogă că conservatismul d-lui Carp e „mai mult un control față de „primirea lipsită de spirit critic a tot „ce e nou, o stăvilire a tendințelor „prea liberale de a aduce inovațiuni „ce pot altera firea noastră romînească „și a rupe firul tradițiilor". (E vorba de legile agrare, de Cassa Rurală, de obștiile sătești, de legea contra trusturilor arendășești, de băncile populare, acele inovațiuni *liberale* „ce pot altera firea noastră romînească și a rupe firul tradițiilor").

Tare e slăbuț d. Pușcariu în sociologie și politică! Ca să fim drepți, trebue să recunoaștem că reușește mult mai bine în cronica teatrală. Cine nu-și aduce aminte cît de drăguț a portretat astă primăvară pe d-ra Tina Barbu...

Noi am sfătui pe d. Pușcariu să se țină mai bine de dicționar și să se lase de sociologie și teatru. Ba chiar avem dreptul să i-o cerem, căci d-sa este subvenționat cu cîteva zeci de mii de franci de ministerul de instrucție al guvernului d-lui Carp (vezi mai sus calitățile eminent-socialiste ale acestui guvern), iar la acești franci contribue și cetățenii liberali cei cu „inovațiunile" și cu „alterarea firii"...

Acum ceva mai grav. Vorbind de socialiștii care au trecut în partidul liberal, onorabilul domn Sextil Pușcariu, reprezentantul guvernului Carp la Cernăuți, nu simte nici un prisos de afluență în vasele capilare ale obrajilor săi, cînd scrie aceste cuvinte: „ei au pă„răsit steagul pentru favorurile perso„nale ce li le oferea un partid politic".

La revista noastră sînt mai mulți din acești „ei". Doi, d-nii Stere și dr. Cantacuzino, o conduc chiar. Până cînd acest domn nu va *dovedi* adevărul afirmației sale, și aceasta chiar în revista „Luceafărul", va rămînea un calomniator ordinar.

Ne pare rău că sîntem atrași pe acest povîrniș neliterar și vulgar de o pagină din „Luceafărul" d-lui Goga, prietenul și colaboratorul nostru. De altmintrelea sîntem siguri că, preocupat de dureroasa afacere pe care o cunoaștem cu toții și lipsind poate și din Sibiiu, d. Goga nu are nici cunoștință de această urîtă ispravă a partizanului cernăuțean al elitei sociale bucureștene.

Arhiva Genealogică (No. 1, Ianuar 1912).

O revistă de specialitate, consacrată genealogiei familiilor boerești romîne, mai ales moldovene. Apare odată pe lună. Pentru orice privește redacția și administrația, a se adresa d-lui *Sever de Zotta*, Aleia Principesa Maria, Iași.

Versuri și Proză, care minte probabil din pura plăcere de a minți, e recenzată pentru ultima oară în „V. R.".

La Nouvelle Revue (Ianuar 1912).

Intr'un articol intitulat **„Armata chineză"**, *Antoine de Tarlé* schițează în linii mari organizația armatei marelui imperiu asiatic. Cel dintâiu care în timpurile mai nouă s'a gîndit să organizeze în China un corp de oaste instruit europenește a fost Juan Che Tai, și ceia ce l-a îndemnat la aceasta a fost o înfrîngere pe care China a suferit-o dela Japonia în 1894. Succesul lui Juan Che Tai a îndemnat pe împărăteasă să-și procure o armată națională, care să se poată măsura cu armatele celorlalte popoare civilizate. In contra realizării acestei dorinți au stat unele împrejurări, cum e de pildă recrutarea, care se face prin angajare voluntară, și desconsiderarea în care era căzută cariera armelor în imperiul celeștilor până în timpurile din urmă. Pentru a se combate acest din urmă rău, s'au creat școli militare și s'a căutat să se ridice situația materială și morală a oștenilor. Totuși până acum ofițerii chineji sînt încă cu totul inferiori ofițerilor altor popoare. In schimb, soldații chineji sînt voinici fizicește, și lipsiți de acea nervozitate care se observă la alte neamuri; par însă plictisiți și nu sînt tocmai bine întreținuți. Chiar și armele de care China dispune sînt de prea multe sisteme — unele de sisteme cam vechi — și deci aprovizionarea cu munițiuni și distribuția lor e cam grea. Apoi soldații sînt puțin exercitați în mînuirea armelor. Dar ceia ce e mai grav e că soldații chineji sînt cam indisciplinați,— lucru ce se vădește de altfel astăzi prin marele număr de defecțiuni și de treceri de partea revoluționarilor, ce se observă în armata chineză.

Revue des Deux Mondes (Ianuar). Intr'un articol asupra **organizației imperiului britanic**, *Pierre Leroy Beaulieu* expune teoriile la ordinea zilei asupra acestei importante probleme. Se știe că coloniile engleze se bucură de libertatea cea mai deplină. Fiecare e stăpînă pe legislația ei internă, civilă, criminală, administrativă comercială, socială, putînd organiza după voe forțele ei de uscat și de mare. Fiindcă această libertate părea anarhică, lordul Salisbury a propus la 1886 convocarea periodică a unor conferinți coloniale, care să găsească mijlocul de a întări legătura între metropolă și fiicele ei emancipate. La 22 Mai 1911, cu ocazia sărbărilor încoronării a avut loc la Londra, pentru a 6-a oară, conferința delegaților guvernului englez și a delegaților guvernelor coloniale. La această conferință importantă, la care

au luat parte cele mai de samă personalități ale imperiului britanic: Andrew Fischer, șeful guvernului socialist al Australiei, sir Wilfrid Laurier, primul ministru al Canadei, generalul Botha, șeful guvernului Africei de Sud, —primul ministru Asquith în cuvintarea de deschidere a arătat că soluția cea mai înțeleaptă a organizării imperiului britanic, care trebue să evite și centralizarea și dezagregarea, trebue căutată într'o combinare a autonomiei coloniale cu dezvoltarea și apărarea intereselor comune, fără de care unitatea imperiului nu poate fi decit zădarnică și fragilă. In sinul conferinții, unele spirite, pătrunse de doctrina imperialismului pur, adoptat de partidul conservator englez, au accentuat necesitatea unei uniuni cit mai strinse. Primul ministru al *Noii Zelande*, sir Ioseph Ward, a propus chiar constituirea unui parlament federal, care să fie un fel de consiliu de stat imperial. Deși autoritatea acestui parlament ar fi limitată numai la unele materii, prin înființarea lui autonomia coloniilor ar fi desigur restrinsă. In caz de neințelegeri in sinul acestui consiliu, minoritatea ar trebui să se supue majorității, și o colonie ar putea să fie obligată să adopte un sistem de apărare militară sau navală, sau un regim vamal pe care-l dezaprobă, tulburindu-și astfel viața ei economică sau sistemul său financiar. Asquith, Laurier, Botha au combătut proectul parlamentului federal. Cel din urmă a spus că un asemenea organ, amestecîndu-se in afacerile particulare ale diverselor colonii, nu ar putea produce decit conflicte, și că ceia ce unește mai ales diversele popoare, care sint sub drapelul britanic, cu patria mumă e in primul rind libertatea de care ele se bucură. Partidul liberal englez crede că felul viitor de organizare a marelui imperiu britanic nu poate fi decit opera inceată a timpului. El se teme să se arunce cu imprudență în proecte de uniune prea strinsă și prea rigidă, care ar putea fi interpretate in diversele părți ale imperiului ca o micșorare a autonomiei locale. Innainte de a se lega prea strins, coloniile imperiului trebue să se cunoască, și marea utilitate a conferinților imperiale e stabilirea contactului intre reprezentanții cei mai calificați ai părților celor mai diverse ale imperiului. Numai astfel va fi mai tirziu posibilă o acțiune comună.

La Revue (Februarie 1912).—

O serie de reflecții interesante ne dă in **„Majestatea sa copilul"** cunoscutul pedagog *Gabriel Compayné*. Pentru ce iubim azi așa de mult copilul? Poate, pentrucă omenirea, cași omul, pe măsură ce îmbătrinește se apropie de copil și de aceia îi iubește; ori pentrucă avind astăzi mai puțini copii, voim să-i creștem și să-i ferim mai bine; ori că ne-am convins in fine de dreptul de fericire al copiilor și voim să-i facem fericiți innainte de a-i face savanți și ințelepți.—Oricare ar fi adevărul, e sigur însă că în secolul trecut cași in cel ce incepe se dă o mare atenție acestei vriste in toate privințile.

Literați ca André Lichtenberger, frații Margueritte, etc., incearcă să analizeze sufletul delicat și să definească stările lor sufletești așa de vagi și greu de precizat; pedagogia s'a ramificat in zeci de științi speciale: pedoscopie, pedologie, pedonomie, etc., care toate tind să descopere natura copilului și se intrec in ingenuozitatea ipotezelor și teoriilor. — Ceia ce reesă cu oarecare claritate din ele e că nu putem identifica sufletul copilului cu al adultului; dar nici nu putem admite intre ele o deosebire radicală; că copilăria, deși nu-i decit o etapă in mersul progresiv al evoluției umane, are totuși caracterele sale bine definite.—Copilul își are viața sa proprie, fizionomia originală, caracterizată printr'un belșug de imaginație, uneori prin senzibilitate, prin greutatea de a abstrage și prin o intensă nevoe de mișcare; aceasta nu se poate contesta.

Nuova Antologia (Ianuar 1912).

Luigi Bodio: **Emile Levasseur**. Emile Levasseur, mort anul trecut la 10 Iulie, in vristă de 83 de ani, a desfășurat o activitate prodigioasă. Era in același timp profesor la Collège de France, de „istoria faptelor și doctrinelor economice", la conservatorul de arte și meserii, de „economia și legislația industrială", și la școala liberă de științi sociale, de „geografie economică și statistica". In afară de această activitate didactică, el a publicat o serie de opere magistrale și nenumărate articole, relațiuni și conferenți. Fost elev al școalei normale superioare, el își luă diploma in științile istorice, care îi formară baza tuturor cercetărilor sale. In adevăr, el scrise intăi istoria claselor muncitoare, in Franța, din epoca Galeiromane până la 1879, in o serie de volume, pe care apoi o continuă până la anul fatal 1870, și, mai tirziu, adaogă incă un volum: „Les questions ouvrières et industrielles sous la troisième république". A mai scris diverse tractate de economie politică și savante monografii asupra fondului salariilor, reluind teoria cantitativă, așa cum fusese formulată de Stuart Mill, pentru a arăta cu cit sint mai complexe fenomenele in timpurile noastre. Dintre chestiunile contemporane, se ocupă cu socialismul, supt variatele sale forme și totdeauna cu multa seninătate de judecată și fără patimă. In anii din urmă a vieții sale, are curajul să intreprindă o operă mare, istoria comerțului Franciei, o operă paralelă cu istoria claselor muncitoare, și care ea împărțită în două părți, adică dela epoca gallo-romană până la 1879 și, apoi, dela Revoluție până în zilele noastre.

Geografia fu al doilea obiect de predilecție al său. Incă dela 1862 începu să scrie asupra marilor căi de comunicație ale globului, iar la 1865 asupra descoperirilor geografice in continentul african. După dezastrul din 1870, el desfășură o mare activitate spre a reforma invățămintul geografic: el scrise o mare serie de manuale pentru tot felul de clase, însoțite de atlasuri potrivite. Istoric, economist și geograf, Levasseur ocupă și un loc însemnat în știința statisticei. Opera sa, in trei volume, „Sur la population française", este un curs excelent de demografie, sprijinită pe statistica comparată. O operă deasemenea însemnată e și acea intitulată „Superficie et population des contrées de la terre". El fu unul din membrii fondatori ai institutului internațional de statistică. In Italia, fusese ales membru al academiei „Dei Lincei", incă dela 1883.

Deutsche Rundschau (Ianuar 1912). **„Concepția asupra vieții a lui Adolf Harnack"** se intitulează un articol iscălit de inițialele *L. B.*, in care autorul analizează părerile marelui istoric al religiei asupra diferitelor chestiuni religioase, politice și sociale, așa cum apar in cele patru volume de cuvintări și studii publicate de curind subt titlul „Aus Wissenschaft und Leben" (Giessen, Tepelman, 1911). Harnack este una din personalitățile cele mai marcante ale Germaniei de astăzi și părerile lui au o deosebită însemnătate. Chestiunile atinse de el sint prea numeroase spre a putea fi analizate intr'un scurt articol, și autorul nu atinge decit numai pe unele din ele. Față de pretenția celor de astăzi de a intrece cu mult generațiile trecute de a poseda o concepție superioară asupra lumii, Harnack se arată sceptic. El crede că fie-

care din generaţiile dintre 1760 şi 1850 ar putea cu drept afirma că au avut oameni mai mari, că au gindit mai puternic şi au trăit prefaceri sufleteşti mai puternice, decit timpul nostru. E adevărat, zice el, astăzi ideile au ciştigat în răspîndire şi prin aceasta s'au născut multe probleme politice şi pedagogice, dar ce are a face răspîndirea unei idei, faţă de adîncimea ei? Simt şi judecă oamenii de astăzi mai adînc şi mai nou decit un Kant, un Humboldt sau un Goethe? Tot aşa judecă el şi în privinţa moralei „moderne". Spiritul etic în senzul evangheliei, zice el, trebue să fie fundamentul dezvoltării noastre. Chestiunea sexuală şi a căsătoriei nu poate fi rezolvată decit în aplicarea monogamiei, care astăzi nu există. Socialdemocraţia este considerată de el ca o piedică în dezvoltarea statului, pentrucă ea nu doreşte vre-o reformă, fie ea cit de mare, ci aşteaptă salvarea numai dela o radicală rupere cu trecutul. Partizanii socialismului sînt educaţi în credinţa că orice lucrare pozitivă ar fi fără de folos în timpul de faţă şi o nouă clădire a viitoarei societăţi nu se poate înnălţa decit pe ruinile celei de astăzi. Totuşi Harnack nu ajunge la o concluzie pesimistă, ci la concluzia că cu cit socialdemocraţia va deveni mai puternică, cu atit va deveni mai puţin primejdioasă, deoarece tot în mare măsură va trebui şi ea să conlucreze. A conlucra însă înseamnă a te pune pe terenul prezentului şi a lucrurilor aflătoare. O altă primejdie vede Harnack în conflictele confesionale. El consideră, cu drept cuvint, partidul aşa numit politic al „centrului" ca un partid confesional şi dovedeşte acest lucru cu fapte. În privinţa libertăţii religioase, el, care a luptat totdeauna pentru libertate, ajunge acum în urma diferitelor tulburări din biserica protestantă să ceară o „ocrotire" pentru principiile bisericii evangelice, mai ales pentru personalitatea lui Isus.

Sozialistische Monatshefte (Ianuar 1912).

Eduard Bernstein: **Paul Lafargue**. Moartea lui Paul Lafargue a răpit socialdemocraţiei franceze pe unul din luptătorii cei mai dezinteresaţi, mai energici şi mai culţi. Născut din părinţi bogaţi, în ale căror vine singele francez era amestecat cu singe indian şi de Negru, el vine ca copil în Franţa spre a-şi face studiile liceale şi universitare. Conştiinţa că şi el, în parte, aparţine unor rase supuse şi străine culturii europene, pare să fi influenţat de timpuriu cugetarea sa. Acest lucru se poate vedea din concepţia sa asupra culturii în toate lucrările sale etnologice şi sociologice. Se poate caracteriza această concepţie ca un romantism culturalo-filozofic: scepticism faţă de cultura înnaintată a popoarelor europene şi o mare simpatie pentru obiceiurile şi instituţiile populaţiilor sălbatece. Cit de puternic trăia în el acest romantism, o probează şi felul morţii sale, care trădează la el şi influenţa acelor elemente din doctrina fourieristă, care tind la concepţia epicureică a vieţii: etica lui Lafargue prezintă un pronunţat caracter individualist, cu totul în contrazicere cu teoriile sale economice comuniste. Asemenea contraziceri apar des în scrierile lui Lafargue, care ni se arată cind ca sociolog evoluţionist, cind ca absolutist, apără citeodată idei antiistorice, deşi susţine cu tărie metoda istorică, se pierde uneori în speculaţii metafizice şi utopii, deşi crede că e un dealectician pur materialist. Toate aceste contraziceri îşi au rădăcina în felul său de a simţi, sînt sincere manifestări ale sufletului său. Astfel el susţine, în mod cu totul neistoric, că vechii patricieni şi baronii feudali aveau o mai înnaltă concepţie asupra moralei,

findcă ei condamnau procentarea banilor. Această părere a sa devine interesantă, cind aflăm, după comunicările nepotului său Edgar Longuet, că Lafargue primind în 1901 o moştenire de 160.000 fr., a împărţit-o în zece părţi, pentru cei zece ani pe care-i mai voia să-i trăiască, şi a cheltuit-o aşa, fără a o depune undeva spre a-i produce procente. Romantismul său era simţire adevărată.

Lafargue a contribuit mai mult decit oricare altul pentru răspîndirea teoriilor lui Marx în Franţa; el a fost unul din fondatorii şi colaboratorii revistei săptăminale *Egalité*, care a apărut în 1877 la Paris, supt redacţia lui Jules Guesde, şi fu cea dintăi revistă marxistă în Franţa. Fu deasemenea colaborator la „Revue Socialiste", fondată de Benoit Malon în 1879, şi colaboră la programul din 1880. Acest program, numit „programme minimum", fu pricina diviziunii partidului, din pricina propunerilor sale practice, unele aproape absurde.

Lafargue, împreună cu Guesde şi Deville rămaseră în fruntea fracţiunii marxiste, pe cind Brousse, Joffrin, Fournier, Malon se despărţiră, formind un alt partid, al „posibiliştilor". Lupta dintre aceste două fracţii fu foarte dăunătoare, căci ea favoriză anarhismul. Nu mică însemnătate au şi lucrările lui Lafargue asupra chestiunilor preistorice, ca formarea miturilor religioase, etc.

Savremenik (Agram, Ianuarie).

Interesant şi pentru noi cuprinde articolul profesorului *Jagić*: „**Şederea mea în Berlin în** 1871–2". Jagić e unul dintre cei mai mari Slavişti din Europa. Croat de lingă Agram de origine. Fost profesor de limbile slave la universitatea din Viena până acum doi ani, cind, împlinind virsta legală de 70 ani, a eşit la pensie. E membru al mai multor mari academii din Europa şi *membru de onoare al Academiei Române*. În această „amintire" a sa, Jagić povesteşte că la 1871, pe temeiul scrierilor sale filologice de mare valoare, universitatea din Odesa l-a chemat aici profesor de filologia comparată. Şi atunci, deşi erudiţia lui era deja cunoscută, a crezut că totuşi îşi va împlini şi mai bine chemarea, dacă va mai asculta vre-un an cursurile de limba sanscrită, temelia filologiei comparate. De aceia, *în virstă de 33 ani*, însurat şi cu 2 copii, se duse în acelaşi an *să asculte* la Berlin pe vestitul sanscritist de atunci Weber. Acesta, spune Jagić, nu avea mai mult decit *10 auditori*, care de cele mai multe ori *scădeau la 5*.

Munca lui Jagić, o inteligenţă de elită, ne poate sluji de pildă nouă, care credem că numai cei fără talent muncesc.

Narodno Stopanstvo (Sofia, Fevruarie).

Arată, între altele, ce mare folos aduce Bulgariei iniţiativa *Camerei de Comerţ* din Sofia cu deosebire, care deseori şi în multe localităţi înfiinţează, *pe socoteala ei*, cursuri publice practice pentru micile meşteşuguri. Astfel, a deschis deja un curs de cusătorie în satul Ferdinand, în care să se înveţe 3 luni de zile; în Berkovica a deschis un curs de cizmărie; iar în Vratca a înfiinţat un curs de negoţ. Cursurile acestea sînt predate de Bulgari, care mai întăiu au fost trimişi de s'au specializat pentru ele în Germania (cusătoria), în Austria (cizmăria) şi în Elveţia (negustoria).

Spune că în Bulgaria lipsesc foarte mult şcolile de meserii. De aceia aceste cursuri, împlinind golul acesta, contribuesc mult la ridicarea meseriilor; căci la ele s'au înscris şi se înscriu mulţi ucenici.

Apoi mai arată că *Camera de Industrie* din Sofia a trimis, *pe socoteala ei*, pe un tînăr bulgar din orăşelul

Tirn, ca să se ducă, citva timp, în Viena și Berlin, spre a se specializa acolo în practica comerțului ; pe altul din Sofia— în Berlin, spre a se specializa în facere de oglinzi ; pe altul —în Viena, spre a se specializa în faceri de șăpci și florărie.

În această privință — dar nu și în altele, cum se crede la noi—Bulgaria, anume Camerele de Comerț și Industrie dintr'însa, au cu ce să ne slujească drept pildă și îndemn de cum să *naționalizăm* și noi meseriile și comerțul nostru.

Slovenski Jug (Belgrad, Ianuarie). Arată rostul societății cu caracter național sirbesc numită „Narodna Odbrana" („Apărarea Națională"), întemeiată în Belgrad după criza cu anexarea Bosniei și Herțegovinei la Austria în 1908. Spune că această anexare a arătat încă odată că nu e o vorbă, ci o realitate năzuirea Austriei, prin „Drang nach Osten", spre Salonic. Dar prin această tendință germană e primejduită existența ca nație, nu numai ca stat independent, a Sirbilor. De aceia „Narodna Odbrana" are drept scop de a pregăti și întări pe Sirbi pentru orice altă primejdie viitoare.

Și pentru aceasta ea lucrează: 1) să întărească conștiința națională în popor, prin conferinți sau lecții publice, de care, numai în 1909, membrii au ținut peste 100 în *diferite* localități din Sirbia; 2) să întărească cavalerismul, bărbăția și avîntul, în suflete prin crearea a cit mai multe societăți de gimnastică în *toată* Sirbia; și 3) să creeze un fond de rezervă în bani, prin daruri dela patrioții Sirbi, fond care s'a și început în 1909, cind, numai în acest an, s'au adunat peste 24 mii lei (dinari).

The North American Review (Decembrie. 1911).—*Florence Leftwich Ravenel*—„O femee critic al femeilor"—caracterizează opera literară a scriitoarei *Arvede Barine*, pseudonimul d-nei *Charles Vincens*, cel mai puternic geniu dintre scriitoarele franceze, după *M-me de Staël*. Fără îndoială, opera principală a d-nei Vincens e „*Portraits de femmes*". Figurile cele mai interesante, din care apare mai evident și sufletul scriitoarei, sint Carmelita *Sta Teresa de Ahumada*, *Jane Carlyle*, *George Eliot* și *Sonia Kovalevsky*. Trebue să adaog că d-na Vincens era protestantă de o severitate puritană și a început să scrie la o virstă, cind omul începe să simtă înțelesul trist al vieții, nu numai din cauza presimțirii apropierii veșnicului sfirșit, dar și din cauza maturității minții : filozofia vieții, serios făcută, nu poate fi decit tristă. Poate prin aceste împrejurări se explică factura atit de engleză a acestei scriitoare franceze, cit și admirația criticului ei.

Meritul d-nei Vincens e că străbate totdeauna prin opera scriitorului în sufletul omului, și anume în partea intimă a lui, care totdeauna e dureroasă. Ceia ce găsește dumnezeesc în viață însă e tocmai durerea și suferința pentru ideal. Simpatia ei e în special pentru Teresa de Ahumada, care a suferit atit de adinc în viață și-a contribuit atit de mult la crearea ordinului Carmelitelor; și pentru soția marelui scriitor Carlyle – Jane Welsh Carlyle. Ambele au suferit și s'au sacrificat în viață idealurilor lor, fără să rămie nimic pentru ele. Față de George Eliot e rece, și nu-i iartă legăturile cu George Henry Lewes. Pentru Sonia Kovalevsky are înaltă admirație, dar tragedia sufletului ei care a scoborît-o, încă tînără, în mormînt n'o înduioșează. Viața ei a avut strălucire și satisfacerea vanității : între aspirațiile omenești ale sufletului și tentația ambiției, ea a preferat pe cea din urmă. Scriitoarea, după părerea autorului, e femenistă, dar femenistă fără iluzii.

Contemporary Review (Decembrie, 1911, London).—În „Fiction and Romance", d. *A. C. Benson* face interesante observațiuni asupra caracteristicelor scriitorului romantic și realist, și arată care e legătura firească între estetică și morală. Scriitorul romantic, cași cel realist, pleacă dela lumea reală,—numai procedeul alegerii îl deosebește,—dar ambii *aleg* din viața reală. Intăiul nu inventează, ci schimbă proporțiile numai; al doilea reflectează *unele* lucruri din viață: niciunul nu ia dela olaltă amănunțimile ei. Ambii sint strinși, mai mult sau mai puțin, de convenționalitățile artei, dupăcum e strinsă și viața.

Ambii dau adevăruri din viață, dacă nu-și încalcă domeniile și nu confundă idealul cu realul sau dimpotrivă. Scriitorul romantic reprezintă viața mai mult cum ar dori să fie, de aceia dă momente de înaltă intensitate și persoane de proporție eroică. Intr'un înțeles, scriitorul romantic reprezintă o lume cași cea reală, în momente cînd toate forțele ei morale sint la zenit. Scriitorul realist caută să reflecteze lumea în momentele mijlocii de existență, nu în raza idealurilor. Nu cum ar trebui să fie viața îl interesează, ci cum este ea. Scriitorul romantic dă caracteristice ale însușirilor abstracte, nu caractere ale oamenilor vii: de aceia este logic în desvoltarea acțiunii până la monotonie. Personajele scriitorului romantic nu trebue să uite niciodată, cum uită oamenii vii, că reprezintă o virtute sau un viciu. Ele sint tipuri nu indivizi, și au rolul de a ilustra idealuri. Dar virtuțile cu cit sint mai înalte, cu atit sint mai simple, mai abstracte și mai puțin colorate în viață: de aceia sint mult mai greu de redat în artă. Nu-i de mirat, pentru ce eroii principali din scrierile romantice sint totdeauna mai puțin interesanți decit eroii secundari, care, neavînd sarcina să reprezinte virtuțile mari, prezintă mai multă variație în viața lor. Astfel Satan, în „Paradise Lost" al lui Milton, îl eclipsează cu totul pe Dumnezeu, din punct de vedere artistic. Din aceiași pricină Becky ajunge figura centrală în „Vanity Fair" al lui Thackeray, nu Dobbin ori Amelia; pentrucă de multe ori imperfecția e mai variată decit abstracțiile virtuților în artă. Scriitorul realist caută să dea cit mai mult iluzia vieții reale mijlocii – fără eroi și perverși, de proporție epică. El dă caractere nu caracteristice abstracte cu etichete de oameni: de aceia caută să desvolte psihologia persoanelor, nu să lege logic acțiunile.

Viața omului nu-i logică, iar oamenii nu sint excluziv răi și excluziv buni. În privința raportului între artă și morală autorul face observația : arta adevărată nu poate trăi decit inspirîndu-se din viața adincă a poporului, unde ea se desvoltă. Dacă artiștii se transformă într'o clică de esteți care nu pătrunde și nu simpatizează cu puterile vii și adinci ale generației lor, rezultatul e producția unui mijloc de petrecere, nu artă adevărată. Dar un popor nu poate trăi, fără să aibă în sufletul lui, înfipte adinc, sentimente morale, care sint în mod necesar produse de înseși condițiile vieții sociale. Un popor poate fi mai sever în concepțiile morale decit altele, dar nu poate fi popor, întrucit n'a intrat în descompunere istorică, care să fie indiferent față de morală.

Așa dar, dacă arta unui popor reprezintă sufletul acelui popor, ea nu poate face abstracție, nu se poate desface de sentimentele cele mai vitale ale lui. Nu e vorba de tendinți, ci de constatarea unei imposibilități de fapt. Arta, în înțelesul adevărat și mare al cuvintului, e totdeauna morală,—nu că trebue să fie morală, dar nu poate fi decit morală.

BIBLIOGRAFIE

Al. Dumas-Tatăl. *Maistrul Adam Calabrezul.* După o traducere veche prelucrată de M. S.. Biblioteca Minervei Nr. 106. Prețul 30 bani.

Emilie Tailler. *Succesul în viață.* Biblioteca Minervei No. 105 Preț. 30 b..

I. Ciocîrlan. *Inimă de mamă.* Nuvelă, Biblioteca Minervei No. 104 Prețul 30 bani.

Oscar Wilde. *Pescarul și sufletul său.* Traducere de D. Anghel. Cu un studiu asupra lui Oscar Wilde de C. Stere. Biblioteca Minervei No. 103 Prețul 30 bani.

D. Anghel. *Fantome.* 1911. București „Minerva". Prețul 2 lei.

Victor Cathrein S. J. *Concepție catolică despre lume în trăsăturile ei fundamentale cu specială privire la morală.* Călăuză apologetică în problemele mari ale vieții pentru toți oamenii culți. Traducere autorizată Bronislaus T. Th. Fabasski. Cartea întăia: Omul. Craiova Tip. Sache Pavlovici Prețul 1.95 b.

Mihail Dragomirescu. *Critică Dramatică.* 1904 București. Editura Steinberg Prețul 2.50 b.

D. C. Nădejde. *Memoriu prezentat Universităților din București și Iași.* 1911 Botoșani.

N. D. Cocea. *Spre Roma.* (Cu 60 ilustrații în text). Societ. de editură „Facla". Preț. 1 l..

Dr. Mircea Bruteanu. *In chestiunea sanitară. Direcțiunile generale sanitare.* 1911 București. Extras din „Revista Democrației Romîne" Imprimeriile „Independența".

Silvestru Moldovan. *Ardealul I. Ținuturile de pe Olt.* 1911 Brașov. Prețul 1 Cor. 80. Edit. Libr. I. Ciurcu.

C. Flammarion *Soarele și luna.* In romînește de B. Marian. Biblioteca „Lumen". Preț. 15 b.

L. Tolstoi. *Stăpîn și slugă.* Traducere de Mihail Negru. Biblioteca „Lumen" No. 91—92. Prețul 30 bani.

Georges d'Espardès. *Episoade eroice din viața marelui Napoleon.* De Radu F. Soreanu. Biblioteca „Luceafărul" No. 16. Prețul 20 bani.

Zach C. Panțu. *Contribuțiuni nouă la flora Ceahlăului.* 1911 București. Extras din Analele Academiei Romîne. Seria II. Tom. XXXIII Prețul 60 bani.

Mihail C. Sutzu. *Despre numismatica romînă.* 1911 București. Cu răspuns de D. A. Sturdza. Prețul 50 bani.

Dr. Augustin Bunea. *Stăpînii Țării Oltului.* București. Discurs de intrare în Academia Romînă. Academia Romînă XXXIV. Prețul 1 leu.

Vasile Alexandri. *Scrisori inedite.* Corespondența cu Edouard Grenier 1855—1885. Traduse și publicate cu o introducere de Alexandrescu-Dorna. Biblioteca pentru Toți No. 686. Prețul 30 bani.

Profesor Dr. L. Knapp. *Manual pentru moașe spre studiarea și învățarea cercetării pe dinăuntru și pe din afară a femeilor însărcinate și născătoare.* 1911. Praga, Carl Bellmann.

Dr. George Maior. *Romînia Agricolă.* 1911 București. Studiu economic. Ediția a doua revăzută și complectată. Prețul 3.50 bani.

1912. ANUL VII — FEBRUARIE. No. 2.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

M. Sadoveanu . . . . *Casa amintirii.*
I. Botez . . . . *Observațiuni asupra raporturilor dintre știință, artă și cultură.*
M. Codreanu . . . . . *Șarpele cu clopoței (Sonet).*
Sp. Popescu . . . . . *Femeia și taina (Poveste).*
P. Florinescu . . . . . *Despre învățămîntul profesional în Elveția (Scrisori).*
Mircea Dem. Rădulescu . *Noapte de vară (Versuri).*
Artur Gorovei . . . . *Comisia dela Buhalnița (Documente cu privire la istoria țăranului romîn.—Sfîrșit).*
I. Al. Brătescu-Voinești . *Scrisoare.*
Colaboratorii revistei . . *Documente omenești (Art. 252 C. P.).*
Em. Ciomac . . . . . *Istrate-Vodă (Versuri).*
Colaboratorii revistei . . *Note pe marginea cărților (Boîte à surprise.—Adnotațiuni la o recentă biografie a lui Gorki).*
St. O. Iosif . . . . . . *Sonet.—Mandolinate (Versuri).*
Ilie Bărbulescu . . . . *Din lumea balcanică (Asupra mișcării feministe la Bulgari și Sîrbi).*
G. T. . . . . *Cronica teatrală — Iași (Păpușile.—Hamlet.—Zile vesele după războiu.—Nepoftitul.—Manasse.—Actorii).*
G. Topîrceanu . . . . *Cronica veselă (Romanța gramofonului).*
I. V. Nantu . . . . . *Cronica veselă (Umbrela).*
T. Arghezi . . . . . . *Cronica teatrală—București (Teatrul Național: Lumină nouă.—Hamlet.—Exodul artiștilor).*
R. . . . . *Scrisori din Bucovina (Rezultatele recensemîntului din 1910).*
P. Nicanor & Co. . . . *Miscellanea (George Enescu.—Reclamagii.—Istorie contemporană.—Fragmente din articolele în care s'a vorbit despre poporanism în cei șase ani de cînd a apărut „V. R.").*

Recenzii: D. Anghel. „Oglinda fermecată"; M. Lungianu. „La Cruci"; Ludovic Dauș. „Satana".—I. S.—Dr. Urechia. „Răspuns domnului I. Bogdan".—C. V.—Henric Stahl. „Dela manevre".—R. F.—Sextil Pușcariu. „Contribuții la gramatica istorică a limbii romîne. Memoriul I. Contribuții la studiul derivațiunii. A. Bibliografie. B. Sufixul -ariu. C. Sufixele -as și - așiu. D. Sufixul -an".—G. F.—Const. Calmuschi. „Relațiunile politice ale Țărilor Romîne cu Rusia".—V. D.—

Revista revistelor: „Convorbiri Literare"; „Luceafărul"; „Flacăra"; Mihail Dragomirescu: „Jubileul lui Caragiale"; „La revue roumaine"; Jacques Dauguy: „Colonizarea interioară"; Frédéric Stackelberg: „China de astăzi"; H. Bergson: „Intuiția filozofică"; Hubert Lagardelle: Paul Lafargue"; Preistoricul Hoernes: „Origina și formele cele mai vechi de îmbrăcăminte"; Ch. André: „Ipoteza nebulară a lui Laplace și teoria capturii a lui T. I. J. See"; G. Beloch: „Studiile recente de istorie romană în Italia"; Elbert Richter: „Aria de regisor a lui Shakespeare"; Anton Bettelheim: „A suta și de nastere a lui Berthold Auerbach"; Eduard Bernstein: „Însemnătatea victoriei și urmările ei"; Radulovic: „Țăranul și politica"; „Bosanska Vila"; Russkoie Bogatswo"; Slandwood Cobb: „Greutățile partidului Tinerilor Turci"; Basil de Selincourt: „Ruskin".

Bibliografie.

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1912

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 150 de pagini.— Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.— Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.— Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.— Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.— Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 b..— Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

(vezi urmare pag. 3-a coperţii

Casa amintirii

Aveam în sfîrşit prilej să revăd pe un vechiu prietin, cu care fusesem tovarăş de bancă în liceu. Dela Bîrlad, cu trăsura, puteam ajunge pînă la moşia lui în două ceasuri. Avocatul care-mi apărase procesul, însă, nu-mi dăduse veşti tocmai bune despre Dorojan :

„A, e un om... (şi-şi răsfrîngea buzele cu nedumerire), e un om ciudat... cum să spun... nu mi se pare tocmai... (şi privindu-mă pe supt sprîncene, îşi tremura degetele răşchirate pe lîngă tîmplă). Cel puţin aşa mi se spune ;—eu l-am văzut numai odată ori de două ori. Politică nu face, legături cu nimeni n'are... stă închis ca un urs în bîrlog... Mă rog, ce face el acolo, la ţară ?... Viaţa asta, mă rog, o duce de ani şi ani de zile...

— Cine ştie! zisei eu cu îndoială. O să văd.

— Nu cred să te dumireşti. Unii spun că de cînd i-a murit nevasta s'a întunecat aşa.

— I-a murit nevasta ? Nu l-am văzut de mult, nici nu ştiam dacă s'a însurat.

— Da. A fost însurat. I-a murit soţia acu zece ori doisprezece ani..."

Am rămas deodată pe gînduri ; nu mai înţelegeam ce-mi spune avocatul. Mă gîndeam la prietinul meu de altădată, la Mihai Dorojan din liceu, băiatul plin de avînt, cu gesturile foarte repezi şi nervoase, cu vorbirea năvalnică şi încurcată, băiatul acela care avea une-ori o privire neagră şi pasionată pe supt sprîncene. In legănările trăsurii apoi, prin lumina dulce de sfîrşit de August, începui să-mi amintesc anii tinereţii şi prietiniei noastre. Era între noi legătura aceia caldă, cu tot sufletul, cu toate tainele, legătură romantică ca între doi amorezaţi, cu plimbări pe lună, cu discuţii nesfîrşite, cu păreri de rău cînd ne despărţeam pentru cîteva ceasuri : prietinia dela opsprezece ani, pe care n'o mai dai şi n'o mai găseşti mai tîrziu, în viaţa de interese şi de lupte...

Sticlirile de apă, care-mi fulgerau din cînd în cînd în mersul trăsurii, miriştile şi crîngurile, aveau ceva duios în lumina potolită : parcă se amesteca în lumina aceasta ceva din prietinia dusă, ceva din regre-

tul anilor pierduți. La optsprezece ani ești entuziast, visezi prefacerea lumii și ești amorezat. Amîndoi iubeam pe-atuncea. A, dar la Mihai Dorojan dragostea era complicată cu multe gînduri și multe suferinți. Fata lui cu ochii mari albaștri și totdeauna gînditoare—parc'ar fi fost pentru el un calău fără milă. Fiecare pas pe care-l făcea Dorojan în iubirea ei era întovărășit de îndoelile cele mai tragice, iar problema sărutării a fost pentru prietinul meu o adevărată catastrofă. Cînd m'am despărțit de el ca să plec la Paris, mi s'a mărturisit pentru ultima oară, cu pasiune și disperare : m'am înspăimîntat ; am înțeles abia atunci că el iubește cu adevărat... Eu am plecat fluerînd ușurel în lume, iubirea mea dela optsprezece ani a rămas să-mi fie dulce amintire.—Pe Dorojan nu-l mai văzusem de douăzeci de ani. Cu el ce se întimplase oare? Ne mai scrisesem din cînd în cînd o vreme. Intr'un răstimp îl știam fericit. Din dragostile și patimile lui izvorîseră la vremea aceia versuri foarte frumoase pe care le tipărise prin reviste. Un volum al lui fusese primit cu laude și cu speranțe. De zece ori doisprezece ani însă nici o scrisoare nu mai ducea veste dela unul la altul „peste ape și peste munți", cum zicea el. Muza tăcuse. Despre prietinul meu nu mai știam nimica...

Cu gînduri melancolice și cu strîngere de inimă, intrai deodată într'o ogradă largă de curte boerească : mă deșteptară ca dintr'un vis clopotele cailor, mai sonore, cu bătae mai rară. Mă ridicai din locul meu, coborîi în fața unei case curate, albe, cu cerdac larg, cu stîlpii de lemn năpădiți de ghirlănzi de rouruscă și trandafiri acățători.

Ograda era goală și tăcută. Numai departe, undeva, ling'o șură, o văcuță roșie privea neclintită la cîteva găini care ciuguleau în jurul ei. Vizitiul se dădu jos de pe capră și porni să caute „pe cineva".

Imi aduse într'un tîrziu pe un om mărunt, cu părul des, încîlcit și cărunt. Era îmbrăcat cu ițari și cămașă, și peste cămașă c'un surtuc negru, vechiu, de stofă foarte bună. Se opri înnaintea mea și mă privi cu sfială și cu bănuială.

Il întrebai :

„Acasă-i boerul ?

— Nu pot să vă spun, eu nu pot să știu bine... Dar ce poftiți?"

Vorbea cu jumătate de glas, înfricoșat parcă de ceva.

Ii spusei cine sînt, și-l trimisei să-și vestească stăpînul. Plecă cu pas domol ; la colțul casei ridică foarte încet o mînă și se scărpină în cap. Vizitiul se uita la mine într'un chip plin de înțelegere și dădu din cap,—cașicum știa el bine unde sîntem și cu cine avem de a face.

Omul cu surtucul vechiu se întoarse îndată ; era mai luminat la față ; vizitiul păru surprins.

„Pe-aici e închis totdeauna, îmi zise el c'un zîmbet. Boerul vă poftește pe dincoace. Dumnealui șade totdeauna în cellalt balcon, care dă spre asfințit și spre pădure... Se întoarse apoi spre vizitiu.

— Vin îndată, ca să tragem trăsura și caii în șopron. Numai să duc pe boer..."

Cum ocolii colțul casei, rămăsei uimit de priveliștea neașteptată care mi se deschidea. O grădină cu arbori mărunți se lăsa la vale, pe coastă lină, până la răchițile unui pîrău ; și dela pîrău, o pădure bătrînă, întunecoasă, se ridica pe coasta cealaltă domol, până departe, în cerul asfințitului...

Mă oprii o clipă ; omul deschise portița grădinii.

„Vă uitați la pădurea noastră ? îmi zise el zîmbind. Au venit și azi dimineață doi negustori pentru ea, da' boeru nostru nici nu vrea s'audă...

— De ce ?

— Eu știu ?... Da' poftiți, că boeru s'a înveselit cînd a auzit de numele dumneavoastră..."

In zîmbetul lui lucea o părere de recunoștință.

Inchise portița, iuți pasul și mă duse până le treptele unui balcon mare, cu stîlpi de piatră. Nici o floare, nici o podoabă : balcon larg, deschis asupra grădinii, asupra pădurii și asupra asfințitului.

Urcai repede treptele. Mărturisesc că-mi bătea inima. Și deodată mă oprii. Dintr'un jilț se ridicase înnaintea mea un om uscat, cu obrazul brăzdat, cu ochii înfrigurați. Era un om aproape bătrîn. Nu-l mai cunoșteam pe prietinul meu,—și cu toate acestea el era !

Simții în mine o strîngere amară : băiatul vioiu, tînărul plin de avînt și de vise, prietinul tinereții mele murise ! – Ba mai trăia,—dar trecuse prin furtunile patimilor și durerilor. Și totuși îi recunoscui glasul, îi recunoscui ochii, cînd îmi întinse mînile și mă trase în balcon spre el.

Mă întrebă cu o voce aproape liniștită, parcă ne despărțisem de o lună :

„Ce mai faci, Nicolene ?..."

Imi era parcă rușine să-i răspund : bine ! Ii strînsei mînile, îl privii lung. Rostii încet :

„Cît te-ai schimbat !"

Deodată își răsfrînse buzele. Voia să rîdă ; îi luceau dinți răutăcioși.

Apoi mînile-i căzură, se lăsă în jilț și mă pofti și pe mine alături de el, pe un scaun.

„Ce-ai făcut ? pe unde mai trăești ? cum o duci ?" mă întrebă el încet.

Ii spusei în puține cuvinte tot ceia ce-l putea interesa. Zîmbea ușor, dădea din cap, dar gîndurile parcă-i erau aiurea.

„Ce zici de pădurea ceia ?" mă întrebă el, întrerupîndu-mă deodată.

Mă oprii. Nu știam ce să-i răspund.

„Eu, aicea, trăesc de cinsprezece ani, vorbi el cu vocea-i scăzută.

Dela început era frumoasă pădurea. Dar cu cît trec anii, cu atîta mai frumoasă se face... Ei, dar te-am întrerupt. Spuneai că-ți merge bine în București... Spune înnainte... Am și eu a-ți spune destule!..."

Oftă, își încruntă sprîncenele și rămase cu ochii ațintiți asupra lespezilor de piatră cu care era pardosit balconul.

Jumătatea întîia de ceas a fost foarte penibilă. Din întreruperile lui, din ceia ce-mi spunea în răstimpurile mele de tăcere, înțelesei că ruina lui sufletească era legată de moartea nevestei și a copilului lui. Pufnea ușor pe nas, mărturisindu-și numai în frînturi nelegate nenorocirea, și mă fulgera cînd și cînd cu privirea lui de friguri.

După o vreme, ceva din căldura vechii prietinii ne apropiè mai mult unul de altul. Dorojan îmi zise, fără să mă privească.

„Eu știu, prietine, la ce te gîndești. Nu-i așa? O nenorocire este o nenorocire. In zdrobirea mea nu-i ceva firesc. E ca un fel de nebunie. Hm! de ce taci?"

In adevăr, tăceam.

„Hei, dragă, la optsprezece ani, am fost foarte buni prietini, n'aveam nici-o taină unul pentru altul. Și cu toate astea, nu ne cunoșteam. Cel puțin tu n'ai cunoscut în sufletul meu grăuntele de nebunie care azi pare a te mira. Ceia ce vezi nu te înșeală. Viața mea e cu desăvirșire pierdută... Eu am murit!..."

Spuse cuvintele din urmă c'o voce adîncă și răspicată. Mă cutremurai.

„Dar să lăsăm astea, urmă el repede. Să mă îngrijesc de găzduirea ta, de mîncarea ta. Vei fi ostenit, iți va fi fiind foame...

— A, nu, să vorbim mai bine; nu ne-am văzut de așa de multă vreme!

— Să vorbim? de ce să vorbim? Bine,—dacă-ți face plăcere.. Dar îți spuneam de pădurea din față.., care-i așa de frumoasă... Să vezi tu... îi era foarte dragă și Iulianei. Nu știi tu pe Iuliana: fata care mi-a fost dragă? Fata gînditoare, cu ochii mari, albaștri... Ea a fost. Am luat-o de nevastă... Azi dimineață iar au venit la mine negustorii ceia din Birlad. Că să le dau pădurea numaidecît. Că dau preț mai mare, că dau cît le-oiu cere, oricît le-oiu cere, înțelegi dumneata?—Lipsiți din fața mea! I-am dat afară. Cînd ai venit tu, credeam că vine alt negustor. Nu se poate! asta nu se poate! Cînd trece furtuna și rupe cite-un copac, —eu îl aud de aici... Are strigătul lui, țipătul lui de durere... Aceia-i pădurea noastră, trăește, cum s'o tai? E nebunie,—dar pentru mine copacii au glas, și i-ași auzi, i-ași înțelege cînd ar țipa supt ferăstrău și supt topor... Stăteam aici și chiar mă gîndeam la asta cînd ai venit... Spune și tu, n'ar fi păcat să tai eu pădurea?

— Intr'adevăr, pădurea e foarte frumoasă.

— Ai s'o vezi cînd asfințește soarele: parcă arde... Și ceia ce ți-am spus eu de pădure te face să te gîndești... hm! știu ce se spune despre mine, știu... Ei, da, ce să fac? Parcă mă poate interesa ce se spune?—

N'am vrut să dau pădurea. I-am dat afară!.." strigă Dorojan cu voce întărîtată dintr'odată.

Se ridică în picioare, ațîțat. Mă privi țintă, cu ochii lui negri. Mă apucă de mînă.

„Hai cu mine, zise el repede. Mi-am adus aminte că într'adevăr tu mi-ai fost prietinul cel mai bun. Eram prietini nedespărțiți în vremea cea mai fericită..."

Mă trase după el într'o odae largă, cu fereastra deschisă spre grădină.

Era o odae prietinoasă, cu mobilă roșie de palisandru. Un piano deschis sta lîngă fereastră. O carte veche era deschisă pe-o măsuță. Intr'o ramă, lîngă sobă, portretul unei femei frumoase. Intr'un colț, cîteva jucării de copil. De-un picior al pianului, răzimată o păpușă: o paiață cu talgere.

„Uite, îmi zise Dorojan cu vocea-i joasă; aici am petrecut noi ceasuri fericite, cu copilul nostru... Aici a cîntat la clavir ultimul cîntec, dincoace a citit ultima pagină. Și copilul abia îndrăznea să se ridice copăcel și se juca cu paiața..."

Privirea-i rătăcită umbla prin odae, căutînd ceva parcă; glasu-i dobîndi un accent mai repede.

„Asta a fost cea din urmă zi... oftă el. Se juca Șerbănel între noi. S'a tîrît pe covor, a prins un scaun de-un picior, îl trăgea și-l împingea, și lucrul acesta îl înveselea foarte mult... Era voinic, deși abia împlinise un an... Dar de ce-ți spun eu toate acestea? Ce te interesează pe tine?... Uite, un copil! dar știi tu cît ne era de drag? (Glasu-i era iar întărîtat). Cine poate să-și dea seamă de dragostea pentr'un copil? Tu nu știi! Ce te uiți așa la mine? Nu știi! nu-ți poți da seamă!— Pe urmă s'a jucat cu paiața. O apăsa de piept. Era deștept! Știa s'o apese de piept. Și paiața bătea din tălgerașe... Asta a fost cea din urmă zi. Peste noapte, copilul s'a îmbolnăvit. Ardea cumplit.—A fost ceva nebunesc, ceva absurd,—ce pot să știu eu? Ne-a privit patru zile paralizat... patru zile! Ne-am zbătut, am chemat doctori. Ne-am rugat apoi... N'am crezut niciodată. Atuncea am făcut și nebunia asta... Am chemat preoți, ne-am rugat și noi în genunchi... In după-amiaza din urmă, a început a sufla pripit. Doctorul zicea că e o „respirație caracteristică"... Stam amîndoi îngroziți. Ne priveam în tăcere. Deodată Iuliana îmi zice: A adormit! Adormise copilul. Și deodată mi-a venit așa o nădejde... o nădejde mare... Mi-am luat nevasta de mînă. Am venit dincoace... Ne-am uitat la jucării. Preoții, într'o odae de-alături, se rugau... Nevastă-mea mi-a zîmbit, și-a ridicat o clipă ochii în sus... Apoi mi-a făcut semn că se duce să vadă cum doarme băiatul. A eșit de-aici. Dar am văzut-o îndată întoarsă, în prag, privindu-mă cu niște ochi ca de sticlă. M'am repezit, a venit după mine. Am luat pe Șerbănel în brațe, l-am pipăit, mi-am lipit urechea de pieptul lui... Era moale, nu mai sufla!... L-am așezat încet la loc, m'am întors spre Iuliana. Mi-a

căzut tremurind, cu capul pe umărul drept. Nu plîngeam nici unul... E-ram ca într'o nedumerire năprasnică. Am deschis fereastra. Soarele se lasa pe pădure. Intr'un copăcel din dreptul ferestrei, deodată începu să țirîe dulce un florint..."

In picioare, Dorojan rămase privind pe fereastră. Nu mă mișcam dela locul meu. Il simțeam după glas că are în ochi lacrimi de foc.

„Intr'o săptămînă a murit și Iuliana!.." zise el deodată, brusc.

N'aşi putea să lămuresc niciodată glasul și disperarea cumplită cu care a rostit scurt și răgușit aceste puține vorbe. Dar am înțeles atunci deodată de ce omul acesta trăește ca nebun, mort între vii, în castelul amintirilor lui.

Şi deodată şi soarele luci straniu în nouri de jăratic, deasupra pădurii. Şi florintul de altădată începu să cînte dulce și trist într'un măr din livadă... Il ascultam neclintiți. Şi în odae intră o umbră ușoară: parcă mobilele de palisandru s'ar fi întunecat şi s'ar fi mîhnit dintr'o-dată. Femeia frumoasă din ramă ne privi duios. Foaia de note fîlfîi u-șor, mișcată de-o aburire de vînt. Jucăriile copilărești din colț nu mai luceau; le vedeam nedesluşit, parcă-şi schimbaseră locul. Paiața mă privi cu ochii vii şi dureroşi de om...

N'a fost o iluzie. Soarele se cufundă în dosul pădurii. și mă împresură doliul amurgului. Prietinul meu își acoperise ochii cu mîna stingă, şi florintul tăcuse.

Mihail Sadoveanu

Observațiuni asupra raporturilor dintre știință, artă și cultură

Netăgăduit că „faptele", nu frazele, formează *materialul* oricărei ramuri organizate de cunoștinți. Numai pe ele se clădesc construcții științifice, — oricît de mărginit ori de larg am primi înțelesul acestui cuvînt. Nu e vorba aici de „un loc comun", ci de o axiomă din regiunea acelor adevăruri fundamentale și evidente, pe care mintea omenească n'o mai controlează.

Proclamarea acestui „adevăr", cu trei sute de ani înnainte, a făcut revoluție, acum, putem spune, că a ajuns un articol de credință în știință. Cu toate acestea, cîte generații de cercetători ai naturii, înnainte de Bacon, — chiar dintre acei care își făceau perigrinațiile în regiuni fantastice, — nu practicau acest principiu, fără să-l cunoască, după cum îl și călcau, fără să știe.

Mintea omenească s'a tîrît pe pămînt și s'a înnălțat în ceruri, în toate timpurile, găsind uneori adevăruri, alteori culegînd iluzii, după cum nimerea ori greșea perspectiva trebuitoare, — căci se cere o perspectivă anumită: lucrurile mici se observă bine de aproape, formele mari, înțelesurile adînci, numai de departe. Cine vrea să studieze erburile și rocile pămîntului, din balon, nu greșește mai mult decît cel care încearcă să prindă încrestările înnălțimilor munților, pe albastrul cerului, urcînd și măsurînd suișurile lor cu lanțuri și cu jaloane. Măsurările pot cifra raporturile zigzagurilor, dar impresia formei totale n'o putem avea decît din depărtarea dela care micile accidente de teren dispar.

Indrăznețele sisteme filozofice ale antichității, clădite în regiuni aeriene, își validează azi, după două mii de ani, multe din viziunile lor... și cîte adevăruri mari, din patrimoniul științii, n'au fost prevăzute înnainte ca confirmarea metodică a „faptelor" să le proclame „legi". Pe de altă parte, nu odată, adevăruri stabilite prin cercetarea metodică a „faptelor" au fost dărmate, și pe dărmăturile lor clădite alte adevăruri, tot atît de metodic.

*

...Apoi de cîte ori, triumful adevărului, în domeniul strict științific, n'a cerut, mai presus de dovada „faptelor", credința, curajul și sacrificiul omului. Templul științii e mai plin de ruini decît templul credinții, și nu e mai cruțat, nici astăzi, de distrugerile iconoclaștilor și de sacrificiile martirilor. Oriunde e putere de viață, distrugerea pare a fi impulsul creării și martirajul o formă a eroismului moral cerut, în toate epocile, de progresul omenirii. In timpurile moderne, nu mai puțin decît în cele vechi, speranța în fericirea zilei de mîne se hrănește din nemulțumirea și suferința zilei de azi.

*

Cu toată nestatornicia vremurilor însă, omul nu se poate întemeia decît pe „fapte", în lupta lui împotriva necunoscutului. Prin mijlocirea lor, el a străbătut cîteodată în misterele naturii și în tainele conștiinții; și dacă, de multe ori, întăriturile ridicate se dărîmă, tot din același material sîntem siliți să clădim noile forturi.

Utilitatea „faptelor" în știință e ca a sacilor cu balast în războiu: cu cît sînt mai mulți cu atît parapetul ridicat de soldați e mai rezistent. Dar cel care se ridică la înnălțimi,—și acela nu e niciodată un simplu soldat,—pentru a-și da seama de întreg cîmpul de războiu, ia în nacelă numai atîta balast cît cere echilibrul aerian al urcării; și cu cît voește să se urce mai sus, cu atîta trebue să mai deșarte năsipul din sacii luați.

*

Cu toată importanța lor, „faptele" constituesc *substanța* științii, poate tot atît de puțin, cît și „forma" în care ele sînt expuse. Conștiințiozitatea savantului poate slei datele laboratoriilor și statisticilor, peste spoliile predecesorilor săi; iar tecnica magică a stilului poate reflecta asupra acestor trofee, trudnic adunate, irizările colorilor meteorice, și... și totul să rămîe *numai material* de construcție.

Chiar în cucerirea adevărurilor „de o zi", pe care știința le adună, le preface, le organizează necontenit, „faptele" n'au *prin sine* valoare științifică. *Esența* științii e ideală—combinația mintală. „Faptele" ajung *material științific* numai atunci cînd mintea omenească a pus o întrebare. Cîte fapte au așteptat mii de ani pentrucă prin funcția lor de confirmare a unor concepții despre lume, a unor norme de orientare în lumea fizică ori sufletească, să intre în cadrul unei științi. Chiar dacă, în toate cazurile, numai „faptele" ar suggera concepția științifică, ele, totuși, nu rămîn decît mijloace pentru a provoca, *numai în anumite minți*, închegarea unei viziuni mintale, pe care sînt chemate *apoi* să o confirme. Spiritul creator nu pleacă dela multe fapte, concepțiile largi însă coordonează nenumărate *dovezi concrete*. Cîte milioane de oameni n'au observat zilnic căderea corpurilor, legea gravitației însă n'a fulgerat decît în mintea lui Newton.

In acest înțeles, *spiritul* (puterea de viziune mintală) constitue *esența* (stabilirea de raporturi) științii. „Faptele" sînt utile, căci dela ele spiritul nostru își ia zborul, și practica vieții cere o corespondență continuă între minte și ordinea fizică, dar importanța lor științifică e secundară,—sînt material pasiv, pe care mintea noastră se sprijină pentru controlul ideilor—aflarea „legilor".... Și dacă ochiul, fermecat de cuceririle științii, nu se mai ridică astăzi în rugă spre cer, ci se țintuește în retorte și creuzete, sufletul nostru rămîne chinuit de aceleași îndoeli, de aceleași semne de întrebare veșnice. Am cucerit numai atît din misterele necunoscutului, cît să putem alunga spectrele înșelătoare ce ne întunecau privirea... și să vedem limpede că regiunea infinită ce se întinde înnaintea noastră nu se poate cuceri invocînd puteri supranaturale.... dar am căpătat și convingerea că, cu tot sprijinul „faptelor", puterile noastre sînt neîndestulătoare. Știința afirmă, și ea, misterul existenței, cași religia. Deosebirea e că religia populează imperiul necunoscutului, în care știința nu vede decît pustiu fără înțeles.

Cunoștința, cît de amănunțită, a lumii „faptelor" nu liniștește sufletul. Omul totdeauna și-a pus întrebări și-a găsit răspunsul cum a putut. Știința s'a născut din acest instinct al sufletului omenesc,—nu din găsirea „faptelor", ci din *căutarea* explicării lor. Tot ce îndeamnă și conduce viața noastră pleacă din sufletul nostru. Trăim numai prin el și dincolo de hotarele lui nu putem concepe nimic.

Știința începe a se organiza nu dela adunarea faptelor, ci dela *alegerea* și *înlănțuirea* lor. „Faptele" nu pot sta în cadrul științii, decît în lumina ideilor care le orientează. Se poate spune că ele sînt, cași cuvintele, simple simboluri,—n'au decît valoarea interpretativă a ideilor.

Puțini din sirguitorii adunători de „fapte", care mișună cu atîta zel prin laboratoare și biblioteci, în numele științii, fac în adevăr știință. In marea lor majoritate sînt numai cărăuși de material pentru adevărații oameni de știință—*oamenii de idei*. Sute de mii de lucrători harnici au adunat materialul pentru a înfăptui în piatră viziunile celor care au făcut planurile piramidelor Egiptului. Veacuri multe au trecut peste ele, măcinînd din masivul granitului, spiritul arhitecților dispăruți însă oprește și azi blocurile lor săse risipească, și le ține vîrfurile în înnălțime. Numai închegarea ideilor dă formă și trăinicie construcțiilor ridicate din material inert.

*

Adunarea faptelor, a cifrelor, cîntăririle și măsurările, manipularea suflaiului și microscopului sint, fără îndoială, lucruri folositoare; și cei care, în chip cinstit, se consacră lor, petrecîndu-și viața în mijlocul bibliotecilor colbăite ori în atmosfera gazurilor, eșite din retorte și eprubete, au tot dreptul la recunoștința și simpatia pe care o merită orice muncă modestă, cinstită și folositoare. *Ei* sint adunătorii de material pentru adevărații constructori,—oamenii de știință,—în locul cărora însă, simplii adunători de fapte, oricît de prețioși și oricît de mare zel ar avea, nu trebue să se substitue niciodată.

In științile aplicate substituirea e, de fapt, imposibilă: sancțiunea e imediat vizibilă—crapă edificiul. In științile teoretice substituirea e de fapt posibilă: sancțiunea, deși e mult mai gravă,—de oarece privește direct desvoltarea facultăților sufletești,—nu se simte însă imediat.

O carte,—în care materialul e îngrămădit fără plan, unde ideile nu stăpînesc și nu ordonează „faptele"; din care nu fulgeră o lumină, nu se dă o suggestie; unde vezi, ca prin ceață, numai o movilă informă de cunoștinți și etichete amestecate,—nu se prăbușește imediat, ca o clădire, dacă cel mai mic calcul de echilibru i-ar fi fost greșit. Dimpotrivă: o asemenea carte poate, în unele cazuri, să fie destul de sprijinită pentru a fi introdusă și în școli, de autoritățile în drept, și pusă astfel în calea desvoltării intelectuale și formării adevăratului spirit științific al unei generații întregi.

In această privință, interesele culturale, din cauza caracterului lor abstract, sint mult mai primejduite decît interesele materiale, unde rezultatul se poate măsura imediat.

In capul marilor întreprinderi economice și instituții financiare nu pot sta, de fapt, decît conducători de o distinsă putere intelectuală, de o competință reală. O substituire de valori e imposibilă: sancțiunea imediată e crahul.

Ceia ce e imposibil însă în templul vițelului de aur e, vai, de fapt posibil, în templele și catedralele științii pure. Nu odată tiara pontificală a fost așezată prezumpțios peste scufia modestă a lucrătorului de laborator ori a adunătorului de „fapte" din biblioteci; și „palmele academiei" răsplătesc, de cîte ori, numai devotamentul de a înghiți colbul din hrisoave ori răbdarea de a respira gazurile laboratoriilor și-a perde vederea ochilor pe lentilele microscoapelor.

Toate profesiunile își au infirmii lor, singură știința însă îi poate trata așa de umanitar, păstrîndu-le, cu atita delicateță, până și iluzia valorii lor excepționale.

Substituirea de valori e totdeauna dăunătoare; în organizarea instituțiilor de cultură însă, ea e mai vătămătoare decît oriunde, pentrucă falșifică înșiși factorii legitimi, chemați să lucreze la desvoltarea culturală a unei țări. Primejdia e cu atît mai mare cu cît împrejurările de fapt permit, uneori, ca o simplă deplasare să transforme pe un modest și folositor adunător de material, pentru știință, în falș și dăunător profet al înțelepciunii.

Proverbul „fiecare la locul lui", în care Englejii cred mai mult decît în toate legile, instituțiile și diplomele,—„the right man in the right place",—nicăiri nu poate fi încălcat mai ușor decît tocmai în organizarea instituțiilor de cultură.

De cîte ori sub numele de știință nu se dă o simplă spoliare de material inert, aruncat în cursul viu și limpede al cugetării, ca nămolul prăbușit din coasta munților în oglinda pîraelor repezi și scînteetoare de lumină. Isvorul de munte străpunge granitul și șerpuește cristalin printre stînci, dar se transformă în mlaștină nesănătoasă cînd intră în straturi de nămol.

*

Dar dacă simpla îngrămădire a „faptelor" are, de multe ori, un rol negativ în investigațiile constructive ale spiritului, ea are un efect educativ cu desăvîrșire distrugător, cînd științile servesc ca mijloc pentru desvoltarea și organizarea *puterilor noastre sufletești*.

Dacă expunerea faptelor, datelor, cifrelor.... prin *alegerea și înlănțuirea lor*, nu trezește propria activitate a facultăților intelectuale și morale, *energia și cultura sufletească* ale ființei noastre n'au sporit—omul n'a făcut un pas dinspre barbarie spre civilizație. Aglomerarea multor fapte inerte în minte pare a fi chiar o notă caracteristică a sufletului barbar. Negrii din universitățile engleze și americane acumulează mai multe cunoștinți decît studenții englezi, dar asta nu-i oprește să comită apoi acte pentru care sint linșați de mulțime. A ști multe lucruri nu însamnă încă a nu fi barbar. Instituțiile primitive dispar cu vremea, caracterele primitive însă se împuținează foarte încet numai. Țările și-au modernizat așezămintele, împrumutîndu-și-le unele altora, dar barbaria trecută vibrează încă, destul de tare, în multe suflete. Criteriul deosebirii gradelor de civilizație între diferitele țări nu-l dau instituțiile,—din care punct de vedere, în linii mari, toate statele se asamănă,—ci dispariția sau restul de barbarie rămas încă în sufletul omului.

Barbarii primitivi locuiau în regiuni inculte; barbarii moderni urcă, uneori, tribuna universitară și se pot recrea și în fotoliile academiilor. Barbarul vechiu căuta să ridice viața sau să suprime libertatea adversarului; barbarul în frac de astăzi nu-și poate manifesta aspirațiile decît prin ponegrire și calomnie—un fel de execuție în efigiea adversarului. E, netăgăduit, un progres, dar nu în psihologia barbarului, ci în alcătuirea socială.

*

Pe „faptele" adunate omul de știință trebue să-și înteme-

eze concluziile, și să-și organizeze generalizările în sistemul normelor generale de orientare, din lumea puterilor oarbe ale naturii. Acesta e idealul adevăraților cercetători ai naturii fizice. „Faptele" nu se adună pentru a se ridica cu ele ziduri, peste care privirea noastră să fie oprită de a trece; ci *numai* pentru a forma mici oaze ocrotitoare, în acest imens deșert al necunoscutului, de unde, cu puteri înviorate, să putem îndrepta ochii cercetători spre orizontul mirajelor infinitului ce se întinde în jurul nostru.

Dela „faptele" fizice, omul de știință se ridică la legile raporturilor mecanice ale universului, care se pot exprima în ecvații și formule. Caracterul lor e însă prea abstract pentru a trece din domeniul inteligenții pure în cercul simpatiei omenești. Nu putem simți nici o comunitate de viață cu lumile și orbitele din spațiile siderale. Față de epopeia cosmică, sufletul nostru rămîne străin; nu putem încerca decît sentimentul misterului, al fricei ori al sublimului—doar poeții dacă fac excepție pentru lună, și-și permit idile în lumea astrală.

*

Dar cînd materialul supus cercetării științifice cuprinde nu numai „fapte" produse fatal de jocul inconștient al puterilor oarbe din natură, ci și manifestări ale puterii elementare a conștiinții, viața omenească ce-a clocotit îndărăptul acestor „fapte" apare ca o nouă ordine de fenomene complexe. Aici însă nu se poate străbate numai prin mijloacele întrebuințate în investigațiile lumii fizice, și, cu toate acestea, adevăratul om de știință trebue să pătrundă. Cel ce face explorații în asemenea domenii trebue să aibă, pe lîngă însușirile obișnuite omului de știință, ceva mai mult,—o coardă din sufletul artistului,—acea deosebită putere de simpatie, care singură dă posibilitatea de a veni în contact direct cu însăși viața sufletească, ce a pulsat dincolo de fapte. Se cere dar o organizație sufletească mai complexă decît a cercetătorului „faptelor" din lumea fizică.

Frămîntările vieții intră nu numai în cercul interesului nostru intelectual, dar și în sfera simpatiei noastre firești—căci toți sîntem actori pe aceiași scenă a vieții, fie că vremea schimbă decorurile. Nu ne interesează să știm numai ce s'a întîmplat la o dată oarecare, ce relicve ne-au rămas dela înaintașii noștri; ori cum sînt „faptele" catalogate și cîntărite, și cuvintele prinse și sfâșiate în silabe.

În datele păstrate stă înhumată o viață, sub dărmăturile vremurilor; și omului de știință, care cercetează aceste date, îi cerem să pătrundă cît mai adînc în misterele ei, după cum cerem cercetătorului lumii fizice să străbată cît mai mult în tainele naturii. Materialul pe care îl studiază fiecare din ei nu e decît mijlocul de a prinde înțelesurile. Misiunea lor nu e să adune materialul în grămezi,—fie cît de geometrice,—ci să scapere măcar o scîntee de lumină, ca să putem vedea dincolo de ele.

Dela omul de știință, care cercetează fapte omenești, așteptăm mai mult decît abstracții și scheme, pentrucă și sufletul nostru are pentru o asemenea atitudine a minții mai multe coarde de vibrație. Nu ne mulțumim numai cu „fapte" atone din viața omenească a trecutului, după cum nu ne poate mulțumi numai adunarea „faptelor" inerte din structura fizică a naturii. De dincolo de „fapte", noi vroim să auzim zbuciumul vieții celor care au dispărut. Urmele lăsate de ei au această sonoritate, cînd sînt atinse, și răsunetul lor găsește ecou în sufletul nostru.

Adunarea numelor regilor, descrierea războaelor; numele scriitorilor, datele din viața lor; titlurile cărților și numărul paginilor volumelor sînt prea puțin lucru, pentru evocarea vieții trecute, și aproape ceva negativ pentru cultura sufletului. Dacă din chipul cum sînt prezentate aceste resturi de naufragii ale vieților apuse, nu simțim fiorul frămîntărilor sufletești și nu auzim larma acelei lumi trecute pentru totdeauna de hotarele noastre, istoria e transformată în pantomimă mecanică, fără înțeles, și critica într'un memento de formule fără temei. Nu cerem istoricului și criticului să ne dea întreg materialul pregătitor, ci numai esența destilată din acest material. Istoricul și criticul faptelor omenești trebue să aibă, cași artistul adevărat, darul de a simți, înțelege și reda viața, nu numai răbdarea de a aduna „faptele",—și toți cei mari dintre ei n'au fost lipsiți de acest dar. Marii critici literari ilustrează clar această afirmare: Sainte-Beuve, dacă ar fi continuat să scrie numai literatură, Franța ar fi perdut pe cel mai mare critic al ei, dar ar număra un literat distins mai mult; Matthew Arnold, cel mai mare critic al Angliei, e într'același timp și unul din marii ei poeți și literați.

Adunarea și observarea amănunțită a „faptelor" e poate tot atît de necesară marilor artiști cît și oamenilor de știință. Dar nu adunarea „faptelor", ci pătrunderea înțelesului lor simbolic poate da acea putere magică artistului, cași istoricului și criticului adevărat, de a străbate înțelesurile adînci. Îngrămădirea materialului nu trebue să împedece deschiderea perspectivelor spre orizontul larg al vieții.

*

Marii scriitorii, care au rămas contemporani generațiilor de după ei, au fost în toate timpurile profund serioși, adînci înțelegători ai vieții; s'au scoborît în profunzimile sufletului omenesc, unde isvoarele sînt bogate și limpezi; din acest contact direct s'au inspirat, nu dela muzica cuvîntului ori dela ritmul frazei. Totdeauna ei spun ceva și foarte adeseori nu se îngrijesc, prea mult, *cum* spun; vorbesc cu sinceritate și arareori respectă codurile stabilite. Mulți resping analizele logice, descrierile în-

grijite și sfidează tecnica măiastră a stilului. Vor să spue ceia ce *simt* că au de spus, și, pare, că n'ar fi fost posibil să se oprească în cale, pentru aranjări simetrice de fraze și acorduri muzicale de cuvinte. Sînt naturi elementare, vulcani care aruncă metaluri prețioase la un loc cu zgura. Shakespeare poate fi considerat ca cel mai ilustru reprezentant al acestei categorii de scriitori. Sîntem deprinși să credem că ceia ce dă viață personajelor scriitorilor e analiza psihologică a caracterului. Din acest punct de vedere, Shakespeare e inferior lui Bourget și multor altora. Cu toate, aceste, care scriitor din literatura universală a creat ființi mai vii decît Shakespeare? Nebunii și criminalii lui sînt recomandați studenților, la clinicile spitalelor, pentru studiul bolilor și perversiilor sufletești. Și cu toate aceste, personajele lui Shakespeare care trăesc atît de adevărat sînt, de multe ori, neverosimile și absurde. A putut vreodată să existe un Falstaff? Dar poate fi vreo îndoială de nemurirea lui Falstaff? Atît de viu, în jovialitatea lui gigantică și amorală, străbate veacurile. Mii de „nemuritori" vor muri, dar Falstaff niciodată. Sînt „caracterele" lui Shakespeare tipuri abstracte, esențe sufletești numai ce pot personifica, dar nu pot individualiza? De loc. Creațiile lui sînt, în primul rînd, individualități cu personalitate puternică, trăesc furios de intensiv, cu originalitate fatală, pe care nimic nu o schimbă; sufletele lor vulcanice răscolesc ființa omenească până la primitivitatea animalică; viața lor gîlgîe și debordează în cascade. Care sînt mijloacele artistice în Shakespeare? Călcarea tuturor regulelor artistice convenționale; stil iluminat dar neîngrijit și rebarbativ; lipsă de analiză a caracterelor și de logică în conflictele sufletești; material puțin, intrigă și mai puțină, absurdități și trivialități în limbă... Și cu toate aceste, din toate zările scenei, mari ca lumea, a teatrului lui Shakespeare, din învălmășeala crimelor infernale și sacrificiilor divine, suflul vieții reale bate cu puterea uraganului și face să vibreze toate notele gamei sufletului omenesc.

Shakespeare a simțit și-a văzut cum simt și văd mulți scriitori. A avut însă, pe deasupra, acea intuiție rară a înțelesului serios și adînc al vieții,—dincolo de actualitate,—și puterea de viziune peste marginile materiale; a avut apoi sinceritatea simplă și mare a simțirii, unită cu ceia ce totdeauna va rămînea mister în artă, și va scăpa analizei celei mai subtile—puterea de creație. Numai aceste însușiri dau trăinicie operelor artistice. Shakespeare le-a întrunit în cel mai înnalt grad; toți artiștii mari însă nu trăesc decît prin ele. Nici un scriitor nu trăește *numai* prin frumuseța stilului și aplicarea codului estetic.

Arta adevărată e serioasă, e mai serioasă decît gravitatea rece a științii. Toți scriitorii mari au înțeles-o astfel, și s'au apropiat de ea cu sentimentul răspunderii nu cu cochetărie. Prin seriozitatea și rîsul lor,—căci rîsul poate fi tragic de serios, după cum gravitatea savantă poate fi trivial de comică,—ei nu urmăresc aplauzele contemporanilor. Beletriștii distrează saloanele în timpul trecător al unei mode de sezon; marii artiști își cuceresc admiratorii din mai multe generații în cursul veacurilor.

*

Shakespeare spune, nu-mi aduc aminte unde: „Să n'ai încredere în oamenii cărora nu le place muzica", raportîndu-se nu la rolul distractiv al acestei arte, ci la puterea ei de a trezi în sufletul omului sentimente înnalte și nobile. Intuiția lui Shakespeare cuprinde în sine adîncul adevăr, confirmat de el însuși și de întreaga legiune a marilor scriitori, că arta are un rol mult mai serios decît acela de a distra și a alunga *spleen*-ul, sau de a gîdili simțurile. Nici un scriitor de rîndul întâiu n'a urmărit un scop atît de neînsemnat. Acești oameni au scris cu seriozitate profundă, din impulsie firească, și-au pus viața și sufletul lor în ceia ce ne-au lăsat nouă moștenire. Ei nu au scris pentru cuvinte frumoase și stil fermecător, deși este adevărat că proprietățile pur estetice ale cuvîntului și frazei s'au născut *numai* din arta lor. Toți scriitorii adevărați au trecut prin chinul de a „nu găsi cuvîntul ce exprimă adevărul", dar n'au sacrificat adevărul pentrucă n'au găsit cuvîntul;—de aceia, poate totdeauna, *fondul*, la scriitorii mari, e mai mare decît *forma*. Proporția *stiliștilor* „fără pată" e mult mai ridicată în rîndul scriitorilor mediocri, decît în rîndul fruntașilor. Cei din urmă nu pot trăi în temnița „cuvintelor neîncăpătoare", oricît de frumos ar fi zugrăvită; cei dintâi n'au nici un imbold s'o părăsească. Scriitorii de a doua mînă au știut de multe ori să se folosească de *creațiile limbii și de formele orginale* ale stilului scriitorilor de mîna întâia. Sufletul lor candid și liniștit le-a dat răgaz, ambiția le-a dat răbdare și tenacitate ca să poată alege, să măsoare, să încerce cuvintele și frazele maeștrilor; și nesimțindu-se atrași de a merge până la isvoarele vii ale stilului lor, uneori au preferat să înșire cuvinte ce „din coadă au să sune"; alteori au isbutit să scrie mai *corect* decît marii lor maeștri. E un progres, dar numai în tecnica compozițiunii. Mulți din imitatorii lui Shakespeare au scris mai corect decît el. La noi, Eminescu e umbrit de corectitudinea anemicilor lui imitatori.

În galeriile mari de pictură adesеori vezi copii alături de pînzele originale ale pictorilor celebri, și de multe ori observi mai multă corectitudine la discipol,—dar totdeauna impresia artistică a pînzei originale sfidează corectitudinea copiei elevului. Orice fel de tecnică cere geniu ca să fie creată, dar nu cere decît muncă și oarecare dexteritate,—și poate tocmai lipsă de personalitate deosebită,—pentru a fi cu preciziune minuită. Aceiași tecnică poate servi deopotrivă la lucruri mari cași la lucruri mici. Cîtă risipă de putere de invenție, de gust superior artistic, de spirit creator presupune *montarea* unui teatru modern de varietăți. Dar cine va pune pe seama geniului mecanicului dela mașini toată acea feerie de culori și de mișcări, care esă din

scenăria decorurilor ce cad și se ridică în fața noastră? Ori va crede cineva că silfidile diafane, care danțează în proecția electrică a luminelor de curcubee, sînt în realitate nimfe scoborîte din regiunea zeilor, ce și-au țesut pînzele din raze de lună și de soare, și și-au prins în diademe stelele cerului? Dar care artist mare ar primi să-și dezonoreze talentul real într'un teatru de varietăți, și nu s'ar simți ofensat la gîndul numai de a juca în lumina culorilor proectate de reflectoare. Bietele balerine! Ce deziluzii trebue să simtă cînd, după căderea cortinei, trebue să scoboare scena și să îmbrace haina sărăcăcioasă! Dar își dau seama? Arta de a scrie nu s'a născut din scamatorie, și versul, ritmul, rima nu sînt lucruri artificiale. Cu toate aceste astăzi ele pot îmbrăca reclama bacanului ori duce propunerile d-lui X. Romeo.... și de cîte ori nu deschid ușile saloanelor—acelor care preferă să simtă parfumul alcovurilor, tentațiile dotelor, și fascinarea situațiilor, decît să sufere în față crivățul aspru al vieții. Și cîte minuni nu fac cuvintele și frazele în mînile celor care se inspiră *numai* dela ele „cînd nimic nu au a spune!"

*

Limbajul deschide spărturi prin zidurile de izolare ale sufletului nostru, și ne pune în atingere cu alte suflete. Cuvîntul e mijlocul, și nu e singurul. De origină naturală, el capătă forme și aplicări convenționale, cași marmora și culoarea, pentru a trezi în noi senzații, idei și emoțiuni. Cași ele, poate servi pentru scopuri comune în viață ori pentru înnalte expresiuni artistice.

Avem în dar, dela natură, un instrument mai senzibil și mai armonios decît o liră, din care învățăm să cîntăm,—deși am uitat această muncă din copilăria noastră,—cu aceiași greutate cu care muzicantul învață să-și vibreze melodios coardele harpei.

Dar spiritul creator al limbii nu esă din gît, dupăcum inspirația madonelor lui Rafael și-a marmorelor lui Praxiteles n'au plecat din penel ori din daltă. Sufletul omenesc, cu simțirile lui adînci, cu concepțiile, aspirațiile și idealurile, decepțiile și melancoliile lui, face să vibreze coardele, îndeamnă penelul pictorului și îndreaptă dalta sculptorului. El crează cuvîntul, îl încheagă în frază, îl mișcă în ritm și-l disciplinează în vers. El calculează strofa și pictează imaginile, comparațiile și metaforele. Toate aceste nu pleacă din organele simțurilor și nu sînt menite să rămîie numai la delectarea ochiului și auzului. Ele es din profunzimele sufletului nostru și sînt menite să străbată în adîncimile lui. Figurile stilistice nu sînt create pentru a încărca și a spori împodobirea artificială a limbii, ci pentru a lumina gîndirea și a înfiora simțirea. Artiștii adevărați *gîndesc* în imagini, nu fac scamatorii de artificii cu ele.

Nici priveliștile naturii nu ne mișcă numai prin formele și colorile prinse de ochiul nostru, ci prin sentimentul poeziei, al misterului și al eternității firii, care răsare nu din regiunea formelor prinse de ochi. Simțurile nu dau decît semnalul unui moment trecător, pentru a se trezi în adîncimile sufletului nostru tot ce avem moștenit de generații și adunat într'o viață.

Ceia ce *numai* am auzit și-am văzut lasă urme prea slabe pentru a rămînea adînc întipărit în sufletul nostru. Fără îndoială, simțurile au un mare rol în desvoltarea și organizarea sufletului nostru, dar... un lucru de nimic,—o mică deschizătură,—lasă să străbată, într'un colț întunecat al naturii, o rază de soare, și acolo încolțește viața. Viața nu e un lucru de nimic însă; dar marele mister al ei nu-l putem destăinui nici prin raza de lumină, nici prin locul pe unde ea a străbătut.

Formele sensibile, eșite din adîncimile sufletului marelui artist, pot fi imitate. Dela distanță ochiul cu greu poate deosebi o floare artificială de una naturală, poate chiar să găsească mai multă atracție pentru simetria perfectă și colorația mai vie a florii artificiale. Și cît de enormă e deosebirea! Cea naturală s'a *născut* și conține în ea misterul fermecător al vieții; cea artificială e fabricată și imitația ei are ceva din neonestitatea minciunii.

Cu ochii la operele marilor maeștri, noi învățăm meșteșugul scrisului, al picturii, al sculpturii.. și dacă sufletul nostru nu se pătrunde de viața ce circulă sub formele lor sensibile, nu vedem în ele decît creații convenționale și artificiale, care pot fi minuite și combinate pentru plăcerea simțurilor.

Arta adevărată însă, marea artă, totdeauna a fost o creație, nu o fabricație. Artistul adevărat se poate folosi de *știința* tecnicei artei lui, dar nu pentru a înlocui zbuciumul sufletesc al nașterii, ci pentru a prinde în forme sensibile ceia ce isvorăște din propria lui simțire. Arta adevărată se naște totdeauna din inspirație, nu din imitație; și arta cea mai realistă nu face excepție dela această lege. Inspirația artistică *trebue* să fie prinsă în forme materiale, dar nu perfecția acestor forme formează esența artei. Multe statui din cimitirile de azi sînt mai bine sculptate decît Venera din Milo, deși sînt tot atît de lipsite de expresia vieții cași corpurile celor care zac sub ele.

*

Orice artă e expresia unui fior de viață. Întrebuințarea formelor și materialului special fiecărei arte e un mijloc numai, și'n acelaşi timp și o piedecă de a exprima toată simțirea sufletului artistului. Întrebuințarea formelor materiale e o constrîngere eșită din neputința sufletelor de a comunica direct între ele, și din mobilitatea vieții interioare a conștiinții.

Calitatea cea mare a oricărei arte e simplicitatea stilului, întrebuințarea, adică, a cît de puține forme materiale. Încărcarea, în orice artă, micșurează puterea de expresie.

Scriitorul n'are alt mijloc de expresie decît limba; dar în momentele cînd scriitorii dramatici vor să dea situații sufletești furtunoase, se suprimă orice cuvînt din gura eroului, și nu i se

lasă alt mijloc de expresie decît privirea şi gestul. Aşa face Shakespeare, şi nu numai el. Şi este limbaj mai elocvent decît privirea? Care din noi nu ştie, şi n'a simţit, de multe ori, că cuvîntul cel mai nimerit e totuşi o piedecă în exprimarea simţirii, şi preferă limbajul,—fără cuvinte,—al privirii şi al gestului?

Scriitorii adevăraţi sînt frămîntaţi de propria lor simţire care caută întrupări exterioare, şi nu sînt robiţi de culorile şi sonorităţile cuvintelor. Ei nu se uită la cuvinte ca la cordeluţe de fluturat şi clopoţei de zuruit, cu care să se împodobească în contorsiuni elegante pentru a smulge aplauzele mînilor delicate. Nu. Ei vorbesc simplu, şi vorbesc sincer. Vor să spue ceia ce sînt, nu ceia ce are să placă. Idealul stilului nu e încărcarea, ci simplificarea,—desmaterializarea lui cît mai mare, dacă mi-i permis acest cuvînt.

Dintre arte, acele au mai mare putere de expresie care pot să întrebuinţeze cît mai puţine mijloace materiale. Muzica e tipică. S'a spus că muzica e idealul tuturor artelor, tocmai din această pricină. Wagner a suprimat aproape din muzică melodia, care implică oarecare formă, şi, prin această descărcare, i-a mărit încă puterea de expresie.

Expresia sculpturii antice nu stă în formele eşite din daltă, ci în suggestia atitudinilor. Rodin, *) cel mai mare sculptor contemporan, a redus mult contururile de detaliu, şi cu aceasta a sporit puterea de expresie a acestei arte.

Joconda a fost celebră prin expresia ochilor, nu prin coloritul formelor. Pictorii Renaşterii desenau mai slab decît cei de azi, dar pînzele lor dau puternic impresia vieţii. Turner, **) socotit de mulţi ca cel mai mare peisagist al tuturor timpurilor, a suprimat aproape cu desăvîrşire conturul din pictură şi-a ridicat puterea de expresie a acestei arte până la iluzia naturii. Cei care au văzut portretul lui Verlaine, al pictorului E. Carrière, din galeria de tablouri a Luxemburgului, din Paris, pot înţelege ce viu poate să fie un portret, în care contururile şi trăsăturile feţei aproape nu se văd.

In toate artele, formele materiale sînt mijloacele,—dar şi piedecele,—pentru a exprima viaţa. Artistul trebue să simtă măsura în execuţia operei lui, şi să aibă ca ideal cît mai multă desmaterializare. Atît artistul în execuţia operei de artă, cît şi acei care încearcă, în sufletul lor, emoţiuni puternice, prin contemplaţiunea artistică, nu-şi risipesc energia în afară, pe calea senzaţiilor, ci îşi concentrează puterile sufleteşti înnăuntru, până a pierde aproape cu totul senzaţiile exterioare din raza atenţiei. Principiul economiei şi al compensaţiei se aplică şi'n lumea conştiinţii. Scriitorii cei mai mari nu sînt totdeauna tot aşa de mari stilişti: de multe ori raportul e invers. In desvoltarea literară a deosebitelor ţări,

*) Nu e bogat reprezentat nicăiri, deşi opere de ale lui se pot vedea în multe locuri la Paris. *Luxemburgul*, Paris, şi *South Kensington Museum*, Londra, au adunate cîteva din lucrările lui însemnate.

**) Numeroasele lui pînze ocupă mai multe săli mari la *Tate Gallery* şi un salon la *National Gallery*, ambele în Londra.

preocuparea stilului nu corespunde totdeauna cu epocile cînd au fost scoase cele mai puternice şi mai nobile accente ale sufletului omenesc. Perioada stiliştilor, din literatura engleză, cunoscută sub numele de epoca lui Dryden şi Pope,—perioadă care nu întîmplător corespunde cu epoca modei perucilor,—e cea mai uscată sufleteşte: arta scriitorilor ajunge cu totul convenţională; iar în perioada de aur a literaturii engleze, neîntrecută în literatura tuturor ţărilor şi timpurilor,—epoca reginei Elisabetha şi a lui Shakespeare,—stilul este cu desăvîrşire neîngrijit. Dar, cu toate aceste, cînd inspiraţia artistică a urcat culmi mai înnalte şi cînd s'a ridicat din regiuni sufleteşti mai adînci?

*

Fără îndoială, că din toate produsele minţii nu este nici unul mai complex şi mai cuprinzător al sufletului omenesc decît arta. Ştiinţa e unilaterală: ea se adresează la puterile pur intelectuale ale conştiinţii; arta la *omul* întreg. O creaţie atît de serioasă, care se naşte din vibraţia, de multe ori dureroasă, a tuturor coardelor sufleteşti, a firilor celor mai alese a genului omenesc, poate fi numai un simplu mijloc de distracţie? O simplă „artă pentru artă"? Niciun artist mare n'a simţit că inspiraţia lui artistică e numai o bună dispoziţie pentru petrecere şi, prin urmare.... un răgaz de a crea un joc de plăcere,—o artă,— care să n'aibă alt scop decît a face şi pe alţii să petreacă, sau chiar nici atît, pur şi simplu să-şi ucidă timpul. Există asemenea producţii, dar ele nu pot intra în cadrul artei adevărate; cel mult pot fi primite de ospitaliera „artă pentru artă". Arta mare conţine accentele cele mai nobile ale unui suflet omenesc; artistul a întrupat în ea, cu sinceritate, tot ce-a simţit şi a gîndit mai profund; a pus într'însa tot ce omul crede mai serios în viaţă: concepţiile, avînturile, idealurile lui. Arta e creată în momentele de înnălţare sufletească a *omului* şi e un mijloc de a înnălţa *omul*; e pentru viaţă, pentru a civiliza şi înobila pe om în lupta aspră şi scoborîtoare a luptei pentru traiu, nu pentru a-l scobori la petreceri şi la indiferenţă egoistă.

Nimic nu poate cultiva sufletul omenesc atît de intensiv şi de complect ca arta. Şi în ce constă progresul real al civilizaţiei, dacă nu în *cultura sufletească* a omului,—în *sporirea energiilor lui sufleteşti?*

*

Dar producţiile artistice sînt şi ele fenomene din natură, „fapte", care ca orice alte „fapte" pot forma obiectul cercetărilor ştiinţifice. Cum „cauzalitatea", în acest caz, e direct sufletul artistului creator, personalitatea lui însăşi e cuprinsă în materia de studiat a criticilor literari şi artistici.

In general „faptele", în determinarea cărora intră ca factor

și viața omenească, sînt mult mai greu de studiat: cu mult mai greu se pot găsi legile de orientare în asemenea material de studiu. Din toate categoriile de „fapte", din această grupă însă, fără îndoială că literatura e cea mai complexă și mai greu de studiat. Aceasta, poate, e și pricina pentru ce nici o ramură a științii nu are atît de puțini mari reprezentanți ca critica literară. Măsurători ai „hainei cugetării" sînt prea mulți, cași adunători de fapte — nu însă oameni de știință, în înțelesul superior, singurul complect, al cuvîntului. Căci dupăcum „arta pentru artă" nu-i artă, nici adunarea faptelor, a anilor, clasificarea figurilor stilistice... presurate cu exclamații... nu e știință, — poate fi cel mult „știință pentru știință", adică material adunat pentru omul de știință.

Desigur că analiza unei opere literare, cît de amănunțită, din toate punctele de vedere, se impune criticului literar, dar nu numai aceasta i se impune. Criticul literar e om de știință, dar e încă și ceva mai mult. El trebue să cunoască amănunțit faptele obiectului lui, și să vadă în ele normele generale de orientare, dar în același timp trebue să înțeleagă și să simtă direct, în „faptele" ce le studiază, viața care așteaptă să vibreze, prin atingerea lui. Pe lîngă spirit ascuțit de analiză și sinteză trebue să aibă și „gust" și o mare putere de simpatie, sub toate formele vieții. E de mirare că asemenea oameni se găsesc foarte rar: mai rar mult și decît oamenii de știință și decît artiștii? Dar ei ajută atît de mult ca să pue în valoare toată puterea de civilizare, — *de a da cultură sufletească*, — a literaturilor mari din toate timpurile.

O analiză literară necompetent făcută ucide viața din opera artistică, dupăcum au ucis-o în literatura clasică foștii noștri profesori de grecește și latinește, în licee și universități. Și-au făcut-o, după program, cu toată conștiințiozitatea și gravitatea, căci erau plătiți de banul public pentru aceasta. Critica literară competentă însă ne deschide larg sufletul nostru, pentru înțelegerea cît mai adîncă a vieții cuprinse în opera unui mare scriitor, și sporește și farmecul ei artistic. Concepția modernă a bolții înstelate, cu miliardele ei de sori rătăcitori în spațiu, i-a adaos o poezie incomparabil superioară față de concreta, luxoasa dar prozaica „boltă de azur prinsă în cue de diamant" a Arabilor.

Critica literară trebue să fie obiectivă și științifică, dar asta nu însamnă că ea trebue să ne doboare imaginația cu balast de fapte și date, ori să ne distragă atenția cu lucruri mici, — bibelouri artistice. Ea trebue să privească drept în față viața cuprinsă în opera literară, și să ne trezească sufletul nostru ca să o pătrundem, cu toate puterile noastre intelectuale și morale. Și literatura și critica literară sînt pentru nevoile culturale superioare ale omului și societății, nu pentru sporturile distinse ale saloanelor.

Nimic nu-i mai interesant și mai folositor decît a cunoaște

sufletul omului; dar a pătrunde în sufletele cele mai mari ale omenirii însamnă a ne regenera înseși sufletele noastre.

*

Mormintele nu se deschid pentru profanare, ci pentru înțelegere și pietate. În mijlocul Pantheonului, mai mult decît în mijlocul altui cimitir, sufletul nostru e copleșit de acele adevăruri eterne, care sporesc bunătatea omului în viață, și-l întăresc cu puterea resignării liniștite în așteptarea morții.

Înțelegerea marilor *oameni* nu ne înalță în lumea ideală a frumosului, fără să ne scoboare pe pămînt cu învățăminte adînci, cum trebue să trăim. De dincolo de unde a apus, soarele luminează încă potecile strîmte ale vieții noastre mărunte, și ne oprește să ne lovim unii pe alții.

I. Botez

Şarpele cu clopoţei

„Şi Dumnezeu zise şarpelui: Pentru că tu ai făcut aceasta, blestemat să fii între toate ale Pămîntului; pe pîntecele tău te vei tîrî şi pulbere vei mînca în toate zilele vieţii tale".

Genesa I 14

Poeţi, cunosc un demon ce ne pradă
A sufletului limpede comoară
Şi cu sonoritatea lui uşoară,
O dă 'n vileag, în haină de paradă.

Sub uriaşa gîndului cascadă,
Se 'nvîrte ca o fermecată moară;
E trandafir în zîmbet de fecioară
Şi 'n mînă de viteaz se face spadă.

Turnăm în spuma lui cea trecătoare
Tăria marmorei nepieritoare,
De-i toarcem rostul cu înţelepciune;

De nu,—ne prăbuşim din sbor avîntul
În tîrîtoarea lui deşărtăciune...
— Acest demonic şarpe, e Cuvîntul.

Mihai Codreanu

Femeia şi taina

(Poveste)

Ci-că era odată un om şi o femee, şi ci-că nu-i mult de-atunci. Şi omul cela ce naţie de romîn să fi fost, nu se ştie—era năcăjit din cale-afară. Muncea romînul de se rupea, dar nevoile se ţineau de dînsul scaiu. Se frămînta el fel şi chipuri, cum s'o dea s'o nimerească, să se vadă şi el înţolit odată, şi tot degeaba. Şi numai ce să scoală el într'o zi şi zice: „Măi, ce să fie asta pe capul meu?! Doar muncesc eu într'o părere şi cînd colo... parcă-i un făcut! cum o dau n'o nimeresc! N'apuc să urnesc o nevoe, că s'aţin o sută înnaitea mea. Fire-aşi eu ursit să mă chinuesc fără sfîrşit, să nu mai văd înnaintea mea zi bună în ochi?"

Şi, cum mergea el pe drum, în treaba lui, tot bătîndu-şi capul ce să mai facă, ce să mai dreagă, numai iaca dă cu ochii de un moşneag poposit la o fîntînă.

— Buna ziua, om bun!—intră el în vorbă cu moşneagul, cînd se uită la faţa lui blajină.

— Mulţumesc dumitale, suflet chinuit!—face unchiaşul, ridicîndu-şi asupră-i ochii lui blînzi.

Omul rămîne cu totul şi cu totul minunat de vorba străinului. De unde şi până unde, mă rog, să-i ştie drumeţul cugetul lui?! Este el una!

— Rogu-te, moşule—întreabă omul—mult mă mier eu, cum de mi-ai cunoscut gîndul!

— Nu te mai miera, omule!—face bătrînul, uitîndu-se la furca fîntînii. Dumnezeu te-a văzut cînd ai pornit azi de-acasă, mi-a poruncit să-ţi aţin calea aici şi-am poposit chiar acum. Nu mai întreba mai mult. Apucă-te şi sapă la rădăcina furcei eştia a fîntînii.

Sapă omul, cît sapă, şi numai ce dă de-o comoară. Cînd vede romînul comoara îl ia c'un fel de frig în spinare şi 'ncepe să tremure.

— Nu te spăimînta, creştine!—face moşneagul de colo. Asta-i munca ta! Dumnezeu ţi-a pus deoparte preţul chinului tău.

Rominul, de colo, stă uluit și nu-i vine să creadă ochilor, tot căitînd la comoară. Cum să ia comoara să nu mai știe nimeni ?!

— „Nu intra la grijă, omule!—zice moșneagul. Altăceva să-ți fie în minte. Aici îi o taină, pe care nu trebue s'o mai știe, afară de tine, decît numai un singur suflet de om pămîntean. De păzești taina, a ta îi comoara; de n'o păzești, rămîi tot cum ai fost“. Atîta i-a spus moșneagul.

Cînd se 'ntoarce omul cu fața la moșneag... moșneagul pierise;—cînd cată la comoară s'o mai vadă... comoara nicăiri! Unde era groapa, se făcuse pămîntul otova, iarba crescuse la loc, să juri că nu dase nimeni cu sapa la rădăcina furcei!

Ce-i de făcut acuma ?!

Stă omul, cît stă, se șterge la ochi, se uită din nou... pace! moșneagul și groapa cu comoara nicăiri! Ce-a fost? Vedenie nu poate să fie. Cu ochii lui doar a văzut moșneagul, cu urechile lui l-a auzit vorbind, cu mînile lui a săpat comoara. Și-acum numai țărina proaspătă, lipită pe sapă, stă mărturie că n'a fost nălucire. Dacă vede și vede rominul că nu-i alt chip să se desmeticească, s'apucă din nou de săpat și, cu bună samă, dă din nou de comoară. Se 'ntoarce să vadă nu cumva s'arată iar moșneagul, colo; moșneagul nicăiri, da' și groapa astupată la loc, iarba crescută de iznoavă, cași 'ntăi. Ei, dacă nu-i părere cu comoara, nu-i părere nici cu moșneagul. A fost, cu bună samă, un moșneag și moșneagul acela trebue să fi fost un înger, trimis de Milostivul.

Și pornește omul și se 'ntoarce din cale. Da' el tot cu gîndul la comoara lui. Moșneagul îi spusese c'acela îi dreptul lui, munca lui. Nu era doar o comoară, ca toate comorile, venite deagata. Și cum merge el așa, numai cu gîndul lui, începe să cugete la vorba unchiașului. O putea el oare să păstreze taina? De luat comoara, o s'o ia el, nici vorbă; da' vezi că 'ncepe să-l muncească teama că n'o putea păzi taina. Deodată îl pălește nevoia să spună cuiva c'a găsit o comoară. Ce folos să ai o comoară și să nu mai știe nimeni! Da' cui să-i spui, că doar îi vorba de comoară, nu de altă ceva!

Se bate cu gîndul: „Măi, cui să-i spun eu taina asta? Să-i spun lui cumătru, oare o putea el răbda într'insul? N'o mai spune el oare și la altcineva? Ce te faci atunci?—că tocmai aici îi taina: să știe numai doi c'am găsit comoara. De mai spune cumătrul și altuia, nu vine la socoeală... se chiamă că nu știm numai noi amîndoi, cum a zis unchiașul! Și-atunci nu s'alege nici praf din comoară!“

S'apropie rominul, către sară, de casă. Și numai ce se oprește deodată 'n loc și se bate cu palma peste frunte... „Prost, vasta? Am să-i spun ei!“ Și intră omul în casă, cu gîndul să-i spue femeii taina. Din una în alta—că muerea, ca muerea! începe să-l cicălească și să-i scoată ochii că nu-i vrednic și că

nu-i în stare s'alunge din bătătura casei lor nici o nevoe—numai ce se 'ntoarce inima rominului și se răsgîndește. „Stai, frate!—zice—eu trebue să deschid ochii! Să te dai așa, cu ochii închiși, pe mîna muerii... nu vine! Am s'o încerc mai întăiu cu altăceva pe muere“.

Se scoală rominul disdedimineață, își face de treabă, pe ici în colo, se duce drept la cuibarul găinilor, ia un ou, îl pune 'n sîn, se 'ntoarce înapoi, se viră din nou în pat și 'ncepe să se svircolească. Da' el se păzea strașnic să nu strice oul de găină din sîn. „Mor, femee!—strigă el—mă prăpădesc! M'apucă strînsori ca de facere“. Și se frămîntă rominul ca 'n gură de șarpe, subt oghial. Biata femee o sfeclește, cu totul. Ce să-l fi apucat pe bărbatu-so, așa dintr'o dată! Aleargă și ea încoace și 'ncolo, mai o cărămidă caldă la inimă, mai una, mai alta... să-i ostoiască durerile bărbatului, pace! Da' vezi.., cînd știe rominul că are comoară, îi dă inima să zburde!—că el n'avea nimic, se prefăcea; ba, cînd era cu fața la părete, rîdea de se prăpădea!

Acu', femeia, din grabă și din grijă de boala bărbatului, cînd a adus ceapă să-i pregătească o legătură de pus la linguraș—că i se punea rominului pe inimă, chipurile—a rămas o bucată de ceapă lîngă perină. Bucuria rominului, cînd a văzut bucata de ceapă la nasul lui! Că vezi, rominul vrea să plîngă, dragă Doamne, și nu putea. Înșfacă bucata de ceapă, se freacă iute la ochi subt oghial, își face chip amărît și 'ncepe să plîngă.

— Măi, femee!—face el de colo,—aruncînd subt pat bucata de ceapă, nu te mai trudi, că mi-a trecut.

— Slavă Domnului, bărbate!—spune femeia, bucuroasă, alergînd lîngă dînsul.

— Mi-a trecut el, femee—adaugă rominul sculîndu-se din pat—da' cea fost la mine... să nu mai fie la nimeni!

Rominul își șterge cele două rînduri de lacrămi de pe obraz, așa ca să-l vadă femeia, și se 'nbracă oftînd greu.

— Ce ți-i, omule, de plîngi așa. Nu te-am văzut plîngînd de cînd te-am luat.

— Că să fie, femee!—face el desnădăjduit—ia un blăstăm pe capul meu! Că alta nu poate să fie! M'am ouat un ou, femee!—adaugă el, în taină, la urechea neveste-si. Vezi să nu mai spui la nimeni! mai mare rușinea!

— Ce spui, omule!—face ea, punîndu-și mîna dreaptă pe obraz, cînd se uită sub așternut și dă cu ochii de ou.

— Asta a fost să fie, femee!—îngaimă el, tot în șoaptă, ștergîndu-și alt rînd de lacrămi.

Și-a rămas așa: omul s'a ouat un ou.

Acu' omul își puse 'n gînd o ispită și ispita a făcut-o cu meșteșug. De-o ținea muerea taina oului, bine de bine, îi spune taina comoarei; de n'a ținea-o, nu-i spune nici ei, nici altuia, c'a găsit o comoară.

Își pune rominul în minte s'aștepte un an de zile. Dacă până 'ntr'un an nu s'o vesti că el a făcut un ou, atunci negre-

şit are dreptul muerea să ştie şi ea că el a găsit o comoară.

Muerea... ţi-ai găsit!...

Porneşte bărbatul la muncă. Viermele mueresc nu-i dă pace femeii, o scurmă la inimă.

— Doamne, cumătră!—spune ea cumătrei. Ţi-aşi spune o taină mare, da' mă tem că-i mai şopti şi alteia.

— Vai de mine, cumătrică! ce fel de vorbă-i asta! Cum ţi-ai putea inchipui una ca asta—face de colo cumătra.

— Apoi iacă... aşa, aşa, aşa... bărbatu-meu s'a ouat două ouă. Da' să nu mai ştie nimeni!

— Nu mă 'nebuni, cumătrică!... văzut-ai minune!—face cumătra încredinţată. Ferească Dumnezeu, nu mai spun la nimeni.

Cumătra, se vede, avea şi ea vierme scurmător la inimă: a spus altei cumătre a ei că... cutare om a făcut trei ouă.

In cîteva zile ajunge vestea la urechea împăratului că în cutare parte a împărăţiei ar fi făcut, cutare om, nouă zeci şi nouă de ouă.

Impăratul chiamă pe muerea, care a adus vestea la curţile împărăteşti şi află că dînsa spusese numai nouă-zeci şi opt de ouă. Atunci împăratul pricepe că şi împărăteasa mai adăugase un ou.

— Dacă omul acela, cine o fi, a făcut nouăzeci şi nouă de ouă—spune împăratul împărătesei—fie şi dela mine unul... să fie o sută!

Şi iac'aşa! N'a avut nevoe romînul s'aştepte un an de zile. De adoua zi chiar, el auzise c'a făcut peste cincizeci de ouă. Şi de-aceia n'a mai spus nimănui c'a găsit comoara. Şi ci-că de-aceia se feresc bărbaţii, până în ziua de azi, să nu-şi deschidă inima către femee.

Sp. Popescu

Despre învăţămîntul profesional în Elveţia

— Scrisori —

Mult stimate domnule...

Nu ştiu dacă, reluindu-vă firul ocupaţiunilor, v'aţi mai gîndit la frumoasa organizaţie şi, mai presus de toate, la rezultatele admirabile date de secţiunile de mecanică ale şcoalei de arte şi meserii din Geneva, secţiuni pe care o întîmplare fericită mi-a permis de ale vizita, în parte, împreună cu d-voastră.

Pe mine, drept să vă spun, ca unul ce mi-am petrecut cu drag cîţiva ani în mijlocul unui tineret pe care soarta îl îndrumase spre învăţătura meseriilor, cele ce am văzut acolo m'au impresionat aşa de mult, încît nu ştiu ce să cred de oamenii cărora le-a fost dat de a organiza şi conduce o aşa instituţie de cultură, şi ce să spun de noi, care, din acest punct de vedere, sîntem încă departe de a călca pe urmele lor.

N. R. — Intre puţinile chestiuni, relativ la care toată lumea la noi este de acord, este acea asupra valorii învăţămîntului nostru profesional. Părerea quasi-unanimă în această privinţă s'ar putea rezuma în două propoziţiuni:

Organizaţia raţională a învăţămîntului profesional are o însemnătate capitală pentru România;

Toate sacrificiile pe care le-a făcut şi le face statul nostru pentru şcoalele noastre de meserii n'au dat până acum rezultate mulţumitoare.

Avînd prilejul de a vizita astăprimăvară, împreună cu d. inginer Florinescu, şcoala de meserii din Geneva, am ajuns la convingerea că simpla expunere a impresiunilor noastre ar putea să aducă oarecare lumină asupra cauzelor nesuccesului relativ al sforţărilor noastre în această direcţie.

Insuşi aspectul exterior al şcoalei din Geneva ni s'a părut suggestiv:

O clădire foarte simplă, cu un singur etaj, fără nici o paradă de lux ornamental; clase modeste, cu o înfăţişare de mici ateliere, curăţele şi bine îngrijite, cu cel mult zece elevi de clasă.

„Dacă ar fi mai mulţi—ne explica *decanul* unei clase—n'aşi fi în stare „să supraveghez de-aproape lucrările fiecărui elev în parte, şi nici unul nu „ar fi putut ajunge la perfecţia dorită; mai bine puţini, dar buni, decît mulţi „şi proşti..."

Şi văzind maşinile complicate şi delicate, lucrate de elevii ultimei clase, *după comenzile din afară*, ascultînd datele direcţiunii relative la succesele mecanicilor iscusiţi eşiţi din şcoală, care sînt preferiţi chiar în străinătate maiştrilor francezi, germani sau englezi,—mi-am adus, fără voe, aminte de *palatele* noastre, cu splendidele lor săli de clasă, cu ateliere speciale, maşinării scumpe, etc.,—din care nu es decît nişte tinichigii, care nu au alt ideal, în temeiul titlului lor, decît să-şi găsească mai degrabă vr'un post de „copist" în vre-o cancelarie...

Dăm loc cu o deosebită plăcere scrisorilor de mai jos.

C. S.

Fără lux, fără vorbă multă sau reclamă, fără cheltueli exagerate, cu o disciplină exemplară, dar părintească în acelaşi timp, ei ştiu să formeze, pe tărîmul industriei şi al artelor-industriale, lucrători îndemănatici şi inteligenţi, avînd capacitatea şi cunoştinţile necesare pentru a exercita cu folos profesiunile ce şi-au ales.

Pentru a ajunge la un asemenea rezultat, personalul însărcinat cu instrucţia manuală şi tecnica elevilor nu se mărgineşte numai cu rolul acesta, ci se sileşte a dezvolta în elevi adevăratele calităţi ce trebue să însuşească un bun lucrător, infiltrîndu-le obiceiuri sănătoase şi oneste. Căci, spun ei, şi au foarte multă dreptate, nu e de ajuns ca un tînăr, ce esă din această şcoală, să ştie a se servi cu îndemănare de uneltele şi maşinile sale, el *trebue să ştie a lucra iute şi cu îngrijire, a întrebuinţa timpul în mod folositor şi a-şi da seamă de felul cum trebue să vorbească şi să se poarte cu lumea în mijlocul căreia trăeşte.*

Şi ajung la toate acestea, mai curînd şi mai uşor decît şi-ar putea închipui cineva, *aplicînd cu o exactitate matematică un program foarte bine chibzuit şi cu nişte măsuri drepte şi neclintite de nici o influenţă străină adevăratului interes al instituţiei şi al elevilor.*

* * *

Vă promisesem ca, reîntors acasă, să vă scriu ceva în această privinţă. Dar grijile mele, de care aveţi destulă cunoştinţă, şi ocupaţiunile m'au împiedecat a o face, deşi dorinţa nu mi-a lipsit nici o clipă.

* * *

Pentrucă e vorba de secţiunile învăţămîntului mecanicei, mă voiu mulţumi a vorbi mai pe larg numai de dînsele, lucru ce—de altfel—e suficient pentruca cineva să-şi poată da seama de seriozitatea şcoalei de arte şi meserii din Geneva; iar de celelalte secţiuni voiu pomeni numai în treacăt.

Invăţămîntul mecanic se predă la această şcoală în două secţiuni deosebite: *secţiunea de mecanică* şi *secţiunea de mecanică aplicată şi electro-tecnică.*

Prima secţiune are de scop de a forma *lucrători mecanici îndemănatici*, cunoscînd perfect meseria lor şi posedînd în acelaşi timp o instrucţie tecnică destul de complectă pentru a putea, nu numai să se familiarizeze repede cu orişicare din specialităţile industriei mecanice, ci chiar să se ridice la demnităţi mai înnalte în această specialitate.

A doua secţiune e destinată de a forma *mecanici-tecnicieni* şi *electro-tecnicieni*, care să poată secunda pe ingineri şi pe şefii fabricilor la întocmirea proectelor, la conducerea şi supravegherea lucrărilor de construcţie sau în exploatarea întreprinderilor mecanice şi electrice. Eşind din şcoală, ei posedă destule cunoştinţi teoretice şi practice, care să le permită ca, în timp relativ scurt, să poată ocupa cu demnitate posturi de: şefi-montori, şefi de serviciu prin fabrici, şefi de exploatare, etc..

* * *

Organizaţia şi conducerea şcoalei.—Şcoala de arte şi meserii din Geneva cuprinde cinci secţiuni deosebite, dintre care unele sînt împărţite şi ele după profesiuni.

Durata învăţăturii şi etatea la care sînt primiţi elevii, după cum se vede din tabloul de mai jos, variază dela o profesiune la alta.

Secţiunile	PROFESIUNILE	Etatea de admitere	Durata învăţăturii
A.—Secţiunea de mecanică	Lucrători mecanici	14 ani	3 ani
B.—Secţiunea de mecanică-aplicată şi electro-tecnică	Mecanici-tecnicieni şi electro-tecnicieni	15 „	„ „
C.—Secţiunea de construcţiuni şi geniu-civil	Tecnicieni pentru construcţiuni şi lucrări publice	15 „	3 „
D.—Secţiunea meserii	Dulgheri	14 „	3 „
	Tîmplari	„ „	„ „
	Tîmplari de mobile	„ „	„ „
	Căruţărie	„ „	„ „
	Zidari şi cioplitori în piatră	„ „	1 „
	Lăcătuşi	„ „	3 „
	Tinichigii şi plombieri		
E.—Secţiunea arte-industriale	Pictori-decoratori	14 „	5 „
	Ceramişti	„ „	„ „
	Pictori pe email şi emaieuri	„ „	„ „
	Ciselari, gravori, bijutieri, giuvaergii şi argintari	„ „	„ „
	Sculptori în piatră şi lemn	„ „	4 „
	Lăcătuşerie artistică (continuarea cursului de lăcătuşerie dela secţia meserii	16 „	2 „
	Turnători în ipsos	14 „	4 „

* * *

Instrucţia elevilor e astfel dată incît să poată corespunde cît mai mult cerinţilor vieţii practice. In acest scop, elevul, pe lingă *nişte cursuri teoretice destul de complecte şi potrivite specialităţii fiecăruia*, trebue să execute, în modul cel mai complect şi cît se poate de exact, toate lucrările practice prevăzute în program, fără de care nu poate fi admis în anul următor, oricît de bun elev ar fi la cursurile teoretice şi oricare ar fi fost cauzele ce l-au împiedecat de a se conforma acestei din urmă îndatoriri.

Şcoala se ţine în curent cu toate descoperirile nouă şi perfecţionările aduse pe terenul specialităţilor reprezentate de dînsa.

Ea *e pusă sub supravegherea unei comisiuni de 30 de membri, compusă din: industriaşi, ingineri, arhitecţi, antreprenori, artişti, meşteri şi lucrători*.

Această comisiune e împărţită în *cinci sub-comisiuni* şi sînt formate din *specialişti capabili de a putea controla şi aprecia bunul mers* al secţiunii supraveghiate de dînşii.

In capul şcoalei e *un director*, ajutat de *cinci decani*, cîte unul de fiecare secţiune şi care împreună cu directorul formează consiliul şcoalei.

Decanii stau veşnic între elevi. Ei sînt acei ce v'au lăsat o aşa de frumoasă impresie, încît îi numeaţi „*erudiţi în meseria lor*", şi de care mi-aţi vorbit în mai multe rînduri cu atîta entuziasm.

Direcţiunea nu se mărgineşte numai la conducerea şcoalei; ea se ţine în relaţiuni cu directorii fabricilor, uzinelor electrice, atelierilor de construcţie, arhitecţi şi antreprenori de lucrări, pentru plasarea tinerilor ce au absolvit şcoala şi care, de altfel, sînt căutaţi şi primiţi în foarte bune condiţiuni, căci şi ei ştiu a se achita foarte bine de îndatoririle lor.

* * *

Secţia de mecanică.— Din această secţiune, după cum am mai spus, es lucrători mecanici, care, datorită serioasei lor instrucţiuni tecnice, pot ajunge să li se încredinţeze posturi superioare în meseria lor.

Durata învăţăturii e numai de trei ani, şi aceasta e partea interesantă a organizaţiei acestei secţiuni: să poată în aşa scurt timp să formeze buni şi instruiţi lucrători-mecanici, pecînd în alte părţi nici în 5—6 ani nu pot ajunge la un bun rezultat.

Lucrul acesta se va înţelege tare bine din cele ce urmează.

* * *

Ca un elev să fie admis în secţiunea de mecanică trebue:

a) Să fi absolvit cursul primar complect, ce în cantonul de Geneva e de 6 ani, şi cursul profesional, ce e mai mult un fel de şcoală preparatoare pentru copiii ce se destină carierei industriale, artistice sau comerciale, şi care durează doi ani; sau

b) Să aibă terminat, pe lîngă cursul primar de 6 ani, două clase de liceu; sau în sfîrşit

c) Să poată trece un examen de următoarele cunoştinţi:

Limba franceză: Ortografie, sintaxă, compoziţie.

Algebra: Operaţiunile algebrice, patratul şi rădăcina patrată, ecvaţiunile de gradul întâiu cu una şi două necunoscute, progresiuni şi logaritmi.

Geometria: Echivalenţa figurilor plane, transformarea figurilor, asemănarea figurilor.

Noţiuni de trigonometrie: Rezolvirea triunghiurilor dreptunghe.

Mecanica: Noţiuni de forţă. Unităţile uzuale de muncă şi putere. Paralelogramul forţelor. Centrul de gravitate. Mişcarea uniformă şi mişcarea variată.

Desemnul tecnic: Crochiul cotat al unui obiect simplu, aşezat în faţa elevului.

* * *

Se înţelege dar că, atunci cînd ai înaintea d-tale nişte elevi cu o astfel de preparaţie şi *hotărîţi de a învăţa o meserie*, sarcina de a forma din ei buni lucrători ţi-e cu mult mai uşoară; căci e cunoscut de toţi cei ce s'au ocupat, mai serios, de chestiunea acestui fel de învăţămînt că: *între cultură şi priceperea subtilităţilor unei meserii există o mare afinitate*, mai ales cînd la spate se mai găseşte o organizaţie bine chibzuită.

* * *

Programul.—Nu voiu intra în detaliile programului, dar voiu vorbi ceva mai mult de cîteva amănunte ale lui ce merită toată atenţiunea noastră, căci ele caracterizează spiritul oamenilor conştienţi de datoria şi rolul lor în această ramură de activitate.

După cum se vede din tabloul următor, elevii sînt ocupaţi, în şcoală, 54 ore pe săptămînă, adică câte 9 ore pe zi, şi anume:

Ramura de învăţătură	Anul I	Anul II	Anul III
Lucrul în atelier	41 ore	40 ore	39 ore
Algebra	2 „	—	—
Mecanica	2 „	3 „	4 „
Geometria şi rezistenţa materialelor	3 „	2 „	—
Fizica	—	2 „	1 „
Chimia	—	1 „	1 „
Electricitatea	—	—	3 „
Desenul	6	6 „	6 „
Total	54 ore	54 ore	54 ore
Gimnastica (facultativă)	2 „	2 „	2 „

* * *

Invățămintul practic.— In anul I.— Maistrul, în mîna căruia e încredințată învățătura practică a acestor elevi, e obligat să-i obișnuiască a lucra, pe cît e posibil, totul din mînă, *repede și cu cea mai mare preciziune.* In acest scop, după primele lucrări elementare, care să-l poată obișnui cu mînuirea uneltelor, elevul e pus să execute piese, mai întâiu de lemn și apoi de fer, ce au fost prealabil desenate de el. Piesele acestea trebuesc lucrate cu atîta preciziune, încît, *dacă dimensiunile ce i le dă elevul, prin lucru, diferă de cele arătate în desen, în plus sau minus cu mai mult de o zecime de milimetru, lucrarea nu e primită și el trebue să reînceapă o alta la fel.*

Și sînt atît de severi în astă privință, încît elevul, singur, știind că nu poate îndupleca pe maistrul său, fără a mai pierde vreme, îndată ce a văzut că piesa lucrată, de el, nu îndeplinește această condițiune, o dă în lături și începe alta, ca astfel să nu mai piardă din timp.

Lucrările ce elevii sînt obligați a efectua, în acest an de școală, sînt aceleași pentru toți și aduse la cunoștința lor dela începutul anului.

Ei nu pot trece dela execuția unui obiect la altul, fără ca să fi terminat și predat complect pe cel dintâiu.

Am întrebat: de ce atîta scrupul în executarea unor lucrări de începător, și mi s'a răspuns tocmai cam cele ce spuneam la începutul acestei scrisori: pentruca să le formăm caracterul ce se cere unui bun lucrător. Și în adevăr că, procedînd astfel, elevul știe că nu va putea trece, cum zic unii din liceeni și studenți, „*prin tangentă,*" strecurîndu-și lucrări la executarea cărora n'au pus destulă atențiune.

Tot atît de severi sînt și în ceia ce privește timpul întrebuințat la executarea lucrărilor. Ba, cu această din urmă, merg până acolo încît, după cum am mai spus în treacăt, un elev ce, fie din o insuficientă îndemânare, fie din cauză de boală sau alte cauze independente de voința lui, n'a putut executa până la finele anului școlar toate obiectele prevăzute în program și în mod ireproșabil de bine, acel elev nu poate fi promovat în anul următor.

Pentru elevii ce se disting la lucru și care-și termină toate lucrările mai de timpuriu, li se dă a executa—pe deasupra—alte obiecte mai complicate. Faptul acesta constitue o onoare deosebită pentru ei și un stimulent pentru cei mai greoi la lucru.

Dintre obiectele executate de acești elevi, mai ales cele din ultimele luni ale anului, sînt unelte mai simple destinate atît pentru trebuințile lor în ateliere, cît și ca obiecte de demostrație.

In anul II, elevul continuă cu complectarea tuturor sculelor necesare unui lucrător-mecanic, învățînd în același timp să lucreze cu diferitele mașini-unelte, și termină anul executînd diferite piese de mașini.

In anul III, lucrează tot felul de mașini-unelte, motoare cu exploziune, instrumente de fizică, mici motoare elecrice și altele de acest fel.

In acești din urmă doi ani, cași în cel dintâiu, domnește aceiași regulă: piesele sînt mai întâiu desenate în orele de clasă de desen, și apoi executate în atelier cu aceiași severitate, în ceia ce privește exactitatea și timpul întrebuințat.

Notele obținute de elevi, pentru lucrul prezentat, nu sînt date, oricum, după impresia momentului, după gradul de simpatie sau după încrederea ce elevul inspiră maistrului, ci ele sînt calculate după niște regule anumite, ținîndu-se seamă de: acuratețǎ, exactitate și timpul întrebuințat la executarea obiectului.

Posed dela școala de orologerie, școală ce nu face parte din grupul secțiunilor școalei de arte și meserii, fiind întreținută de comună, dar care nu diferă în organizație de aceasta, niște formulare ce se dau în păstrarea elevilor, în care se trec notele obținute de ei, și în capul cărora stă imprimată o formulă empirică după care se calculează notele. Acea formulă, ca toate formulele de felul ei, e dedusă după un timp îndelungat de experienți.

* * *

Invățămintul teoretic.—Ceia ce e de spus aici nu e o explicațiune a programului, ci numai a modului inteligent și practic cum e întocmit și aplicat: Nimic nu se dă elevilor să învețe, care să nu aibă o întrebuințare practică. Lîngă fiecare chestiune se găsesc una sau mai multe exemple practice, așa că elevul să se poată servi de cursurile învățate în școală și după terminare, în viața practică.

* * *

Biblioteca și vizitarea uzinelor.—Elevii din al 2-lea și al 3-lea an au voe de a consulta volumele ce se găsesc în biblioteca școalei, pe care, cu consimțimîntul direcțiunii, le pot lua și acasă.

Cei din ultimul an, pe lîngă cursuri și atelier, mai fac, sub conducerea profesorilor sau șefilor de ateliere, vizite pe la uzine și diferite instalațiuni.

Secțiunea de mecanică-aplicată și electro-tecnică.—Din această secțiune—tot după trei ani de studii—es tecnicieni destul de bine preparați pentru a putea ajuta cu ușurință pe ingineri: în elaborarea proectelor, în conducerea lucrărilor de construcțiuni și în exploatările întreprinderilor mecanice și electro-tecnice. In acest scop, instrucțiunea elevilor e dată în așa fel ca ei să posede, la eșirea din școală, un capital suficient de cunoștinți tecnice generale.

Lucrările de atelier, dela care ei pot căpăta îndemânarea necesară unor buni tecnicieni, deşi de o durată mult mai mică ca în prima secţiune, totuşi se urmăresc cu o stricteţă deosebită.

Cursurile predate în şcoală se complectează prin explicaţiunile ce profesorii le dau prin diferite uzine, precum şi prin conferinţi ţinute de specialişti asupra obiectelor tecnice mai însemnate şi a diferitelor legi privitoare la muncă şi lucrător.

In toată această instrucţiune se urmăreşte cu cea mai mare atenţiune principiul: *de a nu încărca creerul elevului cu cunoştinţi în neajuns de bine asimilate, ci din contra de a-i obişnui să se servească cu folos de cunoştinţile dobîndite, de a lucra cu tragere de inimă, de a raţiona şi de a-şi găsi singuri soluţiunile de care au nevoe în viaţa lor practică.*

Ca complectare, elevilor ce doresc a-şi continua studiile tecnice în şcoalele de inginerie, li se dă putinţa de a se prepara pentru trecerea examenelor de admitere în asemenea şcoli.

Acest fel de ingineri ce au trecut prin toată filiera instrucţiunii tecnice, sînt foarte mult apreciaţi şi căutaţi.

Condiţiunile de admisibilitate sînt aceleaşi caşi pentru secţiunea de mecanică, cu singura adăugire că absolvenţii acestei din urmă secţiuni, ce voesc a urma şi cursurile de mecanică-aplicată şi electro-tecnică, sînt admişi fără concurs în al doilea an de studiu.

Programul.—După cum se vede din tabloul de mai jos, elevii sînt ocupaţi în total 44 ore pe săptămînă, dintre care numai 8 ore în medie lucrează în atelier.

No.	CURSURILE	Anul I		Anul II		Anul III	
		Semestrul					
		I	II	I	II	I	II
1	Algebra	6	6	3	2	—	—
2	Mecanica generală	4	2	3	2	—	—
3	Geometria	6	6	—	—	—	—
4	Descriptiva-curs	2	4	—	—	—	—
	„ exerciţii	2	2	—	—	—	—
5	Fizica	4	4	4	2	—	—
6	Chimia-industrială	2	2	4	4	—	—
7	Mecanica aplicată: curs şi exerciţii	6	8	12	16	17	24
8	Electro-tecnica: curs şi exerciţii	—	—	2	8	19	14
9	Rezistenţa materialelor	—	—	4	2	—	—
10	Statica-grafică	—	—	2	—	—	—
11	Redacţia şi corespondenţa	2	2	—	—	—	—
12	Legislaţia	—	—	—	—	2	—
13	Atelier	10	8	10	8	6	6
		44	44	44	44	44	44
14	Gimnastica (facultativă) 2 ore						

Invăţămîntul teoretic.—Şi aici, caşi în prima secţiune, nu programul e acel ce atrage atenţiunea, ci modul cum el e aplicat.

Nu li se predă elevilor decît aceia ce se ştie că le va fi de folos în viaţa lor practică, şi aceasta în aşa fel încît să poată aplica cu înlesnire tot ce au învăţat, atît în şcoală, cît şi după terminare.

După cum se vede din tabloul de distribuţia orelor de studiu, pe lîngă unele cursuri se fac şi exerciţii, şi anume: la descriptivă, la mecanică-aplicată şi la electro-tecnică.

Exerciţiile de descriptivă consistă în a executa în carton figurile geometrice rezolvate în curs. Ele sînt destinate a înlesni pe elevi ca să înţeleagă mai bine reprezentarea în spaţiu şi verificarea epurelor lucrate de ei.

Exerciţiile de mecanică-aplicată şi cele de electro-tecnică consistă din calculul şi reprezentarea prin desen a elementelor tratate în curs, întocmirea planurilor de executat în ateliere, precum şi întocmirea de proecte complecte.

Invăţămîntul practic.—Acesta se capătă în ateliere, unde, lucrînd în medie 8 ore pe săptămînă, învaţă:

a) *Pentru lucrul lemnului:* Cunoaşterea sculelor şi întreţinerea lor, executarea diferitelor îmbinări întrebuinţate în construcţii, exerciţii la strung, modelaj şi diferite alte lucrări care să-i poată pune bine în curent cu mânuirea uneltelor de lemnărie. Acest fel de exerciţiu are loc numai în anul I de studiu.

b) *Pentru lucrul ferului:* Manipularea pilei; executarea sculelor curente mici, lucrul la strung şi la celelalte maşini-unelte, precum şi lucrul la foc.

Caşi la secţiunea de mecanică, toate piesele trebuesc executate cu o aproximaţie de o zecime de milimetru, după dimensiunile indicate pe desenurile lucrate de elevi în orele de clasă; iar distribuirea şi primirea lucrărilor se face tot cu aceiaşi regulă şi severitate.

Această serioasă organizaţiune a şcolei de arte şi meserii din Geneva, precum şi modul inteligent cum ea e condusă, a făcut ca foarte multe dintre cele mai de valoare elemente ale industriei elveţiene să aparţină acestei şcoli. Ceva mai mult: industria franceză şi în special aceia a artelor decorative, datoreşte multe din elementele ei bune tot acestei şcoale.

Şcolile noastre.—Cînd ai vizitat cu deamănuntul şi ai văzut serioasa organizaţie şi frumoasele rezultate date de o şcoală, ca cea de care am vorbit până aici, fără voe gîndul te duce la sacrificiile mari ce ţara noastră le face în această direcţiune, fără ca până acum să avem dreptul a spune că ne aflăm pe calea ce ar putea să ne ducă spre un rezultat într'adevăr satisfăcător.

Organizaţia actuală a învăţămîntului meseriilor, la noi, e plină

de lacune, lacune ce fac ca in loc să putem dobindi, prin şcoli, acele elemente serioase şi hotărite de care industria are nevoe, din contra se pregăteşte calea spre un proletariat mult mai de plins şi mult mai periculos ca aşa numitul „proletariat intelectual".

Innainte de orice explicaţiuni, să ne fixăm bine asupra rolului şcoalelor noastre de meserii.

Avem azi trei categorii de acest fel de şcoli: şcoli elementare de meserii, şcoli inferioare de meserii şi şcoli superioare de arte şi meserii.

Şcolile elementare de meserii au ca rol principal de a invăţa pe fiii sătenilor diferitele meserii ce sint in legătură cu trebuinţile şi resursele locale, cu deosebire din acele meserii care, fără a-i sustrage dela muncile agricole, să le poată exercita cu folos in timpul liber de care dispun, şi mai ales in lunile de iarnă, cind ţăranul nostru trăeşte intr'o complectă neactivitate.

Foloasele mari ce pot rezulta de aici, atit materiale cit şi morale, fiind uşor de priceput, nu mai insist asupra lor.

Şcoalele inferioare de meserii sint destinate să producă meseriaşi aşa fel preparaţi incit să-şi poată exercita cu folos meseria lor, fie in industrie, fie pe socoteala lor proprie.

Şcoalele superioare de arte şi meserii au ca scop invăţătura meseriilor ce reclamă cunoştinţi teoretice mai innaintate.

Elevii acestor şcoli trebue să formeze clasa celor chemaţi a li se incredinţa conducerea lucrătorilor mai puţin preparaţi (lucrători de rind) de prin diferitele fabrici şi instalaţiuni industriale; din ei, dar trebue să se ridice: şefii de ateliere, mecanicii-şefi, etc..

Din toate aceste 3 categorii de şcoli, *şcolile elementare*, pe care le-am putea mai bine numi *„şcoli de meserii săteşti"*, prin felul puţin pretenţios al instalaţiunilor şi a invăţăturii teoretice, precum şi prin faptul că ele se găsesc lingă vetrele copiilor ce le frecventează, işi vor ajunge mult mai curind scopul pentru care sint create; iar in ce priveşte *şcolile inferioare*, de oarece mare parte din personalul conducător al acestor şcoli este recrutat din foşti elevi ai şcoalelor superioare de arte şi meserii, se înţelege că rezultatele ce vor da depind de modul, bun sau rău, cum a fost preparat acest personal.

Astfel stind lucrurile, mă voiu ocupa deocamdată numai de şcolile superioare de arte şi meserii.

S'a cheltuit in anul trecut cu intreţinerea celor 2 şcoli superioare din Bucureşti şi Iaşi cam vre-o *370.000* lei, deosebit de sumele plătite de diferitele judeţe şi comune pentru intreţinerea de bursieri in aceste şcoli, şi deosebit de amortizarea celor 2 jum.—3 milioane de lei cheltuiţi cu clădirile şi inzestrarea atelierelor de care dispun azi numitele şcoli.

Fără a mă ocupa dacă numărul de absolvenţi ai acestor două şcoli corespunde sau nu marilor cheltueli ce se fac cu dinşii, voiu vorbi numai de calitatea lor, adică dacă instrucţia ce li se dă e sau nu aceia de care ei au nevoe pentru a putea infrunta greutăţile cele mari ale carierei lor şi a ajunge, astfel, acolo unde munca ce au desfăşurat in cei 6 ani de şcoală şi sacrificiile ce ţara a făcut pentru dinşii le dă dreptul să aspire.

Cum am mai spus, absolvenţii şcoalelor superioare de arte şi meserii trebue să formeze clasa lucrătorilor buni şi pricepuţi, cărora să se poată incredinţa, cu timpul, conducerea directă a maselor de lucrători de prin fabrici şi instataţiunile industriale.

Pentru aceasta, după cum am spus la inceputul acestui articol, ei trebue să ştie: *a lucra iute, exact şi cu ingrijire, a intrebuinţa timpul in mod folositor, a-şi da bine seama de situaţia şi rolul lor in marele aparat social, a şti să aprecieze produsul muncii lor, şi, in sfirşit, a şti să se hrănească şi să-şi ingrijească bine de sănătate.*

Un lucrător astfel preparat, cu toate greutăţile ce-i vor eşi in cale, va putea merge innainte, in folosul lui şi al societăţii in care trăeşte.

Pentruca să se ajungă la un asemenea rezultat, trebue, insă, ca instrucţia ce li se dă să fie astfel incit *intre invăţămintul practic şi cel teoretic să fie o foarte mare legătură. Să nu se predee elevilor decit cunoştinţile teoretice ce găsesc aplicare imediat in meseria lor, ca astfel să nu li se incarce creerul şi să nu li se răpească timpul ce l-ar putea intrebuinţa, in mod mult mai folositor, la pătrunderea chestiunilor de care vor avea zilnic nevoe in viaţa lor practică.*

Lucrul in ateliere caşi invăţătura teoretică să se urmeze după nişte norme bine chibzuite şi respectate cu o exactitate matematică.

Personalul chemat a se ocupa cu instrucţia lor să fie bine preparat şi inarmat cu caracterul propriu unei asemenea misiuni.

S'ar putea spune: de unde şi pentru ce atita grijă pentru a instrui un viitor lucrător? Răspund: in orice altă ocupaţie există un paravan, „aparenţa" ce ascunde lipsurile, sau părţile slabe ale individului. La un meseriaş acest paravan nu poate exista, căci oricine, cu o cultură şi un gust cit de puţin dezvoltat, poate aprecia nu numai valoarea produsului său, dar şi calităţile şi defectele lui, ca om şi lucrător.

Să nu ne incinte citeva cazuri răzleţe, cind elevi de ai acestor şcoli au putut ajunge la situaţiuni mai de seamă pe tărimul industriei, ci să ne gindim la majoritatea lor, ce, datorită lipsurilor de care sufere acest invăţămint, s'au pierdut in marea masă a muncitorilor de rind.

Cei ce au putut păşi mai departe sint elemente cu care natura fiind mai miloasă, i-a inzestrat cu calităţi ce i-au făcut să poată trece peste multe din obstacolele ce le-au eşit innainte. A-

ceștia, cu siguranță că, orice altă cale ar fi apucat, ar fi ajuns la bun rezultat. O școală de meserii e bună numai atunci cind prin organizația ei poate asigura un viitor mai bun și mediocrităților; căci aceștia formează armata lumii industriale.

Orice s'ar spune: *rolul școalelor superioare de arte și meserii nu e de a îndruma pe copii spre o viață grea și plină de lipsuri, cum e aceia a lucrătorului de rînd, ci din contra să le dea o instrucțiune așa fel încît să poată ajunge la situațiuni bune și sigure.*

Pentru lucrătorii de rînd metodul învățăturii meseriei prin ucenicie, la maiștri, sau prin ateliere mai mari, sub supraveghierea și cu un ajutor oarecare din partea statului, ar fi destul de bun.

Ca încheere a celor spuse până aici, voiu spune cîteva cuvinte din aceia ce mi-a răspuns un mare industriaș străin, cu care am avut plăcerea de a face drumul dela Zurich la Viena, la întrebările ce i-am făcut relativ la rolul lucrătorilor eșiți din școalele de arte și meserii. In lunga mea carieră, spunea convorbitorul meu, am avut mulți din acești lucrători pe care nu numai că i-am preferat, dar am ajuns chiar să-i iubesc. Și cum să nu-i iubesc, cînd ei din primele zile cum intră în atelierile noastre încep a se distinge atît ca pricepere, cît și ca caracter și conduită. Apoi: e interesant a vedea cît e de mare deosebirea între modul de a lucra al unui astfel de lucrător și unul eșit din ucenicie.

Și în sfîrșit: sînt foarte rare cazurile unde un astfel de lucrător să nu poată înainta și ajunge la situațiuni bune, și aceasta dacă se întîmplă, cauza nu e instrucția primită din școală, ci numai mediul vicios în care pe unii îi aruncă soarta.

Acestea spuse, să vedem ce se petrece în școlile noastre de arte și meserii, de nu s'a putut ajunge până acum ca ele să dea rezultate satisfăcătoare.

Nu voiu examina în detaliu organizația lor, căci scopul meu, cînd m'am decis a scrie aceste rînduri, n'a fost de a face procesul acestor școli; cîteva anomalii însă, date la lumina zilei, vor dovedi cît de vicioasă și plină de lipsuri e actuala lor organizație. Așa:

Elevii tîmplari, dulgheri, rotari, modeliști, tinichigii și turnători sînt obligați de a urma, împreună cu colegii lor din atelierile de ferărie, cursurile de construcțiuni de mașini și mașini agricole. Cum aceste cursuri n'au aproape nici o legătură cu meseriile lor și cum organizația învățămîntului nostru e astfel încît elevii, ce intră în aceste școli, nu posedă nici o preparație specială, se înțelege foarte bine cîtă risipă de energie trebue să desfășoare și cît timp să piardă sărmanii elevi pentru a înmagazina în creerul lor asemenea cursuri, ce mai tîrziu nu le va servi la nimic, în cariera lor.

Analizîndu-se în felul acesta toate cursurile teoretice, se va vedea: că ele nu sînt potrivite instrucțiunii speciale ce trebue să se dea elevilor, nici ca conținut, nici ca pregătire pentru a le putea pricepe, deosebit că, pentru predarea unora, lipsesc chiar mijloacele didactice absolut necesare.

Chiar aritmetica și geometria, care constitue baza instrucțiunii teoretice a elevilor, sînt așa fel predate încît n'au absolut nici o legătură cu aplicațiunile practice de care vor avea nevoe.

Las cursurile și modul lor de predare și trec la desen și lucrările practice.

E știut de oricine că în arta constructivă orice piesă înainte de a fi lucrată trebue desenată; desemnul nereprezentînd altceva decît studiul anticipat al formei și dimensiunilor piesei.

Cum se petrec, însă, lucrurile din acest punct de vedere? Desenul este predat în așa fel cași cînd aceste școli ar fi destinate să producă mai curînd desenatori decît meseriași, și anume:

Tot ceia ce desenează elevul e luat sau după desenuri existente și modele, sau după diferite piese, fără ca acestea să fie executate, după aceia, în atelier, de către el însuși.

Cu modul acesta, toată munca desfășurată de ei la întocmirea desenurilor servește numai la dezvoltarea gustului de desen în detrimentul gustului de lucru în atelier. Chiar cînd există un desen în ateliere, după care trebue executată piesa, elevului i se permite să se îndepărteze de dimensiunile și uneori chiar și de forma exactă indicată în el.

Din cauza aceasta elevul nu se poate obișnui de a lucra cu preciziune, care-i cea mai de seamă din calitățile cu care lucrătorul eșit din școala de arte și meserii se poate ridica mai presus de lucrătorul de rînd.

Programul de lucrări, așa cum este întocmit, din diferite cauze, nu e respectat fie prin introducerea de lucrări străine de program, fie din cauza neîndemînării și lipsei de activitate a elevului, fie din lipsa motivată sau nemotivată dela atelier, sau, în sfîrșit, din lipsa de control serios din partea personalului însărcinat cu instrucția lor.

Trecem mai departe: după patru ani de școală, elevii trec în secțiunea de aplicație.

Aici în calitate de lucrători plătiți și sub conducerea directă a unui personal special, ei trebue să-și capete o *instrucție practică desăvîrșită*, urmînd un regim exact cu acel din fabrici, lucrînd toată ziua, și neavînd alte vacanțe decît sărbătorile legale; iar cursurile facultative, prevăzute în program să se predea seara, după cum se procedează la toate școalele industriale din țările mai înaintate. Ce se întîmplă însă? Aceste ateliere sînt, de cele mai multe ori, lipsite de comenzi suficiente pentru a putea ocupa pe toți elevii; din care cauză mare parte din ei sînt lăsați liberi să se ducă care pe unde pot ca să găsească de

lucru și să vină după 2 ani, spre a-și reclama diploma de absolvire în baza unor certificate, de multe ori de complezență. Uneori din cauza lipsei de lucru, aceste ateliere se închid, chiar, cu totul.

Cu o astfel de organizație nu se poate, altfel, decît ca majoritatea elevilor să se strecoare, din an în an, cu un capital de cunoștinți practice și teoretice foarte restrins și cu totul superficial și deci nepregătiți pentru a putea înfrunta greutățile meseriei lor, așa că unii din ei, dîndu-și seamă de insuficienta lor pregătire, părăsesc calea indicată de școala ce au urmat, în schimbul oricărei alte ocupațiuni ce le-ar putea asigura o situațiune mai bună; iar alții tot din cauza slabei pregătiri, deși continuă meseria, se pierd în masa lucrătorilor de rînd.

Pănă acum, deși cu greu, lucrurile au mers. Absolvenții acestor școli, bine-rău, în majoritate s'au căpătuit în diferitele instituțiuni ale statului; va veni însă timpul, și nu-i departe, cînd această cale li se va închide și atunci cea mai mare parte din ei neavînd pregătirea necesară ca să poată înfrunta greutățile, mult mai mari, ce vor întîmpina în industria privată, unde *interesul patronului cere ca orice lucrător angajat de dînsul să fie bine pregătit, fie ca lucrător de rînd, fie ca lucrător special,*— fatal vor intra în rîndul proletariatului, formînd o specie nouă, cu dreptul de a se plînge de trista situație în care i-a aruncat slaba organizație a școalelor, unde au muncit atîția ani.

Această organizație a școalelor superioare resfrîngîndu-se și asupra școalelor inferioare, unde, după cum am mai spus, aproape întregul personal este recrutat din cele dintăi, face ca rezultatul acestor să fie tot așa de puțin satisfăcător, așa că, întregul învățămînt destinat a procura elementele serioase industriei noastre e departe de a corespunde nevoilor țării și sacrificiilor ce se fac pentru dînsele.

Părerea mea e că: trebue în totul modificată organizația acestor școli, redus aceia ce nu e absolut necesar, iar cu economiile rezultate să se aducă îmbunătățirile absolut necesare acestui învățămînt, așa ca să poată fi pus pe un picior demn de sacrificiile ce țara face cu dînsul, sacrificii ce în anul din urmă au atins colosala cifră de 800.000 lei ca prevedere.

Paul Florinescu
inginer la docurile Brăila

NOAPTE DE VARĂ

Arcușele sclipiră în aer... Și țiganii,
Încovoiați pe lemnul sonorelor vioare,
În care se 'ncrustase durerile și anii,
Cîntau în parc sub teii bătrîni și albi de floare.

Cîntau de fete brune cu buze arzătoare,
Cu ochii plini de noapte, cu brațele bronzate,
Cu sînuri pîrguite ca rodiile 'n soare
Și 'n care clocotește barbara voluptate...

Cîntau de nesfîrșirea întinselor savane,
De ape revărsate în falnice cascade;
Cîntau de drumuri albe, de negre caravane—
Și toată nostalgia popoarelor nomade

Vibra înfiorată din fiecare strună:
Părea o simfonie demonică, în care
Foșneau păduri virgine bătute de furtună,
Și s'alungau talazuri gigantice de mare!

Și notele cind line, cind năvălind nebune
Armonizau un cintec, în care 'ntiia oară
Simțeam, în jocul straniu de-arcușuri și de strune,
Că sufletul lor plinge în fiece vioară!

*

Orhestra incetase barbara rapsodie,
Și 'n parcul unde vara făcuse sărbătoare,
De-asupra noastră teii, în umbra viorie,
Își legănau buchetul enorm de crengi în floare.

Femeile... ah! ochii femeilor frumoase,
Și sinurile albe sub blănuri și dantele...
Un braț plutea în aer cu forme voluptoase
Și aprindea 'n lumină un fulger pe inele...

Simțeam in jur viața cum împărțea bogată
În cugete—avintul, și 'n inimi—tinerețea;
Din cind în cind o roză se scutura de-odată
Și ne spunea 'n tăcere cit ține frumusețea...

Iar noi sorbeam deliciul acestei clipe rare,
Și visători, cu ochii închiși pe jumătate,
Urmind în aer fumul fantastic de țigare
Trăiam civilizații străvechi și rafinate!

Mircea Dem. Rădulescu

Comisia dela Buhalnița

Documente cu privire la istoria țăranului romin

(Sfirșit)

Nelegiuirile urmate din partea lui Neculai A., posesorul moșiilor Săcu, Izvorul-Alb, Buhalnița, Poenarii și Potocii, ținutul Neamțului.

„După o silnică invoială făcută de căminarul Dimitrie S., la intrarea sa în posesie prin închideri și cumplite bătăi, urmează a-și împlini dela dinșii pe fieștecare an cite 130 lei în bani și o plută de grinzi de tot numele, cu bun cu rău, și în două vadele: cea intăiu la ziua sfintului Gheorghe și al doilea la ziua sfintului Dimitrie, osebit de arătura, sămănătura, strînsul și caratul acelei pini, precum asemenea și falcea de cap în cite 6 zile ce mai lucrează de tot numele cărătura podvozei și alte osebite îndatoriri, pentru care aceste toate îndată după sosirea zilei sfintului Gheorghe se încep chinurile asupra lăcuitorilor prin cumplite bătăi cu bicele, harapnice, închidere prin poeți și legături cu lanț de fier și cu lăcată la git, cerindu-li-se bani și neingăduindu-i un minut măcar, până cind nu dau felurimi de învoeli și zapise de chezășie, legîndu-se cite șase nume într'un zapis, prefăcîndu-se toți banii adetiului în plute de grinzi mari, altele după cum urmează plăcerea și voința posesorului A., cind totodată și toată datoria de pe orîndă, nu numai acea din vremea posesiei sale, dar și acea de mai înnainte de dinsul, fără vre-o răfuire cu lăcuitorii, o îmbracă iarăși în cherestele de plută, și după ce prin silnicie se pregătesc plutele arătate, trăgîndu-le și la malul Bistriței, apoi găsește locuitorilor felurimi de pricini, pretenderisînd posesorul pe de o parte facerea altor plute, iar pe de alta nu-i sloboade a vinde acele plute la alți negustori, cerindu-le mai întâiu a plăti dijmă cite 25 lei de toată pluta, lucru nepilduit, și dacă vre-un locuitor nu s'ar supune a-i vinde lui plutele acele lepădate de rele, pune de le taie drept în două, rămînd păgubași locuitorii de munca lor, din care pricină găsindu-se locuitorii strîmtoriți, îi lasă plutele în prețul ce se îndură a li da: cite 30 lei și până la 35 de plută, nevrînd nici cum a-i scădea pe locuitori din datoria adetiului, altora și lepădîndu-le bani pe acele plute, îi și îndatorește de a face alte din nou plute, și cu acest mijloc, în

loc de o plută ce are a lua dela tot numele, se silnicesc de fac cîte 3 şi până la 5 plute de tot numele.

„Pe Gheorghe a Luculesei, nevîrsnic şi fratele său Vasile; Ion Dersul; Toader Horşteanu; Gheorghe a Mariei; Neculai a Mariei ot Buhalniţa şi Săcu, prin lanţ de fier au fost legaţi de gît şi de gard, şi puşi pe unii şi în obezi, bătîndu-i cumplit, până ce au dat felurimi de învoeli şi zapise, încît înspăimîntîndu-se şi alţi privitori, i-au dat orice înscrisuri a cerut, cu toate că nebătuţi n'au scăpat mai nici unul.

„Pe Gheorghe Cozan ot Izvorul-Alb, chinuindu-se prin cumplite bătăi şi trageri de musteţi, până ce i s'au dezbîrnat buzele, l-au silnicit a merge în pădure ca să-i facă o plută de grinzi, după care mergînd, a şi făcut-o, şi fără să apuce a o trage la malul Bistriţei, s'au dus acasă, şi nu după multă trecere de vreme a şi răposat.

„Pe Gavril Nistor ot Săcu, pentrucă s'au dus la vătavul să plătească banii adetiului chiar în ziua ce i s'au cerut, nevrînd să-i deie zapis ca să-i facă plute de grinzi, unde acolo sosind şi posesorul A., şi încredinţîndu-se de nesupunerea numitului Nistor, a închis uşile şi a pus la batae pe numitul, cerîndu-i zapis, carele nevrînd a-i da nici cu un chip, l-au bătut cumplit, încît au şi buimăcit, căci îndată ce l-au slobozit, în acea ameţeală svîrlind banii pe jos în drum, şi mergînd acasă la dînsul, închizînd uşa şi-au dat foc casei sale, vrînd a arde şi el, de care simţind lăcuitorii, au alergat şi l-au scos în silă afară din casă, iar casa au ars până în pămînt, după care posesorul au şi alergat la isprăvnicie, şi aducînd pe D-lui aga Costache Ghica, şi prinzînd pe un nevrîsnic, frate a bătutului, şi cercetîndu-l ispravnicul pentruca să arăte de fratele său bătutul unde se găseşte, el a şi fugit din ochii ispravnicului, după care luîndu-se *gonaşi* şi prinzîndu-l, l-au bătut cumplit, şi aducîndu-l înaintea ispravnicului, l-au pus şi în butuc, şi către sfîrşit apoi l-au şi bătut, dîndu-i drumul după rugămintea preutului Gheorghe şi alţii ce s'au mai întîmplat de faţă la această împrejurare.

„Pe văduve, nevoiaşi, argaţi şi nevrîsnici, care nici au locuri de hrană, se silnicesc la zilele de boeresc, luîndu-li şi bani, încît o văduvă Iliana, pentrucă în cele mai multe rînduri ziua o întrebuinţa în lucrul grădinii, iar noaptea în casnicele lor trebuinţi, care căzînd la desnădăjduire că şi în viitorime va fi întru asămine osîndire, s'au şi spînzurat.

„Pentru lăcuitorii fugari de schingiuirile posesorilor, se împlineşte dela sat tot adetiul lor, luîndu-li-se şi locurile de hrană ce au avut ei, în folosul posesorului.

„Pe slugile moşiei ce sînt din zăciuială luaţi dela sat în deobşte pentru totdeauna, îi întrebuinţează posesorul în lucrul său, fără a îngădui mergerea lor şi în lucrul casnicelor sale trebuinţi, macar pentru o zi, din care pricină acei locuitori au rămas peritori de foame, cu toată casa lor.

„Preutul Gheorghe ot Săcu; Diaconul Neculai, ot; Dascalul Simion, ot; Dascalul Ioan sin Preutul Neculai, ot; Preutul Thedor, ot Buhalniţa; Preutul Gheorghe, ot; Dascalul Vasile, ot; Dascalul Gheorghe şi fratele său, şi alţii de asămine, dascalul Lazar din Potoci, dela unii au luat adet şi dijmă din 16 stupi doi; pe unii i-au bătut; dela unii au luat şi din locurile lor de hrană ce aveau din învechime, şi osebit au luat adet şi pentru argaţii lor, care înspăimîntîndu-se au şi fugit, rămînd păgubaşi şi de slujbă şi de adetiul plătit pentru dînşii, şi de aseminea urmare au păzit posesorul şi la celelalte cotunuri a mănăstirii Buhalniţa.

„Dela slugile sfintei mănăstiri ce sînt lăsaţi după contract din zăciuiala locuitorilor, s'au luat şi adet, bătîndu-se pe unii.

„Toate embaticurile mănăstirii ce le-au avut cu locuitorii pentru heresăile ce au făcut pe moşie şi altele, posesorul neţiindu-le în samă, le-au sporit pe cît i-au fost a sa plăcere.

„Posesorul cu dela sine samavolnicie a-şi înplinit dela lăcuitori, între altele: boi, vaci, cai, oi şi fîn, fără de nici o răfuire, supt cuvînt că ar fi rămăşalnici, şi nici ţidule măcar nu vroeşte a da pentru acele ce primeşte dela lăcuitori, plute şi altele, preţăluind însuşi vitele împlinite de dînsul."

Nelegiuirile urmate din partea căminarului Dumitrache S., la Ghindăuani şi Crăcauani.

1. Pe Vasile Ciudin l-au bătut cumplit de moarte, prin vătavul său Gheorghe, şi închizîndu-l într'o odaie i-au dat apoi şi fum, încît a fost silit a se pune cu faţa la pămînt şi cu sumanul în cap, şi aşa a scăpat cu viaţă.
2. Ion a Gafiţei Pasnic asemenea au pătimit.
3. Ion a Ioanei vornic asemenea au pătimit.
4. Pe Constantin Ivancu bătîndu-se cumplit, apoi s'au suit pe dînsul calare, ţiindu-se de a lui musteaţă, în loc de frîu, cu care se ocîrmuia cînd într'o parte, cînd într'alta şi aşa au purces pe drumul ce merge la Tîrgul-Neamţului, şi tot pe acest lăcuitor mai în urmă cu de asemenea rînduială încălecîndu-l şi un fecior boeresc cu numele Ion Suditul, s'au plimbat prin satul Ghindăuanii
5. Pe Ioniţă Iotiş a mers calare Ion Suditu bătîndu-l şi coada biciului în gură, în loc de frîu.
6. Pe Vasile Mutu asemenea a mers calare.
7. Pe Paraschiva a lui Iordache a Lupului asemenea.
8. Pe Ioana a lui Vasile Bîrsan asemenea.
9. Pe Toader Pojdîrcă asemenea, şi osebit l-au băgat şi în gîrla morii, ţiindu-l o vreme spre pedeapsă.
10. Pe Mihalache Doroftei iarna l-au purtat feciorii boereşti desculţ, încît au fost să moară, şi acum nu se ştie ce s'au făcut.
11. Pe Smaranda, fiica lui Gheorghe Morariu, bătîndu-o cumplit, au muiat-o iarna în apă, unde ţiindu-o o vreme şi scoţîndu-o, au purtat-o din loc în loc, cerîndu-i adet pentru o casă doi galbeni, şi puţin au lipsit a nu-şi da duhul, dacă n'ar fi scăpat la nişte ţigani.

12. Pe Gavril Ioan din Cracăuani, posesorul S. l-au bătut cumplit de moarte, incit l-au și spoveduit iconomul Costandin, care nici acum tăgăduește de această cruzime.

13. Lăcuitorii ce vor a merge în chirie pe cînd sînt slobozi de lucrul cîmpului, nu sînt slobozi fără mai întâiu a se învoi cu vătavul, plătindu-i rușfet.

14. Pe Irimia lui Pavăl l-au bătut cumplit, încît buimăcindu-se, au nebunit, și făcîndu-i-se masle după rînduiala creștinească, și-au venit acum în minte, rămîind însă cu o mare slăbăciune la a lui sănătate, încît și graiul său îl descopere.

15. Pe David nevrîsnicu a lui Dumitru Antohi l-au bătut cumplit la pulpe, încît după ce l-au slobozit, s'au tiriit până în malul Cracăului vrînd a se slobozi ca să se înnece, cînd în grabă alergînd Dumitru Moga l-au oprit dela asemine urmare.

16. Mergerea lăcuitorilor pe la sărbători la biserică s'au părăsit cu totul, din pricină că, cînd se adună la biserică, îi scot feciorii boerești din biserică pe lăcuitori, mai înnainte de săvirșirea sfintei slujbe, și ducîndu-i la curtea boerească îi întrebuințază în feliurimi de cărăturі și alte asupriri.

17. La hramurile bisericilor aflătoare în acel sat, nu li este iertat lăcuitorilor de a face praznice, mai înnainte de a se învoi cu orîndariul jidov, pentru carne de miel sau pasări ce ar voi să taie din drept avutul lor, și aseminea și la praznicele ce ar voi a face lăcuitorii pentru grijile morților lor, nu sînt slobozi mai înnainte de a cîștiga voie dela orîndar, plătindu-i cît li s'ar cere, din care pricină nici face nimine vre-o grijă.

18. Podvoada ce este a se duce în depărtare dela 8 până la 16 ceasuri, îi silește a o duce cale de 10 și 15 zile, după cum va fi și vremea de grea, peste munții dealului Doamnei, până la hotarul Tulghișului".

Toate aceste fapte, comisia le-a descoperit prin *„carte de blăstăm"*: „iar apoi în sfîrșit toți lăcuitorii satelor de mai sus, întru un glas au strigat la primirea cărții de blăstăm, că dacă mai mult se vor găsi acești posesori ocîrmuind moșiile, ei lăcuitorii vor pustii satele, neavînd chip a mai suferi atîtea schingiuiri și asupriri, din care pricină, pe lîngă altele, s'au sărăcit mai toți".

Lucrarea comisiunii se încheie cu următoarele constatări:

„S'au făcut luare aminte și în pontul figurarisirii posesorilor acestor de acum pe moșiile sf. mănăstiri, și s'au descoperit că aceste moșii au fost luate dela sf. mănăstire cu contract de către D. Vornic Lupu Balș, acum logofăt, însă dela D-lui logof. au trecut, tot cu acel contract, către D. Căminar Dimitrie S. și compania sa, iar acesta au dat prin pricupie în posesia lui Apostol Z. și Neculai A., neguțitori din Piatră.

„Această lămurire nu s'au putut lua amintire, fiindcă toți s'au dosit dela chemarea comisiei, decît s'au descoperit din înseși alcătuirile slobozite de dînșii pe la lăcuitorii satelor și acei ce stăpînesc cherăstăie și se spicularisesc pe moșii, de pe care s'au tras copii și s'au lipit la dellă, [1]) și care posesori Z. și A. stăpînesc 5 cotunuri, și anume: Buhalnița, Poenarii, Potocii, Săcul și Isvorul-Alb, iar căminarul S. se cîrmuiește Cracăul-Negru, Cracăuanii, Chisirigul și Ghindăuanii, numindu-se de posesor prin toate a lor alcătuiri, iar nu vechili a log. Balș, sau căutător moșiilor, precum au și zis căminarul S. într'un rînd la comisie, că el este vechil a log. Balș, iar A. căutător și nu posesor, dînd a înțelege cu această a lui propunere că chiar astăzi ar fi adevăratul posesor tot Balș, și că cu cuvîntul D-sale Balș el ar avea dreptul a se ținea de desele sale răle urmări, și că scopul lui Balș ar ținti ca obijduirile lăcuitorilor de pe moșie străină să se facă nesmintit, lucru ce chiar de ar fi așa, însă legile nu îngădue pe nimene a-și ieși din sfera și datoria sa, ce nestrămutat și fără abatere trebue a se păzi, și către proprietarul lucrului pe care el i-au luat în speculație spre a nu-l darapana, dar apoi și către ocîrmuire aceia ce cu ochiu neadormit privighează a se găsi nestrămutată liniște obștească".

S. se pune sub scutul logofătului Balș, și jăluește Domnului, la 3 Iulie, arătînd că Scorțescu și Dudescu, comisari trimiși în cercetare de către Departamentul trebilor din lăuntru, sînt părtinitori, și n'au voit măcar să amie cercetarea până ce se va întoarce *încredințătorul* său, logofătul Lupu Balș.—S. spune că Scorțescu e rudenie cu *răclămăsitorul* arhimandritul Ioasaf Frumușanu, și după cît i se pare, e alcătuit că de va putea închipui dovezi învinovățitoare încredințătorului său Lupu Balș, pe temeiul cărora să poată strica contractul, la așa apoi întîmplare să poată lua el moșiile; că el, S., a arătat aceasta Departamentului, cerînd încă doi boeri în comisie, dar s'a rînduit numai pe sărdarul Neculai Ciure, care boer cerînd comisarilor să înceapă din nou cercetarea, aceștia au refuzat, spunînd că mai au isprăvit, dar să steie și el la restul cercetării. Acest boer, Ciure, face jalbă la Departament, arătînd între altele că un călugăr Ghenadie face feliuri de intrigi între locuitori, și face pe *„avocat"* a jăluitorilor. Departamentul nerăspunzînd nimic, Ciure s'a retras din cercetare. S. se mai plînge că i se aduc multe pagube, de vreme ce comisarii întețesc pe locuitori să nu iasă la lucru, și prelungesc cercetarea, și roagă a se rîndui o din nou cercetare la fața locului, numindu-se comisari ori pe cine, dar *persoane numai cu haracteriu*, și fără a fi părtinitoare, la care din nou comisie este neapărată nevoe a se îndepărta pe călugărul Ghenadie.

Pe această jalbă, primită tot în ziua de 3 Iulie, cînd este și data iscălirii ei, se pune această rezoluție domnească: „Se recomandueşte Dumisale logofătului din lăuntru spre cuvenita lucrare după lege."

După lege, cuvenita lucrare a fost că s'a revocat comisia din care făcea parte și ispravnicul de Roman.

Ce motive *legale* se vor fi invocat, de către logofătul din

---

1) Copiile acestea nu sînt la dosar.

lăuntru, pentru a revoca prima comisie, nu se știe, dar în contra învinuirii de părtinire, comisarii ar fi putut aduce ca dovadă chiar unele lucrări ale lor.

Așa, vechilul Harnav dă următoarea jalbă la comisie:

„Lăcuitorii săteni din Cracăuani împreună și cu vornicul astăzi au venit de mi s'au tînguit despre neorînduelile ce sînt între dînșii, numai din pricina a trei lăcuitori și anume: Dumitru Doroftei, Sandul Chiribău și Ion a Dochiței, carele necontenit intrigarisește pe posesor cu lăcuitorii, cerînd totodată punere la cale, căci numai din pricina acelora ei sînt gata a se împrăștia. O asăminea urmare acelor trei locuitori intriganți, fiind împotriva legilor, pe mine mă îndeamnă a ruga pe cinstita comisie ca să aducă pe însemnații la cercetare, mărginindu-i pe viitorime despre niște asămine urmări".

Comisia a cercetat cazul denunțat și constată următoarele: „După aceasta s'au chemat de față la comisie și înfățoșîndu-se „cu lăcuitorii săteni, s'au descoperit a fi *cam așa*, și s'au și mărginit așa neorîndueli".

Noua comisie începe să lucreze, dar acuma vine rîndul țăranilor să facă plîngeri în contra ei, că ar fi părtinitoare.

„Preoții slujitori bisericilor de pe moșiile mănăstirii Buhalnița" se jăluesc „Innait Prea Sfîntului Stăpîn" că a doua comisie rînduită nu-i primește, nici pe ei, nici pe lăcuitori, a-i arăta ce pătimesc; că raportul părtinitor al comisiei nu-i adevărat, și ei au aflat că Sfinția sa ar fi slobozit poronci să fie depărtați dela comisie în urma cererii Departamentului din lăuntru, sub cuvînt că *preoții ar fi tulburători*, și se roagă să nu deie crezare raportului comisiei.

Incă din 1839 datează învinuirea preoților că sînt instigatori!

La 15 Iulie 1839, în numele Patriarhului Alexandriei, *plenipotentul* ei cere Domnului a îndepărta pe posesori. Jalba aceasta, și ca factură și ca stil, se deosebește de jalbele obișnuite:

Prea Innălțate Doamne,

„Ași îndrăzni a zice că în toate letopisițile lumii nu se vor găsi cuprinse atîte cruzimi de schingiuiri și asupriri, ca aceste ce au suferit lăcuitorii din satele de pe moșiile mănăstirii Buhalnița, despre posesori.

„Toate acele bătăi, schingiuiri și obijduiri, comisia ce Innălțimea voastră ați binevoit a rîndui, le-au cercetat, le-au scos la lumină la fața locului cu carte de blăstămt și jurăminturi formalnice și acum della se află în Departamentul trebilor din lăuntru.

„Lăcuitorii îngroziți foarte de pătimirile ce au suferit, au alergat aice la pragul milostivirii Innălțimii voastre cu hotărîre punîndu-mi și mie înnainte, că dacă nu vor fi cuprinși de brațul îndurării cel părintesc a Innălțimii voastre, sînt gata a fugi în toată lumea, și a-și lăsa casele și tot ce au, numai ca să scape din unghiile tiranilor.

„Și eu cu toată supunerea îndrăznesc a alerga la tronul Innălțimii voastre, și a vă ruga plecat, în numele Patriarhiei Alexandriei, a căruia plenipotent sînt, ca să răvărsați milostivire asupra lacrămilor a 800 familii lăcuitori, și să poronciți a se scăpa ei din schingiuiri și celelalte asupriri foarte crude, cu depărtarea acelor posesori din stăpînirea moșiilor, ne mai putîndu-i primi nici proprietarii, ca unii ce au călcat cea mai sfîntă datorie pravilicească, a aduce pe lăcuitori în stare a se împrăștia și a lăsa moșiile pustii, din care pe cît se va păgubi mănăstirea, pe atîta și haznaua Innălțimii voastre

1839 Iuli 15

A Innălțimii voastre
prea plecată slugă și
cătră Dumnezeu smerit rugător.

(Iscălitura lipsește din copia dela dosar).

In aceiași zi se adresează Domnului o plîngere de cătră săteni, în cuprinderea următoare:

Prea Innălțate Doamne

Dela lăcuitorii a opt sate de pe moșiile mănăstirii Buhalnița din ținutul Neamțului, plecată jalbă.

„Fii îndurat milostive Doamne părintele săracilor, a asculta lăcrămătoarea noastră pătimire ce suferim dela posesorii acestor moșii D-lui sulger Dimitrie S., și un Neculai A., care nici în veacurile oamenilor celor mai varvari n'au putut fi atîta cruzime asupra lăcuitorilor plugari.

1. După ce muncim peste ponturile stăpînirii, apoi ne împlinesc dela unele sate și bani până la 140 lei de gospodar, după niște învoeli și zapise luate dela noi cu schingiuiri și bătăi.

2. Cele mai crude schingiuiri sînt aceste: bătăi ca pe talhari până și la pulpe; ținere în lanțuri de gît și fiere în picioare; înnădușire cu fum la închisori; umblare pe drum și în sate calare pe unii din noi și ținîndu-se de musteți în loc de frîu; ținere iarna în gîrlele morilor; purtare pe omăt cu picioarele goale; împlinire de tot soiul de vite și alte producturi cu prețurile ce vroesc însiși ei; și altele multe, ce nu mai este pildă în alte sate, din care pricină unii îngrozindu-se au fugit, a cărora adet îl împlinește dela noi; unii au rămas smintiți de minte și pătimași, iar unii au și murit.

3. Dela preoții noștri și ceilalți slujitori bisericești împlinesc adetiuri, iar pe alții îi și bat.

4. In doi ani sameșul isprăvniciei (cumnat posesorilor) neau lepădat cu sila cîte 9 parale pe prăjina de falce de am arat pe moșia Bozienii și pe Șarbești, și vrînd ca să ne jăluim, iarăși sameșul ținutului au făcut lucrare a ni se plăti cîte 20 pa-

rale de prăjină, însă acele 11 parale până la 20, s'au înplinit dela lăcuitorii săraci care n'au boi.

5. După ce datoria legii creştineşti nu o putem împlini, căci îndată ce mergem la biserică duminicile şi sărbătorile, D-lor posesorii trimet de ne scot afară, ducîndu-ne şi întrebuinţîndu-ne în feluri de munci, apoi acum nu-i departe de a ne face şi jidovi, căci la praznicele ce obişnuim la hramurile bisericilor şi pomenirile morţilor noştri, nu sîntem slobozi a tăia pasările şi dobitoacele noastre, dacă nu scoatem voie dela jidovii orîndari, plătind cu bani precum vroesc jidovii să se milostivească.

6. Slujbaşii moşiei din zăciuială sînt mai răi decît robii, căci o zi dintru întreg anul nu-i lasă la casele lor ca să-şi muncească, decît în deobşte lucrează posesorilor.

7. Dela nevolnici, văduve, nevrîsnici, fete sărace şi argaţi, iau adet şi muncă, încît o văduvă ne mai putînd lupta şi viind în desnădăjduire s'au spînzurat, şi alte multe schingiuiri, obijduiri şi asupriri, care toate le-am arătat cu carte de blăstăm la comisia ce Innălţimea noastră v'aţi milostivit a o trimite la faţa locului, şi acea comisie le-au cercetat.

Deci fiindcă noi ne-am îngrozit de nişte asemene schingiuiri şi asupriri, încît nu se mai poate suferi omeneşte, cu lacrămi năzuim la mila Innălţimii voastre, şi ne rugăm să ne izbăviţi de aceşti tirani şi cei mai cruzi oameni din lume, căci de vor mai rămînea d-lor posesori, apoi noi ne rugăm a ni se da voie să ne strămutăm de pe moşii şi să ne ducem pe alte locuri, unde ne va îndrepta Dumnezeu, şi pe unde mai este şi milostivire, iar nu numai schingiuire şi jăcuire.

Ştefan Mihuţ	Vasile Giurcu
Gavril Bucur	Costandin sin preotul Simion
Nechita Baciu	Vasile Cocuţ
Dumitru Panait	Neculai Cocuţ
Ştefan Oane	Eftime Cinstitu
Ilie Savin	Stihei a Mariei

formalnici vechili din partea tuturor lăcuitorilor aflători la satele Ghindăuanii, Cracăuanii, Cracăul-Negru, Buhalniţa, Săcul, Izvorul-Alb, Poenarii şi Potocii".

Pe această jalbă, se pune această rezoluţie domnească: *„De s'au dovedit aceste nesuferile şi crude obijduiri de cercetarea urmată la faţa locului, pe pîrîţi să se depărteze dela aceste moşii; să se supuie la o deplină despăgubire către asupriţii lăcuitori, şi să se deie supt giudecata criminalului, ca să li se orînduiască osînda cuvenită după pravile. Iar pentru ispravnic, să ni se facă cunoscut cum de au putut îngădui asămine asupriri, călcînd acea întăi datorie dregătorească, care este de a ocroti pe lăcuitori în dreptăţile lor"*.

Această dreaptă hotărîre a Domnitorului Mihai Sturdza, prin care se atingea demnitatea logofătului Lupu Balş, pare a fi fost dată sub influenţa consulului rusesc, care se vede amestecat în afacerea dela Buhalniţa.

Aceasta se vădeşte din documentele ce vom reproduce mai la vale.

La 20 Iulie 1839 se găseşte adresată *„către cinstit consulul al împărăţiei Rosiei din Moldavia"*, o *„plecată jalbă"*, dela locuitorii satelor obijduite, în cuprinderea următoare:

„Cunoscînd îndurarea cea monarhicească cu care au primit şi sarcina de a *protectui* şi patria noastră, şi mai vîrtos aşezămîntul organicescului Reglement, care prin bogata milă ce s'au hărăzit, năzuim către cinstit consulat ce înfăţoşază pe puternicul nostru protector aicea în patria noastră, şi cu sîngerate lacrămi rugăm ca să binevoiască a ceti alăturate copii de pe jalba ce am întins către prea Innălţatul Domn a ţării, prin care sînt prescrise osîndirile, nelegiuirile şi varvariceştile tiranii ce suferim împotriva pravilelor şi a organicescului Reglement, din partea a doi posesori, oameni cunoscuţi în toată obştiea de cei mai fără cuget şi fără sfială tirani, care sprijiniţi fiind de D-lui logof. Lupu Balş (pe a căruia nume este făcut şi contractul de posesie) şi cumnatul său vist. Iorgu Ghica, sînt ocrotiţi de către ocîrmuitorii ţării şi împuterniciţi întru toate nelegiuitele lor fapte.

„Cinstitul consulat, din această alăturată jalbă, se va încredinţa că Prea Innălţatul Domn ne-au rînduit spre îndestulare la Departamentul din lăuntru; acest Departament au rînduit comisie la starea locului închegată de doi boeri de aici din oraşul Eşii, D-lui căminarul Filip Scorţescu şi D-lui pitarul Dimitrie Dudescu.

„Această comisie, nu numai tînguirile noastre le-au găsit cu deplinătate şi adevărate, dar şi peste acele au descoperit fapte a acestor posesori, nu numai călcătoare pravilelor şi a organicescului Reglement, dar şi criminaliceşti.

„Vai nouă, însă, căci raportul acestei comisii descoperitor nelegiuirilor acestor posesori, nu numai că nu ne-au fost de sprijin şi de mărturie din osînda întru care ne găsim, dar cu asprimea cruzimii cei fără omenie, o vedem întinsă şi din partea ocîrmuitorilor, că adică ar trebui să suferim osînditoarele tiranii a acestor posesori, şi că dreptăţile hărăzite prin organicescul Reglement obştiei norodului acestui pămînt, pe noi nu ne poate adăposti de asupritoarele şi peste lege jăcuiri ce suferim.

„Rugăm dar cu cele mai ferbinţi lacrămi pe cinst. consulat ca să binevoiască a lua cu milostivire în băgare de samă această a noastră lăcrămătoare tînguire, şi în numele Monarhului să stăruiască ca în puterea Reglementului organicesc, să fim şi noi ocrotiţi precum şi ceilalţi lăcuitori a Moldovei, despre cea fără de lege şi împotriva omenirii schingiuiri şi jăcuire ce suferim".

Cu toată rezoluţia domnească şi cu toată intervenţia consulului rusesc — care poate o va fi făcut — starea lucrurilor nu se îmbunătăţeşte. Posesorii nu sînt îndepărtaţi de pe moşii, nu sînt daţi în judecată criminală, ci continuă cu operaţiile lor, avînd

aşa mari protectori ca boerii Lupu Balş şi cumnatul său visternicul Iorgu Ghica; dar pentru a se îndeplini forma, se trimete la fața locului o comisie, care s'a văzut în ce mod lucra.

Locuitorii, însă, nu slăbesc cu jalbele, singurul lor drept şi singura lor putere, mai cu samă că aveau la spatele lor pe arhimandritul Ioasaf, care, la rîndu-i, se sprijinea pe influența consulului rusesc, care însă nu se ştie întrucît va fi pus interes în această afacere, în care trebuia să lucreze contra celor doi boeri: Ghica şi Balş.

La 30 Iulie 1839, locuitorii dau jalbă către Domn, cerînd din nou să fie scăpați de posesori, şi să nu se mai admită o nouă comisie, întrucît prima comisie a fost îmbrăcată cu toate formele, cu carte de blăstăm şi jurăminturi, şi în aceiaşi zi locuitorii înaintează un protest către sfatul administrativ, arătînd că deşi Domnul a hotărît a se îndepărta posesorii şi ei să fie despăgubiți, sfatul, în loc de a aduce la îndeplinire hotărîrea, ar fi hotărît altă comisie, spre a se întuneca drepturile lor. Ei protestează, în numele Domnului şi a *doi înduraţi monarhi suverani şi protectori*, orice lucru s'ar face împotriva hotărîrii Domnului, ridicîndu-li-se toată nădejdea a mai viețui pe acele moşii, căci posesorii lucrează a-i lăsa numai cu pieile goale.

Noua comisie rînduită la Buhalnița, lucrează în sens cu totul opus lucrărilor primei comisii. Locuitorii se plîng din nou Domnului, arătînd că în loc de a se aduce la îndeplinire hohotărîrea Măriei Sale, posesorii urmează cu cruzimile lor, că cer altă comisie care să înnăduşe dreptățile lor, precum în faptă s'a şi vădit părtinitoare, căci unul din comisie, anume ispravnicul de Roman, venind în sate, „numai cu sudalme şi batjocuri i-au hrănit".

Ei, văzînd aceasta, au trimes la Iaşi pe vechilii lor, ca să se plîngă Domnului; dar Lupu Balş, ocrotitorul posesorilor, *i-a pus în temniță, unde stau şi acuma.* Ei cer Domnului să-i izbăvească din mînile tiranilor, şi să elibereze pe vechili.

Pe această jalbă, la 28 August 1839, se pune, de către *şeful secției jalbelor*, următoarea rezoluție: *„Din poronca Innălțimii sale se face cunoscut jăluitorilor că stăruirea lor este de prisos aice, de vreme ce comisia este la starea locului".*

In timp de o lună, după ce Lupu Balş se întorsese în Iaşi, de unde va fi fost dus, buna dispoziție a Domnului, față de țărani, se schimbase cu totul.

Țăranii cer din nou protecția consulului rusesc, căruia i se adresează următoarea plîngere:

A son Excellence Monsieur de Titow, Conseiller de l'Etat actuel de sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies, Son Consul Général dans les principautés Moldavie et Valachie, Chevalier de différents ordres, etc. etc.

Excellence!

Très humble supplique de la part de 800 familles, habitants cultivateurs des terres du monastère Bouhalnitza en Moldavie.

Nous supplions Votre Excellence au Nom du Monarque, Protecteur plein de clémence, de recevoir notre supplique et de daigner prendre en considération nos plaintes.

Nous ne pouvons croire que les cruels tourments, les injustices et les véxations que nous souffrons de la part de deux fermiers, hommes généralement connus pour de cruels tyrans, aient jamais eu lieu dans les temps mêmes des nations les plus barbares.

Excellence, daignez comme Représentant de l'Auguste Monarque, prendre lecture de la copie de la supplique que nous avons présentée à S. A. le Prince régnant, dans laquelle sont signalés les tourments et les véxations que nous devons endurer et qui ont été constatés par une commission.

Malgré que S. A. le Prince régnant ait décidé par sa résolution du 15 juillet passé (comme il apert de notre supplique) de nous délivrer des ongles des tyrans, nous, malheureux cultivateurs, ne pouvons cependant pas obtenir contre ces fermiers que la décision du Prince soit exécutée;—oui, nous nous voyons même encore opprimés par une nouvelle commission déléguée à dessein pour voiler les martyres que nous endurons.

Le 20 juillet passé nous avons aussi eu recours à l'honorable Consulat Imp-e d'ici par une supplique que nous lui avons présentée; mais cet honorable Consulat ayant fait des démarches près du Département de l'Intérieur peut lui-même témoigner combien de difficultés lui ont été opposées et combien de mesures ont été prises pour nous perdre totalement; car cette commission s'étant aussitôt montrée partiale en faveur de nos oppresseurs en ne nous faisant que des injures et des outrages, nous nous sommes rendus à Iassy pour y porter nos plaintes au Gouvernement. Mais pour notre malheur ensuite des mesures prises par Mr. le Logothète Loupoul Balsch, qui protège ces fermiers, nous avons été aussitôt enfermés dans les prisons, uniquement pour que nous ne puissions pas porter plainte.

C'est en vertu du Réglement que, pleins de confiance dans la clémence sans bornes avec laquelle Sa Majesté L'Empereur de toutes les Russies a pris sous sa haute protection impériale tous les Moldaves oprimés, nous osons nous adresser à Votre

Excellence, en vous suppliant au Nom de Sa Majesté impériale de nous délivrer de l'esclavage.

Iassy le 26 Août 1839.

De votre Excellence

les très-humles et très-respectueux serviteurs. Tous les habitans des villages Guindéoani, Krakaoani, Krakéoul-Négrou, Bouhalnitza, Sécou, Isvoroul-Albou, Poyenari et Pototchi.

Mănunchiul de hirtii cusute împreună, în acest dosar, în care sînt jalba către consulul rusesc și copiile jalbelor menționate, din care jalba către Domn este și în limba romînă și în traducere franceză, se vede că a fost adresat *„către cinstit Dumnealui Costachi Voinescu cu prietinească dragoste, Ieși"*, iar pe verso copiei romînești a jalbei către Domn, scrisă cu o slovă călugărească, pe care o bănuesc a fi a arhimandritului Ioasaf, se găsesc scrise cu aceiași mînă următoarele cuvinte, încunjurate într'un patrat de linii, trase cu condeiul: *„desăvîrșită desnădăjduire"*— aceste cuvinte sînt subliniate,—apoi urmează: *„în înseși mînile Excelenței sale Domn Gheneral Titov gheneral Consul a înduratului protector monarh al Rosiei"*.

Ce se va mai fi petrecut, în urma acestora, pe moșiile mănăstirii Buhalnița, nu se știe, căci în dosar nu mai sînt urme despre lucrările comisiunii. Se știe, însă, că țăranii nu au încetat a se plînge de suferințile ce îndurau.

Interesant și caracteristic este, de pildă, documentul următor:

„Eu Costache Bejan din satul Cracăuanii adeveresc în frica lui Dumnezeu că am făcut tocmală cu Toader Ivan, tot din acest sat, să cumpăr casa dela dînsul cu 800 de lei, pe care am și băut adalmaș, fiind de față și doi oameni, anume Ioniță Crăciun și Zaharia Panaite, și dară vînzînd eu 2 boi să-i răspund banii și să-mi fac zapis, auzind vornicul Iftimie Doroftei, m'au întrebat de este așa auzire, și nu am tăgăduit că am făcut tocmală cu casa, și el m'au oprit să nu o cumpăr, că voiu fi păgubaș, și cu adevărat că rămîneam, că în curîndă vreme au și dat foc vornicul caselor, și dară aceasta știind, dau și înscris la mîna lui Toader Ivan fostul vornic. 1840 Aug. 4.

Eu Costache Bejan adiverez.

Constantin Iconomu, am scris cu zisa lui Costache".

Porunca Domnului de a se îndepărta pe posesori de pe moșii nu s'au executat, și în 1840, țăranii se jăluesc mereu în contra lor arhimandritului Ioasaf, care a rămas tot protectorul lor.

Cu data de 29 Septembre 1840 se găsește, în dosar, acest document:

„Prea cinstit Sfinției Sale părintelui arhimandrit Ioasaf, egumenul sfintelor mănăstiri Frumoasa și Buhalnița, dela noi *lăcuitorii ce sîntem surguniți de pe moșiile mănăstirii Buhalnița.*

Jalbă.

Cu lacrămi năzuim căzînd la picioarele Sfinției Voastre, jăluindu-ne de toate obijduirile și păgubirile ce ni s'au pricinuit dela strămutarea noastră și până acum, care sînt cuprinse în alăturatul izvod, și toate păgubirile și obijduirile și struncinările noastre s'au pricinuit nouă numai despre vornicul și paznicii din satul Cracăuanii, ce s'au pus de către posesorul S., căci mai întâi toată comisia cea adevărată ce prin jurămînturi s'au descoperit obijduirea fieștecăruia, și dacă numai aceștia au stricat-o, și mai ales vornicu Iftimie Doroftei, care tot acest fără lege om au ars și două casă din Cracăuani, a mea Toader Ivan ce am fost vornic la comisia dintâi, și a mea Ioniță Morariu, ce n'am putut tăinui adevărul la întrebările ce mi s'au făcut de comisia a doua, pentru care și astăzi pătimim. În Cracăul-Negru tot vornicul au risipit și casa mea a Nechitei Baciu, iară altele, despre noi stau și astăzi pustii, precum au rămas de noi surguniții. decît numai păgubiri avem, întru care atîta am venit de sîntem lipsiți și de hrana de toate zilele.

Milostive stăpîne, milostiviți-vă asupra noastră acestor ce sîntem plini de tot feliul de ticăloșii și supărări, și ne agiutați a ne despăgubi de pagubele ce ni s'au pricinuit și de a ne liniști, iarăși la urma noastră, căci las' noi bărbații îndestul ne supărăm, dară acum femeile și copiii strigînd ce au greșit nouă bărbaților lor de le purtăm din loc în loc și străine ca vai de noi, căci nu avem nici de unele, și sîntem desbrăcați atît de ceste trupești cum și de ceste sufletești, ziua și noaptea strigă să se dispartă de noi, și credeți că și pân' acum s'ar fi întins cu jalbe, dară numai părintele Iconomul Constandin din Cracăuani în cîte rînduri au oprit cu feluri de sfaturi dohovnicești strigările lor, căci întru toate numai Sfinția Sa ne ajută și stă cu noi.

Milostive stăpîne, dacă acestor oameni nu li se va pune zăbală în gura lor, hotărît că se risipește satul Cracăuanii, și neștearsă pomenire veți avea. 1840 Sept. 29.

Eu Stahi a Mariei ot Ghindăuani
Eu Ion Oana ot Ghindăuani
Eu Toader Ivan }
Eu Ioniță Morariu } Cracăuani
Eu Nichita Baciu }
Eu Ștefan Mihuț } Cracăul-Negru
Eu Neculai Conuț }
Eu Toader Pișta } satul Buhalnița

Izvod de toate păgubirile ce ni s'au întîmplat din vremea surgunirii noastre și păn' astăzi.

Ion Oana din satul Ghindăuani.

Lei	Par.	No.
200	—	— Nu mi s'au ajuns la socoteli ce am avut cu satul din vornicia mea și am fost 14 ani trecuți, perzîndu-se toate țidulele ce am avut la încărcarea pojijiei din casa mea, fiind eu pus în butuc.
204	13	— Am cheltuit prin giudecăți până am scăpat din mîna D-sale vornicului Petrache Roset.
36	—	6 Sănii de lemne ce le-am dus la Tîrgul Neamțului și perzîndu-se țidulele am plătit 6 lei pe sanie.
—	—	6 Merțe popușoiu s'au părăduit la încărcat și purtîndu-ne din sat în sat peste 7 moșii, și iarăși întorcîndu-ne păn' la satul Dobrenii.
—	—	6 Curcani s'au perdut.
—	—	4 Gîște mari „ „
—	—	8 Găini „ „
—	—	2 Mascuri, unu îngrășat și unu de afară.

Stahi a Mariei.

Lei	Par.	No.
70	—	— Am cheltuit păr ce am scăpat de supt stăpînirea D-sale vornicului Petrache Roset.
150	—	— Am avut 2 boi și 3 vițăi care făceau peste 450 lei, și i-am prețăluit numai cu 300 lei.
—	—	1 Mi-au degerat o giuncă gonitoare și au perit.
—	—	1 Merță păpușoi mi s'au părăduit la încărcat.

Toader Ivan ce am fost vornic în Cracăuani.

Lei	Par.	No.
350	23	— M'au încărcat la răfuceală fiind bețele [1]) luate din mîna mea tocmai la mijlocul sfertului al 3-le și nu am avut cu ce să-mi dau sama.
70	—	— M'au încărcat vătavu Gheorghe la socoteală și eu i-am plătit toți deplin.
42	—	— Am plătit o rămășiță unui slujitor Franț.
80	—	— Au luat sătenii pol [2]) stog fîn de 11 stînjeni.
204	13	— Am cheltuit păn' am scăpat din mîna D. vornicului Petrache Roset.

1) Răboajele de ținut socoteli.
2) Jumătate.

Lei	Par.	No.
650	—	— Am plătit chiria unui herăsău ce-l țineam cu chirie pe 8 ani dela D-lor Costache și Iancu Eni.
800	—	— Am fost vîndut casa ce am avut-o unui Costache Bejan, și vornicu ce este acum n'au lăsat să o eie, ci i-au dat foc de au ars cu toate cîte s'au aflat într'însa împregiuru ei, pentru care am adeverință dela cumpărător.
150	—	— Poloboace, putine, budăie, cînepă și altele măruntișuri ce au mai fost rămas în casă.
—	—	12 Găini mari au rămas și le-au mîncat cine au vroit.
—	—	2 Gîște, tij.
—	—	9 Dimerlii păpușoi.

Ioniță Morariu

Lei	Par.	No.
100	—	— Am cheltuit păn' am scăpat dela D. Roset.
—	—	3 Merțe și mai bine păpușoiu mi s'au părăduit. Casa mi-au ars cu toate cele rămase într'însa.
—	—	2 Boi de frunte ce sînt luați de D. vornicu Roset.

Nichita Baciu ot Cracăul-Negru

Lei	Par.	No.
320	—	— Am cumpărat fîn pentru vite și fînul meu l-au oprit posesorul.
150	—	— Am cheltuit păn' am scăpat de Ruset.
—	—	2 Merțe păpușoiu pagubă.
—	—	2 Merțe barabule
—	—	8 Găini
—	—	2 *Chelcele* de miel negru mi-au luat panțirii.
—	—	1200 Răzlogi s'au furat dela livada de lîngă casă.

Ștefan Mihuț

Lei	Par.	No.
320	23	— Am cumpărat fîn pentru vite și fînul l-au oprit posesorul.
80	—	— Am cheltuit păn' am scăpat de D. Roset.

Neculai Conuț ot Buhalnița

Lei	Par.	No.
80	—	— Am cheltuit păn' am scăpat de D. vornicul Petrache Roset.
80	—	— Am cheltuit cu Toader Pișșta.

Ce vor fi avut de îndurat sătenii cu acest Petrache Roset, nu se știe, și nici ce rol a jucat el în această afacere.

Un ultim document din 9 Decembre 1841, aflător în acest dosar, mai vorbește despre suferințile sătenilor din Cracăuani : o jalbă din partea a 11 locuitori, către arhimandritul Ioasaf, în cuprinderea următoare :

Innalte Premilostive cinstite
Părinte Arhimandrite,

„De cumplitele și jalnicele noastre tînguiri ce pătimim despre D. Sărdar Alecu Hriste ce au fost posesor la moșie Cracăuanii șapte ani de zile, și acum de 4 ani au ieșit, cînd atunce socotind pe fieștecare lăcuitor, rupîndu-ne și țidulele vătajilor săi, cei ce au fost datori au și dat zapise, acum de iznoavă după mijlocirea ce au întrebuințat scoțînd grei slujitori prin silnice eczecotarisiri de bătăi ne silește tocmai încă dela Dumineca mare, pe unii cei ce n'avem dat zapise a ne duce la de iznoavă răfuială, iar pe cei cu zapise de am făcut o somă de var pe moșii străine, ba încă și la răfuială de iznoavă, urmare care nu numai din aceasta, dar și din pricina pentrucă cu caii slujitorilor ce ne bat și ne schingiuiesc, mănîncă finul și păpușoii, hrana noastră cea de toate zilele, urmare care ne dă povod a ne duce în toată lumea, precum unii au și pribegit, cu acărora bir și havalete am rămas noi încărcați. Plecați și cu ferbinți lacrămi alergînd la mila și îndurarea Sfinției Voastre, și din adîncul inimii ne rugăm ca luînd în privire toate aceste a noastre tînguiri despre obijduirile ce ni-au pricinuit și ne pricinuește [că fără pîne și cu falce nefăcută am rămas din pricină că tocmai în aceea vreme cu zapcii ne-au dus pe altă moșie străină de i-am scos piatră de var, că dîndu-i-le vătajilor ce i-au avut și au rămas pe la noi, acum nu vra a ni le ținea în samă, ba încă nici de ale lui, propuind pentru a vătajilor să ne căutăm cu ei, înțelegîndu-se aceasta că scăpătînd, vrea a se înbogăți dela noi, și pe noi a ne sărăci, precum și au urmat, că unora nici cenușă în vatră nu li-au lăsat] să vă milostiviți, și după jalba ce trimetem cu acești lăcuitori, și izvodul de 33 lei ce unii se cunosc datori și pretenderisește 4121 lei, să stăruiți la locurile înnalte, spre a noastră punere la cale, ca să rămie o veșnică pomenire".

Arhimandritul Ioasaf a înnaintat o jalbă Departamentului din lăuntru, dela care a primit răspunsul următor: „Potrivit cererii ce ați făcut prin adresa din . . . a trecutei luni Maiu, pentru netrebnicie a vornicului Iftimie Doroftei, din satul Cracăuanii, ținutul Neamțului, poruncindu-se acelea de cuviință acelei isprăvnicii, prin cartea cu No 3460, s'au primit acum raport cu No. 5444, că încă dela începutul cifertului următor al doilea s'au depărtat din slujba vorniciei aceluia sat, luîndu-se totodată dela numitul și *bucata de pecete* și contractul dat în numele lăcuitorilor pentru posesia moșiei, și alte socoteli ce au mai fost la el, pe care le-au încredințat eromonahului Ghenadie, vechilul Precuvioșiei Voastre, de care cu cinste vi se face cunoscut aceasta".

Astfel, toate suferințile îndurate de săteni, timp de atîția ani, au fost plătite de vornicul satului Ghindăuani, care a fost depărtat din slujba vorniciei acelui sat.

Alte ducumente nu mai sînt în dosarul din care am cules științile arătate până acum.

Artur Gorovei

SCRISOARE

Prietenului meu Ion A. Rădulescu-Pogoneanu

Te rog să-mi faci un bine.... dar să nu mă lași. Toată viața o să-ți fiu recunoscător și îndatorat. Că uite ce mi s'a întîmplat.

De vre-o cîtăva vreme, s'a prăsit aici, la noi, unul, Zarzara, licențiat în filozofie, care-mi face zilnic un sînge rău și un venin, cum nu pot să-ți spui... La început, cînd am făcut cunoștință cu el, mi-a plăcut... Ce să spui ? mi-a plăcut. P'aici, tu cum știi, nu prea sînt mulți, cu care să poți sta de vorbă despre altceva, decît despre politică, și iar despre politică și numai despre politică; și eu, care nu mă pricep la politică, am fost foarte bucuros, c'am dat peste unul, cu care să pot vorbi și despre alte lucruri.

La început a mers bine. Ne înțelegeam. Citeam împreună din literatura noastră și din autori străini pe care-i aveam la 'ndămînă. De vre-o cîtăva vreme însă s'a stricat căruța... Amicul meu, ca să zic așa, a început să mă ia la vale... A început să-mi vorbească filozofie, și-mi vorbește de sus, ca unuia, care nu e licențiat în filozofie... Și încailea nu vorbește deslușit, romînește, să-l pricep și eu, ca să-i pot răspunde; că de!... nu sînt nici eu prea de tot simplu... De multe ori ai stat cu mine de vorbă și ai văzut că, dacă-mi explici lămurit, pricep chiar cînd îmi vorbești de lucruri pe care nu le-am învățat... Ei dar ăsta vorbește păsărește de tot; și dacă-i zic să vorbească romînește, numai ce-l auz: „ce să-ți fac, dacă nu ești familiarizat cu limbagiul filozofic ?"

Așa, scrise, aceste vorbe nu prea par supărătoare. Dar să auzi tonul celui care le spune și să-i vezi mutra... Mă duc să beau nițică apă, să-mi treacă paraponul... Și așa, de o lună

încoace, în fiecare zi, mă bagă în filozofie şi dă-i cu Leibnitz, şi dă-i cu Berkley, şi dă-i cu Kant, mai ales Kant... Am ajuns cu spaimă... Cînd zice Kant (şi-l zice apăsat) tresar, parcă ar da cineva cu pumnul în geam fără veste. *„Apercepţii, concepte, impresii subiective, quadrupla rădăcină a principiului raţiunii suficiente, numen...“* Şi mie parcă-mi năvăleşte fum în cap.

Alaltăeri încailea m'a băgat într'o chestie spăimîntătoare. Imi pare rău că nu-mi mai aduc aminte cum s'a început vorba... Ştiu că la un moment dat mi-a spus că noi *nu putem şti nimic.*

D'aici s'a început cearta. Zic:

— Adică prea puţin.

— Ba nimic.

— Cum nimic?

— Nimic!

— Hodoronc-tronc! Iacă eu ştiu că tabacherea asta, pe care o ţin în mînă, e pătrată şi cafenie.

— Ţi se pare că ştii, dar e o iluzie. Dumneata crezi că ştii pentrucă-ţi obiectivezi propriile dumitale sensaţii.

Am rămas trăsnit.

— Cum, zic, tabacherea asta, pe care o ţin în mînă, nu e pătrată şi cafenie!?

— Nu numai că nu ştii că e pătrată şi cafenie; dar nu ştii nici dacă este în afară de dumneata. Forma şi culoarea acestei tabacheri sînt impresii ale dumitale pe care le obiectivezi, le exteriorizezi.

— Cum, domnule, nu văz eu că tabacherea asta e pătrată şi cafenie!?

— Ba vezi; dar nu vrei să-ţi dai seama ce se ascunde sub afirmarea că vezi.

— Cum ce se ascunde?

— Dumneata nu cunoşti decît propriile dumitale sensaţii. In nervul dumitale optic se petrec nişte modificări pe care le percepi. Acestor sensaţii le-ai zis cafeniu şi pătrat, dar nu poţi cunoaşte cum e lucrul *în sine.*

— Ce va să zică *în sine?*

— In *sine.*

— Am auzit: *in si-ne*; dar nu înţeleg.

— Ce să-ţi fac, dacă nu eşti familiarizat cu limbagiul filozofic?

Iar limbagiul filozofic... Imi venea să-l plesnesc.

— Dumneata nu vrei să înţelegi; — şi de-altminteri ca

dumneata sînt mulţi, oameni de simţ comun — că altceva este a cunoaşte fenomenul şi altceva a cunoaşte *numenul*, adică *lucrul în sine*, desbrăcat de însuşiri, căci însuşirile nu sînt ale lui, ci sînt impresii ale dumitale, subiectul cunoscător.

Simţeam că-mi năvăleşte fum în cap.

— Şi de-altminteri, cum îţi spui, ca dumneata sînt mulţi. Ca să pricepi acest lucru trebue... ei!... dar asta e, cum să zic? un fel de diateză... Precum dacă nu eşti reumatic nu poţi şti ce sînt durerile reumatismale, tot aşa, dacă... Zic:

— Domnule, dumneata îţi baţi joc de mine.

— Ba nu!

— Ba da! Şi te rog să faci bine să-mi explici mie desluşit ce însemnează cunoaşterea *lucrului în sine.*

— Insemnează ce ţi-am spus, a cunoaşte lucrul, în afară de însuşirile lui, care nu sînt altceva decît perturbări sensitorii ale dumitale... Dar trebue să fii familiarizat cu limbagiul filozofic.

Ziceam în mine: Să ştii că-l omor. După ce mi-am răcit palmele de geam şi mi le-am lipit de tîmple, zic:

— Bine, dragul meu, înţeleg să-mi spui că noi nu cunoaştem îndeajuns lucrurile; că ele or mai fi avînd şi alte însuşiri decît acele pe care le cunoaştem noi. Inţeleg să-mi spui că nu cunoaştem toate legăturile dintre lucruri; — înţeleg să-mi spui că, ceia ce cunoaştem noi despre toată lumea asta, e mai puţin decît un strop dintr'un ocean... Dar să-mi spui mie că eu nu ştiu că tabacherea asta e pătrată şi cafenie, — să mă ierţi.

— Te iert, dar nu ştii, căci încă odată, dumneata nu ştii ce se petrece în această porţiune de spaţiu pe care dumneata o numeşti tabacherea dumitale. Dumneata atribui acestei porţiuni de spaţiu nişte sensaţii care sînt ale dumitale; dar ce se ascunde îndărătul acestor sensaţii ale dumitale nu ştii... Ba ceva mai mult, n'ai posibilitatea să dovedeşti, că e ceva în afară de dumneata. De aceia zice Kant, că nu poţi cunoaşte *numenul*, adică *lucrul în sine.* Dar... cum îţi spui, trebue să fii familiarizat cu limbagiul filozofic...

Zic:

— Dragul meu, dacă vrei să nu mă vezi în puşcărie, te rog din adîncul inimii, să nu mai repeţi fraza asta cu familiarizarea, că-ţi spui pe cinstea mea, că nu vei mai putea-o repeta, decît cel mult odată şi niciodată...

Pe chipul amicului meu se citea o compătimire indescriptibil de jignitoare.

Zice:

— Dumneata nu înțelegi că, dacă ochiul omului în loc de a fi convex ar fi concav, toată înfățișarea lucrurilor s'ar schimba?

Zic:

— Ai văzut dumneata oameni cu ochi concavi?

— N'am văzut; dar dacă ar fi?

— Păi eu credeam că noi discutăm despre ceia ce este, nu despre cum ar fi fost dacă n'ar fi cum este, sau cum ar fi fost dacă ar fi cum nu este. Ochii dumitale concavi sînt o ipoteză irealizabilă, de vreme ce nu s'a realizat, și absurdă... Dacă nu mă crezi întreabă pe un optician.

— Se poate, dar bolnavului de găbenare i se pare mierea amară și vede lucrurile galbene.

— Asta o știu. Și mai știu că, dacă ești bolnav de guturai îți pierzi de tot mirosul. Dar asta nu înseamnă că s'a schimbat ceva în lumea din afară. Asta înseamnă doar că ești bolnav și că trebue să te îngrijești, dacă vrei să nu te îmbolnăvești mai rău.

— Dar asta mai înseamnă că cunoașterea noastră se schimbă, de pe modul nostru de a fi.

Zic:

— Ascultă, mi se pare că te înțeleg și fiindcă văd că-ți place să vorbești păsărește, o să mă silesc să-ți vorbesc și eu tot păsărește. De-o lună încoace, de cînd mă toci, am început să mă familiarizez și eu. Unde s'o întîmpla să greșesc, să mă corectezi. Dacă te-am înțeles, dumneata vrei să zici că cunoașterea pe care o am eu despre tabacherea asta, este *condiționată* de modul meu de a fi?

— Firește!

— Și ca să am despre un lucru o cunoaștere *în sine*, cum zici dumneata, ar trebui ca această cunoaștere să nu fie falșificată, condiționată de modul meu de a fi?

— Firește!

— Ai văzut dumneata de cînd ești cunoaștere necondiționată?

— Cum dacă am văzut?

— Te întreb, ai văzut vre-o dată? ai auzit vre-o dată? sau măcar poți dumneata să-ți închipui cu mintea că ar putea exista o astfel de cunoaștere? Ia să ne gîndim nițel. Ori că m'ași băga eu în lucruri, ori că ași băga lucrurile în mine pentru a le cunoaște, cunoașterea tot condiționată rămîne; pentrucă ori mi-ași păstra modul meu de a fi, ori mi l-ași pierde pe al meu și ași căpăta modul lor de a fi, ori din contopirea noastră ar rezulta un al treilea mod de-a fi; și cunoașterea tot condiționată rămîne. Pînă cînd nu-mi vei dovedi că poate să existe o cunoaștere necondiționată, nu-ți dau voe să-mi dăfaimi singura cunoaștere posibilă și imaginabilă. „*A cunoaște lucrul în sine*" e ceva la fel cu ochii dumitale concavi de adineauri și n'are mai mult înțeles decît „*a sine lucrul în cunoaște*", sau „*lucrul cunoaște în sine în a*".

— E o expresie a lui Kant!

— Poate să fie și a lui bunicul lui Kant.

Auzi dumneata să-mi discrediteze mie singurul fel de cunoaștere imaginabilă, prin crearea unei expresii care n'are nici un sens!

— Kant!

— Parakant și Răskant dacă a creat termenul acesta, a creat un termen, care nu înseamnă nimic. N-i: ni, m, i, c: mic: Nimic! S'o știi dela mine, care nu sînt *familiarizat* cu limbagiul filozofic.

— Adevărat că nu ești familiarizat.

— Și după Kant vin alții și împreună cu ei dumneata, să-mi duci non sensul mai departe și să-mi tăgăduești existența lucrurilor din afară de mine!?

Amicul meu îmi răcni:

— Habar n'ai! Dacă ai fi familiarizat cu limbagiul filozofic și cu ideile filozofice, ai înțelege că cel mult ce ai putea afirma e: *eu cred*, nu *eu știu!*

Și trînti cu pumnul în masă.

Zic:

— Dragă... Ori eu *sînt* afară din dumneata și atunci ai dreptul să te superi, dar n'ai dreptate în ceia ce susții; — ori ai dreptate în ceia ce susții și eu *nefiind* în afară de dumneata, supărarea dumitale e faptul unui nebun... La revedere... Și până atunci poate că n'ar fi rău să te familiarizezi și cu bunul simț...

Și am plecat. Poate că n'ar fi trebuit să i-o spui așa, dar prea m'a scos din răbdări... Ași mai fi stat să discut; dar trebuia să mă duc la poștă, că mă chemase frati-meu la telefon...

Pe drum mi-au răsunat de-odată în auz cuvintele lui Zarzara: „Cel mult ce poți afirma e *că crezi*, nu că *știi*"... Ca să înțelegi, Ionică dragă, ce s'a petrecut în mine de acasă până la poștă, trebue să-ți aduci aminte că eu sînt avocat... Necontenit

asist la desfășurarea mizeriilor la care dă naștere neînțelegerile dintre oameni. In fiecare zi asist la răstălmăcirea adevărului, în fiecare zi văd colegi, care eri susțineau cu tărie o părere, cum azi susțin cu aceiași tărie părerea cu totul opusă.—Uneori eu însumi săvîrșesc acest păcat, silit de nevoia pînii de toate zilele. In fiecare zi văd judecători, care alaltăieri au hotărît într'un fel, eri într'altul, azi ca alaltăieri, mîne ca eri.

In fiecare zi văd cum acelaşi fapt e socotit într'un fel unuia și într'alt fel altuia.

Mă găsesc prin meseria mea într'o situație, care primejduește dreapta judecată. Inchipuește-ți că te-ar băga cineva într'o cutie, care s'ar învîrti, s'ar hîțîna, s'ar clătina în toate sensurile, în toate direcțiile—și pecînd te buimăcește astfel te-ar întreba: „încotro e răsăritul ?"

Ei! dar justițiabilii—îmi zic adesea—sînt oameni proști; avocații sînt oameni prea deștepți; judecătorii... A! aici e mai greu, căci cuvîntul judecător vine dela *a judeca*... Dar, în sfîrșit, judecătorii sînt și ei tot oameni și de cele mai multe ori învățătura lor e foarte mărginită... Răspîndirea culturii va preface lucrurile spre mai bine... Cunoașterea din ce în ce mai exactă a lumii pe care trăim, va perfecționa rațiunea oamenilor și această perfecționare îi va face să înțeleagă adevăratul rost al vieții, și această perfecționare va aduce cu dînsa o preschimbare de valori în sufletele oamenilor și un ideal comun prielnic tuturora. Așa gîndeam adesea, față cu relele de astăzi... Dar iată că un licențiat în filozofie, sprijinindu-se pe autoritatea unui filozof, socotit ca unul din cei mai mari filozofi, îmi spune că cunoașterea mea despre lucruri e o iluzie, că ea nu se sprijină decît pe credința mea. Asta e grozav!... Toată rațiunea mea e făcută din ce am primit pe calea simțurilor. A spus-o alt filozof și-l cred... Dar dacă prin simțurile mele n'am primit nimic, pe ce e clădită rațiunea mea ?... Atunci, toată nădejdea mea în binele ce-ar aduce cultura prin perfecționarea rațiunii e o nebunie... Credința ?... Dar bine, fiecare are credința lui.

Și credința se preface în fapte...

Pe ce se poate bizui cineva, ca să dovedească că credința lui e mai dreaptă ?... Pe credința celor mai mulți ?... Dar credința celor mai mulți a răstignit pe Crist, a osîndit pe Socrat!!...

Am intrat la poștă într'o stare de buimăceală, încît nu-mi puteam aduce aminte de ce venisem.

A! da, frati-meu m'a chemat la telefon dela București...

După ce am terminat convorbirea am luat-o razna pe străzi... De odată am rămas în loc gîndindu-mă.

Mi-a vorbit frati-meu la telefon... El era la București, eu aici... Că a vorbit el, nu mai încape îndoială... I-am cunoscut vocea.

Mare minune!... El vorbea... Vorbirea lui făcea să vibreze aerul, aerul făcea să vibreze placa telefonului... Această vibrare a plăcii, împreunată cu acțiunea himică a bateriei electrice, provoca într'un fir de sîrmă de 80 de chilometri niște perturbări moleculare...

Pe tot firul acesta de-ar fi căutat cineva vorbele lui frati-meu nu le putea găsi, oricît l-ar fi disecat, oricît l-ar fi analizat. Dar la acest cap al firului la care ascultam eu, perturbarea moleculelor lui s'a reprefăcut în cuvintele lui frati-meu, cu vocea lui, cu timbrul lui, cu intonațiile lui!

Mare minune! Nu cumva în actul nostru de cunoaștere s'o fi întîmplînd ceva identic?... Cu văzul nu s'o fi întîmplînd tot așa ?...

Atunci mi-am adus aminte de camera obscură... M'am întors din drum; m'am dus la Goldmann fotograful. Din fericire avea o cameră obscură, cum căutam eu. Un cort negru. In vîrful lui un horn cotit în formă de unghiu. La amîndouă capătiile cîte o lentilă... In sfîrșit, aparatul pe care-l cunoști. Hornul avea capace la amîndouă capetele. Zic:

— Domnule Goldmann, îți dau 2 lei, să-mi dai voe să fac niște experiențe aici la dumneata... N'avea grijă că nu-ți stric nimic... Dumneata să faci ce ți-oiu zice eu—dacă-ți convine să faci,—iar eu doar mă uit.

A primit. Zic:

— Scoate capacele dela horn.

Le-a scos. Atunci pe hîrtia de pe masă s'a reprodus tot peisagiul de afară, cu toate formele, cu toată mișcarea și cu toate culorile lui. Mă uitam și mă gîndeam: Până adineauri pe hîrtia asta nu era nici una din petele astea colorate, din care e alcătuit acest peisagiu. In cort nu erau. De unde au venit ? Din afară. Din ce sînt făcute ? Din lumină. Numai din lumină ?

Ca să mă încredințez, rugai pe domnul Goldmann, să ție în dreptul gurei de afară a hornului un petic mare de hîrtie albă la distanță de cîteva palme, așa încît să nu împiedice intrarea luminii; și mă dusei în cort să văd ce se vedea pe hîrtia de pe masă. Se vedea un rotocol de lumină. Altceva nimic.

Am strigat din cort domnului Goldmann: „dă hîrtia la o parte". Imediat au reapărut în rotocolul de lumină toate culorile care alcătuiau peisagiul. L-am pus să repete operația de vre-o cîteva ori. Bună lentilă! Se vedeau până și niște cai, păscînd iarbă în poalele dealului la un chilometru.

Mi-am luat rămas bun dela domnul Goldmann care se uita ciudat la mine și am venit acasă. Am luat o undiță, așa, ca pretext, m'am dus jos la gîrlă și stînd cu ochii la dopul de plută, mă gîndeam așa:

— Care va să zică, dacă de cîteori punea hîrtia în dreptul hornului piereau petele colorate, iar de cîteori o dedea la o parte se iveau din nou,—știu că pricina culorilor nu era numai lumina, ci și lucrurile.

Prin urmare, întâiu și întâiu, pentruca să se ivească pe hîrtie pete cu anumite forme și colori, trebue să existe dincolo de gura de afară a hornului lucruri care să le pricinuiască. Și al doilea, tot aparatul are putința ca pe acele impalpabile vibrațiuni pe care le pricinuește într'însul existența unor lucruri din afara lui, să le reprefacă într'o imagină perfect asemănătoare cu lucrurile. N'o fi tot așa cu actul cunoașterei noastre?...

Acum, Ionică dragă, tu care ești doctor în filozofie, nu numai licențiat ca amicul Zarzara, spune care e părerea ta? Nu socotești și tu că filozoful Kant, lăsînd să se înțeleagă, prin crearea expresiei de *cunoaștere în sine*, că ar mai fi pe lîngă cunoașterea condiționată și o altă cunoaștere necondiționată, care însă nu e îngăduită omului,—a dat loc unui scepticism și mai radical și mai amar? Ce a vrut el să facă? Să înlăture primejdia rămînerei în loc a minței, la care da naștere pe de-o parte semeția celor ce pretindeau că cunosc totul, pe altă parte desnădăjduirea celor ce ziceau că nu putem cunoaște în deajuns?.. Știi cum a făcut? Inchipuește-ți că ai două-trei prăjini de loc și vrei să clădești pe el o casă; dar că te împiedecă o cocioabă care se află pe el. Te hotărăști să cureți locul de ea. Dar tu în loc să te mărginești la dărămarea ei și la cărarea materialului, te apuci și sapi pe toată întinderea locului o groapă de 200 de stînjeni adîncime. Cum o să mai clădești? Trebue acum să cari pămîntul la loc, să-l bați, să-l netezești...

Căci, dacă prin crearea expresiei *cunoaștere în sine* mi-ai declarat singura cunoaștere posibilă și imaginabilă ca falșă; dacă în acest fel mi-ai discreditat rațiunea, ce fel de sistem de judecată mai e cu putință să clădești pe o astfel de temelie?..

De ce a făcut așa Kant? Ce l-a adus să săvîrșească această greșală?.. Un înțăles greșit dat cuvîntului *a cunoaște*... Kant a constatat în el dorința de a ști, un apetit venit peste celelalte apetite... Fără să-și dea seama a comparat apetitul de a ști cu foamea... A văzut că foamea se potolește consumînd lucrul de mîncat,—și văzînd că prin cunoaștere mintea nu consumă lucrul de cunoscut, i s'a părut că o astfel de cunoaștere n'are valoare. Visînd la o cunoaștere care ar consuma obiectul, a creeat expresia *cunoaștere în sine*, expresie care n'are nici un sens, de vreme ce nu se poate realiza nici în actul *cunoașterei de sine*.

A! înțeleg cunoaștere superficială și cunoaștere mai exactă a lucrurilor. Ințeleg că omul nu trebue să se mărginească la cunoașterea pe care o capătă în clipa aceasta prin simțurile sale, supuse la iluzii. Nevoia unei cunoașteri din ce în ce mai juste a înmulțit simțurile, ca să se controleze reciproc; nevoia unei cunoașteri mai bune a produs memoria, arhiva experienței noastre proprii, apriorizmul arhiva experiențelor răstrămoșești. Ințeleg că pentru a ajunge la o cunoaștere exactă a lucrurilor, trebue ca printr'o adîncă cugetare, să te sustragi dela toată realitatea imediată, care te-ar putea distra,—să uiți, sau să înlături toate interesele tale egoiste, care ți-ar putea falșifica cunoașterea.

Da, nu se ajunge cu ușurință la cunoașterea exactă a lucrurilor. Toate fiind în legătură și înrîurind unele asupra celorlalte va să cunoști cît mai multe... Acum înțeleg ce e scepticismul. E o turburare a apetitului de a cunoaște. Copil al nesațiului și al neputinței, e exprimarea paraponului că nu poți ști totul pe de-a gata.

Ar vrea să știe scepticul. Dar hrana firească a minței e realitatea; iar mintea lacomă și ostenită a scepticului, se întoarce asupra ei însăși, se mănîncă pe sine... e mai ușor... Și totuși, ce minunat sînt întocmite lucrurile! Scepticismul, asemenea durerii, ne pare o primejdie și este un imbold. El biciuește mințile *harnice* și le împinge înainte.

Ceia ce sperie mintea scepticului e pe de-o parte imensitatea lumii, pe de altă parte minunăția însăși a puterii noastre de a cunoaște și greutatea de a o putea înțelege...

Da, e adevărat, știința noastră e mai puțin decît o picătură într'un ocean; și da, actul de a cunoaște e o mare minune. E mai mare decît însăși existența lucrurilor. Orbita pămîntului e de atîta,—a lui Neptun e de atîtea mii de ori mai mare,—de aici până la cutare stea e un drum atît de lung, în cît o rază

de lumină abea poate veni în atîtea mii de ani. Mari minuni! dar și mai mare minune e, că eu știu aceste lucruri. Universul, ca să existe, are de partea lui imensitatea în spațiu și eternitatea în timp și toată energia cosmică. Dar ca în cutiuța aceasta a craniului, creerul nostru, cu puținul ce primește dela lucrurile din afară, să poată reclădi întreg acest imens univers; în cutiuța aceasta să poată încăpea atîtea impresii, atîtea imagini, atîtea experiențe răstrămoșești și personale, atîtea judecăți,—asta e o minune mult mai surprinzătoare..,

Dar oare cele din urmă descoperiri ale omului: telefon, fonograf, telegrafie fără sîrmă, nu ridică măcar un colțișor al vălului care ascunde această taină? nu sînt de nici un sprijin pentru a ne arăta valoarea cunoșterei noastre?..

Vorbește cineva la telefon. Cea mai mare parte a energiei descărcată prin vorbirea lui s'a risipit în toate părțile. Cîteva sute de oameni de-ar fi fost în jurul lui ar fi auzit-o. Numai o mică parte a bătut placa telefonului și această extrem de mică parte, după ce s'a prefăcut în vibrații moleculare de-alungul unui fir de atîția chilometri, la celalt cap al firului se repreface în cuvintele vorbitorului, în *toată vorbirea lui*, cu intonație, timbru, tot...

A cîntat o cîntăreață înnaintea unui gramofon. In toate părțile s'a risipit vocea ei, dar o parte a intrat în cornetul gramofonului și un ac a însemnat pe o placă de ceară niște punctulețe aproape invizibile. Și acum, fără ajutorul vre-unei puteri grozave, cu un aparat de nimic, prin trecerea unui ac peste acele puncte invizibile, putem repreface învîrtirea plăcei în *toată vocea* cîntăreței, cu timbru, melodie, cuvinte, pănă și acea tainică palpitare a vieții.

Negreșit minunea săvîrșită de mîna omului e mult mai neînsemnată decît acea săvîrșită de natură. Semnele pe care impresiile le lasă în creerul nostru nu se pot vedea, nu se pot pipăi, nu se pot cîntări, nu se pot măsura. Dar minunea realizată de om ne ajută să înțelegem măcar într'o mică parte minunea minței noastre și ne ajută să înțelegem și valoarea cunoștinții noastre.

Acolo afară de mine lucruri care pricinuesc mișcări mediului ce mă desparte și mă unește în acelaș timp de ele; aici eu, alt lucru, care primesc o nemăsurat de mică parte din acele mișcări și le reprefac în lucruri.

Iar dacă pentruca cunoștința să fie valabilă, e nevoe ca

ceia ce se petrece în mine, să fie identic cu ce se petrece afară de mine,—în actul de cunoaștere această condiție e împlinită. O substanță care se mișcă e lucrul din afară de mine, o substanță în mișcare e mediul dintre mine și el, o substanță în mișcare e creerul meu, care simte aceste mișcări. Identitatea, între ce se petrece în afară de noi și înăuntrul nostru, e și mai completă, decît se arată la prima vedere.

Precum aburi, ghiață, apă, sînt ipostaze deosebite ale aceleași substanțe,—precum de sigur hidrogen și oxigen sînt ipostaze deosebite ale aceleași substanțe, tot așa, această coală de hîrtie pe care scriu, porțiunea de aer ce desparte și unește în acelaș timp ochii mei de dînsa, creerul meu sînt ipostaze deosebite ale aceleiași substanțe. Și tot așa, energia moleculară a hîrtiei, vibrațiile pe care existența ei le pricinuește aerului dintre mine și ea, perturbările nervilor mei optici, operația himică ce se petrece în creerul meu, conștiința mea în fine, sînt aceiași energie în ipostaze deosebite. Deci cunoașterea mea e valabilă: ceia ce se petrece în mine e identic cu ce se petrece în afară de mine.

Și e nu numai identic, e și egal.

In minunile săvîrșite de om: telefon și fonograf, numai o mică parte din energia vorbirii, sau cîntării intră în firul de sîrmă, sau în cornul gramofonului, o copie extrem de redusă. Dar o altă energie slujește de lupă, pentru readucerea acestei cópii la proporțiile originalului. In cazul telefonului energia bateriei electrice,—în cazul gramofonului enegia pe care am cheltuit-o pentru a face ca placa să se învîrtească.

Așa și în actul cunoașterii noastre. O copie extrem de mică a lucrurilor primim în noi. Lupa care readuce această copie la proporția exactă a originalului e energia acestei miraculoase baterii care se chiamă creerul nostru. O! miraculos apetit al cunoașterii, care n'are nevoe de consumarea obiectului de cunoscut... Ce splendidă întocmire de lucruri!

Nu, simțurile nu ne înșală. In creerul nostru toate vibrațiile, toate perturbările moleculare ale nervilor noștri, se reprefac exact în realitatea externă care le-a pricinuit-o.

In siguranța aceasta aștept să mă întărești, tu, prietene dragă, care ești profesor de înțelepciune. Spune-mi că măreția tainei puterii noastre de a cunoaște nu trebue să ne ducă la scepticism, ci la încredințarea că mintea noastră e cea mai mare comoară ce putem visa, de vreme ce e cea mai mare minune din

cîte cunoaştem. Spune-mi că măreţia acestei taine trebue să ne facă să înţelegem că foamea de a cunoaşte e cea mai de căpetenie deosebire dintre noi şi celelalte vieţuitoare; că satisfacerea ei e o datorie sfîntă pentru acel care are înfăţişarea de om. Spune-mi că nu e adevărat că simţurile ne înşală, că nu e adevărat că nu putem şti nimic. Imi trebue această siguranţă. Fără de ea simt că se năruie şi lumea şi mintea mea cu dînsa. Ce judecată îmi mai pot face eu despre ce e frumos şi ce e urît,—despre ce e bine şi ce e rău, despre ce e drept şi ce e nedrept, despre ce e adevăr şi ce e minciună, dacă prin simţurile mele nu pot cunoaşte nimic? Ce valoare mai poate avea mintea mea dacă în ea am înmagazinat minciuni? Ce preţ mai are raţiunea mea, dacă are o asemenea obîrşie? Mai bine nebunia...

A! e înspăimîntător gîndul că din toată frămîntarea evoluţiei, din toată vădit necontenita perfecţionare a vieţuitoarelor, de la cea dintâiu până la om a ieşit raţiunea,—că această raţiune a devenit acum şi ea un factor al evoluţiei ce se va urma de aci încolo,—şi că totuşi această frămîntare a dus şi va duce la o eternă necunoaştere... Mai bine moartea...

Aştept răspunsul tău cu nelinişte.

Ioan Al. Brătescu-Voineşti

Documente omeneşti

ART. 252 C. P.

Intr'o zi de toamnă, gospodarul Mihalache Nastasă a eşit cam năcăjit la ogor. Multe necazuri are omul pe capul lui! Ba îl urmăreşte domnu' *precept* pentru dări, ba are datorii la cuconu' Costăchel şi dobînzi peste datorii de-i vine să se dee cu capul de păreţi; şi, colac peste pupuză, i-a luat domnu' „profesăr" cei doi băeţi la şcoală! A trebuit să iasă singur la tăiat popuşoi. Şi-i o vreme urîtă şi neguroasă, parcă anume făcută să cătrănească sufletul unui biet gospodar!—Cu torpanul de coasă ascuţită în ajun tae strujenii şi mormăeşte necăjit.

El vorbeşte, şi el răspunde.

— Ce faci tu, Mihalache, fără mînă de ajutor?

— Poi, eu ştiu?

— Ce faci tu, Mihalache, cu banii „ghirului"?

— Poi, numai Dumnezeu ştie!

— Da' dobînzile celea oare cum or fi socotite?

— Poi, numai boeru' ştie!

— He, greu îi de trăit pe lumea asta, măi Mihalache. Parcă-ţi vine aşa cîteodată să-ţi faci o seamă!

Pămîntu-i desfundat de ploae. Calcă greu, lunecă, şi grămezi mari de ţărînă i se ţin de încălţări. Pe un spic uscat, un piţigoiu ciudos vesteşte vremea ernii cu ţipătu-i ascuţit, ca din fierăstrăuaş: cîrpiţi-cîrpiţi!

— Iaca şi tu cu veşti rele! bombăneşte gospodarul ridicînd spre păsărică obrazu-i mohorît.

— Cîrpiţi-cîrpiţi-cîrpiţi!

— Hm! apoi nu-i asta pasărea diavolului? Bate capu'unui om năcăjit!

Şi iaca şi-o viţică intră fără grijă în ogor, ca'n împărăţia ei, viţică alungată şi flămîndă, şi începe a rupe din strujeni ca dintr'al ei, ş'a-i mînca cu lăcomie.

— Deaa ! boala dracului ! răcneşte omul cu glas intărtat. (C'un bulgăre de ţărină moale zvirle în vită). Du-te să te hrănească stăpină-ta, ce cauţi la mine ?

— Asta-i junca Marghioalei, zice supărat Mihalache. Iaca, aşa o lasă să strice muncă omenească. Iacătă-o, iar vine.

Viţica, alungată o clipă, se întoarce, şi iar rupe din strujeni.

— Apoi nu-ţi spun eu, că azi e zi de pedeapsă pentru tine ?

Iar o zburătăceşte cu bulgări. Viţica se duce mai încolo, stă la ginduri parcă, şi iar se întoarce, hotărită să nu iee în seamă supărarea şi drepturile omului.

Atunci Mihalache Nastasă îşi trinteşte căciula în pămint şi scuipă cu năduf. Se îndreaptă încruntat şi urit la obraz, caută ceva în juru-i, o scurtătură, o piatră, —apoi cumpăneşte puţin în mină torpanul de coasă, şi-l zvirle c'o înjurătură.

Viţica a gemut cu durere. A lovit-o în şold. A început a-i curge singe... Şi gospodarul păşeşte spre ea, domolit dintr'odată, cu ochii mari şi înfricoşaţi...

— Ce-ai făcut, măi Mihalache ? Ai stricat vita unei femei vădane... Ce ştie o vită, măi Mihalache ?... Profesăru' ştie, şi boeru' şi preceptu' ; da' vita ce ştie ?...

A rămas blăstămindu-se, s'a apropiat de viţică şi o privea cum se zbate jos în singe, şi era amărit şi supărat şi parcă ploua şi'n sufletul lui, cum începuse să ploae din negură şi din cerul mohorit...

*

Procesul a venit în faţa unui judecător tînăr, care s'a indignat cumplit de fapta sălbatică a lui Mihalache Nastasă. L-a pedepsit. Numai Mihalache nu înţelegea de ce-i vorbeşte aşa de aspru şi de răstit boerul acesta şi de ce-l ameninţă aşa de cumplit !

— Da' am fost şi eu destul de amărit, cucoane, că nu mi-a fost voia s'o omor, şi nici n'am omorit-o... Ia o biată animală !...

Şi mai ales nu înţelegea Mihalache vorbele pe care le-a rostit domnul judecător motivîndu-şi hotărîrea...

*

... Căci această hotărîre, rostită în şedinţă publică, şi pe care a ascultat-o cu mare luare-aminte şi cu mare zdrobire Mihalache Nastasă, spunea între altele următoarele :

„Avind în vedere, că din instrucţia cauzei, cit şi din depunerile martorilor făcute sub prestare de jurămint se constată că inculpatul Mihalache Nastasă, fiind în ogorul său, unde tăia popuşoi cu un torpan de coasă şi venind viţica reclamantei, el a zvirlit cu acel torpan în ea, tăind-o într'un şold, în adincime de 25 cm. din care cauză viţica nemai putind merge, s'a trintit jos;

„Avind în vedere, că secolul în care trăim ne îndreptăţeşte în de ajuns, ca judecata să fie cit se poate de severă, contra acelora care fac acte de barbarie nemai pomenită, lovind un animal nevinovat aşa, că caracterul omului, capabil să lovească o vită până la cădere, prezintă urme de perversitate, de patimă nemotivată, care nu va putea fi înfrînată decit printr'o detenţiune mai lungă ;

„Avind în vedere, că actele de cruzime sint fapte odioase care au nevoe de exemplariatate, că trebue să înţeleagă fiecare, că nu-i este permis nimănui să-şi facă singur dreptate, şi că dauna cauzată de animalul cuiva, trebueşte reparată ori benevol din partea proprietarului, ori dacă nu, pe cale judecătorească, iar nici de cum în alt mod ;

„Avind în vedere, că individul, care e capabil, să lovească trupul unui viţel, acela nu e departe de a lovi şi în capul unui om, aşa că toată rigoarea penală trebueşte pornită contra unui atare individ crud, ale cărui fapte ar putea fi imitate de altul, dacă n'ar interveni pedepse grave, singurele care satisfac spiritul codului penal, de oarece pedeapsa mică nu e nici moralizătoare nici exemplară ;

„Avind în vedere, că furia ce nu e motivată cu nimic, căci nu poate face cine ştie ce rău un viţel care se conduce inconştient şi care din instinct vine să înghiţă 2—3 fire de iarbă ;

„Avind în vedere, că inculpatul, prin faptul că a tăiat cu voinţă viţica reclamantei în şold, din care cauză n'a mai putut merge, a comis faptul de distrugere prevăzut şi pedepsit de art. 252 c. p., care s'a cetit în şedinţa publică după cum urmează :

«Acel care cu rea voinţă şi fără drept distruge sau de«gradă lucrurile altuia, mişcătoare sau nemişcătore, se va pe«depsi cu închisoare pînă la şase luni» ;

„Pentru aceste motive,

In numele legei

Hotăreşte

„Condamnă pe Mihalache Nastasă, la şase luni închisoare corecţională pentru faptul de distrugere"...

Un martur.

ISTRATE-VODA

Sus, în curţi la Cetăţue
Zarva ţine până 'n zori;
Făclieri şi slujitori
Se coboară şi se sue.

Ferestruele arcate
Par aprinse de lumină;
Curtea Domnului e plină
De luciri nenumărate.

Arde smoala 'n poloboace,
Par pereţii albi ca neaua.
Cîntă 'n deal meterhaneaua
Nopţi întregi de-o vreme 'ncoace.

Ca să-şi uite de alean
Vodă ţine sfat de-un an;
Pe boieri de casă-i scoate,
Din odăi pe beizadele;
Feţele prealuminate
Ţin divan după divan,
Dar divanurile-acele
Nu prea cad cu bine toate.

Curge vinul de Berheci,
De Cotnar, Tokay şi Huşi; —
Vodă bea cît patru Ruşi,
Bea de seacă 'ntregul beciu.

Scrie Hatmanul Neculce,
Cel în toate priceput:
„Vodă nu bea din pahar
Nici din cupă de cleştar,
Ci dintr'un borcan de lut
Căci aşa-i părea mai dulce."

Sus în curţile din Iaşi
Vodă şi boierii beau
De s'au dat bătuţi pe şleau
Solii Leşi, — beţivi trufaşi.

Iar în bezna de pe vale
Stă şi-ascultă, mut, poporul,
Cum vueşte 'n deal soborul
Gureş al Măriei Sale.

Şi 'n iatacuri tăinuite,
Jos, prin Curţi întunecate,
Jupînițele, lăsate
În culcuşul lor stingher,
Îl aşteaptă pe boier,
Singurele şi mîhnite.

*

Însă, într'o zi, la masă,
Vodă sta posomorît,
Ostenit, cu faţa trasă
Şi cu ochi înlăcrămaţi.

— „Dragi boieri prea luminaţi,
Oaspeţi mari, nu căutaţi
Că-s ursuz şi mohorît.

„Pe mahmuri îi arde iadul;
Cei cheflii vor merge 'n raiu.
Azi vom face un alaiu
Să răsune Ţarigradul!

„Beți boieri! Uitați de rele
Și uitați-vă amarul;
Astăzi nu ridic paharul,
Ci condurul Doamnei mele!"

Soli străini, boieri de viță
Înlemniră în divan:
Mîndra, tînăra Domniță
Răposase doar de-un an.

—„Beți boeri în ciuda soartei!
Astăzi vreau să beau la masă
Din condurul de mătasă,
Mic ca piciorușul Moartei".

Galben, tremurînd s'apleacă
Vodă, pe condurul plin,
Dar deodată, din senin,
Lacrămile îl îneacă.

Plînge și cu jale cată,
Și se roagă de-un copil:
„Ah! condurul umple-mi-l
Înc'odată!"

Plînge Vodă, bea și plînge;
Se cutremură, clipește,
Glasu-i înecat se stinge,
Mijlocul în două 'ș frînge,
La pămînt se prăbușește.

„Vodă-i bolnav, Vodă moare!"
Strigă toți și toți se 'ntreabă;
Împrejurul lui cu grabă
Vor să-i deie ajutoare.

Dar zădarnice sînt toate;
Vodă ca prin vis zîmbește,
Inima-i treptat slăbește,
Inima lui nu mai bate;

Și acum s'așterne somnul
Peste fața-i stacojie
Căci obșteasca datorie
Și-a plătit-o către Domnul!

*

Clopotele 'n tot orașul
Sună moartea Domnului
De s'aude la Vaslui
Vaierul ce umple Iașul.

Căci pe Vodă îl îngroapă
Obștea cu țerimonie, —
Și domneasca năsălie
A purces acum spre groapă.

Bocitoarele în frunte
Hohotesc cu glas puternic;
Cîntă 'n urma lor cucernic
Preoții cu bărbi cărunte.

Străjuește boerimea
Împrejurul grelei racle;
Fumul rășinos de facle
Învălește 'n nori mulțimea.

Flinte, steaguri, lănci și sulițí
Răsturnate stau pe umăr.
Tot norodul fără număr
Stă cu capul gol pe ulițí.

Cu alaiu și mare jale
Îl slăvesc pe Vodă 'n cale
Petrecîndu-i astfel trupul.

*

Hatmanul Costaki Lupu
Ș'un boier de viță 'naltă
Stau de vorbă laolaltă.

—„Bun și vrednic fuse Domnul!
A făcut dreptate 'n țară,
Liniștit să-i fie somnul,
Fie-i țărina ușoară!"

—„Drepte legi a întocmit,
Drept, milos și bun a fost;
L-a iubit norodul prost
Și boierii l-au iubit".

—„În divan de sta la masă,
Cînd vedea dela fereastră
Cerșitori dvorind afară,
Se scula din preajma noastră
Și 'nvăța copii de casă
Să le ducă 'n data mare
Bliduri pline cu mîncare".

—„Ei, divanurile noastre!
Nu prea fură bune toate!
Stam la mesele bogate
Până 'n zorile albastre.
Dar de la o vreme 'ncoace
Vodă întrecu măsura;
Se 'ntrecea cu băutura".

—„Odihnească-se în pace!
Ierte-i Domnul vina 'ntreagă!
Patima l-a prins în ghiare,
Aprigă, din ziua 'n care
Și-a pierdut Domnița dragă..."

Em. Ciomac

Note pe marginea cărților

BOÎTE A SURPRISES

Urmăresc de vre-o cîțiva ani cu o simpatie crescîndă critica romînă. Mărturisesc, mai înainte vreme nu-i prea dădeam mare atenție. Preferam să cetesc pe scriitorii romîni, fără ditirambele prietenilor lor. De vre-o zece ani însă, critica a luat pentru mine un aspect neobișnuit. În acest răstimp a suferit o prefacere continuă, aci a făcut un pas înainte, aci doi înapoi, aci a călcat alături, în sfîrșit am asistat cu o satisfacție de spectator din ce în ce mai surprins la nesfîrșitele ei tribulațiuni.

Pe unii dintre criticii romîni îi cunosc mai bine, pe alții mult mai incomplect. Mai de aproape nu m'am ocupat niciodată cu luptele literare, vrîsta-mi ce se apropie de amiaza vieții și ocupațiile de tot felul nedîndu-mi răgaz. Revistele însă sînt totdeauna binevenite pe masa mea și chiar și volumele criticilor noștri găsesc cîteodată un loc de onoare în mica mea bibliotecă.

Și în momentul acesta, cînd am înaintea mea un număr din „Convorbirile Critice" ale d-lui Dragomirescu, cu poleituri ce încadrează un sumar minuțios, îmi răsare în minte un nume întîlnit deseori pe această copertă: Eugen Lovinescu.

A! pe d. Lovinescu îl cunosc de mult. D-sa e mai recent, așa că-l cunosc dela fericitele începuturi și până la ultima-i fază.

Nu știu de ce, dar amintirea debuturilor acestui critic se confundă în mintea mea cu trei articole mai ales, scrise la răstimpuri, dar care pentru mine alcătuesc un anumit aspect al d-lui Lovinescu.

De pe vremea cînd apărea *Viața Literară*, mi-aduc aminte de un articol al d-sale *Morala în artă*, unde criticul expunea cu clipiri ștrengărești din ochi multe anecdote mai hazlii și mai așa: era vorba, mi se pare, de Leda și Jupiter, știți, nu mai e nevoe să stăruesc—totul spus cu o vădită bucurie și cu priviri semnificative. N'așì putea rezuma exact acel articol. Impresia însă aşi putea-o spune: d. Lovinescu era de o admirabilă elasticitate morală. D-sa admitea în artă totul, cu un curaj, pe care noi e cam greu să-l avem. Arunca cu o minunată dezinvoltură teorii care ar fi înspăimîntat pe un artist din cea mai extremă stîngă. Dar nu, d. Lovinescu pășea, cu grație zîmbind, scepticul, de naivitatea noastră: odată ce nu știm ce e bine, ce e rău, de ce n'am admite și o teorie, și alta, și cît mai multe. Morala, hm! morala e ceva convențional, un fel de lege sinodală, vine un guvern, o schimbă, celălalt guvern iar are s'o pună la loc. De ce n'am pluti deasupra vicisitudinilor vieții noastre politice?

Și iacă acum, cu o diabolică stăruință, *Morala în artă* îmi vine în minte la un loc cu *Homer travestit* și *Răzbunarea bacantelor* ale aceluiași subtil critic.

Eu, de felul meu, caut să rup cît mai mult asociațiile de idei, pe care le făurește hazardul. Nu știu cum, însă, aceste trei articole îmi revin în minte ori de cîteori gîndesc la d. Lovinescu, mai ales la începuturile d-sale. Poate pentrucă într'una din sărbătorile Crăciunului, după o masă copioasă, la care, încălzit de vinul roș, și cu simțurile parcă paralizate, am simțit oarecum nevoia să cetesc așa, pe vre-un sfert de ceas, cîteva „gauloiseries", am savurat într'o infinită beatitudine aceste trei articolașe ale d-lui Lovinescu, ale căror largi teorii și suave anecdote m'au eliberat pentru vre-o cîteva clipe de jugul stupidelor convențiuni morale. Și nu știu cum, atunci, în fumul de țigară, cu ochii închiși pe jumătate din cauza acestui „exquis bien être", fantazia mea neînfrînată mi-a jucat una din cele mai ciudate feste și, prin rotocoalele de fum, mi-a apărut d. Lovinescu sub chipul unui *gamin* al Parisului, care știe deja să arunce fumul în ochii burghezului scandalizat, sub chipul unui ștrengar ai cărui ochi aruncă priviri strălucitoare și pline de înțeles, la trecerea zgomotoasă a tinerilor, mergînd să facă *la noce*, undeva, într'unul din cabareturile cartierului.

Vă spun drept, l-am gustat multă vreme pe d. Lovinescu. Invățat cu articolele teoretice ale unui Maiorescu sau Gherea, am rămas cu desăvîrșire surprins—și plăcut surprins—cînd am cetit fantaziile critice ale d-lui Lovinescu, în care d-sa nu se mai împiedeca, ca gravii săi predecesori în tot soiul de teorii și idei estetice, metafizice, sociale sau filozofice, ci cu o abilitate de colegian în vacanță, d-sa prindea cu o singură mînă, două cîte două, fără să le încurce, bilele colorate, zvîrlite cu o grație anumită. Va să zică, mi-am spus eu, critica nu-i totdeauna așa de morocănoasă și așa de gravă, cum mă speriase d. Dragomirescu.

Dar dela o vreme nu l-am mai putut urmări cum se cade pe d. Lovinescu. Ocupațiile mele și pe de altă parte faptul că d-sa devenise unul din cei mai fecunzi scriitori europeni mă împiedicau să pot ceti toate producțiile d-sale. Cînd însă îmi cădeau în mînă, gustam cu plăcere distractivele d-sale escursiuni critice.

Unul sau două articole însă mai recente, mărturisesc că nu le-am prea înțeles, cu toată extrema transparență obicinuită a articolelor d-sale. D-lui Lovinescu îi venise în sfîrșit într'o zi o idee: intelectualizarea literaturii, și nu-l mai lăsa să doarmă. Dar criticul era gingaș și neînvățat cu așa neașteptate accidente și de aceia se mișca greoiu în această haină exotică. Nu-l mai cunoșteai!...

D-sa, de obiceiu așa de agil în mișcări, se mișca acum cu multă anevoință.

Multă vreme m'am căznit să înțeleg ce vrea să spună d-sa. Parcă am înțeles în cele din urmă că vrea să spună că nu-i nevoe să ai prea mult talent sau numaidecît talent, ci poți foarte bine să ai oarecare gust literar și multă cetire spre a face poezii sau nuvele. Bine, bine tot nu-l înțelegeam, cînd un fapt veni să mă lumineze. Mi-am adus aminte că cetisem pe coperta unuia din *Pașii pe Nisip* ai d-lui Lovinescu, că d-sa tipărise o dramă și un volum de nuvele. Le-am cetit. De-atunci am o oroare neînvinsă pentru arta intelectualizată. Vedeți *faptul* e mai puternic decît oricare teorie pe lumea asta.

Imi părea rău de d. Lovinescu, cînd mă gîndeam la vioiciunea d-sale dinnainte. Dar, dela o vreme, am început să nu-l mai gust nici așa. Sînt un simplu cetitor în ceia ce privește chestiile literare și cetesc fără nici o metodă și fără nici un scop. Dar capriciile mele m'au adus cu vremea să cetesc mai cu amănunțime pe marii critici francezi, din care până atunci cetisem foarte puțin. Și, curios, cu cît mă „intelectualizam", nu-mi mai plăcea d. Lovinescu. Că vezi, cînd ceteam scînteetoarele „Pro-

pos littéraires" ale lui Faguet, cum puteam să mai fiu impresionat de palida copie, care erau *Criticele* d-lui Lovinescu ?

Dar într'o zi aflu că d. Lovinescu se lasă de critica propriu zis literară și se apucă să studieze, cu zelul și răbdarea unui adevărat muncitor literar, pe vechii noștri scriitori. Uimirea mea a luat proporții colosale. Cum, se poate ca acest gingaș critic, care susura așa de frumos, care știa așa de ștrengărește să arunce bilele sale multicolore, să lase cu desăvîrșire acest gen, în care fusese așa de amuzant, și să-și petreacă de acum viața în colbul bibliotecilor, cercetînd manuscripte îngălbenite, scrise cu diforma buche chirilică ?

Va să zică, d. Lovinescu se cumințea în sfîrșit. După atîta cochetărie cu critica literară, muza a zecea,—era și tînăr autorul,—d-sa se punea pe treabă serioasă. Cercetările sale, chiar dacă n'ar fi adus multă lumină în ceia ce privește cunoașterea trecutului nostru literar, cel puțin puteau aduce partea lor de contribuție.

D. Lovinescu prin aceasta se îndepărta însă de acel binevoitor public mare, în fața căruia se simțea așa de bine, spre a se adresa acum mai mult celor ce se ocupau mai de aproape cu chestiile de istorie literară și, cred, începea să se simtă cam jenat, fiind acum în mijlocul unui cerc mult mai strîns, înlăuntrul căruia nu mai avea toată libertatea de mișcări, spre a putea zvîrli, cu aceleași gesturi largi și degajate, multicolorele, cochetele și fantezistele sale bile.

Ocupațiile nu-mi îngăduiră să-l urmăresc și în această nouă tribulație. Mărturisesc că nu mai aveam nici gustul...

Și iată, într'una din zilele ernii acestia, cînd o slabă rază de soare dădea străluciri de pietre scumpe geamului meu înghețat, în căldura plăcută a odăii, deschisei volumul de poezii al lui Gr. Alexandrescu, editat de d. Gîrleanu.

Ah, cine poate spune recunoștința ce o am pentru atîtea clipe de plăcere intensă, pe care mi le-a procurat acest poet în anii tinereții mele ? Și astăzi încă mă simt pătruns de un puternic sentiment de mîndrie și de respect, cînd mi-amintesc acel clasic început din „Umbra lui Mircea la Cozia" :

> Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate.
> Către țărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc
> Și-ale valurilor mîndre generații spumegate
> Zidul vechiu al mănăstirii în cadență îl izbesc.

Cu vre-o zece ani mai înnainte cetisem documentatul studiu din *Convorbiri Literare* al d-lui Bogdan-Duică. Amănuntele pe care le dădea d-sa asupra vieții atît de puțin cunoscute și atît de zbuciumate a acestui mare poet, mă interesaseră în cel mai mare grad.

Și în clipele acestea, cînd paginile volumului în care erau cuprinse atîtea din zbuciumul sufletului său, stăteau deschise înnaintea mea, o dorință neînvinsă de a mai afla ceva asupra vieții acestui mare nefericit, care „între ai săi a fost și ai săi nu l-au cunoscut", mă făcu să apelez la studiul d-lui Lovinescu despre Gr. Alexandrescu, despre care aflasem din reviste.

Fără a-mi mai scoate paltonul de pe mine, începui a tăia cu lăcomie paginile volumului și mă pregăteam să gust cîteva clipe de profundă fericire intelectuală.

Cele două numere din *Convorbiri Literare* cu articolul d-lui Bogdan-Duică, stăteau deschise și ele într'un colț al biuroului meu. In fața-mi volumul de poezii rămăsese deschis la „Satira spiritului meu." Continuam a tăia filele volumului d-lui Lovinescu cu acea plăcere pe care mi-o procură totdeauna această ocupație: tiparul era frumos, împărțirea în capitole și paragrafe metodică, citații și note la fiecare pagină.

Capitolul I, *Viața lui Grigore Alexandrescu*, precum și începutul celui de-al doilea în care se vorbea de cronologia poeziilor lui Gr. Alexandrescu, mă interesau în deosebi și acestea formau și partea documentară a volumului. Celelalte capitole de pură critică literară ca *poezia erotică*, *sentimentul religios*, *elementul istoric*, mă interesau prea puțin. Il cunoșteam prea bine pe Gr. Alexandrescu, și apoi *Pașii pe Nisip* și arta intelectualizată îmi tăiau orice poftă.

Desigur d. Lovinescu nu putea scrie un capital despre *Viața lui Gr. Alexandrescu*, fără să se bazeze pe studiul documentat de-acum zece ani al d-lui Bogdan-Duică. De altmintrelea d. Lovinescu aducea, în prefață, mulțumiri d-lui Bogdan-Duică, pentru partea documentară.

Cercetai întâiu notele primului capitol. Erau destul de multe. D. Lovinescu cita din *Barbu Paris Momuleanu*, din *Ureche*, din *Issachar*, din *Curier*. Rămăsei grozav de mirat: d. Lovinescu se pusese în adevăr pe lucru.

Printre aceste note erau unele împrumutate dela Bogdan-Duică. D. Lovinescu însă nu se împăuna cu pene străine și în totdeauna după asemenea citații, nu uita să adaoge: cf. Bogdan-

Duică *art. cit.*, ori la o alta: *Curier de ambe sexe*, I, p. 265, cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom. in veacul XIX*, I, p. 255.

Dar aceste citați datorite d-lui Bogdan-Duică sau d-lui N. Iorga, erau relativ puține. In schimb celelalte fără cf., deci datorite propriei d-sale investigații, erau destul de multe.

Puteam deci să-mi satisfac curiozitatea mea neînfrînată de a afla mai mult asupra vieții lui Gr. Alexandrescu, decît putusem afla din volumul d-lui Bogdan-Duică. D. Lovinescu se baza pe material nou și ca să pot afla mai dinnainte izvoarele nouă, pe care d-sa se întemeia, căutai să fac o comparație cu notele d-lui Bogdan-Duică.

Rămăsei ca aiurit. O clipă crezui că încep a vedea dublu. Dar nu, așa era. Era scris în adevăr: V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, I, p. 145 (la d. Lovinescu): *V. A. Ureche*, Istoria școalelor, I, p. 145 (la d. Bogdan-Duică); pe pagina următoare: V. A. Ureche, *loc. cit.*, I, p. 165 (la d. Lovinescu); *Ibid.*, p. 165 (la d. Bogdan-Duică).

Incepui a deveni foarte intrigat. Parcă urmăream acțiunea unui roman de senzație, din ce în ce mai palpitant. Fără multă greutate, găsii și la d. Lovinescu și la d. Bogdan-Duică: Issachar, p. 44; Issachar p. 75; Issachar p. 77; Curier de ambe sexe, period I, p. 238; *Curierul romînesc* dela 1 Maiu 1830.

O notă însă tot îmi mai vorbea în favoarea d-lui Lovinescu. La d. Bogdan-Duică era așa: *Columna lui Traian*, 1874, la d. Lovinescu era însă *Columna lui Traian*, 1874, V, No. 5, p. 16. Va să zică, dacă nu prea a aflat omul lucruri nouă, cel puțin și-a dat osteneala și a cercetat colecția anului 1874 din *Columna lui Traian* și ca rezultat al ostenelelor ne-a comunicat și nouă numărul revistei și pagina: cel puțin alți cercetători, care vor veni după d-sa, vor găsi o ușurare în cercetarea materialului.

Prefața d-lui Gîrleanu la poeziile lui Alexandrescu îmi sfărîmă și această ultimă iluzie. D. Lovinescu n'avea decît meritul indicării paginii, căci nota d-lui Gîrleanu sună așa: *Columna lui Traian*, An. V (1874), No. 5.

Cetirea din nou a prefeței d-lui Gîrleanu—care de altmintrelea și ea datorește atît de mult studiului d-lui Bogdan-Duică, dar, după cît știu, până acum d-lui Gîrleanu nu i-a venit în cap să se intituleze istoric literar *)—îmi procură izvorul altor două note ale d-lui Lovinescu: *Curierul de ambe sexe*, periodul II, p. 374 și A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza*, I, p. 374.

*) D. Gîrleanu, modest, își intitulează chiar această conștiincioasă prefață *Culegeri asupra vieții și operei lui Gr. Alexandrescu*.

Dar găsii ceva și mai interesant. D. Gîrleanu are o notă de cuprinsul următor:

Poezii ale lui Paris Momuleanul. București. In tip. lui Eliad 1837. Prefața publicată în *Curierul de ambe-sexe* (Periodul I). Pag. 90.

Știți ce a făcut d. Lovinescu? A luat nota d-lui Gîrleanu și a făcut două dintr'una. Pune o notă așa:

[1]) *Poezii ale lui Paris Momuleanul*. Buc. In tip. lui Eliad. 1837.

Vorbește apoi *în text* două vorbe despre prefața la aceste poezii, pentruca să pună jos nota:

[2]) *Curier de ambe-sexe*. Periodul I. Pag. 90.

E ingenios, nu-i așa?

Numărai de curiozitate restul notelor, care se puteau atribui d-lui Lovinescu (adică pe care nu le-am găsit la d. Bogdan-Duică sau la d. Gîrleanu, căci cu alți publiciști n'am mai făcut comparație). Sînt 8: 4 din *Issachar* (Echilibru între antiteze), 2 din *Curier* și 2 din Ureche *).Ințelegeți, citații din aceleași opere la care se referea și d. Duică, pentru care nu-ți trebuia decît să întorci cîteva file înaintea sau în urma citației d-lui Bogdan-Duică, spre a putea înșira și tu aceste biete opt note.

Ce făcuse deci d. Lovinescu în acest prim capitol documentar al său? Imbrăcase în fraze materialul furnizat de d. Duică. De aceia am și renunțat să cetesc textul capitolului.

Iar cînd la începutul celuilalt capitol, care mai putea cuprinde material nou, anume paragraful tratînd despre cronologia poeziilor lui Gr. Alexandrescu, am văzut nota: „Punctul de plecare pentru această cercetare e documentatul studiu, unic în felul lui, al d-lui G. Bogdan-Duică *Despre Grigorie Alexandrescu*, *Convorbiri*, XXXIV, 1900, p. 746—763, 835—857," am închis definitiv volumul.

Rămăsei cu un sentiment de dezamăgire. D. Lovinescu nu se ținuse de cuvînt: se întorsese tot la bilele sale colorate, cărora le schimbase puțin culoarea, pentru variație.

Iar viața poetului, care-mi procurase atîtea ceasuri plăcute ale tinereții, continua să rămînă tot în lumina articolului serios al d-lui Bogdan-Duică...

Ricavio

*) Cred că d. Lovinescu nu va socoti drept note ce dovedesc un studiu temeinic și original de istorie literară, citațiile din Gr. Alexandrescu sau scrisorile așa de cunoscute ale lui Ghica și Alexandrescu.

Postscriptum. M'am gîndit mult: Cînd îţi ei toate notele dela alţii, ce rost să aibă acel cf. pus numai după cîteva? Probabil ca să nu mai rămînă nici o urmă de îndoială pentru cetitor, că celelalte sînt rezultatul propriilor tale cercetări.

ADNOTAŢIUNI LA O RECENTĂ BIOGRAFIE A LUI GORKI

Social-democraţii din Petersburg au hotărît, nu de mult, excluderea lui Maxim Gorki din partid, pentru cuvîntul că marele scriitor „ar fi dus cît timp a stat în insula *Capri*, o viaţă nepotrivită cu concepţiile lor sociale". Se crede că vor reveni asupra acestei hotărîri, întru cît i se va recunoaşte absurditatea,—ceia ce ar fi cu totul de dorit.

Nu cunoaştem mai de aproape amănuntele vieţii pe care ar fi dus-o Maxim Gorki în insulă, nici obligaţiile pe care le au membrii partidului social-democrat din Rusia, în ceia ce priveşte viaţa lor privată,—ori cum ar fi însă, chestia luată în generalitatea ei, pare cel puţin... ciudată.

Intr'adevăr, se ştie că ilustrul scriitor rus, suferind de-o serioasă afecţiune de piept, se dusese în insula Capri ca să găsească un climat mai dulce pentru organismul său fizic şi un cer mai albastru pentru visurile lui. I se cuvenea această odihnă, pentru că şi-a plătit îndestul tributul său de muncă pe pămînt. Cine cunoaşte viaţa şi opera marelui scriitor, îşi dă seamă că toate cîte le-a îndurat trebuiau fatal să-i sdruncine şi să-i obosească organismul într'atît, încît să simtă o imperioasă şi absolută nevoe de linişte fizică şi de odihnă sufletească. Dar, în afară de aceste, dată fiind afecţiunea de piept de care este atins, netăgăduit că medicii îi vor fi recomandat repaos absolut şi o viaţă lipsită de orice trudă, un soiu de viaţă de indolenţă şi de „farniente", împotriva căreia Maxim Gorki, el însuşi, ar fi protestat cel întîiu, dacă n'ar fi fost silit s'o ducă spre a îndeplini strictele prescripţii medicale pe care i le ordonaseră medicii săi.

Afecţiunile pulmonare sînt un soiu de „boli de lux", care nu vor să ţină de loc samă de principiile social-democrate şi care, ca să poată fi combătute cu oarecare succes, cer condiţiuni de trai ce jicnesc principiile de „egalitate socială", de „îndatoriri la muncă pentru cîştigul dreptului de a trăi", ori alte

principii foarte exacte din punctul de vedere al higienei sociale comune, dar absolut fatale higienei speciale indicată în tratamentul boalelor de piept. Şi legea nu iartă: cei ce n'au cu ce se căuta, dispar,—iar ceilalţi îşi găsesc prin sanatorii ori staţiuni climaterice potrivite, condiţiile prielnice de traiu şi poate că de salvare.

Adevăr brutal, dar adevăr, care mai cu samă în ceia ce priveşte pe Maxim Gorki, n'ar fi trebuit să fie supus la comentarii.

Sau poate că, acolo în insulă, pe măsură ce ilustrul scriitor îşi simţea regenerînd organismul, uita din cînd în cînd de prescripţiile medicale şi făcea „vre-o petrecere" care să uimească pe paşnicii insulari? Dar aceasta se datoreşte tot afecţiunei de care este atins, întru cît sînt cunoscute, în boalele de piept, stările de acută *euforie*, cînd, după clasicul adagiu, „bolnavul strică şi pierde într'o noapte, ceia ce cîştigase prin luni întregi de căutare şi sobrietate." Să se adauge la aceasta şi temperamentul exclusiv artistic şi impulsiv al descriitorului *vagabonzilor*,—şi se va avea explicaţia vieţii sale din insula Capri.

Pe deasupra acestora însă, se ridică o altă întrebare. Care ar fi legătura dintre un scriitor şi viaţa lui privată şi de unde vine dreptul societăţii de a se ocupa de viaţa lui privată, cînd aceasta nu vine în atingere cu legile ei de ordine publică?

Ca scriitor, nu ştim care din membrii partidului social-democrat din Petersburg, va fi adus social-democraţiei mai multe foloase decît i-a adus Maxim Gorki. Ce interesează dar pe acel partid, viaţa privată a marelui prozator, cînd poate că 'n aceste împrejurări, acest soiu de viaţă a omului, e necesară desvoltării artistului şi cu totul prielnică scriitorului, de pe urma căruia social-democraţia rusă va mai avea încă de cules roade.

Orice ar face şi oricum ar trăi Gorki, *omul*, sufletul său va rămînea totdeauna legat de cei ce sufăr şi de cei obijduiţi; deci Gorki, *scriitorul*, va fi totdeauna un luptător pentru democraţia nu numai din Rusia, dar din întreaga lume. A-i cerceta viaţa privată, e un lucru nesocotit, ca să nu spunem o necuviinţă...

Se pare însă că nu aceste ar fi motivele adevărate ale clubiştilor din Petersburg, ci sînt altele mai fireşti, mai omeneşti: oricît le-ar fi fost de partizan şi de amic, Maxim Gorki îi cam necăjea cu ilustraţia sărbătoritei sale glorii, ceia ce-i făcură să-i descopere mici mizerii omeneşti, mici pretinse scandaluri prin

insula Capri, ca astfel să-l coboare până la dînşii. E povestea versurilor lui Eminescu:

> Astea toate te-apropie de dinşii... Nu lumina
> Ce în lume-ai revărsat-o, ci pacatele şi vina,
> Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sint
> Într'un mod fatal legate de o mînă de pămînt...

...Căci de cîte ori vei fi luînd ziare 'n mînă, iubite cetitor, ai un soiu de mulţumire şi personalitatea d-tale se cam umflă, cînd vezi că e supus la vre-o scădere, ceva ce d-ta socoteai pân' atuncea puţin mai înalt.

Ce s'o fi petrecînd oare atunci în sufletul d-tale de surîzi cu uşoară satisfacere de sine, iubite cetitor...

„Hypocrite lecteur, mon semblable,—mon frère"...

Mihai Codreanu

Sonet

Departe sînt de tine,—aşa departe,
În noaptea-aceasta tristă şi senină,
Şi inima mi se 'nfioară, plină
De gînduri negre, presimţiri de moarte.

Ea 'mi spune că şi tu, fără hodină,
Plîngi chinuită de mustrări deşarte,
Dar graniţă de veci azi ne desparte:
Străin îţi sînt şi mie tu străină.

O, pentru-ce din cer nu-ţi pot trimete
Un înger alb, un înger alb de pază,
Să vină 'ncet, cu fîlfâiri încete,

In aripele lui să te 'nfăşoare,
S'adormi, să uiţi pe cel care veghiază
Şi plînge-amar de dorul tău, şi moare...

MANDOLINATE

I

Cînd l-a zărit
Venea in sus
Din răsărit,—
Ea din apus.

De nu mă 'nșel
Era 'n April:
Copil și el,
Și ea copil.

Cum s'au văzut,
Cum și-au zîmbit,
Dragi și-au căzut
Și s'au iubit.

Și-au hoinărit
În jos și 'n sus,
Spre răsărit
Și spre apus...

Dar ceasul cel
Fatal, veni—
Ea rise, el
Îngălbeni:

S'au despărțit;
Și ea s'a dus
Spre răsărit,—
El spre apus...

II

Te prind
Fiori
Privind
La flori,
Vai, cînd
Mai treci
Pe vechi
Poteci,
Și vezi
Trecînd
Părechi
La braț,
Și cum
Te-abați
Din drum
Oftezi,
Și-ți chemi
În gînd
Un blînd
Profil,—
Și gemi
Plîngînd
Nebun
Ca un
Copil!

III

Eu știu cît sînt
De efemer—
Un fulg în vînt,—
Dar până pier
Vreau să te cînt!
Un cîntec sfînt
Cum n'a sunat

Mai minunat
Nici pe pămînt
Și nici în cer...
Și-atîta -ți cer
In schimb, ca preț:
Doar să-i zîmbești
Cînd trist, pe drum,
Il întîlnești
Pe cîntăreț—
Tu numai cum
Știi să zîmbești!

St. O. Iosif

Din lumea balcanică

Asupra mișcării feministe la Bulgari și Sîrbi

Un german cu numele Herberstein vizită mai demult Rusia, asupra căreia scrise în latinește cartea „Rerum moscoviticarum commentarii". Vorbind despre starea femeei ruse în orașele și satele acestui imperiu, spune că odată, în călătoria sa acolo, o femee rusă care se căsătorise cu un german, i se plînse că bărbatul ei nu o iubește de loc, fiindcă niciodată nu o bate, cum bărbații ruși bat de obicei pe femeile lor.

Dar Germanul nu-și bătea nevasta nu pentrucă nu o iubea, ci fiindcă în gîndul și sentimentele sale, care erau acele ale lumii apusane și civilizate, femeia nu era considerată ca un „lucru", *res*, din antichitatea păgînă, cum era socotită în societatea încă barbară rusească din vremea călătoriei lui Herberstein. Plîngerea rusoaicei însă, în a cărei minte și moravuri încă nu erau cunoscute concepția și simțirea civilizată despre rolul femeii de „tovarăș" bărbatului, ne arată starea de robie socială și familiară, în care se afla pe atunci femeia la Ruși,—stare care a continuat la orașe până tîrziu încoace, iar la sate continuă și astăzi.

Această stare primitivă de robie socială și familiară a femeii, dăinui sistematic încă la Bulgari și Sîrbi, până tîrziu în vremea noastră, cînd,—pe de o parte subt influența ideilor europene moderne de egalitate a sexurilor, iar pe de alta grație mișcărilor energice și stăruitoare feministe,—rostul și rolul femeii începe oarecum și la aceștia, cași la Ruși de altmintrelea, să se înțeleagă altfel.

Astăzi, chiar dacă femeia, la Sîrbi și Bulgari, nu are drepturi politice în statele lor, cu toate acestea ea, prin mijlocirea „Asociațiilor feminine" în care se constituește, a ajuns o forță socială de a cărei activitate și mișcare trebue să se țină socoteală; fiindcă și dînsa conlucrează cu bărbatul, fie chiar pe căi deosebite, la întărirea și ridicarea economică și morală a neamului lor, și pentrucă și ea are revendicările sale de făcut.

De aceia cred nu fără de folos, a face cunoscut și la noi ceva despre mișcarea feministă dela acești doi vecini de peste Dunăre.

a) **Feminismul la Bulgari.**—In Bulgaria, socialismul e o respectabilă putere socială, de care mai orice guvern se teme; e atît de puternic aci, încît el formează chiar 2 partide fracționate, dintre care fiecare își pune candidații săi, atît pentru parlament (sobranie) cît și pentru consiliile județene și comunale. Institutorii școlilor primare dela orașe, adeseori și învățătorii satelor, fac parte din partidele socialiste, luptă pentru izbînda ideilor lor pe care le propoveduesc în țărănime și la oamenii de jos (lucrători, mici funcționari etc.) în de obște. Ziarele guvernului actual coaliționist al lui Gešov, în deosebi *Mir*, se plîng mereu împotriva învățătorimii, despre care spun că nu-și vede de datoria ei, ci face mai mult activitate extra-școlară socialistă. De altfel, socialiștii din Bulgaria au și ei nu numai ziarele ci și revistele lor de doctrină, propagandă și beletristică proprie.

Din cadrul mișcărilor socialiste, care cer dezrobirea și libertatea celor asupriți ori nedreptățiți, face parte acolo oarecum și mișcarea feministă. Femeile, de cele mai multe ori reunite 'n felurite societăți cu scopuri sociale diferite, cer chiar drepturi politice în stat la fel cu bărbații; fiindcă, zic ele, și sexul lor a lucrat, atît fiziceşte cît și culturalmente, în curgerea vremilor, pentru întărirea și dezvoltarea vieții naționale și politice bulgare.

Activitatea lor mai cu seamă fizică încearcă să o dovedească prin studiile ce fac asupra trecutului neamului bulgăresc, iar pe cea culturală prin arătarea scrierilor femeilor bulgare dela mijlocul veacului al XIX până astăzi.

Una dintre cele mai de seamă, dacă nu chiar cea mai aleasă, din femeile Bulgariei de azi (care se numește Sakăzova, dar care iscălește cu pseudonimul Karima) publică, între altele, în ziarul *Mir* din 1911, o serie de valoroase studii asupra rolului femeei bulgare în trecutul de robie sub Turci a neamului lor; și arată, cu numeroase citații din poeziile poporane bulgare, că, în acele vremuri, nu numai bărbații, ci și femeile erau la sate și la orașe, ciobani, tăetori de lemne, chirigii care transportau mărfuri în care negustorești, ostași în oastea 'mpărătească, ba femei erau chiar „voevozi" adică șefi de cete haiducești împotriva Turcilor asupritori ai Creștinilor (A se vedea s. ex. *Mir* dela 4 Sept. și 22 Mai 1911). Aceste constatări fac pe Karima să spună bărbaților și neamului său că: „eroismul femeii (bulgare) în cîntecele noastre naționale nu se poate să nu sară în ochi, și acest lucru dă femeii bulgare o caracteristică deosebită cum nu are femeia la nici un alt popor slav".

Dar nu numai pe așa conlucrări, care sînt mai mult fizice, își întemeiază femeia bulgară de astăzi drepturile ei de egalitate politică cu bărbații, ci și pe activitatea intelectuală pe care a dezvoltat-o în viața culturală a neamului său.

In legătură cu neoslavismul (despre care am vorbit în No. din Iunie 1910 al acestei reviste) și ca o manifestare a ideilor acestuia de solidarizare a Slavilor, „Asociația femeilor cehe" din Praga, a înjghebat în acest oraș o expoziție etnografică, în ale cărei obiecte expuse, opere numai ale femeilor, să se vază activitatea socială, dezvoltarea materială și sufletească a femeii slave în deobște. Potrivit cu acest scop, în fiecare an se face acolo expoziție pentru cîte-o „Slavă", adică pentru femeia fiecăruia din popoarele slave, pe rînd. In anul 1910 au fost expuse productele activității materiale și sufletești ale „femeii sirbe". Iar în 1911 a expus „femeia bulgară". Un comitet de doamne din Sofia, compus din reprezentantele diferitelor societăți femenine de acolo, s'a constituit spre a aduna,—și a adunat în scurtă vreme,—un prea interesant material etnografic pentru această expoziție dela Praga. Acest comitet, spre a prezenta pe „femeia bulgară" din toate punctele de vedere, și-a propus și ca să alcătuiască un „arătător bibliografic al activității literare" a ei, în care să se vadă, la un loc, ce a scris femeia bulgară decînd se știe că a început să se îndeletnicească și dînsa cu scrisul.

Cu această lucrare s'a însărcinat profesorul B. Conev dela Universitatea din Sofia, fost rector chiar anul trecut. Datele trebuitoare i le-au adunat șase studente și trei studenți, iar profesorul numai le-a sistematizat, punîndu-le în rînduială și precedîndu-le de o prefață. Cercetarea a și apărut în 1911 la Sofia în bulgărește, cu titlul: „*Pokazalec na ženskija knižoven trud u nas*", adică: „Arătător al activității literare a femeii la noi". „Această bibliografie e cea mai evidentă dovadă, zice Conev în prefață, că femeia bulgară nu a fost nepărtașă la progresul nostru general. Pe cîmpul literar, femeile-muncitoare la noi se întrec destul de demn cu bărbații".

După arătările acestui *Pokazalec*, activitatea de scriitoare a femeilor, cunoscută până acum, începe la Bulgari în 1853; mai înnainte de acest an nu s'a găsit că ar fi scris vre-o femee. Astfel că, dar, conlucrarea femeii, pe tărîmul cultural, începe odată cu mișcările mai intense ale bărbaților care, tot cam pe atunci, pornesc frămîntările politice și culturale pentru dezrobirea Bulgarilor politiceşte de sub Turci și culturalmente de sub Greci. Și aci e interesant a observa că, precum activitatea aceasta dublă a bărbaților Bulgari începe și se înteţește peste hotarele Bulgariei propriu zise, anume sau în Țara Romînească sau în Rusia ori chiar în internaționalul Constantinopol, tot astfel și mișcarea culturală a femeii bulgare începe nu în țara de baștină a ei, ci tot între străini. Căci, într'adevăr, întâia carte scrisă de o femee e una „Țarița Bulgarilor" tradusă din rusește și tipărită la Petersburg în 1852. Iar apoi, în 1853, apare o carte „Două povești despre femeile slave și Aza mizantropa", pe care o femee a tradus-o din sîrbește, după cunoscutul Dositej Obradović, și o tipărește la Belgrad; precum, în același an, o altă femee traduce o comedie a lui K. Goldonio și o tipărește tot peste hotar, în Țarigrad.

In deobște, în acest *Pokazalec* se vede că, din cele ce se cunoaște pîn'acum, femeia bulgară, dela 1852 până astăzi, a scris 2074 de lucrări, și articole, din care 325 cărți și 1749 articole apărute în diferite reviste.

Din acest număr de cărți și articole, 1115 sînt lucrări originale și 959 traduceri. In total, observă chiar Conev, dela 1852 până acum, activitatea de scriitoare a femeii bulgare reprezintă 1/7 din bibliografia bulgărească în genere,—dovadă cît de puternic a conlucrat ea, împreună cu bărbații, la înălțarea culturii neamului.

De altfel, femeia bulgară are valoare în progresul cultural al poporului ei nu numai prin acea cantitate a lucrărilor, dar încă și prin varietatea și seriozitatea subiectelor lor. Căci, precum arată acest *Pokazalec*, ea a scris, pe lingă versuri, adică beletristică 'n de obște, încă și asupra feluritelor chestii de învățămînt, biografice și bibliografice, gramatici, dicționare, știri științifice, chestii din domeniul igienii și al economiei. Dar important e a se ști că ceia ce mai cu seamă a stirnit interesul femeii bulgare, din 1852 până astăzi, au fost problemele sociale generale; cele mai multe din scrierile ei sînt din domeniul *Sociologiei* și al *feminismului*. Aceasta arată, observă chiar Conev, că femeia bulgară nu se mărginește numai la a căuta să conlucreze cu bărbatul pentru lățirea culturii și la răspîndirea acestei culturi în păturile poporului, ci, în același vreme, își făurește și arma cu care să se lupte pentru egalizarea drepturilor ei cu ale bărbaților. Și va trebui să izbutească în această legitimă aspirație a ei, crede însuși profesorul Conev; va izbuti chiar curînd, cred eu, întrucît în această luptă e ajutată de marea putere a socialismului din Bulgaria.

S'ar putea ca în curînd să auzim de femei chiar în Sobranie, pe cită vreme acea scriitoare Karima, pe care am pomenit-o mai sus, într'un articol despre „izbînzile femeilor în diferite țări" (publicat în *Mir* dela 12 Fevruarie 1912), atrage băgarea de samă compatrioatelor sale că, în Rusia, Duma a votat o lege prin care se acordă femeii cu studii și titluri aceleași drepturi cași bărbaților: de a fi profesoară și în clasele superioare ale liceelor de băeți, de a fi profesoară de universitate și chiar rector, ba încă și membră în Consiliul de Stat!

Poate că nu va fi greu să obțină curînd acestea,—cînd și-a propus să le obțină,—femeii care, precum arată poezia poporană bulgară, a fost în trecut, deseori, cași un bărbat, nu numai chirigiu, dar chiar și „voevod", căpetenie de haiduci.

b) **Feminismul la Sirbi**.—In Sirbia mișcarea feministă se prezintă sub o altă înfățișare decît la Bulgari. Aci ea nu e egoistă ca în Bulgaria, ci dezinteresată și idealistă. Fiecare din aceste două forme, de altfel, desigur că corespund chiar sufletului neamului în care trăește și din care se desprinde; căci sufletul bulgar în deobște apare practic, egoist și neastîmpărat, iar cel al Sirbilor—altruist, idealist uneori chiar până la naivitate, și domol. Așa în trecut, și tot astfel astăzi.

Așa că, pe de o parte din pricina firii însăși a ei, poate, iar pe de alta și pentrucă în Sirbia socialismul ațițător nu și-a găsit culcuș ca în Bulgaria,—femeile sirbe nu se gîndesc serios să se asocieze între ele, în prima linie spre a lupta pentru dobîndirea de drepturi politice, ca cele bulgare. Și poate că tot de aceia, ea încă nu s'a gîndit, pecît știu eu, nici să scormonească trecutul istoriei naționale, spre a descoperi și arăta (cum face Karima la Bulgari) că și dînsa a conlucrat cu bărbații la păstrarea neamului, și nici vremile moderne să le caute (cum face Conev în „*Pokazalec*"), spre a arăta partea ei de conlucrare la plămădirea vieții noui a statului și poporului sirbesc de acum.

Firește, din punctul de vedere cultural în deobște, această dezinteresare, a femeii sirbe de a căuta și arăta trecutul și prezentul ei de conlucrare cu bărbații, e un defect. Decît, tocmai acest defect ne arată încă odată sufletul neamului ei și caracteristica mișcării femeniste din Sirbia.

Aci, dacă femeia nu se gîndește, 'n deobște vorbind, la drepturi pentru sine, în schimb se asociază și lucrează mult pentru alții, pentru cei săraci și nevoiași. Sînt în Sirbia o mulțime de societăți feminine; toate trăesc și lucrează numai cu scopuri de binefacere și ridicarea culturii și a economiei naționale până chiar între plugarii satelor.

De 60 de ani încoace, deci tot cam de cînd au început a scrie femeile la Bulgari, femeia sirbă începu să se constitue în „Societăți de femei". In Sirbia sînt acum 4 astfel de societăți în orașe: una în Belgrad, alta în Kragujevac, a treia în Sabac și a patra în Smederevo. Numai cea din Belgrad are răspîndite în restul Sirbiei 30 de sucursale.

Toate aceste societăți ajută cu daruri sărăcimea din localitatea lor, crează și susțin școli de meserii pentru fete și ajută alte fapte patriotice și umane ale concetățenilor lor. Societatea femenină din Belgrad, pe lîngă școala ei de meserii, a mai întemeiat o școală de țesătorie în Pirot, unde, chiar în țărănime, s'a păstrat, încă din vremile trecute, un prea frumos talent pentru țesături naționale sirbești. Tot această societate femenină din Belgrad are bazarul său, în care se vînd lucrături naționale de mîna femeilor, și susține un azil pentru bătrînii neputincioși, precum și o cantină școlară pentru școlarii din învățămîntul secundar și școli speciale.

Afară de aceste societăți, în Belgrad mai ființează „Societatea femenină a princesei Ljubica" care are un scop patriotic, și societatea „Hora surorilor sirbe" care trăește și lucrează pentru scopuri numai umanitare. Mai este o societate femenină de gospodărie, care urmărește să formeze pe fete să-și cunoască datoriile lor domestice, gospodărești. Iar în timpul din urmă s'a întemeiat o societate de femei, care să îngrijască de creșterea și educația copiilor găsiți și părăsiți. Toate creațiuni laudabile ale inițiativei particulare femenine, care, prin ele, ușurează sarcinele materiale ale Statului și, deci, ajută la ridicarea economică a Sirbiei.

Nici femeia sirbă însă, nu a rămas cu desăvîrșire în afară de cercul mișcărilor feministe moderne; căci și ea s'a constituit, în vremea de pe urmă, într'o „Alianță a femeii sirbe". Această „Alianță" acum trei ani a intrat în „Alianța internațională a femeilor" din Europa, al cărei scop

principal e, precum se știe, să lucreze ca femeia să dobîndească in statul ei, deci și în Sirbia, drepturi egale cu bărbații. Această „Alianță a femeii sîrbe" se compune din membre ale celorlalte diferite societăți care am văzut că sînt în Sirbia. Activitatea ei însă, domoală și mai ales teoretică pân' acum, nu are, pe cit mi se pare, nici o putere în viața politico-socială din acest regat vecin; ci, potrivit mai mult cu firea sufletului național domol și altruist al femeii sîrbe, precum și cu mediul lipsit de un socialism puternic, această activitate pare că se manifestează cu efect numai în al doilea scop principal al „Alianței Internaționale a femeilor" anume numai în ceia ce privește „binele întregii omeniri". (Cf. „*Letopis matice srpske*", fasc. 1, anul 1911, p. 79. Novi Sad 1911).

Femeia sîrbă din afara Sîrbiei însă, anume din părțile apusane ale Europei, de prin Croația, Bosnia și Herțegovina, pe unde ea s'a plămădit din amestecul sîngelui sîrbesc cu acel italian sau al altor neamuri, nu e astăzi nici așa de domoală și nici nu pare așa de altruistă și naiv dezinteresată ca cea de dincolo de Dunăre. Ci aceia caută să se arate mai ales ca forță socială, dar nu numai să conlucreze, împreună cu „Alianța internațională a femeii" „pentru binele întregii omeniri". Aceasta nu numai că s'a constituit și ea în felurite societăți, cu scopuri de binefacere și pentru ridicarea economică și morală a neamului *ei* din statele unde trăește (din Ungaria, Croația și Slavonia, Austria și Dalmația, Bosnia și Herțegovina), dar, în anumite împrejurări, ține să se manifesteze ca forță socială chiar mai puternic decît femeia bulgară. Căci, în adevăr (cum spune „*Cetinjski Vjesnik*" dela 18 Februar 1912), față cu asupririle naționaliste ale Maghiarilor asupra coaliției politico-naționale sîrbo-croate din Croația și Slavonia, elevele unui *liceu* de acolo au manifestat zgomotos împotriva Maghiarilor; ba și aproape 50 de fete din clasa a 8-a a unei *școale de menaj* s'au revoltat, manifestind împotriva guvernului și banului Croației și cîntînd provocător cîntecul național croat: „Još Hrhastka nij' propala" („N'a pierit încă Croația").

Aceasta e dar starea femeii, mișcarea feministă, la Bulgari și Sîrbi. O modernizare se simte la ei și în această privință, numai că modernizarea se înfățișează la fiecare deosebit, potrivit atit cu temperamentul lor național cît și cu mediul social creat deosebit din împrejurările vieții moderne europene 'n deobște.

Ilie Bărbulescu

Cronica Teatrală

IAȘI

Păpușile.—Hamlet.—Zile vesele după războiu.—Nepoftitul.—Manasse.—Actorii.

Roger de Montclars, în urma stăruinților mamei sale, se căsătorește cu Fernanda, o fată simplă, docilă și iubitoare. Fernanda iubește pe Roger. Dar acesta nu-și iubește soția, ba încă i-o spune pe față, cu egoismul crud al bărbatului contrariat. Atunci Fernanda, ajutată și de sfaturile unchiului ei Ferney, un simpatic bătrîn care cunoaște bine sufletul omenesc, se decide să cîștige iubirea soțului, deșteptîndu-i gelozia. Procedeul izbutește. Cînd Roger se întoarce dintr'o călătorie pe care o făcuse numai ca să petreacă în voe lîngă amanta lui, d-na de Jussy, își găsește nevasta foarte schimbată: e cochetă, e nepăsătoare și e înconjurată de toți acei care sînt gata să consoleze soțiile neglijate de bărbații lor. Roger începe să fie gelos, mai ales cînd simte că Fernanda nu-l mai iubește. Și gelozia lui n'are margini, atunci cînd își surprinde soția la telefon, în timpul unei convorbiri suspecte cu un rival pe care nu-l poate ghici. Roger nu știe până unde au ajuns lucrurile. Chinuit de îndoială, începe să iubească cu furie și desnădejde pe Fernanda care triumfă tocmai pentrucă-l menține în această stare de îndoială fecundă în rezultate bune.

Acesta e subiectul piesei lui Wolf, *Păpușile*.

Toată piesa se bazează pe următorul adevăr din domeniul psicologic:

Gelozia se poate naște uneori înnaintea amorului, căruia îi supraviețuește întotdeauna cîtăva vreme. Și după cum gelozia fortifică amorul, cînd acesta există deja, *tot astfel ea poate cauza amorul cînd acesta nu există încă.*

Să ne oprim puțin asupra acestei afirmații care pare a fi ademenit pe autor s'o admită fără rezerve, după cum arată chiar titlul prea semnificativ al piesei („marionettes...").

Aşadar, gelozia cauzează amorul. Dar mai intiiu să vedem în ce condiţii se poate naşte o gelozie fără amor.

Sint două feluri de gelozii, fundamental deosebite. E gelozia aceluia care doreşte moartea, dispariţia sau mai bine zis absenţa totală a rivalului. Acest sentiment e corolarul amorului extrem („amour-passion") şi în acelaşi timp e forma cea mai oribilă a egoismului uman. Prin violenţa lui ia uneori, caşi amorul din care purcede, un caracter patologic. In acest din urmă caz amorul se hrăneşte din gelozie şi gelozia din amor, până cind amindouă sentimentele se contopesc parecă intr'unul singur, intr'un *sentiment fix* care, caşi ideia fixă, face ravagii în fiinţa psichică şi fiziologică a pacientului.

Despre acest sentiment — condiţionat de preexistenţa amorului, — nu poate fi vorba în „Păpuşile".

Al doilea fel de gelozie, este gelozia aceluia care *nu* doreşte dispariţia rivalului, ci dimpotrivă prezenţa lui şi, dacă se poate, umilirea lui. Acest sentiment nu pare a avea rădăcini fiziologice în fiinţa noastră. El izvorăşte mai mult din vanitate decit din amor: cind rivalul dispare sau cind, renunţind la luptă, arată că nu pune mare preţ pe izbîndă, atunci amorul şi entuziasmul gelosului scad până la zero grade. Aşadar, la baza acestui sentiment, destul de puternic de altminteri, e conştiinţa inferiorităţii tale.

Dar această conştiinţă ţi-o poate da chiar o femee pe care n'o iubeşti, care ţi-e indiferentă,—cu condiţia însă ca tu să ai oarecare drepturi asupra ei (de pildă, ca în Păpuşile: să-i fii soţ, sau să te fi iubit mai înainte).

Iată prin urmare în ce condiţii se poate naşte o gelozie fără amor. E uşor de inchipuit cum din ea se poate naşte la rindul lui, amorul. Mai intiiu, amindouă aceste sentimente *se chiamă* unul pe altul, din cauza coexistenţii lor obişnuite. E o asociaţie fatală. Şi apoi, o femee care te face gelos, te silieşte în acelaşi timp să te gindeşti foarte des la ea. Şi o femee care te preocupă astfel, incepe să-ţi stăpinească sufletul de-a binelea,—întocmai cum se intimplă în *Păpuşile*.

E o piesă „subţire", plină de învăţături, de ironie şi de viaţă. Noi sintem nişte „marionete". Sentimentele noastre —şi în special amorul— sînt condiţionate de anume împrejurări, sint rezultatul matematiceşte inevitabil al unor cauze anumite. Cind cunoşti aceste cauze, ai pus mina pe sfoara păpuşii: n'ai decit să tragi cu nădejde şi să n'o slăbeşti de loc.

Doamnă, bărbatul d-tale nu te iubeşte? Fă-l gelos şi menţine-l în nesiguranţă. E o reţetă sigură pe care ţi-o dă Mr. Wolf. Dar să nu te joci cu focul, dacă n'ai inima destul de tare. Măsura convenabilă trebue păstrată în fiecare moment şi doza cîntărită cu un bun-simţ infailibil. Altfel, catastrofa e la un pas. Chiar Fernanda era să cadă de două ori, în cele două extremităţi primejdioase: odată era să se dea de gol faţă de Roger şi altă dată era cît p'aci să cadă în braţele unui curtezan. Şi nu orice femee se poate mîndri cu perseverenţa castă a Fernandei Montclars, ajutată şi de sprijinul unchiului Ferney, bătrînul înţelept şi naiv,—admirabil interpretat de d. *N. Demetrescu-Radu*. Acest excelent artist, care-şi studiază cu pasiune rolul, a ciştigat simpatia publicului printr'un joc sincer, inteligent şi variat dela o piesă la alta.

In Roger, d. *St. Dragomir* a fost satisfăcător, cum e totdeauna d-sa în redingotă, iar rolul Fernandei a fost cu putere şi cu multă distincţie susţinut de d-na *Aglae Pruteanu*. Iaşul nostru trebue să fie mîndru de această artistă în stil mare, care în *Hamlet* ne-a dat o Ofelie incomparabilă. I-am admirat cu deosebire glasul patetic, apoi graţia şi plasticitatea atitudinilor, pe care aş fi vrut să le văd eternizate pe pînză sau în marmoră... Şi cînd te gîndeşti că actorii supravieţuesc totdeauna gloriei lor, atît de trecătoare!...

Dar, fără voia mea, a venit vorba de Hamlet. Il ocoleam, cu o legitimă prudenţă. Ce mai pot spune eu despre palidul prinţ al Danemarcei? Shakespeare singur a spus tot ce era de spus. In urma lui, toţi criticii, toţi psihologii, toţi savanţii, cu atîtea sute de opuri contradictorii, n'au făcut decît să întunece şi mai mult fizionomia acestui copil enigmatic, care ne chinueşte timp de 10 tablouri şi jumătate, până se decide la faptă. Dacă n'ar fi atît de viu, atît de etern-adevărat, nu i-am erta pentru nimic în lume abuzul pe care-l face cu răbdarea noastră. Dar Hamlet are mai multă viaţă decît un om viu. Pentrucă d-ta şi eu, nu trăim decît vr-o optzeci de ani; pentrucă noi nu sîntem atît de reprezentativi; pentrucă în sufletul nostru, alcătuit din bucăţi întîmplătoare, nu avem acele trăsături sintetice, eterne, prin care să-şi recunoască propriul suflet o largă categorie de oameni actuali şi viitori. Pe cîtă vreme, Hamlet a trăit patru veacuri şi tot nu-i e destul: astăzi, cînd atîţi contemporani de-ai lui se odihnesc nesupăraţi în rafturile unor biblioteci seculare şi în netulburata linişte a uitării,—Hamlet continuă să gesticuleze pe scenele moderne, în faţa unei generaţii de spectatori care văd în el poate pe cel dintîiu, pe cel mai vechiu şi pe cel mai viu reprezentant al sufletului modern. El e prototipul omului care are oroare de faptă; al omului care „se analizează"; care trăeşte mai mult în sine decît în afară de sine; care se complace în provizoriu; care făptueşte în mod precipitat, împins de împrejurări, fără voinţa lui,—căci „omul slab după cum nu poate *începe* o faptă, tot astfel *nu se mai poate opri* cînd fără voia lui e silit s'o înceapă"; etc. Şi toate consecinţele sufleteşti ale acestui fel de a fi, îşi găsesc o pură întrupare în Hamlet.

...Dar văd c'am început şi eu să-l comentez. Vă cer ertare.

Trec la *„Zile vesele după războiu"*. E o vioae localizare după „Les vivacités du capitaine Tic" a lui Labiche, făcută de „un călugăr dela M-rea Neamţ", pe care probabil o cucernică modestie îl îndeamnă să rămînă anonim.

Publicul ieșan, stăpînit de verva d-lor Cuzinschi, Petrone, Boldescu și Momuleanu, a petrecut cîteva seri care nu se uită.

Situații firești, oameni vii, dialoguri nesilite, o romînească pură și bogată, o perfectă adaptare a personagiilor, care păreau oameni născuți și crescuți pe teritoriu valah, (ascultați numai cum îi chiamă: Barbu Asan, Gheorghieș Țăndurică, Pirlogeanu, Cucoana Raluca Cireșeanu, Tudorița, etc.) toate acestea fac din *„Zile vesele după războiˮ* mai mult o lucrare originală decît o adaptare.

Despre d. *Cuzinschi*, nu e nevoe să mai vorbesc. Un artist ca d-sa n'are nevoe de laude. D. *Petrone* a fost admirabil. A fost o ordonanță ideală.

D. *V. Boldescu*... Mai ales în Zelig Șor, mi-a făcut impresia că are, pe lîngă inteligență specială, o superioară intuiție artistică. Văd în d-sa, ceva mai mult decît îi apreciază spectatorii,—calități de acelea care nu sar în ochi... Masca o are exagerată uneori (boerul din Răzvan și Vidra) și intonația *prea* moldovenească,—dar totuși cred că, în stagiunea viitoare, cele ce am spus mai sus despre d-sa, vor eși la iveală din ce în ce mai mult.

...Dar, până la stagiunea viitoare, să vedem ce piese au mai fost în repertoriul acestui sfîrșit de stagiune, ca nu cumva să rămînă prea multe, despre care să nu fi vorbit. M'ar mustra și conștiința mea de cronicar insuflețit de o juvenilă și „ampresatăˮ dragoste pentru teatru,—m'ar mustra și Direcția acestei reviste, care-mi suspectează hărnicia pe temeiul celei mai explicabile tardivități...

Așadar, a mai fost *„Nepoftitulˮ*, comedia în 3 acte a lui Tristan Bernard.

Un biet amploiat (Henri Calvel), care din întîmplare ia parte, nepoftit, la serata unor oameni de sus, întîlnește acolo pe Berta, fiica bogatului domn Gonthier,—căreia, vorba lui Beck, „îi face impresieˮ. Atunci Balthazar, un parvenit care cunoaște de mult pe Henri și are ascendent moral asupra soților Gonthier, se gîndește să tragă folos din simpatia subită pe care fiica acestora o are pentru Henri. Balthazar deci se învoește cu Henri, ca, în schimbul unei părți din dotă, să-i obție dela părinți mîna Bertei. Urmează o serie de mistificări care izbutesc pe deplin. Dar în ajunul căsătoriei, Henri, îndrăgostit de-a binele de Berta, nu mai poate suporta această situație mincinoasă. El fuge și, printr'o scrisoare, își mărturisește adevărata situație socială și materială. Atunci Balthazar, urmărind aceleași interese personale, aduce alt candidat protejat,—pe junele funcționar Herbert.

Insă Berta nu poate uita pe Henri. După multe lacrămi și așteptări inutile, îl descopere într'un magazin de mobile unde intrase ca vînzător. Acolo, sosind și Gonthier, le dă consimțămîntul său, în prezența lui Balthazar și a noului pretendent cari rămîn *quoi*.

Actul al III-lea e cel mai interesant. Idila atingătoare a tinerilor,

într'un prozaic magazin de mobile, e întreruptă cu brutalitate de neinsemnatele întîmplări ale vieții banale, care-și merge mersul, ca o apă mare, pătrunzînd și în acest colț unde tinerii se iubesc,—sub privirea ironică și cam tristă a autorului.

Tristan Bernard, deși nu spune nimic surprinzător, totuși spune multe în comedia lui instructivă. Ne arată mai întîiu că o fericire trainică nu se poate întemeia pe minciună, pentrucă un om care e totdeauna „en gardeˮ, n'are timp să fie fericit: că un părinte de familie, mai ales atunci cînd e vorba de soarta copiilor lui, nu trebue să se încreadă în sfaturile nimănui, fără control; că o fată care esă în lume trebue să fie mai circumspectă față cu necunoscuții, și mai puțin grăbită cînd își acordă iubirea; că un tînăr sărac, să nu-și ascundă niciodată situația, să fie sincer și cinstit ca Henri fiindcă, la urmă, are el D-zeu grijă... ; etc. Dar pe lîngă aceste învățături morale, mai este una pe care de sigur autorul n'a prevăzut-o:—că un tînăr sărac să-și declare sincer situația, da; ...dar nu mai înnainte de a fi cîștigat inima fetei,—căci altfel riscă să vîndă toată viața lui scaune de pae într'un magazin de mobile.

Foarte expresiv și firesc a fost d. *Pella* în Henri Calvel, iar d. *C. Ionescu* ne-a dat un Balthazar mondain, practic și viclean, așa cum l-a văzut autorul.

Rolul Bertei a fost susținut cu multă grație și adevăr de d-ra *A. Cîrjă*. După „Andromacaˮ,—rol cam nepotrivit pentru talentul d-sale, în care totuși a întrecut toate așteptările printr'un succes neașteptat,—acesta a fost al doilea rol mai mare ce i s'a încredințat în timpul stagiunii. Calitățile d-sale de artistă inteligentă și cu mult temperament s'au evidențiat și în Lea din *Manasse*, unde ne-a impresionat cu un joc sobru și pasionat.

Manasse (nu vă speriați: s'a reprezintat în sala circului Sidoli) e, după teatrul lui Caragiale, cea mai bună piesă scrisă în limba noastră. Toate tipurile de evrei, trăesc. Zelig Șor, dacă piesa s'ar juca mai des, ar fi tot așa de popular ca Nae Cațavencu și Cetățeanul turmentat. Bătrînul Manasse e cea mai impunătoare figură de evreu sectar și idealist, cum se zice că există destui în țara noastră și aiurea.

Nu știu dacă autorul s'a gîndit mai mult la tendință de cît la zugrăvirea dramatică a realității, nu știu dacă piesa, reprezentată, are în sufletul unui evreu chiar efectele țintite de autor sau tocmai efecte contrarii și neprevăzute, —știu atît că pe mine m'au impresionat, mai presus de orice, profunda durere și rara *onestitate artistică* a lui Ronetti Roman. In orice caz, efectele sociale ale acestei piese sînt așa de puțin simțite și emoția pură așa de mare, încît am regretat că *„Manasseˮ* nu se reprezintă mai des. A trebuit s'o vedem numai o singură dată în anul acesta, doar grație unor împrejurări locale și excepționale.

Dl. *Cîrjă*, în fața unei săli neobișnuit de pline și secondat de cei mai buni artiști ai Teatrului Național, și-a susținut cu amploare creațiu-

nea sa în rolul bătrînului înțelept. Despre ceilalți artiști am vorbit aiurea, afară de d-rele *Horga* și *Munte* și d-na *Profir*, care au interpretat conștiincios rolurile ce li s'au încredințat. D-na *Euf. Momuleanu* a fost bine în rolul d-nei Cohanovici. Nu pot să uit jocul d-sale extrem de simpatic din „Lumea în care ți se urăște",—după cum menționez și interpretarea inteligentă a d-lor Cuzinschi și Demetrescu în „Crimă și Pedeapsă" piesă despre care n'am vorbit, și în care d. *M. Popovici* a jucat pe zidarul Mitka, surprinzător de bine.

Dintre elementele mai nouă, d-nii *Damira* și *Slavnicu* s'au distins mult în timpul din urmă iar d. *Calmuschi* a fost satisfăcător în tot ce-a jucat. D-sa, care e atît de june, se află în continuu progres.

Stagiunea s'a sfîrșit. Observațiile severe, folositoare la începutul stagiunii, trebue acum să facă loc laudelor bine meritate, —ca o infimă satisfacție pentru acei care în curînd se vor împrăștia și se vor duce, care încotro, bătuți de vînturile sbuciumatei lor vieți.

Despre piesele care se vor da în beneficii, în timpul acestei luni voiu vorbi poate în numărul viitor, iar despre cele care mi-au scăpat *și* în această cronică, voi vorbi, cu ajutorul lui D-zeu,... în timpul stagiunii care va să vie.

G. T.

Cronica veselă

Romanța gramofonului

Eu sînt un genial amestec
De Poezie
Și de Proză,
Eu sînt extrema întrupare și ultima metamorfoză
A Spiritului, care luptă de zeci de veacuri să supue
Materia
Din care zilnic își modelează o statue...
Eu sînt un sarcofag de note îmbalsamate,
Un album
În care-o primadonă moartă
Dă
Gratis
Un concert postum.
Prin mine mor ca să renască, vibrații pentru mai tîrziu,—
Eu sînt ce n-am fost niciodată
Ș'un sfert din ce era să fiu !...
Un capelmaistru invizibil comandă pîlniei sonore
Trei game ultra-violete
Și alte trei multicolore,—
Pe cînd bagheta lui ocultă, schițînd frenetica măsură,
Inscrie notele în aer pe-o 'nchipuită partitură...

Pornesc metalice acorduri și 'n ritmul unui danț romantic
Se 'nalță
Cresc tumultuoase ca o tempestă pe Atlantic,
Apoi coboară
Se 'ntretae
Și mor subit, — ca un ecou
Produs de sborul unei muște în cavitatea unui ou...
Eu sînt un mecanism precoce,
Sînt o cutie ventrilocă—
Un fericit concurs de piese cu acțiune reciprocă:
Șurupuri
Ace
Manivelă, —
Sînt arcul primului avînt,
Trompetă
Placă
Diafragmă
Și — dracu știe ce mai sînt!
Dar placa se 'nvîrtește 'ntr-una ca un perpetuum mobile....
Pe ea și-au imprimat scheletul atîtea sunete fosile,
Prin care oamenii de mîine vor ști cum fluerau străbunii—
Căci,
Ce e placa?
E un *zero* în exercițiul funcțiunii,
O nulă perforată 'n centru,
Un ghem de note,
O tipsie
Pe care doarme o romanță căzută în catalepsie,
E o spirală fecundată de vîrful unui ac virgin, —
Caruso
Patti
Batistini
Și tragicul Șaliapin!

*

Eu sînt...
Dar nu...
Antichitatea mi-a 'mprumutat un nume straniu,
Din trei silabe—
Frontispiciul universalului cavou...
Eu sînt Trecutul care geme, cu rezonanța unui craniu
În golul căruia Viața își cîntă ultimul ecou.

G. Topîrceanu

UMBRELA

Eri a fost sărbătoare.

Cu permisia domnului șef, dimineața la 10 și 55 m'am urcat în expresul Constanța-București. Am ajuns în gara de Nord la 12 și 30.

Chiar la eșirea din gară, ceața groasă de afară mi-a pus îndoiala în suflet. Dar nu mai aveam încotro. Nu era să mă întorc înapoi. Mă urcai în tramvaiul cu No. 1, și, după un sfert de oră de echilibristică pe platformă, între un comisar de poliție și un domn solid, cu musteața neagră, groasă și țepoasă, mă coborîi în piața teatrului.

În oraș ceața se ridicase, dar cerul era acoperit de nouri amenințători, și din cînd în cînd picături de ploae cădeau, răsunînd sinistru pe fundul tare și pe borurile pălăriei mele.

O apucai la dreapta pe Calea Victoriei. Există ocupație mai plăcută, decît să caști gura pela vitrine și să privești cu interes și voebună la trecători?

Iată-mă ajuns la Bulevard. Nu cunosc capitala. Ne 'ndrăznind să mă aventurez în altă stradă decît Calea Victoriei, trec pe cellalt trotuar și o iau înapoi spre teatru și palat.

Intr'o vitrină, un evantaliu negru de umbrele, îmi atrage atenția. „Reclamă 9.95".

— Uite o idee! mă gîndesc eu, mai ales că vremea-i a ploae!

Intru deci în prăvălie. De după tejghea mă întîmpină o domnișoară cu fața rumenă:

— Ce dorește domnul?

— O umbrelă „reclamă" duduie (în asemenea împrejurări nu uit niciodată că sînt Moldovan).

— Numaidecit! și, cu mișcări pline de grație, domnișoara scoase dintr'un saltar obiectul cerut.

— Ce fel de miner dorește domnul? De os, de metal, sau de argint oxidat? Acesta de argint costă numai cu doi lei mai mult, dar e mult mai practic și mai elegant.

„A? Așa era vorba?! 9 și 95 fără miner?“.

Desigur, am preferat minerul de argint. Era mai practic și mai elegant!

N'am purtat de cind sint nici baston, nici umbrelă; și nu-mi era îndămînă acuma. Incercai să mă sprijin la fiecare pas în umbrelă, ca toată lumea. Dar, nu sint deprins să umblu în trei picioare.

Cu toată silința mea să acordez mișcările celor trei membre, călcam în străchini. Mă hotării să merg în două picioare, ca de obiceiu. Apucai cu dreapta minerul umbrelei și începui s'o învirtesc ca aripele unei mori de vint; întăiu mai încet, apoi mai iute și mai iute—„Perfect! Am nimerit-o!“.

Dar, o pocnitură în spatele meu, o vibrare transmisă prin umbrelă și... moara se opri. Aripa atinsese pălăria tare din capul unui domn modest îmbrăcat, și i-o aruncase cit-colo.

Mi-am cerșit ertarea printr'un „paaardon“ mieros de dulce.

Domnul, om de treabă, nu se supărase. Ștergindu-și pălăria cu mineca surtucului, cu un zîmbet care voia să spuie, că întimplarea îi făcea mare plăcere, mă asigură că:

— Nu face nimic!

Văzind că era primejdios să-mi întrebuințez umbrela în chip activ, introdusei mîna cu minerul de argint în buzunar, ținindu-mi umbrela în poziție orizontală, întocmai cum obișnuiau cavalerii din vechime să-și poarte spada.

Mi-am continuat drumul spre șosea. Trecătorii, perindindu-se pe dinnaintea ochilor, îmi sugerau fel-de-fel de gînduri.

— Uite un maior de infanterie cu cioc Napoleon III, cu pince-nez pe nas, cu un chipiu cam boțit și mantaua roasă la cheutori. Trebue să aibă casă grea bietul militar!

— Iată și-o guvernantă mînioasă tîrăște de mînă un băiețel cu ciorapi scurți. Ștrengarul pășește pe pietrele ce tivesc marginea trotuarului, silindu-se să nu calce alăturea pe asfalt.

Mă feresc să fac loc.

O icnitură grozavă mă face să mă cutremur. Eram în dreptul unei berării. Făcînd loc, printr'o mișcare prea bruscă, guvernantei și băețelului, era cît pe-aci să împlintez vîrful umbrelei mele în abdomenul, moale și umflat al unui burghez, ce tocmai eșea pe ușa stabilimentului.

Burghezul se făcu, din stacojiu, vînăt la față. Căscă gura arătindu-și dinții stricați, dar, o închise la loc, fără să scoată vre-o vorbă, mulțumindu-se să mă săgeteze din ochi.

Se vede că nu era Romîn de-ai noștri; nu pot înțelege altfel, cum de nu și-a adus aminte de cele sfinte.

N'avui curaj să-mi cer scuze, și-mi continuai drumul, mai departe, într'o stare de supărătoare umilință.

Iată-mă ajuns la șosea.

— Ce de lume, Domnule! Păcat că-i așa de 'nchisă vremea!

Automobile, trăsuri, călăreți, bicicliști fără sfirșit.

Erau curse la hipodrom. Am fost și eu. Am pariat cinci lei pentru Gladiator, dar l-a bătut Steluța lui Marghiloman c'un cap și jumătate

Cind m'am întors în oraș, se făcea sară. Alesei restaurantul cu aspectul cel mai puțin intimidant, îmi luai un aer degajat și intrai.

M'am așezat la cea dintăiu masă liberă. Restaurantul gemea de lume. La masa de alături era o doamnă, sau o domnișoară, cam prea decoltată și cu o pălărie imensă în cap.

Tot timpul mesei, vecina mea m'a privit cu o măgulitoare atențiune, ceia ce m'a făcut să mănînc cu ochii în farfurie și să mestec cu gura închisă.

După masă, luai o cafea neagră, plătii, îmi aprinsei o țigaretă, și cu multă prestanță, mă 'ndreptai spre cuier să mă îmbrac.

Ași fi avut o eșire foarte demnă, dacă chelnerului, din malițiozitate, nu i-ar fi venit în minte să-mi ție pardesiul. Atîta atenție mă fisticî. După ce îmbrăcai repede mîneca stîngă, mă căznii un timp, să-mi introduc mîna dreaptă în buzunarul de la piept, scăpai țigareta din dinți și mă repezii spre ușă îmbujorat la față și fără să 'ntorc capul. Mă simțeam sfredelit pe la spate de ochii ironici ai celor din restaurant.

O tusă violentă mă făcu să-mi aduc aminte de vecina de masă. Sărmana se 'necase silindu-se să-și stăpînească veselia.

Imi venii în fire, cum se cade, de-abia prin dreptul palatului.

Mă liniștisem, uitasem de întîmplarea dela restaurant, dar tot parcă nu mă simțeam bine, parcă mă stinghereau mînile. Incercai să le țin pe amîndouă în buzunar, să le port libere, vîrii dreapta la piept, între doi nasturi ai pardesiului... Degeaba. Nu-mi era îndămînă; parcă-mi lipsea ceva din mîni... „Aaa!! Umbrela! îmi fulgeră prin minte, am uitat-o la restaurant!“... și, mă oprii brusc în fața unei doamne în negru.

Nu știu ce expresie o fi avut fața mea în acea clipă supremă, dar, doamna în negru se feri, îngrozită, în lături, ca la vederea unui asasin cu cuțitul în mînă.

— Ce să fac acum? Să mă'ntorc s'o iau? Imi era frică să nu întîrzii la teatru, unde eram hotărît să petrec restul serii.

— S'o las până mine? Nu se poate; se perde. Mă hotării să mă'ntorc.

„Iar dau cu ochii de chelner“.

O pornii înapoi spre restaurant, întinzînd din ce în ce mai mult pasul. Dela o bucată de vreme, băgai de samă, c'avem în față pe

doamna în negru. Crezîndu-se urmărită, se grăbea din răsputeri să scape. Încercai s'o întrec. În zădar. Nenorocita începu să alerge aproape.

Ca să n'o năcăjesc, trecui strada pe cellalt trotuar. Doamna în negru se opri în loc privindu-mă fix. Atunci, ca s'o liniştesc, îi zîmbii cu bunăvoință.

Nu ştiu cum şi-a explicat dumneaei manevra şi zîmbetul meu, dar o văzui, că se întoarse, deodată, şi dispăru în cea mai apropiată prăvălie.

„Strălucit, succes! N'am ce spune!"

Cum am intrat pe uşa restaurantului, chelnerul (era om cum se cade în fond) îmi şi întinse umbrela. Mulțumii. Ce bine! M'a scutit de explicații!

Într'o goană o pornii spre teatru. Pe la jumătatea drumului începu să picure.

Ehei! Ce-mi pasă! Ce senzație plăcută avui, cînd întrebuințîndu-mi pentru prima oară umbrela, am apăsat pe buton şi am simțit rezistența telurilor.

Mergeam cu paşi iuți şi mari, privind în sus cum se împestrița de picături pînza întinsă şi nouă.

Cînd am ajuns la teatru nu mai era nici-o părticică uscată pe toată fața umbrelei.

„Să mai plătesc garderobă? Pardesiul mi-i subțire.. Nu face!"

Am intrat. Locul meu era la cap de bancă, fotoliurile din stînga nu erau ocupate.

—Cu atît mai bine!

Nu aşteptai mult şi cortina se ridică. Se juca o comedie, care dela început mi-a fixat toată atenția. Numai umbrela jilavă mă distra în chip neplăcut. Încercai s'o țin între picioare, sprijinindu-mi minele şi bărbia pe mîner. Trebuia să stau cu picioarele răşchirate într'o poziție nefirească. Mă hotării s'o țin la dreapta mea la oarecare distanță, cu vîrful sprijinit în duşamea şi apăsînd cu palma mînei pe mîner.

Deşi simțeam că-mi amorțeşte brațul, îmi era mai bine aşa, şi puteam urmări cu toată atenția, cele ce se petreceau pe scenă.

Într'un moment de deosebit interes dramatic, uitai însă de ticăloasa umbrelă, care profitînd de aceasta, îmi scăpă de sub mînă şi căzu cu zgomot pe parchet.

Toate capetele din fața mea se întoarseră, arătîndu-mi un număr îndoit de sprîncene încrețite şi de ochi furioşi. Domnul cărunt, din față, sîsîi cu mînie.

Ridicai cu dezgust de jos umbrela plină de praf, şi după un mic compromis cu propria-mi conştiință, o pusei între spatarul şi fundul, ridicat în sus, al fotoliului liber de lîngă mine.

Tocmai, pe cînd domnul marchiz, ce se nimerise, întîmplător, în dosul paravanului, auzea şi vedea prin oglindă tot ce vorbea şi făcea doamna marchiză cu Bulandra, fui ridicat în picioare de un domn mărunt şi chel, în redengotă de gală şi fui strivit de speteaza fotoliului şi călcat pe bătături de consoarta dumnealui: o cucoană groasă în rochie de postav alb. Au cam întîrziată, cum spunea dumneaei.

Marchizul şi durerea ascuțită în bătături, mă împedecară să-mi dau seamă de împrejurări.

Îmi adusei aminte cu spaimă de umbrelă, după ce domnul şi doamna luaseră loc în fotoliurile din stînga mea.

Restul actului a fost, pentru mine, tragic. Cucoana nu se aşezase chiar de tot pe umbrelă.

Cu ochii spre scenă, chipurile urmărind cu nevinovăție desfăşurarea acțiunii, cu mîna pe mînerul de argint oxidat, cu inima palpitînd şi cu zvîcnituri la tîmple, începui să trag, biiiinişor, spre mine.

Doamna făcu o mişcare... Crezui că mă prăbuşesc!

Renunțai la orice altă încercare la fel, aşteptînd liniştit (!) sfîrşitul actului. După căderea cortinei perechea de alături se ridică să iasă din sală.

— Doamne, îndură-te!... Nu! n'au băgat de samă!

Îi lăsai să treacă, lipindu-mă de spătar, şi eşii şi eu în urma lor. În culuoar, îndrăznii să-mi furişez privirea spre fusta doamnei.

— Dumnezeule!! Pe postavul alb al fustei şi pe fondul luminos al conştiinței mele, se desenau lămurit două pete cenuşii, una mai mare şi una mai mică!

Ca un Cain urmărit de răzbunarea divină, am fugit afară, la aer.

Restul vremei, până la ora trenului, o petrecui zbuciumîndu-mă în chinurile remuşcărilor.

La 11 şi 50 m'am urcat în vagon şi la 1 şi 25 am sosit în stație la noi.

După o noapte de nesomn—iată-mă la post.

Umbrela nouă, cu mînerul de argint oxidat şi-a continuat călătoria, singură, uitată de stăpînul său, în rețeaua vagonului de clasa doua *Vîrciorova-Constanța direct*.

Nu ştiu nimic până acuma de soarta ei, deşi i-am spus, prin aparat, lui Florescu dela Constanța, s'o caute.

I. V. Nanțu

Cronica Teatrală
BUCUREŞTI

TEATRUL NAŢIONAL

Lumină nouă. Titlul este, fără îndoială, frumos. Puţine titluri şi nume sînt frumoase; în afară de acela de academician, abia cunosc cîteva, demne de-o luareaminte deosebită. Aşi putea aminti Secotina „qui colle tout... même le fer,—care lipeşte orişice... chiar şi fierul", aparatele Kodak; pudra Malaceina; maşina de ras Tip-Top; kefirul—şi tot să mai fie încă vre-o două-trei, necitate.

Crezusem un moment că „lumina nouă" aspiră la un simbolism universal şi că ar fi o chee de aur cu care s'ar putea răsturna zăvoarele sufletului nostru ascuns. Mi se spusese că d. Zamfirescu a muncit la această capod'operă vre-o cincisprezece ani de zile, cam tot atît cît ar trebui Bucureştilor să fie reziditi din temelie. Colaborarea timpului ar fi la un artist, o garanţie de valoare, dacă s'ar întovărăşi neapărat geniul cu răbdarea. M'am înfăţişat dară la teatru cu atitudinea celui ce s'a pregătit o viaţă întreagă ca să vadă Pantenonul, Indiile şi Egiptul.

Nu ştiu cum să destăinuesc mai inofensiv repulsiunea violentă ce am încercat-o pentru autor şi senzaţia desamăgirii mele. Ideile ar trebui să fie o marfă improprie pentru o sofisticare atît de brutală.

Pe d. Zamfirescu nu l'am iubit niciodată. Preciozitatea emasculată a poeziei sale nu m'a atras. Persoana sa nici atît, asupra căreia nu lipsesc nici informaţiile precise; campaniile sale divorţate de duh, dar pline de prejudecăţi, de răutate măruntă şi ţîfnă, ni l-au făcut antipatic. Cu toate acestea „lumina nouă" ar fi putut însemna ceva; se zice că insul fiziologic să transformă de mai multeori în durata unei vieţi şi d. Zamfirescu începe să intre în vîrsta venerabilă.

Această Lumină nu însemnează însă nimic. Prilej pentru bagatele căznite, pentru pedantism agresiv. Pofesismul pe care i-l atribuiam piesei nu există. Drama d-lui Zamfirescu e pur şi simplu scoaterea pe scenă a unui tratat de autosugestie şi spiritism. Kardeck încrucişat cu Berneihm şi Durville. E o scenă de levitaţie cu o masă mişcată din loc şi cu vizita malefică a unui duh. Iluminarea unui portret din perete cu un bec electric drapat, e de un comic pueril, de panoramă. Mai este un strigoi într'o pivniţă, pe care doctorul, personagiul central din piesă, îl hrăneşte, şi care de fapt e un ţigan ce face pe vedenia. Intr'altă scenă, de sugestie, obştia satului şi o delegaţie de veterani cer,—Spurcatul ştie de ce,—în acelaşi timp aceiaşi bucată stearpă de pămînt. Tot prin sugestie doctorul (Soreanu) iubeşte pe sora (d-ra Tina Barbu) nevestei sale defuncte. Toate sînt tot din sugestie, magnetism şi mesmerism. In definitiv d-ra Tina Barbu se călugăreşte, absolut fără loc nici motiv: sugestia!

Totuşi autosugestia d-lui Duiliu Zamfirescu că a scris o piesă de teatru şi încă o piesă interesantă a înfrînt regula pîn'aci stabilită şi n'a prea sugerat acelaşi lucru spectatorilor „serioşi".

Evident, ideia autorului e exactă; o bună parte din actele noastre nu-s decît reproducerea unui tip de act imitat cu şi fără voe. Instrucţia e sugestie; legile sînt sugestii; admiraţia e sugestie—şi e o literatură întreagă, în care trebue datat şi d. Zamfirescu, de sugestie, de reflex. Nu-i mai puţin adevărat că domeniul nesugestiei, ca să fie aşa, e mult mai întins şi că dintr'însul răsar toate valorile.

Insă pentru a dovedi de pildă realitatea şi puterea sugestiei, trebue construită o împrejurare în care să nu fie vorba de dînsa nici cînd. A smulge foile unei cărţi de probe, de experienţe şi a le da drumul într'o sală de spectacol să umble, nu e a scrie o piesă de teatru. Munca de 15 ani a autorului e sau o fanfaronadă sau o probă irefutabilă de justa-i putere.

Să vedem şi întrucît se justifică acea „lumină nouă", acel lucru nou şi îmbucurător, acea bună vestire de care se vorbeşte în piesă şi care nu e decît... hipnotismul.

D. Zamfirescu zice că descrescînd credinţa (bisericească) şi faţă de nevoia de infinire a sufletului nostru şi chiar a materiei noastre, noi nu ne-am mulţumit să ne oprim, ci căutăm să deşteptăm pricini nouă de credinţă în natură.

E foarte adevărat aceasta. Insă hipnotismul şi celelalte *isme* nu-s un scop decît la minţile mărginite; va să zică teza e falşă, cînd i se dă mai ales generalizarea ce vrea să i-o dea d. Zamfirescu. Ele fac parte din mijloacele de investigaţie ştiinţifică, ele nu alcătuesc o religie sau o concepţie filozofică.

Domnişoarele bătrîne şi domnii ermafrodiţi rămîn, e adevărat, pe loc, dar nu de ei vorbeşte piesa.—Unde e „lumină nouă"? O vedeţi d-v. undeva?... Şi chiar de-ar fi, ea e vechia lumina, veche cît lumea atît în istorie cît şi în viaţa individuală.

Răminem dar in credinţa că d. Zamfirescu a voit să facă ceva, nici d-sa nu ştie ce, şi că n'a reuşit.

Atît de puţin lucru îi dă oare dreptul la agresiunea, de care face dovadă intr'un articol apărut în *Minerva* dela 11 Martie? Căci jignit de aprecierile presei, d-sa crede util să adaoge la operă un comentar, cu convingerea că e mai lesne să te explici în 10 rînduri de gazetă decît în trei acte de teatru, şi credem că are dreptate.

Să ne plimbăm puţin prin acest ciudat articol in care d. Zamfirescu se arată penibil de simţitor la liberul exerciţiu al opiniunilor. Serenisima-i persoană nu admite să fie pusă in balanţă; ea cere tron sau cel puţin un soclu. D. Duiliu Zamfirescu a dat ordin sever servitorilor săi să nu i se adreseze decît cu vorbele: Excelenţa Voastră, şi: Domnule Ministru. Inţelegeţi ce greu îi vine să nu fie tratat în literatură ca o Alteţă Academică, Incontestabilă.

Se înţelege că în acest articol nu este vorba, dela cel dintăi pînă la cel din urmă rînd decît de Eu şi de Mine Zamfirescu. Ceia ce justifică, negreşit, unele bombasticităţi ca acestea:

„*Cu alte cuvinte, lumea noastră rominească, agitată, crudă şi ceva cam meschină, dar permanent şi iremediabil personală. Nota aceasta a* **personalităţii**, *amestecată în viaţa publică, în politică şi literatură este semnul inferiorităţii şi al decrepitudinei*".

N'am adăogat niciun cuvînt la acest citat textual. In definitiv ar ajunge să cităm fără comentarii.

„*E vorba de piesa Mea „Lumină Nouă" ce se joacă la Teatrul Naţional. Mai toate ziarele s'au ocupat de dînsa, unele în bine, altele în rău; unele înţelegînd cîte ceva, altele neînţelegînd nimic*"...

N'am înţeles într'o frază cu intenţii excelente, o bucăţică:

...„*sau se poate deda la o coreografie regretabilă, cu dame îmbrăcate în iluziile pierdute de poeţi*"...

Keskeseksă?...

Se mai poate cita:

„*sufletele oamenilor de treabă*".

Apoi:

„*Din fericire, există în ţara asta şi oameni curaţi de gînduri* (sic), *cărora li se urăşte cu mahalagismele sau ţărănismul modern. Aceştia fug de lumea incultă şi depravată a unei asemenea literaturi şi se adăpostesc în trecut*".

Se ştie că acest trecut, care n'are nici în clin nici în mînecă cu piesa—e doară hipnotică şi modernă—a fost şi foarte cult şi neinchipuit de moral. Căci este şi o lege, mulţumită căreia cu cît te întorci spre neciviliza(ie cu atît omenirea e mai sălbatecă, altfel zis mai înnălţată şi mai pură. Ţări ca Rusia şi Asia mică, incomparabil mai culturale decît Franţa, sînt la 'ndemîna noastră ca să ne încredinţeze de aceasta.

„*Eu personal nu tolerez* (vorbeşte Excelenţa Sa) *să se amestece*

politica în literatură, să se facă poezii prin care să se asmuţe o clasă socială împotriva alteia sau să se mineze (o, clişeu!) *la temelie, ideea de Stat*".

Atunci nici cei acuzaţi nu fac politică în literatură, de sigur.

Tot Excelenţa Sa în rîndurile următoare distribue şi puţină glorie:

„*Poate să vină însuş d. Spiridon Popescu cel cu* **Moş Gheorghe la expoziţie** *şi dacă va avea talent îi voiu întinde cununa de lauri Eu cel dintăi*".

Să vină, se înţelege, la Excelenţa Sa.

Mai departe:

„*Insă cum ziceam mai sus, spectatorul trebuie să fie* **inteligent**".

E uşor de priceput pentruce. Pentrucă să nu-şi dea seama că „Lumină nouă" e o „lucrare", cum zice autorul, de care cu plăcere s'ar fi lipsit.

„*El trebuie să fie inteligent şi de bună credinţă.* (Mai era un şi). *Cînd Eu mă încred într'insul şi-i aduc o lucrare care este rodul unei munci îndelungate şi cînd actorii o joacă la perfecţie, spectatorul trebuie să fie om de treabă* (sic), *să vină la teatru cu respect şi reculegere. Decadenţii şi zeflemiştii să meargă în tripouri şi lupanare*".

De zeflemiştii aceştia presimţiţi, trebue să-i fie tare frică unui bărbat care pretează atît de minunat la ironie. Poate că d. Zamfirescu nu şi-a exprimat toată ideia. Spectatorul venind la teatru ca să vadă şi să audă pe Excelenţa Sa, ar trebui să se şi împărtăşească. E chiar de mirare că Excelenţa Sa n'a consimţit ca la ridicarea cortinei să se facă o sfeştanie cu aghiasmă, pe care să o fi slujit cu *Propriile* Sale Mîini, însăşi Excelenţa Sa.

„*La mine să vină studenţii, fetele tinere* (cele bătrîne sînt rugate să se abţină), *bărbaţii serioşi*..." etc.

Cam imprecis.

D. Zamfirescu mai aude în acelaşi articol că l'*Indépendance Roumaine* ar fi publicat un articol „semnat de un anonim, care dărîmă, cu violenţă şi cu lipsă de urbanitate (— adorabil! —) piesa mea".

Lucrul e făcut să-l surprindă. Pentruce? Mă rog cetiţi cu toată seriozitatea:

„*Sînt însă sigur că articolul s'a strecurat fără ştirea direcţiunei, de oarece d. Procopiu este colegul meu în comitetul teatral,—iar d-sa care este un bărbat remarcabil* (stil urban) *a asistat* (sic) *la cetirea piesei, a asistat la repeţirea generală a comediei „O amică", părînd a o gusta şi, în prezenţa mea, a dat la telefon un cuvînt amabil cronicarului dela ziarul său*".

E un pasagiu fenomenal!

Excelenţa Sa sfîrşeşte articolul rugînd publicul să asiste la reprezentarea piesei *Lumină nouă*, vreme de 14 ani.

„*Rog pe domnii... să nu se grăbească a se rosti în 14 minute*,

asupra unei încercări la care am lucrat (la care m'am încercat) *14 ani. Îi mai rog să meargă la a doua și la a treia reprezintație*"...

D. Zamfirescu are o scuză în acest apel la eternitate. D-sa nu cunoaște, sînt sigur, mizeriile cronicarului teatral, expus să ia parte o seară, o singură seară, la reprezintarea unei piese ca *Lumină nouă*.

Întrucît mă privește, prefer plăcerii de-a vedea-o încă odată, să o declar genială pe nevăzute.

Hamlet.—Sala gemea de lume cel puțin tot atîta cît și lumea gemea de sală. Pe la orele 10 năduful care ne răfuia, al premierei, ajunsese gros ca bumbacul și dacă-ți întorcea-i capul pe scaun ca să zic așa, simțeai că ți se frecau obrajii de atmosferă, ca de o căciulă pînă la urechi.—Unde sînteți voi, binefăcătoare ventilatoare! ar fi putut striga deodată poetul sau poeții din sală, interpelînd de sub loja directorială bolta teatrului subt care fierbea de vie galeria.

Sala s'a deschis pe la 7 jum., cortina s'a ridicat la opt: era ora unu din noapte cînd d. Bulandra, rănit, își dădu însfîrșit sufletul scenic, pe tronul deșert al Danemarcei.

La intrare se petrecea un lucru extraordinar. Ușa din stînga clădirii pîrîia, cu zidul întreg, subt opintirile grandioase ale unui popor fenomenal. Filaretul, Oborul, Gara, Filantropia și alte vestite margini și suburbii bucureștene își trimiseră bravii lor reprezentanți. În gloata deasă ca o alifie sau ca un magiun, se zbăteau tragic tipurile vechi ale Capitalei în portul lor de mustață, de neg cu păr și de cercel în ureche,—disperate. Am auzit strigătul „Îmi ese sufletul" zis cu o violentă sinceritate. Cetățenii se înghionteau și mergeau de-a 'ndărătele. Deosibeai în jurul cămililor care puneau ostroave cu moț în viermăria publicului, breslele și meseriile, care strîmbă pe om și-i aduce dintr'o încheetură oareșicare. Frizerii, tîmplarii, onorații dricari, au pentru Shakespeare un cult nemaipomenit. Și în acest norod erau și soldați artileriști, care-și dădeau toate ostenelele, și ei, să ajungă în rîndurile dintăi. În timpul reprezentației acești entuziaști vor face adeseori o gălăgie a tot stăpînitoare. Se vor persecuta îndeaproape. Vor rosti cuvinte sacramentale, triste pentru auzul lojiior în care sticlește elita. Unii din ei vor țipa chiar actorilor de pe scenă, într'o clipă de șoapte și de taină „Mai tare!"—ca la întrunirea lor pe culori.

Hamlet e într'adevăr un vechi amic al Bucureștenilor. El a fermecat întotdeauna mahalaua. Cu *Contele de Monte-Cristo*, cu Piticul de pe Bulevard, și cu *Ocolul Pămîntului în 80 de zile*, Hamlet alcătuia un șir de miracole care trebuiau neapărat cunoscute. Cine nu văzuse pe Hamlet trecea în ulița lui de mitocan. De două ori se duceau ei la teatru, mahalagii—la Paști și la Crăciun, și atunci trebuia, cel puțin odată să se reprezinte dacă nu *Curcanii* lui Ventura cel puțin Hamletul lui Shakespeare.

Îmi amintesc că băieții de băcănie începuseră, servind icre de crap

și „o țuică la Domnu'" să intoneze ca Nottara, să se vaete ca dînsul, să-și frece vocea cu asprime și tremolo, de coșul gîtlejului. Uneori surprindeai, pe lîngă salamuri și „varnavici" sau chiar „carnavici",—un funcționar comercial cu fața verde, în atitudinea lui Nottara, cînd strigă Ofeliei: „La mînăstire!". D. Ranetti încă nu găsise pe acel nimerit „Tu bei ori tu nu bei", cu care artistul Brezeanu se exprimă, în fața unei butelii desînate, pe englezește.

Pentru mine, Bucureștean, din nefericire,—o zic pentru Ieșeni,—revenirea lui Hamlet mi-a deșteptat un rînd întreg de imagini, care, nobile sau vulgare, fac parte din patrimoniul sufletesc, și care oricum ar fi ele, îți plac fiindcă au fost cîndva și ele... D. Bacalbașa a trezit din repertoriul socotit înmormîntat, o sumă de piese, la care, te miri cum direcția renunțase, ca de pildă acel *Amor și Viclenii* al d-lui Negruzzi, atît de curios cu limba lui și cu versurile-i albe, și dela care încoace literatura romînească a făcut, niciodată nu se vede mai bine, o sforțare de literarizare, profundă.

N'o să ne mai apucăm să povestim istoria prințului Hamlet, asupra căruia Jules Laforgue a scris la rîndul lui o pagină minunată în povestirile sale.

Noutatea zilei este interpretarea cu d. Bulandra, care aduce în acest rol plastica elastică și fină a unei siluete de efeb, cu dezavantagiul totuși, al figurii, fără de profil. Scena duelului e frumoasă pentru cele două corpuri tinere, armate de două svelte florete. Și pretutindeni în definitiv, pasul, mișcarea șoldurilor, aplecarea pe un braț, ridicarea mînii, au favorizat în special pe d. Bulandra.

Însă acest actor a dat o interpretare prea muncită și săltăreț frămîntată—și agitarea lui, potrivită uneori în genere, nu corespunde înfățișării literare, din text. De altfel, părțile adînci ale cuvîntării lui, sau nu le înțelege sau le-a jertfit grabei. Hamlet are unele cuvinte care spuse într'un anumit fel trebuesc să dea senzația unei vaste zări, și o suspensie religioasă în cugetare. Mai pe toate acestea d. Bulandra le-a lăsat pe rîndul al treilea și s'a preocupat în special de gimnastica gesturilor.

Dimpotrivă d. Nottara este prea placid și nu lasă impresia de nebunie voită, ca tînărul său urmaș. Însă d. Nottara pricepe mult mai bine miezul unei rostiri și știe să scoată 'n lumină filozofia prințului melancolic. Ceia ce face că trebuesc văzuți amîndoi. Ar mai lipsi poate și un al treilea, un Hamlet—Soreanu, care ar împlini și mai bine simetria nuanțelor. Ideia de a se juca, precum se zvonise, de către patru actori, rînd pe rînd, rolul lui Hamlet are o deplină justificare la rampă.

Traducerea însă, aceiași ca pe vremuri, o traducere și școlărească și urîtă, textul, dezonorează două literaturi deodată: pe cea engleză dimpreună cu cea romînească. Prea numeroși nu vor fi nici azi bunii traducători, ba mi s'ar fi spus chiar că sînt foarte puțini. Se scrie însă într'o limbă cu sens astăzi, capabilă de orice expresiune, și totodată bine ajustată, solid împietrită și a venit poate momentul ca scriitorilor noștri să

li se încredințeze sarcina de-a traduce în pagini definitive operele clasice atît de masacrate pîn'aici.

Exodul artiștilor. — Se petrece în teatrul nostru același lucru ca și în presă, unde mai niciun ziar nu se poate lăuda că a format un rînd de colaboratori și că-i întreține în legăturile de colegialitate și de prietenie care ajută și inșilor să se razime, și ideilor să se adîncească și să se precizeze, și presei în general să-și ridice nivelul. Ziariștii sînt niște simple instrumente, în genere fără convingeri, fără perseverență, pe care îi închiriază, de bună seamă, muncind cu ziua, cu luna, cu anul, pentru un steag care nu este al lor, și fără niciun dor. Prea puțini sînt aceia pe care mai mult împrejurările decît o regulă, i-au adunat cîtăva vreme la un loc.

E, de sigur, un rău fel de-a înțelege chiar interesul mișcărilor puse la cale. Cu o indiferență egală direcția unui ziar angajează sau congediază un redactor și avem pilde de ziariști care într'un singur an de zile au trebuit să slujească trei și patru concepții politice deosebite. Ziaristul nu se vede legat prin nimic de casa în care lucrează din întîmplare.

Artiștii, în același fel, pribegesc dela un teatru la altul, și compromit din punct de vedere artistic însăși meseria lor.

Azi în București teatrele sînt trei la număr: e Naționalul, singur, bine și durabil stabilit, care dă actorilor săi, cel puțin în parte, garanții. E Teatrul Davila, unde actorii se duc și de unde es, cîte un cîrd deodată, în anume epoci. Și mai e Teatrul Comoedia, cu o administrație exemplar de orientală, care excelează să nemulțumească pe cei ce vin în atingere cu dînsa.

Teatrul Davila pierde acum pe d. Radovici, ca să pomenesc numai de unul. Teatrul Comoedia, care printr'un noroc inexplicabil și nemeritat a putut reuni cîteva talente reale, e pe punctul de-a pierde, afară de Manolescu, pe toți ceilalți mai buni din trupă, care se îndreaptă către Național, unde și trebue să se găsească actorii cei mai de merit.

Nu-i de mirare dacă unele teatre merg atît de rău. Casele industriale cele mai productive sînt acelea care în recrutarea personalului și interesarea progresivă a colaboratorilor adoptă o normă de altruism și dreptate. In unele fabrici ciocanele cad ca un răsunet de veselie și cordialitate: acolo lucrătorul și patronul au interese comune și fiecare visează la perfecționarea, la extinderea uzinei.

Viața în definitiv nu-i un lucru atît de disprețuit încît să ți-o împrăștii tuturora, iar pe lîngă înclinarea specializării minuțioase, omul caută din fire organizarea și dependența onestă, în care el se întărește și se desvoltă.

E de prevăzut că în curînd toți actorii de talent se vor găsi grupați la Teatrul Național...

T. Arghezi

Scrisori din Bucovina

Rezultatele recenzemîntului din 1910

La 31 Decembrie 1910 s'a făcut în toată Austria recenzemîntul poporului. Datele adunate în provinciile Impărăției s'au trimis comisiei statistice centrale din Viena.

Pela mijlocul lunii Aprilie 1911 s'a publicat o parte a datelor statistice (Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung von 31 Dezember 1910).

Din această publicație aflăm că *Bucovina* cu 10,440 km. p. are 158,918 case de locuit cu 177,451 economii și 801,364 locuitori (față de 142,933 case în 1900 și 98,096 în 1869; față de 158,640 de economii în 1900 și 113,275 în 1869; față 730,195 în 1900 și 513,404 locuitori în 1869). De aici rezultă că dela 1900 până la 1910 s'au zidit în Bucovina 15,985 case (+11·2%), numărul economiilor a crescut dela 1900 la 1910 cu 18,811 (+11·9%), iar numărul locuitorilor a sporit în deceniul ultim cu 71,169 (9·7%).

In Bucovina locuesc pe un km. p. 77 locuitori; între cele 17 provincii ale Cisreithaniei Bucovina ocupă în privința densității populației locul al 9-lea; cu un deceniu în urmă Bucovina ocupa locul al 8-lea.

In mediu locuesc în Bucovina în 1910 într'o casă un locatar cu 5 locuitori, iar o economie avea în mediu 4—5 locuitori.

In privința administrativă Bucovina se desface în 11 prefecturi și un oraș cu statut propriu (Cernăuțul) și aceste iarăși se desfac în 336 comune (la 1900 erau 336 comune și 197 teritorii dominicale, care acuma au dispărut fiind atașate comunelor cărora le aparțineau).

In privința judiciară se desface Bucovina în 19 districte judecătorești (față de 17 în 1900 și de 15 în 1869).

Din cele 336 comune urbane și rurale ale Bucovinei 1 are între 50,000 și 100,000 *(Cernăuțul)* cu 86,870 locuitori +2.914 militari), 3 au între 10,000 și 20,000 locuitori și anume: *Rădăuțul* cu 16,543 locuitori +350 militari *Suceava* cu 11,539 locuitori și *Storojinețul* cu 10,335 locuitori; 24 au între 5,000 și 10,000 între care comunele rurale *Ciciurmare* cu 9,716, *Boian* cu 7,438, *Vicov-de-sus* cu 7,415, *Bosanci* cu

5,850 locuitori; 95 comune au între 2,000 și 5,000 locuitori, între ele și cele mai mici tîrguri ale Bucovinei *Zastavna* cu 4,644 și *Solca* 3,276 locuitori, iar restul de 213 comune au sub 2,000 locuitori.

In timpul dela 1900—1910 au emigrat din Bucovina 32,126 locuitori. De oarece în Austria nu există încă o statistică a emigrărilor și imigrărilor, cifra aceasta s'a putut fixa numai prin o procedură indirectă. La 1900 avea Bucovina 730,195 locuitori, dela 1900—1910 au fost 103,295 nașteri de unde ar fi re[illegible]t pentru 1910 suma de 833,490 locuitori. Lipsa de 32,126 locuitori trebue scrisă pe contul emigrărilor.

Interesantă e în privința aceasta statistica comparativă a celor 40 de ani din urmă: între 1869—1880 Bucovina a avut un plus de 13,019 locuitori, între 1880—1900 un minus de 784, între 1890—1900 un minus de 13,644, iar între 1900—1910 un minus de 32,000 locuitori.

Aceste date și altele de felul acestora, care vor urma, au în mare parte numai un interes științific și de aceia publicarea lor a fost trecută neobservată. Cu mare nerăbdare se aștepta și se mai așteaptă încă în toată Austria publicarea datelor relative la *limba de conversație*, sub care numire se ascunde în mod diplomatic *naționalitatea* locuitorilor din Austria. Lupta de naționalitate și-a ajuns în Austria apogeul. In țările sudetice lupta dintre Slavii care cuceresc și Nemții care se apără e pe cuțite; din pricina acestor certe interminabile toată activitatea parlamentului austriac stagnează cu anii și în parlamentul votului obștesc se amestecă nu odată reacționarul § 14 care păzește ca mașina statului să nu se oprească pe loc. Dar și în țările alpine lupta dintre Slavi și Nemți e aprigă; parlamentele provinciale stau pe loc oprite de obstrucția Slavilor. In Tirol Italienii luptă contra Nemților, iar în Litoral contra Slavilor. In Galiția lupta dintre popoarele slave, Poloni și Ruteni, e mai aprinsă decît oricînd. Și 'n Bucovina? Aceasta e doară Austria în miniatură!

Se înțelege deci dară că lupta în jurul numărării poporului s'a dat peste tot locul cu multă înverșunare și rezultatul numărării se așteaptă cu respirația oprită. Va fi o sporire sau o micșorare? In deosebi în Bucovina acest rezultat era așteptat cu mult interes. Rominii s'au fost pregătit de astă dată ca să dee o luptă hotărîtoare pentru hegemonia în țară și lupta a eșit după însemnările noastre destul de bine. Dar de aici și până la rezultatul scris pe hîrtie mai era mult. Mai întăiu *limba de conversație* în loc de *limba maternă* sau *naționalitatea* e un fel de laț, în care comisarii emiși pentru numărarea poporului prind sufletele Rominilor. Despre obiectivitatea acestor comisari, care se recrutează din fel de fel de oameni, pregătiți și nepregătiți, nu poate fi nici vorbă. De aceia, cea dintâiu luptă crîncenă s'a dat în jurul numirii acestor comisari.

Dar odată listele umplute, după ce gospodarii și gospodinele au trecut prin focul examenului de limba romînă ținut de un comisar care nu știe romînește, după ce nu s'au plecat în fața teroarei jandarmilor,

care dictau din oficiu ce limbă vorbește gospodarul din Cuciur-mare, Șerbinți ori Corcești, mai rămîne controlul autorităților administrative care la masa verde *adună* și *scad* după cum li se dictează de sus. Dar sus se crede că Bucovina e țară *rusească* și că de decenii se *romanizează* pe un cap.

Pățiți și fripți din trecut Rominii de astădată au organizat un adevărat serviciu de supraveghere. In părțile mai periclitate oamenii de încredere ai Rominilor au făcut alături cu comisarul o listă a numărării ca să poată cotrola mai tîrziu „îndreptările" care s'au făcut în prefecturile districtuale. In mod oficial nu cunoaștem încă nici azi rezultatele rubricii „*limba de conversație*" a numărătoarii făcută la 31 Dec. 1910. Nici azi după un an de zile!

Totuși în publicitate a pătruns cîte ceva. Guvernul a trimis comitetului țării rezultatele sumare ale rubricii amintite. Cifrele au fost publicate de gazete, dar puțin comentate.

Se așteaptă rezultatele detaliate pe districte și comune.

După cifrele sosite la comitetul țării popoarele din Bucovina s'ar prezinta în modul următor:

	1900	1910	Spor
Rominii	229,018	273,254	*44,236*
Rutenii	297,798	305,101	7,303
Nemții și Evreii . .	159,486	168,854	9,368
Nemții	63,336	65,935	2,599
Evreii	96,150	102,919	6,769
Polonii	26,857	32,205	5,348
Alții	10,112	11,396	1,284

Rezultatul e destul de satisfăcător, el ar fi fost și mai frumos dacă n'ar fi intervenit „controlul" autorităților care s'ar fi speriat de mulțimea Valahilor. E fapt sigur că dacă rezultatele numărării dela 1910 s'ar fi lăsat nemodificate, numărul nostru l-ar întrece pe cel al Rutenilor.

Rominii nu s'au mulțumit de astă-dată să apere teritoriul lor, atăcînd în deosebi cu sistem enclavele rutene (se înțelege că numai pe hîrtie rutene) din districtele romînești și luptîndu-se vitejește în districtele mixte, ci au atacat și pozițiile sigure ale Rutenilor, trezind la conștiința națională pe Mazili și Răzeși, care trăesc parte în grupuri compacte, parte împrăștiați în districtele rutene ale Coțmanului, Zastavnei, Vijniței, Văscăuțului și în districtul Storojinețului. In deosebi atacul acesta din urmă a fost pentru Ruteni surprinzător și foarte dureros. In cadastrul național s'au strecurat cu chiu cu vai cîțiva alegători romîni, care stau acuma în contact cu deputații romîni. La numărarea poporului s'au declarat sate întregi pentru Romîni, iar urmarea a fost deschiderea de cursuri pentru învățarea limbii romîne. O lovitură de moarte după alta pentru Ruteni. Pentru reușita definitivă a luptei începute mai trebuia

un singur lucru: *unirea strînsă a rîndurilor romîneşti*—dar aceasta lipseşte.

Se înţelege că asupra rezultatelor numărării dela 1910, care sînt pentru noi de cel mai mare interes, voiu reveni îndată ce se va publica o statistică detaliată.

*

In ajunul Crăciunului a apărut un nou ziar politic romîn. Se intitulează „*Viaţa Nouă*" şi apare odată pe săptămînă (Sîmbăta) în formatul „Patriei". Editor şi proprietar al ziarului este dr. *I. Tarnavski*, predicator la catedrala din Cernăuţi şi deputat al curiei preoţilor romîni. După cît se spune „Viaţa Nouă" e organul „blocului" de deputaţi romîni.

*

„*Blocul*" e o nouă formaţiune politică în Bucovina. E gruparea—după cît se svoneşte—a deputaţilor romîni „apărărişti", conservatori şi a celor ce nu aparţineau nici uneia din cele trei grupări politice romîne. „Blocul" ar număra atunci 14 din cei 22 deputaţi romîni şi anume 7 deputaţi apărărişti, 5 conservatori, deputatul preoţesc T. Simionovici, pe de altă parte ar rămînea 6 democraţi, mareşalul ţării Hormuzachi care, presupunem, că nu se va angaja în nici o parte, şi dr. N. Blindu, care a eşit dela democraţi şi s'a declarat sălbatec.

*

Se vorbeşte şi de fel de fel de *alianţe* şi *carteluri*. „Blocul" se pare că va avea pe partea sa pe Nemţi, iar democraţii ar încerca să formeze majoritatea cu Rutenii, Polonii şi Evreii. Cea mai frumoasă majoritate ar fi fost majoritatea romînă, care însă nu se poate face.

Toate aceste combinaţii vor deveni actuale în momentul convocării dietei.

*

Dieta însă se pare că nu va fi convocată degrabă, spre dauna maselor largi ale tuturor naţiunilor din ţară. Guvernul temîndu-se de scandaluri—se zice—are prilejul binevenit de a nu-şi turbura liniştea şi nu convoacă dieta. Comitetul ţării a hotărît acu în urmă să intervie pe lîngă guvern pentru convocarea dietei pe ziua de 20 Ianuarie, cel puţin pentru o sesiune de două zile. In aceste două zile ar trebui să se voteze proectul zidirii unui nou palat al ţării. Tare mi se pare că guvernul va zice nu.

*

Şi din puţinele funcţii mai însemnate ale ţării ce le aveau Romînii până acuma în mînă, pierd una cîte una. Preşedintele consiliului cultural al ţării, funcţie destul de importantă într'o ţară agricolă ca a noastră, a fost până acuma totdeauna un Romîn, întăiu *Tudor cav. de Flondor*, apoi *Al. baron de Hormuzachi*. Acuma va fi numit un Polon.

*

Bucovina are de cîteva zile un *prezident* nou: contele *de Meran*. Şapte ani de zile a fost prezident al Bucovinei Dr. *Oct. de Bleyleben*. In urma numirii lui ca guvernor al Moraviei, a ajuns vacant postul de prezident în Bucovina.

Activitatea lui Bleyben în cei 7 ani cît a stat în Bucovina e săracă în rezultate trainice; ea a fost mai mult negativă: la plecarea sa din ţară a lăsat situaţia mai încurcată decît oricînd înainte. Cu toate aceste aici şi-a cîştigat titluri nouă pentru înaintarea sa: a ajuns consilier intim şi Excelenţă, apoi în timpul din urmă i-a fost acordat un rang nou de nobilitate. Nu ne-a fost prieten, ceia ce nu se poate aştepta dela un funcţionar austriac, dar nici duşman neîmpăcat. Ne-a slăbit însă folosindu-se de vechea formulă diplomatică a birocraţilor austriaci: *Divide et impera!*

Contele de Meran e un nepot al arhiducelui Ioan, deci doară în strînsă legătură cu cele mai înnalte cercuri ale monarchiei. Să aşteptăm să-l vedem la lucru!

R.

MISCELLANEA

George Enescu

Despre concertele d-lui George Enescu, d-na Ana Conta Kernbach ne trimite următoarele impresii pe care le publicăm cu plăcere:

De mare însemnatate şi culturală şi naţională au fost pentru ţara noastră ultimele concerte ale d-lui G. Enescu, atît prin scopul lor, crearea unui fond naţional de compoziţie, cît şi prin prilejul ce ni s'a dat să constatăm că Enescu nu e numai „marele artist Enescu", ci un foarte mare artist.

Am avut norocul să-l auzim în două din aceste concerte: cel dela Iaşi şi ultimul din Bucureşti. Deşi foarte osebite în compoziţia lor şi fiecare îndestulător să statornicească reputaţia unui artist, aceste două concerte au fost ca două feţe ale aceleaşi medalii, două înfăţişări ce se întregesc spre a învedera o extraordinară personalitate muzicală. Concertul dela Iaşi ne-a arătat un artist virtuos, interpret neîntrecut, suflu inspirator şi inspirat fără rival. Acel dela Bucureşti ne mai vădeşte un compozitor care are multe de spus, un nestăpînit prisos sufletesc, un neistovit belşug de inspiraţie,—iar amîndouă la un loc, o stăpînire maestră, la acelaşi artist, a tuturor mijloacelor de exteriorizare muzicală.

Enescu nu e numai un temperament neobişnuit, o putere stăpînitoare de suflete, dar şi o inteligenţă rară, dispunînd de toate procedeele de gîndire, o inteligenţă la care darul de întregire, de contopire unitară a elementelor, e desăvîrşit de către o egală putere de analiză. Aceasta am putut-o noi observa, mai ales la repeţirea generală a concertului din Bucureşti. In cele două compoziţii de *Beethoven* şi *Saint-Saëns*, orchestra se 'ntrerupea, se 'ntorcea îndărăpt. Enescu, deşi cînta pe de rost, îşi relua firul orişideunde, fără cel mai mic punct de orientare. Numai cine-i muzicant ştie ce 'nsamnă asta.

Asociaţiunile de idei în muzică, făcute numai după legile succesiunii şi a coexistenţei, sînt mai ales în compoziţiile de aşa complexitate, ca concertele cu orchestră, un bloc grozav de greu de desfăcut. Il stăpîneşti în întregime, dar foarte anevoe il desfaci în elementele lui.

Dacă judecăm concertele aceste două, nu din punctul de vedere al valoarei unui talent neîntrecut, ci din acel al desfătării tuturor, mai c'am zice că Enescu a părtinit... Iaşul.

„A quelque chose malheur est bon"... Ce noroc pe noi că n'avem orchestră!... Enescu nestînjenit de nime şi silit să se cheltuiască singur o seară întreagă, s'a adîncit într'atît în arta lui, că ne-a dat acel plus de vibrare, de viaţă, de vrajă... Priceperea atîtor pagini celebre, reculegere sfioasă, avînt, mîndrie naţională, vibrare sufletească supraomenească... iată atîtea sentimente pe care ni le-a strecurat în suflet arcuşul vrăjit. Dar şi artistul poate fi mulţumit! Publicul, care căuta la el cu sfială, l-a ascultat cu evlavie, l-a petrecut cu gînd de recunoştinţă şi dintr'un concert a făcut o sărbătoare de înfrăţire, de contopire a mii de suflete, de obiceiu răsvrătite, sceptice şi duşmănoase, într'un sentiment unic de înduioşitoare mîndrie. Cu ochii umezi şi lacomi de bucurie îşi zicea fiecare: Enescu e al nostru, e de două ori al nostru, ca romîn şi ca moldovan...

Reclamagii

Cînd îţi dai seama perfect că însuşirile „cu care te-a înzestrat natura" sînt destul de modeste şi cînd vrei totuşi să te faci celebru măcar în sfera actualităţii, ai un mijloc sigur: reclama.

Nu-i vorbă, sacrifici mult din demnitatea ta. (Stendhal scria într'o prefaţă, acum vre-o optzeci de ani: „autorul socotea cu neputinţă să obţină un succes, fără a se înjosi pe la ziare. Dar, cînd ajungi pănă acolo încît să faci temenele, trebue să le rezervi pentru primul ministru"). Însă acela care pune mare preţ pe demnitate şi pe alte asemenea bagatele, trebue să se mulţumească numai cu gloria postumă. Succesul *actual*, cam rar a fost al acelora care se pot resemna cu o viaţă eminesciană de privaţiuni şi înaltă mîndrie sufletească.

Pentru reclamă, îţi stau la dispoziţie revistele şi ziarele.

In reviste, reclama e mai incomodă şi fără mult profit. O revistă apare prea rar, numărul cetitorilor e prea restrîns şi apoi nu oricare se pretează la procedeul d-tale. Pe de altă parte cetitorii sînt prea pretenţioşi: ei te cunosc şi te judecă fără milă.

Reclama în ziare e mai eficace şi mai comodă.

Acolo, ţi-o scrii zilnic şi o poţi strecura fără dificultăţi.

In redacţia ziarului, poţi lăsa permanent şi clişeul fotografiei tale, ca să fie utilizat oridecîteori redacţia n'are cu ce să umple un spaţiu alb. Apoi, cetitorii sînt mai numeroşi decît la o revistă şi mai puţin pretenţioşi. Ei, în majoritate, nu cetesc literatură, nu răsfoesc revistele,—

deci nu te pot cunoaşte şi judeca decît după auto lauda d-tale. Pe lingă acestea, cetitorul obişnuit are respect pentru slova tipărită: cind îl pisezi mereu cu „subtilul nostru critic" şi cu „mult talentatul poet", în sufletul lui tot rămîne ceva la urmă.

Subtilul critic... cine nu-l cunoaşte? Toată opera lui te îndeamnă irezistibil la diminutivare. E subtiluţul criticei. E criticul-muscă, gingaşul impresionist, care flutură din aripioare printre teoriile clădite de alţii. Ciupeşte de ici o moleculă de zahăr, lasă dincolo un punct negru, apoi, bizîind subţire şi purtînd cu graţie un pai pe care singur şi l-a înfipt în coadă, îşi dă aere de cometă în atmosfera noastră literară.

Mult talentatul poet?... E paiul din coada capriţioasei diptere de mai sus. E tînărul şi fenomenalul autor al Păunului alb, admirabilă lucrare dramatică pe care n'a terminat-o şi de care e profund satisfăcut— el şi amicii lui. E fericitul poet romîn care a adus la cunoştinţa publicului că a fost admirat de Jean Richepin... înnainte de a fi tradus în franţuzeşte. E auto-intervieweru1 care a rămas singur extaziat de opera sa în adevăr fenomenală „la o asemenea vîrstă". E, în sfîrşit, originalul sacru şi unic al tuturor fotografiilor care apar în ziare orideciteori vine vorba, pe departe, despre teatru, despre Richepin, despre Zmei, despre Paris, despre poporanism şi despre stagiunea viitoare din Copenhaga.

...Şi aceşti doi oameni s'au întîlnit şi s'au înţeles dintr'o privire. Aveau o dorinţă comună: popularitatea,—şi însuşiri comune: superficialitate, banalitate, lipsă de scrupule.

Fără a sta mult pe gînduri, au ales cel mai potrivit mijloc comun de lansare: reclama.

S'a întîmplat să apară în Bucureşti o revistă săptămînală, foarte răspîndită, care se preta dela început la asemenea mijloace.

Numaidecît subtilul critic îşi tipăreşte acolo o auto-recenzie elogioasă. Apoi scoate, pe socoteală proprie, în primul No. al bibliotecii editată de revistă, un volum cu fotografia pe copertă.

Mult talentatul poet nu se lasă mai pre-jos. Îşi plasează, de cîteva ori, însoţite de caricatură, fragmente din admirabilul poem dramatic, despre care se spune minuni, fragmente pe care revista „şi le-a putut procura" dela tînărul şi mult... etc.. Îşi strecoară mereu numele pe sumar şi la informaţii. Îşi publică aprecierile politicoase ale d-lui Richepin (care desigur, dacă ar fi ascultat şi ultima producţie originală a „fenomenului", următoarea jalnică-tragodie

> Ca s'alung singurătatea unei nopţi fără sfîrşit
> Din cărbuni şi din jăratic un castel mi-am făurit.
> Cresc în flacări zeci de turnuri, ziduri, poduri şi grădini
> Poleite în argintul înstelatelor lumini.

ar fi sucombat de admiraţie).

Dar indulgenta revistă bucureşteană apărînd săptămînal, nu le satisfăcea foamea,—le exaspera numai apetitul.

Dumnealor aveau nevoe de o reclamă cotidiană.

La ziare, deci! Acolo reclama se poate face zilnic, fără dificultăţi şi, picînd regulat, poate sparge piatra indiferenţei publicului, care nu ştie de unde şi cum vine picătura.

Ziarele au început să pululeze de „subtilul critic" şi de „mult talentatul poet". S'au co-lansat, s-au auto-biografiat, s'au co-lăudat şi s'au auto-interviewat. S'au întreţinut despre succesele dumnealor la femei, s'au fotografiat la Foto-glob, s'au genializat reciproc pe dosul fotografiei şi au adus toate acestea la cunoştinţa publicului. Era cît p'aci să-i vedem şi pe pînzele cinematografelor, ca să ştie lumea cum zîmbesc şi cum umblă. Unul, anunţînd ţara că pleacă la Coasta-de-Azur, se îndeamnă singur, să mai scrie chiar de acolo, cîte ceva pentru bieţii cetitori... Etc. Etc.

Şi acum, toată lumea îi cunoaşte.

Subtilul critic e mai celebru decît staţia B. M., iar mult talentatul poet e mai cunoscut decît Max Linder dela Pathé-Frères.

Şi-au ajuns scopul.

Revistele noastre s'au scandalizat prea tîrziu.

...Deşi nu trebue să se scandalizeze nimeni. O celebritate literară are durată numai cînd se întemeiază pe părerile oamenilor care cetesc mult, literatură şi reviste literare. Ei te judecă. Ei îţi păstrează numele în suflet, cînd meriţi. Şi părerea lor nu e influenţată nici de larma cafenelei din Bucureşti, nici de reclama din ziare. Cu mijloacele arătate mai sus, poţi căpăta în ochii lor cel mult o celebritate pantelimoniană.

Iar pentru cetitorul obişnuit al ziarelor, —în sufletul d-lui Guţă Popescu să zicem,— gloria subtilului critic şi a mult talentatului poet, se reduce la proporţiile unui sfîrîiac.

Istorie contemporană

Reproducem un fragment dintr'un recent discurs parlamentar al d-lui P. P. Carp, în care bătrînul om de stat atinge şi rezolvă o importantă chestiune de istorie contemporană.

Transcriem dintr'un ziar zilnic (discursul va fi afişat în ţară):

„D-lor, care era puterea liberalilor în trecut?

„Puterea lor în trecut era că ei erau liberali. Puterea lor în trecut era că ei *reprezentau progresul*, că ei reprezentau *transformarea imensă socială*, care a avut loc, în această ţară.

„Care era slăbiciunea partidului conservator? Slăbiciunea partidului

conservator era că el *simțea în fundul inimei, că această transformare era necesară, și că lupta în contra ei era condamnată de mai înainte.*

„*Azi* s'au schimbat rolurile; *ideia liberală o susținem noi.* (Aplauze prelungite și îndelung repetate). Legile cari le facem sînt toate pornite din o mare mișcare socială, de care partidul liberal, rămînînd ce a fost pînă acum, nu poate să-și dea seama și nu poate aprecia ce poate aduce pentru viitorul acestei țări. (Aplauze prelungite). In fundul inimei nu mai avem *sentimentul, care era o cauză de slăbiciune.* Noi avem sentimentul că luptăm pentru idei a căror biruință nimeni nu o poate amîna. (Aplauze prelungite)".

Că partidul liberal „a reprezentat progresul și transformarea imensă socială, care a avut loc", și că în aceasta stă tăria acestui partid, este un lucru foarte adevărat. Vom adăoga—și aceasta rezultă chiar din cuvintele d-lui Carp—că aceasta este și cauza pentru care partidul liberal a stat așa de mult la putere, în comparație cu celălalt. „Progresul" *trebuind să se facă în chip fatal*, și din cauza nevoilor țării și din cauza „presiunii" europene, a fost natural, ca acei care îl „reprezentau" să stea mai mult la guvern.

Dar.... dar atunci cum rămîne cu faimoasa teorie junimistă, că „formele nouă", „liberalismul" etc. au fost importații dăunătoare, că aceste „forme" și acest „liberalism" au stricat evoluției „firești" a poporului romîn, că... însfîrșit tot ce a spus d. Maiorescu vreme de 50 de ani și tot ce repetă, juxtalinear, d-nii Mehedinți?

D. Carp, prin cultura, prin inteligența, prin situația, și, dacă voiți, chiar prin vrîsta sa, trebue considerat ca omul cel mai cu autoritate din partidul său... Și cînd *domnia sa* face această declarație, oare vechiul proces,—dacă „liberalismul" a fost necesar și util,—nu s'a isprăvit în favoarea liberalismului? Căci dacă d. Mehedinți e judecătoria de ocol, d. Rădulescu-Motru („Cultura romînă și politicianismul") tribunalul, și d. Maiorescu Curtea de apel,—d. Carp nu e oare Curtea de Casație? Și darea de samă a ședinței ne spune că vorbele d-lui Carp au fost primite cu „aplauze prelungite", ceia ce arată că concepția sa istorică e împărtășită de toți partizanii d-sale. ...Afară de unul, de d. Mehedinți. Căci, reluînd cu un admirabil sentiment de actualitate ideile grupării d-sale de acum 50 de ani, d-sa scria zilele acestea în contra devizei liberalismului, în contra „libertății, egalității și fraternității". Adică nu tocmai *în contra*.. D-sa voia să dovedească cum că libertatea, egalitatea și fraternitatea,—*nu există!...* Desigur, în mod absolut nu există și, poarte, nu vor exista niciodată. Dar oare nu există din ce în mai multă libertate, mai multă egalitate și—poate—mai multă fraternitate?—Un exemplu concret. D. Mehedinți acuma e *liber* să vorbească ce vrea, împotriva cui vrea—chiar și (ca să fim de actualitate) împotriva marelui boer Ghica-Comănești, ori a boerănașului Vintilă Brătianu. Ar fi putut-o face acum 70 de ani un fiu de țăran? Aceasta nu e *libertate?*—Mai departe. D-sa poate sta în Parlament alăturea de d. Gh. Gr. Cantacuzino, strănepot de domni și de împărați și are tot atîta drept de a-și spune cuvîntul în sfatul țării cași *colegii* săi başboeri. Iar dacă reușește socialdemocrația romînă în propaganda ei, d-sa poate ajunge președinte de republică, ori, dacă programul socialdemocrat nu reușește decît pe jumătate, poate ajunge rege și funda dinastie. Și aceasta nu-i oare *egalitate?*.

Și așa dar, o văzurăm și p'asta: D. Mehedinți mai aristocrat decît d. Carp!

Dar să revenim la teoriile d-lui Carp. D-sa zice că astăzi partidul junimist a devenit liberal. Fie! Noi nu facem politică militantă aci, și trebue să scriem cași cum am ignora viața politică actuală.

Dar avem de observat un lucru. „Liberalismul" nu e o entitate metafizică,—de unde urmează că fiind în 1912 liberal ca liberalii din 1890,—poți să ai surpriza de a constata că ești conservator. Necesitățile vieții sociale se schimbă așa de mult—și deci și soluțiile, programele!

Se pare că liberalismul actual al liberalilor, acela pe care l'ar fi profesat și pus în practică liberalii dela 48, dacă ar trăi și ar fi destul de tineri ca să priceapă realitățile sociale, ar fi cam deosebit de liberalismul de-atunci: S'ar rezuma, nu mai încape nici o îndoială, în legiferarea agrară și reforma electorală, sau, cu un cuvînt, în ridicarea țărănimii la viața *cetățenească.*

Dar partidul d-lui Carp nu vrea și nu urmărește aceste „transformări".

Și teamă ni-i că peste 40 de ani, cînd acest „progres", cînd aceste „transformări" se vor fi realizat, să nu vină un alt d. Carp, care, îmbrățișînd abia în 1952 liberalismul din 1912, să regrete și el timpul pierdut degeaba.

Fragmente din articolele în care am vorbit despre poporanism în cei șase ani de cînd a apărut „V. R.".

1906 Anul I vol. I No. 1, „Către cetitori" pag. 7.

...„Și dacă este nevoe să dăm idealului nostru *cultural, național* și *democratic*, un nume cuprinzător,—numele său este: *Poporanismul*".

Așa dar, în *programul* pus în fruntea primului număr, nici n'am vorbit despre poporanismul în literatură.

Să vedem ce-am spus noi, cînd *am aplicat* această *concepție a vieții* la literatură:

1906 Anul I, vol. I No. 1, „Cronica literară" pag. 135.

...„Și dacă literatura este *depozitara* sufletului unui popor, oglinda sufletului lui, dacă artiștii sînt reprezentanții *prin excelență* ai sufletului unui popor, *încarnarea* acelui suflet, mai mult decît în oricare alți fii ai poporului, pentrucă în ei *mai ales* are ecou mai puternic și ereditatea și lumea din afară,—apoi să fie cu putință ca literatura romînească să nu fie *depozitara sufletului romînesc*, să nu reprezinte adică *nuanța specific romînească* a sufletului omenesc?

Pretenția acelora, care se ridică în contra caracterului *specific național* în literatură, sau nu-l bagă în seamă, se reduce la pretenția ca, pe cînd *toate* literaturile europene poartă pecetea sufletului național, literatura romi-

nească să nu poarte această pecete, să n'aibă nici o individualitate, să fie un organism mort-născut", etc....

Şi mai departe :

...„Şi nu e nici o chestie de patriotism —şi dacă ar fi!— ci de pură estetică : scriitorul romîn, cînd va voi să cînte ca cel francez, nu va da sunetele frumoase ale sufletului francez şi, pe de altă parte, îşi va strica şi minunatul lui glas romînesc. Iar scriitorul, care ar vrea să nu fie nici romîn, nici francez, nici altăceva, ci „scriitor" fără individualitate, va scoate un amestec de sunete, care, nefiind răspunsul unei *individualități* la lumea încunjurătoare, nu va provoca nici un interes.

Literatura romînească nu poate fi decît „romînească"....

Şi mai departe :

...„Această infiltrare a spiritului romînesc în literatura cultă este *poporanismul* din punct de vedere al **conținutului sufletesc al scriitorului**"...

Acum a doua față a poporanismului în literatură :

1906 Anul 1, vol. I, No. 2. „Cronica literară", pag. 306.

...„Şi, fi-vom oare acuma, după atîtea explicații, înțeleşi în privința semnificației cuvîntului „poporanism", ca **atitudine a scriitorului ?**

Poporanismul, încă şi încă odată, nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de recunoştință, de simpatie şi de datorie față cu țărănimea.

In politică, acest sentiment va îndemna pe cineva să lupte pentru revendicări politice şi economice.

In chestii culturale, îl va îndemna să se jertfească pentru cultivarea țărănimii.

In literatură „poporanismul" va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului față cu clasa țărănească—atîta tot.

Să fim bine înțeleşi.

Poporanismul ca *„tendință"* **nu** însemnează să iai subiecte numaidecît din popor, **nu** însemnează să scrii spre a fi înțeles de popor, **nu** însemnează a scrie în limba poporului, **nu** însemnează a scobori creațiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular.

1909 Anul IV. vol. XIV No. 7, „Miscellanea", pag. 132.

După ce citam cele spuse în cronica literară de mai sus, continuam arătînd în rezumat cele două fețe ale poporanismului în literatură :

„Ce e atunci poporanismul ? Am spus-o în acelaş număr prim al revistei noastre :

Din punct de vedere *psihologic*, e **naționalizarea literaturii culte**,—căci literatura noastră cultă a început prin a fi servil imitatoare. In această privință, mişcarea noastră e continuarea mişcării începută încă dela 1840.

Din punct de vedere *etic*, e—dacă nu **simpatia pentru țăran**, *atunci cînd e vorba de dînsul*, **cel puțin lipsa de antipatie.**

Şi atîta tot.

Prin urmare, ice-şi scriitorul subiecte din orice clasă socială, fie el realist, romantic ori simbolist,—noi îl vom admira, dacă are talent. (Şi dacă are talent, va fi şi național)" Etc.

...„Oare n-am lăudat noi pe Brătescu-Voineşti, care *nu* zugrăveşte viața țărănimii ? Pe Sadoveanu care, până la nuvelele „Dela noi, din Viişoara", n-a zugrăvit decît incidental țărănimea ? Pe O. Carp, în care nu există clasa țărănească ? Pe simbolişti, care nu-s „poporanişti" ? Pe atîția scriitori străini, dintre care unii, ca Maupassant, sînt anti-țărănişti, etc. etc. ? Şi oare n'am defăimat noi literatura „poporanistă", lipsită de talent ? Şi oare n'am publicat noi literatură de toate genurile şi de toate şcolile, dela poporanistul Agîrbiceanu până la simbolistul Minulescu ?

Ceia ce e comun în tot ce am publicat sau lăudat, e numai atîta : *frumosul* şi *moralul*, ceia ce ni s'a părut nouă că e frumos şi moral".

1909 Anul IV, vol. XV No. 12, „Miscellanea", pag. 453.

„Căci, ce e, mai întîiu de toate, „poporanismul în literatură" ? E lucrul acela, pe care-l ştie oricine a cetit un manual de istoria literaturii : **curentul poporan**, e acea naționalizare a literaturii culte (născută sub influența mai ales a literaturii franceze) prin literatura *poporană* ca spirit şi ca limbă.

Toți scriitorii noştri mari au făcut acest lucru. (Sînt unii care au rămas mici, pentrucă n'au făcut acest lucru). Şi, din epocă în epocă, odată cu creşterea valorii literaturii romîneşti, creşte şi naționalizarea ei prin comuniunea cu geniul poporului".

Şi mai departe (pag. 454) :

„Dar am spus că poporanismul mai însamnă încă ceva : **simpatie pentru țărani**,—*cînd e vorba de acei scriitori care zugrăvesc viața țărănească*".

1911 Anul VI, vol. XVIII, No. 12, „Miscellanea", pag. 481.

Această concepție, *aplicată la literatură*, nu exclude nici un curent ori şcoală literară. Cineva poate să fie un poporanist încarnat şi, în acelaşi timp, simbolist, fie în artă dacă e artist, fie în preferințele sale dacă e critic. Şi, tot aşa de bine, un alt poporanist poate să fie realist, şi un al treilea clasic, etc. după temperamente. Această revistă, prin colaboratorii ei, prin proza şi versurile şi prin aprecierile ei critice, este răspunsul categoric şi fără replică la aserțiunile divagante ale acelora, care vorbesc de o **şcoală literară poporanistă**.

Această concepție, *aplicată la literatură*, este, mai întîi, afirmarea banal de adevărată, că literatura, romantică ori simbolistă, clasică ori realistă, romînă ori franceză, este cu atît mai originală, mai adevărată, mai interesantă şi mai prețioasă literaturii universale, cu cît poartă mai mult caracterul specific național.

Această concepție, *aplicată la literatură*, este în al doilea rînd, afirmarea tot aşa de banal de adevărată, că un scriitor lipsit de imparțialitate, minat de pasiuni şi prejudecăți, va diforma realitatea în opera sa de artă.

.....Un disprețuitor al poporului va zugrăvi în totdeauna fals pe țărani.

S'a înţeles că, adversari ai oricării falşificări a vieţii ţărăneşti, nu noi am fi aceia, care să propunem *înfrumuseţarea* în artă a vieţii şi a sufletului ţărănesc. Aceasta ar fi o caricaturizare, şi deci o ofensă, şi, dacă voiţi, ar fi un act anti-poporanist. Ţăranul trebue arătat în toată goliciunea inferiorităţii, sălbătăciei şi barbariei lui,—dacă e inferior, sălbatic şi barbar. Să nu i se cruţe nici o apucătură rea, nici un viţiu. Să fie însă zugrăvit *complect*, aşa cum zugrăvesc cei mai mari romancieri, cum zugrăveşte Tolstoi pe Ana Karenin, cu toate *contingenţele explicatoare*, cu *faptele* luminate de *cauzele* lor,—şi atunci imagina ţărănimii, fiind adevărată şi *just* luminată, cu cît va fi mai respingătoare, cu atîta va fi o *protestare* mai vie împotriva soartei, care i s'a creat şi de care este răspunzătoare istoria şi *sfetnicii* ei,—pe cît poate fi vorba de răspundere în acele lucruri în care „bietul om e sub vremi".

Insamnă toate acestea că sîntem excluzivişti, că nu recunoaştem decît un fel de literatură? **Şcoala poporanistă—care nu există?**

Colaboratorii noştri, prozatorii şi poeţii, ei *fac* parte din şcoli, fără să vrea. Unii sînt romantici, alţii realişti, alţii simbolişti,—toţi mai mult sau mai puţin poporanişti, pentrucă au sufletul rominesc şi pentrucă, atunci cînd vorbesc de ţărani, nu-şi arată caninii, rînjind de ură şi de dispreţ.

Noi, redactorii, care nu scriem nuvele şi poezii, care n'avem temperamentul aşa de puternic şi tranşant, ca să putem fi clasaţi, **noi nu sîntem de nici o şcoală.**

Băgaţi bine de samă: în ţara aceasta, **sîntem aproape singurii, pentru care toate şcolile şi curentele sînt egale.**

Sînt reviste şi îndrumători, care nu pot suferi ţărănismul. Sînt reviste şi îndrumători, care nu pot suferi simbolismul. Sînt reviste şi îndrumători, care nu pot suferi de cît un curent, o şcoală—pe a lor. Îi ştiţi.

Cutare îndrumător e „modernist" şi simbolit şi are oroare de ţărănism. Cutare îndrumător e „intelectualist" şi aristocrat, şi are oroare de ţărănism. Cutare îndrumător e ţărănist, şi are oroare de „intelectualism" şi de simbolism.

Şi tocmai aceştia ne numesc pe noi excluzivişti? Fiindcă nu sîntem nici aristocraţi ca X, nici ţărănişti, ca Y, nici simbolişti ca Z,—apoi X, Y şi Z cred că sîntem *împotriva* lor. Şi, dacă sîntem împotriva tuturora, *trebue* să avem şi noi „şcoala" noastră.

Dar ridicatu-ne-am noi vreodată împotriva unei şcoli, unui curent, cum fac ei? Dimpotrivă. Am publicat scrieri de toate şcoilile, am lăudat, am recomandat în recenzii, în cronici, în studii, în note pe marginea cărţilor, scriitori de toate felurile, romîni şi străini.

...Şi acum, reluaţi-vă cîntecul, domnilor!"

Şi ne-au ascultat. Şi-au reluat cîntecul. Primul a fost un tenor dela Capela Sixtină, d. Lovinescu. Pe urmă a venit marele maestru al S. S. R., d. Emil Gîrleanu. Acestuia,—şi ziarului său Viitorul—i-am răspuns în No. nostru precedent, asigurîndu-l din nou că „noi nu am aruncat în piaţa literară nici un curent literar".

Se pare că acest lucru a înfuriat întregul Bucureşti literar, care s'a organizat imediat, într'un adevărat cor. Un glas din multele:

„—Dar „*Poporanismul*"?

— Nu poate fi un curent literar acela *care se bazează în fond pe un exclusivism de inspiraţie. De ce oare numai viaţa ţărănească ar fi vrednică de a inspira* [pe] *un artist? De ce sufletul ţărănesc, şi* **numai** el, *ar fi acela care să mişte coardele lirei poetice?* Şi [vă rugăm admiraţi pe esteticlan:] nici odată curentele literare nu s'au format prin subiectele descrise [tratate], ci prin *modul* cum aceste subiecte au fost prezintate în forma artei.

„Romantismul" n'ar fi fost un curent şi nici n'ar fi format o şcoală literară, dacă s'ar fi mărginit a-şi alege subiectele cu preferinţă numai din lumea medievală, şi nu [şi] din cea greco-latină [sic]. Subiectele alese ca ţesătură pentru desfăşurarea fanteziei unui artist, nu-i *dă* lui ca personalitate artistică, o caracteristică deosebită, care să-l clasifice într'o „şcoală" şi un „curent".

Dacă însă, prin poporanism s'ar înţelege un brevet de-a intra [de intrare] *în literatură pentru acela care au bune intenţii sociale... şi slabe mijloace literare, atunci discuţia artistică e inutilă...*" [Aci e vorba de d-nii Agîrbiceanu, Spiridon Popescu şi Sadoveanu, căci aceştia sînt colaboratorii noştri, care iau mai des subiecte din viaţa ţărănească].

Ce zici, cetitorule? E fenomenal, nu-i aşa?

Ce-ai putea zice de un om, care ţine să vorbească cu ifos despre opera lui Eminescu, de pildă, fără a fi cetit o iotă din Eminescu? Sau care l'a cetit, dar n'a priceput o iotă? Sau, care l'a cetit şi l'a înţeles (că doar n'a scris chinezeşte), dar se face că nu 'nţelege,—şi spune, cu o ridiculă îngîmfare, că Eminescu a fost un autor de... comedii uşoare sau de romane realiste?

Ai zice, nu-i aşa? că omul ăsta sau are un creer care vibrează cu repejunea unei broaşte ţestoase, sau e un şarlatan,—ceia ce e acelaşi lucru, căci unei adevărate inteligenţe minciuna şi calomnia îi repugnă, ca lucruri în contra naturii.

Şi cine este, mă rog, acest matamor, care ne ia aşa de sus şi care binevoeşte să ne dea lecţii de estetică? Este monitorul cotidian al reclamei d-lui Eftimiu, este *Rampa* liberală, este suplimentul zilnic al *Flacărei*—este „Viitorul" *literar* (căci cel politic este un ziar serios şi cinstit), care prăznueşte aniversarea de trei luni şi jumătate a cunoscutei reviste „Versuri şi proză" dela Iaşi şi apariţia ilustrului poet Bacovia (?) în berăria „Terasei".

Şi de ce n'are tot curajul „opiniilor" sale *Viitorul*? De ce inventează interviewuri cu fruntaşi literari anonimi, cînd vrea să ne batjocurească? De ce nu lasă „Adevărului" procedeul „fruntaşilor"?

Incă un cuvînt.

Desigur cetitorul s'a lehemetisit de această discuţie, în care nu-i putem spune (cum se vede din fragmentele reproduse) decît acelaşi lucru. Îi făgăduim că nu vom continua. Vom lăsa pe „adversarii" noştri să spună tot ce le va trăsni prin cap, convinşi că publicul cetitor e şi mai inteligent şi mai de bună credinţă decît aceşti puţin simpatici „gendelettres".

P. Nicanor & Co.

RECENZII

D. Anghel. *Oglinda Fermecată.* Editura Revistei. „Flacăra".

(Oglinda fermecată. Fluturul morții. Dușmanul Florilor. Pînea noastră cea de toate zilele. Două agonii. Culegătorul de stele căzătoare. Cedrul. Floarea de aloës. Hefaistos. Morfina. Jertfa. Din tainele lumii. A patra Parcă. Spovedania unui orb. Gherghina. Vasul-Fantomă. Scrisorile. Sonata lunii).

D-lui D. Anghel nu-i place stilul domnului Brătescu-Voinești și e foarte explicabil: sînt atît de deosebiți unul de altul! Noi cetitorii care nu avem personalitatea puternică și tranșantă a artiștilor, care n'avem decît un dar, acela de a-i admira, avem și privilegiul de a-i înțelege și gusta pe fiecare în forma deosebită, în frumusețea specială a talentului său.

Domnul Brătescu-Voinești nu are nici o altă preocupare decît *a se exprima* cînd scrie și ia cuvintele cum le găsește și cum îi cad la îndămînă. Nimerește însă întotdeauna vorba simplă și puternică în care palpită viața, viața fără podoaba artei, are fraza plină toată de cuvinte expresive, metaforele-i sînt personale și leagă strîns lumea morală de cea fizică, le răsfrînge una într'alta, are notații sobre în care suggerează cu o singură trăsătură o lume de senzații, trimite impresia iute și tăios ca o săgeată în suflet și deșteaptă pe neașteptate un stol de sentimente, o înduioșare bruscă și irezistibilă. Chiar muzica frazei lui e o muzică limpede, cristalină și simplă ca o melodie veche, muzică instinctivă, mijloc de expresie și ea, ca vorbele înseși, cu un ritm nestabil, mlădiet după fondul de cugetări și de sentimente pe care-l exprimă.

Dar nu de d. Brătescu-Voinești voiam să vorbesc, voiam numai să spun că ceia ce face valoarea artistică a stilului, puterea de talent a creatorului de artă, este tocmai faptul că fiecare găsește forma care-i trebue, stilul care e în logica personalității sale, forma anume potrivită pentru exprimarea acestei personalități și de aceia un cetitor ceva mai priceput și cu oarecare gust se va delecta de o potrivă cu d. I. Brătescu-Voinești și cu d. D. Anghel, chiar dacă acești doi artiști nu se gustă și nu se apreciază unul pe altul.

Ceia ce impresionează din primele opere ale d-lui D. Anghel, minunatele și prețioasele versuri din poemul „In grădină", este preocuparea artistică a poetului, tendința de a realiza senzația și prelungirile ei sentimentale, de a face din graiu, din forma verbală, materia formelor poetice pure, de a împinzi din acest graiu o formă fluidă și atît de mlădioasă încît nu poți să-i ghicești cutele și îndoiturile pe care le face pentru a îmbrăca viziunile poetului.

In proză cași în versuri fraza d-lui

D. Anghel are un farmec, o putere de seducțiune superioară, „o formă" de o desăvîrșită artă:

„Ciudat, fantezist, proteiform e focul. Joacă deasupra mlăștinilor în vălvătăi albastre, înșălînd drumeții rătăciți; tremură aureole viorii deasupra comorilor ascunse, își prelungește viața în fosforescențe, ascunzînd-o în putregaiuri, se urcă în stea și se coboară leneș pe suprafața oceanelor, mijește tihnit aprinzînd lacrimi trandafirii în gura vetrelor, arde ascuns și înflorește în rozā uriașă deasupra craterelor vulcanilor, se furișează în zigzagurile fulgerilor albastre, știe să fie uriaș precum știe să fie și scînteє: îi place să se facă temut precum a adorat să fie și divinizat dela începutul vremurilor."

Epitetele aci sînt ca niște pete largi aruncate de un pictor, colorează dar șterg conturul precis al formelor, dau impresia de nelămurit, de infinit în spațiu și în timp, transpun senzațiile vizuale în senzații de mișcare, lărgesc impresiile și deschid perspective infinite imaginației.

Proza d-lui D. Anghel e tot atît de artistică precum i-au fost și versurile. Are viziuni colorate și vii ca pictura, relief ca sculptura, armonii și ritmuri evocatoare de sentimente și senzațiuni ca muzica. O asemenea formă, care nu numai că a împrumutat frumusețile tuturor artelor, dar a știut să transpue imaginile concrete în abstracțiuni și să tragă din acestea efecte de culoare și de viziune, să se servească ca elemente de stil de vorbele incolore, — este un instrument desăvîrșit, gata să întrupeze o operă mai largă, mai adîncă, mai măreață, mai semnificativă decît mici poeme în proză, oricît de frumoase și desăvîrșite ar fi ele.

*

M. Lungianu. *La Cruci.* Icoane dela țară.—Biblioteca Minerva. București.

Icoane din Popor.—Biblioteca pentru Toți. Leon Alcalay. București.

O serie de schițe, tablouri și povestiri ușoare dar foarte vii și frumos colorate. Domnul M. Lungianu are sentimentul just al frumuseții naturii pe care-l suggerează în descrieri sobre și scurte, cunoaște foarte bine firea țăranului, știe să-i prindă gluma, îi posedă filozofia și înțelege foarte bine nuanța credințelor și superstițiilor lui și i-a caracterizat felul de a povesti printr'o imagine fericită în bucata „La stînă":

„De întîmplarea aceasta e legată o poveste de urși, care pe nesimțite își făcu loc printre vorbe, ca un pîrîiaș de munte care aleargă repede, se'ncurcă în răgălii, sare spumegînd peste bolovani, mai face cotituri, se unește cu alte pîraie, până ajunge în albia lată a gîrlei, unde curge lin."

Țăranii domniei-sale povestesc foarte frumos și, deși nu fac toate acele cotituri și nu se 'ncurcă în răgălii, se simte totuși felul „țărănesc" de a povesti, e redată culoarea cugetării lor, accentul graiului lor și o sumedenie de vorbe populare foarte frumoase și cu mult colorit local.

Fără pretenții mari literare, bucățile din aceste două volume sînt pline de viață, foarte bine văzute și de aceia oricît de amănunțit ne descrie mișcările cu care baciul și tovarășii lui pregătesc cașul și urda la stînă, oricît de multe și mărunțele sînt florile de cîmp cu nume curioase și vietățile ce se ridică în drumul coasei, nu ne plictisim nici o clipă. In glumele și veselia poetică din „Claca de scarmanat", „La priveghiu", „La stînă" sau intrînd în amănuntele tragice în simplicitatea lor din viața lui Stanciu Nilău, impresia de măsură, justeță în ton și veracitate e aceiași, cetitorul e interesat și mulțumit și urmărește cu multă simpatie și plăcere epopea simplă a poporului dela sate, scrisă într'un graiu frumos, limpede și nesilit.

*

Ludovic Dauş. *Satana.* Biblioteca pentru toţi. Leon Alcalay. Bucureşti.

Secolul nostru este fără îndoială un secol în care „arta" a fost dusă la desăvîrşirea cea mai completă, dar este şi secolul „camelotei", a desăvîrşirii în fabricarea imitaţiei. Se imitează şi în literatură pe o scară largă „en gros" şi „en detail".—Există fals Flaubert, fals Zola, fals Barrès etc. şi unii fabricanţi de astfel de literatură „toc" au ajuns departe, la glorie şi bogăţie, prin ţările străine. La noi nu cred să-i fi produs mare lucru asemene industrie d-lui Dauş, abia de s'o fi plătit munca brută.

E drept că imitaţia d-sale n'a avut pretenţii mari. In zilele noastre de ultra-simbo-realism, literatura dumisale reproduce modele vechi, căzute în desuetudine de acum treizeci de ani şi cît e de bătrinică şi de modă veche această poză cu falbarale declamatorii, tremurături de voce, solilocuri violente, gesturi de teatru nobile şi sentimentalism dulceag. Cetitorul se opreşte minunat în faţa atitor „poncife" banale, a unui atît de fals şi exagerat romantism reînviat de sub monumentalul mausoleu clădit pe mormîntul său de ridicolul şi luarea 'n rîs a trei generaţii!

I. S.

***

Dr. Urechia, *Răspuns Domnului I. Bogdan*, broşură, 1912.

D. dr. Urechia răspunde unor învinuiri aduse de d. I. Bogdan cunoscutului Dicţionar francez-romîn şi publicate în Analele Academiei.

Răspunsul e viu şi spiritual. Din el se vede că raportorul nu se prea simte acasă în subtilităţile limbii franceze, lucru care nu poate mira, decît atunci cînd raportorul vrea să i le explice d-lui dr. Urechia. Mai de mirat e cînd d. Bogdan crede că *antiquaire* înseamnă vînzător de cărţi, ca la Bucureşti! D. dr. Urechia mai dă şi alte exemple tot aşa de curioase...

Mai interesant însă e faptul că d. Bogdan, vrînd să dea exemple de provincialisme nevrednice de a figura într'un dicţionar, alege cuvinte moldoveneşti, încetăţenite în limba literară de un Alecsandri, de un Eminescu, de un Creangă, de un Vlahuţă, etc. şi care nici nu au echivalent în Muntenia (Şi dac'ar avea? Pentruce cuvîntul muntenesc ar fi mai literar decît cel moldovenesc?). E veşnica neînţelegere a problemei limbii literare, veşnica fudulie de bucureştean cuceritor... Adică nu tocmai... D. Bogdan, care e din Ardeal, vrea să alunge şi unele cuvinte munteneşti.

Un alt defect al dicţionarului ar fi, pe lîngă provincialisme, mahalagismele. — Dar oare orice cuvînt e un „mahalagism" *numai* pentrucă-l întrebuinţează clasa mijlocie? Ş'apoi, şi dr. Urechia o arată, cum vom exprima acele cuvinte franceze, care denumesc idei şi lucrări pentru care nu avem cuvinte „nobile"? Desigur, vom răspunde noi, ele trebuesc înnobilate prin întrebuinţare, trebuesc literalizate.

La noi există o antipatie pentru vorba claselor de jos, cum nu credem să mai fie aiurea decît doar în Franţa, pe care nu socotim c'ar trebui s'o imităm şi în această privinţă,—antipatie care abia este o altă formă a antipatiei pentru înseşi acele clase. Şi probabil că această goană împotriva cuvintelor *roturière* (în contra căreia protestează şi d. dr. Urechia) se datoreşte faptului că multă vreme tonul literar a fost dat de o societate aristocratică, de Junimea, care a dispreţuit aşa de mult burghezia născîndă, „mahalaua", şi s'a simţit aşa de departe de ţărănime. — D. Maiorescu, reprezentantul autorizat al Junimii, are o aşa oroare de tot ceia ce e *popularesc* şi se fereşte aşa de mult de tot ceia ce e popular, cu toată stima sa sinceră pentru popor!... Vă închipuiţi pe d. Maiorescu şi pe elevii săi cei mai deaproape citind în scrisul lor proverbe populare, colorîndu-şi stilul cu zicale şi metafore populare?

Această oroare de „vulgaritate" este cu atît mai mare, cu cît scriitorul este, mai din elita socială, fie prin naştere, fie prin adeziune şi mimetism.—Un recenzent scria mai dăunăzi că dacă „Moş Gheorghe" al d-lui Sp. Popescu e o urmare la „Contribuţiile" sale, atunci îl aplaudă, dar dacă e nuvelă, aşa dar destinată celor subţiri, atunci „limbajul e repulsiv de vulgar"—şi limbajul acesta e curat ţărănesc, pentrucă în toată bucata vorbeşte Moş Gheorghe.—Creangă (marele, incomparabilul Creangă!) are multe expresii şi mai „vulgare", ca de pildă (să mă ierte rafinaţii) „face sînge'n baligă", şi dacă Creangă nu e terfelit, e că nu e cetit de suprafini—ş'apoi se şi tem să-l atace, că-l consacrat. Şi dacă Creangă plăcea Junimii, aceasta se datoreşte faptului că acolo erau oameni inteligenţi, care nu se subţiaseră încă aşa de tare şi care nu aveau oroare de popor. Bine înţeles că, după cum am spus, nu se scoborau până la a împrumuta din graiul poporului ornamente pentru propria lor limbă, căci boerii, cînd nu-s suprafini, privesc cu plăcere la horă... dar nu se prind în ea, decît la cine ştie ce mare praznic, şi atunci cu sentimentul c'au ajuns în mintea copiilor.

Dar acum se ridică o generaţie de o suprarafinare îngrijitoare. Pe noi, cînd ne-apucă ceva, apoi nu ne'ncurcăm. Ce-ar zice aceşti oameni, cînd ar ceti pe Aristofan, sau cînd ar afla că acelei „lune", pe care o admira Armand Silvestre şi care nu era luna romanticilor (perifraza e a lui J. Lemaître) Tolstoi îi spune pe nume, cu un cuvînt aşa de... peiorativ, încît limba romînească nu are un echivalent. Şi desigur, cînd scrie asemenea cuvînt, Tolstoi nu se va feri de altele mai inocente, dar aceasta nu-l va împiedeca să fie cel mai mare poet epic al vremii noastre. „Vulgaritatea" asta e un defect, nu'ncape îndoială, dar e o faţă a acelei inconştiente şi nepăsătoare forţe de creaţiune. Shakespeare nu e „curăţit" şi el pentru scenă?

Dar am ajuns prea departe. De vină e broşurica d-lui dr. Urechia, care e aşa de suggestivă.

C. V.

***

Henric Stahl. „*Dela manevre*", schiţe vesele. (Tip. „Neamul Rom." 1.50.)

E un volum de schiţe, —nu toate vesele,— scrise întrun stil simplu, volubil şi colorat adesecori, dar pe alocurea cam greoiu.

„Covrig" şi „Iepuraşul" cuprind descrieri şi scene mărunte din manevrele noastre în Dobrogea.

Urmează cinci schiţe umoristice, prea lungite („Budapesta-Arad") cu un umor care ese uneori cam forţat din situaţii prea exagerate. Cea mai izbutită ni se pare „Deşteptătorul meu", în care autorul, după o introducere prea lungă, zugrăveşte cu talent curiosul aspect matinal al Capitalei şi-şi bate joc de toate orologiile principalelor instituţii din Bucureşti.

Mai departe, din „Nedumeriri, cugetări extraprofunde", reproducem cîteva,—caracteristice: „O fi mai bine la Mărcuţa sau la Morgă?" (!) „Cînd a dat D-zeu potopul, peştii s'o fi înnecat?"... „Nimic nu se striveşte mai uşor ca o insectă" (totuşi, într'o schiţă, d. Stahl dovedeşte contrariul) etc.

Sînt şi cîteva pagini de impresii („Rîşnovul")—cele mai frumoase din tot volumul. Îndemnăm pe autor să stăruiască în această direcţie.

R. F.

***

Sextil Puşcariu. *Contribuţii la Gramatica istorică a limbii romîne. Memoriul I. Contribuţii la studiul derivaţiunii. A. Bibliografie. B. Sufixul*

-acĭă. *C. Sufixele -ae și -ăĭă. D. Sufixul -an.* București, Academia Romînă, 1911, 1 broș. in 4° de 22 pag., prețul 30 b.

Se cunosc bine imprejurările in care D. Sextil Pușcariu a început la Dicționarul Academiei.

D. Philippide își luase angajamentul de a redacta dicționarul in cincĭ anĭ. Dar după o muncă incordată de opt anĭ de zile (12—14 ore de lucru pe zi, fără Duminică, fără sărbătoare, fără vacanțe,—4 colaboratorĭ devotațĭ), D. Philippide nu putuse redacta decît abia un sfert din dicționar—și doar D-sa nu se incurcase cu tipărire de fascicole și renunțase aproape cu totul de a mai publica și alte lucrărĭ.

Continuînd în aceleașĭ condițiĭ, pentru a termina dicționarul D. Philippide ar maĭ fi avut deci nevoe de încă treĭ orĭ opt anĭ.

Despre acest lucru D. Philippide înștiințase pe Academie în toamna luĭ 1904.

Academicieniĭ, care în tinerețǎ își puseseră speranțe in Hasdeŭ, eraŭ acuma bătrinĭ. Să maĭ trăiască eĭ incă atițĭa anĭ să vadă capătul dicționaruluĭ!

O spaĭmă grozavă a cuprins atuncĭ pe senectutea *Academieĭ*.

D. Philippide a fost rugat să avizeze la mijloacele prin care s-ar putea accelera lucrarea, și D. Philippide a propus ceia ce era la mintea omuluĭ: sporirea numărului de lucrătorĭ.

Dar oamenii care nu lucrase niciodată în domeniul filologieĭ, oamenii a căror întreagă activitate intelectuală se reducea la cîteva broșurele și discursurĭ ocazionale, oamenii care-șĭ îngrijesc cu religiozitate sănătatea și-șĭ umplu viața cu ceremoniĭ și escursiunĭ, oamenii în sfîrșit care pot străbate Simplonul în tren, dar care niciodată nu ș-ar putea închipui cîtă vreme, cîtă muncă și cîte viețĭ a costat perforarea luĭ, oamenĭĭ aceștia aŭ crezut că accelerarea lucrărĭĭ s-ar putea face nu atît prin sporirea numărului de lucrători, cît maĭ ales prin suprimarea neologismelor din dicționar și reducerea numărului de citațiĭ.

Dar D. Philippide a refuzat net de a-șĭ estropia lucrarea. De aicĭ ruptura (Maĭŭ 1905).

Tocmaĭ în acest timp o stea noŭă apăruse la orizontul filologieĭ romîne. Era D. Sextil Pușcariu, un Ardelean care studiase la Viena și Leipzig și publicase și o ediție a doŭa a dicționaruluĭ elementelor latine al luĭ Cihac, ediție premiată de Academie ca lucrare de mare originalitate și pătrundere.

La rîndul săŭ D. Pușcariu umbla ahtiat să capete ceva la dicționarul Academieĭ și în acest sens se și milogise de D. Philippide printr-o scrisoare, pe care acuma o cunoaștem cu toțiĭ.

D. Pușcariu a primit deci toate condițiile Academieĭ și la 1 Ianuar 1906 a început să lucreze dicționarul cu fișele D-luĭ Philippide.

Lucrarea, după cum era de așteptat, s-a înnămolit. După șese anĭ de muncă D. Pușcariu s-a convins și D-sa că *nu* suprimarea neologismelor și reducerea numărului de citațiĭ este cauza încetineliĭ lucrărĭĭ (Și nu maĭ vorbesc că D. Pușcariu are un număr maĭ mare de colaboratorĭ decît avusese D. Philippide!).

Văzîndu-se în neputință de a se ținea de angajamentele luate față de Academie, D. Pușcariu vrea să facă pe Academie să creadă că D-sa și colaboratoriĭ săĭ sînt cel puțin filologĭ superiorĭ predecesorilor.

În prefața broșuriĭ, al căreĭ titlu l-am dat maĭ sus (despre cuprinsul filologic vom vorbi cu altă ocazie) D. Pușcariu înjură (iar!) pe D. Philippide și laudă pe colaboratorul săŭ Capidan,—„tratează cu pricepere și competență sufixele nominale aromînești."

Dar într-o recenzie de zece paginĭ publicată în Revue de Dialectologie Romane din 20 Ianuar 1911 (II, 410, 420) eŭ am *probat* că lucrarea D-luĭ Capidan, astfel lăudată de D. Pușcariu, nu numaĭ că cuprinde erorĭ grosolane, dar este lipsită de însășĭ temelia oricăreĭ lucrărĭ, — materialul disponibil. Lucrarea D-luĭ Capidan este așa de superficială, încît, acum în urmă, controlînd-o din noŭ, aș maĭ putea adăuga observațiĭ, care ar ocupa cel puțin alte șeisprezece paginĭ de tipar.

Dar ce-are a face adevărul cu D. Pușcariu și cu Academia!

Înjură și laudă cum poftești, D-le Pușcariu! Aĭ dreptate: țara romînească este țara tuturor îndrăznelilor!

G. P.

***

Const. Calmuschi. *Relațiunile politice ale Țărilor Romîne cu Rusia.* 296 pag. Galați, 1911. Leĭ 3.50.

Aveam în romînește o monografie despre relațiunile noastre cu Polonia, alta despre cele cu Ungaria și era necesar să apară și una despre relațiile noastre cu Rusia; era necesar să avem o asemenea lucrare dela cineva care nu-i numaĭ diletant în ale istorieĭ și care fără să se laude că va fi imparțial, să fie în adevăr. Material pentru asemenea operă, în cît privește epoca maĭ noŭă, dela Petru cel Mare încoace, se găsește în abundență, de altfel aceasta-i și maĭ interesantă pentru noĭ. Trebuia numaĭ adunat conștiincios, fără omisiunĭ, criticat și sistematizat bine; atuncĭ s'ar fi ajuns la o concluzie care să se impue cetitorilor de orice fel și istoriciĭ ar fi avut un izvor în care să se 'ncreadă și să găsească ceva maĭ mult decît locurile comune din tratatele de istorie minus părțile defavorabile Rusieĭ și cîteva documente favorabile temeĭ autoruluĭ, în plus. Partea dela început a lucrărĭĭ d-luĭ Calmuschi, „Primele relațiunĭ ale Domnilor romînĭ cu Rusia", e cu desăvîrșire insuficientă, căcĭ aicĭ trebuiau cercetărĭ originale, maĭ anevoioase și maĭ puțin proprii pentru o anumită concluzie. Nu se vede nicĭ ce era Rusia pe vremea aceia, și acesta-i lucrul cel dintîiu care trebuia știut. Partea care urmează dela Petru cel Mare încoace e o întreagă declarație de dragoste Rusieĭ; autorul merită cel puțin o decorație rusască, dar pe cetitorĭ cred că-i furnică 'n degete cînd țin o așa carte în mînă. Autorul anunță că e fără prejudecățĭ. Așa trebuia să fie în adevăr. Există puțin prejudițiu în istoriile noastre cînd e vorba de relațiunile cu Rusia; prea sînt văzute toate 'n răŭ; datorim ceva și acțiuniĭ rusești contra Turcieĭ, nu toate întreprinderile Rusieĭ aŭ avut scopul ascuns de a ne cotropi; asta o arată autorul, dar adevărul e că nu s'aŭ mișcat Rușiĭ de mila noastră numaĭ, ci din interes de a slăbi Turcia. Autorul vede sistematic în Austria o putere vrăjmașă neamuluĭ romînesc, perfidă, intrigantă, invidioasă și lacomă de a ne 'nghiți sub pretexte false. E în cea maĭ mare parte adevărat, deșĭ procedarea sistematică a d-luĭ Calmuschi, în acest sens, apare ca o prejudecată. La Rusia autorul vede, din contra, o acțiune providențială; nimic din ce-ar fi putut umbri acțiunea Rusieĭ nu există în carte; nicĭ un cuvînt despre abuzurile din timpul ocupațiunilor rusești! nicĭ un cuvînt despre izolarea Basarabieĭ; orĭ cînd lucrul ar fi prea deochiat ca să-l lase deoparte, atuncĭ d. Calmuschi găsește o scuză pentru Rusia, o face naivă, victima altora! Münich era un german ca mulțĭ alțiĭ de care se înconjura împărăteasa Ana; nu cunoștea sentimentele rusești; era numaĭ ostaș, un bun ostaș în solda Rusieĭ și se bizuia pe principiul „À la guerre comme à la guerre".—Sărmana Caterina a II-a. Ea a intervenit în Polonia de mila nenorociților ortodoxĭ; decĭ să i se atribue intențiĭ rele! vinovațĭ eraŭ confederațiĭ dela Bar, cei cu ideĭ strîmte, medievale! Vinovat era Frideric II, care a pus-o la cale să ia o bucată de Polonie, și ce a luat, o nimica toată: Frideric a luat un terito-

riu cu 900.000 loc. Caterina anul cu 1.500.000, iar Maria Terezia, cu lacrămi în ochi, a fost nevoită să ia 2.500.000 loc.! De ce a 'nceput Caterina războiul cu Turcii? Mare lucru dac'au urmărit Rușii în Basarabia niște haidamaci ruși? Turcii sint vinovați; ei au stirnit războiul. Corespondența boerilor cu generalii Galitzin și Rumianzof arată bucuria bolnavului de moarte care întrezărește mintuirea. Caterina a fost o mare și nobilă împărătească, mare prietenă și susținătoare a Țărilor Romîne; a vrut numai să facă aceste țări neatirnate și unite sub un prinț străin; putea să le ia, dar n'a vroit și, prin pacea dela Cuciuc-Cainargi, n'a cîștigat nimic. Nici prin pacea dela Iași n'a cîștigat nimic; și ce de binefaceri au curs pentru noi și din războiul de atunci! Ei, dar cum o dregi cu ocupația dela 1806—1812? Războiu lung, peripeții numeroase, dar „expunerea lor nu intră în cadrul acestui studiu". Alexandru I ne-a luat Basarabia! A fost o victimă! Napoleon I e autorul moral, el l-a 'nvățat! Despre vre-o trădare grecească, despre vre-o intenție de a lua toate țările, dl. Calmuschi, care face istorie între acte, nu știe. Și apoi ce Basarabie ne-au luat Rușii? Dela Bender și Chișinău în jos era raia turcească de mult; Hotinul asemenea; ce mai ținea de Moldova? Soroca, Orheiul, nimica toată; deci ce atita caz?! Cei interesați au denaturat evenimentele, determinind un curent care nu corespunde nici istoriei trecutului, nici necesităților momentului, nici aspirațiunilor viitorului. Și așa mai departe. Un articol nou în Regulamentul Organic era inofensiv, căci era scris în Regulament ce se mai poate modifica; niște fleacuri.

Unii funcționari sau consuli ruși au îndrăznit prea mult; dar se'ntimplă. Chestia iritantă a lui Trandafiloff? A fost prezentată sub o lumină falșă; el era Rus, dar Rusia nu s'a amestecat. Revoluția dela 1848? O copilărie pe care Rusia a iertat-o. Luarea Basarabiei de sud la 1878? Rusia a „căzut în cursa" lui Bismark! Și noi am fost vinovați, că n'am cunoscut acest lucru.

Pân' acuma, zice d. Calmuschi în concluzie, dac' ar fi scris cineva în acest sens (ca d. Calmuschi), s'ar fi chemat trădător, acuma nu se mai cheamă, fiindcă lumea s'a deșteptat și d. Calmuschi a spus adevărul fără părtenire, așa cum rezultă din documentele pe care le citează! Noi nu-i facem nici o acuzare și nu mai zicem nimic, decît că d. comandant al corpului III de armată să aibă grijă să fortifice terenul pe care stă d. Calmuschi, căci e punct slab în defensiva noastră contra Rușilor.

Teodor T. Burada. *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir.* București 1911. Extras din An. Acad. Rom. Preț 5 lei. (Broșura conține note muzicale).

Știe multă lume că domnul Moldovei, *D. Cantemir*, a fost un mare învățat și scriitor. D. Burada arată că D. Cantemir a fost și în muzică foarte priceput. Înainte de a fi Domn a stat la Constantinopole și a studiat muzica orientală 15 ani, dind și lecții de muzică unor personaje de samă. Dar Turcii n'aveau note; D. Cantemir a inventat pentru muzica lor note, scoase din alfabetul turcesc. Semnele acestea însă nu s'au popularizat. Cantemir a scris și un *tratat de muzică în limba turcească* și a compus *cîntece* pentru instrumente și pentru voce, cunoscute până azi sub nume de *ariile lui Cantemir*. Domnul laudă ritmul (măsura) și proporțiunea cuvintelor la muzica turcească și zice că în privința aceasta e superioară celei europene, dar e grea de înțeles din pricina multelor particele de sunete. Cartea e interesantă pentru acei care se ocupă cu istoria muzicii, sau cu muzica orientală.

V. D.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare. No. 1 și 2. O frumoasă poezie de Carmen Sylva („Generației de azi"). *Prior*, semnează o schiță (Ispita) care e mai mult o colecție de arhaisme și cuvinte neaoșe. Numai pe o jumătate de pagină găsim: *vajnic, cosorul, năglabie, văcăliile cerului, melița, lamura, colilie, alimănise* (verb), *pîrloagă, răstav, cișit, preotca*. Apoi expresii nepotrivite, ca: „ochii lui se propteau, pe nevrute, în oglinda unui dulap", „moale ca maldărul în pîrg", „țîșnea de-odată o amintire, un parmac ce-i priponea melița", „seară sorcovită de viscol", „omătul opăcit de vîrtejuri" etc. Și toate astea pe mai puțin de două pagini.

D-nii *I. Pillat* și *Atreu*, tipăresc bucăți de versuri corecte, dar care, cu tot titlul lor pompos *(Pictor ignotus, Carmen festivum, Rugă budistă)* nu spun nimic deosebit și nou. Totuși o bucată semnată *Atreu* („Vei fi a mea, ori nu vei fi"...) deși are asonanțe și rime prea eftine,—cuprinde simțire și avînt.

In „O curcă romanțioasă" d. Duiliu Zamfirescu încearcă un gen care nu-l prinde. Auto-biografia și psichologia curcii, au haz, în acest gen, pe două-trei pagini, cel mult. Dar cînd o întinzi pe douăsprezece pagini, (curca vorbește ca „o persoană") convenția cu cetitorul slăbește, cade, și psichologia omenească pe care i-o atribui curcii nu mai are nici un haz.

Luceafărul. Provocați de un articol din „Luceafărul" al d-lui Sextil Pușcariu, am scris în No. trecut al revistei noastre următoarele rînduri:

„Vorbind de socialiștii, care au trecut în partidul liberal, onorabilul domn Sextil Pușcariu... nu simte nici un prisos de afluență în vasele capilare ale obrajilor săi, cînd scrie aceste cuvinte: „ei au părăsit steagul pentru favorurile personale ce li le oferea un partid politic".—La revista noastră sînt mai mulți din acești „ei". Doi, d-nii Stere și dr. Cantacuzino, o conduc chiar. Până cînd acest domn nu va *dovedi* adevărul afirmației sale, și aceasta chiar în revista „Luceafărul", va rămînea un calomniator ordinar".

D. Sextil Pușcariu a tăcut, deși de atunci au apărut mai multe numere din „Luceafărul"... Concluzia noastră, cu care isprăvim notița reprodusă mai sus, nu mai poate avea forma ipotetică. D. Pușcariu s'a clasat definitiv.—A tăcut și „Luceafărul". In privința înțelesului, afirmativ sau negativ, al tăcerii, se știe că e discuție. Sînt mai multe teorii... Nu știm nici noi cum s'o interpretăm în cazul acesta concret.

Flacăra. Flacăra ține să spună neadevăruri cetitorilor ei cînd afirmă că noi ne-am „supărat" pentrucă ei nu i-ar fi plăcut *o* strofă dintr-*o* poezie a d-lui Arghezi, publicată în V. R.

Atunci să servim noi, pe cetitorii

Flacării. Nu era vorba numai de o strofă. Ar fi putut să fie vorba și de o poezie întreagă, și noi nu ne-am fi supărat. Ne-am „supărat" pentrucă revista d-lui Banu a spus că d. Arghezi este o nulitate - trecută, prezentă și viitoare - și asta tocmai cînd d. Arghezi debuta la noi. Și încă după ce acel Arghezi fusese afișat ca colaborator de frunte al d-lui Banu!

Flacăra mai mistifică pe cetitorii ei și cînd afirmă că noi am fi rupt legăturile literare cu d. Cocea, din cauză că acest talentat publicist scrie la Facla. Ne luăm tot noi sarcina să dăm și în această privință informații exacte cetitorilor Flacărei (măcar celor puțin care ne cetesc și pe noi—căci V. R. nu e o gazetă populară de tiraj).

Cauzele pentru care d. Cocea nu mai colaborează la V. R. sînt cu totul străine de publicistică. Toată lumea știe că d. Cocea, a fost multă vreme și cronicar teatral la Viața Romînească și director al Faclei.

Cît despre învinuirea de „promiscuitate" venită tocmai din partea Flacărei, ea nu ne face decît să zîmbim...

Dar însfîrșit această... „polemică" tot a avut un rezultat. Ultimul buletin al Flacărei declară că d. Arghezi, nu este o nulitate. Așa dar acest scriitor, astă toamnă era mare talent, astă iarnă era o nulitate, iar acum, la primele raze calde ale primăverii, începe să aibă din nou talent,—pentru Flacăra.

Incă un cuvînt. Cînd Flacăra se coboară la aluzii biografice de trampa acelora ca „ gustul exotic al criticului dela Iași" etc., trecînd în mod firesc dela tonul lingușirii extreme, la acela al injuriei nedemne, nu mai încape nici o îndoială că, epuizîndu-și toate celelalte mijloace, Flacăra face apel la acel urît instinct zoologic care e ura de rasă,—numai ca să aibă desfacere pînă și în cele mai de jos pături ale plebei intelectuale.

Nu găsiți, domnule Banu?

Țara Nouă. No. 5 (Februarie).

D. *Mihail Dragomirescu* scrie cu căldură și ironie cel mai bun articol al d-sale *(Jubileul lui Caragiale)* în care, afară de unele exagerări, spune multe adevăruri usturătoare.

S. S. R. ar trebui să-l cetească într'o ședință intimă și să delibereze.

Reproducem: „Caragiale, cel puțin în starea de astăzi, este, față de literații tineri, ceia ce Ceahlăul este pe lîngă movilele —ce se țesese din an în an și vor deveni una cu cîmpia – ale Bărăganului". Și mai departe: „Caragiale este clasicul înnaintea perioadei clasice a literaturii române, ce va să vie; este îndrumătorul scriiturii noastre — umflate, prolixe, întortochiate, nărăvite de nărăvurile străinilor sau de presumția neștiinței cu talent, dar fără geniu,— pe calea *artei adevărate* care e *simplă, concisă, limpede*, de-asupra modelor de-o zi, de-asupra pretențiunii de totdeauna". In ultimele cuvinte mai ales, e un adevăr tot așa de limpede și de simplu, pe care însă nu oricine e 'n stare să-l priceapă...

D. Dragomirescu, în acelaș articol, se ridică și d-sa împotriva reclamagismului și tămbălăului din literatura noastră actuală.

Dar d-sa să nu uite că, mai întîi, nu *toți* tinerii literați sînt la fel și apoi că de această stare de lucruri e vinovat, în parte, chiar d-sa. La „Convorbiri critice" s'a inaugurat sistemul de a se lăuda pe ultimile pagini, producțiile publicate în corpul aceleași reviste. Nu s'a făcut decît un pas înainte: dela revista care se laudă singură, am evoluat la scriitorul care se laudă singur...

D. Lovinescu, de pildă, a crescut mare la „Convorbiri critice". D-sa e o invenție a d-lui Dragomirescu.

La revue roumaine. No. 1 și 2.

E o revistă bi-lunară, care are apare în București, în limba franceză.

O denunțăm d-lui Ministru Externe: ne face de rîs în străinătate.

Vorbind de „Viața nouă" și de d. *Ovid Densusianu*, spune: „Ses collaborateurs sont aujourd'hui les plus remarquables écrivains du pays". Aș vrea să înșir aici, pentru cetitori, pe colaboratorii d-lui Densușianu. Dar, pe cuvîntul meu că nu le știu nici măcar numele. Mai departe: „Alexandre Th. Stamatiad est aujourd'hui un des nos meilleurs écrivains" și „cet écrivain distingué mérite l'hommage de ceux qui peuvent goûter l'art... incompris par *les multitudes abjectes et ignorantes*"! Despre d. Minulescu: „Le poète est clair; ses idées sont exprimées d'une manière limpide"...

Despre d. Davidescu: „une personnalité indépendante, qui ne peut *pas* fléchir le genou devant X ou Y" „*Davidesco appartient à Davidesco*"....„Malheureusement, Davidesco écrit en roumain"!

Toate aceste decrete sunt semnate: *Caton*... Cetitorul credem c-a înțeles.

La nouvelle Revue (Februar, 1912).

Ca un remediu ușor și eficace *în contra depopulării* Franței, Jacques Dauguy propune **colonizarea interioară**. Plecînd dela datele recensemîntului primului semestru din 1911, autorul constată că mortalitatea crește, natalitatea scade, iar numărul căsătoriilor se împuținează,—ceia ce însamnă că Franța e menită să dispară ori să fie aservită vecinilor. Ce e de făcut contra acestei stări de lucruri? Mijloacele naturale pentru creșterea populației sînt în genere: să se dea viață și să se combată moartea. In vederea acestora se caută să se facă ceva în Franța, dar rezultatul positiv nu se vede. De aceia autorul propune un al treilea mijloc; să se atragă în Franța emigranții poloni, germani, slavi, italieni, etc., care acum se îndreptă către țărmurile îndepărtate ale Americei. Pentru aceasta ar fi de ajuns să se facă o propagandă întinsă, arătîndu-se emigranților că în Franța găsesc o viața mai îndămînatică decît peste ocean. In adevăr, prin faptul că țăranul francez se mulțumește să aibă un singur copil pe care-l crește la oraș, unde de obiceiu și rămîne, mîna de lucru devine tot mai rară, pămîntul Franței e cultivat de lucrători temporari străini, iar din cei un milion de "oameni care emigrează anual din Europa, o mare parte ar putea să se așeze în condiții foarte avantajoase pe pămîntul bogatei și mănoasei Franțe. Pentru Franța, Slavii în nord, Italienii în sud ar deveni un element care s'ar asimila curînd și ar da vigoare, brațe de muncă și natalitate bogată regiunilor pe care le-ar coloniza. Astfel prin colonizarea aceasta interioară s'ar putea lupta cu succes în contra procesului de depopulare care e în continuă creștere și amenință însăși existența națiunii.

Les documents du Progrès. (Februar, 1912).

Asupra Chinei de astăzi găsim interesante considerații într'un articol datorit lui Frédéric Stackelberg. Autorul stabilește oarecare analogii între istoria Chinei și istoria popoarelor Europei: Astfel în evul mediu al nostru, China, ca și imperiul roman, apare fragmentată în mai multe state, e frămîntată de războaie și revoluții și se unește apoi sub o stăpînire unică. In ceia ce privește viața socială, femeia la Chinezi e, ca și la Romani, servitoare bărbatului, pe cînd copiii nu au decît dreptul de a se supune orbește tatălui. In sfîrșit, paralel cu progresele ideilor egalitare în Europa, se observă și în China apariția ideilor democratice, republicane, socialiste. Răspîndirei acestor idei se datorește faptul că revendicațiunile republicanilor care au făcut revolu-

ția actuală din China trec peste cadrele organizației sociale burgheze. Autorul crede că revoluția din China are o însemnătate mare pentru omenire, întru cît ea va avea urmări considerabile și în afară de limitele marelui imperiu transformat în republică; astfel, între altele, industrializarea Chinei va contribui la stingerea antagonismului dintre albi și galbeni, antagonism datorit acuma concurenții mari pe care mîna de lucru chineză o face muncitorilor de rasa albă în chiar țările lor; lucrătorii chinezi vor găsi de lucru în industriile țării lor și astfel republica Chinei pare chemată să facă o apropiere între orient și occident, între lumea galbână și cea albă.

Revue de métaphysique et de morale. Decembrie.

H. Bergson publică „Intuiția filozofică" importanta conferință pe care a ținut-o la congresul de filozofie din Bolonia. După o anumită concepție a filozofiei orice sforțare a filozofului tinde să îmbrățișeze într'o mare sinteză rezultatele științelor particulare. Desigur filozoful a fost multă vreme omul care posedă știința universală și azi chiar, cînd multiplicitatea științelor particulare, diversitatea și complexitatea metodelor, masa enormă a faptelor culese fac imposibilă acumularea tuturor cunoștințelor omenești în același spirit, filozoful rămîne omul științei universale, în acest senz că, dacă nu poate ști totul, trebue să caute a învăța totul. Dar oare sarcina sa e să utilizeze știința făcută, să o ducă la grade tot mai înnalte de generalitate și să se îndrepte din condensare în condensare spre unificarea ei? Această concepție propusă în numele științei e injurioasă pentru omul de știință căci ea presupune strania pretenție că profesiunea de filozof conferă celui care o exercită puterea de a merge mai departe decît știința în aceiași direcțiune cu ea. Unii savanți sînt desigur mai înclinați decît alții către generalizarea rezultatelor sau către critica metodelor, dar filozofia lor e încă știință și cel care o face e încă un savant. Filozofia înțăleasă astfel nu e o sinteză a științelor pozitive care pretinde să se ridice prin singura virtute a spiritului filozofic mai sus decît știința în generalizarea acelorași fapte. Mai injurioasă e însă această concepție pentru filozofie. Omul de știință se oprește la un punct anumit pe calea generalizării și a sintezei și acolo se oprește și ceia ce experiența și raționamentul ne permit să avansăm. Mergînd mai departe în aceiași direcție nu intrăm în domeniul arbitrarului sau al ipoteticului? A face din filozofie un ansamblu de generalități care depășește generalizarea științifică, este a voi ca filozofia să se mulțumească cu plauzibilul și cu probabilitatea. Desigur nu totul e verificat și verificabil în ceia ce aduce filozofia. E în esența metodei sale de a impune, în anumite momente asupra unor puncte, acceptarea riscului. Dar filozoful nu acceptă aceste riscuri decît fiindcă sînt unele lucruri de care e sigur în chip neîndoios, și el reușește să ne facă siguri în măsura în care știe să ne comunice intuiția personală care-i alimentează forța. Adevărul e că filozofia nu e o sinteză a științelor particulare și că dacă ea întîlnește ades terenul științei, dacă îmbrățișează cîteodată într'o viziune mai simplă obiectele de care se ocupă știința, nu o face intensificînd știința sau ridicînd rezultatele ei la cel mai înnalt grad de generalitate. Nu ar fi loc pentru două chipuri de a cunoaște, filozofie și știință, dacă experiența nu ni s'ar prezenta sub două aspecte diferite: pe deoparte sub forma unor fapte care se juxtapun altora, care se repetă, se măsoară, se desfășoară în sfîrșit în senzul multi-

plicității distincte și al spațialității,—pe de altă parte sub forma unei penetrațiuni reciproce care e pură durată, refractară legii și măsurii. In ambele cazuri experiența însamnă conștiință, dar în primul conștiința se desfășoară în afară și se exteriorizează în raport cu ea însăși în măsura în care ea zărește lucruri exterioare unele altora, în al doilea, ea reintră în ea însăși, se recunoaște și se aprofundează.

Sondînd astfel propria ei adîncime, ea pătrunde mai departe în interiorul materiei, a vieții și a realității. „Căci materia și viața care umplu lumea se găsesc în noi, forțele care lucrează în toate lucrurile le simțim în noi, aici e esența intimă aceia ce este și aceia ce se face. Să ne scoborîm în propriul nostru interior, cu cît mai adînc va fi punctul pe care l-am atins, cu atît mai puternică va fi presiunea care ne va aduce la suprafață. Intuiția filozofică este acest contact, filozofia este acest elan".

Revue hebdomadaire, Ianuar. *Hubert Lagardelle* scrie un interesant articol asupra vieții și operii lui **Paul Lafargue.** Cunoscutul scriitor socialist s'a născut la 1941 din părinți francezi la Santiago de Cuba. Venit de timpuriu în Franța a studiat medicina până la 1865 cînd, în urma participării lui la faimosul congres internațional al studenților la Liegè, a fost exclus din Universitate. Această aventură a avut o influență decisivă asupra vieții sale. A plecat la Londra unde ș'a continuat studiile. Printre refugiații politici a cunoscut pe Marx cu a cărui fiică trebuia mai tîrziu să se căsătorească. El însuși a povestit cu emoție cum a pătruns în intimitatea celebrului cugetător socialist și cum în calitatea lui de prudhonian ostil la la început ideilor marxiste a fost cucerit încetul cu încetul de dialectica maestrului și de farmecul vieții lui de familie. Căderea imperiului l'a adus în Paris; înrolat de comună a fost nevoit să fugă în Spania ca să scape de represiunea armatei din Versailles. Guvernul lui Castelar a refuzat să-l predea Franței. A luat parte la mișcarea muncitorească spaniolă și la 1872 a fost delegat la congresul Internaționalei în Haga. In anii de încezire a mișcării revoluționare a dus la Londra o viață grea. Ideile socialiste se deșteaptă însă în Franța; la congresul din Marsilia se creiază partidul muncitorilor socialiști și la 1880 la LondraPaul Lafargue elaborează cu Jules Guesde și Karl Marx programul său teoretic și practic. De acum începe între el și Guesde o frăție de arme pe care numai moartea a întrerupt-o. Jules Guesde și Karl Marx va fi agitatorul politic, Lafargue pamfletarul și filozoful mișcării. Opera lui Marx nefiind cunoscută societăților franceze, Lafargue caută s'o redea în părțile ei caracteristice și încearcă să aplice metoda marxistă în articole de vulgarizare. In ziarul Egalité fondat de Guesde în 1880 publică atunci celebrul pamflet „Droit à la paresse." Revenit în Franța după amnistie a luat parte la toate luptele intestine ale socialiștilor totdeauna în cadrele fracțiunei guesdiste. Amestecat în mișcările muncitorești e închis de mai multe ori. La 1891 e ales deputat de Lille. In cameră nu s'a distins căci îi lipsea talentul oratoric. La 1893 a căzut în alegeri. Deatunci a dus viața unui propagandist socialist. Cu toată fracțiunea guesdistă a refuzat sa participe la mișcarea revizionistă și a denunțat cu pasiune „acțiunea confuzionistă" a lui Jaurès. In ultimii ani se ocupa mai mult cu reorganizarea internă a partidului. Violent și nedrept adesea, intransigent în păreri, raționamentele lui erău vehemente și simple, cu o tendință pronunțată spre sarcazm și paradox. Sti-

lul scriitorului era fluid, clar, inrudit cu al maeştrilor săi adevăraţi, filozofii şi enciclopediştii secolului al XVIII. Trecea drept savant şi în adevăr ştia multe lucruri, dar erudiţia lui e de multe ori contestabilă. In opera lui a căutat să substituie în mod cu totul liber un materialism metafizic materializmului istoric al lui Marx. El n'a inţăles că materializmul acestuia nu era o concepţie a lumei, că el era o metodă care caută să explice raporturile politice şi cele de drept prin cele economice şi nu un sistem care trebue să supuie unui canon rigid toate manifestările vieţii intelectuale şi morale. Prin firea lui, Lafargue, era un adept al teoriei pasiunelor şi al omului naturei, teorie care trecind dela Rousseau la Helvetius, a dat oamenilor dinaintea revoluţiei gustul eglogelor, idilelor şi al sălbaticilor. Povestirile de călătorie în ţările depărtate care entuziasmau pe contemporanii lui Lamettrie şi d'Holbach, au inspirat şi cugetarea lui Lafargue. El opune ades corupţiei societăţii capitaliste, simplicitatea sănătoasă a societăţii primitive pe care o presupune caşi Fourrier îmbogăţită de toate achiziţiile ştiinţei moderne. In opera sa tipică „Droit à la paresse", spune că nebunia stranie a lumii moderne e dragostea şi pasiunea muncii. In termeni lirici el face apel la energia maselor ca să alcătuiască o lege de aramă care să oprească pe om de a munci mai mult de trei ore pe zi. Socialistul lui Lafargue e un socializm al consumaţiei, nu al producţiei. Felul morţii lui, ne-a desvălit încă mai mult intr'insul un mistic şi poate ultimul idealist al materializmului. Socializmul contemporan nu va cuceri însă sufletele decit rămînind o filozofie a efortului, un cintec de entuziasm al muncii. Epicurianul Paul Lafargue nu va fi printre conducătorii săi.

Scientia (1912). Cunoscutul preistoric *Hoernes* discută în **Origina şi formele cele mai vechi de îmbrăcăminte**, cauzele care au făcut pe om să se îmbrace. In aparenţă chestia aceasta e una din cele mai simple; totuşi se pun o mulţime de întrebări, la care nu se pot da răspunsuri satisfăcătoare, căci nu ştim aproape nimic în tot ce priveşte începuturile vieţii omeneşti. Astfel pentru ce şi-a pierdut omul blana-i *primitivă* şi cind? Inainte sau după descoperirea focului? Şi de ce şi-a pierdut-o tocmai cind, după toată probabilitatea, se intindea dela sud la nord, cind deci părul îi era mai necesar? Intrebări ce nu pot primi răspuns categoric. După ce a pierdut îmbrăcămintea naturală, până să recurgă la cea artificială, omul a rămas un timp gol. Pentru ce a început să se îmbrace? *Frigul* sau pudoarea este cauza? De oarece cunoştinţile noastre asupra omului preistoric sint foarte reduse, sintem siliţi să inducem, bazindu-ne pe studiul sălbaticilor de azi. Astfel, unii etiologi, observind că sint triburi sălbatice care n'au alt vestmint decit o cingătoare, au admis că nevoia ideală, pudoarea este aceia ce s'a manifestat intăi; astfel că dinsa, sentiment înăscut, a făcut pe om să se îmbrace. Dar faptul că bucăţile de stofă nu acoperă totdeauna părţile genitale ale omului, ci mai ales cele sensibile, a dus pe alţi observatori la concluzia că nevoia fizică de a se apăra fie de insecte, fie de soare, ori de frig, a silit pe om să se îmbrace.

Oricum, o cauză unică nu poate avea acest fapt. Căci la unele triburi sălbatice din Africa şi bărbaţii şi femeile sint goi, şi raporturile sexuale foarte libere până în momentul cind bărbatul îşi alege o femee statornică; de aici incolo femeia, şi uneori şi bărbatul, poartă o bucată de stofă dela briu în jos. In acest caz îmbrăcămintea pare a arăta un semn de proprietate, iar sentimentul decenţii nu joacă nici un rol. La alte triburi, originea îmbrăcămintei trebue căutată în nevoia omului de a se împodobi; acolo haina e o dezvoltare a cingătoarei, care se dezvoltă în jos, şi a colanului dela git şi brăţărilor dela mină; concluzia se poate scoate şi dela triburile actuale şi din studiul scheletelor din paleoliticul superior. In neolitic omul s'a îmbrăcat fie cu piei de animale, fie cu stofe, cusindu-le,—probă acele care s'au găsit.

Ceva precis însă relativ la originia şi evoluţia hainelor primitive nu avem.

Scientia (Ianuarie—Martie 1912). *Ch. André* discută în articolul „**Ipoteza nebulară a lui Laplace şi teoria capturii a lui T. I. J. See**" obiecţiunile ce s'au adus în vremea din urmă vechii încercări de explicare a originii lumilor, propusă de Laplace. Se ştie că în sistemul său, marele geometru admite că atmosfera soarelui s'a intins la început până la ultimele limite ale lumii planetare şi că această atmosferă, conform legii conservării ariilor, s'a invirtit cu atit mai iute cu cit se apropia mai mult de corpul central. La fiecare poziţie acolo, unde puterea centrifugă era egală cu greutatea, un inel de materie înceta, în planul ecuatorului solar, de a urma mişcarea de retragere a acestei atmosfere. Acest inel se conglomera apoi pentru a da o planetă izolată, susceptibilă prin acelaşi mecanism de a da naştere planetelor secundare sau sateliţilor.

Astronomul american *T. I. J. See* susţine bazindu-se pe nişte calcule ale lui Babinet, că, dacă soarele ar fi fost la început aşa de dilatat incit să umple intregul spaţiu planetar, apoi mişcarea de rotaţiune ar fi fost aşa de înceată că n'ar fi putut deslipi din masa centrală planetele, deoarece puterea centrifugă variază în raport invers cu patratul distanţei. Astfel soarele nebulos, întinzindu-se până la pămint, se invirtea în jurul său în 3192 ani, iar întinzindu-se până la Neptun, mişcarea de rotaţie e de 2.888.000 ani şi puterea centrifugă în primul caz era de 1 : 10.183.864 pentru pămint şi în al doilea 1 : 306.356.009, putere centrifugă aproape nulă, astfel că e cu neputinţă ca vreo planetă să fie născută prin proecţiune.

Domnul *See* se înşeală însă, dovedeşte *Andrée:* Căci mai intăi Laplace n'a spus nicăeri cum că soarele însuşi ar fi ocupat tot spaţiul planetar, ci atmosfera lui, ceia ce nu-i tot una; apoi insuşi *Babinet*, pe care se bazează d. See, a făcut acele calcule tocmai pentru a combate părerea celor ce interpretau teoria lui Laplace în sensul că soarele insuşi, nu atmosfera lui, ocupa spaţiul planetar, şi dovedind că genialul francez nu a putut admite o asemenea absurditate. Pentru a face lucrul mai clar, iată ce zice Babinet: „Mai multe persoane au crezut că soarele însuşi fusese la început dilatat aşa ca să ocupe intregul spaţiu ocupat acum de planete, deşi Laplace menţionează clar că, în momentul formării acestor corpuri, numai atmosfera soarelui a avut această vastă întindere" şi ca să probeze face calculele de mai sus.

Apoi d. Andrée discută alte obiecţii aduse teoriei nebulare de See, obiecţii peste care trecem, şi ajunge la ipoteza *Capturii* propusă de acesta din urmă.

Să rezumăm ipoteza capturii şi obiecţiunile ce-i aduce Andrée. See, ca şi Laplace, pleacă dela existenţa primordială a unui soare, încunjurat până la mari distanţe de o vastă nebulositate, sau atmosferă cu o formă nedeterminată, cu o densitate, evident, foarte slabă în raport cu condensarea centrală ce constitue soarele.

De unde vine însă soarele şi nebulositatea, cum s'a format, nu ni se spune. Mai departe See zice că planetele sint de origină cosmică exteri-

oară atmosferei solare, corpuri, ce trecind în vecinătatea soarelui cu o iuțeală destul de slabă, au putut fi prinse de el, adică obligate să descrie în jurul lui elipse cu o excentricitate mai mult ori mai puțin mare. Atmosfera solară intervine atunci opunîndu-le o rezistență progresivă și continuă,—rezistență a cărei efect e descreșterea axei celei mari și excentricității orbitelor, care s'au apropiat de forma circulară; iar după ce atmosfera solară a dispărut, astrul a continuat să circule în jurul soarelui într'o orbită apropiată de cerc. Sateliții au fost capturați în acelaș mod de planete.

In contra acestei concepții Andrée aduce o serie de obiecțiuni, pe care nu le putem rezuma căci ar cere prea mult spațiu; relevăm pe cea mai importantă.

Existența în universul nostru a unui soare imobil în mijlocul unei atmosfere imobile nu se poate admite.

Concluzia e că tot teoria lui Laplace este care ne poate da o explicare reușită a sistemului nostru solar.

Rivista d'Italia. (Decembrie 1911). *G. Beloch*: **Studiile recente de istorie romană în Italia.** A trecut un veac decînd Niebuhr a așezat bazele studiului științific al istoriei romane. Opera lui fu continuată de Mommsen, ale cărui cercetări geniale transformară cu desăvîrșire toate desciplinile ce se raportă la antichitatea romană. Mommsen fu însă—ca toți oamenii mari—o personalitate absorbantă; el nu se mulțumea să fie întâiul, ci voia să fie singurul în domeniul în care lucra. Cuvîntul său trebuia să fie lege și vai celui care se abătea dela el. Urmarea neevitabilă fu că după moartea lui nu se mai găsi nimeni care să-i ia moștenirea. Tinerii cu un spirit independent apucaseră alte drumuri. Incepură să înflorească studiile de istorie greacă, cele romane rămaseră părăsite. Mommsen avusese însă un elev și în Italia: *Estore Pais*. In Italia aerul era mai liber; ceia ce se lucra acolo nu-l supăra pe Mommsen. Acestui Italian se datorește prima mare operă asupra istoriei romane, care poate sta cu cinste alăturea de lucrările lui Niebuhr și Mommsen. De mare importanță e și „Istoria Romanilor" a lui *Gaetano de Sanctis*, care fără a fi ca opera lui Pais, o operă de cercetare, e o povestire științifică, documentată, a celor cinci veacuri dintăi din istoria Romei. O parte importantă a științii istorice e cronologia. Fondamentul cronologiei romane il formează „fastii-consulari". O ediție critică a acestui document extrem de important cere o muncă extraordinară. Curajul să o facă l-a avut *Giovanni Costa*, care în două volume a adunat tot ceia ce trebue pentru pregătirea unei ediții critice. O altă chestie, iarăși foarte încurcată, e acea a calendarului vechiu roman, anterior lui Cesar. In această chestie a adus lămuriri însemnate *Prosperus Varese*.

Lucrările citate și altele de asemenea natură, bazate pe critica erudită a izvoarelor, asigură Italiei locul întâiu în cimpul cercetărilor istoriei romane. Alăturea cu această școală critică sînt însă și alte curente. Mai întâiu așa numitul al tradiționalismului. Această direcție respinge critica, numind-o hipercritică, și admite, fără control, povestirile vechilor scriitori. Această tendință își are rădăcina într'un naționalism rău înțeles, dar din fericire nu este propagată de pe nici o catedră; în publicul așa numit cult, e însă destul de răspîndită, așa că până și un istoric de însemnătatea lui Guglielmo Ferrero a crezut că trebue să-i facă oarecare concesii. Ferrero, de altmintrelea, aparține altei direcții: acelei sociologice. Factorul economic, care avea o așa de mare însemnă-

tate în evoluția istorică, fusese complect neglijat și era natural ca acest lucru să provoace o reacție, care ca toate reacțiile a mers poate mai departe decît se cuvinea. Pentru o istorie a evoluției economice a imperiului roman, adică a lumii întregi antice, lipsesc încă bazele indispensabile. Apoi, pe de altă parte, sociologia e încă departe de a fi o disciplină științifică. Valoarea operei lui Guglielmo Ferrero nu stă în faptele nouă aduse și dovedite, ci în analiza fină psihologică și povestirea măiastră, aptă de a cîștiga favoarea marelui public.

Deutsche Revue (Februar 1912). *Prof. dr. Albert Eichler*: **Arta de regisor a lui Shakespeare.** Cînd asistăm astăzi la reprezentarea unei drame a lui Shakespeare, pusă în scenă cu toate mijloacele technicei moderne, nu ne mai gîndim de loc la chipul și felul cum aceste piese erau reprezentate pe timpul cînd însuși marele poet juca vreun rol creat de el. Pe scena teatrelor dintre 1576 și 1642, decorațiuni existau numai puține și în mod excepțional. Un fond de scenă zugrăvit exista citeodată, însă rămînea neschimbat pentru tot timpul reprezentării: o variare a scenelor nu putea produce. Culise nu existau, iar de efecte de lumină nu putea fi vorba, deoarece în teatrele deschise lumina soarelui pătrundea chiar în scenele care se petreceau în întunericul nopții. Succesul piesei se datora, în primul rind, artei mimice a actorilor și chipului cum știa autorul să miște fantazia publicului, care se mulțumea numai cu simboluri acolo unde noi astăzi cerem tablouri plastice. Marele număr de scene în dramele engleze se explică prin aceia că podiul, mai mult sau mai puțin nemobilat, putea reprezenta în mod simbolic orice localitate. In toate scenele, în care timpul și locul au o deosebită însemnătate, se ajungea la orientarea spectatorilor prin ajutorul vorbelor personajelor. Astăzi ne-am deprins a vedea în toate deslușirile asupra timpului și locului, pe care Shakespeare le pune în gura personajelor sale, numai curate descripții poetice; în realitate, pentru spectatorii contemporani cu poetul, aceste deslușiri erau indispensabile. In vechile ediții și desigur în manuscriptele pieselor sale pentru teatru, la nicio scenă nu se indică locul; toate indicațiile ca: stradă, piață, palat, galerie, etc., pe care le găsim astăzi în edițiile lui Shakespeare, pornesc dela editorii din sec. XVIII și al XIX-lea.

In foarte multe scene însă, nu se găsește nicio aluzie la timp și loc fiindcă pentru aceste scene poetul a crezut că e absolut indiferent să precizeze, acțiunea neatîrnind întru nimic de vreo anumită localitate sau epocă.

In felul acesta jucate dramele lui Shakespeare, cereau pentru reprezentarea lor mult mai puțin timp decît astăzi. Intregul act al doilea din „Machbeth" d. p. se putea juca fără pauză și întreaga piesă putea fi terminată în două ceasuri. In acest fel de reprezentări, actorul influența mai direct și mai adînc asupra spectatorului și atît el cît și poetul cereau o mai intimă colaborație din partea publicului de cum se întîmplă la reprezentarea dramelor moderne.

Deutsche Rundschau (Februar 1912). *Anton Bettelheim*: **A suta zi de naștere a lui Berthold Auerbach.** La 28 Februar 1912 s'au împlinit o sută de ani dela nașterea marelui scriitor. Lingă mormîntul său deschis, a ținut o cuvîntare funebră prietenul său, Friedrich Teodor Fischer, pe care o termina prezicîndu-i nemurirea. De atunci au trecut treizeci de ani și mulți se-ntreabă, zice autorul, dacă profeția lui Fischer s-a îndeplinit. Cînd la 1884, publică la

cob, executorul testamentar al lui Auerbach, două volume de scrisori, corespondența in timp de 52 de ani (1830—1882), ele trecură aproape nebăgate în seamă de marele public. Intre 1850—70 insă, Auerbach era, după Uhland, cel mai popular scriitor al Germaniei și cel mai cunoscut și în țările străine. Astăzi opera lui care se mai cetește e „Schwarzwälder Dorfgeschichten". Acestea însă sint cetite mai mult decit s-ar crede; ultima statistică a societății pentru răspindirea culturii în popor arată că în anul trecut s-au cerut dela bibliotecile populare și ambulante: Gangofer de 72,000 de ori; Rosegger de 36,000 de ori; Freytag 34,000; Roabe 32,000; Auerbach 24,000, Storm 22,000, Ebner-Eschenbach 20.000, Gottfrid Keller și Frenssen de cite 18.000 și Fontane de 16,000 de ori. Cifra pentru Auerbach nu e așa de defavorabilă. Sfirșitul anului în care sintem va aduce proba definitivă, căci termenul legal al proprietății literare expiră și scrierile lui Auerbach vor putea fi tipărite în ediții populare accesibile tuturor. Se va vedea deci dacă și în al doilea veac dela nașterea sa, scrierile sale vor avea aceiași răspîndire. Foarte productiv, scrierile sale sint nenumărate și prin ele Auerbach căuta să-și impue concepția sa asupra vieții, căci el lua o parte foarte activă la luptele timpului său în domeniul politic și cel religios. D. Strauss îl numea „un misionar popular-poetic". Scopul său era să trezească conștiința contemporanilor săi pentru suferințile și viciurile populației dela țară și dela oraș. Zugrăvind însă partea de umbră a sufletului omenesc, el n-a căzut însă în pesimism și în dispreț pentru oameni, ci totdeauna a fost stăpînit de credința în posibilitatea înobilării sufletului omenesc.

Sozialistische Montshefte (Februar 1912). *Eduard Bernstein*: **Insemnătatea victoriei și sarcinile ei.** Alegerile dela 12 Ianuar 1912 însamnă o dovadă strălucită pentru răspîndirea ideilor socialiste în poporul german. Din cele 944.000 de voturi cu care a crescut în total numărul voturilor în tot imperiul, față de alegerile din 1907, 991.000 reprezintă voturi date pentru socialdemocrați. Acest fapt are cu atît mai mare importanță, cu cît din noii alegători înscriși dela 1907 încoace, numai 60 % sînt lucrători. Dat fiind însă că nu toți lucrătorii votează pentru socialiști, rezultă că mai mult de 1.300.000 de alegători ce fac parte din alte clase sociale au votat pentru socialiști. O asemenea creștere a numărului de voturi, se-nțelege, nu putea rămînea fără influență asupra numărului mandatelor și astfel astăzi, socialdemocrația, cu 110 reprezentanți în parlament, formează cea mai puternică fracțiune politică. Căror factori trebue atribuit acest succes? In primul rînd, desigur, neîncetatei industrializări a Germaniei și deci a creșterei clasei muncitoare ca factor economic precum și puterniciî organizări de propagandă a partidului. Acești factori sint independenți de curentele și combinațiile trecătoare ale politicii zilnice. Voturile intîmplătoare ale „nehotărîților" au numai într-atîta o însemnătate, întrucît ele de multe ori au hotărît pierderea sau cîștigarea unui mandat și da aceia lupta pentru mandate înseamnă lupta pentru cîștigarea „nehotărîților".

De data aceasta ei au acordat încrederea lor partidului socialdemocrat. Această încredere trebue însă justificată. Oricît s-ar părea de numeroasă fracțiunea din Parlament, totuși nu trebue să se uite că față de 287 de adversari, 110 deputați nu formează decît o minoritate. Din creșterea numai a numărului mandatelor, nu urmează și o creștere a influenții fracțiunii socialiste în parlament. Probă e Austria, unde, după cum arată O. von Romstedt, socialiștii cu o duzină de deputați în parlamentul curial aveau o mai mare influență decît o au acum cu șapte duzini în parlamentul votului universal. De asemenea și în Franța: între 1898 și 1902 erau 38 deputeți socialiști; între 1902 și 1906, 37 soc. uniți și 12 independenți; dela 1910 sînt în Cameră 76 socialiști uniți; o creștere continuă deci și totuși influența asupra politicii Franței din partea socialiștilor a fost mult mai mare între 1898 și 1902, decît e acuma. Pricina e eșirea lor din blocul radical-republican. Rolul pe care-l poate deci juca fracția socialistă în parlament depinde de felul cum va ști să conlucreze cu celelalte fracțiuni din stinga în contra grupărilor conservatoare și clericale. Și în parlamentul german se găsesc multe puncte în care socialdemocrația ar putea lupta alăturea cu fracțiunile liberale.

Pregled (Sarajevo-Bosnia, Fevruarie).

Intr'un articol cu titlul **Țăranul și politica**, directorul acestei reviste, *Radulovic*, se ridică împotriva celor din Bosnia care „luîndu-se după moda din anii de pe urmă, propoveduesc că masa cea mare, țărănimea, făurește mărirea materială și morală a statelor și că, deci, ea trebue să fie cea mai numeros reprezentată în dieta Bosniei. Spune Radulovic că, de fapt, lucrul nu stă astfel, fiindcă țărănimea, lipsită cum e de cultură și de idei generale, nu înțelege nici odată larg și altruist marile probleme naționale ale neamurilor. Și dă chiar exemple. Țăranul lombard, în luptele Italienilor pentru libertate, era de partea asupritoarei Austria, fiindcă nu putea înțelege și simți ideia grandioasă a unui Mazini, Garibaldi și Cavour. Țăranul german identifica lupta liberatoare de suflete și conștiințe a lui Luther împotriva Romei catolice cu căpătarea de către ei a dreptului de a pescui liberi și a dreptului de servitute a pădurilor din care să taie și să ia lemne cînd vor. Țăranul francez, mai spune Radulovic, cînd i s'a dat dreptul de vot universal, a dat lui Napoleon III coroana imperială, și așa a dărîmat regimul republican liber cugetător, aducînd indirect dezastrul Franței dela 1871 în lupta-i cu Germania.

Țărănimea, cu deosebire în Bosnia, încheе Radulovic, înnoată în ignoranță, nu pricepe nici cele mai primitive noțiuni ale dreptului și datoriei; nu are simțul solidarității, căci acest simț e de regulă însoțit de cultura mai înaltă a sufletului și minții; iar sentimentul național, cu excepția periferiei, e aproape rudimentar sau în deobște chiar nici nu există în țărănime.

Introducerea țărănimei în prea mare număr în Scupștina Sîrbiei a adus turburările nenorocite din timpul din urmă în această țară. De aceia, zice Radulovic, pentru ca Bosnia să meargă bine, va trebui să se ferească de a da țăranului de acolo, care-i inculț și esențialmente materialist, dreptul și putința de a împăna dieta țării; în aceasta trebue să intre oamenii cu cultură și deci cu sentimentul și noțiunea „neamului" sîrbesc.

Bosanska Vila (Sarajevo, Fevruarie).

Precum studiul, în timpii de pe urmă, al literaturii grecești a arătat lumii că cultura grecească nouă și medievală nu a fost înapoiată, cum se credea, ci destul de înaintată, tot astfel o sumă de manuscripte care s'au descoperit în unele biblioteci din Bosnia, unde ele au rămas din vremea stăpînirii turcești, împinge știința la o reabilitare a culturii acestora. Vladimir Corovic, unul dintre distinșii scriitori Sîrbi din Sarajevo, a descoperit niște manuscrise în limba sîrbească dar cu litere turcești în veacurile XVI—XIX și cuprinzând fru-

moase bucăți de poezie lirică. Ele au fost scrise de Musulmanii din Bosnia. Acestea arată, observă Corovic, că trebue să ne schimbăm părerile de păn' acum, prin care priveam pe Musulmani și Osmanlii drept numai niște sălbateci, barbari și lacomi de singe. Studierea poeziei acestea musulmane, ne invederează că din amestecul firii sentimentale și capabilă de puternice emoții a Sirbilor, cu sensualismul străbătut de o bogată fantezie a Turcilor cu care Sirbii s'au amestecat cu deosebire în Bosnia, s'a născut o poezie lirică care are caracterele acestui hibridism, dar care e extraordinar de frumoasă, cea mai frumoasă din poezia lirică sirbească 'n deobşte. In compoziția poeziei acestea sirbe se resimte mult influența celei turcești.

Această concluzie despre existența unei alese culturi mahometane și influența ei hotărîtoare asupra poeziei sirbești, poezie pe care cu entuziasm o admirau Herder și Goethe la începutul veacului al XIX, trebue legată și cu altă constatare făcută de muzicantul croat Kuhac (despre care am vorbit în No. din Sept. 1911 p. 470), cum că elementul turcesc joacă un mare rol în *muzica* poporană a Croaților, Sirbilor și Bulgarilor.

Iar amîndouă concluziile laolaltă vor trebui să ne atragă atenția (cum ziceam in Sept. 1911) că, dacă voim să cunoaştem exact sufletul și cultura istorică rominească, să ne întrebăm și noi: nu cumva și muzica ca și poezia poporană a noastră cuprind în alcătuirea lor elemente turcești?

De altfel limba romînească și cultura noastră veche chiar cuprind multe elemente turcești de natură administrativă, casnică, etc; pe acestea, în mare parte, le-a și adunat Lazăr Şăineanu în cartea sa: „Influența orientală asupra limbii și culturii romîne". 3 volume.

Ruskoie Bogatswo (*No. 1. Cronica internă. Cîteva date statistice asupra stării actuale din Rusia* *).

1) In *stare de asediu* se găsește o întindere de 3,115,575, km. p. cu o populație de 2—3 milioane locuitori.

2) In *stare de pază extraordinară*, 2,302 km. p. cu 0,3 mil. loc.

3) In *stare de îndoită pază* 4,672,795 km. p. populație 63 mil. loc.

4) In stare de pază excepțională (fără alte denumiri speciale) se găsesc 13,564,385 km. p. populație de aproape 90 mil. loc.

In toate organizațiile de stat polițienești regimul normal dă prilej la multe păcate, un regim excepțional cu atît mai mult. Exemple concrete:

Sub regimul normal şeful de pompieri Osipow din Jitomir, restabilea afacerile negustorilor asigurați, incendiindu-le prăvăliile în schimbul unui procent din prima de asigurare. Autoritățile complezente întocmeau procese verbale potrivite circumstanțelor. După „constituție" regimul normal intră în domeniul legendelor. Lipsa de răspundere și impunitatea ajung culmea (cazul agentului polițienesc, ce se înclină politicos înaintea judecății care-l condamna la moarte, își încălecă bicicleta și o luă razna spre casă, poate fi un exemplu).

Incendiatorii prosperează și progresează și ei.

Un negustor de cherestea „adevărat Rus" din Bilsk, cu ajutorul unor agenți speciali, dă foc caselor asigurate luînd asupra sa și însărcinarea de-a încasa cu procură primele de asigurare. Ținta negustorului era: „producerea consumatorilor de cherestea". Deși descoperită, afacerea fu dată uitării.

In genere se poate enunța următorul adevăr economic.

---

*) Suprafața totală a imperiului rus este de 22 mil. 700 mii km. p. dintre acestea 21 mil. 355 mii km. p. sint în stare de pază excepțională.

De cîteori, din diferite pricini, industria și comerțul sufere—numărul fabricelor și prăvăliilor incendiate creşte enorm.

Dar sînt și alte cauze de incendii. Aşa în primăvara lui 1909 orașul *Cerdini* a fost bătut de un vînt incendiar.

Populația alarmată se apăra în zadar de „cocoşul roş"; pînă cînd fu prins asupra faptului incendiatorul Golofkoff polițist. Scopul incendierilor se lămuri: stabilirea măsurilor de pază extraordinare.

Asemenea măsuri au fost necesitate și altfel. Ex. In Tzaritziu prădăciuni săvîrşite ziua mare de necunoscuți mascați (agenți de poliție). Aiurea furturi de cai, escrocheri etc.

Dar, vorba guvernatorului Tatişew, avînd în vedere devotamentul polițiștilor în timp de revoluție, cei ce se disting se pot bucura din indulgență, mai ales că nici superiorii nu se lasă pe jos, vorba ofițerului de poliție Socolow, ce se lăuda către un preot,— „Vrai părintele?... Uite acuş impușc un om în fața sfinției tale... Sîntem în stare de pază extraordinară... avem voie să facem ce ne place"..

Cronicarul citează diferite abuzuri ale celor mari:

Ispravnicul din Novozubkoff cu să silească consiliul comunal să-i acorde un adaos de bani pentru luminat și încălzit, amenință să ocupe primăria cu sergenți și să-și facă singur dreptate. Guvernatorul Kneaz Gorciacow din Kaluga silește Zemstwoul să facă drumurile din gubernie bune pentru circularea automobilelor, deşi o anchetă stabili că singurul automobil ce s-a arătat vre-o dată în partea locului e al guvernatorului. Zemstivoul din Krasnofim fu silit să plătească pe anul 1909 cheltuieli de deplasare unui pristav pentru 25,068 km.—bravul funcționar s'a deplasat zilnic 66 km. etc., etc.

Regimul actual profită și particularilor. Ex: Prințul Radzivil întemnițează pe avocatul Cerkezoff pentrucă acesta era apărătorul unor țărani dela care prințul răpise niște pămînt. Districte întregi cad în mîinile unor familii. Ex: Toate posturile administrative și judecătorești din Kursk sint în mînele familiei Markow—se fac abuzuri de necrezut. „Societatea rusă de construcții navale", grație legăturilor cu cei mari, acaparează terenurile orașului Nicolaef și ale particularilor chiar, fără nici o despăgubire.

Această stare de lucruri durează de mai bine de cinci ani; sînt mulți ce se silesc să-i prelungească durata. Şi jugul acesta pentru Rusia e mai greu decît cel tătăresc, între Tatari tot se găseau oameni de treabă.

Numărul executărilor nu scade, țara se sălbătăcește și sărăcește—o izbucnire dinăuntru, un războiu și nu se știe ce s'ar alege de imperiul vecin.

The North American Review. (Ianuarie și Februarie, 1912). D. *Standwood Cobb* — **Greutățile partidului Tinerilor Turci** — analizează situația politică a Turciei de azi. Starea actuală a Turciei, spune autorul, pare a indica triplei alianțe că a sosit momentul împărțirii ei.

Atacul neașteptat al Italiei dovedește că o politică agresivă împotriva Turciei de mult se plănuește. Noua eră, inaugurată de Tinerii Turci deocamdată, n'a produs decît starea critică de tranziție, care totdeauna e mai puțin rezistentă decît o stare așezată. Turcii au dovedit în istoria lor că sînt buni cuceritori, dar foarte slabi organizatori. Imperiul lor se compune din aceleași naționalități neasimilate caşi acum trei sute de ani în urmă. Rusia a reușit să-și întemeeze o unitate națională pe ruinele deosebitelor naționalități.

Turcia nu. Turcia are 30,000,000 locuitori, din care numai 8,000,000 sînt

Turci. Restul se imparte intre 8,000,000 Greci; 3,000,000 Armeni; 1,000,000 Bulgari, apoi Macedoneni, Albaneji... Dominațiunea peste aceste deosebite popoare, care își au idealuri deosebite și-și doresc fiecare independența, guvernul turcesc a exercitat-o intotdeauna prin armată; și partidul Tinerilor Turci nu se menține azi la putere decit prin faptul că a pus mîna pe armată.

Ei sint în minoritate față de „bătrini". Proporția e de 1: 10.

Iată un stat în care intră deosebite naționalități cu idealuri deosebite și aspirații de independență. Una din aceste naționalități, prezentind ca număr o treime din numărul total al locuitorilor, considerată ca cea mai inferioară în cultură de toate celelalte, le stăpinește pe toate prin armată. Cei care sint stăpini azi pe armată însă prezintă numai o zecime din populația turcă și sint uriți și considerați ca uzarpatori de cele nouă zecimi. Acest stat e apoi înconjurat de state mici, mult mai civilizate, ale popoarelor creștine care au milioane de conaționali în imperiul turcesc. Pe lingă toate planurile marilor Puteri și mai ales interesele Rusiei în Balcani. Față de toate aceste elemente care amenință continuu existența Turciei, ce va putea face partidul Tinerilor Turci? El și-a dat seamă că trebue realizată o unitate națională a imperiului. Curajul și energia lor sint în adevăr de admirat. Dar unificarea națională se face cu timpul și stirnește crize acute și primejdioase pentru existența unui stat.

Abdul Hamid nu se interesa de denaționalizarea popoarelor; se mulțumea numai să le despoae.

Nemulțumirile naționalităților sint acum mai mari împotriva Tinerilor Turci, măcar că ei au introdus o administrație mai civilizată. Cauza e că patrimoniul lor național e atacat de noul regim. Vor izbuti Tinerii Turci, mai cu seamă vor avea timp, să creeze o Turcie modernă europenizată? Deocamdată e sigur că a fi Tinăr Turc azi e mai rău decit a avea sabia lui Domocles atirnată deasupra capului.

In No. din *Februarie*, d. *William Trant*.—**Evreul și Chinezul**—face o comparație între persecuțiile și nedreptățile pe care le-au indurat Evreii, în evul mediu, în toate țările, —și azi încă în orient—și soarta Chinezului în Canada, America și colonii. Interesante sint observațiile asupra Chinei de azi. Autorul pare îngrijit de uimitoarea asimilare a civilizației apusene de către Chineji și prevede apropierea „pericolului galbăn". De aceia d. Trant cere tratarea omenească a Chinezului în colonii, pentruca mai tirziu aceste persecuții să nu îndrepteze ura și răzbunarea poporului care înnumără a patra parte din populația pămintului. Napoleon spunea despre China:

„Acolo doarme un gigant: să-l lăsăm să doarmă; căci cind se va mișca, va mișca lumea". Acum gigantul e trezit; e trezit de Europei, în special de Engleji. E cea mai mare greșală a considera pe Chineji ca barbari. Ei au cea mai veche civilizație, o civilizație deosebită de a noastră dar care a produs cu mii de ani multe din ivențiile și reformele noastre. Se știe, de exemplu, că praful de pușcă era de mult cunoscut în China. Era întrebuințat la mine cu mult înainte de a-l întrebuința Europeii la tun. Chimia și botanica, în aplicațiile lor medicale, întrec cu mii de ani organizarea acestor științi în Europa. Chinejii cunosc cu o mie de ani în urmă industria mătăsei, pensiile lucrătorilor, bibliotecile publice, construirea podurilor suspendate. Tiparul a fost descoperit în China cu 900 de ani înainte de a fi cunoscut în Europa.

Cel întăi ziar—„*Gazeta de Peking*"—apare în secolul al optulea și continuă, fără întrerupere, până azi. In anul 1000 iată ce scrie Wangauchi: „Statul trebue să ia pe seama lui conducerea industriei comerciale și agricultura, ca să ajute clasele muncitoare și să împedece ca ele să fie exploatate de cei bogați". E pur socialism de acum! Literatura Chinejilor formează una din uimirile lumii astăzi. Acest popor, cu o civilizație așa de veche, nu-i de mirat că și-a asimilat îndată forma civilizației europene.

Căi ferate, telegrafe, telefoane, școli și universități, după modelul celor engleze, arsenale, docuri, vapoare... azi cresc ca din pămint. In nimic, Chinejul nu-i inferior, în ce privește aptitudinele intelectuale, Europeanului; și-l întrece în dexteritățile manuale și însușirile morale. La anul, China va avea 4,000,000 soldați, adică cit are la un loc Anglia, Germania, Franța și Statele-Unite. Acum introduce sistemul conscripției germane; atunci va avea o armată de 60,000,000 soldați. In curind marina ei va fi formidabilă.

Ce va fi în viitor? Nu mai poate fi vorba de războiu între popoare, ci de războiu între emisfere.

The Contemporary Review. (Ianuarie și Februarie, 1912. London).—In No. din *Ianuarie*, d. *Basil de Selincourt*,—„**Ruskin**"—caută să aducă nouă contribuții în interpretarea bogatei și variatei opere literare a marelui scriitor englez. Ruskin este ultimul din marii prozatori ai Angliei; il întrece mult pe Carlyle, și prin ceia ce a lăsat omenirii, și prin calitatea pur estetică a operelor lui. E literat, critic artistic, moralist, sociolog. Niciodată n'a scris lucruri fără însemnătate și totdeauna, chiar atunci cind greșește, ori nu-i în curent cu datele științii, puterea lui de intuiție artistică deschide orizonturi noi și pune întrebări minții. Deși scrie profetic ca și Carlyle, nu e atit de întunecat ca el. Scrie din adincă convingere și cu entusiasmul omului care vrea să-și vadă aplicate ideile pentru fericirea altora. Are o nemăsurată iubire pentru muncitori și de aceia urăște industrializarea extremă a Angliei, căci ea înjosește mintea lucrătorului prin efectul mașinismului. La noi, s-a vorbit cu anumită tendință—de către adversarii tendinților în artă—asupra conservatismului lui Carlyle; și nu s-a spus nimic asupra marii iubiri a claselor muncitoare ce străbate din scrierile acestui scriitor mai mare decit Carlyle,—mai mare mult mai cu seamă din punct de vedere al partizanilor teoriei „artă pentru artă"—al „artei pure".

Trec *acum* la studiul d-lui Selincourt, care clarifică mai mult lucruri spuse, decit aduce nouă puncte de vedere. E un rar merit și acesta. După autor, calitatea dominantă și caracteristică a lui Ruskin e percepția intuitivă. Ruskin are calitatea de *a vedea universul în picătura de rouă*. In ce privește stilul lui Ruskin, autorul insistă asupra retoricei lui. Această însușire ori defect—a *formei* e în strinsă legătură cu temperamentul lui Ruskin, nu e o artificialitate de tecnică în el. De multe ori Ruskin laudă ori blamează prea tare, dar totdeauna simți că măsura a fost întrecută din cauza excesului de simțire ce încălzește un suflet drept și bun. „Orice subiect il atinge, spune autorul, Ruskin il vede instinctiv în relație cu lucruri mai mari decit el, ca o parte dintr'un tot mai mare".

Ruskin vede lucrurile mărginite din lume *sub specie aeterni*, se poate spune. Aici e secretul firii omenilor mari de pretutindeni și din toate țările.

In No. din *Februarie*, e un interesant articol—„**Supranaturalul în Litera-**

tură"—datorit, se vede, unui adinc cunoscător al lui Shakespeare. Autorul își pune numai inițialele, dintre care însă nu lipsește silaba nobleței *de*. Supranaturalul e întrebuințat de mulți scriitori; de unii cind „sint la strimtoare". Autorul se ocupă numai de întrebuințarea supranaturalului în piesele lui Shakespeare, din două motive: 1) Pentrucă Shakespeare este „întâiul între autoritățile acestui caz"; 2) pentrucă supranaturalul, în Shakespeare, are o dublă interpretare. Umbrele, strigoii, vrăjitoarele lui Shakespeare sint atit de reale incit produc groază și trăesc pe scenă ca adevărați călători din lumea cealalta.

In acelaşi timp ele sint totdeauna halucinațiile violente ale conștiinții tulburate a unui erou principal din piesă. Supranaturalul, în Shakespeare, are, întrebuințind limbajul filozofic, valoarea obiectivă și subiectivă. Shakespeare a mulțumit cu umbrele lui și galeria și spiritele critice, nu ale contemporanilor numai, dar și ale urmașilor: toate „aparițiile" lui Shakespeare pot primi azi o legitimare științifică, dată în regulă de psicologia modernă.

Umbra lui Hamlet, atit de cunoscută nouă, ne impresionează puternic prin realitatea ei; dar ea e însă starea sufletească logică a lui Hamlet. Discuția dacă Hamlet e nebun sau nu, nu aduce nici o lumină; și e curios, spune autorul, cum între argumentele pro și contra rolul și înțelesul *umbrei* n'au fost cu înțelegere deplină utilizate. Să se observe că Hamlet *întâiu* pătrunde în îngrozitorul secret al crimei mamei lui și *apoi vede* umbra; nu vede întâiu umbra și apoi află vinovăția mamei.

Psicologicește halucinația e logică pentru cel mai echibrat suflet care simte adinc și care ajunge, în mod firesc, obsedat de grozăvia faptei, de mila victimei, de sentimentul de onoare și datoria de a răzbuna crima. Inacțiunea e tot așa de logică pentru voința cea mai tare, căci vinovatul era mama lui Hamlet. Aci e conflictul tragic, și dacă Hamlet ar fi nebun piesa lui Shakespeare n'ar fi o tragedie. Monomania pasivă a lui Hamlet nu-i o nebunie, ci concentrarea unui suflet tare; nu-i un semn de lipsă de voință, ci de o stăpinire extraordinară a propriului vulcan sufletesc. Fără îndoială însă că umbra lui Hamlet are și o realitate pentru public: o vede și Horațio, Marcellus și Bernardo. Vrăjitoarele și aparițiile din *Machbeth* au aceiași interpretare.

Shakespeare e singurul care reușește să ne arăte mintea și personalitatea în acțiune, prin mijlocirea agenților supranaturali, spune autorul.

Post-Scriptum

CEIA CE NU PUTEM ADMITE

Am venit prea tirziu la redacție pentruca să pot scoate din pagini recenzia relativă la *Flacăra*. Cetitorii noștri vor înțelege că ajungind la felul de polemică relevat de noi mai sus, revista condusă de d. C. Banu se pune în afară de literatură. Consecvenți liniei de conduită pe care ne-am tras-o dela început, noi nu mai avem cuvintul față de astfel de manifestări. Cind deosebirea de apreciare a unui literat atrage după sine grosolănii și insulte ca acele din *Flacăra*, (No. 19) discuția nu numai nu poate face parte din „literatură", dar este și necompatibilă cu cea mai elementară cultură sufletească.

Am încheiat. Iar pentru a da *Flacărei* o țintă mai precisă exercițiilor ei de scatologie... literară, prin excepție la uzul nostru, semnez această notiță.

C. Stere

Bibliografie

Petru Girboviceanu. *Dare de seamă despre mersul societăței cum și despre mersul școalelor ei fröbeliană, primară și normală* pe anul 1910—1911. 1911 București. Tipografia cărților bisericești.

Lew Tolstoi. *Rușine.* Biblioteca de popularizare a scriitorilor ruși, No. 1. București. Prețul 20 bani.

N. N. Beldiceanu. *La un han odată.* Tip. cooperativă „Progresul". 1911 București. Prețul 1.50.

Dr. Al. Zaharia. *Griul Rominesc.* Răspuns d-lui Prof. Dr. Th. Kosutany, urmat de o anexă cuprinzind studiul recoltelor din anii 1900—1908. 1911 București. „Minerva".

Constanța Marino-Moscu. *Ada Lazu.* „Minerva". 1911. București.

L. Tolstoi. *Plăceri vinovate.* (Trad. de I. Constantinescu-Delabaia). București, Bib. „Lumina". Preț 30 b.

Cincinat Pavelescu. *Poezii.* 1911. București.

Anuarul Institutului teologic și pedagogic romin gr. or. al diecezei Caransebeșului pe anul școlar 1910—1911. 1911, Caransebeș, Tiparul Tipografiei Diecezane. Fără preț.

Octavian Goga. *Ce e „Tribuna" zilelor noastre?* Răspuns la broșura „Mangra, Tisza și Tribuna". 1911 Arad. Prețul 50 bani.

Mihail Rădulescu. *Cauzalitatea din punctul de vedere al valoarei cunoașterii.* 1911, Iași.

Dr. L. Rücher. *Arta de a prelungi viața.* Traducere de V. G. Dragomir. Biblioteca „Lumen" No. 94. Prețul 15 bani.

Galileu. Viața și opera sa. Biblioteca „Lumen" No. 95. Prețul 15 bani.

N. Iorga. *Articole care pot să rămîie. I. Oamenii care au fost. Amintiri și comemorări.* 1911, Vălenii-de-Munte. Tip. „Neamul Rominesc".

Al. Tzigara-Samurcaș. *Casa Romînească dela Expoziția din Roma, 1911.* 1911, București. Carol Göbl. Fără preț.

M. V. Coteanu. *Contribuțiuni clinice la tratamentul tuberculozei cu tuberculina veche a lui Kock.* (Teză pentru doctorat în medicină și chirurgie). 1911, Iași, Tip. „Dacia". Fără preț.

Arseniu Vlaicu. *Anuarul Scoalei Comerciale Superioare Greco-Orientale Romîne din Brassó (Brașov), pe anul XLII-lea al existenței sale (1910—1911).* 1911, Erassó (Brașov). Tip. Ciurcu & Co., Fără preț.

Ing. Leonid-von Stamati. *Das Problem, mit den vermeintlichen Mars-Bewohnern eine Verbindung herzustellen, erreicht.* 1911, Zürich, Art. Institutul Orell Füssli. Fără preț.

Iuliu T. Mora. *Din țări străine.* (Cu portretul autorului). 1911, Arad, Tip. „Tribuna". Preț 2 cor.

M. Sadoveanu. *Die Rache des Nour*. Historische Erzählung (Frei übersetzt aus dem Rumänischen von Victor Zaharovschi). 1911, Czernowitz. Selbstverlag, Bukowinaer Vereinsdrukerei. Fără preț.

Olliver Willy. *Naționalism?... Libertatea de a ucide...* 1911, Craiova, Tip. David J. Benvenisti. Preț 1.25 l.

Apărarea Mitropolitului Athanasie, rostită înaintea Sf. Sinod al Bisericii Autocefale Ortodoxe Romîne, în ședințele dela 13, 14, 16, 17, 20, 21 și 22 Iunie 1911. 1911, București, Göbl, S-ri. Fără preț.

Procesul d-lui prof. univ. dr. C. Chiricescu. Apărare rostită de d-sa înaintea comisiunei de judecată la 14, 15 și 17 Iunie 1911. 1911, București, „Adevărul". Fără preț.

Procesul d-lui prof. univ. dr. C. Chiricescu. Apărarea rostită de d-sa înaintea comisiunei de judecată la 30 Iunie 1911. (Supliment). 1911, București. Tipografia Profesională. D. C. Ionescu. Fără preț.

Al. Ivan Constantinov. *Bai-Ganciu sau minunatele povestiri despre un bulgar din zilele noastre*. (Trad. de St. G. Sergent). 1911, București. Biblioteca „Lumina" (No. 16—17). Prețul 60 b.

I. C. Visarion. *Mirlanii*. 1911, București. Biblioteca „Romînia Muncitoare". Prețul 25 b.

General doctor N. M. Frangulea. *Vegetarismul sau alimentația naturală a omului*. Conferință ținută la: Ateneul din București, Galați, Tecuciu și la cursurile de vară din Vălenii-de-Munte. 1911, Vălenii-de-Munte. Tip. Soc. „Neamul Romînesc". Prețul 1.20 l.

Inginer Mathei M. Drăghiceanu. Chestia apei în raport cu condițiile sanitare ale orașului Cîmpulung. (Conferință ținută la 29 Mai 1911, în sala școalei de băeți No. 1, din Cîmpulung). 1911. Institutul Minervei.

Nicolae Constantinescu. Versuri. 1910, Craiova. Tipografia N. I. Macovei. Prețul 1 leu.

N. Zaharia. *Mihail Eminescu*. Viața și opera sa. 1912, București, Tip. Gh. Ionescu.

I. Pop Florantin. *Anecdote Alese*. Editura a doua. 1911. București. Institutul de Arte graf. „Eminescu". Prețul 50 bani.

Anuarul XIV al Societății pentru fond de teatru romîn, pe anul 1909—1910. 1911 Brașov. Tipografia A. Mureșianu.

Const. I. Florea. *Contabilitatea Publică și Curtea de Conturi*. 1911. București. Institutul de arte grafice „Eminescu".

V. Cocuz. *Iezătura iazului roman Aquarium de pe Bahlui. Iașul cetate romană: Castrum Iași. Originea și semnificația numelui Iași*. (Studiu original).. 1911. Iași. Tip. „Națională" I. S. Ionescu. Prețul 1 leu.

Aurelian Tăutu. *Viața sfîntului părintelui nostru Grigorie*. 1911. Cernăuți. Societatea tipografică bucovineană.

Ion Dragoslav. *Povestea Trăsnetului*. 1911. București. Biblioteca „Lumina" No. 18. Librăria „Nouă", Calea Victoriei 78. Preț. 0.30 b.

Albert Bloch și Paraf-Javal. *Substanța Universală. Trad. de Const. I. Cioranu*. 1911, București. Tipografia „Cultura". Preț. 1 leu.

Guy de Maupassant. *Inima noastră*. (Roman). Trad. de I. C. Apostol. 1911, Iași. Tipografia H. Goldner. Prețul 2.50 l.

H. Stahl. *Bucureștii ce se duc*. 1911, Vălenii-de-Munte. Tipografia „Neamul Romînesc". Prețul 2.50 l.

D. Vasiliu-Bacău. Energia Națională, Somnul și Visurile, Istoria Bucureștilor. 1911, București. Biblioteca „Națională" No. 36—38. Inst. Grafic „Minerva". Prețul 30 b.

Afacerea Tramvaelor Comunale. Expunere și acte oficiale. Legea și statutele. 1911, București. Tipografia George Ionescu. Fără preț.

Iosif Andreescu. *De ce nu progresăm?* 1911, Cîmpulung. Tipografia și Librăria Vlădescu. Prețul 40 bani.

Dr. J. von den Brink. *Religia și Socialismul*. 1911. București. Cercul de editură socialistă. Prețul 20 bani.

Cristina Reinhard. O pagină din viața romînească sub Moruzi și Ypsilanti. Scrisori. (Trad. de Al. D. Sturdza). Prețul 30 bani.

Tudor Panfile. *Firișoare de aur*. Povestiri și legende din popor. 1911, București, No. 680. „Biblioteca p. toți". Editura librăriei Lon Alcalay. Preț. 30 bani.

Duiliu Zamfirescu. *Furfanto* (Trei novele). 1911, București. „Biblioteca pentru toți". (Edit. Librăriei L. Alcalay). Preț. 30 bani.

Iosif Stanca. *Școala Romînă și Învățătorul Romîn din Ungaria în lumină adevărată*. 1911, Arad. „Tribuna" Institutul tipografic, Nichin și Cons. Prețul 1.50 l.

Gerhart Hauptman. *Clopotul cufundat*. Trad. de J. H. G. 1911, Tipografia Cooperativă „Poporul". Prețul 2 lei.

Dr. Teolog I. H. Brezis. *Omorul ritual*. 1911, Ploești. Tipografia „Modernă". Prețul 20 c.

Gh. Vlădescu-Albești. *Pe gînduri*. Poezii. 1911, Rîmnicu-Vîlcea Tip. „Matei Basarab". Prețul 1 leu.

Pompiliu Păltânea—Titu Dinu. *Satirele lui Horațiu*. Traducere în metrul original și însoțite de note explicative. 1911, București, Editura „Societății Studenților în Litere".

Dr. Iloria Petra-Petrescu. *Publicul nostru și teatrul*. Conferință ținută în Blaj. 1911, Arad, Tipografia „Concordia.

N. Dunăreanu. *Din negura vieții*. 1912, București, Bib. „Lumina" Nr. 25. Preț. 30 bani.

L. Tolstoi. *Războiul*. Trad. de Constantinescu-Delabaia. 1911, București, Biblioteca „Lumen" No. 99. Preț 15 bani.

G. Vasiliad. *Radiul*. Un metal curios. 1911, București Biblioteca „Lumen" No. 98.

I. I. Ciuncanu. *Doine și alte cîntece*, culegere. 1911, Craiova „Biblioteca Folkloristică" No. 10, Tip. „Fulgerul". Preț 30 bani.

Anuarul statistic al orașului București pe 1908—1909. 1911, București, Tipografia F. Göbl fii.

Petre C. Trișcă. *Școlile germane*. Privire generală asupra desvoltării și scopului feluritelor școli, cu o prealabilă descriere a seminarului pedagogic universitar din Iena. 1911, București, Tipografia F. Gobl fii.

Cesar P. Oardă. *Raze de Lumină*. 1911, București, „Minerva". Preț 2 lei.

Al. Gr. Soutzo. *Quelques Poésies de Mihail Eminesco*. Traduites en Français. 1911, Jassy, Imprimerie H. Goldner. Prix 1 frc.

Octavian Goga. *Jurămîntul unui trecător*. Crimpei din sbuciumul dela noi, 1911, Arad, „Tribuna". Preț: Coroane 3. Pentru Romînia: Lei 3.50.

A. Maior. *Magdalena*, dramă în trei acte, și în versuri (cu subiect din Biblie). 1911, Cley, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu Preț. 3 lei.

Chestiunea Tramvaelor Comunale. 1911, București, Tip. Cooperativă, strada Belvedere No. 6.

Vintilă Brătianu. *Chestiunea Tramvaelor Comunale din București*. Memoriu și scrisorile deschise către Ministrul de Interne. 1911, București, Imprimeriile „Independența". 56, Calea Victoriei—strada Academiei, 17.

Emanoil Elefterescu. 1912. De toate și din toate pentru popor

sau *Cartea Neamului*, cuprinzînd: Date istorice, Tradiţiunile, Credinţile şi Datinile poporului romîn,—aranjate lunar. Literatură şi Calendar. 1913, Vălenii-de-Munte, Tip. „Neamul Romînesc". Preţ.: 2 lei (2 coroane).

Sp. Cegăneanu. *Obiecte Bisericeşti*. Cu ilustraţiuni după desene şi fotografii. 1911, Bucureşti. Tip. Carol Göbl.

Cuza-Vodă şi Mihai Kogălniceanu în chestia evreiască. Bucureşti, Tip. Horia Carp. Fără preţ.

Marda Dr. Gavrilescu. *Marelui Mihail Kogălniceanu*. Pioase amintiri. 1911, Iaşi, Tipografia Naţională, Str. Alecsandri 11, Preţ. 50 bani.

Goethe *Hermann şi Dorothea*. Trad. în hexametri de Maria Baiulescu. 1911, Braşov, Editura librăriei Ciurcu. Preţ. 1 leu.

De ce s'au sporit lefurile învăţătorilor. 1911, Bucureşti. Imprimeriile „Independenţa".

N. Bănescu. *Corespondenţa Familiei Hurmuzaki cu George Bariţiu*. 1911, Tip. „Neamul Romînesc". Preţ. 1 leu.

Virgil Caraivan. *O delegaţie de răzeşi în Capitală* sau *Istoricul unui sat moldovenesc*. 1911, Bucureşti, Biblioteca Revistei „Viaţa Agricolă".

Olteo şi Doru. *Un proces pierdut*. Roman social. 1911, Bucureşti, Socec et Co. Preţ. 2 lei.

Olteo. *„Iubire Fatală"*. Roman social. 1911, Bucureşti, Socec et Co. Preţ. 2 lei.

K. Kautsky. *Bazele Socialdemocraţiei*. Cu o prefaţă şi un studiu asupra socialdemocratismului în ţările înnapoiate de C. Dobrogeanu-Gherea. 1911, Bucureşti, Cercul de Editură Socialistă. Preţ. 2.50.

G. Rotică. *Poezii*. Ediţia II. 1911, Cîmpulung. Tipogr. Romînă. Preţ. 2 cor.

Caton Theodorian. *La masa calicului*. Nuvele şi schiţe. Bucureşti, 1911, Tip. Cooperativă „Poporul". Preţul 1.50.

D. M. Cădere. *Cîteva observaţiuni şi impresii asupra şcoalelor secundare, comerciale şi normale de învaţători din Saxonia, Bavaria şi Elveţia*. 1911, Bucureşti, Tipografia Curţii Regale F. Göbl fii.

D. M. Cădere. *Notă asupra Granitului dela Măcin*. 1911, Bucureşti, Tipografia „Carol Göbl".

Toma Dicescu. *Conferinţe*. 1911, Tipografia Ioan Călinescu.

I. C. Panţu. *Contabilitatea la societăţi colective, comandite şi la societăţile pe acţiuni*. 1911, Braşov, Tipografia Ciurcu et comp.

V. Anestin. *Newton şi atracţiunea universală*. 1911, Bucureşti, Biblioteca „Lumea" No. 101. Preţ 15.

C. Rădulescu-Motru. *Psihologia ciocoismului. Psihologia industriaşului*. 1911, Bucureşti, Biblioteca „Lumea" No 100. Preţ 15 bani.

Leon Şadbey. *Din carnetul unui magistrat*. 1911, Bucureşti, Tipografia „Vocea Poporului. Preţ 1.50 lei.

Lazăr Popescu. *Otrava societăţii*. 1910, R.-Vîlcea, Tip. „O. Thüringer". Preţ. 1.50 lei.

Roman R. Ciorogariu. *Spre Prapastie*. 1912, Arad. Tip. „Tribuna".

N. Davidescu. *Iov*. 3 acte. 1911, Bucureşti, Librăria Nouă. Preţ. 3 lei.

Vrîsta ca impediment la alegerea în episcopat. Studiu canonic şi juridic. 1911, Bucureşti, Editura ziarului „Curierul Judiciar".

Anuarul I al secţiei romîno germane a gimnaziului i. r. de stat din Rădăuţi pe 1-iea an şcolar 1910—1911, publicat de Leonida Bodnarescul. 1911, Rădăuţi, Tip. E. Canarschi din Cernăuţi. Preţ. 2 coroane.

Dr. P. Zosin. Sur le critérium de la nocivité en matière criminelle. 1911, Iassy, Imprimerie Nationale (I. Ionescu).

Almanahul scriitorilor dela noi. 1912. 1911, Orăştie „Tipografia Nouă", I. Moţa. Preţ. 1.80 cor. Pentru Romînia 2 lei.

1912. ANUL VII IANUARIE. No. 1.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

C. Hogaş	*Ion Rusu.*
Alice Călugăru	*Cîntec de plasă (Versuri).*
Artur Gorovei	*Comisia dela Buhalniţa (Documente cu privire la istoria ţăranului romîn).*
M. Sadoveanu	*Doi vecini ai mei.*
T. A. Bădărău	*Unde se prepară ridicarea lanţurilor de munţi.*
Gh. din Moldova	*Unei doamne cernite. — Răsplată. — Epigraf. — Femenism. — Epitaf (Versuri).*
I. Al. Brătescu-Voineşti	*Moş Niţă Hîrleţ.*
H. Sanielevici	*Icoane fugare (Impresii din Dobrogea).*
Spiru C. Haret	*Mecanica Socială (Răspuns la unele observaţiuni).*
G. Galaction	*La Vulturi!*
Colaboratorii revistei	*Documente omeneşti (Simptome sociale).*
G. Ibrăileanu	*Caragiale.*
Colaboratorii revistei	*Note pe marginea cărţilor (Cetind istoria vieţii lui Napoleon I).*
O. Sima	*Scrisori din Ardeal (Chestiunea şcolară).*
P. Cubolteanu	*Scrisori din Basarabia.*
T. A. Bădărău	*Cronica ştiinţifică (Din mişcarea ştiinţifică).*
T. Arghezi	*Cronica teatrală—Bucureşti (Teatrul Modern: „Ce ştie satul", „Singura cale...". — Teatrul Naţional: Festivalul Caragiale.—Teatrul Comoedia: „Hanul roş").*
P. Nicanor & Co.	*Miscellanea (Cu prilejul sărbătoririi lui Caragiale.—„Revista Catolică." — Pentru „Flacăra."—O rectificare.—Apoteoza d-lui Sadoveanu în „Convorbiri Literare".—Dela redacţie).*

Recenzii: Mihail Sadoveanu. „Un instigator"; Al. Vlahuţă. „La gura sobei"; Al. Cazaban. „Oameni cum-se-cade"; E. Lovinescu. „Sonete şi fantezii"; Haralamb Leca. „Noi Romînii?"—I. S.—Emil Nicolau şi Alex. Simionescu. „Fiul ei...!".—C. A.—August Scriban. „Ortografia romînească".—G. P.—Dr. Gh. Marinescu. „Studii asupra audiţiunii colorate".—O. B.—François Guillaume de Maigret. „Le carnet d'un vieux maître".—M. J.—Emile Faguet. „L'Art de lire"; Dr. Madeleine Pelletier. „L'émancipation sexuelle de la femme;—M. C.

Revista revistelor: „Flacăra": Sextil Puşcariu: „Grupări literare şi idei politice", „Arhiva Genealogică"; Antoine de Tarlo: „Armata chineză"; Pierre Leroy Beaulieu: „Organizaţia imperiului britanic"; Gabriel Compayré: „Majestatea sa copilul"; Luigi Bodio: „Emile Levasseur"; L. B.: „Concepţia asupra vieţii lui Adolf Harnack"; Eduard Bernstein: „Paul Lafargue"; Jagic: „Şederea mea în Berlin în 1871—2"; „Narodno Stopanstvo", „Slovenski Jug"; Florence Leftwich Ravenel: „O femee critic al femeilor"; A. C. Benson: „Fiction and Romance".

Bibliografie.

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52.

1912

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumă-

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Centenarul rîpirii Basarabiei

Un veac se va împlini în curînd, la 26 Mai 1912, de cînd s'a desfăcut din trupul Moldovei cea mai bună jumătate a ei, partea dintre Prut şi Nistru, denumită de atunci încoace Basarabia, denumire pe care Romînii de acolo nu o cunosc, căci ei tot Moldoveni se numesc, şi limba lor pentru dînşii e tot graiu moldovenesc. Această ciuntire a ţării a fost cu atît mai adînc simţită, cu cît ea se altoise pe o ciuntire de mai înainte, acea a Bucovinei, anexată prin silnicie de Austria, precum pe aceiaşi cale se anexă la 1812 Basarabia cătră Rusia.

Pentru împărăţiile ce şi-au întins hotarele pe seama unei ţări romîneşti, împlinirea unui veac de stăpînire dă prilej la sărbătorire. De aceia în 1875 Austria a organizat manifestări de bucurie pentru „fericita alipire a Bucovinei de împărăţia ei". Acuma, in 1912, Rusia se pregăteşte să facă acelaşi lucru pentru întinderea hotarului ei peste corpul ţărilor romîne. Altfel stă lucrul cu noi care am fost jertfa acestor sporiri de teritoriu, care am îngrăşat cu corpul nostru pe acel al statelor vecine. Pentru noi amintirea acestor două răşluiri e un junghiu de durere, şi ceia ce pentru împărăţiile vecine e un prilej de bucurie, pentru noi se preface în zile de doliu.

Şi noi trebue să sărbătorim această aniversare, însă să o facem cu durerea în suflet, ca pentru amintirea unui mort iubit; căci deocamdată, deşi neînchizînd speranţele noastre într'un drept viitor, Bucovina şi Basarabia sînt două fiice moarte ale pămîntului romînesc, şi sărbătorirea acelor două date fatale trebue să fie udată cu lacrimi de durere pe mormintele în care sînt îngropate.

In 1875, cînd s'a sărbătorit de Austria alipirea Bucovinei, Moldova a răspuns la această lovitură prin o amintire dureroasă ţesută în jurul figurii lui Grigore Ghica, a cărui moarte s'a pus în legătură cu rîpirea Bucovinei. Cu toate că Ghica în realitate nu murise din cauza acestei ripiri, totuşi împrejurarea fu foarte bine găsită, pentru a răspunde printr'un ecou de durere, sunetelor de veselie ce veneau de peste hotar. Şi acuma, la 1912, nu putem rămînea nepăsători faţă cu prăznuirea din partea Rusiei, a anexării Basarabiei, şi trebue să căutăm un mijloc vrednic

de un popor ce se respectă, dar impunător în liniştita lui manifestare, pentru a protesta în contra unui act care ne jigneşte în cele mai adînci ascunsuri ale sufletului nostru, prin amintirea celei mai mari nenorociri ce au putut să ne lovească, celei mai mari suferinţi ce a putut să ni se impună.

I

Să readucem în mintea noastră împrejurările în care Basarabia a fost răpită dela Moldova, pentru a vedea dacă această pacoste căzută pe capul ei a fost pedeapsa unei vini, sau măcar răsplata unei greşeli, sau dacă ea nu a fost decît îndeplinirea unei nedreptăţi pusă în lucrare de cei mai tari contra celui mai slab. Răpirea Basarabiei fu datorită războiului declarat de Turci Ruşilor în 1806, care se prelungi până la 1812, spărgîndu-se viforoasele lui peripeţii printr'o lovitură de trăsnet căzută asupra capului Moldovei. Deşi Turcii fură acei care declaraseră războiul, ei o făcuseră dintr'o nevoe neînlăturată, de a apăra existenţa statului lor de loviturile Rusiei. E drept că şi Turcii provocaseră prin purtarea lor, ascultătoare de interesele lui Napoleon I, pe Ruşi a-le da acele lovituri. Anume împăratul Francejilor avînd interes a paraliza cît mai mult pe Ruşi, stăruise la Turci ca ei să dee afară pe cei doi Domni fanarioţi ai ţărilor romîne: Constantin Ipsilanti din Muntenia şi Alexandru Moruzi din Moldova, care Domni fuseseră numiţi în 1802, cu îndatorire din partea Turciei de a nu-i îndepărta decît după şapte ani de domnie, pentru a nu sărăci aşa de cumplit ţările romîne prin deasa schimbare a Domnilor. Ambii Domnitori fiind partizani de ai Ruşilor şi slujindu-le drept unelte pentru a provoca răscoale în împărăţia otomană, Napoleon fusese ascultat de Sultan pentru îndepărtarea gospodarilor din scaunele ţărilor romîne înainte de împlinirea termenului de şapte ani. Deşi erau înduşmăniţi pe atunci cu Franţa din cauza luptei acesteia cu Prusia, pe care o bătuse la Iena şi la Auerstedt în Octombrie 1806, Ruşii într'un moment de supărare pentru încălcarea tratatului din partea Turciei, trec Nistrul şi intră în Moldova în Noembrie 1806, pretextînd însă că ei nu ar fi atinşi prin destituirea Domnitorilor ei, ci că nu ar putea îngădui mai multă vreme prădăciunile cărora Muntenia era expusă din partea lui Pasvanoglu, paşa cel revoltat din Vidin; că ei, prin ocuparea Moldovei, nu ar avea scopul de a declara războiu Turciei, ci numai de a lua o garanţie că cererile lor în privirea Pasvangiilor şi a altor pretenţii ce mai formulau, vor fi ascultate. Turcii însă nu se lăsară înşălaţi prin vorbele protivnicilor lor, şi declarară războiu Ruşilor în Decembrie 1806.

Din această expunere reesă într'un chip inviderat că Ruşii încălcaseră pămîntul turcesc şi deci declaraseră *de fapt* războiu Turcilor pentru a *apăra ţările romîne*. Intr'adevăr, fie că Ruşii voiau să pedepsească pe Turci pentru destituirea prea timpurie a lui Ipsilanti şi Moruzi, fie că ei voiau să mîntue Muntenia de prădăciunile lui Pasvanoglu, ei tot luau în mînă apărarea ţărilor romîne, şi declarau războiu Turcilor în interesul acestor ţări, încît acţiunea lor lua faţa unei purtări altruiste.

Oricum ar fi stat lucrurile în privirea declarării războiului, înduşmănirea Rusiei cu Turcia convenea pe atunci de minune planurilor împăratului Napoleon. In 20 Ianuarie 1807 el scrie ambasadorului său din Constantinopole, Sebastiani, că „Ruşii nu au în Moldova şi Valahia trupe îndeajuns pentru a putea trece Dunărea, şi ar fi foarte slăbiţi dacă ar fi constrînşi a întreţinea o a doua armată în Crimeea. Ei ar trebui deci să fie ataceţi şi în această peninsulă pe cît şi în Georgia de către paşa din Erzerum, Perşii şi Poarta". Aşa erau pe *atunci* interesele lui Napoleon. Incurînd însă politica împăratului francez se schimbă, şi odată cu această schimbare se prefac şi toate lucrurile în politica europeană. Napoleon într'adevăr era centrul în jurul căruia gravita lumea de atunci; o lume în jurul unui om! De soarta sa era legată soarta tuturor statelor; după interesul său să regulau interesele tuturor ţărilor. Tradiţiile politice ale trecutului se rupseră cu totul; calea urmată uitta timp de popoare era părăsită; alianţele şi duşmăniile se alcătuiau şi se desfăceau pe zi ce merge, tocmite şi orînduite după placul arbitrului Europei. Voinţa unui om înlocuise relaţiile acele necesare între popoare care determină purtarea lor unul către altul; interesul individual înlocuise interesul colectivităţilor.

Pentru Napoleon toate statele nu erau decît mijloacele, instrumentele, prin care el să ajungă la ţălul său suprem, dominarea Europei şi a lumii întregi. El le întrebuinţa pentru scopurile sale, dar ele în sine nu aveau nici un scop; le arunca unul împotriva altuia ca să se sfărîme şi el să se folosească din dărămăturile lor; le trata astăzi ca prieten şi ca aliat, mîne ca duşman neîmpăcat, jertfindu-le pe toate nesăţioasei sale ambiţii.

Napoleon avea interes să se apropie de Rusia pentru a o putea ademeni la recunoaşterea distrugerii Prusiei şi a o putea cîştiga contra Angliei, duşmana lui cea mai înverşunată şi cea mai greu de redus. El se împăcă deci cu împăratul Alexandru oferindu-i mijlocirea lui în războiul cu Turcia în schimb pentru cele două mari nevoi ale lui. La Tilsit se întîlnesc ambii monarhi pe podul neutru al unei plute depe rîul Niemen şi pun la cale nimic altceva decît împărţirea Turciei, a statului aceluia pe care tocmai Napoleon îl aruncase în războiu cu Rusia. Imperiul moscovit era să primească Moldova cu partea ei inferioară care dela 1484 trecuse în stăpînirea Turciei şi se numea Basarabia; apoi Valahia şi Bulgaria până la Balcani. Franţa era să ee Albania, Tesalia, Moreea şi Candia. Austria era să fie împăcată cu Bosnia şi Serbia, rămînînd Turcia numai cu posesiunea Rumeliei şi cu oraşul Constantinopole, pe care nici unul din cei doi potentaţi nu consimţia a-l ceda celuilalt. Nu trebue să ne mirăm de această purtare a Franţei napoleoniene faţă cu ţările romîne.

Chiar dacă împăratul Francejilor ar fi cunoscut latinitatea lor, lucru de care abia ele singure începuseră a avea conştiinţă, încă le-ar fi jertfit pentru a apăra marile lui interese politice.

In anul 1809 Napoleon trebuind să plece în Spania pentru a supune acolo o primejdioasă răscoală, el se întîlneşte încă odată cu împăratul Alexandru la Erfurt în 27 Septembrie, unde Napoleon asigură pe Alexandru despre dobîndirea desăvîrşită a Moldovei şi a Valahiei, încuviinţînd prin tractatul încheiat în acest oraş, ca împăratul Rusiei să-şi întindă graniţile statului până la Dunăre.

Urmările unei politici atît de schimbătoare din partea stăpînului lumii de atunci fură că Turcii pierdură orice încredere în Franceji, din care pricină, mai tîrziu, ei nu vroiră să dee crezare stricării din nou a relaţiilor dintre Ruşi şi Franceji, şi de aceia în 1812 se grăbiră a încheia pacea cu Rusia, cu toate stăruinţele lui Napoleon ca să nu o facă, întrucît el ar fi gata de a năvăli din nou în Rusia şi de a stinge acest mare stat depe faţa pămîntului.

Politica lui Napoleon, care făcea din Turci, ce fuseseră până atunci cei mai statornici prieteni ai Francejilor, nişte duşmani hotărîţi ai acestora, înlesni lui Alexandrul I încheerea unei păci favorabile cu Turcia, cu toate că Rusia ameninţată de expediţia cea uriaşă a lui Napoleon, întreprinsă cu o armată de 530.000 de oameni, ar fi trebuit dimpotrivă să o împingă să cedeze ea Turciei ceva, pentru a scăpa de războiul dela sud şi a-şi putea îndrepta toate puterile contra loviturii lui Napoleon. Cu toate acestea lucrurile luară altă întorsătură, şi Ruşii se aleseră cu cîştigarea Basarabiei, la care ei singuri nu se puteau aştepta.

Iată cum s'a desfăşurat această pentru Moldova prea nenorocită împrejurare. Până în 1811 războiul între Ruşi şi Turci fusese condus cu multă lîncezală, Ruşii aşteptîndu-se ca ţările romîne să le cadă în mîni mai mult prin interveniri diplomatice din partea tovarăşului lor, împăratul Napoleon, decît prin vărsarea de sînge pe cîmpul de luptă; Turcii din cauza slăbăciunii lor adausă încă prin două revoluţii lăuntrice, răsturnarea Sultanului Selim III şi a urmaşului său Mustafa. Cînd în 1810 relaţiile între Napoleon şi Alexandru începuseră să se răcească, Ruşii fiind nevoiţi a-şi aduna trupele în ţara lor, pentru a preîntîmpina un atac cu putinţă din partea Francejilor, micşurară încă puterile trimise la Dunărea. Astfel se făcu că în anul 1811 consulul francez din Bucureşti, Ledoulx, să poată scrie ambasadorului din Viena că: „Nu este nici un suflet în Bucureşti care să nu privească aceste ţări ca părăsite acum de Ruşi. Aceştia sînt într'o descurajare ce se întăreşte necontenit prin vuetele de război cu Franţa şi peste toate acestea o epidemie îngrozitoare a luat naştere în oştirile lor." In altă scrisoare a lui Ledoulx din 10 Octombrie el spune: „Nu este decît un strigăt în lagărul rusesc: pacea cu Turcii. Aceştia dimpotrivă foarte porniţi au răspins cererea unui armistiţiu şi voesc cu toţii urmarea războiului." Pierderile repeţite ale Ruşilor unite cu ameninţarea tot mai iminentă a năvălirii franceze, împing acuma pe Ruşi a stărui ei pentru pace, şi cabinetul din Petersburg trimite în luna lui Octomvrie un ordin generalului Kutusoff de a o încheia cu orice preţ.

In asemenea condiţie ne-am explica cu greu cîştigarea Basarabiei din partea Ruşilor, dacă o fericită lovitură a generalului Kutusoff nu ar fi schimbat norocul armelor pe partea Ruşilor şi nu ar fi adaus la descurajarea politică a Turcilor, din pricina neîncrederii lor în Napoleon, şi acea provenită din înfrîngerea suferită. Victoria Ruşilor dela Slobozia fusese zdrobitoare pentru Turci şi aşa de hotărîtoare, încît Francejii nu puteau să-i dee crezare. Armata turcească condusă de marele Vizir în persoană fusese cu totul zdrobită şi nu se putuseră scăpa din ea nici un singur cort şi nici un singur tun. Turcii erau deci reduşi la a-man, şi ei nu ar fi putut să mai lupte cu Ruşii decît pe cale diplomatică. Dar aici Ruşii şi cu prietenii lor Englejii răspîndeau în toate părţile veştile cele mai neliniştitoare asupra scopurilor lui Napoleon, spunînd despre el că este în tratări cu Ruşii; că încurînd o să se împace cu ei, cînd atunci Rusia putînd întoarce toate puterile ei contra Turciei, zilele acestei împărăţii ar fi fost numărate. Şi într'adevăr că Napoleon deşi se pusese în fruntea uriaşei sale armate, tot mai încerca a determina pe Alexandru la primirea condiţiilor sale de pace, încît temerile Turciei nu erau cu totul lipsite de temeiu.

Napoleon plecase la armata lui la 9 Mai şi la 17 a aceleiaşi luni ajunsese la Dresda, tocmai pe cînd veştile de pace între Ruşi şi Franceji se întăreau mai mult, cu toate că în realitate pacea se îndepărta mai mult dintre cei doi monarhi. Ruşii însă reduseseră mult din întăile lor pretenţii făcute după victoria lui Kutusoff. Anume nu mai cereau ambele provincii romîne, ci numai partea Moldovei din Nistru până în Prut. Cu toate silinţile desperate ale reprezentanţilor Franţei de a împiedeca încheerea păcii, tratatul de Bucureşti este semnat în ziua de 26 Mai 1812, cu 17 zile înainte ca Napoleon, trecînd peste Niemen, să fi făcut pasul hotărîtor în lovirea Rusiei. Tratatul de Bucureşti conţine cedarea către Rusia a părţii răsăritene a Moldovei până în rîul Prut, asupra cărei părţi se întinse numele purtat până acuma numai de sudul acestei regiuni, acel de Basarabia.

Să trecem acuma la desfăşurarea stării lăuntrice a ţărilor romîne în îndelungatul răstimp de 6 ani cît ţinu ocupaţia lor din partea Ruşilor.

II

Suferinţele Rominilor şi pierderea Basarabiei. — Acest război fusese întreprins de Ruşi pentru a scăpa ţările romîne de jugul şi asupririle Turcilor. S'ar putea deci aştepta cineva la o schimbare de regim în timpul cît ţinu ocupaţia rusască (1806—1812), cu atîta mai mult că Ruşii vroind să le încorporeze desăvîrşit în împărăţia lor, era firesc lucru de a le înfăţişa în perspectivă o altfel de ocîrmuire decît acea pe care o suferiseră sub

stăpînirea turcească. Aceasta ar fi trebuit să fie, şi aşa gînd urmăria guvernul central; vom vedea cum a fost realitatea lucrurilor.

Generalii ruşi şi armata în deobşte priviau ţările romîne ca pămînt cucerit şi le tratau astfel: aşa, generalul suprem Michelson şi ajutorul său Miloradovici cer dela început chiar, ca mulţămită a ostenelelor lor, 80 de pungi de bani. Ipsilanti ce fusese readus de Ruşi în Muntenia şi care nu putea încasa nici o contribuţie din o ţară dată în prada atît a Ruşilor cît şi a Turcilor, refuză a le răspunde darul cerut. Generalii ruşi îl ameninţară atunci a-l da Turcilor, ceia ce pune pe Ipsilanti în o aşa spaimă, încît o iea la fugă înapoi în Rusia. La Petersburg el se plînge contra purtării generalilor ruşi, şi Michelson rechemat şi disgraţiat de împărat, se sinucide. Ipsilanti nevroind însă a se mai reîntoarce în ţările romîne, Ruşii întocmesc în ele o nouă ocîrmuire sub doi dregători ruşi, unul prezident reşezînd la Iaşi, altul vice-prezident care staţiona în Bucureşti. Divanurile ţărilor sînt păstrate sub numele de comitete şi puse sub ordinile celor doi ocîrmuitori. „In faptă însă vistierii cei mari şi cu prezidenţii precum le croiau aşa urmau, căci vistierii avînd în mîna lor banii ce se strîngeau din ţară, trebuiau negreşit şi prezidenţii şi ceilalţi toţi să se unească cu ei şi să-i aibă în ochii lor mai tari, mai mari şi mai cinstiţi decît pe ceilalţi boeri şi divanişti, fiindcă nu puţin se împărtăşiau şi ei din vistierie" (Zilot Romînul).

Dar suferinţele cele mari ale ţărilor romîne fură pricinuite ca şi în războiul din 1774 de nevoile armatei, dar într'o proporţie cu mult mai însămnată, căci trupele ruseşti, în loc de a trece numai prin ţările romîne spre a merge în Turcia, stătură în ele răstimpul nesfîrşit de şase ani, în decursul căruia poporul romînesc nu văzu limpezindu-se nici un moment negrul său orizont.

O nesfîrşită mulţime de braţe era întrebuinţată la întărirea punctelor ameninţate sau însămnate. Astfel generalul Zass, după ce alungă pe Turci din Craiova, pune să se sape un şanţ în jurul oraşului, ordonînd prefecţilor ţinutului de a trimite o sumă de salahori. Fiind iarnă, aceşti nenorociţi lucrau ziua sub loviturile biciului rusesc şi petreceau noaptea închişi prin biserici sau ocoale spre a nu fugi. Udaţi până la oase, lipsiţi de foc şi de hrană, ei pieriau cu miile. Din numărul de 2.000 de lucrători întrebuinţaţi la cetatea Hotinului, 400 pieriră în cîteva zile.

Transporturile trebuitoare armatei erau o adevărată calamitate pe capul ţărilor romîne. In 1811 preşedintele guvernului provizor cere divanului Moldovei 15.000 de care, şi în April 1812 Kutusoff pretinde dela Muntenia să-i dea 20.000, fiecare înjugat cu 4 boi şi condus de 2 ţărani. „Cu toate observările pe care boerii crezură de cuviinţă a le face şi prin care se punea în vedere ruina totală a provinciilor, generalul stărui în cererea lui, şi tot pe atunci se mai cere încă odată din Moldova alte 15 mii de care, „măsură cum observă Fornetty, consulul francez din Iaşi,

ce pune vîrf desnădăjduirii locuitorilor, care se văd ameninţaţi pentru iarnă cu foametea, prin neputinţa în care se vor afla ţăranii luaţi la transporturi de a ara şi sămăna ogoarele lor".

In afară de aceste cereri pentru a zice astfel regulate, locuitorii erau expuşi la tot soiul de prădăciuni, de stoarceri şi de despoeri care îi aduceau în cea mai depe urmă mizerie. Un raport al lui Mériage, delegatul francez la negocierile începute pentru stabilirea păcii, ne spune că „aceste ţări sînt de o rodire minunată. Ele erau acoperite de turme; dar armata rusască le-a mîncat aşa de rău, că la începutul lui 1809 ele nu mai înfăţişau decît închipuirea unui deşert, şi armata rusască era nevoită a-şi trage proviziile sale din ţările dela nordul Nistrului şi din Odesa." Iată pentruce „sărmanii Romîni doriau să vadă cît mai curînd armatele ruseşti departe de nenorocita lor ţară".

Ruşii nu cereau însă dela ţările romîne numai muncă pentru nevoile războiului. Ele le mai impuneau şi dări în bani, a căror număr şi greutate covîrşeşte în curînd puterile lor. Astfel afară de acele 80 de pungi pe care generalii ruşi le încasară fără nici o învoială din vistieria Munteniei, după fuga lui Ipsilanti, aflăm pe Miloradovici cerînd regulat în fiece lună suma, foarte însămnată pentru acele timpuri, de 4000 de galbeni, de care pretindea că are nevoe spre a spiona pe Turci. Mai cer Ruşii bani pentru construirea unor spitale. O dare fiind impusă neguţitorilor, ei crezură că pot să se opună răspunderii ei. Ruşii pun prin poliţia din Bucureşti să închidă trei prăvălii din cele mai mari. Toţi neguţitorii atunci îndărătnicindu-se, închid prăvăliile lor, ceia ce aduce o mare nemulţămire în popor. Şase zile stau prăvăliile închise şi a şasea zi 800 de neguţitori se înfăţoşază la marele vistier, ameninţîndu-l cu o mare îndrăzneală. Această împotrivire în contra stoarcerilor ruseşti, în momentul cînd toată ţara era în mînile lor, arată pe corpul însămnat al neguţitorilor Capitalei apărînd cu vrednicie interesele sale. Ruşii găsiră însă îndată mijlocul de a înfrînge împotrivirea lor. In noaptea de 21 August ei pun pe mai mulţi neguţitori în căruţi de poştă şi-i trimit din Bucureşti; a doua zi se răspîndeşte vestea îngrozitoare că ei au fost expeduiţi în Siberia. Dinnaintea unei atari perspective, neguţitorii bucureşteni se hotărăsc a deschide îndărătnicile lor pungi şi a lăsa pe Ruşi să ee din ele cît li va fi pe plac. O altă contribuţie loveşte în nobili şi în cler, dela care „se cerea suma însămnătoare de 1.200.000 de lei, fiecare boer avînd a plăti în raport cu veniturile şi dregătoria sa, ceia ce ar fi provocat în Bucureşti o obştească nemulţămire". In 25 April 1812 cîteva zile înnaintea subsemnării păcii, Kutusoff cere iarăşi o contribuţie de 2.000.000 de lei, şi Tschitschakoff cere în cursul lunii lui Iunie aceluiaşi an, contribuţia anuală a fînului, jumătate în natură, jumătate în bani, din care cea depe urmă era fixată la 2.000.000 de lei. Raportul lui Fornetty, ne spune, „că acest nou chip de a lua contribuţia era cu totul ruinător pentru ţară. Membrii divanului şi cei întâi boeri au ţinut

sfat în urma căruia au trimis o deputăţie amiralului, spre a-i pune în videre că o asemene măsură ar sfîrşi de pierdut ţara". După multă vorbă se reduse suma în bani la 200.000 de lei. In deobşte sub ocîrmuirea rusască contribuţiile Moldovei, după socotelile vistieriei, se urcaseră dela 3.000.000 de lei, cît fusese mai înnainte, la 8.000.000; iar cele din Muntenia se sporiseră pe cinci părţi, şi într'adevăr impozitul personal pus de Ruşi în Oltenia se urca la 30 de lei pe an de casă,—uriaş dacă luăm în consideraţie marea valoare a banilor pe atunci. Cu toate aceste stoarceri neîncetate, divanul Munteniei este silit a adresa generalului Kutusoff o scrisoare de mulţămire şi a-i face darul unei frumoase cutii „ca semnul recunoştinţii acestei provincii".

Unul din relele cele mai strigătoare ale ocîrmuirii fanariote fusese abuzul ce se comitea cu împărţirea boeriilor, care avînd drept urmare scutirea de mai multe impozite şi dreptul la dregătorii, nu erau numai onorifice. Rusia în loc de a pune capăt acestor fără-de-legi, găsind că este un mijloc minunat de a-şi face partizani, se puse a-l neguţitori pe scara cea mai întinsă. Preţioasa cronică a lui Zilot Romînul spune asupra acestui lucru: „Nu era mai puţin ciudat să vezi că făcea şi boerii cu un nou obiceiu, adecă cu pitace domneşti înscris, care se dau la obrazele ce se boeriau, cuprinzătoare că cutare după slujba sa sau după altă mijlocire să se sue la treapta cutare; care pitace ajunseră mai la urmă de se vindeau şi pe bani şi era destulă ocară, căci le lua şi toţi mişeii şi oamenii netrebnici".

Un alt rău pe care Rusia ar fi trebuit să-l combată din răsputeri era corupţia dregătorilor, lucru care ce e drept trebuia să-i vină cam greu din pricina adîncii conrupţii în care chiar ea zăcea. Aşa ea încercase, odată cu luarea ocîrmuirii pe mînile ei, a orîndui „cîte un ofiţer ispravnic pe la fiecare judeţ, împreună cu doi ispravnici pămînteni, care s'a făcut pentru multele jafuri, ca cu mijlocul ofiţerilor să le înfrîneze; dar fu mai rău, căci unde întăi mîncau doi, la urmă mîncau trei, fiindcă oficerul, unindu-se cu pămîntenii, rumpea cît putea, şi apoi mergea treaba bine, căci era ofiţer la mijloc, şi cine cuteza să zică că ofiţerul om împărătesc, era necinstit şi mîncător săracilor?" Cum erau ofiţerii aşa erau şi generalii, prădători faţă cu Romînii, corupţi şi meşteşugari faţă cu propria lor ocîrmuire. Generalul de Langeron ne spune despre colegul său, generalul Zass, că punea să prăde recoltele locuitorilor prin dragonii săi, şi făcea raport către împărăţie că le cumpăra. Comisarul hranei, căruia îi dădea o parte din foloase, îi arăta preţurile pe care trebuia să le pună şi care erau peste măsură. Şi nu numai că făcea să plătiască foarte scump din casa imperială cele ce primise gratis, dar încă adunînd grînele şi vitele de prisos, le îmbarcau la Chilia pe vase neguţitoreşti şi le vindeau la Odesa.

Cînd Kuschnikoff este numit preşedinte al ambelor divanuri din Moldova şi Muntenia, el îşi ia ca secretar pe un boer din clasa mai de jos, Crupenski, despre care Langeron ne spune „că era un tînăr subţire la minte, ghibaciu, desgheţat, nemoral şi interesat, care vindea toate locurile de dregători pe bani, pe care îi împărţia cu prezidentul." Astfel fiind deci moralizatorii, ce se putea aştepta dela cei moralizaţi? „Şi aşa începură încă şi mai mult decît mai înnainte a împinge la bani şi a face cîte netrebnicii toate, ca să izbutiască la dregătoria vistieriei şi la toate mansupurile, care lucru văzîndu-l cei mai mici boeri şi boerinaşi, şi fiindcă şi lor le trebuia chivernisială şi altfel nu puteau izbuti, ne mai căutîndu-se vrednicia şi căderea, ci de către cei mai mari li se cerea bani fiindcă şi domniile lor da, fură siliţi şi ei a apuca tot pe drumul acela ce se învăţase dela cei mai mari ai lor. Şi apoi ce să vezi de aici înnainte? Fiind treaba pe cine da mai mult, videai cîţi blăstămaţi toţi în trebi ce nu li se cădea şi întindeau cu toţii ţara în toate părţile. Una se cerea, şi nici cu trei nu se plătia! Jăluire nu avea loc pentrucă toţi erau căptuşiţi cu hrăpire şi mituire, dreptatea ziceau că au perit fiind vremile turburate. Lege, suflet, Dumnezeu, răsplătire, ziceau că sînt toate minciuni şi basme călugăreşti. La bani numai se închinau, cu un cuvînt, dela cei mai mari până la cei mai mici, ca să scoaţă cele ce da şi să le mai rămînă şi cîştig din care să întîmpine cheltuelile hainelor, a clupurilor (sic) şi altor soiuri de desfrînări" (Zilot).

In lupta dintre Filipescu şi Varlam dela dregătoria de mari vistieri, cea mai bănoasă a ţării noastre, Zilot Romînul ne spune asupra acestei rivalităţi că: „spre a se lupta unul cu altul aceste două ipochimene adecă Filipescu şi Varlam, trebuiau şi căderi după slujbă şi stare, dar şi pungă nu puţin. Drept aceia urmau şi dumnealor a se sili spre dobîndire de bani, şi aceasta se sparge în capul ticălosului norod, căci pentru una nu se mulţămiau cu două şi trei, ca să poată ei întîmpina dările pe la căpitenii prin care se lucra la cîştigarea vistieriei, precum şi balurile şi alte ceremonii ce necontenit trebuiau a se face tuturor gheneralilor şi până la cei mai mici ofiţeri ai armatei pentruca să-i cîştige prieteni; şi pot zice că atît cumpăniseră viclenii de Ruşi lucrul, încît ce luau bieţii visternici cu hrăpire din spinarea norodului, negreşit şi cheltuiau."

Această privelişte a unei oarde de despoitori care dănţuesc şi se îndoapă pe socoteala unui popor nenorocit este ceva cu deosebire revoltător. Pe timpul Turcilor, averile rîpite mergeau să îmbogăţiască în depărtare familiile răpitorilor şi aveau deci o ţintă economică. Acuma ele erau băute şi mîncate, aruncate în vînt în sunetul păharelor şi al strigătelor de veselie, în faţa poporului despoet!

Dacă adăogim la aceste fapte proteguirea încă şi mai pe faţă a călugărilor Greci, care desbrăcau mănăstirile de avuţiile lor, protecţie cu atîta mai firească cu cît Ruşii veniau în numele bisericii spre a scoate pe nenorociţii creştini din jugul Mahometanilor, introducerea în ţările romîne a unei monezi falşe impuse de Ruşi ca plată închipuită pentru cumpărăturile pe care le mai

făceau, și mai ales fără-de-legile nenumărate comise de oștirile moscovite, atunci vom fi complectat măcar până la un punct starea țărilor romîne sub ocîrmuirea rusască.

Locuitorii țărilor romîne, plîngîndu-se întâiu la comandantul general Kutusoff, primiră ca răspuns „că li se vor lăsa ochii spre a plînge." Văzînd că Rușii adăogeau bătaia de joc cătră toate nenorocirile cu care îi adăpau, Romînii se plînseră de-a dreptul la împăratul Alexandru. Se zice că acesta luînd cunoștință de îngrozitoarele lor suferinți, ar fi spus într'un moment de indignare că „atari cruzimi nu trebue tolerate." El ordonă lui Tschitschakoff care înlocuise pe Kutusoff în comanda supremă, de a lua măsurile trebuitoare spre a împiedeca neorînduelile și fără-de-legile de tot felul ce se comiteau. Se poate judeca, după măsurile pe care amiralul le îndrumă, despre suferințele pe care țara trebuise să le ducă până atunci, și numai contrastul între o stare desperată și o alta întru ceva mai suportabilă face pe cronicar să pună în o lumină așa de frumoasă reformele lui Tschitschakoff: „Lipsi mulțimea cererilor de care ce topia dobitoacele, slujindu-se mai mult oștile cu carele lor; lipsiră oarecum și jafurile ce se urmau în țară de către dregători; se îndreptară judecătorii și căutau dreptatea fiecăruia; cu un cuvînt străluci o părintească îngrijire asupra ticăloasei țări."

O astfel de stare de lucruri nu putea inspira Romînilor simpatii pentru așa numiții lor liberatori. Aducîndu-și aminte și de suferințele încercate în vremile războaelor de mai înnainte, ei ajunseră a se convinge că stăpînirea rusască nu era menită a aduce pe țările lor fericirea așteptată. Cu cît mai adînc trebui să răniască, și anume pe Moldoveni, la sfîrșit, rîpirea Basarabiei, o porțiune atît de însămnată din teritoriul țării lor? Dacă luarea Bucovinei care nu era decît un petec în asemănare cu Basarabia, îi mișcase atît de puternic, erau ei să rămînă nepăsători la desmădularea a jumătate din moșia lor? De aceia și găsim că plîngerile la Poartă nu lipsiră, și boerii nu comiseră și cu acest prilej greșala lui Grigore Ghica ce apărase Bucovina cu atîta nedestoinicie. Dimpotrivă ei lăsară cu totul la o parte sbuciumările și protesturile, și făcîndu-se apărătorii interesului Porței, ei apăsară mai ales asupra pierderii foloaselor ce Turcii ar trebui să le încerce dela rășluirea celei mai bune jumătăți a Moldovei. Cele 120.000 de kile de grîu care erau procurate în fiecare an Turcilor pentru oștirile lor erau luate mai în totalitate din Basarabia, căci în restul țării se cultiva cu deosebire popușoiul pentru hrana locuitorilor. Din cele 305.000 de ocale de unt pe care Turcii le ridicau din țară, 120.000 proveniau din Basarabia; apoi cea mai mare parte a vitelor și oilor erau crescute în cîmpiile ce se întind dincolo de Prut. Cedînd această parte Rusiei, se micșura negoțul Moldovei care consta mai mai ales din exportul animalelor. Poarta trebuia deci ca o urmare neapărată să reducă tributul, de oarece ar fi cu neputință să se ceară dela jumătate de țară ceia ce mai înnainte se lua de pe întregul ei. Aceste și alte argumente de același fel le arătau boerii, prin Domnul lor, la „pragul prea puternicei împărății," spunînd că „precum dela moșii și strămoșii lor au apucat întregimea Moldovei, așa să rămînă și de acum înnainte, de oarece partea cea rășluită ar fi îndemânarea și adăpostirea locuitorilor în înlesnirea viețuirii lor și a hranei îndestulare și a vitelor pășune, într'un cuvînt tot cîmpul și inima țării."

Aceste întîmpinări găsiră tot atît de puțin răsunet ca și acele ridicate cu prilejul rîpirii Bucovinei. Catastrofa lui Napoleon în Rusia, care făcu din Alexandru stăpînul Europei, împiedecă pentru totdeauna pe Poartă a reveni asupra faptului îndeplinit, și așa „sosind ziua fatală a expirării convenției după tratat, ce trebuia fieşte care să trăiască unde era să rămînă desăvîrșit, ceasurile acele au fost de plîngeri un timp de neuitat; pentrucă poporul cu cîrdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului dela un capăt la altul, mergînd și venind de prin sate și de prin tîrguri săptămîni încheete, cu luarea de ziua-bună dela părinți, dela frați și dela rudenii, cu care crescuse și viețuise dimpreună până în vremea aceia cînd se despărțiau unii de alții pentru totdeauna" (M. Drăghici).

Și într'adevăr că Basarabia era pierdută, poate pentru totdeauna, din momentul ce vulturul Uralului înfipsese în ea ghiarele sale, și rămasul-bun al locuitorilor ei era simbolul aceluia pe care țara o făcea jumătății sale însăși. De atunci Prutul deveni „rîul blăstămat", ale cărui valuri vor însămna despărțirea aceluiași neam.

Acuma de abia planurile Rusiei asupra țărilor romîne apăreau în adevărata lor ființă. Dacă Rusia luptase pentru ele, fusese nu spre a-le înnapoia libertatea uzurpată de Turci, dar pentru a-le supune propriei sale autorități; pentru a schimba suzeranitatea turcească pe stăpînirea moscovită. Că încheerea aceasta a războiului nu se potrivea de loc cu premisele ce-i dăduseră naștere; că Rusia îl declarase pentru a mîntui țările romîne de asuprirea otomană, și că acuma la încheerea păcii, aceste țări trebuiau să plătească ele izbînzile rusești, era tot atît de sigur, pe cît este de netăgăduit că între logică și politică este un abiz tot atît de mare ca între rațiune și interes.

Rușii priveau totdeauna țările romîne sub două unghiuri deosebite. Cînd era nevoe de a se sluji de ele ca mijloc de constringere contra împărăției otomane, ei tratau pe Domnitorii acestor țări de suverani, le luau apărarea ca niște țări neatîrnate după drept și care ar fi fost fără cuvînt încălcate și asuprite de Turci; cînd însă venia timpul să se despăgubească dela aceștia pentru izbînda repurtată, Rușii considerau țările romîne ca pămînt turcesc și-și tăiau din ele mulțămitele. Aceasta au făcut-o și acum cînd luară Basarabia ca despăgubire pentru războiul purtat în interesul Moldovei.

III

Ripirea Basarabiei celei mari nu încheе însă nedreapta purtare a Rușilor față cu țările Romîne. O nouă împrejurare veni să se adauge la actul întâi al desmembrării Moldovei, pentru a-i rupe încă odată piciorul de abia herăstuit din o primă amputare. Anume războiul dela 1853—1856 eșise rău pentru Ruși și puterile apusene care luaseră partea Turciei în această ciocnire, impuseseră Rusiei între alte condiții și acea a înnapoerii către Moldova a trei ținuturi din partea sudică a regiunii anexată de Ruși la 1812; cu alte cuvinte înnapoerea Basarabiei propriu-zise.

Pe lîngă această condiție, o a doua oprea pe Ruși de a mai avea o flotă militară în Marea Neagră.

Rusia care fusese deprinsă, în toate războaele ei de mai înnainte cu Turcii, a se întinde necontenit pe seama acestora, se vedea pentru întâia oară stînjănită în mersul ei propășitor și îndatorită de a da înnapoi și a suferi o știrbire în situația ei de mare putere și în înnaintarea ei către peninsula Balcanilor. Această lovitură neașteptată încordă toate năzuințele posterioare ale Rusiei pentru a nimici cele două condiții impuse prin tratatul de Paris din 1856, condiții pe care ea le privea nu numai ca dăunătoare dar chiar ca umilitoare. Ea se folosi deci de războiul franco-german din 1870—71 pentru a vinde învingătoarei Germanii neutralitatea ei, pentru învoirea reconstituirii flotei ei de războiu din Marea Neagră, și un alt războiu care aduse din nou ciuntirea Moldovei în parte reîntregită, trebuia să șteargă depe fața pămîntului, dacă nu din analele istoriei, amintirea înfringerii Rusiei din anul 1856. Acest războiu fu acel întîmplat în 1877—78.

Și de astă dată pornirea Rusiei contra Turciei fusese adusă prin nevoia ei de a apăra un popor creștin din dreapta Dunărei de cruzimile și apăsările Turcilor. Acest popor era de astă dată sprijinit din inimă de Ruși, de oarece era de aceiași rasă cu ei: slavă, anume Bulgarii.

Pentru a merge însă în ajutorul lor, Rușii trebuiau să treacă prin Romînia, care ne mai fiind acuma în voia lor cum fusese în vremile anterioare, ci pusă sub protecția colectivă a puterilor europene și avînd în fruntea ei un membru al marei case prusiene de Hohenzollern, nu mai putea s'o încalce fără o prealabilă înțelegere cu ea. Această înțelegere se puse la cale la Livadia în 1876, unde Ion Brătianu se duse ca trimis al statului romîn. Deși nu se pot ști lămurit vorbele preschimbate între împăratul rusesc și agentul romîn, totuși depe atunci se ivise zvonul că Rusia are de gînd se reee cele trei ținuturi ale Basarabiei. Nu e vorba că convenția pentru trecerea trupelor rusești încheiată între guvernul romîn și acel al Țarului spunea că Rușii garantează integritatea teritoriului Romîniei; dar această clauzulă fusese formulată la început cu adausul „pe cît timp va ținea războiul", adaos ce a fost lăsat la o parte de Ruși, în urma întimpinării delegatului romîn că nu s'ar putea prezenta nici un ministru al Romîniei înnaintea Camerei cu o asemenea clauzulă. După Constituția romînească, alcătuirea subsemnată de guvernul romîn trebuia să fie încuviințată de Cameră; dar Rușii care pe atunci respingeau guvernul constituțional, nu ținură samă de această cerință și trecură Prutul înnainte ca Parlamentul romînesc să fi votat convenția.

E drept că în această nouă încălcare a țărilor romîne de oștirile rusești, aceste oștiri se purtară cu totul altfel de cum o făcuseră în războaele de mai înnainte. Disciplina nu lăsă aproape nimic de dorit și aprovizionările se făcură pretutindeni pe socoteala vistieriei împărătești, plătindu-se tot ce se lua din țările romîne. Numai o măsură aduse pagubă bănească statului și poporului romîn: primirea rublei după o valoare mai mare decît acea pe care o avea în realitate, care primire avu de efect de a umplea Romînia de o monedă depreciată care trebui înlăturată mai tîrziu cu mari jertfe.

Dacă însă purtarea armatelor rusești nu fu de astă dată apăsătoare, cu atît mai mult o fu tratatul de pace care puse un capăt războiului. Mai întâiu Romînii figuraseră în acest războiu ca aliați și împreună luptători cu Rușii, după propria cerere a acestora. In timpul amenințătoarelor lupte din jurul Plevnei, Marele Duce Neculai ceruse personal Principelui Carol să vină cu armata lui peste Dunăre în ajutorul Rușilor. Apoi Domnitorul Romîniei fusese însărcinat de împăratul să primească conducerea supremă a lucrărilor războinice dinnaintea Plevnei. Este apoi iarăși cunoscut că numai căderea acesteia cetăți, adusă mai cu samă prin intervenirea ajutorului romînesc, făcu cu putință Rușilor trecerea Balcanilor și dictarea păcii la San Stefano.

Cu toate aceste Romînii deși aliații militari ai Rușilor, deși conlucrătorii lor la cîștigarea izbînzii, deși se declaraseră neatîrnați de Turci în timpul luptelor, nu fură primiți de Ruși a lua parte la tratările de pace, așa că în aceasta ei fură considerați numai ca obiect asupra căruia se stipulară condiții iar nu subiect care să le desbată și să le impună.

Acesta a fost primul act de nedreptate comis de Ruși față cu Romînii în încheerea păcii din 1878. Al doilea mai grav a răsărit din îndeplinirea gîndului arătat de ei încă depe timpul tratărilor pentru trecerea oștirilor lor prin Romînia,—reluarea celor trei ținuturi ale Basarabiei, reluare ce fu stipulată în condițiile primitive a tratatului dela San Stefano și pe care acel de Berlin o întări cu pecetea europeană. Mărirea pecetei însă nu micșură, ci din contra spori nedreptatea făcută statului romîn, de oarece Europa întreagă deveni organul ei și arătă deci lumii că și în aceste vremuri de civilizație atît de înnaintată pe partea materială și intelectuală, pe acea morală reprezentanții cei mai înnalți ai culturii europene rămăseseră toți înlănțuiți în vechile deprinderi care dau precădere puterii asupra dreptului.

Dar dacă puterile europene ascultară de considerații mai

mult exterioare pentru a consfinţi o strigătoare nedreptate, în ce situaţie morală se puneau oare Ruşii faţă cu poporul romîn, al cărui sînge le slujise atît de mult să dobîndească victoria? Ei ceruseră ajutorul lor în un moment foarte critic al luptei, şi Romînii se grăbiseră a-l oferi fără a pune nici o condiţie, de oarece nici nu ar fi fost timp de a dezbate vreuna, şi cu toate că bănuiau scopurile Ruşilor asupra bucăţelii lor de pămînt. Dar ei credeau cu drept cuvînt că, după o slujbă aşa de mare adusă marelui imperiu, el se va lepăda de gîndul lui ascuns şi că răsplata pentru restabilirea victoriei va fi dată cu mărinimie de către aliatul lor.

Oricît de puternic ar fi fost interesul Rusiei de a şterge urma umilirii din trecut, era vorba numai de o mişcare de ambiţie, pe cînd datoria care-i lega de Romîni era acea izvorîtă din o slujbă eminentă adusă tocmai la momentul de seamă şi fără de care slujbă lupta cu Turcii putea fi compromisă. Dacă Romînii nu ar fi păşit în ajutorul Rusiei, şi războiul acesta ar fi eşit în defavoarea ei, pe lîngă că nu lua Basarabia, nu îndeplinea nici emanciparea Bulgariei, scopul suprem pentru care lupta fusese întreprinsă.

La 1812 Ruşii sfîrşesc un războiu declarat pentru apărarea Romînilor, cu sfîşierea ţării lor. La 1878 Rusia cîştigă victorie contra Turcilor numai cu ajutorul Romînilor şi se despăgubeşte iarăşi pe socoteala, de astă dată a aliaţilor lor, pentru daunele pricinuite de duşmanul comun.

Cum se poate videa în asemenea purtare respectarea dreptăţii?

Poporul romîn supune aceste fapte marelui popor rusesc şi aşteaptă, dacă nu restabilirea nedreptăţii făptuite, căci aceasta e cu neputinţă, dar cel puţin tratarea de-acuma înainte a fraţilor săi, Romînii din Basarabia, aşa că, după ce s'a stins viaţa lor proprie de stat, să nu se stingă şi să se zugrume şi naţionalitatea şi limba lor particulară.

Marele imperiu însă să nu privească cu silnicie jalea în care se îmbracă tot poporul romînesc pentru a plînge pierderea Basarabiei iubite.

A. D. Xenopol

Poem feeric

Domnului I. Al. Brătescu-Voineşti

Ştiţi voi simţi culoarea şi parfumul
Şi melodia nopţilor de vară?
E-atîta calm în liniştea de-afară,
De par'că Timpul îşi opreşte drumul.

În pulbere de foc îşi strîng volumul
Luceferi cu sclipiri de piatră rară...
Şi 'n clipa care 'ţi pare seculară,
Trec veacurile 'n mintea ta ca fumul.

Te vezi fugind prin golul dintre stele
Pe-un strop de lut rătăcitor ca ele,
Mînat de vîntul sterp al întîmplării...

Şi-i ceasul îndoelilor de sine,
Cînd te frămîntă tainele 'ntrebării:
În Lume eşti, sau Lumea e în tine?...

Mihai Codreanu

Povestea baciului Tomegea

În poenile dela Niculițel, baciul Tomegea ne-a povestit cam astfel o întîmplare din vremea cînd cucereau Mocanii Dobrogea.

Intâia oară eu am trecut Dunărea acû șaizeci de ani. Eram un băetan subțire, îmi înfiera mustăcioara. Crescusem în munți cu alți Mocani și cu oile. Eram un copil sărman; ziceau bacii rîzînd că m'au purtat ei la piept și m'au hrănit cu lapte o oae.— Acû într'o zi sue la noi stăpînul nostru Drăgan și zice: «Să vă pregătiți, avem să ne lăsăm la vale prin țara muntenească și trecem Dunărea, în Dobrogea; mi-a venit răspuns: am năimit acolo pășune...»

Bine. Eu acolo nu fusesem, da' ciobanii cei vechi știau. Și spuneau ei seara la foc de pășuni mari și bune, despre bălțile și șesurile de-aici pîn' la Marea, și despre Tatari și Turci. Iarbă bună, mălaiu dulce, pește mult. Cald ca la o vatră de jar, în toiul verii, și iarna domoală. Mai încolo nu-i nici o umbră de pădure; pustie pînă în zare. Mă rog, te-ai uitat și dumneata ș'ai văzut. Ș'acû șaizeci de ani tot așa era, numai lumea mai puțină și satele mai rare. Și erau păgîni mulți, și hoți, precum am să-ți spun.

Ș'a pornit atunci trei mii de oi Drăgan la vale. Ne-am lăsat pe Prahova, și cînd am eșit la șes, numai m'am uitat înapoi. Se vedeau munții noștri departe, ca 'ntr'un abur albastru. Și noi mergeam spre Dobrogea prin tîrguri și sate, poposind ici, întîrziind colea. Se ridica o pulbere pînă la nouri pe drumul nostru; parcă trecea o oaste mare. Ai văzut cum vin oile dela munte. Sună tălăngi în toate părțile și trec berbecii și oile repegior, dînd mărunt din cap după pas; măgarii cu samare se

văd de departe peste lîna oilor cumpănindu-și poverile. În desage, la oblîncuri, cîte-o mioară cu piciorul betejit; numai cu capul scos afară, se uită în toate părțile și behăește dulce cîteodată. Printre saricele ciobănești se țin în cumpănă cățelandri cruzi cari nu pot face drumul pe jos, se uită și ei ca niște proști la lumea prin care trec, și-și țin cumpăna în mers, ca să nu cadă de pe samar. Iar dulăii cei mari și cățelele umblă cu limbile scoase săltîndu-și blănile flocoase, și parcă se trezesc dintr'un vis și tresar ageri, cînd bîrie ciobanii, ori fîșcîie ascuțit, înălțîndu-și bîtele.

Așa am umblat noi, ș'am trecut Dunărea pe niște vase late, după aceia ne-am împrăștiet pe pășuni. Și tot mă miram eu de unele și de altele, de satele cenușii, de casele turcești, mă miram de toate ca un om nou ce mă aflam. Mă opream ici, mă opream colo și mă uitam; și la picioarele mele se oprea și Albu și se uita și el. Era un cățelandru frumos și deștept; și cîți oameni treceau tot mă 'ntrebau: «Nu ți-i cățelul de vînzare, ciobane?—Nu, că atîta avere am, și cîteva oițe țigăi. Il cresc să mi le păzească...»

Ciobanii și bacii cei vechi au durat stîni și așezări ca pentru o vreme mai lungă. Și altfel o duceam noi bine, numai ne era dor de munte; și cînta cîte unul seara din caval de jale, de se supăra Maxim baciul, credinciosul stăpînului, și stupea cu ciudă în foc:

«Măi flăcăi, nu mai cîntați de jale, că și 'n țara asta-i bine de trăit!»

Drăgan umblase pe la Turcii cei mari dela Babadag. lepădase și prin alte părți bacșișuri, și 'n adevăr că o duceam bine într'o părere, nesupărați de nimeni. Pînă iaca, într'un rînd s'aude că vine Ibraim și cu hoții lui din țara bulgărească. «Apoi de-acu avem de dat bir cătră hoți, miei și brînză, zicea Maxim baciul, că nu-i bine să te pui rău cu ei. Nici stăpînirea n'are ce le face...»

Stăpînul se întorsese în țara Bîrsei ca să-și aducă muerea și doi copii. Vroia să le facă petrecere: să vadă și ei pustia și Marea, și țara turcească. Era gazdă bogată stăpînul; avea aur mult și era om vrednic și voinic, în puterea vîrstei.

În ziua cînd a picat Drăgan stăpînul la sălașurile noastre, am și primit veste din partea lui Ibraim: că să știm că el îi pe aproape, și să-i pregătim gloabă.

«Ce-i asta? întreabă Drăgan încruntînd din sprînceană.

— Stăpîne, au sosit hoții prin partea asta de țară, răspunde Maxim baciul.

— Apoi, oameni buni, vor fi sosit. Și eu am fost cioban ș'am păscut oile la Turci. Da' stăpînii mei gloabă multă n'au plătit...

— Trebue să ne înțelegem cu ei: altfel ne fac pagubă, grăește iar Maxim...

— Cum? Da' de-aceia sînt aicea atîția oameni? Să vie, să-i vedem... Averea mea nu-i să mi-o spîrcuiască lupii așa din toate părțile!...»

Și era bucuros de sosire; eșise în pragul stînei și arăta boresei lui și pruncilor, cîmpia cît se vedea cu ochii și fumuri depărtate, pe sate.

Era într'o Duminică. Spre seară s'a stîrnit vînt de către mare, și veneau pe el învăluiri de ploaie, în stropi mari. La conacul unde poposise stăpînul eram și eu. Gătisem de mîncat la înserat, și ne ridicasem în picioare, ca să ne facem cruce, către răsărit.

Era tăcere, se auzea ploaia de afară bătînd ca halicele. O stînă era departe ca la o bătae de pușcă. Răzbeau din cînd în cînd glasurile ciobanilor pînă la noi.

«Marie, zice stăpînul către nevasta lui, copiilor li-i somn. Culcă-i...»

Pe urmă se întoarse către noi, doi ciobani din cei tineri, care-l slujeam, și zice:

«Să se ducă unul din voi și să cheme pe Maxim...»

La vorba asta, în ploaia și vîntul de-afară s'a auzit larmă mare. Au izbucnit glasuri de oameni și lătrături de cîni.

«Ce este?» strigă Drăgan scurt. Se pipăi la chimir să vadă dacă are cuțitul și puse mîna pe ușă.

Larma creștea. Două focuri de pușcă izbucniră. Cîni răniți schelălăiră. Un glas gros răcnea:

«Chemați cînii! Stați liniștiți! Altfel dăm foc stînilor! Avem treabă cu Drăgan!...»

Stăpînul se trase un pas îndărăt dela ușă. Il văzurăm pălind. Intoarse capul:

«Marie, acopere bine copiii...»

Femeea înțelenise galbenă la locul ei; îi tremurau buzele. In larma și vîntul de-afară, pași dupăiră în bătătură. Cineva izbi odată în ușă:

«Deschide!...»

Drăgan trase cuțitul; cu privirea neagră și tăcut, smunci ușa din clanță și eși în prag. Strigă apăsat:

«Cine-i?

— Ibraim! răspunse glasul din întuneric.

— Unde-s ciobanii? răcni deodată Drăgan. Luați bîtele și puștile, dați drumul cînilor...

— Este cine să păzească ciobani și cîni... răspunse glasul. Sîntem mai mulți și se știe obiceiul nostru. Avem puțin de vorbit cu dumneata, jupîne Drăgan...»

Drăgan scrîșni spre noi: «Duceți-vă! Să se ridice toată lumea!...»

Atunci eși în lumina ușii un om smolit la față, cu nasul turtit, spătos și ciolănos, cu turban, cu șalvari, cu iataganul în mîna dreaptă. Vorbea stricat limba noastră.

«Să nu iasă nimeni, zise el. Cine ese, împușcăm pe loc...» Se întoarse și dădu o poruncă pe turcește. Cîțiva oameni, ca el îmbrăcați, cu puști, eșiră din umbra nopții.—Și prin ploae, c'un răcnet mare și sălbatic, cu toții năvăliră dintr'odată. Copii începură a țipa. Nevasta căzu în genunchi. Drăgan făcu două mișcări de apărare cu cuțitul; cu brațe vîrtoase hoții îl cuprinseră și-l pironiră la pămînt.

Toate, strigătele, schelălăiturile, răcnetele, vorbele se petrecuseră în zvonul vîntului în foarte scurt timp. Stăpînul zăcea la pămînt și avea o față mînioasă și aspră, și o privire cumplită care mă spăimîntară.

«La pămînt!...» strigă către noi Ibraim.

Ne tupilarăm la pămînt.

«Drăgan! zice Turcul, amenințînd cu iataganul. Eu știu că tu venit azi de-acasă, cu muere și copii. Eu știu că tu venit cu parale... Dă la noi parale și eu împăcat cu tine...»

Stăpînul tăcea, crunt.

«Drăgan, dă banii!—strigă Turcul, supărat deodată.

— Nu dau!» răspunde scurt stăpînul.

Atunci hoții îi scotociră chimirul. Scoaseră argint puțin.

«Ai ascuns undeva aurul, după obiceiu, vorbi Turcul. Muere! spune tu, unde îngropat banii?»

Femeia tremura revărsată asupra copiilor, cari scînceau înfricoșați. Nu răspunse.

Turcul se uită în juru-i. Apoi rînji. Atunci văzui în barba lui, supt nasul turtit, buza de sus despicată ca la epure. Asta-i dădea o înfățișare de sălbătăciune. Se repezi, prinse de subsuoară

pe unul din copilași, un prunc de trei ani, care începu a răcni ca junghiat de moarte, și-l trase în mijlocul încăperii tîrîndu-l cu picioarele prin pulberea de jos.

«Unde-i aurul?»

Cel căzut tăcea, îndărătnic, supt genunchii hoților.

«Nu spui? Aha! nu spui!» Și Ibraim lovi copilul în cap cu latul iataganului. Țipetele ascuțite conteniră dintr'odată.

Drăgan icni. Și-l văzui alb ca varul, mai neguros și mai sălbatic la privire decît Ibraim. C'o liniște ciudată răspunse:

«Stai, Ibraim, dau banii...»

Hoțul lăsă în lungul piciorului iataganul și începu a rîde, domolit. Dădu drumul copilului, care se lasă jos moale ca o pasere aripată. Maică-sa-l prinse cu ghiare parcă și-l trase la sîn grămădindu-se lîngă cellalt, cu gemete de lupoaică rănită:

«L-au omorît! l-au omorît! l-au omorît!»

«Dai aur? întrebă iar Turcul.

— Dau...»

Hoții îi dădură drumul. Drăgan se sculă, dădu cu piciorul la o parte tăciunii aprinși din mijlocul încăperii, și bătu cu talpa în vatra fierbinte:

«Aici!»

In lumina scăzută dela două luminări de său, hoții săpară cu iataganele. Găsiră aur într'un ceaun.

«Bun, zise Ibraim. Noi rămînem prietini. Ne mai vedem. Las amintire...»

Făcu iar semn și rosti ceva din gît. Hoții prinseră iar pe Drăgan și căpetenia lor îl crestă cu iataganul la frunte.

Privirea stăpînului iar se aprinse. Gemu. Cînd îl lăsară, se uită spre copii, pe urmă spre Ibraim, și duse stînga la fruntea sîngerată. Zise încet și răgușit.

«Bine, Ibraime!..»

Prin ploae și vînt, în lătrăturile necontenite ale cînilor, hoții se cufundară în întunericul pustiei. Indată veniră ciobani, veni Maxim credinciosul. Drăgan se uita la toți aspru și sălbatic.

«Stăpîne, zicea Maxim, ne-au împresurat cu puști și cu fitiluri aprinse... Ne dădeau foc, ne spîrcuiau oile..

— Ilieș, zicea și Maria nevastă-sa, tîrîndu-se către el; nu lovi în oameni. Ș'acela-i avutul tău, și ți l-au cruțat... Of! destul amar am avut! Ne-a zdrobit copilul!

Drăgan tăcea. Parcă amuțise, ori nebunise.

«Ilieș, soțul meu, zicea iar Maria, să lăsăm singură-

tățile astea... Să luăm totul și să ne întoarcem iar în munții noștri...

— Nu! zise deodată încet și apăsat Drăgan. Nu mă 'ntorc. Pe nimeni n'oiu lovi, căci n'am vină decît eu, care n'am cugetat la toate. Iar cu Ibraim am socoteală de regulat. Imi durez casă de piatră unde ne-om îngropa copilul, și cer învoire să m'așez aicea!...»

Femeia începu a suspina ș'a plînge, și legăna prăpădită de durere la sîn copilul moale.

«Să ne ducem, Ilieș, la noi acasă! să fugim de-aici, Ilieș!

— Taci, muere, zise Drăgan răgușit. Am vorbit,—e sfînt!...»

Și se 'ntoarse spre ciobani:

«Duceți-vă și mă lăsați!...»

Era o jale ș'o tăcere printre noi... Stăteam toți cu ochii în foc și nu ziceam nimic. Cînii scheunau și urlau afară prin ploae...

Vorba lui Ilie Drăgan a fost sfîntă. A adus baltaguri și puști ciobanilor și a făcut rînduială strașnică de apărare. Și-a zidit apoi casă de piatră vînătă, de ne minunam cu toții. Asta în scurt timp. Și numai negru și 'ncruntat umbla, parcă-i ningea și-i ploua. Vorbă deschisă nu mai auzeam dela dînsul. Parcă purta un mort în el.

«Geme prin somn și se zbate,—spunea într'un rînd plîngînd lelea Maria către Maxim. Ce să facem?... Ce are?

— Iși roade inima de obidă...» răspunse pe gînduri baciul.

Toate drumurile Drăgan le făcea pe-un cal iute dobrogean, cumpărat după întîmplarea cea năprasnică, cu hoții. Și umbla armat, cu pușcă și secure și cu pistoale la oblînc. Ca vîntul se ducea, venea, priveghea totul, dădea porunci ciobanilor, și umbla ca o umbră împrejurul așezărilor. Nu mai avea hodină nici zi, nici noapte...

De Ibraim se auzea, însă pe locuri mai depărtate. Se știa că 'n cutare loc a dat foc; în cutare loc a ucis. Intra și în sate, fără teamă de stăpînire. Drăgan ne auzea vorbind despre toate, și nu spunea nici un cuvînt. Cîteodată numai se răstea:

«Mai bine tăceți și vă căutați de treburi...»

Un cioban șoptea: «Iși aduce aminte de întîmplarea lui...»

Și ne păzeam de mînia lui tăcută ca de-un blestem.

După un an, cătră toamnă, numele lui Ibraim se apropia iar de noi. Turcul, cu tovarășii lui, îndrăznise să intre în geamia dela Babadag. La strigătele hoților, cu puștile întinse, toată lu-

mea ridicase mînile în sus; pe toți îi cercetaseră și-i jefuiseră. Călări apoi, intraseră în împărăția lor, în stuhuri, în păduri depărtate...

Ilie Drăgan, stăpînul nostru, era într'o ațițare mare. Dușmanul lui se apropia iar. Ne împărți praf de pușcă, ne îndemnă să ne ascuțim securile, să ne ținem cinii aproape la vreme de noapte... Dar nu stătea la conac nopțile. Încăleca și pornea, cu ochii lui minioși ațintiți înnainte, cu mînia lui nepotolită rozîndu-i măruntaele...

Și 'ntr'un amurg de toamnă, roș ca singele, zărirăm departe în pustie fugă de călăreț spre noi. Cunoscurăm calul: murgul stăpînului nostru.—Ii eși femeia înnainte. Ne adunam și noi, îngrijați. Trecu pe lîngă femee ca 'n vifor, opri scurt lîngă noi și strigă:

«Doi oameni voinici să încalece și să vie după mine !...»

In grabă au încălecat doi oameni.

«Să iee securi !...»

Au pornit bătînd în cai după el; în urma lor parcă se aprindea o dîră de pulbere de pușcă. Stăpîna cu brațele încrucișate se uita în fum, în înserarea de toamnă, și clătina cu jale din cap.

Am aprins focurile de seară, am veghiat pînă către miezul nopții. La casa de piatră, ardea candelă și se ruga stăpîna la icoane, bătînd mătănii, pentru liniștea omului ei.

La miezul nopții, numai un foc era aprins. Il privegheam cîțiva. Și deodată auzirăm copitele cailor în liniștea nopții. Zvîrlii un maldăr de stuh în flacări. Ciobanii s'apropiau din umbră. Și deodată sosiră gîfîind pripit patru cai. Drăgan sări de pe murg și slobozi un strigăt mare:

«Creșteți focul !»

Vîlvoarea izbucni și 'n pîlpîirile ei deodată văzurăm între cei doi oameni plecați o mogîldeață ghemuită pe cal.

«Lăsați-l !» strigă Ilie Drăgan.

Oamenii descălecară. Stăpînul se apropie de calul rămas singur, apucă pe călărețul ghemuit de după cap și-l trase la pămînt. Fugarul spăimîntat se năpusti în umbră.

«Dați drumul cînilor !» strigă iar cu voce schimbată și răgușită Ilie.

Înaintea focului se ridicase, negru, cu dinții sticlind în crestătura buzei, Ibraim. Un murmur trecu printre cei de față.

«Tăceți din gură !»

Hoțul ridicase capul, sta gata să se răpeadă. Își pipăi brîul. Apoi grăi pripit:

«Drăgan ! să-mi dai drumul !

— Aici a fost coliba unde mi-ai ucis copilul și m'ai crestat la frunte, zise Drăgan. De-atuncea umblu cu căciula pe ochi și nu te pot uita !...»

Ibraim simți amenințarea morții în glasul stăpînit și clocotind de sălbatică bucurie; se trase îndărăt și se repezi în întunecime. Atunci, cînii simțind străin, se repeziră ca la lup.

Hoțul se prăvăli îndărăt, se năpusti spre foc și se lăsă la pămînt. Era spăimîntat, cu ochii măriți, îi clănțăneau dinții.

Drăgan trase cuțitul.

«Iartă, Drăgan, strigă Ibraim. Dau bani, iartă !...» Cu stînga pe pămînt, îmbrîncat, cu capul ferit, își tremura dreapta spre mocan, înfricoșat parcă de ura neagră care sticlea cași luciul cuțitului în ochii lui.

Dar stăpînul nostru nu l-a ertat. De-un an și mai bine îl aștepta, gemînd, și-l pîndea. Nu-l putea erta pentru pecetea de sînge, pentru bani, pentru copil. S'a plecat deodată spre el și i-a tăiat gîtul ca unui berbece.

Ș'a răsuflat prelung, ca după o cruntă și silnică încordare...

*

«Așa s'a așezat Drăgan în Dobrogea, domnii mei, și neamul lui pe urmă s'a înmulțit. S'a făcut și sat în jurul salcîmului unde dormea îngropat copilul... Dar numai om ca stăpînul nostru putea să înceapă ce-a început. Zicea el așa mai pe urmă: Să nu uitați, flăcăi, vorba sfîntă: ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte... De sălașul lui nimeni n'a mai îndrăznit să s'apropie !...»

Mihail Sadoveanu

ÎN PARC

Naltă, pală, visătoare,
Floare dulce a luminii şi-a 'ndrăgirii.
Avînd ochii plini de farmec şi de soare,
Şi de toate 'nvăpăerile iubirii,—
Cînd prin parcul fără capăt,
În tîrziul înoptărilor de vară
Ea se plimbă gînditoare
Scuturînd din teii tineri flori în treacăt,
Şi cînd vîntul, întîlnind-o pe alee,
Cu atingeri nevăzute
Bluza albă i-o deschee,
Gîtu-i drag şi sînu-i tînăr să-i sărute,—
O, atuncea de-aţi vedea-o în lucirea
Şi bătaia lunii pline,
Toţi aţi zice, ca şi mine:
Nu e fată mai frumoasă nicăirea!...

Farmec, vis, şi tot parfumul tinereţii
E 'n privirea ei duioasă şi senină,
Iar surîsu-i, soare cald al dimineţii,
Îi îmbracă faţa albă în lumină,
Şi privindu-i în divina-i mlădiere
Trupu-i tînăr de fecioară,
Simţi în suflet o durere:
Suferinţa voluptăţii ce omoară.

Şi cum trece-aşa încet şi visătoare
Înspre brazda trandafirilor în floare,
Trandafirii roşi din bucle să şi-i schimbe,
Urmărind-o ţi se pare,
Că 'n splendoarea şi pustiul nopţii clare
A venit din Luvru Venus să se plimbe.

Şi eu ştiu în care parte ea se 'ndreaptă,
Ştiu şi cine-ascuns în umbră o aşteaptă,
Iară dacă înspre teii cu flori albe
Ea se duce, tăind şirul lung de nalbe,
E că dorul în vîrtejul aiurării
Din o poartă ş'o învaţă în neştire,
Că întreaga fericire e 'n iubire,
Iar norocul în otrava sărutării.

S'a oprit... În întuneric ea priveşte,
Şi frumosu-i boiu de fată se 'nfioară;
Ea acuma ameţită se gîndeşte
Că greşeşte 'ntăia oară.
Ş'ar vrea parcă hotărîrea soartei oarbe
S'o sfărîme şi să plece cît e vreme;
Dar dorinţi din cale-afară prind s'o cheme,
Spre prăpastia plăcerii care o soarbe.

Şi se lasă ca pe-o apă mergătoare,
Tîmpla-i bate să se rupă, sînu-o doare,
Până cînd înfrigurată,
Neavînd de ce în juru-i să s'agaţe,
S'a trezit frumoasa fată prinsă 'n braţe
Şi pe gură de-altă gură sărutată...

Luna trece peste ceruri călătoare,
Iară teii umplu noaptea de parfumuri,

În boschete crinii tineri dorm în floare,
Dorm şi plopii, — caraule 'n lung de drumuri..

Şi pe cînd înfiorată fata tace
Şi de dînsul aiurită trupu-şi strînge,
El la umăr bluza albă i-o desface
Şi nebun îi muşcă gîtul pân' la sînge.

Dulci suspine pe sub arbori stins răsună.
Visătoareo, noapte bună...

Const. Mironescu

O istorie a partidelor politice în Romînia *)

E aproape un an de cînd o lucrare de mare însemnătate a apărut, trecînd aproape neobservată. Istoricii noştri autorizaţi, nu ştiu de ce, au crezut că trebue să păstreze asupra ei cea mai complectă tăcere. Un filozof care face adeseori excursii în domeniul social a vorbit despre „Istoria partidelor politice" dintr'un punct de vedere care, dacă nu era istoric, era încă mai puţin filozofic.

Şi, totuşi, îmi pare că această operă satisface o nevoe adînc simţită şi aduce un mare serviciu generaţiei de azi. Sîntem desigur una din ţările care ne cunoaştem mai puţin istoria, cu deosebire acea contemporană, şi chiar în rîndurile intelectualilor, asupra originii, evoluţiei şi tendinţilor partidelor noastre politice nu se întîlnesc adesea decît cunoştinţi superficiale şi noţiuni din cele mai vagi.

Ca orice operă istorică care îmbrăţişează unul din aspectele cele mai importante ale vieţii unui popor, în cursul unei întinse epoci, o istorie a partidelor noastre politice, spre a fi îndeplinită, prezenta greutăţi de execuţie pe care nu orice istoric le-ar fi putut învinge.

Pentru a scoate, prin studiul critic al unui material considerabil de documente : acte oficiale sau diplomatice, colecţii de ziare, broşuri ocazionale politice, corespondenţe şi memorii, faptele caracteristice şi semnificative din mulţimea confuză a celor neînsemnate, pentru a grupa metodic aceste fapte, pentru a stabili legătura lor cauzală şi a le prezenta în ordinea lor necesară, un istoric trebue să aibă, în grad înnalt, claritatea şi adîncimea cugetării, pătrunderea psihologică a împrejurărilor istorice, puterea de sistematizare şi de sinteză.

Prin aceste însuşiri care se întîlnesc atît de rar, s'au distins însă totdeauna lucrările d-lui Xenopol, chiar acele care lăsau de dorit din punctul de vedere al eruJiţiei şi al criticei istorice.

---

*) Istoria partidelor politice în Romînia, dela origini până la 1866, de *A. D. Xenopol*, 2 volume. Albert Baer, Bucureşti, 1906.

O istorie a partidelor noastre politice mai avea însă o greutate specială de întîmpinat. Nici o operă mai mult ca aceasta nu era în mod fatal mai legată cu viața noastră actuală, cu toate interesele și pasiunile care o frămîntă. In asemenea împrejurări, obiectivitatea vederii și imparțialitatea atitudinii autorului față de faptele expuse, condițiile fără de care o operă de asemenea natură își pierde caracterul său științific, coborîndu-se la nivelul unei trecătoare lucrări polemice de partid, erau atît de anevoe de îndeplinit.

Dacă lucrarea d-lui Xenopol, prin caracterul său senin și larg, izbutește să îndeplinească cu prisosință aceste condiții, două cauze însemnate îmi par că au contribuit mai cu samă la aceasta. Una trebue căutată în vederile sale teoretice asupra istoriei, alta în concepția sa asupra partidelor politice.

In „Principiile sale fundamentale asupra istoriei", d. Xenopol a susținut pe larg că istoria, ca să merite titlul de disciplină științifică, trebue să stabilească faptele, să le expue și să le explice fără a căuta să le judece. Cu o justă ironie, vorbește d-sa, acolo, de acei istorici care se complac în rolul pretențios și uneori comod de cenzori ai trecutului. In loc să caute a explica mersul faptelor și cauzele marilor acțiuni colective, întîmplate odinioară, ei le judecă, condamnîndu-le sau făcîndu-le apologia, în numele unui ideal în mod fatal condiționat de împrejurările actuale, împrejurări mai totdeauna profund diferite de acele în care au avut loc faptele, cărora cu atîta ușurință ei le dictează verdictul.

Gradul de impersonalitate al știinților pozitive, prin însăși natura ei, istoria, desigur, nu-l poate niciodată atinge. Istoricul nu poate fi asemeni unei plăci fotografice care reproduce în mod pasiv realitatea. Omul care e în el nu poate rămînea cu totul indiferent față de faptele expuse. Dar, dacă el nu se poate complect abținea de a reacționa în fața lor, afirmațiile și aprecierile sale trebue să fie totdeauna motivate de documente și de dovezi, în ele nu trebue să vorbească nimic din înclinațiile anterioare ale istoricului, ci numai logica immanentă a realității.

Această condiție a ținut cu deosebire d. Xenopol s'o îndeplinească, și pentru a înlătura dela sine orice bănuială de parțialitate, afirmațiile și aprecierile sale asupra oamenilor și evenimentelor sînt totdeauna sprijinite cu un lux de dovezi și de citații, care poate părea uneori excesiv.

Innainte de a începe opera sa, d. Xenopol, care e un cugetător, și-a pus întrebarea: ce e un partid politic? Ce trebue să înțelegem sub această noțiune? Iată o întrebare la care nu e tocmai ușor de răspuns. Pentru mulți, și trebue să recunoaștem că în țara noastră o privire superficială a realității sociale pare a îndreptăți această concepție, partidele politice nu se deosebesc prin nimic unul de altul. Ele sînt simple grupări de interese individuale în care partizanii lor caută să profite cît mai mult din funcțiile și emolumentele statului, într'o veșnică goană după budget.

D. Xenopol nu împărtășește această concepție. Desigur în toate țările, crede d-sa, nu ideile, ci interesul individual e în ultimă analiză resortul vieții politice. In Anglia, în lupta pentru libertatea comerțului grînelor, burghezia și lucrătorii urmăreau desigur interesele lor individuale, după cum tot interesele lor individuale le urmăresc agrarienii germani împingînd guvernul împărătesc la o politică atît de protecționistă. D. Xenopol nu crede totuși, cu partizanii intransigenți ai materialismului istoric, că numai luptele economice se resfrîng în cele politice, și cuvîntul interes nu e întrebuințat de d-sa numai în senzul material, ci și în cel moral, adică: religios, cultural. Partidul protestant și cel catolic în timpul războaelor religioase, partidul catolic de azi în Germania și Franța, partizanii libertăților publice și acei ai restrîngerii lor nu s'au diferențiat desigur numai din cauze economice, ci și pe baza unor interese religioase sau culturale.

Dar aceste interese materiale sau morale au putut da naștere unui partid numai fiindcă sînt comune unui grup de oameni sau unei clase, nefiind în realitate decît totalizarea intereselor individuale ale tuturor membrilor grupului sau ai clasei.

Interesele materiale sau morale care privesc pe indivizi, ca să poată da ființă unui partid politic, trebue să se poată generaliza la un întreg grup sau la o întreagă clasă.

Asemenea interese individuale comune unui grup mai mult sau mai puțin restrîns alcătuesc pretutindeni substratul pe care se înalță grupăriie sau partidele politice.

Structura unui partid e însă mai complicată. Partidele nu se formează numai din reprezentarea intereselor individuale totalizate în interese de clasă, ci primesc și alte elemente secundare care le întăresc organismul, venind de sus sau de jos. Idealismul, care joacă un rol în omenire, nu e cu totul absent nici din viața politică. In straturile conducătoare ale partidelor se văd adesea oameni străini de aceste interese și se întîlnesc în cursul Istoriei și minți și inimi superioare care iau apărarea unor interese ce nu sînt ale lor, ba le sînt chiar protivnice.

Atitudinea nobilimii franceze votînd desființarea privilegiilor, acea a unor conducători ai partidului liberal eșiți din rîndurile marii boerimi la noi, acea a unioniștilor moldoveni și toate cazurile în care indivizi sau grupuri au luptat pentru realizarea unor interese protivnice bunei lor stări în numele unui ideal superior de dreptate, sînt exemple vii care ilustrează acest adevăr.

Afară de aceste elemente care pot, dar nu trebue numai decît să facă parte din masele reprezentate, se strîng totdeauna sub scutul unui partid și elemente atrase de alte împrejurări, de cele mai multe ori din nevoia existenții zilnice, pe care o pot ocroti mai bine sub un partid decît sub altul. Ceia ce atrage mai ales aceste elemente într'un partid e perspectiva funcțiilor statului și a foloaselor ce pot fi împărțite de guvern partizanilor. Asemenea lucru nu există numai în Romînia dar și în alte țări mai culte și cu îndeletniciri mai variate. La noi însă, din mo-

tive istorice cunoscute, din care cel mai însemnat îmi pare a fi un regim electoral datorită căruia suprafața masei care are drepturi politice e atît de restrînsă, acest mijloc de recrutare a partizanilor e cu deosebire înfloritor.

Dela această constatare nu era decît un pas până la ideia că la noi partidele nu ar fi decît grupări de indivizi care caută să se suplanteze unii pe alții în slujbele statului.

Și totuși pentru cine vede ceva mai departe de învălmășeala confuză a vieții noastre politice, tot interese mari, generale, apar la noi cași pretutindeni ca ultim resort îndărătul luptelor ce se desfășoară.

„La noi, și reproduc fără a discuta cuvintele d-lui Xenopol, nu sînt oare cași în alte părți interese agrare și interese ale născîndei noastre industrii ? Nu sînt partizani ai instrucției nețărmurite a țăranului și protivnici ai acestei idei ? Nu sînt protivnici ai Evreilor și sprijinitori ai egalei lor îndreptățiri cu Romînii ? Nu sînt partizani ai unor libertăți încă mai exagerate decît acele pe care le avem astăzi și de acei care cer restrîngerea lor în interesul ordinei ? Nu sînt apărători ai unei emancipări cît mai depline a țăranului și partizani ai unei propășiri cumpănite a acestei clase ?"

Toate aceste idei izvorîte din interese individuale, care sînt însă totalizate în interese de clasă, nu se pot desigur rezolva numai în celelalte interese individuale, în funcțiile și emolumentele procurate de guvern.

„Este invederat, spune d-sa, că se face un amestec între interesul pe care-l închează partidele politice și care are totdeauna la temelie interese individuale, însă de acele ce pot fi generalizate la o clasă întreagă, și modul cum unii membri se recrutează pe baza interesului individual special fiecăruia și care nu poate fi generalizat ca interes de clasă. Și la noi sînt partide politice în adevăratul senz al cuvîntului, și dacă se poate găsi o deosebire între constituirea lor și acea a partidelor din Apus, aceasta nu poate sta decît în împrejurarea, că la noi proporția intereselor curat individuale este mai mare decît în țările Apusului".

E ușor de înțeles cum această concepție asupra partidelor noastre politice dă d-lui Xenopol posibilitatea să îmbrățișeze istoria lor dintr'un punct de vedere senin și înnalt.

Căci e alta, fără îndoială, față de faptele și de oamenii politici ai trecutului, atitudinea istoricului care nu vede în mișcarea partidelor decît o simplă goană pentru acapararea puterii și a beneficiilor legate de dînsa, și alta acea a istoricului care îndărătul acestei mișcări vede agitîndu-se interesul unui grup numeros sau al unei clase sociale. Pentru cel din urmă, oamenii politici nu pot apărea conduși în activitatea lor numai de mobile inferioare și meschine, căci, în lupta pentru interesele comune ale grupului, dezinteresarea, puterea de sacrificiu, elementele ideale ale firii omenești își au desigur și ele partea. În

acțiunea partidelor în cursul timpului el nu poate vedea numai o agitație pururi dezordonată și incoherentă. Îndărătul schimbărilor vremelnice și adesea aparente, el zărește desenîndu-se un fir continuu și unit, scopuri urmărite uneori mai clar, alteori cu intuiția instinctului și care în ultimă analiză, după împrejurările impuse de momentul istoric, coincid mai mult sau mai puțin cu înseși interesele superioare ale unei nații, cu năzuințile și aspirațiile ei profunde.

Nu cred a întreprinde ceva inutil, încercînd în paginile ce vin să redau, urmînd pas cu pas opera d-lui Xenopol, o imagine prescurtată și generală a evoluției partidelor noastre politice. Voi inzista mai mult în această încercare, care nu poate fi decît imperfectă, asupra momentelor care mi s'au părut mai caracteristice și asupra punctelor care treceau până acum ca mai obscure sau mai puțin lămurite.

*

Cînd trebue pusă originea partidelor noastre politice ? Partide politice în adevăratul lor înțeles, crede d. Xenopol, nu s'au născut la noi decît la începutul secolului al XIX-lea și numai în sînul clasei boerești.

Dacă în țările romîne, din timpurile cele mai vechi, au existat ca formație socială de căpetenie două clase, boerii și țăranii, relațiile dintre ele nu au avut un caracter politic, ci numai unul economic social. Viața politică era pe atunci concentrată numai în interiorul clasei boerești. Partidele care se formează în această clasă în primele secole ale istoriei Principatelor au totdeauna un caracter personal, ele sprijină un candidat la domnie, cu armele, sau intrigînd la Poartă. În cursul veacului al XVII-lea și al XVIII-lea, puterea pe care o cîștigaseră în țară Grecii și partea din ce în ce mai mare pe care o luau la slujbele statului, deșteaptă interesele de clasă ale boerimii, în sînul căreia începe a se forma un curent antigrecesc, în care trebue să vedem primele origini ale unui partid național. Ocupațiile austriace și rusești, răpirea Bucovinei și Basarabiei formează de asemeni curente împotriva Austriei și a Rusiei, și apăsarea grecească în timpul domniei fanariote mărește ura împotriva străinilor. Reacțiunea sufletului romînesc împotriva acestor presiuni dinafară, desvoltarea cugetării și a conștiinții romînești prin scrieri și prin primele școli înnăuntru au contribuit la închegarea unui mare partid național în sînul boerimii. Acest partid, care încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea cerea domnia pămînteană și înlăturarea din slujbă a Grecilor, se manifestă pe tărîmul faptelor în timpul revoluției grecești din 1821 și cîștigă atunci prima sa izbîndă.

E interesant faptul că, paralel cu acțiunea politică a boerimii, și clasa țărănească începe a se mișca cu această ocazie, pentru întâia oară. Pecînd în Moldova boerii răsculaseră în u-

nele județe pe țărani împotriva Grecilor, în alte părți în sinul țărănimii atît de asuprite prin apăsătorul urbar al lui Moruzzi, apar semne de nemulțumire împotriva boerilor. In corespondența boerului V. Mălinescu cu Mitropolitul Veniamin Costache se vorbește că țăranii refuzau să îndeplinească boerescul și amenințau cu revoluția. Dacă în Moldova aceste manifestări nu sînt decît sporadice, în Muntenia caracterul lor e mult mai însemnat. Analizînd evenimentele și împrejurările în care a avut loc revoluția lui Tudor, d. Xenopol dovedește cu argumente hotăritoare că această mișcare la prima vedere atît de confuză și care poate fi în atîtea feluri interpretată, a avut în primul rînd un caracter social. Proclamațiile revoluționarului Oltean îndemnau la „jefuirea averilor celor rău agonisite ale tiranilor boeri", și în cartea lui către Derviș-Pașa, muhafizul Vidinului, el se jăluește „cum domnii țării dimpreună cu boerii greci și romîni, unindu-se cu toții ne-au prădat și ne-au despoiat, încît am rămas numai cu sufletele", rugîndu-se ca să trimeată „un om credincios care să vază nevoile ce le tragem de către acești lupi nemilostivi și să fie știut că ridicarea noastră nu este pentru altceva nici într'un chip, decît numai asupra boerilor care ne-au mîncat dreptățile noastre". Boerii refugiați la Brașov de teama Eteriei, în scrisoarea lor către consulul rus Pini, caracterizează astfel răscoala lui Tudor: „Răscularea poporului romîn nu se poate explica decît ca un războî al celor neavuți contra celor crezuți bogați, iar nu o reclamare cu armele pentru dobîndirea drepturilor naționale".

Mișcarea lui Tudor a fost revoluția socială a unui popor desnădăjduit împotriva asupritorilor, fără alegere de rasă, și nu o pornire națională împotriva Grecilor. Intrarea lui în București și înțelegerea cu boerii din partidul național, care nu fugiseră peste graniță, a schimbat însă caracterul mișcării. Dintr'o mișcare începută pe tărîmul social și cu un caracter anarhic, mișcarea lui Tudor, prin amestecul boerilor, a luat un caracter antigrecesc și politic. Această schimbare a înstrăinat, desigur, de Tudor dragostea bandelor și a mulțimii răsculate, și ea explică îndeajuns și căderea sa. In apropierea boerilor de Tudor, nu fusese nici o plecare reală către poporul de jos, ci ei utilizaseră mișcarea pornită de dînsul, pentru realizarea propriului lor folos și a restatornicirii domniilor pămîntene.

„Prin ajungerea țintei sale politice și naționale, scrie d. Xenopol, partidul național își adeverise puterea, dar acest partid nu trebue privit ca un partid de transformări sociale, care vor aștepta încă foarte mult timp ca să fie realizate. El era un partid născut din nevoi politice și care tot pe tărîmul politic se mișcase până atunci și s'ar fi mișcat și de acolo înainte, dacă un alt curent politic venit din depărtare nu ar fi îndrumat, în sînul partidului național chiar, o desfacere în două, din care un șivoi păstră caracterul său vechiu de partid naționalist curat, iar celălalt îmbinîndu-se cu idei de umanitate, începu a ținti și la reforme și era să răspundă înadevăr la cele ce orbiș urmăriseră cu furia instinctului bandele lui Vladimirescu."

Acest curent politic își datorea nașterea ideilor de libertate și egalitate pe care Revoluția Franceză le răspîndise în lume și al căror ecou depărtat a ajuns până la noi. Odată cu influența franceză care, prin fanarioți, începuse să se întindă în sînul clasei noastre superioare pe la sfîrșitul veacului al XVIII, au pătruns și unele scrieri filozofice ale timpului. Dar mai mult decît cărțile, agenții răspîndirii ideilor marii revoluții au fost mai ales Grecii din țară care simpatizau cu principiile revoluționare, și agenții Franței republicane în Principate, agenți care aveau mai mult însărcinări politice decît comerciale. Consulii Flury din București și Parrant din Iași erau în strînse legături cu boerimea și în corespondența lor vorbesc de admirația stîrnită, în unii boeri mai tineri, de faptele revoluției.

Ideile de libertate și de egalitate răspîndite de înrîurirea franceză trebuiau dela un timp să încolțească și să dea roade. Un document prețios dovedește în mod direct legătura între influența revoluției franceze și primele noastre tendințí liberale. E hotărîrea Divanului convocat de Moruzzi în Moldova, la 1804, pentru a discuta asupra unui pamflet pornit din sînul micii boerimi și îndreptat împotriva boerimii mari. Acest pamflet de un interes atît de însemnat cuprindea, după cum spune Divanul, atacuri violente și amenința boerimea mare cu cugetul nesupunerii franțuzești, adică cu grozăviile revoluției franceze.

Ideile sămănate de revoluție până în țările romîne trebuiau să aducă o desbinare în sinul partidului național în două tabere, desbinare care mai tîrziu va da naștere la două partide. Această nouă alcătuire a vieții politice romînești apare într'o lumină mai vie în Moldova decît în Muntenia, șaptesprezece ani după faimosul pamflet care îngrozise protipendada țării. In timpul revoluției grecești dela 1821 se desenează două grupe în sînul boerimii moldovene. Ambele cereau înlăturarea domniei străine și restabilirea ei în mînile băștinașilor, însă înfățișau două tabere deosebite: boerii mari refugiați în Bucovina și Basarabia, și boerii mijlocii și mici, uniți cu cîțiva reprezentanți ai marii boerimi, dar care erau conduși de alte idei asupra organizării politice a țării. Acest grup rămăsese în Moldova atît în timpul tulburărilor cît și după încetarea lor. Boerii mari cereau oblăduirea pămînteană, dar neputîndu-se înțelege asupra persoanei Domnului, cereau să se așeze un sfat de un număr de boeri și între aceștia un başboer, ales de către cei mai iscusiți, care să ocîrmuiască țara. Era o reînoire a guvernului aristocratic cerut de boeri pe timpul Caterinei a II-a. Partidul boerilor rămași în Moldova, alcătuit în marea lui majoritate de boeri mici, ce nu puteau aspira la Domnie, nu se gîndea să înlăture Domnia, dar cugeta ca, odată cu alegerea capului statului, să schimbe rînduiala cîrmuirii de până acum, introducînd în conducerea ei principiile apusene. Cîțiva boeri mari ca visternicul Iordache Roznovanu și spătarul Ion

Sandu Sturza primiseră aceste principii și se puseseră în fruntea lor, nădăjduind să ajungă la tron prin sprijinul acestui partid. Acești boeri rămași în Moldova și pe care emigrații îi numeau ciocoi, trimiseră în același timp cu cei dela Cernăuți o deputăție pașei de Silistra. Deputăția boerilor mici, care aveau recomandația lui Vogoride, ajunse singură la Constantinopol, și unul din șefii ei dobîndi Domnia. Ion Sandu Sturza nu era deci Domnul boerilor mari, ci acel al parveniților, al ciocoilor, cum îl numesc mai multe documente ale timpului. In schimb, pentru sprijinirea alegerii sale, Domnul trebuia să facă o concesie clasei care-l adusese în scaun, și această concesie stă tocmai în primirea principiilor de ocîrmuire profesate de clasa cea nouă, apărută în sînul boerimii moldovene. Aceste principii se găsesc deplin formulate în proectul de constituție în 77 ponturi, redactat în 1822. Acest proect, pe care d. Xenopol a avut norocul să-l găsească în 1898 în arhivele consulatului rusesc din Iași, e desigur, cum spune d-sa, prima manifestare a cugetării liberale și unul din actele cele mai importante ale trecutului nostru. In acest proect pentru întâia oară în țările noastre se mărginește absolutismul, prevăzîndu-se principiul supunerii Domnului la legea de temelie a țării. Prin art. 74 se spune: „pravilelor țării și hotărîrilor celor săvîrșite de Domn, unit cu sfatul obștesc, este supus însuși Domnul și sfatul obștesc până cînd se schimbă acele hotărîri", adică ceia ce au dispus organele legale ale țării leagă pe înseși acele organe, până cînd intervine o modificare făcută în chip legal, rostire nu se poate mai lămurită a principiului constituțional: domnia legilor. Prin art. 23 se stabilește deasemeni că în caz de conflict între Domn și sfatul obștesc, care întrupează reprezentația țării, voința sfatului e precumpănitoare. Alte principii, până atunci absolut necunoscute în țările romîne, sînt pentru întâia oară proclamate în proectul de constituție din 1822: 1) Respectul proprietății, recunoscîndu-se însă principiul exproprierii pentru cauză de folos public. 2) Libertatea individuală. (După art. 6 nimeni nu poate fi închis, nici pedepsit, decît numai în întîmplările hotărîte de pravile, întărindu-se și mai bine această oprire prin supunerea la pedeapsă a oricui ar săvîrși împotriva unei fețe o lucrare nevolnicită în pravilă, fie măcar judecător, precum și a celui ce ar îndemna sau ar porunci asemenea săvîrșire, și aceasta fără deosebire de obraji.) 3) Libertatea muncii și a comerțului. 4) Egalitatea înaintea legilor, lucru cu totul necunoscut vechii societăți întemeiate pe regimul privilegiilor și al deosebirilor de rang. „Pravila să aibă aceiași putere pentru toți pentru a pedepsi sau ocroti". „Slujbele să nu mai fie date pe moștenire și chiverniseală, ci fără deosebire de rang, la cei cu vrednicie recunoscută". Voința țării trebue să fie reprezentată după acest proect prin sfatul obștesc, „lucrul cel mai cu dinadinsul ce se cere de toată obștia pămîntului". Chipul cum este recrutat acest corp este însă departe de a corespunde ideilor noastre despre sistemul reprezentației, și el nu răs-

toarnă sistemul privilegiilor, pe care se întemeia vechea organizație. Proectul recunoaște dreptul de a conduce interesele poporului numai clasei boerești și nici nu pomenește despre celelalte clase ale poporului decît acolo unde e vorba de starea lor economică. Tot atît de puțin dispune el o egalizare a claselor sociale în îndatorirea de a plăti dări. Apoi el păstrează dregătoriile iarăși numai boerilor și alcătuirea sfatului obștesc este iarăși mărginită numai la elementul boeresc, afară de cei trei capi ai bisericii care puteau fi și din popor. Dar această alcătuire a reprezentării naționale era așa întocmită încît să nu mai dea numaidecît precădere celor din protipendadă. Anume, sfatul obștesc se compunea din: cele 3 fețe bisericești, membrii celor patru divanuri sau departamenturi și vechilii din ținuturi. Divanul I era alcătuit din 7 boeri mari; Divanul II din 5 boeri mai mici, dela comis în jos; iar cele două departamenturi, acel al pricinilor străine și cel criminalicesc erau compuse din cinci boeri fără deosebire de ranguri și care deci puteau să se întîmple să fie toți din treptele de mai de jos. Cei 16 vechili ai ținuturilor puteau iarăși fi luați și din nobilimea de jos. Dacă presupunem ținuturile trimițînd numai 8 vechili din boerimea mică, atunci se putea întîmpla ca împărțirea glasurilor între marea și mica boerime să se facă astfel: Boerii mari: Divanul I 7, ținuturi 8=15. Boerii mici: cele trei Divanuri 15, ținuturi 8=23. Chiar dacă fețele bisericești ar fi votat cu boerii mari, încă nu se schimba majoritatea, care trebuind acuma să fie numărată după glasuri și nu cîntărită după mărimea rangurilor, dădea, dacă nu totdeauna siguranța, cel puțin putința ca conducerea trebilor să cadă pe mîna boerilor mici. De această putință se înspăimînta protipendada. De altfel constituția din 1822 nu cuprindea o obștire a îndreptărilor poporului moldovenesc în afară de clasa boerilor și, afară de cîteva principii cu totul generale, nu țintea prin nimic la îmbunătățirea stării mulțimii. Era o constituție, fără îndoială, egalitară în felul ei, însă egalitatea era mărginită numai în cercul nobilimii.

Impotriva acestei stări de lucruri pe care voia s'o introducă Domnia lui Sturza luptau boerii refugiați la Cernăuți, în fruntea cărora era învățatul, energicul și activul vornic Mihail Sturza, fiul logofătului Grigoraș. Intr'un memoriu din 1823 adresat Rusiei, el combătea orice încercare de înnoire a ordinei vechi, considerînd-o ca „răsturnarea unor așezeminte consfințite prin timp și cărora succesiunea veacurilor le-a întipărit un caracter neschimbător". Boerii emigrați aduceau Domnului tot felul de învinuiri, unele privitoare la călcarea tratatelor, altele la daravelile bănești ale țării, dar, cum reesă din corespondența timpului, cauza adevărată a nemulțumirii lor era reforma vechiului sistem de cîrmuire și înlăturarea atotputerniciei boerilor mari. Lucrurile care îi îngrijau erau principiul egalității și regimul reprezentativ. Intocmirea sfatului obștesc, alcătuit în majoritate din boeri mici și în care hotărîrile trebuiau luate după majoritatea glasu-

rilor, stirnea mai ales împotrivirea lor. Cu ideile lor de atunci, boerii mari nu puteau înțelege ca un șatrar să aibă același glas cu un logofăt mare.

Principiile boerilor mari erau calificate de fruntașul lor apărător vornicul M. Sturza de *„principiile conservatoare ale boerilor emigrați"*; iar încercările de reformă erau hulite ca apucăturile novatorilor (nu se întrebuința încă termenul de liberal) sau, cu rostiri mai puțin măgulitoare, ale parveniților, cărvunarilor sau ciocoilor.

„Desigur pentru întâia oară în viața politică a Țărilor Romîne, întrebuință M. Sturza în ziua de 1 Februar 1823 epitetul de conservator, pentru a însemna cu el tendințile de păstrare a vechei stări de lucruri din partea marii boerimi a Moldovei. In acea zi, sînt acum aproape o sută de ani, se ivi pentru întâiași dată termenul de conservator pentru a caracteriza tendințele unuia din cele două mari partide între care se frămîntă viața Romînilor din Romînia liberă de atunci încoace. Partidul protivnic, novatorii, nu erau încă recunoscuți cu drept de viață în statul Moldovei. Ei erau priviți ca revoluționari, ca răsturnători ai ordinei existente. Și cu toate astea în novatori, autori ai proectului de constituție din 1822, apare prima manifestare a partidului propășirii în viața statului, cași în celelalte ramuri ale vieții poporului. Ei încheagă pentru prima oară, în 1822, într'o lucrare politică, ideile nouă care se infiltraseră în societatea romînească. Și dacă luăm în privire și împrejurarea că Domnia s'a restituit în Moldova, și ca o urmare în Muntenia, tot după crezul novatorilor moldoveni, constatăm că atît mișcarea națională cît și cea liberală au pornit odată îngemănat din sinul acestui partid atît de hulit și că deci ciocoilor din Moldova datorim noi regenerarea noastră națională".

După cum vedem, ideile liberale care trebuiau să atragă cu timpul și alte elemente sociale, au apărut la început numai în sînul boerimii. Și acest lucru nu putea să se întîmple altfel, fiindcă la noi nu era ca în Apus o puternică burghezie, care să poată servi ca substrat acestor idei. Boerimea mică, care era însă oprită dela conducerea afacerilor publice de boerimea mare, care avea monopolul tuturor slujbelor, ambiționa și ea să joace un rol, și împotriva acestei cetăți a boerimii mari ea își îndreptă, cași burghezia apusană, asalturile.

Se pare însă că ideile revoluției franceze n'au înrîurit cugetarea romînească numai asupra reformării întocmirii politice, ci și laturea lor socială a găsit în unele suflete generoase un ecou. Cu 20 de ani înainte de apariția operei lui Golescu, în 1804, boerul moldovan V. Mălinescu, scriind Mitropolitului Veniamin, vorbește de primejdia unei răscoale țărănești și, deplîngînd soarta țăranilor, cere ca boerii să le dea o zeciuială din recoltă. Și lucru aproape extraordinar pentru un boer la începutul veacului al XIX, el nu vede altă soluție pentru îmbunătățirea soartei țăranilor decît împroprietărirea lor. Din scrisorile Mălinescului ca-

și din spusele lui Dionisie Eclesiarhul se poate vedea că la noi oamenii timpului înțelegeau revoluția franceză ca o mișcare pornită de țărani împotriva nobilimii. Și era firesc lucru s'o priceapă astfel, de oarece în țările lor ea nu putea îmbrăca altă formă decît acea a răzvrătirii celor apăsați împotriva apăsătorilor.

Imprejurările grele, în care se afla țara și Domnia lui, nu au permis lui Ion Sturza să aducă la îndeplinire planurile boerimii mici. Convenția dela Akerman a adus dimpotrivă triumful protipendadei, și, în anaforaua pentru pronomiile Moldovei din 1827, Domnul a fost nevoit să încuviințeze boerimii mari scutirea completă de biruri, privilegiu pe care ea nu-l avusese încă.

*

Dacă partidul liberal din Moldova intră chiar dela început, cu energie și cu oarecare inscenare, pe calea reformelor egalitare în politică, bine înțeles în cercul ideilor timpului, acel din Muntenia rămase mult îndărăt ca formație politică. Ideile liberale muntene, care se mișcau mai ales pe tărîmul social și nu se coborau în poporul de jos, nu adunaseră în jurul lor un mănunchi de oameni gîndind la fel care să închege sîmburele unui partid politic, ci ele rămăseseră răzlețite în mințile individuale menite numai mult mai tîrziu a da naștere unei întrupări politice. Acest lucru apare cu atît mai curios, cu cît contactul cu Apusul civilizat, de unde izvoriseră în mintea romînească ideile liberale și egalitare, fusese mai întins și mai timpuriu decît acel al Moldovei.

Luptele politice, care au loc în Muntenia în timpul Domniei lui Grigore Ghica, nu se desfășoară ca acele din Moldova în jurul unei idei, ci numai în preajma unor competiri personale. Boerii refugiați la Brașov din cauza „țăranilor hoți" ai bandelor lui Vladimirescu, sau cer țarului încorporarea țărilor romîne la împărăția rusască, sau atacă în pamflete adesea violente pe Domn. Dacă cererile lor de reformă au pe alocuri o țintă națională, nu găsim în ele nici o propunere de schimbare a așezămintelor, nici măcar în forma rudimentară pe care o întîlnim în Moldova. Cererea de reforme, găsită între hîrtiile Văcărescului, în care întîlnim pentru întâia oară ideia unirii ș'acea a introducerii unei dinastii ereditare din Germania de sus și care e un act atît de însemnat pentru desvoltarea ideii naționale, nu conține nici un cuvînt privitor la libertate sau la realizarea ideilor egalitare.

Cu atît mai prețioase rămîn pentru noi ca document sufletesc al vremii însemnările de călătorie ale marelui boer Const. Golescu. In accentele lui mișcătoare de sinceră și profundă căință pentru soarta nenorocită a țăranului, în vederile lui teoretice dar a căror aplicare cerea numai mijloacele de a fi realizată, apare, cași în scrisorile unui V. Mălinescu în Moldova, prima licărire prevestind un partid viitor, care va tinde la ridicarea stării țărănimii, a norodului asuprit care poartă pe umerii săi întreaga clasă diriguitoare.

E semnificativ faptul că la originile chiar ale partidului liberal se desemnează în sînul său două direcţii deosebite: una îndreptată către egalizarea politică, reprezentată prin ciocoii din Moldova, alta, cu reprezentanţi sporadici în ambele ţări, mai mulţi în Muntenia decît în Moldova, tinzînd la ridicarea socială a ţărănimii. Aceste două direcţii se vor încrucişa ades; se vor încălca uneori una în dauna celeilalte; dar în total se poate zice că direcţia politică va triumfa, şi nu cea socială.

*

In urma convenţiei dela Akerman din Octombrie 1826, Rusia devenea adevăratul suzeran al ţărilor romîne, şi consulii interveneau în toate afacerile interne ale ţării. De nevoe, boerii se apropiau din ce în ce mai mult de Ruşi şi ţăranii chiar, care-şi aminteau jafurile Turcilor la 1821, păreau înclinaţi către dînşii. Numai ocupaţia rusească începută odată cu războiul din 1828, cu tot cortejul ei de suferinţi modifică aceste sentimente.

Incă prin convenţia dela Akerman se hotărîse reforma aşezămintelor ţării, dar comisiunea alcătuită atunci se ocupase mai mult cu uneltirile împotriva Domnului, căci, cum reese din corespondenţa diplomatică a timpului, boerii nu voiau să schimbe nimic din starea lucrurilor în fiinţă. Indată ce Ruşii ocupară principatele, ei se apucară de reforme legislative, rînduind alte comisii de boeri (In Muntenia: Gr. Băleanu, Gh. Filipescu, Şt. Bălăceanu, Al. Villara cu B. Ştirbey ca secretar, iar în Moldova: Cost. Paşcanu, M. Sturza, C. Conake, Iord. Catargiu cu Gh. Asaki ca secretar). Ambele comisiuni trebuiau să lucreze la Bucureşti sub preşidenţia consilierului de stat rus Minţiaki. Ele începură prin întocmirea organizării politice hotărîte la Petersburg şi pe care comisiile trebuiau să şi-o însuşească pe de-a întregul.

Chiar dela începutul deschiderii adunării muntene în Noembrie 1831 se ridicară protestări împotriva prezidării comisiei de întocmire a Regulamentului organic de către un dregător rus, protestări care veneau din partea boerilor patrioţi şi al căror ecou se făcu Văcărescu. Imediat el fu dat afară din adunare şi surgunit.

In timpul cînd lucrau comisiile în Bucureşti se iviră în ţările romîneşti păreri deosebite asupra organizării, unele sprijinind idei mai liberale în felul cărvunarilor dela 1822. Kisseleff, temîndu-se ca asemenea apucături să nu tulbure lucrările Regulamentului, chemă la Bucureşti pe cîteva din căpiteniile frămîntării, ţinîndu-le sub supravegherea poliţiei până la săvîrşirea lucrării comisiilor. Rapoartele consulare vorbesc despre nemulţumirea care domnea în sînul micii boerimi, a negustorilor, a preoţilor, a micilor proprietari, mai ales din cauza dărilor la care se aşteptau să fie impuşi prin noua legislaţie. Ţăranii se răsculaseră în mai multe judeţe din cauza măsurilor de recrutare luate de Kisseleff. Ei arătau că boerii le-ar fi adus această pacoste pe cap, de oarece în Basarabia, care era sub Ruşi, recrutarea nu ar exista. Un simptom caracteristic pentru sentimentele ţăranilor e faptul că ei cereau să ştie sub cine rămîne ţara: sub Ruşi sau sub Turci, căci sub boeri nu voesc nici într'un chip să mai rămînă.

Dacă nu se poate tăgădui că din punct de vedere administrativ Regulamentul organic conţine măsuri salutare, din punctul de vedere economico-social şi acel al raporturilor dintre clase, această legiuire consfinţeşte raporturile abuzive, care se introduseră în viaţa poporului, ba chiar le ascute şi le înrăutăţeşte. Dările indirecte pe care boerii le plăteau odinioară sînt cu totul desfiinţate, birul îl plătesc numai ţăranii, şi în zădar încercase Kisseleff să introducă o dare funciară pe moşiile boereşti. Dregătoriile publice, rangurile militare, reprezentaţia ţării rămîneau monopolul exclusiv al boerimii. Zilele de boeresc ale ţăranului sînt sporite, pecînd locul lui de hrană e redus aproape la jumătate!

Kisseleff apărase fără succes drepturile ţăranilor. Dispoziţiile Regulamentului, fiind redactate numai de boeri, nu puteau avea în vedere decît interesul exclusiv al proprietăţii. Şi desigur numai din cauza armatelor ruseşti, care ocupau Principatele, ţăranii au suferit în linişte această despoiare.

„Rusia căutase prin legiuirea întocmită de ea în ţările romîne să cîştige în favoarea ei clasa boerească, jertfindu-i cu totul pe ţărani. Dacă ea izbuti, pentru mare parte din boerime, a o atrage în apele ei, cugetele mai alese din această clasă nu se lăsară ademenite de interesul personal, pentru a jertfi cu totul pe acel al întregului din care făceau parte. Dar Regulamentul avu mai ales un mare efect asupra ideilor egalitare şi liberale, prin ascuţirea tocmai a regimului privilegiului, care-şi înfipse mai adînc pironul în sufletul poporului romîn. De aceia se explică nemulţumirea întregii clase apăsate cu această nedreaptă legiuire şi deci îndreptarea ei împotriva Rusiei, care o impusese, şi a privilegiaţilor, care se foloseau de dînsa. Şi dacă masele neculte nu puteau decît să sufere mai ascuţit boldul nedreptăţii şi să ridice numai spre izbăvire mînile către cer, partea aleasă a boerimii romîne, acea hrănită cu idei liberale şi egalitare, ajutată de acele elemente din popor, care se înnălţaseră către sferele mai superioare, prin cultivarea inteligenţei, ridicară glasul şi chiar braţul atunci cînd li se ivi prilejul potrivit, tîrînd în şivoiul croit de ele şi masele adînci şi inconştiente ale poporului."

*

In timpul domniilor lui Alexandru Ghica şi Bibescu în Muntenia şi Mihai Sturza în Moldova, între 1834 şi 1849, se petrec două serii de fapte care întăresc tot mai mult alcătuirea partidelor politice. „Prima serie e dată de tendinţa ambelor ramuri de a se emancipa de sub înăbuşitoarea epitropie rusească. Pe-

cînd însă grupul conservator al partidului naţional dorea menţinerea, ba chiar ascuţirea Regulamentului organic, care-i asigura aşa mănoase privilegii, elementele liberale doreau mîntuirea poporului romîn de regimul privelegiului şi îndrumarea lui spre o viaţă de libertate şi egalitate. Dar ambele ramuri tindeau la emanciparea de sub tutela rusească. Aceste două mişcări, cînd merg mînă în mînă, cînd se încrucişează, şi cu toate că ambele contribue la înnălţarea conştiinţii poporului, totuşi ele sînt uneori reprezentate prin personalităţi, care sînt în luptă între ele. Ceia ce uneşte toate sufletele romîneşti în avîntul lor către emancipare este tendinţa naţională; ceia ce le dezbină este acea după libertate şi egalitate. Aşa, se întîlnesc boeri, care ridicau sus steagul demnităţii naţionale, căutînd să scuture jugul străin şi să lumineze înnainte neamul prin învăţături; dar care nu voiau să audă de libertăţi lăuntrice şi mai ales nu voiau să li se pomenească despre egalizarea claselor sociale. Sînt alţi boeri şi încă nume mari ale poporului, care şi ei înflăcăraţi de dorinţa de emancipare se pun şi în fruntea mişcării liberale şi egalitare. Intre elementele ridicate prin lumină din poporul de jos, dacă unii, prin interesele lor personale, sînt alipiţi de boerii retrograzi, cei mai mulţi sînt fireşte partizani ai naţionalităţii, libertăţii şi egalităţii întrunite".

In timpul Domniei lui Al. Ghica, lupta dusă în sînul adunării de boerii conduşi de Ioan Cîmpineanu, adresa lor de protestare din 1837 împotriva introducerii în Regulament a articolului adiţional fraudulos, care împiedeca orice încercare de legiuire neatîrnată a ţărilor romîne, distrugîndu-le autonomia, e al doilea act de opoziţie a partidului naţional împotriva Ruşilor, act îndrăzneţ prin consecinţile la care se expuneau acei care îl îndepliniseră şi care arată că vîntul veacului de redeşteptare naţională începuse a sufla în cugetele boerilor. Articolele din Regulament, privitoare la învăţămîntul în limba naţională, sînt desigur datorite boerilor care alcătuiseră Regulamentul.

Aceiaşi oameni, care au luat măsuri apăsătoare în privinţa ţăranilor, au sprijinit primii paşi ai desvoltării învăţămîntului romînesc. Şi tot lor se datoreşte şi înserarea în Regulament a ideii identificării legislaţiei ambelor ţări, o idee pregătitoare a Unirii.

Simptome ale unei apropieri a minţilor peste hotarele naşterii şi ale claselor sociale încep a se manifesta în această epocă. Apropierea dintre marele boer Dinicu Golescu şi omul din popor Eliade pentru scopuri culturale, scrisorile fiilor de boeri din Paris către acesta cu prilejul apariţiei Curierului la 1 Mart 1829, laudele, pe care fiul de boer Brăiloi le aduce bursierului C. Poenaru, pot fi interpretate ca primele semne ale unui început de democratizare a societăţii romîneşti.

Scrisorile din străinătate ale lui Eufrosin Poteca, acele ale fiilor de boeri Brăiloi şi C. Filipescu, ne arată că nu numai idei privitoare la desvoltarea naţională, dar şi idei de prefacere socială ca: îmbunătăţirea stării ţăranilor, desrobirea Ţiganilor, egalizarea impozitelor, umblau prin capetele generaţiei dela 1831—1842. Totuşi deplin alcătuit nu exista pe atunci decît un singur partid, acel naţional. Din sînul său porneau toate mişcările îndreptate împotriva Ruşilor, precum şi creaţiile pentru întărirea vieţii romîneşti. In partidul naţional trăesc elementele cele mai deosebite din punct de vedere al ideilor liberale şi egalitare. Deşi nu se încheagă încă într'o alcătuire de partid politic, aceste elemente, adunate de sus şi mai ales din jos, sporesc fără de încetare.

In timpul Domniei lui Bibescu, partidul naţional îşi manifestă cu putere sentimentele sale antiruse în chestia concesiei minelor către compania Trandafilov. Unele măsuri luate de Bibescu: desfiinţarea vămilor între Moldova şi Muntenia la 1843, lupta dusă împotriva călugărilor greci, au desigur un caracter naţional.

Altele: ca aplicarea prescripţiilor Regulamentului organic, după care pot fi aleşi ca deputaţi ai ţinuturilor numai boerii ce-şi au reşedinţa în locul de alegere, ceia ce folosea boerimii mici, sau desrobirea Ţiganilor aparţinînd autorităţilor publice, pot fi considerate ca măsuri liberale.

Desfiinţarea învăţămîntului romînesc superior şi prefacerea şcolii dela Sf. Sava într'un colegiu francez, măsură luată de Domnitor la 1847, caşi acea analoagă din Moldova sub presiunea Rusiei, loveşte adînc sentimentul naţional. Nemulţumirea împotriva Rusiei şi a Regulamentului impus de dînsa creşte mereu mai ales în straturile de jos ale societăţii, pregătind spiritele către o mişcare violentă împotriva regimului, mişcare care sub influenţa evenimentelor din Apus, în curînd, trebuia să izbucnească.

*

In Moldova, în timpul Domniei lui Mihai Sturza, opoziţia pe care i-o fac unii boeri nu are un caracter naţional sau politic, ci unul personal şi interesat. Mult mai semnificativă, fără îndoială, e însă o mişcare pornită din straturile inferioare, conjuraţia confederativă a comisului Leonte Radu, descoperită de ocîrmuire la 1839. Din hîrtiile găsite asupra comisului se pot vedea ideile conducătoare ale complotului. Printr'o revoltă armată el urmărea nu înlocuirea Regulamentului, ci modificarea lui, în senzul unei autonomii sub suzeranitatea Turciei, înlăturarea amestecului direct al Ruşilor, înlocuirea protectoratului rusesc cu acel al Puterilor europene: Anglia, Franţa, Austria, introducerea unei dinastii străine în scaunul Moldovei şi înjghebarea unui început de confederaţie a statelor dunărene: Moldova, Muntenia şi Serbia. Ca schimbări lăuntrice: înlăturarea lui Mihail Sturza, care e comparat cu Neron şi Caligula, şi slăbirea aristrocraţiei mari, „dela Vel Şatrar până la Vel Logofăt să fie boer şi boer, alcătuind generalnicul seim în care după mulţimea glasurilor să se aleagă 32 deputaţi". După 17 ani, vedem reînoindu-se aici cererile boerimii mici din constituţia dela 1822, fapt care ne dovedeşte că ideile de atunci în privinţa organizării lăuntrice nu pieriseră, ci se retrăseseră

innăuntrul minţilor. Caşi constituţia proectată la 1822, conjuraţia tindea la mărginirea privilegiilor politice ale protipendadei, la întinderea unei egalităţi politice în boerimea mică, aşa ca glasul unui Şatrar să fie egal cu acel al unui Logofăt mare. Intinderea drepturilor era însă mărginită numai între boeri, şi poporul era cu desăvîrşire exclus dela ele. Cei 80 de membri ai conjuraţiei sînt cei mai mulţi din boerimea mică, se găsesc însă printre ei şi cîţiva boeri mari şi unele nume care aparţin poporului de jos. Poate că acestora li se promisese cinuri de boerie, de către boerimea mică, care voia să-şi îngroaşe rîndurile. In ce priveşte reformele lăuntrice, mai găsim în această conjuraţie cîteva puncte nouă: împărţirea ţării pe deasupra judeţelor în cantoane sau gubernii, alcătuite fiecare din 4 judeţe. La tribunalele ţinutale se adaogă încă doi membri aleşi, unul din partea treptelor (răzeşilor) şi unul din partea ţăranilor, iar pe lîngă ispravnici cîte 4 comisari, 2 dintre boeri, unul dintre răzeşi, unul dintre ţărani. Inoire însemnată, fiindcă e prima cerere de primire şi a oamenilor din popor în dregătoriile statului. Proectul mai cerea izgonirea egumenilor greci, secularizarea averilor mănăstireşti, desfiinţarea cenzurii. In privinţa ţăranilor proectul din 1839 nu conţine decît îndrumări de îmbunătăţire cu totul slabe, ba chiar îngrădeşte strămutarea liberă a locuitorilor. Cei ce-l alcătuiseră nu erau plecaţi către poporul de jos.

Conjuraţia lui Leonte Radu nu reuşise şi isteţul comis fusese izgonit în Basarabia. Ideile liberale însă se răspîndeau odată cu propăşirea culturii, care între anii 1830 şi 1839 începuse să se desvolte în păturile orăşăneşti. Domnul şi boerii înfiinţînd şcoli nu puteau prevedea că ele vor dezlănţui ideile răsturnătoare. Curentul ce rîpea atunci viaţa romînească era ca toate curentele istorice mai puternic decît voinţile individuale. Şi era firesc lucru ca minţile tinere, care primeau pentru întăia oară lumină, să înţeleagă că pentru a ridica ţara din starea de întuneric şi decădere în care se afla, se cerea o întreagă prefacere a vieţii publice şi sociale. E greu de lămurit dacă în această epocă mişcarea către egalitate se mărginea tot numai în sînul boerimii, sau se găseau şi cugete care depăşeau acest cerc, întinzînd cererile lor de dreptate şi de egalitate la toată suflarea moldovenească. Desigur însă că partidul naţional din 1822 se îngroşea mereu cu elemente liberale.

De pe la 1838, Rusia începe a simţi de unde venea primejdia şi a lovi în întreprinderile moldoveneşti de desvoltare naţională. Inteţit de consulul rus, guvernul retrage subvenţia ce o acorda conservatorului, şi faimoasa cuvîntare din 1843, în care Mihail Kogălniceanu vorbeşte „împotriva aristocraţiei neştiutoare, care ţine înlănţuit un popor de două milioane de suflete, întrebuinţînd izvoarele de înavuţire publică numai în folosul unor familii privilegiate", aduce suprimarea cursului său dela Academia Mihăileană şi în curînd închiderea „Propăşirii". Sub imboldul rusesc, mai mulţi boeri ceruseră în acelaşi an desfiinţarea cursului superior dela Academie.

Revoluţia agrară din Galiţia, îndreptată împotriva nobilimii, îndeamnă pe boeri la 1846 sa tae izvorul de unde se adăpa mintea claselor de jos. Fii boerilor (stipendiştii), care rămîneau mai totdeauna în urma bursierilor săraci (alumnii), părăsiseră mai toţi şcoala unde cea mai mare parte din elevi aparţineau clasei de jos. Boerii punîndu-şi copiii în pensionate sau trimeţîndu-i în ţări străine, găsiră că şcoala romînă era de prisos, întrucît le crea numai o concurenţă periculoasă în privinţa ocupării posturilor publice şi era şi un izvor de idei răsturnătoare a stării fericite în care se aflau. Internatul fu desfiinţat în 1846, cursul superior fu suprimat şi înlocuit cu materii predate în limba franceză, germană şi rusească în 1847. Adresa Domnului către obşteasca adunare motiva astfel suprimarea învăţămîntului superior romînesc: „Limba romînească nu ar fi înzestrată cu cărţi trebuincioase pentru învăţături înnalte. Dregătoriile publice nu ar putea fi încredinţate decît la oameni cu oarecare stare. Dacă s'ar da tot acea învăţătură treptelor societăţii, care se găsesc în împrejurări deosebite, ar fi tot aşa precum de a supune la una şi aceiaşi hrană deosebite soiuri de vietăţi". Malgouverné, directorul noului colegiu francez, explica astfel măsura guvernului: „Prin încercarea de a se ridica prea repede clasele de jos prin învăţături s'a proectat o prea grabnică şi prea omogenă amestecătură a două clase de oameni, din care una se simţea prea puţin dispusă a se înfrăţi cu cealaltă. Posturile politice şi administrative trebuiau să rămînă privilegiile aristocraţiei". Dacă Costache Negruzzi căuta să acopere lovitura dată învăţămîntului naţional prin argumentul cunoscut că în limba romînă lipseau cărţile dacă nu şi profesorii, următoarele cuvinte ale lui Constantin Conake: „Adevăratul început de civilizaţie ar fi a se învăţa norodul catechismul, cum trebue să îngrijească pămîntul, iar starea deasupra a norodului, acea boerească, să înveţe cum trebue să judece şi să ocîrmuiască pe norod",—exprimau desigur în această chestie adevăratele sentimente ale boerimii.

Ea înţelese că desvoltarea minţii poporului de jos o ameninţa cu scoaterea ei din poziţiile privilegiate şi întinse mîna spre apărare. Pentru Domn, caşi pentru dînsa, desvoltarea învăţămîntului şi a cugetării naţionale apăru ca o mare primejdie socială. Mihail Sturza se văzu nevoit să jertfească visurile culturale ale tinereţii sale realităţii politice. Spiritul rău, ce se încuibase în ambele ţări romîne, provenea din zămislirea ideilor în mintea poporului, din lăţirea şi adîncirea învăţăturilor. Invăţămîntul superior romînesc trebuia dar lovit, şi un învăţămînt francez, sub supravegherea şi controlul zelos al agenţilor ruşi, trebuia să-l înlocuiască. Intr'un grad mult mai mare decît Bibescu, Mihail Sturza se identificase cu sistemul rusesc şi de aceia mişcarea revoluţionară va fi îndreptată împotriva persoanei lui.

Curentul democratic, format în prima jumătate a secolului al XIX, apăru la lumina zilei trecînd în lumea faptelor, în timpul revoluției dela 1848.

In Moldova această mișcare, prin tendințile ei, era dela început condamnată. Pornită numai din sînul clasei boerești, ea era îndreptată în primul rînd împotriva Domnitorului și nu tindea la înlăturarea Regulamentului organic. Cererile ei: dizolvarea adunării, desființarea cenzurii, etc., nu puteau găsi un ecou în sînul masei orășenești sau a țăranilor, pe care numai desființarea privilegiilor și oborîrea clăcii i-ar fi putut mișca. Tîrziu numai, după ce mișcarea fusese înăbușită și armatele rusești ocupaseră Moldova, în manifestul său dela Cernăuți, Mihail Kogălniceanu formulă în chip luminos aceste revendicări democratice.

In Muntenia însă lucrurile s'au petrecut cu totul altfel. Acolo mișcarea nu era îndreptată împotriva Domnitorului, ci împotriva Regulamentului. In aprinsa proclamație dela Islaz, în rugăciunea lui Popa Șapcă: —„Izbăvește, Doamne, și mîntue pe tot omul care sufere; ridică și însuflețește pe acest popor care moare ca să facă să trăiască pe asupritorii lui. Scapă-l de abuzul clăcii, de ticăloasă iobăgie, de podvoada drumurilor și a șoselelor, de acele munci ale faraonilor"—răsare gîndirea ce stăpînește întreaga mișcare: alături de desființarea privilegiilor, rezolvirea marii chestii țărănești.

Din ce elemente sociale era compus partidul revoluționar? In fruntea lui găsim nume, care aparțin marii boerimi (șapte familii: Golescu, Crețulescu, Cîmpineanu, Filipescu, Ghica, Bălăceanu, Grădișteanu au luat parte la această mișcare, dar nu prin toți membrii lor), nume care aparțin micii boerimi (frații Brătieni, Magheru, Pleșoianu, etc.), altele din poporul de jos (Eliad, Tell, Bălceștii, etc.) sau din negustorime. Un avînt puternic pe care simțirea romînească nu-l cunoscuse încă, însuflețea toate aceste categorii sociale în lupta lor împotriva asupririi și a privilegiilor. „Cît entuziasm nu înflăcăra atunci inimile ce credeau că în această lume dreptatea și ideile generoase trebuiau să iasă învingătoare". Acest entuziasm e vizibil în stilul cald și răsunător, în care sînt redactate toate actele timpului: proclamațiile guvernului, apelurile ziarelor revoluționare, rapoartele oficiale, scrisorile private, textele cuvîntărilor, declarațiile de alipire către mișcare, trimise de către cetățenii din diferitele orașe ale țării. Cuvintele cele mai calde ale guvernului erau pentru țărani. Comisari de propagandă erau însărcinați să umbe prin sate, să explice poporului însămnătatea noilor așezăminte, și să asigure pe proprietari că pentru împroprietărirea țăranilor aveau să fie despăgubiți din banii mănăstirilor închinate, pe care statul le va lua în sama lui. E ușor de înțeles că făgăduințile guvernului găseau un ecou puternic în rîndurile țărănimii, care aș-

tepta cu nerăbdare deschiderea adunării, care trebuia să vindece rănile ei profunde. Reformele anunțate înspăimîntau însă boerimea și întreaga clasă a proprietarilor. Oameni ca Emanuel Băleanu, Scarlat Ghica, principele Dimitrie Ghica se plîng de calamitățile ce au căzut asupra țării și se hrănesc cu speranța intervenției Rusiei. Improprietărirea țăranilor și desființarea clăcii erau considerate ca înnoirea cea mai primejdioasă a mișcării, și într'un memoriu către Poartă, boerii antirevoluționari vorbeau de focarul de revoluție comunistă, care, aprins în țară, va înghiți tot.

Mulți boeri se refugiase ca în vremile vechi la Brașov, de unde împreună cu cei rămași în țară urzeau comploturi împotriva guvernului provizor, dorind ocupația rusească, care trebuia să restabilească vechile privilegii. Cum se stabilește în chip neîndoios din instrucția procesului lor de înnaltă trădare, încercarea făcută de coloneii Odobescu și Solomon la 19 Iunie pentru răsturnarea guvernului revoluționar era pornită din rîndurile proprietarilor și făcută sub uneltirile Rusiei. Printr'o purtare nedemnă și plină de duplicitate, Mitropolitul Neofit, prezidentul comitetului provizor, corespondea în taină cu consulul rus Kotzebue, înștiințîndu-l de toate hotărîrile comitetului și tunînd cași boerii împotriva „revoluției comuniste care proclama ruina familiei și a proprietății, revoluție uneltită de o bandă de nebuni care au pus mîna pe ocîrmuire". Insărcinat de ei, bătrînul ban Filipescu făcea în numele boerimii o umilită plîngere către țar, prin care cerea ocuparea Munteniei de către oștile imperiale. Și cînd aceste oști împreună cu cele turcești au venit în țară, după cum reesă din relațiile timpului, capii reacționarilor au sărbătorit această venire!

Față de marile Puteri, față de Turcia, care în definitiv trebuea să decidă și a decis, soarta revoluției romînești, atitudinea întregului partid revoluționar nu era unitară. Pecînd unii țineau la cultivarea Turcilor chiar cu prețul jertfirii vredniciei țării, alții căutau scăparea în mișcări mai violente. In criticile pe care Rusia le aducea către Turcia împotriva revoluției romînești, ea arăta că planul viitor al Valahilor ar fi restatornicirea regatului daco-romîn din Valahia, Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia.

Scrisori din acea epocă ne arată, în adevăr, că în acel timp tulbure și înfierbîntat, în care cele mai îndrăznețe năzuinți naționale păreau realizabile, oameni ca Bălcescu, Rosetti, Ion Ghica, Brătianu nutrise visul de a clădi unitatea națională, luptînd în același timp împotriva Turciei, Austriei și Rusiei. Eliade și partizanii lui nu împărtășeau aceste visuri și erau pentru supunerea absolută față de Turcia. Divergența aceasta de păreri între cele două grupări revoluționare explică învinuirile și ponegrerile mutuale pe care și le-au adus totdeauna unii altora.

După d. Xenopol, nici una din aceste grupări nu avea dreptate, pentrucă și uneia și alteia îi lipsea puterea, și în revolu-

ţie, — „mişcarea ce caută a restabili dreptatea socială prin puterea brutală,— lipsa acesteia din urmă trebue să ducă numai, decît la peirea scopurilor celor mai nobile, indiferent de combinaţiile mentale puse în lucrare pentru a asigura izbînda".

Pentru a realiza ideile lor, capii revoluţiei romîne trebuiau să se rezeme pe puterea braţelor, lucru de care n'au dispus niciodată.

Revoluţia dela 48 în Muntenia a avut mai ales un caracter social şi rostul său era concentrat în primul rînd în chestia ţărănească. Guvernul provizor hotărîse, poate după modelul Franţei, ca această chestie covîrşitoare să fie desbătută într'o comisie a proprietăţii, alcătuită din atîţia delegaţi de ţărani şi de proprietari cîte judeţe erau în Muntenia.

Desbaterile care au avut loc în sînul comisiei dezvălesc îndeajuns antagonismul de clasă, energia şi căldura cu care reprezentanţii ţărănimii îşi aparau drepturile, intransigenţa şi egoismul proprietarilor, în rîndurile cărora face excepţie sufletul generos al unui Ceauşescu. Ele nu dădură însă nici un rezultat practic. După 6 şedinţi, deputaţii proprietarilor veneau înadins în număr foarte mic pentru a împiedeca încheeri valabile, şi faţă de încordarea care se ivise între proprietari şi ţărani, pentru a evita poate o ciocnire, guvernul suspendă lucrările comisiei. Rezultatele ei erau dinnainte condamnate şi o soluţie frăţească dorită de guvern fusese un vis irealizabil.

„Numai unor utopişti le venise gîndul că o judecată se poate rosti de înseşi părţile împricinate şi că dreptatea va învinge fără să fie impusă".

Revoluţia romînească ce fusese înăbuşită ca mişcare fizică sub loviturile Rusiei, care sprijinise interesele reacţionarilor identice cu propriile sale interese, a avut un puternic efect asupra minţilor, în care a făcut să încolţească idei şi păreri nouă. Cum scria Hippolyte Desprez: „Dacă revoluţia valahă e biruită, spiritul ce a însufleţit-o nu a căzut odată cu dînsa". Acest spirit s'a manifestat în sfera politică prin închegarea unui mare partid liberal, căci revoluţia dela 48 a îndreptat viaţa romînească spre orizonturi nouă; în afară, spre combaterea apăsării ruseşti şi descătuşarea cugetării naţionale; înnăuntru, spre înlocuirea sistemului nedreptăţii şi privilegiului cu ideile de libertate, egalitate, dreptate, patronate de cugetarea modernă, precum şi spre închegarea statului romîn într'o formă mai cuprinzătoare. Dintre ideile de reformă lăuntrică desbătute, cea mai însemnată era desigur ridicarea chestiei ţărăneşti, problemă care depăşea cu mult pe cea liberală şi egalitară şi era strîns legată cu întreaga viaţă a poporului. Această împrejurare a înrîurit mentalitatea partidului conservator. Şi el fusese apărătorul naţionalităţii romîne în afară şi el luptase pentru restatornicirea Domniilor pămîntene, pentru desvoltarea învăţămîntului naţional, pentru redobîndirea averilor mănăstireşti. Dar îndată ce poziţia lui privilegiată fu ameninţată, partidul conservator jertfi naţionalismul pe

altarul intereselor sale de clasă. El se întîlni în năzuinţile sale cu Rusia şi niciodată legătura dintre ea şi clasa noastră privilegiată n'a apărut mai clar.

Partidul conservator dădu deci înnapoi pe calea naţională pentru a-şi apăra poziţia lui privilegiată; pecînd partidul liberal, pentru a-şi realiza pe deplin programul, trebuea să devie apărătorul totodată şi al libertăţii şi al naţionalităţii.

„De cîte ori interesele naţionale nu vor veni în dezbinare cu acele de clasă, vom găsi partidul naţional reîntregit, luptînd pentru întărirea neamului şi el va căuta să-şi ocrotească situaţia lui privilegiată numai atunci cînd avîntul naţional va ameninţa această situaţie, până cînd la sfîrşit, rîpit de vîrtejul civilizaţiei moderne şi partidul conservator va trebui să între în apele ei, prefăcîndu-şi firea după noile concepţii şi noile curente ale vieţii politice".

(Sfîrşitul în nr. viitor)

Octav Botez

La o manevră

Cele două regimente de infanterie făcuseră un marş de două zile; în zori se dăduse o luptă; şi aveau acum două zile de odihnă. Pe uliţile Vidrei furnicau în toate părţile soldaţi. În bătăturile cîrciumilor ferbeau fluerile, şi roatele flăcăilor păreau nişte vîrteje negre 'n norii de pulbere. Supt umbrarele largi, ofiţerii ciocneau şi rîdeau cu hohote mari, cu chipiurile pe ceafă, cu feţele aprinse.

Prin ogrăzi ardeau focuri, ca 'n poveste, sub cazane uriaşe. Cîteodată, tresărea de undeva un glas tăios de trîmbiţă ori un nechezat puternic. Un locotenent subţirel, c'oleacă de mustecioară neagră, cu părul negru, creţ-mărunt şi luciu ca o blăniţă de miel de astrahan, făcu, izbind cu pumnul în masă:

„Ah, monşer, mă plictisesc oribil... M'am săturat, sapristi, pînă 'n gît de manevre..."

Şi, sunîndu-şi duriţele, adăugă hotărît:

„Ştiţi ce, mă băeţi, eu mă duc să-l rog pe colonel să-mi dea voe s'o şterg pînă mîine dimineaţă la Bucureşti... Parole d'honneur, că mă duc; ştiţi, bre, că eu nu glumesc..."

Locotenentul Racoviţă sări sprinten în picioare, în hohotele de rîs ale ofiţerilor, şi trăgîndu-şi chipiul pe-o sprinceană, îşi încheе un nasture dela piept, îşi trase cu amîndouă mînile tunica în jos, scoţîndu-şi pieptul înainte; şi s'apropie de masa colonelului legănîndu-şi mijlocul subţirel, ca strîns în corset, şi bătîndu-şi încetinel, cu cravaşa cu mînerul de aur, carîmbii cizmelor de lac. Se opri scurt în faţa colonelului şi salutînd c' un zîmbet, îşi sună pintenii:

„O rugăminte, domnule colonel.

— Să te-aud, dragă Racoviţă, făcu colonelul, spune, să vedem ce parascovenie o să-mi mai ceri.

— Un lucru foarte mic, domnule colonel... Cred că nu o să mă refuzaţi... mă plictisesc oribil: daţi-mi voe să mă răpăd pînă la Bucureşti; plec cu trenul dela amează şi mîne la 10 sînt înapoi.

— Ei, da ştii că ai haz, dragoste... Auziţi, mă rog, domnilor, zise colonelul către cei dimprejurul mesei: un maior şi doi căpitani.

— Zău, domnule colonel, daţi-mi voe; m'am plictisit oribil: dezertez, mă sinucid, domnule colonel, dacă nu-mi daţi voe...

— Mă, băete, nu ţi-e bine; ai mîncat mătrăgună? Ce vrai să faci la Bucureşti?

— Vrau să mă duc la Café-chantant... De două săptămîni nu mi-a călcat piciorul la „Imperial" şi la „Chat-Noir"... Asta nu mi s'a mai întîmplat niciodată...

Colonelul, maiorul, căpitanii rîdeau răsturnaţi pe scaune. Colonelul zise:

„Ei, poftim, uitaţi-vă pentru ce împuşcă 'n lună a strîns bietul băbacă-su milionul... Ai noroc că te ştiu de cînd erai, i-a aşa, un plod; că, Doamne, ce mi te-aşi mai trimite, măi băete, la închisoare, să te răcoreşti...

— Zău, domnule colonel, fie-ţi milă de tinereţele mele...

— Ia ascultă, măi spînzuratule, fă stînga 'n pre; nu-ţi dau drumul, măcar să plesneşti... Vrai Café-chantant, du-te la Café-chantant aici, în Vidra...

— Prea bine, am înţeles... Am onoare a vă saluta, domnule colonel..." răspunse înţepat locotenentul; şi răsucindu-se scurt pe călcîe, se duse la masa lui, muşcîndu-şi buza de jos şi plesnindu-şi mai tare carîmbii de lac cu cravaşa. Tovarăşii îl primiră rîzînd c'o poftă nespusă:

„Ei, cum e vestea, logofete? îl întrebă căpitanul dela aceiaşi masă, un căpitan de moda veche, cu părul alb colilie; cum e vestea, logofete: fîn ori pae?

— Ia lasă-mă, domnule căpitan: nu-s cal să cer fîn ori pae, făcu locotenentul încruntîndu-şi sprincenele, şi se trînti pe scaun muşcîndu-şi iar buza; şi începu a bate darabana cu degetele 'n masă, în rîsetele ofiţerilor, care se potoleau o clipă şi zbucneau iar.

După un răstimp de tăcere, zise plin de năduf:

„Auziţi, ce zice colonelul? Zice că să mă duc la Café-chantant aici..."

Ferbea de necaz, fiindcă colonelul, care, cum spunea, îl cunoştea de cînd era de-o şchioapă şi era într'adevăr prieten bun cu bătrînul Racoviţa,—îi intra, de obiceiu, în toate voile.

Ş'odată făcu tresărind şi izbind cu pumnul în masă:

„Ei bine, să ştiţi c'o să mă duc la Café-chantant aici, în sat... Mi-a dat ordin, dragii mei, colonelul să mă duc la Café-chantant aici, al dracului să 'fiu dacă nu m'oiu duce...

— Ce spui, logofete, făcea căpitanul rîzînd cu lacrimi; ce vorbeşti, bre omule... Ai poate, ferbinţeală la cap?

— Sapristi, îţi vedea, murmură locotenentul izbind cu cravaşa în masă; şi sărind de pe scaun, ca la un semnal de alarmă, eşi grăbit printre mese şi se mistui repede printre soldaţi.

Mergea zorit, învîrtindu-şi între degete cravaşa, cătînd cu ochii în dreapta şi 'n stînga şi întrebînd:

„Mă, băeţi, n'aţi văzut careva pe sergentul-major Iuşcă? Mă, sergent-major Iuşcă, unde naiba te ai vîrît, mă?

— Domnule sergent-major Iușcă, vă poftește domn' locotenent Racoviță, strigă un soldat din îmbulzeală.

— Poronciți, răcni un băeat prizărit, cu galoanele pînă la umăr, cu niște ochi de viezure; și, strecurîndu-se ca o zvîrlugă printre soldați, se opri la doi pași, smirna, cu mîna la capelă; porunciți, domnule locotenent.

— Ia fă-te-încoa', Iușcă dragă.... Cărați-vă de-aici, măi băeți... Ascultă, mă, ești tu băet vrednic să-mi faci o treabă? Uite ce, bre, vreau să te trimit la București,—da să nu afle nici pasere măiastră...

— Prea bine, am înțeles, domnule locotenent.

— Știi tu, bre Iușcă, pe unde sînt cafenelele unde cîntă fete? Ai fost vr'odată?

— Fost, să trăiți, răspunde sergentul-major Iușcă, arătîndu-și dinții; la ce să zic că n'am fost: știți, dă, ca 'n militărie, domnule locotenent.

— Ai să poți tu, bre, să te repezi pînă la București; și diseară să-mi fii înapoi, cu vr'o cinci-șase *șanteze*; da, știi, să le-alegi pe sprinceană, să-i placă și lui domnu' colonel.

— La ce să nu pot, domnule locotenent; dacă dați d-voastră ordin să aduc,—aduc...

— Pleci cu trenul dela amează, și la ceasurile nouă seara ești înnapoi... Ne-am înțeles?... Stai, să-ți dau bani...

Și descheindu-se la piept, își scoase portofoliul de piele roșie, cu marginile ferecate în argint, și trăgînd, cu două degete, un teanc de hîrtii, i le puse în mînă:

— Faci rost și de ceva șampanie, icre negre,—știi, la repezeală... Te duci la „Imperial" și-i spui Grecului că te-am trimis eu; să facă ce-o ști, să le scoată din pămînt, din iarbă verde, ori să nu-l mai găsesc cînd m'oiu întoarce în București; să se ducă dracului, să-și ia lumea 'n cap... M-ai înțeles? Fetele să vie cu costumele, cu tot tacîmul; ai auzit? Haidi, mișcă... Ai plecat? Mă, da ca pămîntul să taci... Pasere măiastră să nu...

— Prea bine, să tră...

— Stînga 'mprejur, pas gimnastic,—marș...

Toată ziua locotenentul Racoviță n'a avut astîmpăr; s'a frămîntat ca pe jăratec. Se ivea, din cînd în cînd, o clipă, spunea ceva tainic unor soldați; și soldații porneau într'un suflet și se făceau nevăzuți în furnicarul ulițiior. Și dînsul se strecura pe-o ușă dosnică într'o odae a hanului din marginea satului, unde se auzeau bocănituri înfundate, hurueli. Din cînd în cînd, un soldat intra, ferindu-se, c'o scîndură, c'o masă ori c'un scaun; și ușa se închidea repede.

Seara, la popotă, locotenentului Racoviță îi scînteiau ochii în cap și era foarte limbut. Acuș-acuș, scotea ceasornicul și nu mai avea astîmpăr; sta ca pe spini. Și, după ce mai dădu peste cap cîteva pahare de vin, spuse:

„Măi băeți, mie regimentul ar trebui să-mi facă o statue în satul ăsta... Eu am să vă aduc binefacerile civilizației în întunericul satului ăstuia mizerabil..."

Și iar scoase ceasornicul. Apoi începu a murmura, după fanfară, legănîndu-și capu 'n tact, la dreapta și la stînga. Într'un tîrziu, tresări, trase cu urechea spre stație, se uită repede la ceas, și se strecură ca o pisică, fără să bage nimeni de samă; trecu pe lîngă licăririle de flăcări ale fanfarei, și peri în întunericul adînc.

Începuse se burnițeze ca prin sită. Locotenentul merse la întîmplare pe hudițele înguste, și se pomeni repede în marginea satului. Se uită în toate părțile să vadă stația, și zări, nu departe, clipind o lumină roșie și alta verde; și, deodată, ca un chiot de bucurie, izbucni în noapte șuerul mașinii. Locotenentului îi veni să strige: „ura". Trenul fulgeră întunericul, ca o goană fantastică de ferestre luminate, umplînd întinderile de larmă; și locotenentul Racoviță o luă la fugă spre stație. De departe, îl zări pe sergentul-major Iușcă sărind sprinten din tren și ajutîndu-le cîntărețelor să se coboare.

„Una, două, trei, patru, cinci, șase, le numără locotenentul cu glas tare, și strigă înnălțînd amîndouă mînile: Bravo, Iușcă, vin să te sărut".

Și din cîteva sărituri fu în stație.

„Trăiți, domnule locotenent, făcu sergentul-major ducînd scurt mîna la capelă și lovindu-și călcîele; adăugă apoi într'o răsuflare, în rîsetele fetelor: Semiplutonul se află în bună stare, ș'așteaptă ordinile d-voastră...

— Bravo, să trăești și tu, măi Iușcă, strigă locotenentul bătîndu-l pe umăr; să știi, bre, că, pentru dovada asta de vrednicie, am să-l rog pe colonel să te decoreze cu serviciul credincios... Aaa, salve, tu ești, Lulu? și ciupi de gușă o fată c'o pălărie mare, de mușchetar, cu niște plete blonde, în zulufi, rătezate de-asupra umerilor. Ah, voici aussi le Grenadier...

— A vos ordres, monsieur le lieutenant... făcu o fată înnaltă bătînd din călcîe și salutînd milităreşte.

— Aha, uite și Frida, uite și Violeta... de Parma, Miss Goeby... Bravo vouă, o să petrecem minunat...– Aveți ceva, vr'un gemandan, fetelor?

— Avem lada cu costumele, spuse rîzînd Lulu.

— Iușcă, dragoste, vezi, ai tu grijă de bagaj... Domnișoarelor, aici n'avem trăsuri; trebue să mergem pe jos..." și sunînd din pinteni ca din niște clopoței, întinse brațele în chip de torți, aplecîndu-se curtenitor înnainte; și după ce se anină Lulu și Grenadierul, strigă:

„En avant... A la guerre comme à la guerre..."

Se strecurară cu rîsete tainice prin ploaia măruntă de toamnă, pe ulițele mărginașe; din cînd în cînd, cîte una din fete aluneca și dădea un țipet scurt întinzînd brațele în lături.

Intrară binișor în han, pe ușa de din dos; și sosi îndată și Iușcă cu lăzile.

„Așa, bun! murmură sergentul-major, făcînd cu ochiul soldaților. Nu căscați gura, măi: luați lada asta și duceți-o în odaia din fund... Astelalte lăsați le aici, în sală... Voi, haidi, cărați-vă... Măi, da să nu carecumva să vă 'mpingă naiba să suflați vr'o vorbă, că vă răsucesc gîtul ca la niște pui de găină... Aprindem lămpile, domnule locotenent?

— Nu încă... Stai să se 'mbrace fetele... Fetelor, uitați-vă, aici e camera voastră de toaletă; treceți și vă 'mbrăcați... Iușcă, suflete...

— Poronciți...

— Icre negre și pînișoare pentru tartine ai luat?

— Luat, să trăiți.

— Bun, bravo... Cîte sticle de șampanie avem?

— Treizeci.

— Minunat... Al tău e serviciul credincios, dragoste... Ia-ți cîțiva soldați și fă la iuțeală sandvișuri... Avem ghiață?

— Avem, cum nu.

— Puneți repede șampania la ghiață...

Făcu cîțiva pași mari, frecîndu-și palmele, și dădu fuga la ușa odăii în care se îmbrăcau fetele:

„Dați-i zor, dați-i zor, fetelor..."

Se întoarse dintr'o săritură lîngă sergentul-major, care începuse a deschide lăzile cu doi soldați:

„Încet-încet, să nu se spargă vr'o sticlă... (Își frecă iar palmele, ridicînd din umere, ca într'o înfiorare de frig). Hm, du-te, mă băete, la Café-chantant aici... Foarte bine, domnule colonel, mă duc la Café-chantant aici... Ha-ha-ha... o să fie, sapristi, ceva strașnic... Dați-i zor, dați-i zor..."

Dela popotă, veneau rîsetele ofițerilor și țăcănitul paharelor; și locotenentul își dete c'o sfîrlă chipiul pe ceafă și începu a fluera și a juca după fanfară; se înmlădia, se legăna, își suna pintenii, cu stînga 'ntinsă 'n lături, cu dreapta la piept.

În prăvălie, hangiul și cu hangița, umblau forfota în toate părțile, spălau paharele, pregăteau tacîmuri, cu zîmbete tainice.

Din odaea în care se îmbrăcau fetele se înnălță un tril, și hangiul, ca fript, ridică un picior mai cît tejgheaua de sus; și prinse a se înmlădia tremurîndu-și genele și trimețînd sărutări în dreapta și în stînga cu mînile lui păroase, mari, roșii.

„Gata, strigă cu glas ascuțit o cîntăreață; sîntem gata"...

— Aprindeți lămpile, poronci locotenentul, bătînd din palme; și deschideți ferestrele..."

Ușa dela odaia fetelor se deschise de perete, și, în încăperea cea mare a hanului, năvăliră, cu pieptul și brațele goale, ca de marmoră, cele șase cîntărețe, îmbrăcate ca într'o spumă colorată, cu fustele scurte, învoite, ca înnălțate de o adiere, împrejurul pulpelor goale parcă; săltară ușoare pe scena din fund, pe care o înjghebaseră în jumătate de ceas cîțiva soldați; și începură a cînta toate, într'un glas, cu brațele albe în aer.

Soldați, țărani, femei, copii, împresurară într'o clipă hanul, alergară de pretutindeni; se îmbulzeau, se striveau s'ajungă la ferestrele deschise.

Fanfara tăcu dintr'odată. Ofițerii dela popotă săriră de pe la mese, într'o învălmășală nemaipomenită, împedicîndu-se în săbii. Cîțiva ofițeri își fluturară chipiurile. Și sublocotenenții, locotenenții, căpitanii prinseră a alerga spre han în zurăitul pintenilor și zîngănitul săbiilor; iar colonelul, cu cîțiva maiori și căpitani mai bătrîni, se legăna greoi în urmă pe picioarele lencușe, gîfîind, cu fața aprinsă. Cît ai clipi, se umplu hanul de ofițeri. Un pîlc năvăli strigînd cu fețele roșii:

„Ura-ura-urrraa. Trăiască locotenentul Racoviță... Uraaa... Luați-l pe sus, băeți... Sus cu el, sus cu el..."

Și zeci de brațe se întinseră negre în lumină și-l ridicară ca pe-o pană 'n slavă; îl purtară pe sus. Un geam se făcu țănduri.

„Destupați sticlele, să curgă șampania..." strigă locotenentul Racoviță, plecîndu-se să nu-și spargă capul de grinzile podului.

— Să vie muzica să cînte afară, strigau zeci de glasuri; muzica, muzica... Dar să cînte încet, în surdină...

Dopurile dela sticlele de șampanie pocneau sărind pînă 'n grinzi. Paharele se înnălțau, scînteiau, pline cu spumă parcă.

„La o parte, la o parte, domnilor, izbucni din îmbulzeală un glas, faceți loc, vă rog, domnului colonel; la o parte"...

Și 'n pragul ușii răsări colonelul cu fața roșie gotcă, cu bărbia revărsată peste guler; înlemni în prag, cu ochii deschiși mari, cu sprincenele ridicate; stătu așa cîteva clipe neclintit, mut; apoi clătină din cap, se bătu cu palma peste gură și-și făcu cruce.

Locotentul Racoviță se sbătu, sări sprinten jos din brațele celor care-l purtau pe sus; și luînd un pahar de șampanie, eși zîmbind înnaintea colonelului, cu păharul înnălțat de-asupra capului, îl întîmpină mlădiindu-și mijlocul subțire; și cînd fu la doi pași de colonel, se opri scurt, sunîndu-și durițile, și ducînd dreapta la chipiu, cu stînga întinse paharul:

„Am onoare a vă saluta, domnule colonel; îmi dați voe să vă ofer un pahar de șampanie?

— Bine, ce-ai făcut, bre, ticălosule, măi blăstămatule, măi împușcă 'n lună?

— Nu mi-ați dat d-voastră ordin, domnule colonel, să mă duc la Café-chantant, aici, în sat? Am executat ordinul d-voastră: ordinile se execută, nu se discută... Faceți loc, faceți loc, vă rog, să treacă domnul colonel, domnilor..."

Și se dădu grăbit la o parte, cu o tresărire, sunîndu-și pintenii și înmlădiindu-se înnainte cu eleganță, ca și cum s'ar fi ferit să facă loc unei domnișoare. Colonelul își mușcă buza de jos, și murmură ca pentru sine, clătinînd din cap:

„Ce spînzuraaat, ce spînzurat; cui Dumnezeu i-ar fi dat prin cap c'o să facă asemenea comedie? Ți-ți-ți..."

Și colonelul intră înnăuntru cu chipiul pe ceafă, cu fața asudată, și prinse a se legăna pe cărarea care se deschise dela

ușă pînă 'n fund, privind cu ochii rotunzi la fetele de pe scenă, perdute într'un nour luminos de fum. Se așeză la o masă de lîngă scenă, cu doi maiori, și aprinzîndu-și o havană, se răsturnă pe spătarul scaunului, își lăsă capul alb pe spate și, închizînd un ochiu, privi fetele cu un obraz încrețit, c'o mustață mai sus, sbîrlită.

Pe scenă cîntau acum două fete: una blondă, măruntică, cu trupul tînăr ca învăluit într'un fum albastru de țigară, mai subțire împrejurul coapselor trandafirii; gata să se risipească parcă. Cealaltă era înnaltă,—era Grenadierul,—cu sînul ca dăltuit într'o marmoră trandafirie cu vine albastre, cu părul negru, cu ape albăstrii ca aripele corbilor la soare. Cîntau cu glasuri trăgănate, pline de lene, în hangul molcom al muzicei, întinzînd brațele rotunde, ca să îmbrățișeze parcă pe cineva nevăzut, tremurîndu-și genele negre, ca de fiorul unei sărutări. Pluteau ușoare în lumina lămpilor, ca înfiripate din ceață, abia atingînd scîndurile scenei cu vîrfurile pantofilor albi.

Și colonelul, după ce mai sorbi cîteva pahare, făcu către unul din cei doi maiori care stăteau la aceiași masă, arătîndu-l pe locotenentul Racoviță care ciocnea c'o fată:

„Ei, da știi, monșer, că papugiul ăsta ar merita să-l punem, pentru surpriza asta, pe tabloul de avansare... Vorba lui, începusem să mă plictisesc și eu, parol..."

Una din fete, îl fulgeră pe colonel cu ochii ei de drac, și comandantul regimentului își umflă pieptul și răsturnîndu-se pe scaun o privi cu'n ochiu, închizîndu-l pe cellalt, și-i zîmbi pe supt mustața cănită:

„Ce zici, maiorule, făcu apoi către maiorul cel mai bătrîn; nu-i așa că-i nostimă fetișcana ceia blondă?

— N'aveți gust rău, domnule colonel; dac'am pofti-o la masa noastră?

— A, asta nu, monșer, făcu cu hotărîre comandantul regimentului; înțelegi: demnitatea mea de comandant îmi impune oarecare rezervă... Și răsturnîndu-se iar pe speteaza scaunului, privi printre gene la fete cu un zîmbet ușor, și după ce mai bău cîteva pahare de șampanie, murmură uitîndu-se iar la cîntăreața cea blondă cu 'n ochiu numai: „Da, parol, că-i nostimă blondina aia măruntică... Ei da ce-ar să fie, monșer, dac'am pofti-o nițel la masa noastră?

— Da, natural", făcură amîndoi maiorii într'un glas, ca întineriți dintr'odată.

Chiar atunci se cobora de pe scenă cîntăreața cea blondă; și colonelul închise iar un ochiu, zîmbindu-i cu cellalt, și-i vorbi cu mustața zbîrlită, cu havana între dinți:

„Bitte, Fräulein, nehmen sie Platz... Ne faci onoarea să bei un pahar de șampanie cu noi, nu-i așa?

— O da, danke schön, răspunse fata zîmbind cu două gropiți în obraji și tremurîndu-și genele.

Și cînd se așeză, cu fustele învolte, picior peste picior, lîngă colonel, c'o țigară între buzele roșii și-l privi cu ochii pe jumătate închiși:

„Cum vă chiamă, *matmazel*?" o întrebă mieros comandantul regimentului.

— Frida.

— Fräulein Frida... Fräulein Frida... Foarte frumos nume, sehr schön, sehr schön..." și privi, cu ochiul licăritor pieptul alb, care sta parcă gata să sbucnească, să rupă cătușele corsetului. Și înnălțînd apoi ochiul cercetător spre grumazul rotund al cîntăreței, întinse dreapta ș'o prinse cu gingășie cu două degete de gușă; iar cu cealaltă mînă îi cuprinse mijlocul subțire și, c'o mișcare îndemânatecă, o luă pe Făulein Frida pe genunchiu.

N. N. Beldiceanu

TRUFIE

Te-am străbătut în mers încet, grădină,
Ce străluciai de flori și pasări plină.
Înzăpezite lebede, pe lac,
În tine 'mi întrupară la lumină
Imaginea visărilor ce tac.

Iar porumbeii suri, cu glas ce geme,
Ce nu 'ncetează pururi să se cheme,
Erau,—la inima-ți de trandafiri
Pe care-o străbăteau din vreme 'n vreme,—
Înfiriparea dornicei iubiri.

Dar colo, printre rînduri de stufișuri,
Veneau, pe-un drum de prund și de pietrișuri,
Păunii verzi... Păreau în mers semeț,
Că 's snopi culeși din scumpe secerișuri
De ierburi rare și de flori de preț...

Și cum pășeau cu fală la olaltă
Trecînd, închipuiau trufia 'naltă,
Căci potriveau pe fulgii 'n fețe vii
Ce străluciau pe coada lor învoaltă,
Lumina toată dela miază-zi.

Purtau pe-aripa lor zece răzoare,
Și capetele lor de șerpi, la soare,
'Nălțau surguci tremurător.—Pe gît
Întunecata nopților splendoare
Părea c'albastrul și l'a coborît.

Iar cercul de colori armonioase
Cînd l'abătură 'n foșnet de mătase,
Parc'ar fi vrut averea de pe-aripi
Cu tot smaraldu-i răsfirat, s'o lase
Cu fală să tîrască pe nisip....

Păuni cu ochii aroganți și siguri!
Ce-ați fost cu-a biblicilor regi cîștiguri
Aduși, prin a comorilor sclipiri,
Din calde țări de vise și de friguri
Și din pe veci neregăsitu-Ofir,—

Voi ce purtați împestrițări ca fluturi
Și din albastre pirozele scuturi
Ce 'n pietre vii vă 'nchid luciosul piept,—
Poate simțiți ce falnice 'nceputuri
De neam au dat mîndriei voastre drept

Vă văd, în luminoasa depărtare
Din țări spre care Soarele răsare,
De țări, ce țărmuresc la calde mări
Cu golfuri pline de mărgăritare,
Minunea șters' a vinetelor zări....

Acolo 'n zbor, spre falnica tăcere
De munți împăduraţi în care piere
A voastră ceată,—v'avîntaţi în stol,
Duşmani semeţi ai crudelor pantere
Ce 'n veci străbat al codrilor ocol.

Ori, poate, ceata voastră-i regăsită
De gîndu-mi dus în preajma tăinuită
A templelor.—Şi stolul vostru sînt
Roteşte 'n arbori coada păjurită,
Şi 'şi face cuibu 'n stufuri la pămînt.

Dar pretutindeni, pasări minunate,
Imaginile voastre sînt legate
În mintea mea, de farmecul măreţ
Şi tainic, al tăcerii necurmate,
Podoaba strălucitei frumuseţi...

Căci dacă lebăda 'şi înnalţă cîntul
Cînd, poate, vocea-i rară 'şi ia avîntul
Îndurerat, în cel din urmă ceas:—
Cum visului cel liniştit, cuvîntul
Care 'nfloreşte ritmic, îi dă glas,—

Şi dacă lînced porumbelul plînge
La umbra trandafirilor de sînge
Cu ne 'ntreruptu-i cînt mîngîetor:
Precum iubirea farmecul şi 'l strînge
În lamura cuvintelor de dor,—

Păunii singuri fără glas să treacă,
Şi strigătul lor destrunat să zacă
În pieptul cel bogat împodobit,
Şi veşnic să 'nflorească şi să tacă
Mîndria care 'n ei s'a răsădit:

Aşa, Trufie, pasăre bogată,
Tu 'n suflete 'nvoltindu-te, te-arată
În fala străluciţilor tăi fulgi,—
Dar strigătul izbîndei niciodată
Din glasul tău cel aspru să nu-l smulgi!

Alice Călugăru

Note pe marginea cărților

„MAN AND SUPERMAN" DE BERNARD SHAW

Numele autorului e azi celebru pe Continent și amintește mult răsunetul faimei de altă dată a scriitorilor din alte domenii, acum uitați: Büchner și Nordau. E un scriitor la modă.

Dacă și Bernard Shaw va avea soarta acestor doi, cine poate spune? E mare risc să faci profeții în literatură... dar de greșești, nu poți face erori mai mari decît Voltaire, Goethe și Matthew Arnold. Această tovărășie măgulitoare a dat curaj criticilor,—și sînt atîția,—să prezică nemurirea ori uitarea apropiată a scriitorului englez.

Bernard Shaw are farmecul captivant al spiritului viu, al paradoxei și frazei epigramatice,—însușiri ce de obiceiu dau aripi mai curînd scriitorilor britanici să treacă Canalul. Spiritul de predicator, ce nu lipsește nici în unul din marii scriitori ai Engliterei, și se găsește atît de mult și în Bernard Shaw, nu prea are putere de fascinare pentru popoarele neolatine; și, desigur nu lui își datorește Bernard Shaw celebritatea continentală de acum; deși, poate, numai el îi va asigura intrarea în Pantheon.

Bernard Shaw, a cărui minte complexă unește puterea creatoare și agerimea criticii cu temperamentul de luptător, își definește singur pozițiunea în mișcarea literară, ce nu e alta decît cea tradițională a scriitorilor mari englezi: stegar al idealurilor omenirii, nu flașnetar de carnavaluri și mascarade literare. În prefața piesei „*Man and Superman*", care timp de jumătate de an a ținut afișul la teatrul intelectualilor din Londra,—teatrul *Criterion*, consacrat pieselor lui Shaw,—autorul spune că această piesă e „o comedie și o filozofie", și că a căutat înadins să-i dea calități ușoare pentru acei care nu cer nimic dela o piesă

decît să-și petreacă plăcut timpul, dar că scopul lui e să scrie (în special în Act. III) o nouă carte a Genesei pentru Biblia evoluționiștilor.

Mărturisesc că piesa cetită cîștigă mult pe lîngă piesa văzută, cu tot talentul rar al actorilor care o interpretează. Bernard Shaw n'are, drept vorbind, talentul special dramatic: acela de a pune viață în caractere și acțiune,—însușiri ajunse la maximum în perioada elizabetană a dramei engleze.

E slab și în compoziția dramatică și în știința scenică; dar e neîntrecut în dialog, în spirit luminos și suggestiv,—ce te captivează imediat și te prinde, fără să vrei, în discuția problemelor celor mai serioase ale vieții, ridicate deodată, prin surprindere parcă, fără nici o pretenție de solemnitate. Prin natura problemelor puse amintește pe Ibsen.

Apoi ironia, sarcasmul și ridicularizarea lui străbat adînc în intimitatea sufletească, unde fiecare își dă seamă de neajunsurile personale, dar crede că le poate ținea departe de ochiul scrutatorului.

Această desgolire a ipocriziei, ce în fiecare om se găsește, Bernard Shaw o face necontenit scurt și usturător, și mai totdeauna îi simți parcă zîmbetul ironic în colțul gurii. Ajungi interesat personal în piesă, și ai impresia că te lupți să-i închizi sufletul, ca pătrunderea lui să nu te facă să roșești; dar... indiscreția lui Bernard Shaw e fără milă și nu respectă deloc vanitatea omenească.

Fiecare om e expus săgeților lui Shaw, căci fiecare om are slăbiciuni; publicul englez însă, fără îndoială, e cel mai expus: pentru el ironia lui Shaw ajunge, de multe ori, iritantă; ea nu cruță deloc spiritul de tradiție al Englezului, în special al burgheziei engleze. Iritația publicului ajunge parcă satisfacția autorului—criteriul atingerii scopului lui. Reformatorul, spune Bernard Shaw, e un iconoclast, trebue să smulgă crezuri și să dărîme idoli. Iată de ce Shaw are atît de mulți și de înverșunați adversari în Anglia. Englezului nu-i plac procedeele violente: Anglia, în tot cursul ei istoric, a evitat, mai mult decît alte țări, revoluțiile, progresînd încet și neîntrerupt. În Anglia, este un respect al publicului pentru tot ce-i trecut și tradiție, și dacă el nu se mai potrivește cu timpurile nouă i se îngădue să moară de moarte firească. Englezul preferă ca instituțiile și moravurile nouă să se impue prin vitalitatea lor naturală, nu prin violentarea trecutului,—care va muri astfel prin nefuncționare, nu prin zugrumare.

Critica nu-i de ajuns, spun adversarii lui Shaw: trebue să pui ceva în loc. Cînd ai un abces, le răspunde Shaw, ceri doctorului să ți-l tae, nu-l întrebi ce are să-ți pue în loc.

*

Anglia e țara în care opinia publică a început să funcționeze cu o sută de ani înainte de a se ivi în Franța; astăzi ea e atît de puternică încît face din Englitera singura țară din Europa de adevărat self-government,—nu mărginit numai la înțelesul politic.

Alte țări pot avea acum oameni mai însemnați în diferitele ramuri ale culturii omenești, dar nicăiri publicul nu participă în număr mai mare la discuția problemelor culturale, și nicăiri interesul lui, în aceste discuții, nu-i mai viu. Cuvîntul *autorităților* în cultură nu se impune opiniei publice fără controlul și admiterea ei conștientă, ca și legile și ordinele guvernului.

Acest lucru îl simte oricine trăește în atmosfera engleză și orice scriitor își dă seama de el. Opinia publică e puterea supremă care domină toate manifestările de viață ale Angliei, și nici mișcarea literară nu se poate ridica mai presus de ea. Chiar filozofia, care prin natura ei pare că se adresează numai la cei aleși, în Anglia a fost silită să părăsească sferele ei inaccesibile și să se scoboare cît mai mult în mulțime. E lucru știut că una din deosebirile cele mai izbitoare între filozofia engleză și cea germană e forma populară a celei dintăiu față de tehnicalitatea specialistă a celei de a doua. Locke și Hume mărturisesc singuri că s'au silit și au avut ambiția să scrie pe înțelesul tuturor, lucru la care nu s'a gîndit niciodată Kant.

Scriitorul englez e îndemnat prin educația ce și-a făcut-o, fără să-și dea seamă, să se adreseze marelui public, nu cercurilor restrînse. Aceasta se simte în aer în Anglia: se poate spune că publicul formează juriul suprem în toate chestiile; el nu îngădue ca *deosebitele delegații reprezentative* să lucreze autoritar și necontrolate în numele instituțiilor. Nu există instituție mai înnaltă în Anglia decît însuși publicul, și scriitorul englez preferă autoritatea lui în locul încurajării patronului puternic care are la dispoziție bugetul statului. *)

*) Independența și autonomia instituțiilor în Anglia, nu se pot transforma în tiranie: controlul public rămîne continuu și suprem. Puterea de viață a instituțiilor pleacă din contactul *direct* cu masa cetățenească, nu din puterea de impunere brutală a statului. Cei care își simt invaliditatea descoperită nu pot mistifica publicul, luînd arma la picior și postîndu-se ca sentinele ale instituțiilor care îi ocrotesc. Prestigiul Academiilor nu isvorăște din funcția de jandarm a Ministerului Educației Publice, care ar căuta, împotriva opiniei publice, să introducă în școli ereziile lor ortografice ori de altă natură. Statul are putere numai întrucît e exponentul opiniei publice: deaceia el nu poate impune în școli hotăriri academice pe care nimeni nu le ia în serios, în afară de școală. Nicio instituție, în Anglia, nu-i autonomă în înțelesul de a fi dată pe mîna funcționarilor ei, și scoasă de sub controlul publicului sau al statului. Universitățile sînt autonome în Anglia. Cele care nu primesc nicio subvenție dela stat sînt compleet autonome față de el; cele care primesc subvenții sînt silite să primească și intervenția statului, în măsură cu cît subvenția crește. Corpul care guvernează o universitate engleză nu e redus însă *niciodată* numai la corpul didactic al universității respective. Interesul *de corp* al profesorilor nu corespunde totdeauna cu interesul universității; universitatea e a țării, nu a profesorilor ei, care uneori ar putea urmări și scopuri personale.

Iată de ce calitatea de profesor singură nu dă dreptul de participare la organizarea unei universități, în Anglia. Corpul *ales* care conduce o universitate engleză e mult mai larg decît corpul ei didactic, și'n el intră urmași de ai vechilor testatori și reprezentanți ai publicului. O universitate care să trăiască exclusiv din bugetul statului și să fie autonomă și față de stat și față de public e ceva inconceptibil, în Anglia. Poate deaceia însușirile științifice nu sînt ereditare aici: nu se întîmplă că feciorul sau fiica unui profesor de științi să aibă aptitudini pentru a fi asistent în laboratorul părintelui. Anglia e țara clasică a *autonomiilor*, dar nu le confundă cu *privilegiile*. O confuzie care implică reminiscenți orientale.

Prestigiul mare ce-l au universitățile engleze în public nu isvorăște nici din salariile profesorilor, nici din luxul laboratoriilor, nici din izolarea și morga reprezentanților lor, ci din *activitatea* lor *de fapt* pentru răspîndirea culturii în popor. Acea extenziune universitară, care azi a început să fie imitată de toate țările civilizate, și care e atît de desvoltată în Anglia, e opera universităților engleze.

Dacă s'a realizat undeva idealul lui Socrat de a scobori filozofia din cer pe pămînt, apoi, fără îndoială, că s'a realizat în această țară, în cel mai larg înțeles. Știința și cultura sînt democratizate în Anglia, — nu rămîn închise în instituții speciale și Academii pentru a procura titluri și venituri preuților lor, de multe ori eretici.

E deajuns să te uiți pe programa numeroaselor cursuri de extensiune universitară, — cursuri populare, — ca să vezi că chestiile cele mai complicate și mai grele de filozofie și literatură comparată nu sînt socotite ca incompatibile cu interesul și cultura claselor mijlocii și muncitoare. Și cine, — bărbați ca și femei, — nu cetește zilnic măcar un ziar, din care nu lipsește „recenzia unei cărți pe zi", ori nu-i abonat la o bibliotecă circulară. Dacă un scriitor nu străbate singur în mulțime, o societate literară îndată se înființează ca să mijlocească contactul între scriitor și public: verdictul opiniei publice trebue dat. Astfel a fost cazul cu Browning. Poți fi sigur că până la miezul nopții nu e minut din zi în care o discuție contradictorie publică, ori o conferință, să nu ție adunate cîteva mii de ascultători în Londra. Din cele mai obișnuite subiecte de conferinți, în cercurile culte, sînt acum

Bernard Shaw şi Bergson, — mai cu seamă decînd Balfour, fostul şef al partidului conservator, a ridicat unele obiecţii împotriva sistemului filozofic al marelui filozof francez, la care până acum Bergson încă n'a răspuns.

E caracteristică şi forma, să zic *civică*, a conferinţilor engleze: sînt urmate de discuţii contradictorii şi apoi concluziile se votează de auditor.

*

Am luat parte la două conferinţi despre Bernard Shaw, dar n'am găsit *un* singur partizan al *metodului* lui. Şi auditorul nu se compunea din acel public *distins*, despre care Burns spunea că are meritul de a fi desvoltat, până la perfecţie, ipocrizia şi stupiditatea, şi de a confunda muzele cu rinocerii. In cea mai mare parte era public universitar. Pătura cultă engleză nu admite ofensa ca armă de luptă, şi cu atît mai mult nu-i găseşte locul în artă. N'o găseşte *indispensabilă*; crede că progresul se poate face prin *schimbare, respectînd* credinţile şi covingerile fiecăruia, — nu prin dărămare. Dreptul sfînt al libertăţii individuale cere acest respect.

Convingerea lui Shaw pare însă a fi alta. El nu crede în eficacitatea vechiului sistem englez pentru schimbările necesare azi. Timpul impune grabă. Nu admite procedeul apostolului paşnic, ci pe acel al luptătorului revoluţionar şi al reformatorului: Vrea să curăţe întâiu terenul de ruinele vechi, şi să clădească apoi pe teren curăţit. O rană învechită nu dă muguri noi până nu-i cauterizată, şi cauterizarea nu se face cu apă de roză, nici fără usturime. Bernard Shaw nu admite stovaina, căci ea micşurează vitalitatea.

Situaţia personală a apostolului modern e foarte comfortabilă; şi cîrja lui de azi nu mai sprijină corpul obosit al celui care propaga altădată cuvîntul blîndeţii; ci se acaţă adeseori de treptele scării sociale, pentru a-l ridica tot la mai înnaltă hodină pe perina lui moale, de unde să împartă zîmbete graţioase la toată lumea, — avînd mare oroare de a nemulţumi pe cineva, şi poate mai mult încă de a-şi provoca nemulţumiri lui. E lucru sigur, că apostolul modern, de ar fi fost contemporanul lui Hristos, nu ar fi făcut parte din cei doisprezece; şi nu încape îndoială că cei care au fost apostoli pe timpul lui Hristos azi ar fi revoluţionari şi reformatori.

Bernard Shaw e luptător, nu apostol: dă lovituri, — şi *vrea* să le dea cît de brutal, — şi nici nu se teme de lovituri.

Mai mult: crede că numai cu lovituri se cuceresc cetăţile, nu cu *bezele* şi *curtoazii* ori cu descîntece şi rugăciuni: are un ideal mai înnalt decît respectul slăbiciunilor omeneşti şi mulţumirile personale.

In această privinţă, Bernard Shaw se asamănă foarte mult cu un alt om mare al Angliei contemporane, cu Lloyd George, actualul ministru de Finanţe, foarte cunoscut, şi el, pe Continent.

Ambii sînt de orgină celtică. Ei abuzează atît de iritant de sarcasmul lor sîngeros faţă de *self-controlul* tradiţional al Anglo-Saxonului, încît, fără îndoială, nu are nimeni adversari mai înverşunaţi decît dînşii. Cine a întrerupt odată pe Lloyd George, la o întrunire, e sigur că nu-l va mai întrerupe a doua oară, dar îi va păstra o ură de moarte. Are o putere neînchipuită de a-şi pune întrerupătorul într'o situaţiune atît de ridicolă, în cîteva cuvinte numai, încît ajunge obiectul ilarităţii sălii întregi. Cred că lorzii îl urăsc mai mult din cauza sarcasmelor lui decît din cauza bugetului.

*

Strălucirea e contribuţia celtică în compoziţia *humorului* englez, care e *un fel* de spirit mult mai complex, deşi mai puţin scăpărător şi exploziv decît spiritul francez. Are un înţeles mai adînc, e mai dramatic şi nu-i lipsit de amărăciune. Gîndiţi-vă la *bitter* şi la licheur: gustul de multe ori lămureşte mai mult decît o definiţiune.

Spiritul francez produce zîmbetul şi veselia... şi urmăreşte indiscreţia; humorul englez provoacă ilaritate, rîneşte şi adeseori satirizează sîngeros ori insultă. Humorul lui Bernard Shaw e strălucitor ca şi spiritul francez, dar e caustic şi usturător pentru Englezi, căci materialul lui e totdeauna luat din patrimoniul sfînt al instituţiilor engleze. Iată de ce Englejii sînt întărtaţi până la exasperare de acest scriitor. Ceia ce pentru noi e numai spirit şi ironie, pentru Englez e satiră brutală şi insultă.

*

Bernard Shaw nu e întâiul scriitor mare al Englejilor care i-a făcut să-şi piardă clasicul lor sînge rece. Las la o parte pe Swift, cel mai mare geniu al satirii şi al insultei din toate timpurile şi ţările, — căci el a sîngerat omenirea întreagă... şi-a făcut aceasta din impulsul celor mai înnalte aspiraţiuni.

Byron, se poate spune, că nu ironizează, ci insultă însăşi ţara în care s'a născut şi limba în care a scris versuri neperitoare.

Pentru Byron limba engleză nu-i vorbită ci-i şuerată, scuipată şi grohăită; şi pentru a o batjocori mai tare îi pune în faţă limba latină: „care se topeşte ca sărutările pe buzele iubitei, şi sună ca şi cum ar fi scrisă pe satin, respirînd din ea parfumul Sudului." E de mirat că Englejii nu l-au ertat nici după moarte, şi că nu l-au primit în Westminster Abbey? Cu toate aceste poate fi un suflet mai înnalt decît acel care se jertfeşte pentru libertatea unui popor? In tot veacul al nouăsprezecelea nu este, după Napoleon, o figură mai superbă decît Byron. Şi dacă mai trăia, avea să poarte coroana regală a Heladei peste cununa de lauri a Olimpului. Thackeray poate fi pus în aceiaşi categorie a satiricilor brutali, dar satira lui e bine îndreptată împotriva snobilor.

Această atitudine ofensivă, până la brutalitate şi insultă, e complimentul necesar al celor ce au temperamente idealiste, senzibile şi combative. Inferioritatea morală şi nedreptatea îi revoltă şi le provoacă, nu numai dispreţul pasiv, ci desgustul adînc, ura chiar, şi impulsul de a ataca, a distruge obiectul ororii lor. Brutalilatea lor pleacă din ce are omul mai nobil în sufletul lui, nu din lipsa simpatiei omeneşti, ci dimpotrivă: tocmai din senzibilitatea prea delicată a acestei simpatii. E lucru ştiut că pe acei care au sufletul grosier şi nesimţitor nu-i supără inferioritatea morală a altora.

Ei au acelaşi zîmbet şi aceiaşi îmbrăţişare cordială pentru omul ticălos ca şi pentru omul detreabă—sînt delicaţi, cum se spune. Ura însă poate, de multe ori, să fie mai nobilă decît iubirea; aceste sentimente nu stau la cei doi poli, adeseori ura esă din iubire ca şi căldura din electricitate. Nobleţa sentimentelor nu stă în ele înseşi, ci în obiectul lor: ele sînt puteri elementare care pot servi cauzelor mari cît şi celor mici şi josnice. Religia creştină a pus în sînul lui Dumnezeu numai iubire şi'n spiritul lui Satan numai ură; dar cine va spune că pedepsirea păcătoşilor în Infern nu-i un act mai mare de dreptate decît toleranţa lui Dumnezeu faţă de nedreptăţile de pe pămînt? Marele Creator pare prea absorbit cu prezidarea Academiei din Impărăţia Cerurilor, şi oamenii nu trebue să aştepte numai dela iubirea îngerească îndreptările relelor de care omenirea sufere. Ura e mai dumnezeiască decît iubirea, cînd ea pleacă din dorinţa de a spori fericirea celor ce pe nedrept sufăr pe pămînt. Marii reformatori de după Hristos au urît puternic pe asupritori, pentrucă au iubit mult pe cei asupriţi şi obijduiţi.

*

Sarcasmul şi brutalitatea lui Bernard Shaw nu sînt ale unui om rece şi egoist care-şi exercitează un sport pe instituţiile sfinte ale unui popor. S'ar putea umplea o coală întreagă cu fraze admirabile ca efect estetic, putere de convingere şi satiră sîngeroasă la adresa căsătoriei. Nimeni n'a biciuit căsătoria atît de usturător ca Bernard Shaw, în ţara clasică a *home*-lui. Cu toate aceste, nu căsătoria e batjocorită în piesa lui Shaw, ci căsătoria *care nu-i la înnălţimea ideală* ce o întrevede autorul.

Cei care caută numai „calităţi uşoare" în piesă pot să nu vadă idealurile lui Bernard Shaw, tocmai din cauza luminii orbitoare a acestor „calităţi uşoare"; dar este o pagină de dialog în Act. I,—cea mai dramatică din piesă,—în care cei doi eroi, Tanner şi Ann, lasă să vadă atît de clar idealul înnalt ce autorul îl are despre căsătorie, al cărei fundament e *„pasiunea morală,"* singură în stare să învingă celelalte pasiuni.

Cel care scapă această pagină din vedere,—dacă e posibil,—să observe că eroii se căsătoresc la sfîrşitul Act. IV, după ce s'au războit,—tocmai pentrucă se iubeau,—în trei acte, şi şi-au vînturat unul în faţa altuia toate ideile şi convingerile asupra vieţii, scoţînd scîntei de diamant din loviturile date căsătoriei.

Şi cînd au consimţit să se căsătorească, simţim că ei vor întemeia cel mai pur şi mai ideal *home* din imperiul britanic. Cauterizarea sarcasmului lui Bernard Shaw e cu atît mai usturătoare cu cît uneori e deghizată în haina teoriilor celor mai serioase. De nu bagi de seamă cazi victimă, şi iei teoriile în serios. Nu cunosc o pagină de biciuire mai crudă a acelor care, sub pretext că-s preuţi ai artelor, sînt nesimţitori şi-şi calcă datoriile elementare către cei din jurul lor.

„Tanner: Adevăratul artist îşi va lăsa mai curînd soţia „să moară de foame, copiii să umble desculţi, iar pe mama lui „să cadă de muncă, la vrîsta de şaptezeci de ani, decît să lucreze „altceva în afară de arta sa... El stoarce laptele mamei şi-l preface în cerneală de tipar pentruca să-şi bată joc de maternitate „şi să glorifice idealul feminin... Piară rasa omenească, ofilească-se o mie de femei, dacă sacrificiul lor e necesar ca marele „artist să joace pe Hamlet mai bine, să picteze un tablou mai „frumos, să scrie o poemă mai adîncă, o piesă mai mare, ori o „filozofie mai profundă!"

Rîndurile citate descopăr clar gîndul autorului ; pagina întreagă însă cetită, cu o anumită intonație, poate fi ușor luată drept o pledoarie pentru tema : piară lumea, arta înainte de toate. Poate și finețea humorului lui Bernard Shaw contribue la înverșunarea adversarilor săi, în mica burghezie.

*

Dar Bernard Shaw e tip clasic de scriitor mare englez, de aceia învălmășeala vieții aceștia, care stîrnește patimi și face din luptă o datorie, nu-i oprește privirea să străbată dincolo de teatrul războiului, și să înțeleagă cît de tristă e viața tuturor. *Comedia* lui Bernard Shaw se termină cu aceste cuvinte rostite de Mendoza : „Sînt două tragedii în viață. Una cînd omul își ajunge idealurile, alta cînd nu și le ajunge." Iată o comedie care te pregătește bine pentru o noapte de insomnie !

*

Viața retrasă a lui Bernard Shaw nu pare neînnourată de melancolie. De obiceiu sufletele tari sînt solitare și melancolice. Dintre marii scriitori englejî puțini cunosc care să nu fi suferit acut de această tortură sufletească. Scott și Byron aveau crize până la desperare ; Cowper a scris cea mai veselă baladă din literatura engleză (John Gilpin) într'o noapte, cînd criza melancoliei îl legăna între spaima nebuniei și tentația sinuciderii. Molière era tăcut și posomorît.

D-na de Staël spune că melancolia e muza geniului și că cel ce nu sufere de melancolie să nu aspire la celebritate ca autor... Intr'o zi un pacient se prezintă la un doctor celebru din Paris, plîngîndu-se de mare deprimare sufletească, fără să știe de ce. „Trebue să bei vin bun," îi spuse doctorul. „Am în pivnița mea cele mai bune vinuri din lume," îi răspunse pacientul. „Atunci trebue să călătorești."—„Am cutreerat toată Europa, și tristeța a călătorit cu mine". „O ! Cazul înadevăr e grav, dar totuși este un remediu : du-te în fiecare seară la Comedia Italiană ; ai să vezi acolo pe celebrul comic Biancolelli, veselia lui este irezistibilă, are să te cucerească."—„Vai, răspunse pacientul, văd că suferința mea e incurabilă : Eu sînt Biancolelli !"

Arta nu este numai un reflex al vieții, dar și un refugiu din realitatea ei.

I. Botez

Școalele grănicerești de peste munți

Despre vechile școale calvino-romîne dela Lugoș, Caransebeș și Făgăraș din secolul XVI și XVII, pe care principii ziși *naționali* ai Ardealului le-au înființat între Romîni, pentru convertirea acestora la calvinism, astăzi încă prea puțin știm. Că vor fi adus și ele ceva folos neamului, este de admis ; dar ele nu au durat mult, nefiind izvorîte din o necesitate simțită a poporului nostru, și nici dispunînd de niscaiva fundațiuni mari, ci trăind de azi pe mîne din grația făuritorilor lor. De altfel, sub regimul legilor feudale, țăranul aservit era oprit de a învăța carte, de a purta negoț și a ocupa vre-o altă meserie decît a tatălui său. Ba până și porturile la țăranii iobagi erau reglementate prin legi ca acestea : ca clăcașul să nu poată purta cisme, cămașă subțire și pălărie mai scumpă de un florin, etc., acestea toate pe motiv de a înfrîna luxul și depravarea la țară.

Legile ardelene numite *Aprobate* și *Compilate* promulgate sub principii Racoți și Apafi declarau pe poporul romîn întreg de *tolerat* numai, el și cu biserica lui, nefiind primit între factorii politici ai țării, deși Romînii erau vechi locuitori ai țării, mai vechi decît Ungurii, Secuii și Sașii laolaltă, și în număr mai mare decît ei. Sub regimul legilor mai sus pomenite nobilii unguri și secui nu permiteau fiilor de iobagi romîni ai lor, de a se instrui și a umbla la școală, pentru a nu-i lua dela munca brută a cîmpului și a le scădea numărul brațelor de muncă, iar în cazuri de contravenție pe fiii de preoți și protopopi romîni intrați în școalele calvine, îi luau cu de-a sila de acolo, pentru a-i pune să păzească bivolii și porcii proprietarilor.

Sașii de altă parte, deși în Fundul-Regiu aveau legile lor *democratice* proprii și școli bune, pentru a căror întreținere luau dijma *decima eclesiastică* pentru preotul și învățătorii lor, atît dela Romînii din satele lor proprii, cît și dela cei din satele romînești vecine, din toate produsele solului : cereale și din miei, iezi și din stupi, apoi zile de clacă și meremeturi nenumărate, totuși în școlile lor ei nu-i primiau pe Romîni, pentru a nu le da putința de a se instrui. Ba că nu le dădeau voe nici să-și ridice biserici și școli de zid pe banii proprii în orașele și tîrgurile săsești și nici să aibă case solide de zid între dînșii, ci unele

mai modeste de lemn și afară la mahala, ori pe niscaiva coaste și ripe sterile.

Timpurile trecură de mult, ale unui *Haneș Benkner* și *Lukas Hirscher*, juzi ai Brașovului, care puneau să traducă cărți liturgice din slavonește în romînește și le tipăriau pe spesele lor proprii, pe seama poporului romîn de dincolo și dincoace de munți, pentru mărirea traficului și daraverilor; acum făcură loc unui orgoliu și egoism cras, ce l-am putea numi specific săsesc, care se temea cași de umbra sa, de o eventuală luminare și progres spre cultură a poporului romîn, așezat în mase compacte printre ei. Cu toate acestea au adoptat multe lucruri bune și Romînii dela ei.

Străduinților de emancipare și pentru cîștigarea drepturilor civile și politice ale națiunii romîne alăturea cu Ungurii, Secuii și Sașii, și de a fi considerați și ei de a patra națiune politică, cu drepturi egale și de fii ai țării,—Ungurii, Secuii și Sașii coalizați „*Unio trium nationum*", cum se numiau ei în jargonul politic transilvan, puneau totdeauna înainte, că prin aceia s'ar vătăma *constituția și așezămintele seculare ale țării*. Și totuși o mare parte dintre Romîni era compusă din *boeri*, *nemeși* și *libertini*, oameni liberi după persoana și avutul lor—și peste tot liberi *de jure* erau cei ce locuiau între Sași pe teritoriul numit *Fundus-Regius*.

Lucrurile se schimbară întrucîtva, după ajungerea Ardealului sub stăpînirea casei de Habsburg, și trecerea unei părți dintre ai noștri la Unirea cu biserica Romei în anul 1697 — decînd începură a respira și Romînii mai liber în cele bisericești și sociale, aspirînd să ajungă la drepturile, de care se bucura biserica latină. Cu deosebire că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea începuse a se topi deabinelea ghiața ignoranței și la Romînii de peste munți, care-i ținea încătușați de secoli în favorul altor neamuri conlocuitoare. Nu numai că și Romînii își putură deschide școli proprii, pentru cultura preoților și învățătorilor lor, dar se admiteau și tineri romîni cu duiumul în școlile străine latine și germane ce atunci începuse a se înființa din partea catolicilor, iar mai tîrziu se înființară școli germane de guvern pe seama *grănicerilor romîni* și *slavi*.

Pe lîngă înființarea școlilor naționale din Blaj la 1754 și deschiderea școlei pedagogice romîne dela Arad în 1812, ca mai bine cunoscute, noi vom arăta, în cele ce urmează, rolul celor dintăiu și foloasele, nu neînsemnate, ce au tras Romînii din ele. Școlile naționale anterioare ce au existat după vremuri la Romîni, erau înființate pe lîngă unele biserici-mănăstiri sau particulare ale vre-unui preot mai cărturar — și pregătiau pe elevii lor unic pentru cariera bisericească, acea de preot, cîntăreț, poslușnic, etc..

Școlile Blajului ca instituții nouă de cultură au merite în veci neperitoare pentru desvoltarea simțului național și a limbii romîne, care de aici se lățiră peste toate țările locuite de Romîni.

Blajul dete adevărați apostoli și uneori martiri ai neamului și ai cauzei romîne în luptele seculare cu Ungurii și Sașii, cu calvinii, luteranii dar și cu catolicii, și în privința știinților putu să țină isonul școlilor unguresți. Pănă la anul 1848 însă, cît timp limba latină era limba oficială la stat, județ și comune, Blajul dedea și buni funcționari *de concept*, care erau ca atari bine văzuți în diferitele biurouri și servicii publice, unde se putură strecura. Dar în total numărul acestor funcționari romîni declarați nu era mare, fiindcă după legile existente în vigoare Romînii după naționalitatea și religia lor erau declarați numai de *tolerați*, și funcțiunile publice erau rezervate ca un patrimoniu unic celor nobili; deci și dintre Romînii cu studii superioare numai dacă erau născuți din părinți nobili, puteau să aspire de a fi primiți în slujbe, altfel nu.

Stăruințile episcopilor Blajului de a fi primiți și Romînii în număr mai mare în slujbele statului deteră toate greș.

Insă cu mult înnaintea școlilor din Blaj și Arad și chiar după aceia, mulți tineri romîni alergau la școli străine, la școlile catolice ale Iezuiților și Piariștilor, etc... unde erau primiți cu brațele deschise, fără de considerare la starea socială și religiunea părinților sau a elevilor, unde învățau tocmai aceste limbi și au eșit de acolo mulți bărbați distinși și meritoși pentru neamul romînesc. Stricăciune și apostazii mari nu au făcut aceste între Romîni. Dacă și unii dintre foștii lor elevi au trecut în urmă la catolicism, au făcut-o unii cu scopul ca să poată înnainta mai departe în slujbe, ca aparținători unei religiuni *recepte*, dar ei au rămas încolo tot buni Romîni și nu și-au renegat neamul lor, ba în carierele înnalte la care au ajuns au fost de mare ajutor vlădicilor Blajului pentru emanciparea întregului popor romînesc. Sînt citate cazuri anume la anumite ocaziuni, ca un P. Dobra Meheși, I. Boer de Berivoi Mari, etc..

De o renegare și trecere a lor în masă la catolicism, cum se pretinde că ar fi trecut la catolicism și calivinism cei din Banat înnainte de epoca turcească, ceia ce nu este însă dovedit, nu poate fi vorba. Chiar vlădica Patachi al Făgărașului, deși el se făcuse întâiu preot catolic, însă cu permisiunea papei dela Roma a trecut înapoi ca episcop romîn de ritul oriental.

Grație școlilor acestora străine au început binișor și Romînii a intra în serviciile publice, după ce odată posedau cele 3 limbi oficioase ale țării, și chiar și în fruntea bisericilor romîne se găsiau acum preoți culți, care vorbiau perfect limbile latină germană și cea ungurească. Totuși și numărul acestora era prea mic pentru trebuințile și aspirațiunile unui popor de milioane, și cu totul lipsit de mijloace, stors și istovit de secoli de alții.

De aceia, efect poate mai mare pentru lățirea culturii și civilizațiunii în poporul romîn de peste munți au avut școlile germane și *naționale* ale *grănicerilor*, ce au început a se ridica scurtă vreme după înființarea graniței militare sub împărăteasa Maria Theresia și cu deosebire sub împăratul Iosif al II-lea, marele *filoromîn*. Școlile grănicerești, deși alcătuite pe un ca-

lapod străin, însă erau mai bine organizate și conforme cu trebuințile momentane ale poporului grănicer, și li s'au dat și mijloace mai multicele, și control mai eficace.

Instituția graniței militare începuse a se înființa sub conducerea a unor ofițeri germani din popoare slave *băjenare*, scăpate de furia Turcilor, încă prin secolul al XVI-lea și XVII-lea, iar în secolul al XVIII-lea cu Romini băștinași dar și cu fugari din Muntenia, și se întinsese de pe litoralul Adriaticei până la marginea Bucovinei. In Banat erau 2 regimente rominești: banato-german cu 51% Slavi, 28% Romini și 7% Germani, aceștia din 4 case de invalizi, apoi reg. romin-illiro cu ¾ părți Romini și ¼ Serbi; în Transilvania erau 2 regimente de infanterie romînă, întâiul la Făgăraș, și al doilea la Năsăud; 2 regimente de Secui și un regiment de husari ⅓ Romini și ⅔ Secui.

Pentru prima dată au fost scoși la războiu grănicerii romîni în 1778, și au luat parte la lupta dela Mărtinești, apoi în războaele napoleonice în șir. Regimentele votate de Unguri cu mare elan în dieta dela Pojon în 1741 cu „moriamur pro rege nostro Maria Theresia", au fost regimentele de infanterie No. 31, 33 și 64, azi pur rominești.

Despre școlile grănicerești, iată ce dispuse împărăteasa Maria Theresia prin decretul Curții dela 24 Iulie 1764, în privința organizării învățămîntului primar și primar normal:

„In fiecare comună, sau la fiecare companie să se pună cite un învățător din națiunea germană, spre îndreptarea *acestui încă dur popor din graniță*, și spre educațiunea proprie în serviciul militar, și instruirea în cetirea și scrierea germană a subofițerilor.

„Spre a nu îngreuia prea mult pe grăniceri cu cauza școlară prin spese, să se doteze școlile cu cite 15 fl. ori altă subvențiune din fondul de *provente* ale regimentului.

„In școlile sătești să învețe fiecare pe lîngă catehis, cetirea, pe cit e posibil scrierea și cele 4 operațiuni ale aritmeticii; în școlile orășănești să înceapă instrucția cu învățătura credinței creștinești în datorințile omului și ale creștinului, în măsură oarecare istoria biblică, arta scrierii frumoase, limba germană și calculul mintal, precum și unele arte frumoase: știința istoriei patriei și noua descriere a pămîntului".

După aceste s'au înființat în regimentul romino-illiric școli normale germane (primare) la Biserica Albă și Panciova în 1777 și s'a *organizat* în trivială (cu 3 clase) cea dela Bozoviciu, iar dela 1780 s'au înființat școli sătești în fiecare companie a graniței. In regimentul germano-banatic erau 40 școli sătești illiro-romîne. La finele secolului al XVIII-lea existau 3 școli normale la Panciova, Caransebeș și Lugoș, 2 școli de fetițe, 11 școli triviale și 85 școli sătești illiro-romîne.

In regimentele rominești de graniță din Ardeal s'au înființat școli normale-germane la Orlat, Vaida-Recea și Hațeg, apoi școli triviale la Cugir, Jina, Racovița, Veștem, Ohaba și Tohan, care până la anul 1814 au scos laolaltă 370 elevi. Școlile normale dela Orlat, Vaida-Recea și Hațeg erau întreținute de stat, celelalte triviale și sătești de către înșiși grănicerii.

Mult mai bine organizate decît aceste au fost însă cele dela Năsăud — din reg. II grăniceresc, cea normală dela Năsăud înființată la 1773 — și triviale dela *Monor* și *Maier*, iar după 1786 încă alte două la Zagra și Prundu-Bargăului. Deasupra tuturor școlilor grănicerești plana însă *Stiftul*, internatul militar dela Năsăud, ridicat de stat pentru primirea a 50 elevi, cărora li se dedea acolo educațiunea pur militară, avînd întreaga întreținere gratuită și uniformă, iar cursurile le urmau la școala normală (germană). Dela anul 1826 înnainte deși se menținu numărul de 50 de elevi interni, însă s'a admis ca 25 elevi să fie aleși dintre elevii școlilor regimentului întâiu de infanterie și numai 25 dela cel din Năsăud.

Organizațiunea acestor școli germane între Romini dela început era pur practică, avînd a scoate în prima linie buni subofițeri și personalul administrativ inferior pentru trebuințile armatei, căci administrația în graniță era atît de variată, ¾ civilă și numai ¼ militară.

Intâiu deprinderea elevilor în cunoașterea desăvîrșită a limbii germane în vorbire și scriere, le deschidea orizonturi cu totul nouă, și-i punea pe ei în contactul direct cu lumea mare, cu bogata literatură și civilizațiunea germană. Apoi pregătirea viitorului ofițer de grăniceri era destul de variată ca și ocupațiunea lui multiplă, de oarece pe lîngă partea și instrucția pur militară, ofițerul mai avea și partea administrativă-economică și polițienească asupra lui. In cea dintâiu i se pretindea instrucția desăvîrșită a școlii soldatului în companie și în serviciu de frontieră — *de cordon* — în timp de pace și de războiu; în a doua parte, buna chivernisire și sporirea averii private a locuitorilor și a diferitelor *fonduri* comunale, școlare și ale regimentului, de oarece grănicerii numai armătura o căpatau dela stat, iar în timp de pace ei serviau statului cu hrana și îmbrăcămintea lor, ori procurată din anumite fonduri — *de montură* — ale lor, și numai cînd erau scoși la războiu și la concentrări în afară din reionul regimentului, căpatau hrana și solda dela stat, încolo mai căpătau și cite o păreche de opinci la an și alta nimic.

Deci, pentru buna conservare a avutului propriu, întreg complexul de regulamente, ordonanțe și măsuri economice și polițienești de tot felul, între care numai administrația vaștilor codri seculari și instalațiile tecnice diverse, — apăsau foarte greu asupra ofițerului de graniță, și cereau o bună pregătire specială.

Ofițerul de linie dacă venea între grăniceri, în gradele inferioare, arare ori putea să o ducă, și permutat înapoi la regimentul său de unde venise, cu retragerea lui din graniță, înceta orice responsabilitate mai departe a lui, pecînd ofițerul de grăniceri, dacă și-a perdut ori depus gradul, din orișicare motive, el și copiii lui rămîneau tot în legăturile graniței și supuși legilor locale.

Apoi şi mai greu era serviciul în graniţa ardeleană decît în *confiniile militare* propriu-zise din Banat şi Slavonia, unde erau grănicerii numai ei de ei, pe cînd în primul regiment ardelean (romînesc) care se întindea dealungul frontierei *Ţării*, dela pasul Vulcan până la pasul Branului, dintre 95 sate numai 20 erau pur grănicere, în alte 60 grănicerii erau amestecaţi cu provincialii (iobagii), în alte 15 amestecaţi cu grănicerii husari, sau cîteşi trele categoriile de locuitori şi cu 3 administraţii deosebite; unii erau supuşi legilor feudale ungureşti, alţii erau oameni liberi după persoana şi avutul lor şi se conduceau după legile săseşti, şi alţii după aşezămintele lor vechi romîneşti. Deci ofiţerul de grăniceri era dator să cunoască în fond legile aceste deosebite ale provinciei, şi să ţină cont de ele în caz de conflicte între grănicerii lui şi negrăniceri, spre a nu da loc la încurcături şi reclamaţiuni în contra-i. Cei dela Năsăud erau mai feriţi de aceste, fiind toţi grăniceri în cele 23 sate foaste libere de pe valea Rodnei şi vr'o 13 foaste clăcaşe răscumpărate dela proprietari, în total 44 sate pur grănicere.

De aici se cerea o muncă titanică şi o disciplină de fer din partea celor 3—4 dascăli puşi în fruntea şcolilor grănicereşti, destul de mizerabil plătiţi; diriginţii dela Orlat şi Năsăud numiţi *Oberlehrer-i*, plătiţi cu cîte 300 fl. pe an, mai aveau şi obligaţiunea de a inspecta toate şcolile regimentului, al doilea numit *Unterlehrer* era plătit cu 180 fl., al 3-lea cu 60 fl., iar al patrulea adjunct *Schulgehilfe* numai cu 12 fl. pe an; la şcolile triviale salarul învăţătorului era de 60 fl. pe an.

Invăţătura deşi nu multă, dar ceia ce se preda era temeinică şi cîte 3—4 ani remăneau elevii într'o clasă, de obiceiu până la înrolarea lor în armată. Şcolile aceste dela început aveau o menire specială; pe lîngă vorbirea corectă a limbii germane, apoi o scriere frumoasă şi înţelegere, partea religioasă şi patriotică ocupa locul de frunte în educaţiune. Apoi se mai făceau repertoriu de contabilitate şi rapoartele indatinate la companie de săptămînă, lună şi anuale, cu tot ceia ce priveşte administraţia civilă, militară şi economică despre bunul mers şi rînduială ale diferitelor servicii şi ramure, cu care elevii se deprindeau deja din şcoală. De unde şi necesitatea de traducere şi extrase în limba romînă ale diverselor opere germane spre folosinţa elevilor lor romîni, prin care-şi atraseră de timpuriu atenţia asupra lor şi în afară de graniţă, şi căpătau elevi externi numeroşi. *Benigni v. Mildenberg* în Statistica graniţei ardelene dela 1814, laudă foarte mult în special internatul militar, Militair Erziehungshaus din Năsăud, pe care îl dă tuturor ca model, şi arată cît ar fi de necesar mai cu seamă pentru regimentele secueşti, care aproape nu mai pot găsi subofiţeri, care să cunoască limba germană, pecînd trei ani după aceia, la 1817, prezentarea elevilor dela internatul militar din Năsăud înnaintea împăratului Franz I şi a împărătesei, i-au făcut impresia de a fi tot fii de ofiţeri, pecînd ei erau copii de simpli grăniceri.

Posedăm un manual: „Leitfaden für der Unterricht in der Militair Gränz Verwaltung zum Gebrauche der KK. Gränz-Schul-Compagnien, Wien, 1855," care şi astăzi ar fi un model de instrucţie pentru şcolile de notari şi de administraţie absolvenţi a cel puţin 4 cl. gimnaziale, sub raporturile schimbate.

Pe lîngă educaţiunea militară şi literară în cele economice, elevii se bucurau de o bună introducere, ceia ce era şi necesar cu întreţinerea şi buna îngrijire a numeroaselor păduri şi codri seculari, mare parte păduri virgine încă neatinse de secure, şi a tot felul de materii prime din ele, care aveau să dea veniturile diverselor fonduri: de echipament, provente, şcolare, bisericeşti, comunale, etc. Posedă doar şi astăzi *Comunitatea de avere* dela Caransebeş, ca succesoară a reg. illiro-banatic 253,098 pogoane de păduri şi poeni de munte în valoare de vre-o 30 milioane; cei dela Năsăud au numai 12,684 pogoane de pădure, foştii grăniceri în devălmăşie, iar celor din regimentul 1 le-a luat statul la 1873 peste 100,000 jugere şi Saşii alte vre-o 25,000 jug. *pădurile de pe Lotru*, din aşa numiţii *Munţi revendicaţi*, pe lîngă alte 2—300,000 jugere cadastrale de păduri comunale şi ale devălmaşilor, pe care grănicerii le-au administratrat şi apărat timp de peste 150 ani.

In cele economice—la început era la Romîni şi la Secui încă în uz sistema bienală, de două cîmpuri şi a *moinelor*—un an pămîntul se cultiva şi al doilea rămînea ogor, de islaz pentru vite. „Die Aecker sind in zwei *Calcaturen* getheilt" zice Benigni.

In locul sistemei de 2 cîmpuri, în timpul graniţei s'a introdus sistema de 3 cîmpuri, ca pămîntul să se folosească 2 ani şi numai în al treilea an să rămînă de ogor, ca mai rentabilă; sub ordinele şi la presiunea ofiţerilor din companie s'a introdus cultura cartofilor şi altor plante—cultura albinelor, vermilor de mătasă şi pomilor. La Vaida-Recea, sediul batalionului, s'au introdus minunatele *irigaţiuni* ale grădinilor şi fînaţelor, care-şi au părechea numai în vestitele irigaţiuni ale Lombardiei, şi apoi ulterior s'au introdus şi la alte vre-o 20 sate grănicereşti, care le practică până în ziua de astăzi. Prin ordin de zi ofiţerul de grăniceri obliga pe săteanul supus lui, să-şi ţesale şi cureţe vitele lui—să-şi facă ogoarele şi sămănăturile la timp, să-şi închidă curtea şi grădina cu gard, etc... In regimentul germano-banatic de pe la 1783 li s'au dat armăsari de sînge din partea statului—întâiu în staţiuni de montă, apoi pe comune, nu însă şi în regimentele romîneşti, cărora li s'a lăsat în voe să-şi procure ele armăsari turceşti de unde vor găsi.

Cultura albinelor, vermilor de mătasă şi pomilor roditori era studiu obligator în şcolile grăniceştilor şi se preda teoretic şi practic; dela 1839 s'a impus şi cultura păducelului, pentru făcut gard viu, şi a salcîmului în nisipuri.

Deprinderea la aceste operaţiuni diverse din şcoli departe de a-i strica ofiţerului şi elevului, din contra îi ajuta foarte mult în viaţa lui practică—fie între militari, fie între civili. De aici în curînd şcoalele germane grănicereşti se bucurau de un bun-

renume şi la ceilalţi locuitori—boerinaşi, iobagi şi oameni liberi din săsime. Scriitorul acestor rînduri cu bunicul şi strămoşul său au învăţat în şcolile grănicereşti, şi vorbiau perfect limba germană, înainte de a merge la studii mai înnalte. Şcoalele grănicereşti se considerau de suficiente pentru pregătirea de preot şi învăţător până prin anii 1860—70.

Cunoaşterea limbii nemţeşti în sine era un cîştig şi de un folos real şi pentru ceilalţi locuitori între Saşi, şi cei în amestec cu grănicerii; mai cu seamă în satele săseşti în luptele lor zilnice cu Saşii, pentru revendicarea de drepturi civile şi economice, le fu de mare ajutor.

Aceste cu atît mai mult în graniţă şi în legăturile instituţiei grănicere. Copiii de ţărani simpli cu şcoala sătească plecau în opincuţe dela casa părintească, şi după 8—10, 20 ani trecuţi, se întorceau acasă ca căpitani, uneori şi ca ofiţeri superiori, încărcaţi de decoraţiuni şi de merite, pentru tron şi patrie. Din rîndurile reg. I au eşit mareşalul baron Récsei şi colonelul baron David Urs, ambii cavaleri ai înnaltului ordin al Mariei Theresia; dintre Bănăţeni în timpurile mai nouă: generalii Doda, Trapşa Seracin, Guran, fraţii Cena locot.-mareşali, Şandru şi atîţi alţii; loc.-mareşal Pop, adjutantul general al Împăratului,—dintre cei dela Năsăud, deosebit de cei ce au sîngerat şi rămas pe loc pe cîmpiile de onoare, aproape în toate ţările Europei.

După cum arată Benigni în Statistica graniţei ardelene, deja până la 1814 şcolile dela Năsăud au scos 10 ofiţeri, 41 subofiţeri, 21 fruntaşi, 11 preoţi, 1 director de şcolile normale şi 3 învăţători de şcoale triviale. Iar până la 1832 au dat 1 maior, 9 căpitani, 36 locotenenţi, 3 portdrapeli, 2 directori de norme şi 18 învăţători. După desfiinţarea graniţei ardelene la 1855 o frumoasă serbare au aranjat la Caransebeş foştii elevi ai şcoalei din Năsăud în onoarea fostului lor director *Moise Panga*, la care au participat dintre foştii lui elevi, 6 căpitani, 8 locotenenţi, 12 sublocotenenţi, 2 funcţionari militari şi 3 canceliştí. Aceste erau rezultatele unui singur învăţător diriginte. Nu era o raritate să găseşti cîte 5 6-10 ofiţeri în o mică comună rurală.

După desfiinţarea graniţei ardelene la 1851, în era absolutismului nemţesc, grănicerii au dat contingentul cel mai mare de funcţionari civili, în administraţie, justiţie, finanţe, vămi, etc... cu ajutorul cărora Romînii s'au putut manifesta după înfrîngerea revoluţiunei ungare ca a patra naţiune a ţării, pecînd foştii boeri nemeşi şi libertini dintre Saşi erau destul de săraci în oameni cu oarecare cultură şi rutină biurocratică. Fireşte că după introducerea dualismului prin anii optzeci ai secolului trecut, cei mai mulţi dintre aceşti funcţionari *netitraţi* au fost înlăturaţi de guvernul unguresc, pe motiv că ei nu ştiau ungureşte, şi limba germană fu exclusă cu totul din şcolile grănicereşti în favorul celei maghiare; iar mai tîrziu şcolile înseşi fură declarate de şcoli *communale*, cu tendinţa de a le maghiariza cu totul sau luate în administraţia statului.

Dar şcolile aceste grănicereşti germane, pe lîngă o pleiadă de buni dascăli şi pedagogi renumiţi intre ei, au dat pe învăţătorii şi modelul şcoalelor romîneşti şi nemţeşti din Bucovina, ce începuse a se înfiinţa după anexarea ei până la 1792, vr'o 32 la număr,— apoi dintre ei au eşit academicianul Florian Porcius botanist, Andrei Mureşeanul poetul, şi vărul său Iacob Mureşanul, ca profesor şi director a servit 40 de ani la liceul rom.-catolic din Braşov, şi a fost un mare sprijinitor al Romînilor ½ parte de acolo—un adevărat părinte al lor. Intre pedagogii şi oamenii de şcoală celebri ai grănicerilor vom aminti nume ca un M. Panga, I. Marian, Chiriak Krekana, V. Sucea, Vasile Petri, etc... care au tradus mai multe cărţi religioase şi economice în limba romînă.

D. Iosif Puşcariu în amintirile lui Barbă Albă, şi Codru Drăguşanu zic că băeţii eşiţi din şcolile grănicereşti erau bine văzuţi şi de negustorii dela Cîmpulung, Tîrgovişte, Cîmpina, Ploeşti, Focşani, R. Vîlcea, tocmai că ştiau scrisoare nemţească şi romînească, o raritate pentru vremurile acelea; şi mulţi din ei după ucenicie în ţară se întorceau la Braşov ca disponenţi şi reprezentanţi ai caselor lor de import, sau negustori independenţi.

In fine ordinea şi disciplina militară, deşi riguroasă în toate, trebui să aibă bună influenţă şi asupra celorlalţi locuitori romîni iobagi şi libertini, care până aici nu cunoşteau rînduiala în dat şi luat dijmă, mită şi tot felul de meremeturi, de unde vedem că cu ocaziunea revoluţiei lui Horia cîte 50-80 de sate se anunţau deodată pe la ofiţerii recrutori la Sibiu şi Alba Iulia, cerînd a-i scrie şi pe ei între grăniceri şi a le da şi lor arme, ca să scape de asuprire şi iobăgie. Impedicarea conscripţiei avu tocmai drept rezultat răscoala lui Horia, în toamna anului 1784, în părţile nord-vestice ale Ardealului. Cu un cuvînt, nu credem a greşi cînd vom zice că întreaga populaţiune romînă de peste munţi a cîştigat mult din înfinţarea graniţei militare prin educaţiunea şi ordinea de model ce s'a introdus în sate, şi există la dînşii până în ziua de astăzi, şi se poate uşor constata, faţă de stările încă patriarhale şi mai înapoiate din celelalte sate, foaste iobage şi moşneneşti—libere.

De aceia Romînii şi Sîrbii Croaţi, ţin atît de mult la împăratul lor, în care văd personificaţiunea binelui, şi au dovedit la diferite ocaziuni neclintita lor fidelitate cătră tronul habsburgic în opoziţie cu supunerea lor la legile ungureşti. Aşa la anul 1750, cînd era să se desfiinţeze graniţa mureşană şi a Tisei şi a se supune legilor provinciale ungureşti, Serbii mai bine au emigrat la 100,000 în Rusia şi 2,000 în Banat cu căpeteniile lor cu tot şi s'au făcut mai bine Muscali decît Unguri. La 1813 ambele generalate ale Croaţiei în timp de 8 zile au fost reocupate de Austria dela Francezi fără lovitură de sabie, dar Napoleon Bonaparte n'a putut constrînge pe cele două batalioane de grăniceri croaţi—ai regatului Iliriei—duşi în Sicilia şi apoi în Corsica, torturîndu-i cu închisoare în timp de 45 zile de post la pîne şi apă,

a-i supune sieşi, până nu li s'au dat drumul şi asigurat întoarcerea lor sub Imperiul Habsburgic. In revoluția din 1849 Kossuth cu ministerul unguresc nu a putut constringe batalionul 2 romînesc dela Năsăud nici a merge contra Serbilor şi a lupta contra împăratului şi nici a depune un nou jurămînt pe constituția ungară—prin fel de fel de presiuni şi amăgiri. Astăzi reg. 50 de infanterie, urmaşul reg. 2 de graniță, este singurul, dintre regimentele austriace, decorat cu marea medalie de aur—*pentru păstrarea fidelității neclintite in jurămîntul depus.*

Recompense. La 1851 s'a desființat granița ardeleană cerută de Saşi, pe motiv că Secuii şi-au călcat jurămîntul, trecind la revoluționarul Kossuth, şi Romînii încă ar putea să-şi calce jurămîntul la un caz eventual, iar la 1873 a fost desființată şi cealaltă din Banat şi Slavonia Croată, ca să facă loc honvezinei ungare. Ştiftul dela Năsăud a fost ars de Unguri în revoluțiune, şi cu toate cererile repetate ale Romînilor, nu a mai fost reclădit mai mult; şcoala normală pedagogică din Orlat, deschisă după 1850, abia ținu vr'o 5—6 luni şi se desființă, cu toată cererea repetată a Romînilor.

Fondurile de provențe, precum şi o parte mare din munți li s'au luat celor din reg. 1, şi lor le-au rămas numai fondul de echipament—*montură.* O parte mare din munții zişi revendicați i-a luat statul, alții universitatea săsească din Sibiu, cum s'a arătat mai sus. Secuii şi-au împărțit fondurile adunate în timpul graniței între membrii lor, iar Romînii le-au menținut destinîndu-le pentru întreținerea şcolilor grănicereşti 400 mii cor. dela Sibiu, iar cei dela Năsăud şi-au înființat cu ele un liceu complect cu 8 clase şi 4 şcoli primare, din fondul de provențe, iar din fondul de monture (echipament) au format fondul central de stipendii, pentru acordarea de burse pentru studiile secundare şi superioare, pe care însă ministrul ungar de culte de vre-o 8 ani nu vrea să le aprobe, pentruca să facă părtaşi la burse şi ajutoare şi pe fii de Evrei şi alți musafiri, pripăşiți de curînd printre foştii grăniceri.

Din averea şi veniturile considerabile ale comunității, din avere dela Caransebeş, de vr'o 30 milioane, s'a înființat de vr'o 2—3 ani încoace un liceu, în Caranşebeş, şi ca din grație numai li s'a admis şi studiul limbii romîne ca studiu facultativ, iar limba de propunere este cea maghiară.

In schimb Secuilor, care şi-au călcat jurămîntul depus, din anul 1910 li s'au înființat şcoală reală inferioară militară la Tîrgul Mureşului, din partea ministerului ces. reg. şi de răsboiu.

Precum vedem, o pagină frumoasă din istoria națională a fraților noştri de peste munți, subjugați de Nemți, Saşi, Unguri şi Secui, din cele expuse până aici, ni se desvălue înaintea ochilor, din care putem trage şi noi unele învățăminte.

Şcolile lor au progresat şi au putut să ducă lumina şi cultura până în masele de jos ale poporului de rînd, fiindcă ele au fost bine alcătuite, şi dirijate cu fermitate. Satele foaste

grănicere până în ziua de astăzi, după o jumătate de secol trecut dela desființarea graniței, se deosebesc în mod vădit dintre celelalte, fie foste libere, fie foste clăcaşe, căci acolo este mai multă rînduială în toate, mai multă cultură şi civilizațiune şi o clasă cultă şi mai înstărită, mai numeroasă, de unde şi o bună stare relativă mai mare. Instituții şi fondațiuni de cultură de sute de ani există la dînşii în vigoare şi se păstrează cu sfințenia şi pietatea moştenită din părinți.

La noi pentru clasa rurală până aici prea puțin s'a făcut, sau aproape nimica. Țăranul nostru din Romînia se află aproape în aceeaşi stare de mizerie, sau nu este cituşi de puțin mai înnaintat în cultură şi bună stare decît era țăranul romîn din Bănat şi Transilvania la înființarea graniței militare pe la 1766—70, deşi toată lumea îi vine în ajutor cu vorba, dar nu cu fapta. La noi toată lumea cere ca învățămîntul nostru rural şi cel profesional de toate gradele, să fie cît se poate de *practic* şi iarăşi *practic* şi nu de pură teorie. Apoi se vorbeşte pretutindeni de activitatea *extraşcolară* şi *extrabisericească* a învățătorilor şi preoților dela sate, asupra cărora s'a încărcat o mulțime de atribuțiuni: conducerea corurilor, cercurilor culturale, obştiilor, bănci populare, sindicate, conferințe şi prelegeri publice, etc. etc... fără de a le fi dat mai întâiu pregătirea necesară pentru aceasta şi mijloacele necesare suficiente. Ba de cele mai multe ori lipsesc clădirile şcolare demne de stat civilizat, şi ei nu găsesc nici cele de hrana zilnică prin comunele unde sînt trimişi.

Dr. George Maior

Documente omenești

O COMISIUNE DE PREFACERI

Am avut prilejul să fiu de față la ședința unei comisiuni de prefaceri.

Cînd cunoști nevoile împricinaților și cînd vezi ușurința cu care onor. comisiune dă hotărîrile, membrii ei îți fac impresia unor oameni care măsoară adîncimea valului cu degetul.

„Comisiunea“ — venită cam tîrziu din pricină că n'a isprăvit în altă comună în ajun — intră și trece solemnă printre oamenii prezenți. Delegatul județului strînge curtenitor mîna fruntașilor țărani care l-au onorat cu încrederea lor.

După huruiala de o clipă a scaunelor rezervate comisiunii, ședința începe.

Președintele strigă: — „Ion Stan“ !.. Din mulțime s'aude: Aici !. Un om cu fața trasă, ochi vioi, cam decepționat, puțin aplecat de corp, ese înainte. Președintele citește reclamația în care Ion Stan declară că pe viitor se lasă de a mai coase haine și se roagă să-l scadă dela patenta de croitor. Omul vorbește: — Domnule perceptor (președintele comisiei de prefaceri este un perceptor), eu cos la Crăciun două săptămîni și la Paști două și în celălalt timp muncesc cu sapa, cum am muncit și la d-ta deatîtea ori. Și dacă nu esă banii patentei din cusut, eu mă las de cusut !

Președintele: — „Omule, mie mi-ai muncit, ți-am plătit. Dacă declari că nu mai coși de fel, te scădem, dar cînd te-oi prinde, te dau în contravenție“.

Delegatul satului: — „Omul acesta nu are băeți, nu are mașină, ci coase cu mîna. E agricultor, nu e croitor și deci să-l scădem“. Asemenea decide și delegatul județului.

Președintele: — Anul acesta nu se poate scădea, că a plătit patenta. Să facă cerere la anul.

Delegatul județului: — De ce ai plătit, omule, că te scădeam !

Omul: — Domnu' perceptor m'a urmărit și mi-a vîndut un bou. Cine mă lasă pe mine neplătit până la anu ?

Comisiunea rîde. Oamenii stau gînditori.

— Atunci eu, dacă voiu plăti și la anul, și la anul celălalt, nu mă mai scad niciodată !

Comisiunea respinge. Omul pleacă bombănind.

Președintele: — Maria Ioana !

— Aici ! răspunde o femee bătrînă și prezentabilă. I se citește reclamația prin care cere să se treacă fonciera dela capul ei la al fiilor săi, toți majori, — pămîntul fiind numai din partea răposatului ei soț, ea neavînd nimic.

Președintele: — Fonciera în rolul celălalt era pe numele moștenitorilor, deși erau minori, și comisia cea mare l-a trecut la capul ei, măcar că ea nu are deloc pămînt. Un lucru judecat de comisia cea mare nu putem noi, comisie de prefaceri, să-l stricăm. Se respinge.

Văduva: — Bine, domnule perceptor, copiii toți și-au luat pămîntu' și eu mă întrețin din pensia de 20 lei dela bărbatu-meu (fusese dascăl). Ei nu-mi dau nimic. De ce ați trecut fonciera la capu' meu, cînd eu n'am nimic ?

Un om: — Avea de unde să-ți oprească !

Președintele, către femee: — Adă actul de partaj și-l trec la capul lor.

Femeia: — Dar, domnule perceptor, ei nu vor să facă actu', că e pămîntu' lor; l-au împărțit de bună voe. Eu nu pot să le fac act cu deasila !

Comisiunea respinge. Femeia pleacă plîngînd. Tăcere mormîntală în sală.

Președintele: — Nițu Voicu !...

„Prezent“ ! răspunde un tînăr slăbuț. Impunere la bir, ca fiind acasă.

Nițu Voicu: — Domnule perceptor, eu am fost înrolat în armată pe 1 Noembre. Cînd m'am prezentat la regiment, m'a amînat la chemarea a II-a. M'am prezentat la chemarea a II-a și m'a amînat la a II-a alegere... Eu am fost la armată cînd m'a chemat !

Președintele: — Nu știu ! Ai fost acasă un an, plătești bir; soldat ești numai cînd ei cu lingura din ciorbă !... Comisiunea admite impunerea.

Președintele: — Ion Neagoe !

Vine o babă mică, scundă și care aduce un schilod și la trup și la față, cu ochii injectați de singe, păr vîlvoiu, ținîndu-se de un lemn gros. Schilodul, intrînd, scoate un sunet nici uman, nici de animal, strident și dureros, plîngător și sălbatic. Abia îl face mamă-sa să tacă. Fiu de veteran, — făcut în urma și după impresiunile și grozăviile din Grivița, unde luptase tatăl-său.

Președintele: — Se impune la taxa militară, ca scutit de armată.

Baba: (începe să plîngă) — Dar cine s'o plătească mînca-l-ar păcatele, domnule perceptor ?

Președintele, către primar: — Dă-i act de sărăcie.

Primarul: — Nu-i pot da, — că are sâliștea casei și casa, care

fac 500 lei. Deși sînt 5 frați, dar nu pot certifica că părinții lui nu au avere de loc". Comisiunea admite impunerea, iar schilodul, liniștit, se uită cu ochii lui de timpit la toți și toate...

Președintele: — Bratu!

— Prezent"!... Un tînăr învățător vine la bară.

— Ești impus la patentă pentrucă exercitezi prin concurs, ocupația de geometru arpentor.

Invățătorul: — Deși din această ocupație nu am luat nimic, după cum și d-voastră știți, — totuși, dacă legea impune, primesc. Dar găsesc că impunerea e prea mare.

Președintele: Valoarea locativă, care servește ca bază de impunere, este 100 lei, cea mai mică.

Invățătorul: — Dar tocmai aici e greșala, că eu neavînd deloc casă și nici vre-un contract de închiriere, casa mea nu are valoare locativă. Eu stau în casă la cutare și plătesc 10 lei pe an. Vă rog a mă impune proporțional cu această sumă.

Președintele: — Valoarea locativă este a d-tale, nu a casei, căci... un învățător va avea o locuință de 100 lei chirie pe an, — și în lege spune că impunere mai jos nu se poate". Comisiunea admite patenta stabilită de fisc.

Președintele: — Ion Vasile!

— Prezent! Cere scăderea dela patentă pentru vinderea gazului, lăsînd acest comerț. Prezintă și un certificat al primăriei prin care se arată că nu mai exercitează comerțul.

Președintele: — Comisiunea te scade, dar plătești încă un trimestru, căci certificatul este făcut dela 4 Octombre; nu e dela 1. Cei doi delegați susțin să-l scadă, președintele că *„nu"*.

Omul: — Dar, domnule perceptor, eu l-am lăsat mai de mult, înainte de Octombre, și vă rog să nu-l plătesc în zădar!

Președintele: — Ți-am spus că nu se poate, plătești un trimestru. Să-ți faci actele pe adevăr, aici nu ne jucăm.

Omul: — Domnule perceptor, prea la multe avuseși d-ta dreptate, cînd toată lumea zice că nu e dreptate!

— Așa?! Mă insulți în ședință, pe mine, președintele comisiei? — și ia legea și o trîntește de pămînt. Ce e asta mă? Eu fac dela mine? La parchet, măgarule! După jandarm! Ce respect ai tu de comisie, mă? Socotești tu că poți să-ți bați joc de noi?" In acest timp sosește și jandarmul. Inchee „proces-verbal" și ia pe om pe sus la arest. Comisiunea respinge scăderea, fiindcă „acest individ a insultat onor. comisiune, pentru care s'a dat în judecată".

Un fior rece mi-a trecut prin corp.

M'am grăbit a părăsi această sală, unde este atîta dreptate...

I. Brăilescu

Telegramă

D. Gheorghe Melidon scoase ceasornicul și speriindu-se, zise: „Douăsprezece!.. Trebue să plec". Și, luîndu-și ziua bună dela prieteni, părăsi localul berăriei într'o dispoziție de spirit fericită. Se întîlnise dimineața cu cîțiva cunoscuți, discutase și glumise, băuse o halbă de bere, care-l făcuse să-și amintească istorii de demult, petrecute în anii de școală fără grijă, iar acuma, cu sufletul întinerit de această excursie retrospectivă, pășea ușor și voios salutînd în dreapta și 'n stînga. In drum, se opri la Ermacov, cumpără icre negre și cîteva felii de jambon — D-nei Melidon îi plăcea șunca de Praga, el bătea mai mult cu icrele — și, cu pachețelul alb în deget, se grăbea spre domiciliul conjugal, avînd impresia că viața la urma urmei este o aventură plăcută. Cînd ajunse acasă, era cu totul mulțămit: nu întîrziase decît cinci minute, și apoi... pachețelul aștepta cu nerăbdare să fie desfăcut. Dar cînd intră pe ușa odăii, rămase ca trăsnit! D-na Melidon, cu ochii roșii, cu fața plînsă, suspina dureros. In mînă ținea o batistă udă. Cum văzu pe bărbatul său, izbucni în hohote, și, între două fioruri, articulă:

— S'a impușcat Fănică.

— Cînd?

— Nu știu...

— De unde ai aflat?

— Am primit telegramă.

— Dela cine?

— Dela tanti Luța.

— Pentruce?

— Nu știu nimic...

Aici, o nouă explozie de lacrimi. D. Melidon rămase aiurit, în picioare, lîngă ușă, cu pachetul în mînă. El cugeta: „Mare bucluc!... Parcă văd că trebue să mergem la înmormîntare". Și făcînd doi pași, cu gîndul aiurea, își liberă degetul punînd pe masă provizia, care-l grăbise și ea către casă...

— Dar bine... pentruce s'a împușcat?

— Nu știu nimic.

— Cînd îl îngroapă?

D-na Melidon, printre lacrimi, se uită urît la bărbatul său.

— Săracul băiat!... Cînd îl îngroapă? întrebă din nou D. Melidon, interesîndu-l în mod special chestiunea asta.

— Se vede că vrei numaidecît să fi murit...

— Eu?... De loc!... Spui că s'a împușcat...

— Nu sînt sigură dacă a murit...

— A! N'a murit?... Cu atît mai bine! zise D. Melidon ușurat.—Unde e telegrama?

Și D. Melidon ceti depeșa făcînd ochii mari. Nu înțelese nimic. O ceti a doua oară: „Fănică scăpat de pericol. Luța".

— Vrasăzică n'a murit?

— Știu eu?

— Uite telegrama...

— Poate îmi ascunde...

La această posibilitate D-na Melidon isbucni iarăși în plîns sfîșiitor. Ea ținea batista la ochi cu amîndouă mînile, suspinînd adînc.

— Pentru numele lui D-zeu! De unde știi că s'a împușcat?

Și D. Melidon ceti pentru a treia oară telegrama, de astădată cu glas tare. După ce sfîrși, o întoarse și pe partea cealaltă....

D-na Melidon, absorbită, nu vedea nimic, nu auzea nimic.

— De unde știi? Te rog răspunde-mi...

— Mi-a spus cînd am fost la Buzău...

— Cînd ai fost la Buzău? întrebă bărbatul speriat.

— Ultima oară.

D. Melidon se gîndi o clipă:

— Acu șapte luni?

Soția lui făcu din cap un semn afirmativ.

— Și ce ți-a spus?

— Că are să se împuște.

— Cine ți-a spus?

— Fănică.

— Acu șapte luni?

D-na Melidon făcu iarăși cu capul.

Bărbatul se opri un moment, simțind nevoe să se reculeagă. Se uită din nou la telegramă: nici o schimbare. „Fănică scăpat de pericol. Luța". Soția lui, într'o inspirație prelungă, suspină violent de trei ori în șir, ștergîndu-și ochii înroșiți.

— Bine... Să zicem că s'a împușcat... fiindcă te-a asigurat acu șapte luni. Dar n'a murit... A scăpat de pericol. E clar.

D. Melidon arătă ca dovadă telegrama...

— Da... dar mi-e foarte milă de dînsul.

— Doar n'a murit...

— Așa de tînăr!...

Și D-na Melidon, invadată de noui sentimente, se lăsă în voia lor într'un plîns fără sine...

D. Melidon se uita cu aerul unui om care nu pricepe lămurit ce se petrece cu dînsul. Apoi, cu ochiul la icrele negre:

— Bine... dar trebue să se isprăvească odată... A scăpat... n'a murit! Ce dracu?

Femeia lui, clătinînd amar din cap, rosti mai mult pentru dînsa: „Sigur că s'a împușcat!"

— Mă rog... pentruce ești așa de sigură? zise bărbatul cam plictisit.

— Ți-am spus odată—răspunse D-na, ațos.

— Ce mi-ai spus?

— Că știu dela dînsul...

— Cum? Era sigur acu șapte luni?

— A zis că la prima neplăcere se va împușca.

— Și ce neplăcere să fi avut?

— Desigur a rămas repetent...

— Pentru asta? Și tu poți crede asemenea prostie?

— Cum prostie—zise indignată D-na Melidon—cînd vezi că s'a împușcat?

— Mai întâiu... nu știu dacă s'a împușcat... dar haide să-ți admit. Foarte bine. Dar n'a murit... uite telegrama...

Și D. Melidon ceti încă odată telegrama, de astădată numai pentru soția lui.

— Tocmai telegrama mă neliniștește.

— Pentruce?

— Am avut un presentiment.

— Glumești?

— Niciodată nu mă înșel.

— Bine.. oricum... dar a scăpat de pericol.

— Eu cunosc pe tanti Luța...

— Ei, și?

— Cine știe dacă nu-mi ascunde?

— Cum, cine știe?

— Desigur că-mi ascunde...

In fața acestui adevăr D-na Melidon sprijinindu-și capul cu palmele, dădu curs liber întregii sale dureri. Ea plîngea cu hohote sguduitoare, căci mistificarea descoperită ascundea un adevăr grozav. Printre sughițuri și suspine izbuti să rostească cu greutate:

— Sigur că-mi ascunde...

— Femee!... De ce să-ți ascundă? zise D. Melidon exasperat.—E copilul tău? Ți-e mamă?... Ți-e tată? Pentruce să-ți ascundă?... Ia, un nepot!...

Și pronunțînd cuvintele din urmă, D. Melidon arătă oarecare dispreț pentru acest grad de înrudire.

— Ah, cum vorbești! zise cu amar D-na Melidon.

— La dracu! A început să mă plictisească istoria asta... Dacă voia să-ți ascundă... nu-ți telegrafia...

— S'a temut de jurnale... să nu cetesc...

— Este ceva în jurnale? întrebă cu interes bărbatul...

— Nu știu...

— Să vedem...

D. Melidon cercetă amănunțit două-trei ziare din ziua aceia. Ceti, cu degetul, începutul tuturor informațiilor, se uită la *Ultima oră*, aruncă o ochire pe pagina întăiu, se opri o clipă la cele două anunțuri funebre... Nimic! Apoi, luminat de-o idee subită, se repezi la telegramă, căută data și locul de unde era expediată, le colaționă cu antetul jurnalului, se uită din nou la telegramă, și cele patru cuvinte tainice fură cetite încăodată, cu mult mai multă atenție, dar fără mai mult folos. Și D. Melidon, drept încheere, asvîrli pe pat hîrtia misterioasă, blestemînd în gîndul său telegraful și pe inventatorul lui. Apoi, venindu-i în minte tanti Luța, care le comunica vestea liniștitoare, zise plin de năduh:

— Asta-i telegramă?... Trebue să fie cineva femee...

Dar D-na Melidon îl întrerupse:

— Trimete să cumpere *Universul*.

Gazeta dorită fu adusă imediat și străbătută și ea de de getul înfrigurat al D-lui Melidon—dar tot cu același succes. Poate că n'a căutat bine,—D. Melidon consimți să facă încredințarea, cercetînd cu mai multă zăbavă *Universul* străbătînd de astădată și coloana a cincea, ba chiar știrile din străinătate. Pe pagina a treia, un titlu cu litere grase atrase luarea aminte a D-nei Melidon: *Accidentul de tren pe linia Buzău-Focșani*. Femeia răcni cu spaimă: „Să știi c'a fost în tren!"

La această nouă descoperire, D-na Melidon își frînse mînile de groază. Ea se plimba în neștire prin casă, cu pași desnădăjduiți, repetînd cu vocea zugrumată: „D-zeule! D-zeule! A fost în tren... sigur c'a fost în tren!"

Bărbatul, cu privire de halucinat, se uita, fără senz, la ziarul desfăcut. Prima lui pornire fu să-și tragă un pumn în cap, căci el își zicea: „Dobitoc! Dobitoc! Dobitoc! Cine m'a pus să caut în jurnal?" Apoi, eșindu-și din fire:

— Ce era să caute în tren? Incep să-mi pierd mintea...

D-na Melidon lămuri cu glasul stîns:

— Se ducea la tanti Mița...

— La Focșani?

— N'am nici o îndoială...

— De unde știi?

— E vacanție... se ducea la tanti Mița...

— Ești sigură?

D-na Melidon făcu un gest cu mîna, care însemna: „S'a isprăvit!"

— Vrasăzică, acuma, nu s'a mai împușcat?...

D-na Melidon, cu ochii umezi, ridică fața spre tavan:

— D-zeule! Cum pot trăi cu dînsul!

— S'admitem c'a fost în tren... ori s'a împușcat... ori și-a frînt gîtul... dar a scăpat de pericol... așa spune telegrama...

— Ah! cît ești de mojic!

— Ascultă, te rog... pentru numele lui D-zeu!... Nu fi copilă! Haide să mîncăm... am adus jambon de Praga...

Dar femeia, zdrobită de suferință, luă invitația ca o profanare a memoriei lui Fănică și răspunse picurîndu-i boabe mari de lacrimi:

— Cum n'am pe nimeni să mă înțeleagă!

Cei doi copii ai D-lui Melidon, un băiat și o fetiță, care se furișaseră în odae cu cîteva minute mai înainte, se uitau cu ochi plini de compătimire la figura îndurerată a mămiții, intor-

cînd spre tatăl lor două chipuri încruntate. Fata începuse să-și strîmbe gurița, gata-gata să lăcrămeze...

— Eșiți afară! strigă aspru D. Melidon,—iar către soția lui:

— E ceva nemai pomenit! Imi vine să-mi iau lumea 'n cap. De ce nu vrei să înțelegi? A scăpat de pericol... orice-ar fi fost.—Apoi schimbînd tonul:—Te rog!... ascultă!... fii rațională!

Și bărbatul, în speranța unor timpuri mai bune, se apropie de femeia lui...

Dar D-na îi răspunse plină de obidă:

-- Dacă ar fi ruda ta... nu te-ai purta astfel...

D lui Melidon i se strică pe loc dispoziția:

— Ce trebue să fac? răcni el.—Cum să mă port? Ce vrei dela mine? Simt că nebunesc!

Și, ridicînd ochii spre cer, își trecu o mînă prin păr...

— Nu mi-i de ajuns nenorocirea care mă lovește... mai trebue să sufăr și nervii tăi...

Drept urmare, D-na Melidon fu zguduită de un plîns spasmodic, cu svîcnituri dureroase...

D. Melidon se uită cu o atenție sumbră la femeia lui, gîndindu-se: „isterie de femee fără treabă. Cine dracu m'a pus să mă însor?... Poftim! Uită-te la dînsa!" Apoi tare:

— Dragă Ilenuță...

— Te rog să nu-mi mai spui... nimic!

— Fii cuminte...

— Asta n'am să ți-o ert... niciodată!

— Ascultă...

D-na Melidon își vîrî degetele în urechi. Apoi, plînse cu amar!

Accidentul lui Fănică începea să se transforme, pentru D. Melidon, în adevărată catastrofă. El rămase ca o stană de piatră, cu brațele încrucișate, cu privirea fixă. Și pe cînd instituția, pe care se sprijină întreaga societate, era crîncen maltratată de gîndurile negre ale soțului necăjit, ușa scîrții încetișor, și, în încăperea ei, apăru mama Marghioala—bucătăreasa—femee bătrînă și blajină, pe care D. Melidon o moștenise dela maică-sa. Ea se opri lîngă intrare, și, cu colțul pestelcii își, șterse ochii de lacrimi.

D. Melidon sbieră grozav:

— Muere nebună!... Și tu?...

El se îndreptă către ușă, cu un zîmbet feroce. Și plecîn-

du-se aproape de obrazul femeei, o întrebă cu glas dulceag, contrafăcut, numărîndu-i pe degete:

— Ți-e rudă?... Ți-e prietin?... Il cunoști?... L-ai văzut vre-odată?... De ce te sclifosești?

Dar bătrîna, ștergîndu-și ochiul cu dosul palmei:

— Mi-e oarecum de Duduca...

D. Melidon se dădu trei pași îndărăt, și, cu pumnii încleștați, răcni formidabil:

— Afară, băbornițo!

— Mojicule! Mojicule! strigă D-na Melidon. Și ridicîndu-se, plină de indignare, trecu repede în altă odae.

D. Melidon rămase singur, ca trezit dintr'un vis urît. Stătu locului o clipă, năuc, sub greutatea evenimentelor; apoi încrucișîndu-și brațele, zise: „E ceva nemaipomenit!" Și el se îndreptă spre fereastră, unde, lipindu-și fruntea de sticla rece, gîndi: „Am să turbez... Așa mi se cade... Cine m'a pus să mă 'nsor?"

Și cîteva minute D. Melidon își purtă capul, fără gînduri, de colo până colo pe geamul ca gheața și pe mînerul de fier. După ce-și răcori fruntea înfierbîntată, începu să taie iarăși odaia cu pași agitați. Telegrama era pe pat, cu clapele în sus, așa cum o aruncase D. Melidon. O luă și cetindu-i conținutul pentru a zecea oară, o mototoli cu mișcări exagerate, aruncînd apoi furios ghemuiocul în părete...

„Hm!... scăpat de pericol!... scăpat de pericol!... Trebue să fie cineva femee... Las'că-ți arăt eu"...

Și pe cînd D. Melidon pronunța aceste vorbe mistuitoare în casa lui din strada Toma-Cozma din Iași, tanti Luța sughița strașnic în Buzău...

D. Melidon vibra ca un stîlp de telegraf bătut de furtună. El luă o foaie de hîrtie și scrise dintr'o dată următoarea telegramă urgentă, destinată pentru tanti Luța din Buzău:

„Răspunde imediat. Ce-i cu Fănică? A murit? S'a împușcat? A fost în tren? Răspunde pe larg. Nu face economie. Plătesc eu. Altmintrelea turbez".

Chemă servitoarea: Să o transmită imediat... Roagă din partea mea...

Apoi, alcătui și o scrisoare, tot pentru tanti Luța din Buzău. Ce-a scris nu pot să știu; dar condeiul pe coliță alerga ca o furtună și două benghiuri de cerneală împodobiră misiva pe o mare suprafață. Iar dupăce fața dintâiu primi suficient cîteva din ideile scriitorului, D. Melidon trînti tamponul sugător cu atîta

rîvnă, încît țișnîră și cîțiva purcei. Trei pagini au fost acoperite astfel cu o literă mare la grăunte și foarte citeață. Iar la sfîrșitul lor, iscălitura D-lui Melidon fu învestită cu parafa ei obișnuită, care, cît ai clipi din ochi, făcu să răsară pe urma ei un strat plin de floricele, zugrăvite în miniatură, rupînd, vai, foaea în trei locuri. Apoi, epistola fu păturită cu o mînă tremurîndă și băgată mai mult silnic în cămașa unui plic, pe întinderea căruia fu redactată exact adresa „lui tanti Luța“ din Buzău. In sfîrșit soneria sbîrnii sinistru, și servitoarea apăru înspăimîntată:

— Recomandată!... Ai venit?

Dar dacă nu cunosc ce-a scris D. Melidon, știu în schimb ce-a răspuns tanti Luța.

„Dar bine, Jorjică, numaidecît la moarte și la împușcat trebuia să te gîndești? Se vede că drag îți mai este băiatul! La dracul... moșii să ai de împărțit cu dînsul,... și încă atîta ură, față de un copil!... Fii foarte sigur, dragă Jorjică, că nu-ți va cădea silă, nici nu-ți va roade pragul. Telegrama mea numai un om ca D-ta n'a putut s'o priceapă. Nu v'am scris săptămîna trecută că Fănică era amenințat să rămînă repetent din cauza lui Petrovici? Nu poți să zici că n'ai primit scrisoarea, de oarece Ilenuța mi-a și răspuns. Azi s'a pus lista și băiatul, mulțămesc lui D-zeu, a trecut clasa. Trebuia să te gîndești la asta, nu la moartea copilului. Dar dacă știam că te interesează atît de mult viitorul lui, fii sigur, dragă Jorjică, că nu te mai deranjam de la ocupațiile d-tale importante“. Iscălit Luța.

D. D. Pătrășcanu

Cronica literară

Henry Bataille

Omul modern nu merge la teatru din nevoia de a încerca senzații nouă, altele și iar altele, ci din nevoia de a eși o clipă din el însuși, de a lăsa pentru cîteva ore la vestiar, odată cu haina, propria lui viață, cu grijele, durerile și preocupările ei zilnice. De aceia -l amuză atît vodevilul, opereta, spectacolul cel mai absurd, acel în care fantezia dezlănțue verva și-i dă drumul să galopeze, fără frîu, răsturnînd cele mai temeinice și mai așezate adevăruri ale experienții. Iar drama, pentruca să aibă trecere, trebue să-i măgulească unele vechi deprinderi, să-i dea piese bucătărite după anume rețete cu care-i e deprins gustul, să-i servească anume clișee și trucuri, iar cei ce cunosc rețeta și știu să o execute cu oarecare îndeminare, „un peu de savoir faire“, au succesul fără greș! Aceasta e explicarea faptului curios că același public, așa de pretențios în alte genuri literare, e așa de îngăduitor cu literatura dramatică. Convenționalul, artificiul scenic, ponciful, banalul și declamația goală și pretențioasă, țin loc de orice talent chiar pe scena celui mai fin, mai ironic și mai spiritual public din lume, publicul parizian!

Același public, însă, care face succesul unui Bernstein și alții de același fel, știe totuși să facă și succesul unui Bataille, care-l zgudue cu îndrăzneală din dulcea amorțeală corcolită cu atîta grijă de ceilalți.

Bataille la teatru este „l'enfant terrible“, care intră într'un salon de burghezi cuviincioși și scrupuloși până la manie de „ceia ce se face“ și „nu se face“, și, fără nici un respect pentru mutrele simandicoase, dă cu piciorul în statuele de argilă ce aveau pretenția să se dea drept bronzuri de artă, răstoarnă deprinderile cele mai bine stabilite, opiniile cele mai onorabile, convențiunile cele mai sacre ale autorilor bine crescuți și îndrăznește să fie firesc și uman în însuși templul minciunii și al artificiului.

„E de ajuns, zice el într'o prefață, să te inspiri *direct* din viață și să te ferești de *artificial*, căci artificialul e boala de care moare orice piesă“.

Se vede însă că acelaşi public, setos de iluzie sub forma ei cea mai grosolană, mai absurdă şi mai copilărească, e în acelaşi timp şi un public educat la şcoala artei moderne, deprins cu lirismul exact al vremilor noastre, care gustă imediat arta subtilă şi veridică a unui Bataille.

Atît poemele lui Bataille: *La Chambre Blanche* (1895) *Le Beau Voyage*, (1904) cît şi opera sa dramatică: *La Lépreuse, Ton Sang, L'Enchantement, Le Masque, Maman Colibri, La Marche Nuptiale, Poliche, La Femme Nue, Vierge Folle, Songe d'un Soir d'Amour, L'Enfant de l'Amour*, se pot cu greu analiza, pentrucă în mai toate e răsfringerea, *nu* a unui caracter şi a unei personalităţi în întregimea ei, ci dezorientarea personalităţii în clipele de supremă durere şi rătăcire a patimei, în învălmăşagul luptei şi a conflictelor conştiinţei, cu totalitatea împrejurărilor vieţii, cu destinul.

Bataille e om de sud, nu însă din acel sud mirific ce a creat pe Tartarin şi pe Nouma Roumestan! Familia lui Bataille a trăit, în şir de multe generaţii, în valea Narbonnei, în locul unde se încrucişează drumul spre Bordeaux cu drumul ce duce dela Marsilia la Barcelona, pe porticica din Franţa, unde, după coloniile helenice, au venit legiunile romane, spre a lăsa locul oamenilor bălai din neamul lui Alaric şi apoi înflăcăraţilor piraţi Sarazini; în patria limbii *d'oc*, în mijlocul unei populaţii mîndră ca suflet şi frumoasă ca înfăţişare. Dela această populaţie are Bataille gustul său de libertate nestînjenită, dispreţul pentru orice autoritate, căci încă de pe vremea Romanilor populaţia de aici nu vrea să ştie de friul stăpînirii, deprinsă, cum era, cu stăpînirea vremelnică şi schimbătoare a atîtor neamuri ce s'au perindat pe aici.

Patria, al cărei chip se oglindeşte înprimele sale versuri, nu seamănă cu sudul ars de soare al lui Daudet, după cum nici oamenii, care sînt măsuraţi, fini, ironici, aplecaţi spre o melancolie împăcată cu sine însăşi şi cam fatalistă, nu seamănă cu firea limbută, exuberantă, exagerată şi deschisă a adevăratului meridional. Patria lui e o ţară cu orizonturi largi şi singurătăţi stăpîne pe coline trăgănate, acoperite cu tufăniş şi luţerne:

> .... La route est vide et le bruit des luzernes
> *Vient de si loin* qu'il ferait peur....

o ţară bătută de vînturi, spălată de ploi şi furtuni repezi, cu pămîntul frămîntat de pasul atîtor neamuri care s'au perindat pe aici în cursul veacurilor, o ţară mai mult aspră şi tristă, dar plină de patimă stăpînită şi bîntuită de vedeniile şi umbrele din legendele unui trecut chinuit.

Incă dela vîrsta de trei ani Henry Bataille (născut la 1872, April 4) se mută din Nimes la Paris, unde tatăl său fusese mutat ca membru la Curtea de Apel, şi astfel îşi petrece copilăria, jumătate în cetatea magică a luminii, jumătate în Galia Narboneză, în cadrul acela „dezolat, tandru şi sever", la poalele Aricului, de unde se vede capela cu chipa-

roşi, „la station éternelle, après le beau voyage amer, accompli sur la terre" de către poetul plugar *Mestre Huc*, bunicul său după mamă.

Din visările nesfîrşite ale vacanţiilor sale de altădată a păstrat el dorul fără ţintă lămurită a altor vremi şi a altor lumi:

> J'ai le regret des temps des pâtres, des vieux pâtres,
> Qui s'asseyaient dans les montagnes des années
> Gardant, au coin du cœur, la tendresse de l'âtre,
> Et j'aurais eu les cigales abandonnées
> Et la lune lente, et les neiges pour amies...

sau versurile din încîntătoarea poezie intitulată „*Histoire*".

> Ma nourrice me racontait une petite fille
> Qui allait à l'école sous les pistachiers
> Au pays de Castille.
> Elle était de la tête aux pieds
> Comme une sainte coloriée,
> Elle avait des lèvres de pastille
> Et des cheveux filés sur la quenouille des rois.

Din colindările nesfîrşite prin cîmpiile cu orizonturi largi a păstrat el sentimentul ascuţit şi atît de just al singurătăţii:

> Par les vitres grises de la lavanderie
> J'ai vu tomber la nuit d'automne que voilà...
> Quelqu'un marche le long des fossés plein de pluie...
> Voyageur, voyageur de jadis qui t'en vas,
> A l'heure où les bergers descendent des montagnes...
> Hâte-toi !...—Les foyers sont éteints où tu vas,
> Closes les portes au pays que tu regagnes...
> La grande route est vide et le bruit des luzernes
> Vient de si loin qu'il ferait peur... Dépêche-toi.
> Les vieilles carrioles ont souflé leurs lanternes...
> C'est l'automne: elle s'est assise et dort de froid
> Sur la chaise de paille au fond de la cuisine...

Din aceste vacanţe a rămas el cu acea dragoste şi înţelegere a naturii ca o taină ce se desvălue în cele mai mici amănunţimi ale unui peisagiu, cu acea iubire a lucrurilor neînsufleţite plină de neliniştea misterului lor neţărmurit, cu acea notă ascuţită în sentimentul necunoscutului proprie şi lui Maeterlinck, dar cu altă nuanţă:

> Les souvenirs ce sont des chambres sans serrures,
> Des chambres vides où l'on n'ose plus entrer,
> Parce que de vieux parents jadis y moururent.
> On vit dans la maison où sont ces chambres closes...
> On sait qu'elles sont là comme à leur habitude,
> Et c'est la chambre bleue ou c'est la chambre rose...

La maison se remplit ainsi de solitude,
Et l'on y continue à vivre en souriant...

(Poezie tradusă în romînește de d-nii D. Anghel și Minulescu).

In aceste versuri pe lingă „viața lucrurilor" atît de neliniștitoare în misterul ei nețărmurit, e în același timp o notă nouă, o ușă deschisă invizibilului în lumea noastră materială, o exteriorizare a unei forme de gîndire și simțire, *a amintirii*.

J'accueille, quand il veut le souvenir qui passe;
Je lui dis: „Mets-toi-là"... Je reviendrai te voir,
Je sais toute ma vie qu'il est bien à sa place,
Mais j'oublie quelquefois de revenir le voir...

Abia presimțită în aceste versuri, mai mult ca un accent al sensibilității, prezența amintirii devine reală, se întrupează într'o formă aevea, un personaj ce joacă rolul principal, în piesa de teatru *Le Songe d'un Soir d'Amour*. Piesa începe cu un poem care crează încă dela început atmosfera sufletească a întregei drame:

L'ombre de ce qui fut devant nous se projette
Sur le chemin qui va, sur l'acte qui s'eveille.
Ce qui est mort est encore là qui nous précède,
Comme le soir on voit, au coucher du soleil,
Les formes qu'on avait peu à peu dépassées
Envoyer leur grand ombre au loin, sur les allées,
Sur tout votre avenir, plaines taillis, campagne
Et s'en aller toucher de l'aile la montagne...

Ceva dureros și desnădăjduit, o plîngere de dincolo din lumea umbrelor ce te învălue, te stringe, te apasă cu imaterialitatea unei fantome, a unei năluciri și te leagănă cu o cîntare de o tristeță nesfîrșită... Sînt doi care se iubesc sau sînt în clipa în care e să înceapă iubirea în sufletul lor, și iată că prin niște întrebări nesocotite ale ei, trecutul se trezește. E primăvară, prin geamul deschis se revarsă în cameră cu tot farmecul dulce al sării și farmecul vieții care e gata să înflorească... dar umbra primei dragoste se împînzește și-i șoptește *Lui*:

Eh! quoi! tu voulais donc me laisser à la porte...
Je suis le souvenir qui passe à travers tout.
Je suis le souvenir profond qui te rapporte
Le flux et le reflux de l'ombre où se dénouent
Les âmes....

Seul tu m'entends, tu me vois,
Mais tu ne pouvais pas me chasser de toi-même
Il fallait bien que je sois là, puisque tu aimes.

„Te uiți la ea!" îi zice iubita care bagă de seamă că gîndul lui e în altă parte și caută să-l readucă în lumea prezentului, să-i împrăștie gîndul și privirea pe lucruri mici materiale: albumul ei, prezența ei lîngă el, mai aproape, în lumina lămpii, dar umbra se strecoară între dînșii și glasul ei îl învălue, îl coprinde ca o apă, îl pătrunde în toată ființa lui și-l stăpînește pentru vecia întreagă:

Tu sens combien je t'aime, est-ce pas? Oh! plus qu'elle!...
Je suis seule à t'aimer au monde à ce point-là.
C'est que vois-tu bien, mon chéri, je n'ai que toi
Et tu n'as plus que moi, *maintenant*....

. . . .

Je suis là de toute ma puissance d'absente
.... Tu me retrouveras tout le long du chemin,
Dans la banalité odieuse des jours,
Dans un détail, dans un parfum, dans un contour.
Quand tu marches je suis sur le trottoir d'en face...
Je me blottis au fond d'un fiacre contre toi...
Tu retrouves ma main sur le coussin de soie.
Je suis dans le bruit de la femme qui passe
Au fond d'un soir perdu, dans le mot que tu lis,
Dans l'ennui d'espérer, dans la mélancolie...

. . . .

Tu penses à mes yeux comme on pense au pays,
Tu rêves à mon sein comme on rêve à la mer...
Mon enfant, mon enfant, reprenons notre songe.

. . . .

Croyais-tu donc avoir assez souffert
Que tu voulais te séparer de moi, ingrat?...
Ce n'était pas possible, enfant, me revoilà!

Ea îl vede iarăși cu gîndul și ochii duși, încearcă în versuri admirabile să înlocuiască trecutul prin prezent. El o ia în brațe ca s'o vadă mai bine, dar cealaltă e acolo:

Etreins nous toutes les deux, elle en moi, moi en elle.
De nous quelle est la plus vivante, la moins morte
C'est moi! Moi! *car la vie a le gout de la mort,*
Mais ne l'égale pas: Et c'est moi la plus forte.

Și în adevăr amintirea iubirii celei dintăiu, a umbrei acesteia din trecut, „e cea mai tare" până în cele din urmă, ea învinge în piesa lui Bataille, rămîne stăpînă pe sufletul lui și înăbușă *„l'affreuse espérance d'amour"*, iubirea cea nouă gata să înflorească...

Lectura piesei acesteia îți lasă o impresie unică, te atinge și te turbură adînc cu grația ei tristă și nelămurită, ce plutește asupra vieții reale din piesă în o lumină curioasă, venită din o lume *de dincolo* de simțuri, fericit amestec al tainei infinitului recunoscut în palpitantul, tangibilul și mărginitul cadru al realității de fiecare clipă.

De altfel caracterul cel mai pronunţat al operei lui întregi, versuri şi dramă, e tocmai amestecul acesta al vieţii moderne în ceia ce are mai prozaic şi mai puţin potrivit în aparenţă cu poezia, cu elanul unui lirism multă vreme stăpînit, e reflectul unei vieţi interne ce nu se poate realiza în fenomene sufleteşti clare şi precise, ci se zbate obscură dar puternică în voinţile, dorinţile şi năzuinţile noastre, dîndu-le o tonalitate, o nuanţare deosebită. In volumul său de versuri „Un Beau Voyage" crează tocmai din acest izvor o poezie nouă. Cîntă plăcerile, atît de nouă şi prozaice în modernitatea lor actuală, ale călătoriilor cu trenul, aromeala din sleepinguri, peisagiul desfăşurat în geamul unui vagon:

> Les fils des hauts poteaux commencent à paraître
> Sur le ciel blême. Ils sortent de la fraicheur des nuits
> Tout grelotants dans le matin près de renaître.
> Ils filent pâles, obscurément conduits
> En plein ciel...

Cîntă amorţeala dulce a nesfîrşitelor călătorii cu vre-un *steamer* sau *paquebot* bătut de valuri, beţia uşoară a primblărilor cu automobilul „*vrombissant*" în biciuiala aerului răcoros din sările de pe Coasta de Azur, tristeţa dulce şi cam anostă de pe terasele vre-unui *Palace* dela poalele Alpilor:

> La dame veuve, l'enfant poitrinaire et le poète anglais,
> Chaque année se rencontrent sur la terrasse de l'hôtel.
> Ils se balancent dans leurs fauteuils paillassons et leurs plaids
> Foncés....

Dar nu e numai versul descriptiv, imajat şi colorat al celui ce se dăruise picturii la începutul carierii lui, nu e versul elevului din Academia Jullian şi atelierele lui Jules Lefebvre şi Doucet, autorul litografiilor originale „*Têtes et Pensées*". E o poezie de o originalitate neliniştitoare, de un farmec curios care te turbură adînc. Versul acela de o delicateţă, de o mlădiere şi o graţie atît de firească încît pare că învăleşte, desenînd, concepţia poetică în cele mai mici cotituri şi cele mai complicate cute, forma ceia de o perfecţiune atît de elegantă şi de fragedă, niciodată nu-ţi atrage atenţia asupra farmecelor ei. In evocarea vieţii din hotelurile cosmopolite şi vilegiaturile din toată lumea, frumuseţile plastice, imaginile, ca nişte pietre scumpe, resfrîng pe neaşteptate simţirea ascuţită a înstrăinării, neliniştea dureroasă a vieţii lor prea nouă şi prea dulce, în contrast cu veşnica şi nealinata tovărăşie a omului şi a omului modern în mijlocul atîtor împrejurări fericite ce i le pune la îndămînă viaţa modernă cu progresele ei: durerea! Intuiţia aceasta atît de fină şi de puternică a durerii din lumea din jurul său dă versului lui Bataille putinţa de a înfăţişa viaţa modernă, prea apropiată de zilnica noastră proză, în perspectivă de legendă.

> La douleur! nous l'avons tous heurtée sans le savoir...
> On disait qu'elle était dans la foule vaguement...
> C'est une femme comme les autres, en noir
> Très difficile à distinguer... Et l'on sait seulement
> Qu'elle porte à la main un grand sac de voyage
> *Et qu'elle est pauvre et qu'elle a du être jolie.*
> . . . .
> Nous l'avons tous heurtée, nous avons dit pardon
> Et, très mélancoliquement, elle nous a suivis...
> . . . .
> Elle s'endort à la lueur lugubre des wagons,
> Et, plaque ses yeux lourds à la portière ouverte.
> . . . .
> Douleur, l'azur t'attend à l'arrivée du train,
> Douleur, l'azur te fuit à tout débarcadère.
> Descends, regarde, hésite et puis cherche une main
> Et puis, sans la trouver, espère toute la terre...
> *Tu t'assiéras le soir aux vieilles tables d'hôtes*
> *Où se rencontrent toutes les douleurs en voyage...*
> . . . .
> Chères infortunées si lasses, si blêmies,
> Hors du temps, hors du sol, sans bouger, mains pendantes,
> Vous, dont toute la vie suit avec les bagages
> Et que berce, bordé journellement d'aube rafraîchissante,
> Le grand sommeil inconsolable des grands voyages!

Poetul şi pictorul ce a fost Bataille la începutul carierii sale lămuresc caracterul şi prestigiul teatrului său de mai tîrziu. Din mînuirea penelului a căpătat desenul elegant şi preţios, dorinţa de „a realiza frumos" în arta dramatică şi a păstra astfel puterea de a fi expresia vieţii, de a fi veridic, în subtilităţile cele mai fine ale artei sale. Poetul a resfrînt în opera dramatică de mai tîrziu acel farmec turburător, acea graţie plutitoare, acea lumină de legendă, în care se desfăşură peripeţiile teatrului său atît de modern, în care personagiile adeseori, ca în teatrul lui Maeterlinck, „se evaporează" şi „spectacolul se joacă îndărătul scenii", cum singur se caracterizează într'un răspuns criticii.

Dramaturgul, însă, fără a înceta de a fi poet, stărueşte mereu tot spre mai mult „adevăr şi mai multă exactitate". Adevărul şi realitatea aceasta, pe care o vrea din ce în ce mai exactă, au un caracter de o neînchipuită modernitate. Eroii şi eroinele lui au în sufletul lor toate ciocnirile şi toate contrazicerile din sufletul modern, toată complexitatea şi toate şovăelile, toată varietatea sufletelor noastre, bătute de vîntul îndoelii, destrămate şi sfîşiate de o neîndurată pornire spre analiză, fără nici o armă de apărare împotriva *daîmonului* veşnic şi fatal care ne stăpîneşte, şi ne frînge: puterile vulgare şi oarbe ale vieţii, decît putinţa de a ne analiza şi suferinţa grozavă că ne putem astfel analiza. Toate aceste undieri ale personalităţii, toate ciocnirile şi contrazicerile se îmbină însă într'o reprezentare, complexă ce e drept, dar unitară şi de o putere dramatică a cărei secret e în ironia fină cu care Bataille stinge pornirea li-

rică, înfrînează înduioșarea, pentruca să-ți poată înfige mai adînc senzația durerii, înțelesul tragic al vieții.

Eroii, dar mai ales eroinele sale, sînt victimele miragiului iubirii, ale pasiunii, victimele fatalității, care a osîndit pe om să soarbă din cupa vieții, odată cu dragostea, suprema fericire, durerea și moartea. Daïmonul exaltă puterea de viață din sufletul fiecăruia, trezește dorul de alte lumi și ne ademenește cu miragiul altei vieți, a unei vieți ce ni se pare cea adevărată și liberă, de o libertate deplină și dumnezeiască. Pentru a atinge miragiul acesta momitor, omul tare, femeia cinstită și fecioara curată, rup zăgazurile vieții sociale, rînduită cu atîta străşnicie de veacuri și se aruncă orbește spre el, cu prețul dramei și a decăderii, pentru a se încredința însă *numai* de zădărnicia lui.

Maman Colibri, soție devotată și mamă încîntătoare, a trăit o viață fără să cunoască dragostea; către patruzeci de ani simte, însă, trezindu-i-se în suflet, cu o putere cu atît mai mare cu cît e mai tîrzie, viața dragostei ce-și cere drepturile nesocotite. Nimic nu poate împedica pe spectator de a resimți simpatie, de a suferi și a se înfiora la accentele pătrunzătoare ale patimii acesteia tîrzii, nici chiar împrejurarea respingătoare că amantul e un copil, prietenul fiilor ei.

In *La Marche Nuptiale*, Grasse Plessans, fecioara cu sufletul curat, crescută în mediul jansenist și în tradiția puritană respectată de veacuri în vechea familie de parlamentari din care se coboară ai săi, pleacă, zdrobind stavilele morale și sociale, cu muzicantul Claude Morillot, ademenită de același miragiu al dragostei, și cînd vede că s'a înșelat și se simte gata a iubi pe altul, se omoară pentru a nu 'mplini blestemul mamei.

Desigur povestea nu e nouă: „alte măști, aceiași piesă". Ceia ce e nou și pune o nuanță de un modernism sfîșietor e concepția autorului, concepție la care ajung și eroii prin puterea neîndurată de analiză cu care sînt înzestrați, cum că în dragoste, cași în lupta pentru traiu, cel ce poartă în suflet „simțirea frumoasă și rară" e nu numai menit sacrificiului, ci și „*înfierat*, cu o pată rușinoasă". Pentruca să ajungă la izbîndă sau măcar să-și păstreze un loc mic și umilit în sufletul dragostei lor, eroii sau eroinele trebue *să se coboare*, sau să-și pue masca trivialității, căci zice el: „la vie est bête, adorable, inconsciente et pour cela sublime". Inteligența, frumusețea morală trebue să-i ceară ertare și să-și ispășească păcatul de a o fi turburat.

Această temă se precizează mai ales in piesele *Le Masque* și *Poliche*, cele mai desăvîrșite din repertorul lui Bataille, după părerea mea. Autorul nu ia nici o atitudine față de această temă, se mărginește numai să o constate și să ne miște.

In „Le Masque", eroina, Genevieva, își iubește soțul fluturatec, pe dramaturgul André Demieulle, cu o dragoste adîncă și largă. Cunoaște toate legăturile lui ușuratece cu toate interpretele eroinelor din comediele lui. Il înțelege însă și îl iartă pentrucă îl iubește cu toate că suferă, până cînd o legătură nouă, legătura lui André cu o fată tînără, emancipată de prejudiții, inteligentă și frumoasă, fiica unui critic de artă Gyzèle Dartier, o jignește destul de adînc ca să o decidă să plece și să încerce a-l uita.

Pleacă deci lăsînd să se creadă că a plecat cu un prieten, care de mult ar fi dorit să o mîngîe. Dar după ce încearcă să uite în călătorii nesfîrșite, întîlnește pe bărbatul său, deja sătul de ultima lui peripeție de dragoste, intr'un *Palace*, pe Coasta de Azur. Scena aceasta a IV-a din actul al treilea e de o frumuseță și de o culoare unică în toată literatura dramatică modernă. Genevieva se analizează cu o luciditate ascuțită, analizează patima ei și își dă seamă cît e de nefolositor să se împotrivească acestei patemi și cît e de greu să se resemneze la o viață tristă și fără dragoste. E aici o reluare în proză a temei din poemul citat, din „*Le Beau Voyage*".

A moins, zice ea povestindu-și călătoria tristă în care a încercat să-și înăbușe dragostea, a moins que je ne prenne goût définitivement pour le voyage et ne devienne *Netche, la solitaire* de la table d'hôte... la dame en noir, qui a du être jolie...

Dar nu se poate resemna la înfrîngerea aceasta definitivă, la singurătatea veșnică și își sacrifică, în toată luciditatea, amorul propriu iubirii care stăruește încă atît de pătimașă în sufletul ei după atîta durere și dispreț, și mi se pare că nu am cetit nicăiri, nici n'am auzit la teatru un strigăt mai profund dezesperat și mai simplu exprimat decît vorbele pe care le rostește ea:

Eh! bien, reprends moi donc! toi, ta cruauté et ton mauvais amour! Je ne lutte plus... Fais de moi ce que tu voudras... Je te donne le reste de ma vie... Epargne-moi le plus que tu pourras, c'est tout ce que je te demande.

Femeia însă poartă atîtea veacuri de supunere tiraniei bărbătești, încît trebuia acest nou element: conștiința fatalității, care le apasă, *durerea de a pricepe* toată întinderea nenorocirii și a decăderii lor sufletești, pentru a ne înduioșa. Cînd se revoltă cîteodată împotriva acestei tiranii ca Gyzèle Dartier, *la vierge forte* din Le Masque, sufăr tocmai pentrucă nu pot suferi:

„On ne sait pas, quand on ne l'a pas éprouvé soi-même, ce que l'on peut souffrir de ne pas aimer et ce que représente de torture et de bonne volonté une larme de petite rosse!"—zice ea în actul III. De obiceiu eroinele lui Bataille, cum e mai ales Louise Cassagne din „La Femme Nue", sufăr și sînt „fericite până la moarte" de suferința lor, sînt toate „ardentes et sacrifiées". In „Poliche" însă fatalitatea patemii apasă pe înseși umerii bărbatului și-l pleacă până la pămînt în fața frumuseții stupidei și vulgarei Rosina. Un om sentimental, bun și demn are nefericirea să resimtă o pasiune adîncă și adevărată pentru o aventurieră ușuratecă și pretențioasă, care nu se dă învinsă în dragoste decît

cînd simte mîna de fier a unui stăpîn voinic şi brutal. Poliche înţelege că, neputînd fi acest stăpîn, trebue să fie cel puţin cel ce o face să rîdă, cel ce ar putea-o face să petreacă şi se mulţumeşte să joace în viaţa ei rolul umilitor de Polichenelle, *l'amuseur qui se contente des faveurs accidentelles de cette reine...* Dar ce dramatism, cîtă durere, cîtă lepădare de sine şi ce profundă desnădejde e în această dublare a personalităţii eroului. O întîmplare desvăleşte taina Rosinei, care, fiind şi ea în o clipă de deziluzie a dragostei cu un ofiţer de cavalerie, se înduioşează şi încearcă să fie tovarăşa lui Poliche cel adevărat, omul de valoare, inteligent şi de inimă, ce se ascundea îndărătul măştii paiaţei. Dar nu merge, Poliche simte că e plicticos, că nu va putea niciodată să facă să vibreze în ea coardele care vibrează în el, că a jucat ultimul atout cînd şi-a aruncat masca vulgarităţii şi... pata distincţiunii sale sufleteşti a apărut spre a-l condemna cu desăvîrşire în sufletul cochetei. Atunci se hotăreşte să plece, învins definitiv de forţa supremă şi vulgară a vieţii şi se întoarce la Lyon cerînd umilit ertare Rosinei.

Ultimile piese ale lui Bataille : *La Vierge Forte* şi *L'enfant de l'Amour* mi se par mai slabe pentrucă sentimentele care provoacă drama : iubirea lui Armaury şi a Dianettei de Charance, în „La Vierge Folle" nu e o iubire pe care să o simţi puternică, fatală şi dureroasă ca iubirea lui *Maman Colibri*, a *Grassei Plessans*, a *Jeaninei*, a *Luisei Cassagne* sau a lui *Poliche*.—Familia e arătată în o lumină crudă ce e drept, care îndreptăţeşte atitudinea rece faţă de ea a fecioarei ce vrea să plece în viaţă după miragiul fericirii, cu orice preţ. Dar nu mi se par convinşi de dragostea lor nici unul, nici altul, şi toată drama e provocată numai de d-na Armaury, care intervine atît de stingaciu în toate peripeţiile dragostei bărbatului său cu Diannette, sub cuvînt de devotament şi din spirit de sacrificiu.

In realitate, aceasta e masca sub care se ascunde sentimentul egoist de proprietate al soţilor unul pentru altul, de oarece singurul sacrificiu, care s'ar putea numi astfel şi pe care ar trebui să l facă, acela de a da libertatea bărbatului său, care iubeşte pe alta, nu-l face din... devotament, ci pentruca să fie tot al ei cînd... il va părăsi cealaltă. Armaury, el însuşi, om de patruzeci de ani, cu o carieră şi un loc în societate, se sacrifică cu... greu, plictisit parcă de atîta dragoste şi devotament şi destul de şovăitor.

In „*L'Enfant de l'Amour*" Bataille a vrut să zugrăvească iubirea filască într'o fire perversă şi viţioasă, fiul unei curtezane, care nu are nici un fel de sentiment moral. Dar în împrejurările în care se găseşte Maurice şi mama sa, mai degrabă sîntem împinşi să vedem un fel de solidaritate de tovarăşi deprinşi să trăiască din cîştiguri necurate, decît ceia ce se chiamă iubire, sentiment.

In aceste din urmă piese nu mai găsim graţia plutitoare a poeziei sale atît de umană şi de mişcătoare, imaginile poetice şi profunda înţelegere a modernităţii, care făcea pe spectator să treacă peste orice realitate respingătoare, purtat parcă de puterea nevăzută a inspiraţiei poetice. Sentimentele din sufletul unei Liane, şi a fiului său Maurice, sentimente atît de amestecate cu alte elemente urîte şi josnice, şi chiar adulterul lui Armaury atît de asemenea oricărui scandal la ordinea zilei, nu ne pot trezi şi susţine interesul şi entuziasmul pe care îl resimţeam la celelalte piese, şi nu pot să nu sfîrşesc iarăşi cu versurile din minunata şi unica poemă *Le Songe d'un Soir d'Amour* :

> Le souvenir c'est si jaloux, et si fidèle
> Aussi... *tellement plus que la réalité !*
> . . . .
> A quoi bon résister ? Tu vois je t'accompagne,
> J'ai mis ma robe blanche et laissé mon chapeau
> Pour courir comme je faisais dans la campagne....
> En chemin j'ai cueillis des fleurs et des rameaux,
> Aujourd'hui c'est soir d'août, il fait bon, il fait doux...
> Viens-nous-en.... crois tu donc que sur un canapé
> Près d'elle, ton affreuse espérance d'aimer
> Ne cherche pas obscurément mon front chéri ?....

Ce formă frumoasă, elegantă, graţioasă şi fragilă, ce ritm sigur şi mlădios şi cîtă poezie !—Oh ! qui nous rendra les neiges d'antan ? !—O piesă nouă desigur care să ne ducă departe, departe, de acest respingător „*copil al dragostei*".

Izabela Sadoveanu

Cronica agricolă

Cubajuri

Dintre feluritele socoteli pe care un agricultor practic e adeseaori chemat să le facă, acele privitoare la cubajuri cer o deosebită băgare de seamă din partea lui.

A cubà înseamnă a afla volumul unui solid oarecare, numărul de metri cubi cuprinşi în acel solid.

Mai niciodată agricultorul nu se mulţumeşte cu numărul de metri cubi aflaţi prin cubaj, şi aceasta pentru simplul motiv că mai nici unul din produsele agricole (afară poate de bălegar) nu se vinde cu metrul cub. El va trebui să deducă deci, din numărul unităţilor de volum ale sistemului metric, numărul unităţilor cu care se vînd de obiceiu productele respective: kilograme sau chile.

Acesta fiind chiar scopul pentru care face cubajuri, agricultorul va trebui să ştie prin urmare:

a) Formulele cu ajutorul cărora se află volumul solidelor ce se găsesc de obiceiu pe arie sau în curte: stoguri sau căpiţe, şiri (girezi) de snopi, de pae ori de fîn, platforme de bălegar, ochiuri de magazii, silozuri de sfecle de nutreţ, pătule cu stuleţi de porumb, şanţuri săpate în jurul silozurilor, stogurilor sau şirilor, etc...

b) Greutatea unui metru cub din produsele agricole sau—ceia ce revine la acelaşi lucru—volumul pe care îl ocupă (în şiri sau stoguri sau pătule, etc.) 100 kgr. din acele produse.

c) Raportul fie în greutate, fie în volum dintre boabe şi paie (la păioase) ori între boabe şi ciocani sau coceni (la porumb).

Se ştie care sînt solidele în care se aşează de obiceiu productele agricole şi formulele prin care se află volumul lor sînt cunoscute de toată lumea, ceia ce mă dispensează de a stărui asupra lor.

Să vedem acum ce putem şti cu privire la greutatea unui metru cub din principalele produse ori la volumul ocupat de 100 kilograme

din acele produse. Din cercetările făcute până acum reesă că s'ar putea lua ca cifre de orientare cele ce urmează:

Un metru cub de paie trage în mijlociu 40—50 kgr. Dacă şira e de curînd făcută şi nu e prea mare, atunci greutatea unui metru cub de paie poate scădea până la 25—30 kgr. Dacă însă şira e veche şi de mari dimensiuni, atunci un metru cub poate atinge 60—65 ba chiar şi 70 de kgr.

Un metru cub de fîn de livadă cîntăreşte în mijlociu 60 până la 70 de kgr. Observaţia de mai sus se aplică şi aici, ca de altfel la toate nutreţurile care se păstrează în şiri sau în stoguri.

Un metru cub de pleavă trage dela 150 până la 200 de kgr.
" " " " fîn de luţernă cîntăreşte cam 60—70 de kgr.
" " " " fîn de trifoiu (roşu) trage cam 70—75 de kgr.
" " " " sfecle de nutreţ cîntăreşte cam 630 de kgr.
" " " " porumb murat (ansilat) trage cam 800 de kgr.
" " " " porumb în ştiuleţi cîntăreşte cam 420—450 kgr.
" " " " bălegar trage (după cum e de putrezit) între 500 şi 900 kgr. (dacă e mai putred trage mai mult).

Un metru cub de iarbă de curînd cosită trage aproape 300 kgr. (şi din fiecare sută de kgr. de iarbă verde es cam 25 kgr. de fîn uscat).

Un metru cub de snopi de griu sau de secară cîntăreşte cam 80—85 kgr.

Un metru cub de snopi de orz sau de ovăs trage cam 90 kgr.

Locul (volumul) pe care-l ocupă feluritele produse agricole se vede din cifrele următoare:

O sută de snopi ocupă [1])

	Cînd snopii sînt de cîte			
	6 kgr.	7,5 kgr.	9 kgr.	10 kgr.
	Metri cubi			
De griu sau de secară	7	9	11	12
De orz sau de ovăs	6,5	8,5	10	11

De aici putem socoti imediat volumul pe care-l ocupă 100 kgr. de snopi: cam 1 m. c. şi 200 d. m. c.

O sută de kgr. fîn de livadă ocupă în mijlociu 1,5 m. c.; iar 100 kgr. de fîn de trifoiu (roşu) ocupă aproape 2 m. c.

1) *„Vademekum für den Landwirt"* Ed. Pag. 246.

In sfirşit, in ceia ce priveşte amănuntele de sub punctul c) acestea sint următoarele:

Raportul între boabe şi paie (cu pleavă) la spicoase se poate socoti în mijlociu cam la 25% boabe şi restul paie şi pleavă. Aceasta însemnează că dintr'o sută de kilograme de snopi es cam 25 kgr. de boabe şi vre-o 75 kgr. de paie şi plavă.

La orz şi la ovăs procentul boabelor e mai mare decit la griu sau secară (vre-o 28—30%); la orzul de toamnă el poate atinge chiar 35%. (Autorii streini dau procente mai mari pentru boabe).

La porumb relaţia e inversă. Dintr'o sută de kgr. de ştuleţi, 75—82 kgr. sint boabe şi restul ciocani (coceni). Cu cit un porumb va avea boabele mai mici şi ciocanul mai subţire, cu atit va da un mai mare procent de boabe. Aşa de ex. varietatea de porumb numită cincantin dă aproape 82% boabe, pe cind porumbul rominesc obişnuit dă abea 75%. In volum însă, procentul boabelor e cu mult mai urcat de cit în greutate la oricare neamuri de porumb: 38—45% boabe şi restul coceni.

Astfel, în încercările făcute la şcoala de agricultură dela Herăstrău, un hectolitru de ştuleţi de porumb portocaliu care a cintărit 43 de kgr. a dat 45 litri (36 kgr.) boabe si 55 litri (7 kgr.) coceni.

Un hectolitru de ştuleţi de porumb hingănesc a cintărit 42 kgr. din care au eşit 60 litri (34 kgr.) boabe şi 40 litri (8 kgr.) coceni.

Acum, cind cunoaştem aceste amănunte să le aplicăm la citeva exemple din practică.

1) *Cubajul unui pătul de porumb.* Să zicem că avem un pătul lung de 30 m. şi lat de 1, 5 m. In acest pătul se găsesc ştuleţi de porumb portocaliu până la o innălţime de 3 m. (Se înţelege că, până a nu începe măsurătorile necesare pentru cubaj, vom pune să se aşeze ştiuleţii la aceiaşi innălţime în toată lungimea pătulului). Cit porumb în boabe va eşi din acei ştuleţi?

Pentru a putea răspunde la această întrebare va trebui să facem mai întâiu cubajul pătulului (luind bine înţeles dimensiunile pe dinăuntrul lui). Va trebui să înmulţim—ca la orice paraleliped dreptunghiu—lungimea pătulului (30 m.) cu lăţimea lui (1,5 m.) şi cu innălţimea (3 m.) până la care se ridică porumbul după ce l-am nivelat (Dacă din diferite împrejurări nu se poate face nivelarea, atunci se ia innălţimea în mai multe locuri şi se scoate o innălţime mijlocie. Se înţelege însă că în acest caz sintem expuşi la mari greşeli).

Făcind inmulţirile acestea, aflăm că porumbul ştuleţi din pătulul de care e vorba, umple 135 de metri cubi. Am arătat mai sus că un metru cub de porumb în ştiuleţi cintăreşte cam 430 de kgr. să zicem 450 kgr. Cei 135 de metri cubi cintăresc aşa dar 60.750 kgr.

Dar dintr'o sută de kgr. de ştuleţi de porumb portocaliu es vre-o 78 kgr. de boabe. Prin urmare din cele 60.750 kgr. de ştuleţi vor eşi 47.385 kgr. de boabe.

Eu am făcut odată o încercare. Am umplut cu ştuleţi de porumb portocaliu un metru cub, am cintărit ştuleţii acelui metru cub şi apoi am pus de s'a bătut. Mi-au eşit 350 kgr. Dacă am pune aşa dar temeiu pe încercarea făcută de mine şi am zice că un metru cub de ştuleţi de porumb portacaliu dă 350 kgr. de boabe, socoteala de mai sus s'ar face şi mai uşor, căci n'am avea decit să înmulţim cei 135 m. c. cu 350 şi am afla cantitatea de porumb boabe: 47.250 kgr.—adecă deci cu 135 kgr. mai puţin ca după socoteala cealaltă.

Un sac, adecă un hectolitru de porumb portocaliu (în boabe) trage cam 78 de kgr. O chilă mare muntenească are 7 hectolitri, deci 546 kgr. Dacă împărţim cele 47.385 de kgr. găsite prin socoteala noastră dintăiu cu 546 kgr. (greutatea unei chile), aflăm că porumbul ce ar rezulta din baterea ştuleţilor pătulului în chestiune ar umplea 86 de chile, 5 saci şi mai bine de două duble decalitri, adecă aproape 87 de chile.

Dar am fi putut afla şi mai repede cite chile de boabe sint în cei 135 m. c. de ştuleţi şi iată cum. Un metru cub are 10 hectolitri (un litru nu e alteeva decit un decimetru cub de apă destilată la 4° c). Prin urmare cei 135 m. c. fac 1.350 hectolitri.

Dintr'un hectolitru de ştuleţi de porumb portocaliu es însă cam 45 de litri boabe. Aşa dar cei 1.350 de hectolitri de ştuleţi vor da 1.350×45=60.750 litri sau 607,5 hectolitri de boabe, ceia ce face 86 de chile, 5 saci şi mai bine de trei duble decalitri, deci aproape 87 de chile.

Cubajul unui stog de fin.—Să presupunem că voim să cumpărăm un stog de fin pe care ni se cere două sute de lei. Un stog de fin poate fi considerat sau ca un con sau ca un trunchiu de con răsturnat aşa fel incit pe baza cea mare (care e în sus) să vie un con sau ca un paraboloid (al cărui volum e egal cu baza înmulţit cu jumătate din înălţime).

Pentru simplificarea calculelor să presupunem că stogul ce voim să cumpărăm poate fi asemuit cu un con. Volumul unui con se află înmulţind suprafaţa bazei lui (care este un cerc) cu a treia parte din înnălţime. Pentru a putea afla suprafaţa bazei, trebue să ştim ce lungime are raza. Iată-ne deci nevoiţi să deducem raza din lungimea circonferenţei, de oarece n'o putem măsura. Să presupunem că măsurind stogul la poale de jur împrejur am găsit că circonferenţa cercului de bază are 25 m. şi 12 c. m. Spre a afla raza, n'avem decit să împărţim aceşti 25 m. şi 12 c. m. prin 6.28 (de două ori π). (Căci: circonferenţa $=25,12=2\pi.$ R. De unde $R=\frac{25,12}{6,28}$). Făcind această socoteală, vedem că raza e de 4 m. Cunoscind raza, lesne aflăm suprafaţa cercului de bază, prin ajutorul formulei: Cercul$=\pi.$ R^2. In cazul nostru suprafaţa cercului va fi dar: 3,14×16 sau 50 m. p. şi 24 d. m. p.. Să lăsăm pe cei 24 d. m. p. la o parte spre a rotunji cifra. Aşa dar stogul nostru are la bază un cerc cu o suprafaţă de 50 m. p.. Pentru a-i afla

volumul nu ne mai rămîne decît să înmulţim suprafaţa bazei cu a treia parte din înălţime. Dar innălţimea n'o cunoaştem şi trebue şi ea aflată. Cum ? Dacă proprietarul stogului ne-ar lăsa, am sui pe stog un om cu un arac şi omul acela ajungînd în vîrful stogului ar ţine aracul aşa fel încît cu un căpătâiu să stea chiar în vîrful (stogului) iar celalt să nu fie nici ridicat nici lăsat, ci orizontal (paralel cu pămîntul). Atunci n'avem decît să ne alăturăm şi noi (cei de jos) cu o prăjină de stog şi să vedem unde întîlneşte prăjina noastră aracul cel din vîrf. Innălţimea ce vom măsura pe prăjină e chiar înnălţimea stogului.

Dar proprietarul nu se învoeşte să se urce un om pe stog. Atunci ce facem? Dacă e soare, să nu ne văetăm. Măsurăm umbra stogului (drept prin mijlocul ei) dela poalele stogului până în vîrful umbrei. Şi la cifra găsită adăogăm raza. Să zicem că am măsurat umbra stogului nostru de fîn şi am găsit 14 m. Adăogînd raza de 4 m. aflăm că umbra totală a stogului măsoară 18 metri. Insemnăm acest număr undeva şi ne dăm mai la o parte. Luăm un baston a cărui lungime o ştim (sau dacă n'o ştim, o măsurăm) şi-l ţinem vertical cu vîrful la pămînt (fără să-l înfigem). Să zicem că bastonul nostru e de 1 m. El va arunca o umbră pe care trebue s'o măsurăm. Să presupunem că umbra lui e de 3 m. Atunci raţionăm astfel: o umbră de 3 m. e aruncată de un corp înnalt de 1 m.; dar umbra cea de 18 m. de ce înnălţime de corp e trimisă? Impărţind 18 prin 3 aflăm înnălţimea stogului: 6 m. Acum uşor aflăm volumul stogului nostru: $50\times\frac{6}{3}=100$ m. c. El are deci 100 m. c.

Un m. c. de fîn cîntăreşte în mijlociu 60 kgr. Aşa dar stogul în chestiune are 6.000 kgr. de fîn şi cum proprietarul cere pe el 200 lei, vedem că mia de kgr. ne costă 33 lei şi 33 bani.

Acesta e preţul pe loc. El se mai încarcă deci cu preţul de transport care variază după depărtare, după căile de comunicaţie, după epoca la care se cară, etc. Punînd 5 lei de mie şi socotind pe de oparte ceiace se leapădă ca stricat, precum şi ceiace se mai pierde cu transportul, mia de kgr. de fîn ne va costa—în cazul de mai sus—aproape 40 lei —ceiace nu e prea scump, atunci cînd ajungi să cumperi nutreţ.

Cubarea ochiurilor de magazie.—Cînd din diferite cauze nu se pot măsura sau cîntări toate bucatele dintr'o magazie, atunci se află prin cubaj cantitatea lor. In fiecare compartiment cerealele se nivelează cît mai bine posibil şi apoi se măsoară (pe dinnăuntru) lungimea şi lăţimea compartimentului precum şi grosimea stratului de bucate. Aceasta se ia în mai multe locuri şi se face apoi o medie. Să presupunem că lungimea unui compartiment cu grîu e de 5 m., că lăţimea lui e tot de 5 m. şi că grîul e pus într'un strat gros de 1 m. Volumul acelui compartiment va fi dar: $5\times5\times1=25$ m. c. Noi ştim însă că fiecare metru cub are 10 hectolitri; prin urmare în acel ochiu de magazie vor fi 250 hectolitri de grîu (sau 35 de chile şi 5 saci).

Dacă ni s'ar fi cerut să aflăm cantitatea de grîu nu în hectolitri ci în kilograme, atunci ar fi trebuit să ştim cît trage un hectolitru. Acest lucru se poate afla foarte uşor. Dacă n'avem o balanţă de un litru, atunci cîntărim de mai multe ori (de vre-o 5—6 ori) cîte un sac de 5 bănicioare (duble-decalitri) şi luăm mijlocia. Să zicem că greutatea hectolitrică astfel determinată e la grîul din compartimentul, pe care l-am cubat, de 79 kgr. Atunci greutatea totală a grîului din acel compartiment va fi de $250\times79=19.750$ sau aproape două vagoane.

Pentru orientarea cititorilor dau aci greutatea hectolitrică mijlocie a principalelor seminţe; arătînd în paranteză limitele între care variază.

	Un hectolitru cîntăreşte kgr.
Grîu	78 (72—83)
Secară	74 (71—76)
Orz de toamnă	64 (58—69)
Orz de primăvară	65 (62—68)
Orzoaică	68 (64—72)
Ovăs	45 (40—50)
Porumb (mare la bob)	75 (72—78)
Porumb (mărunt la bob)	78 (74—82)
Meiu	70 (64—72)
Dughie (păring, meiu păsăresc)	65 (62—68)
Sorg (mături)	60 (56—78)
Hrişcă	65 (50—70)
Mazăre (mare la bob)	79 (75—83)
Mazăre (mică la bob)	82 (80—84)
Bob	75 (70—80)
Bobuşor	80 (75—85)
Fasole	80 (77—83)
Linte	80 (75—85)
Măzăriche	80 (76—84)
Rapiţă (colza)	68 (63—71)
Rapiţă (naveta)	64 (63—68)
Muştar alb	65 (60—70)
Floarea soarelui	40 (35—45)
In	68 (64—72)
Cînepă	47 (42—55)
Sfeclă de nutreţ	24 (20—28)
Sfeclă de zahar	24 (20—28)
Trifoiu roş	75 (70—80)
Trifoiu corcit	79 (76—82)
Trifoiu alb	80 (78—82)

	Un hectolitru cîntăreşte kgr.
Trifoiu cărnos	73 (70—76)
Luţernă	78 (75—82)
Sparcetă (necojită)	30 (27—33)

Estimarea sau preţăluirea cantităţii de boabe dintr'o şiră de snopi de griu. Să zicem că avem o şiră de snopi de griu lungă de 25 m., lată de 6 m. şi a cărei innălţime pănă la spicuială e de 4 m., iar dela spicuială pănă la vîrf de 3 m. Am vrea să ştim cite kgr. de boabe vor eşi din ea.

Pentru aceasta trebue să-i facem mai întăiu cubajul. Vom observa însă dela început că o şiră de snopi se descompune în două solide: dedesupt (pănă la spicuială) un paralelipiped iar peste acesta o prismă cu bază de triunghiu [presupunem că vîrful n'ar fi teşit (tras) la cele două capete şi că l-am ridica în sus aşa fel incît fundul lui (cu care stă pe solidul de desupt) să vie acum vertical].

Volumul paralelipipedului de jos e: $25\times6\times4=600$ m. c.

Volumul prismei triunghiulare de deasupra e: $6\times\frac{3}{2}\times25=225$ m. c.

Volumul total al şirii noastre ar fi deci de 825 m. c.. Ştim că un m. c. de snopi de griu cîntăreşte în mijlociu 82 kgr. Prin urmare cei 825 m. c. ai noştri vor cîntări 67.650 kgr. Am văzut că dintr'o sută de kgr. de snopi de griu es cam 25 kgr. de boabe; prin urmare din cele 67.650 kgr. de snopi din şira noastră vor eşi: $\frac{67.650\times25}{100}=16.912$ kgr. şi jumătate sau, în cifră rotundă, 16 mii nouă sute de kgr., adecă mai bine de un vagon şi jumătate.

E uşor de înţeles că dacă ar fi să cumpărăm doi ori trei-patru stînjeni de paie, cubajul şirii de pae s'ar face exact ca acel al şirii de snopi, cu deosebire că lungimea ar fi doi, trei sau patru stînjeni (după cum vrem să cumpărăm) iar greutatea unui metru cub ar fi socotită (după cum e şira de mare şi de veche) între 30 şi 60 kgr..

Cubajul unui siloz de sfecle de nutreţ. Să presupunem că am făcut un siloz de sfecle lung de 30 m., lat de 1 m. şi jumătate şi înnalt de 1 m. şi 80. Am vrea să ştim cît timp vom putea hrăni cu ele 20 capete de vite mari cărora am hotărît să le dăm cite 20 de kgr. pe zi.

Un siloz poate fi asemuit cu o prismă triunghiulară, ca şi partea de sus a unei şiri. Suprafaţa triunghiului de bază e: $1,50\times\frac{1,80}{2}=1$ m. p. şi 35 d. m. p. Volumul silozului se află înmulţind această suprafaţă a bazei lui cu lungimea lui de 30 m.. Făcind socoteala vom afla că silozul nostru are 40 m. c. şi jumătate. Am văzut că un m. c. de sfecle de nutreţ cîntăreşte în mijlociu 630 kgr. Prin urmare cei 40 de metri cubi şi jumătate vor avea 25.515 kgr.

Dacă am hotărît să dăm pe zi cite 20 kgr. de cap de vită mare, atunci cele 20 de capete ale noastre vor consuma în fiecare zi cite 400 de kgr.. N'avem decît să împărţim cele 25.515 kgr. prin 400 şi vom vedea că silozul nostru va ajunge pentru 64 de zile—presupunînd bine înţeles că sfeclele se vor conserva foarte bine.

Exemplele de până aici ajung cred pentru înţelegerea oricărei chestiuni referitoare la cubajuri.

C. Sandu-Aldea

Cronica economică

Acţiunile Băncii Naţionale

Cu ocazia incidentului dela Bursă, acţiunile Băncii Naţionale au preocupat mult presa şi cercurile noastre financiare. S'a zis atunci că urcarea cursului acţiunilor acestei instituţii cu 1.100% în scurtul interval de 32 ani ar fi o urcare anormală, ce s'ar datori numai speculaţiunilor de Bursă, că diferenţa de 5.000 lei dintre valoarea nominală şi cea reală,—diferenţă ce din zi în zi devine mai mare,—poate aduce la un moment dat o criză, de care întreaga economie a ţării se va resimţi. Pentru a scoate şi mai bine în relief că urcarea cursului acţiunilor Băncii Naţionale e anormală, se compară această urcare cu aceia a acţiunilor Băncii Imperiale din Germania şi a Băncii Franţei.

Numai o observare superficială a lucrurilor poate da naştere la asemenea erori. Dintr'o cercetare mai amănunţită şi competinte reesă însă că urcarea cursului acţiunilor Băncii Naţionale e normală şi mai moderată chiar ca a Băncilor sus-numite şi alte Bănci.

La fondarea unei societăţi pe acţiuni, valoarea nominală a acţiunilor reprezintă aproape totdeauna valoarea capitalului social. În fiecare an însă capitalul social se măreşte prin formare de rezerve, de amortismente, etc.. În afară, această urcare a capitalului produce o urcare a cursului acţiunilor,—urcare ce de obiceiu este mai mare ca urcarea capitalului indicată prin bilanţ.

Această urcare neproporţională se explică prin faptul că bilanţul publicat de o întreprindere, în special de o societate pe acţiuni, nu reprezintă niciodată *capitalul real* al firmei, căci sînt multe valori, care nu apar în bilanţ şi care reprezintă rezervele numite în comptabilitate: *rezervele ascunse* sau *nevăzute*.

Aceste rezerve provin din diferenţa dintre valoarea reală şi cea pusă în bilanţ a diferitelor bunuri. Prudenţa, iar în Germania chiar legea (§ 261 cod. com.) obligă societăţile pe acţiuni ca bunurile să fie preţuite la bilanţ cu cel mult valoarea de cost, dacă în ziua bilanţului au o valoare reală mai mare.

Aceste rezerve ascunse provin dela imobile, care de obiceiu îşi măresc valoarea prin scumpirea terenului, a materialelor de construcţii, etc... În bilanţ nu numai că nu se exprimă această urcare, dar se mai şi amortizează; vin apoi diferenţe dela efecte publice, acţiuni, etc...

Rezervele tăcute sau secrete se cifrează în unele instituţii la milioane. Aşa, consiliul de administraţie al lui Deutsche Bank vorbeşte în ultimul raport de o rezervă ascunsă de 30,000,000; Bursa o evaluează chiar la 60,000,000 Mk.

Dar afară de aceste rezerve, în bilanţ nu apar unele lucruri imateriale, a căror valoare nu se poate fixa, dar care, pentru o instituţie mare se poate cifra la milioane, aşa: clientela, privilegii, etc...

După aceste cunoştinţe preliminare să examinăm bilanţul Băncii Naţionale din 1910.

Examinind acest bilanţ, observăm că imobilele figurează cu:

Lei 6,017,729
minus Lei 4,300,000 amortismentul
rămîn Lei 1,717,729 pe cînd valoarea actuală a imobililor (inclusiv terenul) întrece cu siguranţă cu citeva milioane valoarea din bilanţ.

Mai departe, observăm că efectele publice (în care e plasat capitalul societăţii, fondul de rezervă) în valoare nominală de: 39,256,600 lei sînt evaluate la bilanţ cu 86%, pecînd cursul rentei şi obligaţiunilor 4% a fost în mediu 94—96%, deci o diferenţă de aproape 10%, ceia ce însamnă o diminuare a activului cu vre-o 4,000,000.

Dacă la acestea adăugăm şi fondul Casei de ajutor (2,000,000) format în cea mai mare parte din beneficiile Băncii, putem evalua rezerva ascunsă a Băncii, ce nu apare în bilanţ, la aproximativ Lei 10,000,000
care adăugată la capitalul social, plus rezerva „ 42,000,000
obţinem un capital rotund de Lei 52,000,000

La această sumă se mai adaugă şi valoarea fondului de comerţ sau a firmei, a clientelei plus valoarea monopolului emiterii biletelor de bancă.

Dacă admitem hipotetic, bine înţeles, că Banca Naţională s'ar transforma într'o altă formă de societate, fiind luată de alţi capitalişti, aceştia ar trebui să plătească vechei societăţi nu numai capitalul mai sus fixat, dar şi o sumă destul de însemnată pentru transmiterea monopolului şi a clientelei; această sumă, adăugată la precedenta, ar fi destul de suficientă pentru a plăti vechile acţiuni după cursul zilei.

*

Am spus că din comparaţia cursului acţiunilor lui Reichsbank şi Banque de France s'ar putea deduce că urcarea cursului acţiunilor Băncii Naţionale ar fi anormală.

O cercetare mai amănunţită a organizaţiei acestor instituţii şi a bilanţurilor ne probează că nu poate fi vorba de o urcare anormală.

In primul rind Reichsbank nu e o societate pe acţiuni, ci „o instituţie constituţională a imperiului, ce există şi se exploatează în interesul public", deşi capitalul său este privat. De aceia Reichsbank e pusă nu numai sub controlul, dar şi sub conducerea statului.

Cancelarul Imperiului e de drept preşedinte al consiliului de administraţie, care la rîndul său e format din membri numiţi de guvern. Chiar funcţionarii sînt numiţi de guvern şi sînt consideraţi ca funcţionari ai statului (Reichsbeamte). O altă consecinţă e că cea mai mare parte din beneficii revin statului. După ce se dă un prim divident de 3½%, statul ia ¾ din beneficii (în 1910 statul a luat 16,071,470 iar acţionarii 11,657,156), pe cînd Banca noastră Naţională dă un prim divident de 6% şi din rest statul ia numai 20%. (In 1910 statul a luat 1,070,000 împreună cu indemnizaţia pentru dispensa Băncii de serviciu de trezorărie, iar acţionarii au luat 4,294,119).

Ceva mai mult, statul german are dreptul la 1 Ianuarie 1921 sau să dizolve Banca şi să cumpere imobilele sale cu *valoarea din registre* (care am văzut că e mult mai mică ca valoarea reală), sau să cumpere toate acţiunile *al pari*. In ambele cazuri ½ din fondul de rezervă aparţine statului.

Apoi Reichsbank nu poate emite bilete de bancă, fără acoperire metalică completă, decît până la 550,000,000 Mk; pentru ceia ce emite în plus plăteşte un impozit de 5% care absoarbe aproape tot cîştigul din emisiunea biletelor.

Dacă la aceasta mai adăugăm că Reichsbank nu are singură monopolul emiterii biletelor de bancă, acest drept il mai au şi alte 4 bănci (Badische Bank, Sächsische B., Bayrsische B. şi Würtembergische B.), atunci ne putem face o idee de deosebirea enormă dintre această instituţie şi Banca noastră Naţională, ne putem da seamă cît de puţin avantajat e acţionarul Băncii Imperiale faţă de cel al Băncii Naţionale.

Dacă organizaţia Băncii noastre e mai bună sau nu, formează o altă chestiune, ce nu intră în cadrul acestui articol, al cărui scop e de a arăta că, avînd în vedere organizaţia actuală a Băncii Naţionale ridicarea cursului acţiunilor nu e factice şi nu se datoreşte nici decum jocului de bursă, cum s'a scris prin unele ziare.

Revenind la Reichsbank, cu toate că acţionarii nu iau decit ¼ din beneficii + 3½%, cu toate că ½ din fondul de rezervă aparţine statului, cu toate că statul şi-a rezervat dreptul să răscumpere acţiunile *al pari*, totuşi acţiunile lui Reichsbank s'au urcat cu 142.50%.

Acest curs, cum e şi natural, nu e de fel egal cu valoarea capitalului indicat prin bilanţ, după cum se susţine în mod foarte greşit că ar trebui să fie.

Valoarea reală a acţiunilor e de 1,800,000×142.50=Mk. 256,500,000
iar capitalul social e de 180,000,000 Mk.
plus ½ din rezervă 30,000,000 Mk. Mk. 210,000,000
rezultă deci o diferenţă neacoperită de Mk. 46,000,000

Din bilanţul lui Reichsbank mai observăm că întregul fond de rezervă (şi în ceia ce aparţine statului) nu reprezintă decit 30% din capitalul iniţial şi 1% din întregul activ, pe cînd la Banca Naţională reprezintă 250% din capitalul iniţial şi aproape 5% din întreg activul.

Acelaşi lucru e şi cu celelalte bănci din Germania. Aşa, pentru a lua un exemplu la întîmplare, Deutsche Bank cu un capital de
Mk. 200,000,000 plus
Mk. 60,000,000 rezerve
Mk. 260,000,000 total, iar valoarea reală a acţiunilor e de
Mk. 400,000,000 deci o diferenţă de
Mk. 140,000,000, ce nu se află materializată în nici o valoare concretă.

Totuşi nimeni nu susţine că urcarea acţiunilor ar fi anormală, avînd în vedere renumele acestei bănci în lumea întreagă, renume, care singur valorează diferenţa aceasta de milioane.

Rezerva lui Deutsche Bank, e deci 33% din capitalul social, ceia ce a produs o urcare a cursului cu 163¾%. Dacă acţiunele Băncii Naţionale s'ar fi urcat cu aceiaşi repeziciune, ar fi trebuit să fie urcate cu

$$\frac{163\times250}{33}=\frac{4,075}{33}=1,235\%$$ iar nu numai cu 1,100%

Se trecem la Banque de France:

Capitalul social e de Fr. 182,250,000
plus rezervele Fr. 42,750,000
225,000,000

Acţiunile în 910 au avut un curs de 4,225 (1,000 val. nom.), deci valoarea acţiunilor era . . . Fr. 771,162,500
Diferenţa între valoarea acţiunilor şi capitalul indicat în bilanţ . . . . Fr. 546,000,000
ceia ce înseamnă încincitul diferenţii dintre valoarea reală a acţiunilor Băncii Naţionale şi capitalul din bilanţ.

*

Din comparaţia Băncii Naţionale cu Reichsbank ar părea că, dacă ridicarea cursului acţiunilor nu se datoreşte speculaţiunilor, se datoreşte însă cîştigului prea mare, ce Banca Naţională il dă acţionarilor.

E de ajuns însă a examina bilanţurile băncilor particulare cu bilanţul Băncii Naţionale pentru a se vedea că dividendele încasate de acţionarii celor dintăi întrec mult dividendele distribuite acţionarilor Băncii Naţionale, căci aceştia nu primesc decit 160—170 lei, adică abia 3—4% asupra valorii reale a acţiunilor.

Nemai punind la socoteală și urcarea anuală a acțiunilor de 300—400 lei, dă un beneficiu de 450—550, adică 10—11%.

Cum vedem ridicarea cursului nu reprezintă decît partea din beneficiu ce nu se distribue acționarilor, ci formează rezervele aparente sau ascunse.

De la înființarea sa, Banca Națională n'a distribuit tot beneficiul din bilanț, ci aproximativ ¹/₃, iar restul l-a reținut. Prin urmare acționarii și-au plasat capitalul cu interes compus, retrăgînd însă pe fiecare an ¹/₃ din beneficiu.

După cum am arătat mai sus, beneficiul mediu al Băncii a fost de 10—11% din care 3% au luat acționarii, iar restul a rămas plasat cu interes compus de 8%, astfel se explică de ce cursul dela 500 lei s'a ridicat în 31 ani la 5500. Intr'adevăr, 500 lei plasați cu interes compus de 8% în 31 ani $(500 \cdot [1.08]^{31})$ dă 5400—5500.

V. M. Ioachim

Monografia Casei de Ajutor a Corporației lăcătușilor, fierarilor și caretașilor din București

Corporația lăcătușilor, fierarilor și caretașilor din Capitală, chiar din primul an al existenței (1903), după 6 luni dela înființarea ei s'a conformat art. 56 din *legea pentru organizarea meseriașilor*, alcătuind o casă de ajutor.

Statutele Casei de Ajutor, astăzi în vigoare arată pe de o parte scopul, iar pe de altă indică veniturile și fixează mărimea și felul ajutoarelor ce se acordă membrilor.

Potrivit statutelor, scopul Casei de Ajutor (art. 1) este:

a) A ajuta pe membri în cazuri de boală,

b) A înmormînta pe membrii și pe membre,

c) A acorda pensie infirmilor și

d) A ajuta pe membri în cazuri de lipsă de lucru.

e) Casa de Ajutor își are sediul la reședința corporației și își întinde activitatea asupra tuturor membrilor corporațiunii.

Veniturile Casei de Ajutor sînt înșirate la art. 2 din statut și ele se compun din:

1) Taxa de 50 bani pentru statut,

2) Taxa de înscriere—2 lei pentru lucrător și 3 lei pentru patron,

3) Taxa pentru contractele de elevi—lei 1;

4) Din taxa anuală de lei 1.50 pentru medic,

5) Din donațiuni benevole,

6) Din procentele capitalului acumulat la Casa de Depuneri,

7) Din sărbări și baluri.

Isvoarele de venituri dela p. 3 și 4 au fost introduse prin hotărîrea adunării generale extraordinare din 1905 și aprobate de Camera de Meserii.

Cotizațiile lunare (art. 3 din statut) se fixează la 2 lei pentru patron și maiștri conducători și la 1.50 lei pentru lucrător.

Pentru a asigura mai mult plata cotizațiilor în mod regulat se prevede prin art. 4 că „patronii sînt obligați ca, la primirea lucrătorilor în serviciu, să le ceară carnetele respective precum și recipisele de plata cotizațiunilor pe luna cea din urmă".

In caz contrariu, patronii vor fi obligați ca la plata salariilor să reție lucrătorilor cotizațiile, fiind obligați de a le da în schimb recipisa dela Casa de Ajutor pe lunile plătite". De această măsură nu se face uz,—căci altfel nu ne-am putea explica numărul atît de mare al lucrătorilor în restanță cu cotizațiile *).

Dispozițiunile statuare privitoare la acordarea ajutoarelor, cu modificările introduse tot în 1905 se cuprind în art. 6 inclusiv 8.

Redăm aceste articole din statut:

Art. 6) Casa de Ajutor acordă membrilor și membrelor următoarele ajutoare:

a) In caz de boală: timp de 6 săptămîni, 20 lei și doctor de 2 ori săptămînal;

b) Pentru alte 4 săptămîni, cîte 15 lei, și odată doctor pe săptămînă;

c) Dacă bolnavul nu s'a însănătoșit în urma acestor ajutoare și îngrijiri, i se va mai acorda, în urma constatării doctorului, încă alte 10 săptămîni cîte 10 lei, plus vizita medicală odată pe săptămînă;

d) Dacă nici în urma acestor ajutoare bolnavul nu se va însănătoși, se va aduce cazul în fața adunării generale care va decide.

Art. 7) Ajutoarele acordate de Casa de Ajutor vor începe după 6 luni socotit dela data înscrierii.

Art. 8) Ajutoarele se vor acorda membrilor care nu vor neglija plata cotizațiunilor conform art. 2.

1) Membrii, care vor fi rămas în restanță cu trei luni sau mai mult de trei luni, pierd dreptul la aujutorul cuvenit pe timp de o lună, socotit dela punerea sa la curent cu cotizațiile.

2) Cei care la achitarea restanțelor, se va constata că sînt bolnavi și a căror boală va dura și după trecerea termenului de o lună nu se vor bucura decît de jumătate de ajutorul ce li se cuvenea după trecerea acestui termen.

3) Cazurile de moarte prevăzute la art. 9 al. d. cad sub prescripțiile art. 8. al. 1 și 2.

Până la 1905, art. 8 prevedea ca membrii care vor neglija plata cotizațiilor timp de 3 luni succesiv, vor pierde dreptul la ajutorul cuvenit timp de 3 luni; deci, astăzi s'a redus termenul dela 3 luni la o lună,—în care timp membrul în restanță cu cotizațiile nu are dreptul să recurgă la ajutor.

Al. 2 dela art. 8, introdus în urmă, este o atenuare a prevederii statuare dela al. 1—numai față de membrii bolnavi. Bine înțeles, această atenuare poate da naștere la un abuz din

*) Vezi datele dela pag. 438.

partea membrilor care cotizează numai cînd se văd aproape de nevoea de a recurge la ajutorul casei corporației.

Modalitatea și mărimea pensiunilor se arată în art. 9 din statute, care spune :

Art. 9) Conform art. 1, membrii și membrele au dreptul la pensiuni și se vor acorda după vechime :

a) pentru 5 ani plătiți la Casa de Ajutor membrii vor beneficia de o pensie anuală în sumă de 100 lei ;

b) pentru 10 ani, plătiți la Casa de Ajutor, membrii vor beneficia de o pensie anuală de 200 lei ;

c) pentru 15 ani, plătiți la Casa de Ajutor, membrii vor beneficia, de o pensie anuală de 300 lei;

d) pentru cazul de moarte, membrii și membrele Casei de Ajutor au drept la suma de 200 lei ;

e) în caz de infirmitate și dacă membrii au cotizat 5 ani la Casa de Ajutor, se acordă o pensiune anuală de lei 120.

Casa de Ajutor are un regulament pentru aplicarea statutului, regulament care precizează calea pe care se dau ajutoare, diferitele forme ce trebuesc împlinite de cei ce recurg la fondurile casei, vizitele medicale, etc.

E demn de menționat dispoziția regulamentului—art. 20—care prevede că se poate acorda ajutor și pentru lipsă de lucru, în cazul cînd fondurile casei se vor constata că sînt suficiente pentru a putea face față cheltuelilor.

* * *

După ce am făcut cunoștință cu structura formală a Casei de Ajutor, să vedem care este mersul de fapt al instituțiunii în decurs de 8 ani de cînd funcționează.

Intrucît Casa de Ajutor, din punct de vedere legal și real este o anexă a corporației, trebue să aruncăm o scurtă privire asupra acesteia.

Conducerea Casei de Ajutor cade în sarcina conducerii corporației, iar fondurile,—cotizațiile în primul rînd,—alcătuesc izvorul comun pentru îndestularea nevoilor atît ale corporației propriu-zis cît și ale Casei de Ajutor.

Acest lucru reesă și din tabloul No. 1 în care găsim veniturile și cheltuelile corporației—inclusiv Casa de Ajutor—dela 1903 | 4 până la 31 Martie 1911.

Examinînd veniturile în decursul acestor ani constatăm :

Tabloul de Venituri dela 1 Iulie 1903—31 Martie 1911

Natura Veniturilor	Total L. B.	Proporțional la% L. B.
1) Din taxa de înscriere	4575.—	5.35
2) „ Cotizațiuni	72641.25	84.90
3) „ taxa de statut	468.50	0.55
4) „ taxa de brev. și carnete	698.30	0.82
5) „ amenzi	675.50	0.80
6) Taxa pentru medic	2980.50	3.50
7) Donațiuni	101.25	0.14
8) Baluri, serbări	1461.90	1.70
9) Diverse	1996.79	2.24
	85598.99	100.—

Prin urmare, totalul veniturilor în decurs de 8 ani s'a ridicat la lei 85.598.99. — In acest total, cotizațiunile (84,90%), taxa de înscriere (5.35%) și balurile, serbările (3.50%) au dat aproape întreaga sumă.

Aruncînd o privire asupra cheltuelilor, pe care le împărțim în două categorii : cheltueli de administrație și pentru Casa de Ajutor, iată ce vedem :

A) Cheltueli de administrație (vezi tabloul No. 1) au fost în total . . . . . lei 48620.35 63.32%

împărțite astfel :

	L. B.	Proporție
1) Salariile personalului	25072.—	51.56
2) Cota 5% a camerei de comerț	2426.59	4.99
3) Remiza 10 și 15% serv. de percep.	6750.21	13.84
4) Chiria localului	3235.—	6.53
5) Onorariu comisiei de arbitri	595.—	1.22
6) Imprimate	3437.55	7.06
7) Mobilier	618.10	1.27
8) Baluri și serbări	500.—	1.23
9) Diverse	5985.90	12.30
Total	48620.35	100.—

B) Cheltuelile Casei de Ajutor s'a urcat la lei 28163.60 36.68% din care s'a dat :

	L. B.	Proporție
1) Onorariu medicului	7674.—	27.25
2) Ajutoare bănești în cazuri de boală	13192.50	46.86
3) Ajutoare bănești în lipsă de lucru	30.—	0.07
4) Ajutoare pentru decese	3955.—	14.04
5) Costul medicamentelor	3187.10	11.33
6) Pensiuni	125.—	0.45
Total	28163.60	100.— 100%

Totalul cheltuelilor Lei 76783.95 b.

Prin urmare cheltuelile de administrație au absorbit, în decurs de 8 ani, 63 și 32% din total—în special remiza de 15% a-

cordată perceptorului din încasări ca o cotă destul de mare, 13.84°/₀ din totalul cheltuelilor de ad-ţie—rămînînd 36 şi 68°/₀ pentru Casa de Ajutor.

Excedentul la 31 Martie 1911 se cifra la lei 8815.04.

Să trecem la examinarea mai amănunţită a cheltuelilor Casei de Ajutor.

Cea mai însemnată sumă: 46.86°/₀ din totalul plăţilor, este ajutorul bănesc în caz de boală.

Redăm aici datele ce privesc acest ajutor (vezi tabloul No. 2).

S'au dat ajutoare băneşti în 530 de cazuri de boală, în valoare totală de 13192 şi 50 b.

Cazurile de boală ajutate au fost:

		°/₀
Patroni	100	18.86
maiştri conducători	31	5.86
lucrători	399	75.28
Total	530	100

iar sumele acordate s'au împărţit:

				°/₀
Patronilor	lei	1520.—	sau	11.52
Maiştrilor conducători	„	1010.—	„	7.66
Lucrătorilor	„	10662.50	„	80.82
		13192.50		100.00

Vedem deci, că lucrătorii s'au folosit într'o măsură mai mare, ca cifră absolută şi relativă, decît patronii şi maiştrii conducători.

Datele de mai jos (luate după *tabloul No. 3*) ni înfăţişează proporţiile, la sfîrşitul anului 1910—11 între numărul diferitelor categorii de membri ai corporaţiei.

Lucrători în număr de	1880	78. 9	la °/₀ din totalul membrilor
Patroni „ „ „	524	20. 9	„ „ „
Maiştrii conducători „	59	0. 2	„ „ „
Total	2463	100.00	

Luînd numărul membrilor, sub raportul plăţii cotizaţiei la curent—şi ştim că numai acei care au plătit cotizaţia la curent au dreptul să ceară ajutor—găsim la sfîrşitul anului 1910—911 (vezi tabloul III):

Din 1880 lucrători, 1731 (sau 92.08°/₀) erau în restanţă şi numai 149 sau 7.92°/₀ erau la curent cu plata cotizaţiilor.

Din 524 de patroni numai 442 (sau 84.36°/₀) erau în restanţă şi 82 (sau 15.64) erau la curent cu plata cotizaţiilor.

Din 59 maiştri conducători 46 (sau 77,96°/₀) erau în restanţă şi 13 (sau 22.04°/₀) erau la curent cu plata cotizaţiilor).

Din totalul membrilor, numai 244 (sau 9.91°/₀) erau la curent şi 2219 (sau 90.09°/₀) erau în restanţă cu plata cotizaţiilor. Deci, cei mai mulţi membri n'ar avea dreptul la ajutorul casei corporaţiei, în caz de boală, dacă nu s'ar fi introdus modificarea amintită a statutelor (al. 2, art. 8).

Corporația Bă[illegible]tușilor, etc..

TABLOU No. 1

de veniturile și cheltuelile Corporației [illegible] Iulie 1903 — 31 Martie 1911

VENITURI

ANI	Din taxa de înscriere Lei	B.	Din cotizațiuni Lei	B.	Din taxa de statut Lei	B.	Din taxa de brevete și carnete Lei	B.	Din amenzi Lei	B.	Din taxa p. medic Lei	B.	Donațiuni Lei	B.	Baluri, serbări Lei	B.	Diverse Lei	B.	Total Lei	B.
1903/04	1532		4710		308		304	40					10		480	10	117	50	7462	—
1904/05	724		7673		159		83	10	43	50	508	50	30		72	50	381	23	9674	83
1905/06	506		11749	50	1	50	67	50	77		561				265	90	309	48	13537	88
1906/07	323		7551	75			43	50	60		324				643	40	167	28	9112	93
1907/08	355		10302				46	50	71		405						270		11449	50
1908/09	378		9046	50			51	90	139		387						329		10331	40
1909/10	454		11893	50			58	50	235		462						185		13288	
1910/11	303		9715				42	90	50		333		61	25			237	30	10742	45
Total	4575	—	72641	25	468	50	698	30	675	50	2980	50	101	25	1461	90	1996	79	85598	99

Cheltuelile de Administrație

ANI	Salarul personalului Lei	B.	Cota 5% Camerei de comerț Lei	B.	Remiză 10% și 15% serv. de percepere Lei	B.	[illegible] localului Lei	[...]misiei de arbitri Lei	B.	Imprimate Lei	B.	Mobilier Lei	B.	Baluri și serbări Lei	B.	Diverse Lei	B.	Total Lei	B.
1903/04	1367				177	25	[illegible]	[illegible]		1052	90	352	80			171	65	3481	60
1904/05	2530				809	22	[illegible]	[illegible]		462	20	215	30			390	70	4889	42
1905/06	3755				612	82	[illegible]	[illegible]		460	15					245	60	5627	57
1906/07	2250		378	91	845	99	[illegible]	[illegible]		334	90			500		985	40	6819	20
1907/08	4140		515	03	742	28	[illegible]	[illegible]		228	10					1560	90	7833	31
1908/09	3510		452	29	1097	02	[illegible]	[illegible]		353	10					799	15	6707	56
1909/10	3885		594	64	1146	46	[illegible]	[illegible]		322	90					417	10	6860	10
1910/11	3635		485	72	1324	17	[illegible]	[illegible]		323	30	50				415	40	6401	59
Total	25072		2426	59	6750	21	[illegible]	[illegible]		3437	55	618	10	500		5985	90	48620	35

Cheltuelile Casei de ajutor

ANI	Onorarul medicului Lei	B.	Ajutoare [illegible] de boală Lei	B.	Ajutoare în lipsă de lucru L.	B.	Ajutoare p. decese Lei	B.	Costul medicamentelor Lei	B.	Pensiuni Lei	B.	Total Lei	B.	TOTAL general Lei	B.
1903/04			100		5		5		13	20			123	20	3664	80
1904/05	1354		995		5		200						2554		7443	42
1905/06	1200		2265				700						4165		9792	57
1906/07	1000		1955				200		312	65			3467	65	10286	[illegible]
1907/08	1160		2220				400		615	75			4395	75	12229	06
1908/09	1100		2525				800		573	05			4998	05	11705	61
1909/10	960		1500				650		913	15	25		4048	15	10908	25
1910/11	900		1632	50	20		1000		759	30	100		4411	80	10813	39
Total	7674		13192	50	30		3955		3187	10	125		28163	60	76783	95

TABLOU No. 2

DE

Ajutoarele acordate anual de Casa de Ajutor dela 1903—1911.

ANII	Numărul total al membrilor care au primit ajutoare				Sume acordate ca ajutor in caz de boală								Sume acordate ca ajutor in medicamente								Observațiuni
	Patroni	Maiștri conducători	Lucrători	TOTAL	Patroni		Maiștri conducători		Lucrători		TOTAL		Patroni		Maiștri conducători		Lucrători		TOTAL		
					Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.	
1903/40	—		3	3	—	—	—	—	100	—	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Decese 5 lei lucrători lipsă lucru 5 lei
1904/05	1	2	12	15	120	—	80	—	795	—	995	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Decese 200 lei " " " 5 lei
1905/06	7	4	36	47	340	—	180	—	1745	—	2265	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Decese 300 lei " 400 lei Patroni
1906/07	14	3	61	78	240	—	120	—	1595	—	1955	—	194	25	29	80	247	55	471	60	Decese 200 lei Patroni
1907/08	18	7	66	91	200	—	450	—	1570	—	2220	—	37	35	44	80	462	65	544	80	Decese 200 " " 200 lei lucrători
1908/09	19	7	67	93	280	—	160	—	2085	—	2525	—	197	60	64	—	371	45	633	05	Decese 800 lei lucrători
1909/10	21	3	78	102	200	—	20	—	1280	—	1500	—	158	25	36	70	573	35	768	30	Decese 600 lei patroni 50 lei lucrători
1910/11	20	5	76	101	140	—	—	—	1492	50	1632	50	167	25	70	85	531	25	769	35	Decese 600 lei lucrători 400 lei Patroni 20 lei lipsă lucru.
Total...	100	31	399	530	1520	—	1010	—	10662	50	13192	50	754	70	246	15	2186	25	3187	10	Decese lucrători 2155 lei Patroni 1800 lei lipsă de lucru 30 lei

Tablou No. III.

de membrii corporației lăcătușilor, ferarilor, potcovarilor și caretașilor din București.

La sfirșitul anului (1 Aprilie)	MEMBRII CORPORAȚIUNII								TOTAL			
	Lucrători cu plata cotizațiilor				In restanță cu plata cotizațiilor							
	Patroni	Maișt. cond.	Lucrători	Total	Patroni	Maiș. cond.	Lucrători	Total	Patroni	Maiș. cond.	Lucrători	Total g-ral
1903 - 1904												
1904—1905												
1905—1906	82	16	198	296	268	32	1085	1385	350	48	1283	1681
1906—1907	44	8	141	193	337	45	1248	1630	381	53	1389	1823
1907—1908	72	10	183	265	342	47	1309	1698	414	57	1492	1963
1908—1909	77	12	210	299	376	45	1428	1849	453	57	1638	2148
1909—1910	79	14	251	344	422	45	1505	1972	501	59	1756	2316
1910—1911	82	13	149	244	442	46	1731	2219	524	59	1880	2463

Se observă că numărul membrilor în restanță cu plata, tinde să crească în ultimii ani; unii, poate cu drept cuvînt, explică acest lucru prin încasarea greoae a cotizațiilor de către percepția comună pentru toate corporațiile, înființată la 15 Iulie 1910.—Se afirmă că perceptorul prin agenții săi cere cotizațiile dela lucrători, adeseaori, la termene inoportune *).

Tot „cazurile de boală" au luat din fondul casei în decurs de 8 ani:

suma de lei 3187.10 p. medicamente și
" " 7674.— onorariul medicului.

Medicamentele se procură dela diferite farmacii în contul corporației, pe bani gata.

Medicul care înainte avea un onorariu de 150 lei lunar, astăzi primește 75 lei lunar,—funcționează încă dela începutul Casei de Ajutor.—Memoriul său, ce ni l-a dat, învederează activitatea desfășurată, și ne indică unele date asupra frecvenței boalelor.

Celelalte ajutoare, în afară de ajutorul în caz de deces, nu au deosebită importanță. Pensiuni s'au dat în ultimii doi ani în valoare de 125 lei. Ajutor în caz de lipsă de lucru deasemenea s'a acordat în mod cu totul excepțional.

Potrivit art. 9 din statut, s'au acordat ajutoare în caz de deces, în decurs de 8 ani, în valoare de 3955 lei.

Casa de ajutor și chiar corporația, care a izbutit să reglementeze raportul dintre lucrători și patroni (micșurînd durata zilei de lucru față de trecut) sînt bine privite de membri;—părerile cîtorva membri, cercetați de mine, întăresc această constatare.

Dacă această Casă de Ajutor are un mers relativ mai bun decît al altor case, acest lucru se datorește și faptului că membrii ei sînt bine retribuiți—ca salarii—și corporația e compusă, în bună parte, de streini. La sfîrșitul anului 1910—911 din totalul de 2463 membri, 1268 erau membri romîni, 1147 streini și 48 fără protecție; prin urmare aproape 50% din totalul membrilor nu sînt romîni.

Proporția romînilor față de streini, la diferitele categorii de membri, se prezintă mai nefavorabilă (vezi tabloul No. 4) întrucît e vorba de maiștri conducători, unde numărul lor nu face decît 33.90% față de restul maiștrilor, înscriși în corporație la sfîrșitul anului 1911.

Ținem să scoatem încă un punct la iveală.

Deși ajutoarele acordate în caz de boală sînt îndestulătoare, relativ un număr mare de membri se asigură și la diferite soc. mutuale libere **),—ceia ce denotă pe de o parte un simț de pre-

*) Trebue să amintim că perceptorul prin remiza ce primește are un venit total de peste 1000 lei lunar—cu toate că plata cotizațiilor se face atît de greu.

**) Date asupra acestora se găsesc în broșura mea: *„La Mutualité roumaine"*. București, 1911.

TABLOU No. 4

Tablou de membrii înscrişi în corporaţie după naţionalitate la sfîrşitul anului

ANII	ROMÎNI				FĂRĂ PROTECŢIE				STRĂINI				TOTAL				Observaţiuni
	Patroni	Maiştri cond.	Lucrători	Total	Patroni	Maiştri conduc.	Lucrători	Total	Patroni	Maiştri conduc.	Lucrători	Total	Patroni	Maiştri conduc.	Lucrători	Total g-ral	
1903—1904	116	14	416	546	7	1	15	23	134	22	499	655	257	37	930	1224	
1904—1905	155	16	499	670	10	1	20	31	156	26	598	780	321	43	1117	1481	
1905—1906	171	17	601	789	10	1	21	32	164	30	661	860	350	48	1283	1681	
1906—1907	191	20	699	910	11	1	22	34	179	32	698	909	381	53	1389	1823	
1907—1908	211	20	726	957	12	1	22	35	191	36	744	971	414	57	1492	1963	
1908—1909	240	20	816	1076	13	1	24	38	200	36	798	1034	453	57	1638	2148	
1909—1910	276	20	871	1161	14	1	25	40	211	38	860	1109	501	59	1756	2316	
1910—1911	290	20	958	1268	17	1	30	48	217	38	892	1147	524	59	1880	2463	

vedere mai intens, iar pe de alta o stare materială bună la membrii corporaţiei—spre a putea beneficia din 2 părţi de ajutoare, ca astfel să-şi susţie familia, cînd sînt incapabili să muncească.

Casa de Ajutor a dat, în 2 rînduri, ajutoare—conform statutelor—membrilor bolnavi ca să facă un tratament, cerut de cazuri speciale, la staţiunile balneare.

Aceste sînt, în rezumat, constatările noastre asupra Casei de Ajutor a corporaţiei lăcătuşilor, fierarilor, etc., din Capitală. Din ele nu putem trage o concluzie generală asupra roadelor date de casele de ajutor, ce au fiinţă pe lîngă corporaţii. Socot însă, că întreprinzîndu-se alcătuirea unui număr mai mare de monografii asupra „mutualităţii obligatorie", prin care înţeleg casele de ajutor ale corporaţiilor, s'ar face lumină, s'ar aduce o contribuţie reală la cunoaşterea amănunţită a asigurărilor de azi, de care se *bucură* o parte însemnată din clasa meseriaşilor la noi.

Bucureşti, Octombrie 1911.

I. Răducanu

Scrisori din Ardeal

Problemele culturale în frămîntările politice mai nouă. „Asociaţia" în Maramureş. „Asociaţia" şi văduva lui Andreiu Murăşan. Cazul teologilor dela Oradea-mare. Episcopia greco-catolică maghiară.—Reorganizarea „Luceafărului".—Băncile romîneşti.—† Dr. Ioan Borcea

Viaţa noastră culturală din ultimul timp a purtat şi ea, în parte, timbrul frămîntărilor mai nouă; nici nu se putea altfel, dacă ne dăm seama de influenţa pe care o exercită presa asupra publicului. Tonul presei noastre fiind de mai bine de un an încoace destul de violent chiar şi în chestiile culturale, era firesc ca influenţa vieţii politice să se simtă şi în viaţa noastră culturală. Astăvară, la Blaj, se credea că nu va mai trece mult şi se va stabili o linişte şi o pace rodnică sau cel puţin că rălele existente nu se vor mai spori cu altele. Această speranţă a fost deşartă, căci în iarna din urmă vijelia a izbucnit cu o tărie şi mai mare, punînd în mişcare toate spiritele romîneşti de pretutindenea. Dacă ar mai fi durat cîtăva vreme „răsboiul fratricid", cum i s'a zis cu multă dreptate, ne puteam alege cu un dezastru nu numai pe teren politic, ci şi cultural. Începuseră a se înăspri relaţiile pretutindenea, şi chiar în conferinţele literare şi culturale ce s'au ţinut de astă toamnă până acum, prin diferite tîrguri şi oraşe, s'au strecurat adesea ascuţişuri în contra uneia sau în contra celeilalte dintre cele două „tabere". O mulţime de lucruri bune începuseră să stagneze din cauza agitaţiilor sterpe, care singure pasionau din zi în zi tot mai mult lumea. Vocile serioase nu se mai puteau auzi de învălmăşagul trist al patimilor, şi măsurile culturale bune nu mai prindeau. Aşa s'a semnalat de ex. într'un ziar primejdia cea mare căreia au fost expuse şcolile romîneşti din comitatul Huniedoarei din partea inspectorilor şcolari unguri, care au închis în patru ani 140 de şcoli de ale noastre, dar glasul acesta de alarmă s'a pierdut în zgomotul sinistru al patimilor, fără ca să fi luat cineva ştire despre el. Tot astfel măsurile luate de P. S. Mitropolit dela Sibiu şi de „Asociaţia" noastră culturală, privitoare la înfinţarea cursurilor de analfabeţi, au fost trecute în mare parte cu vederea. Lumea era setoasă, dar nu de lumină,

ci de scandal — şi până nu se sătura, nu putea să-şi îndrepte şi în alte direcţii luarea aminte. Ba, pentru unii, preocupările culturale deveniseră deadreptul, nu numai inutile, ci chiar urgisite, mai cu seamă decînd oameni cu trecere începuseră a-şi bate joc în mod frivol de anumite preocupări intelectuale şi de personalităţi literare cu renume stabilit.

Dar, în sfîrşit, epoca regretabilelor personalităţi, care făceau imposibile discuţiile principiare şi preocupările intelectuale, a trecut — şi să sperăm că ea nu va mai reveni.

În timpul acesta de ciocniri şi de acuzaţii violente s'au petrecut totuşi şi unele momente vrednice de remarcat. Încă nu se poate şti ce rezultate va avea întinderea „Asociaţiei" până în Maramureş, unde viaţa culturală romînească a ajuns de mult la punctul mort. E semnificativ că de o vreme încoace provincia aceia, din care au pornit acum aproape patru veacuri cea dintăiu mişcare literară romînească, iar acum şase veacuri şi mai bine descălecătorul Moldovei, zace în cel mai cumplit întuneric. Acest întuneric a fost patronat şi de prea lunga „păstorire" bisericească a episcopului I. Szabó dela Gherla, supt care orice viaţă culturală romînească a amorţit. O biată *„Asociaţiune"* particulară a Maramureşului, care spune chiar şi prin numele ei ce e, n'a mai desvoltat de mult nici o activitate, pe nici un teren. Era timpul ca să se facă ceva, chiar şi peste această „Asociaţiune" moartă. Şi Asociaţia din Sibiu a făcut încercarea de a readuce la viaţă ţinutul acela uriaş, dar mort. A trimis anume pe cineva acolo, spre a lua măsuri efective—şi rezultatul a fost că s'a înfinţat, cu mult entuziasm, un nou „despărţămînt" (secţie) al Asociaţiei, la cîrma căruia au fost aşezaţi cîţiva preoţi tineri. Aceşti oameni culţi şi însufleţiţi au început o propagandă vie, prin prelegeri şi şezători până ce i-a luat la ochi şi la goană administraţia, care pe acolo e din cele mai barbare. E foarte caracteristic pentru Ungaria felul cum se interpretează de unii propaganda culturală. Unui advocat, d. e. care avea să ţie o conferinţă populară despre o chestiune de drept public, i s'a interzis acest lucru, sub motiv că prin aceasta „vrea să-şi facă reclamă şi să-şi cîştige clienteiă"! Ţăranii care s'au înscris membri ajutători ai „Asociaţiei" sînt persecutaţi de administraţie şi li se caută nod în papură spre a fi pedepsiţi. Preoţilor, care au înfiinţat cursuri de analfabeţi, li se fac cele mai mari mizerii; ei sînt denunţaţi că fac politică daco-romînă — şi dacă ar mai trăi la Gherla episcopul Szabó, desigur că glasurile administraţiei în contra acestor preoţi, ar fi ascultate.

Dar cu toate măsurile de „precauţiune" ale organelor maramureşane, *lumina va străbate şi în această parte a ţării!* Căci s'a ridicat acolo o mică pleiadă de oameni culţi şi harnici, care, sprijiniţi de asociaţia sibiiană, vor duce la triumf ideia culturii naţionale romîneşti.

*

„Asociaţia", de altfel, merge bine. „Biblioteca poporală" editată de ea, s'a răspîndit anul trecut în 120.000 de exemplare, mai ales printre

ţărani,—aceasta e o faptă dintre cele mai mari ale timpului mai nou, la noi.

Un lucru foarte înduioşător a săvîrşit nu tocmai de mult „Asociaţia" faţă de văduva bardului Andreiu Murăşan, despre care aşa de puţini ştiu că mai trăeşte. Această venerabilă matroană îşi deapănă zilele în singurătate, la Braşov, împrejmuită de puţini prieteni şi de multă mizerie. Asociaţia dispune de un fond—„Andreiu Murăşan"—din care ar fi să dee în fiecare an un premiu pentru cea mai bună scriere literară ce apare la noi. In 1911 acest premiu nu s'a acordat nici unei lucrări. El a fost dat văduvei lui Murăşan, care—zice raportul oficial al Asociaţiei—„se află într'o stare materială deplorabilă".—Multă lume ar trebui să roşească, de ruşine şi de durere, la cetirea acestor cuvinte!

*

Biserica romînă a avut de înregistrat două momente însemnate, în ultimul timp: eliminarea celor 16 teologi romîni greco-catolici din seminarul latin dela Oradea-mare şi înfiinţarea presumptivă a episcopiei greco-catolice maghiare. Eliminarea teologilor e un moment care ne face să vedem mai clar cîtă sălbătăcie se poate ascunde supt rasa de călugăr catolic a unui episcop ungur. Pentru *noi* acest moment nu e deloc trist. Dimpotrivă, el e deosebit de favorabil, din cauză că ne arată sentimentele curate ale tinerimii noastre, care preferă să se despartă de rasa preoţească decît de limba lor—şi din cauză că el ne arată absoluta necesitate de a înfiinţa, pe seama *tuturor* preoţilor noştri de mîne, seminarii romîneşti. Aceasta cu atît mai mult la Oradea-mare cu cît episcopia romînească de acolo dispune de bogăţii fabuloase. Episcopul Radu n'ar trebui să dea nici măcar întreg venitul său pe un an, pentruca să facă un seminar din toate punctele neexcepţionabil. E de sperat că chestia aceasta, cu toată călătoria la Roma a episcopului, se va rezolvi *aşa*, în sens romînesc, nu catolic. Altfel P. S. S. şi-ar pierde şi puţinele simpatii, pe care şi le-a cîştigat în timpul din urmă tocmai din motivul acestei speranţe, iar biserica romînească unită s'ar dovedi din cale afară de slabă, ceia ce, nici din punct de vedere bisericesc nici naţional, nu-i permis,—şi încă tocmai acum, în faţa înfiinţării unei episcopii greco-catolice maghiare.

De mai multă vreme încoace guvernele urmăresc scopul de a înfiinţa pe seama cîtorva zeci de mii de Romîni şi Ruteni, care şi-au uitat limba, o episcopie maghiară. Opinia publică maghiară, bine înţeles, e foarte însufleţită pentru această idee şi, dacă ea n'ar întîmpina oarecare greutăţi din partea scaunului papal, azi mîne am vedea pusă în coasta bisericii unite, o episcopie cu tendinţi pronunţat lumeşti, o episcopie care se înfiinţează nu pentru fericirea din lumea cealaltă, ci pentru nefericirea, pe lumea aceasta, a unor cetăţeni inofensivi şi credincioşi. Până acum Papa şi-a dat consimţimîntul la înfiinţarea acestei noui episcopii, însă a stabilit ca limbă liturgică a acesteia nu limba maghiară, ci limba

greacă! Probabil în credinţa că Romînii şi Rutenii vor înţelege mai uşor limba greacă decît pe cea romînească.

Dacă se va înfiinţa de fapt episcopia aceasta de limbă ungurească, primejdia se înteţeşte şi mai tare contra noastră. Dupăce ni se închid rînd pe rînd *şcolile*, vin la rînd bisericile! Intâiu o episcopie greco-catolică, mai tîrziu una ortodoxă-maghiară! Intâiu se va cere să se predice *şi* ungureşte în biserici, mai tîrziu se va cere *numai* ungureşte. Primejdia e mare, şi guvernele, oricare ar fi ele, ar aduce-o cît mai curînd asupra noastră, în forma cea mai brutală, dacă n'ar întîlni din partea noastră o rezistenţă categorică. Biserica unită a strîns la sfat pe toţi fiii ei cei mai aleşi şi a hotărît să facă *totul* pentru înlăturarea primejdiei, care nu e dictată de interese religioase, ci exclusiv de interese politice. Şi, cînd o fi să vie la rînd biserica ortodoxă, rezistenţa de sigur că nu va fi mai mică!

*

Revista „*Luceafărul*", care a împlinit zece ani de viaţă, s'a reorganizat lărgindu-şi cadrele de activitate şi punînd în fruntea ei din nou pe poetul Goga. Dela 1 Ianuarie c. această revistă, care a contribuit atît de mult, atît la ridicarea nivelului intelectual al Ardealului cît şi la unitatea noastră culturală, a început să apară săptăminal, luînd în programul său pe lîngă problemele literare, culturale şi artistice, şi problemele politice, bisericeşti, şcolare, economice, filozofice şi ştiinţifice. In jurul „Luceafărului" astfel reorganizat, s'au grupat cele mai harnice condeie din Ardeal. Revista vrea să fie astfel de aici încolo o mai fidelă icoană a *tuturor* frămîntărilor romîneşti din Ardeal. In chipul acesta, ea poate aduce servicii tuturor cetitorilor romîni de pretutindeni, care vor găsi în ea, pe lîngă *literatură* scrisă de cei mai buni scriitori dela noi şi din Regat, şi oglinda preocupărilor de tot felul dela noi.

*

Către sfîrşitul anului 1911 şi-a început, la Sibiu, activitatea nouă „*Banca generală de asigurare*" a Romînilor din Ungaria, cea dintâiu bancă de acest soiu la noi. Era timpul ca banul romînesc să înceteze de a mai îmbogăţi toate băncile străine, dela noi şi din străinătate, şi să se adune într'un rezervor romînesc, care să însemneze în lupta noastră naţională şi o cetăţuie puternică. Până acuma această bancă merge bine şi nu e nici o îndoială că ea se va întări pe zi ce merge.

Dintre băncile noastre de depuneri, unele fac din an în an tot mai mari progrese. Astfel „*Albina*" din Sibiu, cel mai puternic institut financiar romînesc din Ungaria, şi-a întins reţeaua sa de activitate până peste Ocean, în Statele Unite ale Americei de Nord. Innainte cu cîteva săptămîni a plecat la New-York însuşi secretarul „Albinei", dl. dr. Tiberiu

Brediceanu (cunoscut şi prin o serie de compoziţii muzicale romîneşti foarte reuşite), în scopul de a înfiinţa acolo, mai ales pentru mulţi emigranţi romîni, o sucursală a „Albinei". Şi aici, acasă, Albina şi-a lărgit coşniţa sa, care nu mai era destul de încăpătoare. Acum de curînd a făcut o nouă emisiune de 15.000 de acţiuni, în valoare de 3.000.000 de coroane.

Tocmai acum se publică prin ziare bilanţurile de pe 1911 ale băncilor noastre. Progresele pe care le dovedesc aceste bilanţuri, sînt an de an mai frumoase, pentru acţionari. Deodată cu această constatare se aud la noi însă tot mai dese plîngeri împotriva băncilor, care, deşi fac tot mai bune isprăvi, nu contribuesc nici pe departe cum ar trebui, pentru scopuri culturale. Aşa, s'a accentuat în mai multe rînduri, că în situaţia tristă în care au ajuns de cinci ani încoace şcolile noastre, băncile n'au contribuit mai cu nimic, la sanarea relelor. Şi e foarte multă dreptate în aceste învinuiri.

* * *

De curînd s'a deschis la Sibiu *expoziţia de industrie casnică* a doamnei Maria Cosma. Doamna Cosma e o fanatică admiratoare şi sprijinitoare a portului naţional romînesc. D-sa a strîns în cîteva călătorii făcute la 1905—1906, prin mai multe părţi ale Ardealului, un mare număr de cusături şi de ţesături frumoase, pe care le-a expus la expoziţia din Sibiu (1905) şi la cea din Bucureşti (1906). Toate aceste lucruri au fost cumpărate de d-na Cosma şi astfel ele formează astăzi averea particulară a d-sale—o avere naţională nepreţuită. Acum d-na Cosma a aflat ocazia potrivită de a le arăta din nou publicului, adăugînd la ele şi alte multe lucruri, care s'au făcut în şcoala de industrie casnică din Sibiu (tot o creaţiune a d-nei Cosma, deşi proprietate a „Reuniunii Femeilor Romine din Sibiu"). Expoziţia cuprinde patru sale mari acoperite toate cu sute de lucruri care de care mai frumoase şi mai artistice. Te cuprinde un adevărat sentiment de admiraţie pentru ţăranca romînă, care ştie crea lucruri atît de minunate, fără ca să fi învăţat în vre-o şcoală cum să-şi poarte degetele aspre de purtatul sapei, pe pînza fină, din care face adevărate opere de artă. Străinii n'au cuvinte deajuns pentru a aprecia această comoară, pe care *noi* încă n'am ajuns să o preţuim în deajuns. Mulţumită d-nei Cosma, valoarea acestei comori devine din ce în ce mai cunoscută atît la noi cît şi în lumea străină; mai curînd decît s'ar crede, industria noastră de casă va ajunge nu numai cunoscută ci şi admirată, atît la noi, cît şi în străinătate.

*

Cînd să încheem aceste rînduri, ni se aduce o veste tristă. La Sibiu s'a stîns în vîrstă de 32 de ani, profesorul *dr. Ioan Borcia*, dela

şcoala civilă de fete a „Asociaţiunii". A fost o fire aleasă, care a avut un rol frumos şi în viaţa noastră literară şi culturală. Ca student a scris o foarte apreciată lucrare asupra „Elementelor germane în limba romînească", cu care şi-a trecut doctoratul la Lipsca. Stabilit în Sibiu ca profesor, s'a ocupat intensiv cu literatura, scriind versuri frumoase, pe care le-a publicat în „Sămănătorul" şi în „Luceafărul". A scris apoi frumoase tratate despre „Eminescu şi teatrul", „Eminescu ca pedagog" şi altele, şi era un foarte gustat conferenţiar. Cunoscător bun al literaturii germane, a tradus mult din nemţeşte. Traducerile sînt exacte şi frumoase, în special traducerea „Ifigeniei în Taurida" de Goethe şi a unor sonete de Körner. Ştia şi englezeşte (lucru atît de rar la oamenii noştri de carte!) şi a tradus din original pe „Iuliu Cezar" de Shakespeare.

Moartea neaşteptată a lui Borcia a lăsat regrete unanime. Toţi deplîng în el pe un suflet nobil, pe un om conştiincios, pe un poet gingaş, pe un element cultural foarte preţios şi pe un „european" cu o rară cultură a minţii şi a inimii.

O. Sima

MISCELLANEA

Petre Liciu

Agonia lui Petre Liciu a fost lungă și crudă, o moarte de fiecare clipă. Încă înainte de a închide ochii îi așteptam tristul sfîrșit. Cu toate acestea trecerea lui la veșnica liniște m'a izbit dureros. Era prea tînăr, era încă în plină putere, era în drumul gloriei și al puterii de creație.

A fost un actor mare de compoziție, un artist foarte inteligent, foarte conștiincios și conștient. Cine l-a văzut în nevropatul Ștefăniță-Vodă, în exoticul Tokeramo, în timidul Henri Calvel, în inconștientul funcționaraș din „Revizorul", nu-l va mai uita! În comedie și farsă era de un comic așa de omenesc, în „Banii" lui Mirbeau a ajuns la un dramatism așa de natural, încît firesc ne întrebam unde va ajunge în zborul lui artistul acesta mlădios și sigur de sine.

A ajuns acolo unde ajungem toți, — dar totdeauna cînd moartea izbește pe așa oameni ni se pare mai lugubră și mai absurdă. Mai lugubră și mai absurdă — pentrucă actorul mare e însăși viața în mișcare...

Aici se mai adaogă și o înduioșare de altă natură: Liciu a fost un copil al Iașului; a trecut prin școlile noastre, a respirat aerul primăverilor noastre; aici a învățat a zîmbi de bucurie și suferință, cum așa de gingaș ori de dureros zîmbea pe scena Bucureștilor.

Dar mîhnirea ni se sporește și din altă pricină. Liciu era un purtător al cuvîntului romînesc la frați. Turneurile lui în Bucovina nu vor fi uitate niciodată. Cît entuziasm, cîtă înduioșare, cîte regrete, cîte avînturi n'a stîrnit vorba lui în orașele și tîrgurile Bucovinei noastre! Ori pe unde am trecut, am găsit în sufletele și vorbele fraților noștri înstrăinați urmele artistului care-i încîntase și crease o legătură nouă cu țara mamă...

Moartea lui a trezit acolo un ecou vechi, un vers de odinioară:

„Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină...

Chiar azi am cetit o scrisoare în care sună parcă un suspin la amintirea celui care purta o flacără la frați...

Un artist... Mai degrabă am spune *un om*. La noi specia aceasta e așa de rară....

O dramă pe Atlantic

Cel mai mare vapor care a brăzdat vreodată fața oceanului s'a scufundat, în drumul său spre New-York, în noaptea de 14 April.

Ducea cu el peste 2300 călători, îmbarcați pe coastele Angliei. „*Titanic*" era o mîndrie a celei mai mari companii engleze de navigație, — i se spunea „necufundabil". Pentru a vizita acest colos plutitor, în toate

părțile lui, trebuia să faci o cursă de șapte kilometri. Călătorii se puteau primbla prin grădini de palmieri și de trandafiri, pe jos, pe cai ori pe cămile; puteau aranja partide de foot-ball, cricket ori golf; puteau vîsli, din bărci, ori să se întreacă la înnot, în basenuri mari sub lumina razelor soarelui electric. Baluri, concerte, teatru... nimic, din confortul rafinat al vieții moderne, nu lipsea „Titanicului". Toți aveau la îndămînă satisfacerea tuturor capriciilor, și toți credeau în siguranța desăvîrșită a vieții lor.

Cînd creasta unui munte de ghiață submarin i-a spintecat coasta și alarma de scăpare s'a dat, nimeni nu credea în primejdie și nu vroia să se urce în luntrele de salvare. Să lași un „necufundabil" pentru o luntre, trebue curaj: de aceia prima luntre a primit în ea numai bărbați și nici n'a fost umplută. Oceanul era liniștit ca un lac, cerul înstelat, zările păreau pătate de suluri fumurii schimbătoare: — erau munții de ghiață plecați depe coastele Groenlandei să se topească, după o lungă călătorie, în Gulf-Stream. O prelungire submarină de cîteva zeci de kilometri a unui asemenea călător oceanic a întîlnit în cale jucăria impertinentă omenească, și-a aruncat-o la trei mii de metri în fundul abisului atlantic.

Muntele a trecut înainte nepăsător, și poate acum a început să se prefacă în valuri; ziarele lumii întregi înregistrează faptul ca un grozav accident în istoria mărilor; și cei peste 1600 dispăruți în acea noapte au sporit cu viețile și agoniile lor cadastrul funebru al oceanelor și suferința eternă a oamenilor.

Povestirile celor scăpați cu viață storc lacrimi din ochii cetitorului, dar trezesc conștiința până în adîncurile ei, de unde eroismul omenesc se ridică mai presus de puterile fatale ale naturii. În acele două oare, în mijlocul oceanului, s'a desfășurat drama omenirii întregi. În fața morții nemiloase, natura omenească a învins instinctele puternice ale vieții, și curajul bărbătesc a sfidat spaima sfîrșitului veșnic. Încă un exemplu de istorie mare în fapte simple; încă o dovadă că e ceva mai imperativ decît iubirea vieții în sufletele nobile: — e mila și iubirea; e demnitatea și mîndria.

Orice descriere romantică ori patetică e o vulgaritate, aproape insultătoare, în fața faptelor mari: e cum ai pune o haină înzorzonată pe corpul Venerei din Milo.

Puterea sufletească a acelor care, fiind aproape forțați să „se salveze", s'au simțit datori să cedeze locul copiilor și femeilor, e mai impunătoare decît măreața și impasibila boltă cerească ce se oglindea în apele oceanului.

Un scriitor american nu-și putea convinge soția să se despartă de el și să intre în luntrea de salvare: „gîndește-te la copilul nostru de acasă", fu argumentul hotărîtor, și o îmbrățișare puse veșnicia între ei.

„Cît timp va mai fi o femee pe bord, refuz orice ajutor", răspunse milionarul Strauss la insistențele soției sale de a se urca în luntre.

Bătrinul celebru ziarist, W. Stead, directorul revistei engleze „Review of Reviews", s'a dus și el în fundul mării, dupăce a dat locul altuia și a ajutat multora să scape. Ultima faptă a tinărului colonel Astor a fost de a găsi un copil și a-l da în brațele unei mame desperate. Apoi s'a dus pe punte și brațe în brațe cu maiorul Archibald Butt, aghiotantul președintelui Taft, a trecut în lumea cealaltă.

Cit timp a durat operația de salvare orchestra a cîntat pe bord muzică clasică; dupăce ultima luntre a pornit, ea a început să cînte, pentru cei definitiv condamnați, imnul „Doamne, ne apropiem de tine". Căpitanul a rămas neclintit la postul lui; ultima lui comandă, răsunată prin megafon, a fost: „Fiți, până la urmă, cetățeni britanici". Apoi „Titanic" și-a cufundat prora stingîndu-și deodată luminile și scoțînd un răcnet ce se auzi la cîteva mile împrejur.

Dupăce partea de dinapoi a colosului stătu perpendicular pe suprafața oceanului, vre-o cinci minute, ca un turn negru ce se ridica aproape de o sută de metri spre cer, întreaga „carcasă" fu înghițită de odată de abisul oceanului, iar în locul ei valurile scoaseră îndată sute de cadavre omenești și sute de viteji care se luptau încă cu moartea.

Radu Rosetti re-redivivus

Tu te vei mărita ca mîine și vei iubi pe-al tău bărbat...

Mai departe nu țin minte. Atît mi-a rămas din toată opera poetică a d-lui Rosetti. Un vers, un singur vers profund-caracteristic. Găsești în el sentimentalism zaharisit, vulgaritate, formă corectă și banală, superficialitate filosofantă,—în sfîrșit tot ce-ți trebue ca să fii gustat cu delicii de liceenii cursului inferior, de voiajorii din clasa II-a care se plictisesc îngrozitor cu drumul, de domnișoarele eleve particulare care te plagiază în albumuri cu „amintiri" reciproce și de pensionarii tabietgii care te cetesc vara după masă, subt umbra de viță, înaintea somnului cotidian.

Cunoașteți pe Mitică al d-lui Caragiale? Ei bine, d. Radu Rosetti e un Mitică în domeniul sentimentalismului.

Și a fost o vreme cînd miticăria d-sale literară a prins.

Cițiva ani a fost pus alături de cei mai mari poeți ai noștri. Opera lui fecundă părea —și pe atunci!— în adevăr fenomenală la o asemenea vîrstă. Volumele se succedau în galop, se vindeau repede,—fotografiile junelui poet surîdeau din vitrine, cu satisfacție. La Paști și la Crăciun ziarele își disputau onoarea de a-i reproduce poeziile de ocazie, cu Pruncul divin, cu Calvarul celui răstignit, etc.. Era în sfîrșit Eftimiul acelei vremi, lansat de cunoscutul estetician C. Mille.

Multă vreme oamenii de gust au trebuit să ridice din umeri și să tacă.

Ce poți face în fața succesului?

Dar orice tăcere are margini.

S'a ridicat un glas, au pornit mai multe și nu cu puțină greutate d. Radu Rosetti a fost scos din literatură.

Cînd masca temporară a căzut, cînd țimbalele reclamei au amuțit,—atunci s'a putut vedea ce 'nseamnă o reputație nejustificată.

D. Radu Rosetti parcă nici nu existase.

In toată opera dorlotatului poet de odinioară, nu s'a găsit o singură scîntee de emoție adevărată, un singur gînd sincer și nou, o singură pagină de artă onestă, care să dea dreptul vre-unui cetitor întîmplător să protesteze împotriva indiferenții generale.

Noua generație l-a ignorat. Admiratorii l-au uitat. Liceenii de pe vremea aceia sînt acum oameni mari care cetesc pe Anatole France, voiajorii din clasa II-a își omoară acum timpul cu critica anecdotică a subtilului criticel, pensionarii bătrîni au răposat întru Domnul ori s'au lăsat de literatură, iar elevele romantice s'au metamorfozat în dame elegante care se duc acum la șezătorile Comoediei ca să savureze epigramele d-lui Cincinat Pavelescu...

Numai d. Rosetti și-a supraviețuit în tăcere, pe ruinele din care se ridica fumul sfîrîitoarei sale celebrități.

Cițiva ani nu s'a mai auzit de d-sa. Murise literaricește.

Dar iată că, fără veste, o prea răspîndită gazetă literară, nemulțumită cu lansarea nulităților care n'au căzut încă în recidivă,—îl readuce la preț.

D. Radu Rosetti, cu litere mari, e recomandat din nou unui întreg popor de cetitori neprevenіți, de domnișoare eleve, de liceeni neformați și de voiajori plictisiți.

Asta e povestea cu Cocoșul... roșu!

Te pomenești că d. Radu Rosetti iar începe să prindă.

Așa dar critica romînă, mulțumită gentileții unor sportsmani literari, n'are altceva de lucru decît să se ațіe la resurecțiunile intermitente ale d-lui Radu Rosetti, galvanizat. De geaba l-a analizat, l-a demascat și l-a înmormîntat odată: va trebui poate să ia d'a capo această muncă negativă.

Conducătorii gazetelor noastre de mare tiraj, dacă au intrat prea tîrziu (și D-zeu știe pentruce) în arena literară, dacă dela polemicile d-lui Gherea încoace n'au avut timp să cunoască măcar așa, cîte ceva, din istoria literară a celui mai recent trecut,—ar trebui să știe cel puțin că o revistă eftenă și foarte răspîndită e cel mai puternic mijloc de a forma sau de a strica gustul miilor de cetitori impestrițați care o cumpără. Ar trebui să cugete puțin la răul pe care-l fac astfel adevăraților scriitori,— și deci la răspunderea morală pe care o au față de literatura noastră tînără.

...Dar asta e, desigur, cea de pe urmă grijă a d-lor.

P. S. In ultimul moment aflăm că l-au luat în întreprindere și pe d. Vasile Pop, expulsat nu de mult din literatura cultă.

Un monument de... incomprehensiune—ca să zicem așa!

La apariția revistei noastre, în chiar primul ei No. din Martie 1906, am declarat că sîntem poporaniști, dar că poporanismul nostru, aplicat la literatură, nu înseamnă decît: 1) literatură cu caracter specific național și 2) simpatie, ori măcar lipsă de antipatie pentru țăran, *cînd e vorba de țăran*. Și, ca să facem cît mai clară deosebirea noastră de „țărănism", am spus că scriitorul poate să-și ia subiecte chiar și din **viața străină** (vezi citația mai jos).—Dar adversarii noștri au început să susțină că noi sîntem țărăniști și au continuat să susțină acest lucru până acum o lună. Dovedindu-le, fără putință de replică, cum că nu sîntem și n'am fost niciodată țărăniști, ci poporaniști, ceia ce e cu totul altceva, —adversarii *care în Martie ne batjocureau că sîntem țărăniști, acuma*, în Aprilie, ne asigură că am părăsit de mult țărănismul— și deci nu mai sîntem... poporaniști.

N'am *părăsit* țărănismul, căci n'am fost țărăniști niciodată. Și astăzi sîntem tot așa de poporaniști, ca acum șase ani.

Aceste cuvinte ar fi de ajuns.

Consecvenți obiceiului nostru de a nu răspunde celor care nu merită răspuns, am fi trecut și de astă dată peste „articolul" pe care Ervin l-a tipărit într'o foae bucureșteană.

Dar cînd un om, care nu ne e amic (ba din contra), își etalează cu atita lipsă de prudență inteligența sa, ne-a fost imposibil să rezistăm ispitei de a ne folosi de aceasta, ca să-l arătăm cetitorilor noștri, pe larg, așa cum a izbutit el să se arăte, în toată nuditatea sufletească.

In articolul cu pricina, Ervin vrea să spună că noi am început să renegăm ceia ce susțineam acum șase ani, la apariția revistei noastre.

De oarece Ervin „argumentează" bălăbănind în toate direcțiile, va trebui să ne ținem de el pas cu pas, și să-i numerotăm fiecare piatră pe care și-o aduce la monumentul... incomprehensiunii sale (ca să zicem așa!)

No. 1. După ce citează „Miscellanea" din Nr. de Decembrie, în care spuneam că poporanismul nu e nici curent, nici școală literară, ci o concepție asupra vieții,—Ervin scrie:

„Și alte desmințiri urmează în n-rul din urmă (februar), cu citate de justificare după care se exclamă „e fenomenal, nu-i așa" să fim învinuiți „noi" de poporanism".

Ervin calcă în picioare adevărul. Cetitorul se poate convinge foarte ușor: in No. nostru trecut, noi am „exclamat" că e fenomenal să fim învinuiți de *țărănism*, nu de *poporanism*.

No. 2. Mai departe, Ervin spune că din citate pe care revista noastră „n'a putut firește să le dea" (în Nr. trecut) va lăsa să se vadă că Viața Romînească „a pornit pe calea falsificărilor unde" el, Ervin, pucă Viața Romînească „a pornit pe calea falsificărilor unde" el, Ervin, publicist și jandeletru romîn, nu-i va îngădui să meargă mai departe „neturburată".

(Vorba d-lui Caragiale: prostul (pardon! *N. R.*) dacă nu e și fudul, n'are haz).

Iată ce citează Ervin din Viața Romînească, spre a dovedi că noi nu admiteam în literatură *decît* subiecte țărănești:

„Spiritul romînesc fiind mai nepervertit, mai curat, la poporul romînesc dela țară, numai acei scriitori vor reprezenta spiritul romînesc, care sau fac parte din țărănime... ca de pildă O. Goga și Ciocîrlan, sau care dacă nu fac parte din țărănime și-au plecat urechea la popor, s'au botezat în izvorul curat și romînesc al sufletului popular, ca de pildă Sadoveanu, sau *fac parte dintr-o clasă superioară, dar care trăind cu poporul, departe de influențele nefaste străine... și-au păstrat sufletul romînesc, ca clasa boernașilor... din care face parte Brătescu-Voinești, în ale cărui scrieri se vede ce înseamnă spiritul romînesc, în stare brută la popor, cînd din cauza unui trai mai bun și a oare-cărei culturi —ca în clasa boernașilor— ajunge să se rafineze*".

Și Ervin exclamă: iată cum au ajuns cei dela *Viața Romînească* la „formula că literatură adevărată **nu poate fi decît** cea care te duce în mediul țărănesc" !!

Brătescu-Voinești, Ervine?! Ervin a avut, probabil, halucinații simboliste acute sau... a cugetat cu bulbul rachidian, cînd i s'a năzărit că pentru noi nuvelele d-lui Brătescu-Voinești au subiecte din viața țărănească!... Și numai un asemenea om poate avea imprudența să se dea în vileag cu astfel de afirmații, cînd în concluzia aceluiași articol al nostru (din care citează Ervin și pe care desigur l-a cetit până la sfîrșit), noi spuneam:

„Subiectul! Desigur că un suflet *romînesc* va face o operă romînească, *orice subiect și-ar alege*, **chiar din viața străină**, căci va privi viața străină prin o prizmă romînească, dar desigur că opera va fi mai romînească, mai interesantă și pentru noi și pentru străini, cînd concepția și sentimentul unui scriitor se vor manifesta *cu ocazia* vieții romînești, cînd viața romînească îi *va îmbrăca* concepțiile, cînd viața romînească îi *va fi stîrnit* sentimentele și concepțiile", etc. etc..

Așa dar, încă de acum șase ani, noi spuneam că un scriitor romîn poate să ia subiecte *chiar din viața străină*.

Ne-am putea opri aici. Citatul de mai sus dovedește mai mult decît suficient că n'am fost țărăniști exclusiviști decît pentru mințile obtuze.

Dar o plăcere egoistă ne face să continuăm,—și vom continua lung, lung de tot, căci ocazia e rară.

Că a existat și există o literatură *bună*, cu subiecte din popor, știe toată lumea. Că noi îmbrățișăm *orice* literatură *bună*, deci *și* pe cea „țărănistă", am afirmat-o întotdeauna.

Unde și *cînd* am spus noi în timpul din urmă că sîntem împotriva vre-unui fel de literatură, deci împotriva celei țărăniste (ca să „batem în retragere")? *Unde* și *cînd* am spus noi vr'odată că sîntem *numai* pentru un fel de literatură?...

Dar să continuăm cu „argumentele" inteligentului Ervin, care „do-

vedeşte", cu o admirabilă perseverenţă în elucubraţii, că la început noi eram „ţărănişti".

No. 3. Cităm, din acelaşi „articol":

„De aceia, în primele volume.... au ridicat imnuri D-lui Goga şi altor ţărănişti—n'au mers până să spună că poeziile acestuia sînt superioare celor ale lui Eminescu... ?"

Nu-i adevărat, onorabile Ervin! N'am spus că Goga e mai talentat decît Eminescu, că „poeziile lui Goga sînt superioare celor ale lui Eminescu". Am spus că optimismul lui Goga, temperamentul lui de luptător, atitudinea lui în viaţă, e preferabilă pesimismului, deprimării sufleteşti, îndemnului la retragere din luptă (Glossa),—din poezia lui Eminescu. Asta nu înseamnă că Eminescu nu e cel mai talentat poet al nostru.

Şi cînd afirmam acest lucru, nu înseamnă că eram ţărănişti. Dar cineva cînd citeşte, trebue să aibă obişnuinţa de a cugeta,—căci altfel înţelege pe dos cele mai clare afirmaţii.

No. 4. „De aceia, urmează Ervin, se bucurau că şi în Bucovina scriitorii încep să păşească pe calea *poporanistă*".

Ei, şi asta ar fi însemnat că-i îndemnăm să fie „ţărănişti"?

Să vedeţi însă la ce mijloace culminante recurge inteligenţa lui Ervin. In pasagiul cu pricina, nu era vorba nici de *literatură* nici de *scriitorii* bucovineni.

Iată despre ce era vorba: rezumînd un articol al d-lui Tofan despre Grigore Filimon, un democrat şi un naţionalist care'şi închinase viaţa creării de bănci populare şi altor mijloace de înstărire şi redeşteptare a ţărănimii bucovinene, noi aplaudam acest început de *activitate socială* poporanistă.

Băncile populare, şcolile de adulţi, drepturile politice pentru ţărănime, societăţile de consum, etc.—sînt *literatură*, mult inteligentule şi corectule Ervin?

Dar lui Ervin i-a intrat lui în cap o idee: că „poporanismul" trebue să fie numaidecît o chestie de literatură, că după ce este *numai* o chestie de literatură, este o *şcoală* literară şi anume *ţărănismul*.

No. 5. Ervin urmează:

„De aceia, (adică *fiindcă* eram ţărănişti—să nu se uite. N. R.) făcînd alusiune la campania (?!.. Vezi mai sus cuvîntul lui Caragiale. N. R.) pentru o apropiere a literaturii noastre de cele din apus, de mişcările nouă, spuneau cu dispreţ că nu-şi pierd vremea cu „lauda capitalului străin şi a unor scriitoraşi"".

Şi fiindcă spuneam aşa, fiindcă protestam—cum protestăm şi acuma împotriva imitaţiei servile a literaturilor străine (cum a protestat şi... „ţărănistul" Lessing împotriva influenţei franceze acaparatoare) înseamnă că eram ţărănişti? Dacă e aşa, apoi sîntem şi acum ţărănişti! Ce te faci cu renegarea?

O, şi cu cîtă gravitate fudulă îşi spune Ervin argumentul!

No. 6.—„*De aceea*,—urmează Ervin cu seriozitate—cînd am scris un articol despre **concepţia unilaterală**, tot ţărănistă, **de artist, a lui Grigorescu** (Ervin da sfaturi lui Grigorescu!!), îmi trimeteau de departe acest îndemn de convertire la ideile d-lor: în viaţa noastră, ceea-ce e mai caracteristic rominesc e viaţa dela ţară, căci oraşale au un caracter hibrid, sînt o mahala a Cosmopolisului şi atunci pictura cea mai originală va fi aceea care va reprezenta acea viaţă care poartă pecetea celei mai mari originalităţii romineşti..."

Dar noi susţinem şi acum acest adevăr banal de adevărat, recunoscut pretutindeni: că sufletul specific naţional se păstrează mai nealterat în poporul dela ţară.

Asta înseamnă că sîntem ţărănişti exclusivişti? Că nu admitem alte subiecte în literatură decît ţărăneşti? Dar Eminescu susţinea acelaşi lucru,—ceia ce nu l-a împiedecat să scrie Sărmanul Dionis, Cezara,—şi poeziile lui, care sînt mult mai „boereşti" decît toate producţiile „şcoalei" Ervin.

No. 7. Acum urmează o lespede şi mai mare la „monumentul" despre care vorbeam în titlu. Luaţi seama: Ervin vrea să dovedească mereu că noi eram „ţărănişti".

„*De aceea* în nenumărate rînduri au persiflat pe scriitorii artişti, pe „esteţi", pe partizanii artei pure".

...Am persiflat pe partizanii artei pure, *deci* eram ţărănişti!

Mai întîi nici noi nu sîntem pentru arta *impură*. Ervin însă prin „artă pură", înţelege „arta pentru artă". Dar noi n'am „persiflat" *arta pentru artă*", fiindcă ea nu există. Am „persiflat" însă *teoria* artei pentru artă. Şi asta înseamnă, pentru capul lui Ervin, că eram ţărănişti! Dar noi „persiflăm" şi acum pe partizanii acelei *teorii*,—deci sîntem ţărănişti şi acum, Ervine! Te-ai încurcat rău cu „renegarea"...

Şi nu numai noi am „persiflat" pe partizanii teoriei „artă pentru artă", ci de pildă şi Brunetière şi Vogüé.

Iată ce zice Brunetière:

„Această mîndră indiferenţă („arta pentru artă") de care a fost atîta lăudat nenorocitul Flaubert, este o prostie curată („c'est d'un sot, en trois lettres"... vai, ce persiflare! N. R.) şi nu o vom mai permite decît artiştilor al căror talent ştim bine că se mărgineşte a înşira vorbe. Nouă ne place ca artistul să ne iriteze, la nevoe să ne exaspereze, punîndu-ne pe gînduri asupra opiniilor ce avem"...

Iată ce spune *M. de Vogüé:*

„Ah! ştiu bine că prescriind artei literare un scop moral, voiu face să zîmbească pe adepţii doctrinei în onoare: *arta pentru artă*. Mărturisesc că nu o pricep. Nu voiu crede niciodată că oameni serioşi, care ţin la demnitatea lor şi la stima publică, vor să se reducă la rolul de gimnaşti, de paiaţe de iarmaroc" (vai, ce persiflare! N. R.)." Etc..

Iată deci că şi Brunetière şi Vogüé, care persiflează „arta pură", vor trebui să fie socotiţi de inteligentul Ervin ca „ţărănişti"!

Vezi, Ervine, ce 'nseamnă să te „antrenezi" cu argumentele?

Pînă aici Ervin și-a epuizat toate argumentele prin care putea dovedi că noi la început eram „țărăniști". De aici încolo, „monumentul" intră intr'o nouă fază: a trecut de piedestal. Ervin „dovedește" că noi vrem să fim „simboliști" după ce ne-am renegat țărănismul!

Cităm mai departe, numerotînd ornamentele:

No. 8. „Și cind aceste sînt lucruri scrise—abia ieri, altăieri—să vii totuși să spui („să vii să spui"! Bravo, Mitică! *N. R.*) că *poporanismul* literar nu l'ai apărat niciodată, că n'ai fost exclusivist..." etc.

Parcă era vorba c'am apărat *țărănismul* literar, nu poporanismul? Dar Ervin... are el „o idee",—ce să-i faci! In zădar i-am spune noi că, dacă e vorba de *poporanism*, îl apărăm și-acuma tot ca la început.

No. 9. Și de ce oare „venim noi să spunem" că „poporanismul literar" nu l-am apărat niciodată?

Pentrucă (urmează Ervin punîndu-ne între ghilemete mincinoase) „cum să fim noi poporaniști exclusiviști, cind, uite, in revistă am publicat literatură de tot felul, pînă și simbolistă"!

Și Ervin „nu contestă" c'am publicat și literatură simbolistă:

„Da, nu contestăm, dar de cind? ...Poesii simboliste și cite un articolaș asupra scriitorilor streini din școala nouă au început să se strecoare în ea numai de vre-o patru ani încoace."

Ca și cum Viața Romînească ar apărea de paisprezece ani, nu de șase! Și ca și cum era să inventăm noi scriitori simboliști de talent!

„...de vre-o patru ani încoace, după ce paginile fusese umplute mereu cu literatură *oierească*."

(Savurați cuvîntul „oierească"! Din ce familie nobilă s'o fi trăgînd oare vicomtele de Ervin? Noi am auzit că numai o generație îl desparte de... oae).

Luăm primele trei numere ale Vieții Romînești.

Iată sumarul lor:

Brătescu-Voinești, „In lumea dreptății" (nuvelă care nu e nici țărănistă, nici „oierească").

A. N. Gane, „Primul client" (nuvelă din viața avocaților, prin urmare nici țărănistă, nici „oierească").

Gh. din Moldova, versuri, (de tot felul, dar nu „oierești").

I. Mironescu, „La cumătrie" (schiță din viața dela țară, dar nu „oierească")

Radu Nour, „In drum" (schiță care nu e nici țărănistă nici „oierească").

Matilda Poni, „In pădurea mare", versuri (care nu sînt nici țărăniste, nici „oierești").

Spiridon Popescu, „In Măstăcani", fragment în proză (care e din viața dela țară dar nu „oieresc").

A. Stavri, versuri, (inspirate de viața dela țară, dar nu „oierești").

Mihail Sadoveanu, două nuvele („Pustiul", în care este istoria vieții unei prințese și „Cel întîi" în care este vorba de situația tragică a unui boer din Moldova, deci care *nu* sînt nici țărăniste nici „oierești").

A. Vlahuță, „Datorii vechi", și un „Sonet" care nu sînt nici țărăniste, nici „oierești".

N. Gane, „Cum am tradus „Infernul""—amintiri (care nu sînt nici țărăniste nici „oierești").

Așa dar, din 13 bucăți literare, publicate în primele numere ale V. R., numai 4 au subiecte luate din viața dela țară, iar 9 (majoritatea) n'au în ele nimic „țărănist". In cele 4 dintîi, nicăeri nu e vorba de oaie.

Cine rămîne... oaie în acest caz? Acela care are imprudența să afirme, în scris, un neadevăr,—dovedind astfel o inteligență oierească.

No. 10. „Și cind, mă rog, Viața rom. a apărat fățiș, în articole de doctrină, pornita din convingere, manifestările nouă de literatură dela noi, ori de aiurea?"

Să apărăm, *în articole de doctrină*, pornite din convingere, *simbolismul?* Dar pentru ce, „mă rog"? Ca și cum am fi spus noi vr'odată că sîntem simboliști! Dar de cîteori nu ți-am spus, Ervine, că noi nu sîntem nici simboliști, nici țărăniști, nici romantiști, nici prerafaeliști,—nici exclusiviști. Ne place orice fel de literatură bună și nu avem motiv să apărăm, „în articole de doctrină," vre-o școală literară împotriva altor școli, decît atunci cind e nevoe.

Ervin nu poate concepe decît două școli literare: „țărănismul" pe care nu-l aprobă, și „simbolismul" pe care-l compromite. De aceia cînd a văzut că noi nu sîntem „țărăniști" a ajuns la concluzia că n'avem ce să fim altceva decît „simboliști"! Și Ervin, care cugetă astfel, ne denunță că nu sîntem nici „simboliști" de oarece niciodată n'am apărat simbolismul „în articole de doctrină, pornite din convingere",—deci sîntem țărăniști. Dar nu sîntem nici țărăniști, fiindcă ne „renegăm" !!... O, Ervin, Ervin!

Urmează aici o serie de floricele pe care nu le mai numerotăm.

„Poesiile simboliste care au ajuns pînă la ea—*prin ispita încasărilor peste care nu pot trece toți*—(ce zice dl. Minulescu? *N. R.*) au părut mai curînd rătăcite intr'o țară străină (Ervin se mai dedă și la figuri de stil! *N. R.*").

Noi am publicat poezii simboliste atunci cind ni s'au trimis și *atunci cînd ni s'au părut scrise cu talent*. De aceia n'am publicat dela început (nu puteam să-l inventăm pe d. Minulescu în 1906 și nici să-i cerem noi colaborarea) și tot de aceia am publicat prea puține poezii simboliste. Pricepi, Ervine?

„totdeauna au disonat (versurile simboliste) în mijlocul versurilor lăbărțate ale lăutarilor țărăniști..."

Lăutari țărăniști și versuri „lăbărțate" ?

Pe vremea aceia au publicat în revista noastră d-nii Iosif și Anghel (pe lingă bucăți mai mici care nu erau țărăniste) *Legenda Funigeilor* și *Cometa*; A. Mirea, *Caleidoscopul*; d. Codreanu, sonetele sale; O. Carp; d-na Conta Kernbach; d. G. Coșbuc; etc.. Sînt acești poeți „lăutari țărăniști" cu „versuri lăbărțate" ? Dar, consultînd sumarul celor șase ani de existență a Vieții Romînești, sfidăm pe orice Ervin să ne arăte în cele cîteva sute (credem) de poezii publicate la noi, mai mult de 20 poezii cu subiect dela țară sau în care să fie vorba despre țărani,— bine înțeles *că aproape toate aceste 20 sînt datorite subtililor poeți A. Stavri și Gheorghe din Moldova.*

Pentruce afirmă Ervin așa, fără să controleze? Pentrucă numai un om inteligent are prudența și pudoarea necesară în publicistică.

„...Pe vremuri, înainte de a-și da colaborarea, d-lui Minulescu i-se spunea că are numai oarecare talent."

De unde știi că acum spunem altfel ?...

Ce crede Ervin că noi stăm într'o admirație estatică în fața tuturor celor 100 de colaboratori ai noștri? Și crede că e puțin lucru să ai *oarecare* talent în mijlocul celor 495 de scriitori romîni?

Cităm mai departe:

„Cînd a văzut că simbolismul prinde..."

Cum „prinde", domnule ?!

Fiindcă are patru gazetuțe? Dar pe cea mai veche dintre ele, ca să ne-o procurăm a trebuit să recurgem la procedeuri à la Sherlock Holmes: după ce-am aflat de prin „Luceafărul" că ne cîrie, am descoperit un cunoscut care avea un amic, care amic avea o... amică al cărei cumnat —minor— avea un prieten abonat la revista unde Ervin își depune produsele lui bi-mensuale.

Așa dar... „cînd am aflat că simbolismul prinde", zice Ervin că ne-am zis: „nu e prudent să ne arătăm dușmănoși... ne trebue cetitori, ne trebue colaboratori... să-i atragem, *oricum* ar scrie, ori de ce părere ar fi".

Așa zice Ervin, că „ne-am zis noi"...

Dar Ervin nu știe că mulți din simboliștii lui ne-au trimis această colaborare, (și fără „să-i atragem") și au fost refuzați—firește, cu toată urbanitatea de care am dat dovadă totdeauna. Ervin n'are decît să facă o anchetă confidențială.

Și acum urmează un pietroi, drept în vîrful „monumentului". Iată-l:

No. 11. „...Iarăși te întrebi ce direcție literară are o revistă cînd de o parte publică poesii simboliste, de alta le parodiază,—mai multe asemenea parodii le-am putut vedea nu odată în desorientata revistă."

Dacă au vr'un sens cuvintele lui Ervin, ele înseamnă că parodiarea dovedește o atitudine dușmănoasă față cu autorul parodiat sau cu opera sa. Cu alte cuvinte, Caragiale cînd parodiază pe Eminescu, căruia i-a consacrat articole ca „In Nirvana", înseamnă că vrea să-l distrugă, și tot așa și pe Coșbuc. De asemenea Jules Lemaitre, cînd parodiază pe scriitorii săi admirați, — Bourget, Maupassant, — și pe maestrul său Renan, înseamnă că vrea să-i compromită? Parodia, Ervine, subliniază exagerînd cu humor, nota sau notele caracteristice din opera unui scriitor. Și cînd aceste note sînt hazlii, cum sînt ale simboliștilor ervinieni, desigur că parodia punîndu-le în lumină, devine distrugătoare.

Și fiindcă a venit vorba de simboliștii noștri, apoi să ne înțelegem mai bine asupra lor. Noi avem față cu simbolismul în genere aceiași atitudine ca și față cu oricare altă școală literară — bine înțeles cu restricția că alte școli au dat scriitori mult mai mari.

Dar în sfîrșit, tocmai fiindcă apreciem și noi simbolismul, simțim o vie aversiune împotriva sumedeniei de poetaștri fără talent din țara noastră, în frunte cu Ervin, care s'au pus anume parcă să compromită această școală literară.

De aceia noi n'am putut și nu vom putea da loc în coloanele acestei reviste, nici unui „simbolist" *ervinist*.

Ca o dovadă că simboliștii noștri, aproape toți, s'au făcut simboliști ca să mascheze lipsa de talent, e că nu-i poți deosebi unul de altul. Ei nu sînt individualități, ci turmă. Toți cred, ca și Ervin, că a face literatură nouă, e a colecta și a aglomera toate neologismele unui vocabular ridicul (ca și mitocanul care vorbind „pe radical" crede că nu'i mai trebue altceva ca să fie boer). Toți repetă aceleași bîigueli, care vor să fie firoase dar care nu sînt decît naive, aceleași „vesperale", aceleași „autumnale", aceleași „onixuri", „safire" și „porfire", pe care nu le-au văzut în viața lor. In sfîrșit, toți seamănă între ei ca niște rațe, care deși sînt rațe — *vulgara specie* — vor să treacă drept fasani împărătești.

Și nu e ridicul acest Ervin cînd, lipsit și de talent și de comprehensiune — ca să zicem așa — se improvizează totuși în sacerdote al simbolismului și, de pe metrul patrat al celui mai amuzant exclusivism, insultă pe scriitorii noștri cei mai de valoare?

Nu e ridicul acest Ervin cu pretenția că un Budurățoiu de ai lui e mai artist decît marele nostru Sadoveanu?

Nu e ridiculă această rață pur-sang, care face pe fasanul și disprețuește privighetorile?

*

După cum am spus la început cetitorilor noștri, am scris aceste rînduri nu ca să discutăm cu Ervin, ci ne-am folosit numai cu oarecare egoism justificabil, și cu o plăcută inzistență, de acest prilej splendid pentru un discurs entuziast în fața monumentului pe care Ervin și l-a ridicat singur. Am vorbit despre *toate* lespezile lui componente. Mai trebuia să vorbim puțin și despre cîteva baso-reliefuri rudimentare, — căci are și de acestea. Ervin, vicomtele de Ervin, fără ca noi să fi vorbit măcar de ei

sau de „școala lui", ne face, așa, din senin „samsari", „cirpaci", „meșteri buni in bidinea", „falșificatori", „Shylocki" care adoptăm mijloace de „*parvenire*", etc..

Toate acestea nu ne-au ademenit să ne coborim la nivelul lui. Dar (după cum a văzut cetitorul, căruia ii cerem scuze) toate acestea ne-au dispensat cel puțin de mănuși.

Pentru abonați

Simbolisto-decadenții noștri au atins apogeul activității lor. „Școala" aceasta se pare c'a inceput să prindă.

Noi, după cum am declarat in repețite rinduri, nu sintem contra. Ne împăcăm cu toate curentele literare. In orele noastre de deprimare, gustăm cu recunoștință pe marii simboliști și decadenți,— ai Franței.

Dar, fiind incapabili de a pricepe și de a gusta o foarte mare parte din literatura decadentă indigenă, nu putem decit să recunoaștem cu sinceritate că, in ultimul timp, progresul vertiginos realizat pe terenul literar,—ne-a lăsat in urmă.

Totuși, ca să nu pierdem pe aceia dintre abonați, care sint amatori de asemenea literatură, le aducem la cunoștință că am ademenit și, —cu mercantilismul nostru proverbial,—am angajat pentru „Viața Romînească" un simbolist, cu anul.

Incepind cu No. acesta, d. Piscobomba, —după părerea noastră, cel mai talentat reprezentant al curentului,— va servi mensual cetitorilor noștri citeva inspirații decadente. Ba încă d-sa chiar a binevoit ca, in schimbul unui modic surplus de onorar, să-și însoțească versurile de oarecare note explicative.

Dela redacție.

Cronica teatrală a d-lui Arghezi sosindu-ne prea tirziu, o vom publica in nr. viitor.

P. Nicanor & Co.

ARMONII VESPERALE

In vesperala simfonie tronează liniștea regală [1])
Și parcul rozelor senzații cu 'ndoliate crizanteme
Sonor deșteaptă cascadarea de note vagi in catedrală
Orizontind [2]) in ritmul mistic albumul stinselor poeme...

Și 'n aiurarea muribundă convoi de ore funerare
Pătau lințoliul de mistere cloroformate in surdină,
Pe cind rozalbele foburguri filtrau tăcuta orchestrare
A cimitirului spasmodic iluminat de luna plină.

O, socluri diafanizate de nostalgii și de torente,
Cintări funebre de silabe crispate in amurgul trist!
Ce rugi bizare palpitară in *la* bemol, cind transparente
Se desinau in atmosferă spre cerul dur, de ametist?

Alcovuri magice, safire, punctează pacea violetă
Cu gesturi pale și acute spre negre sfere siderale
In calmul pur al simfoniei apare-o neagră siluetă.

Și liniștea regală cade cu emanații vesperale... [3])

M. Piscobomba.

1) Contradicție numai aparentă. In fond, liniștea cintă precum muzica tace.
2) Verb nou — formație proprie. Se simțea nevoe.
3) A se observa impresia de infinit palpabil a acestui vers lapidar

ENIGMA CĂRŢILOR ÎNCHISE.

(Poem poliritmic)

Imaculate pagini scrise de mîini pe care-umila şi defuncta vreme
A pus eternele-i embleme!
O, gînduri stinse 'n cărţi închise
O, reci abise deschise peste paradise
O, vise scrise!
Sînt cărţi îndoliate din care misticii fiori
Uşori
Înghirlandează mutele dezastre
Cu orizonturi pale şi albastre...
Neantul brelocat în străluciri de astre
Profund inoculează statuile nocturne cu gesturi oglindite în lacuri de mistere
Şi de tăcere... *)
Sînt cărţi îndoliate
Cu nostalgii bronzate
Sînt cărţi în care psalmodii cu vagi ecouri
Prelung deşteaptă 'n aer spasmul din regalele cavouri...
Cînd ritmul melancolic al mutelor balade **)
Renaşte, vibrează, contemplă şi cade
Şi cade 'n cascade
De palide vise.

O, strania enigmă a cărţilor închise!...

M. Piscobomba

---

*) Precum se poate observa, ritmul a variat deja puţin.
**) Ritmul iar variază...

RECENZII

N. Dunăreanu. *Din negura vieţii.* Biblioteca „Lumina", Bucureşti, 1912.

Povestirile d-lui N. Dunăreanu se petrec în cea mai mare parte în ţinuturile atît de deosebite de restul ţării, cum sînt acele ale deltei dunărene şi ale Dobrogei. Zugrăvirea oamenilor şi a împrejurărilor din aceste părţi e cu deosebire interesantă pentru noi. Lupta aceasta la fiecare pas cu natura tristă şi puţin prietenoasă din cuprinsul deltei dunărene, chinuitoarea întrebare aruncată apelor întinse ale mării veşnic în frămîntare, ce aci aduc omului prisosul bogăţiilor lor, aci îi sfarmă şi cel din urmă rest de nădejde, toate aceste împrejurări închiagă un suflet *altfel* decît al nostru, un suflet mai zbuciumat, mai aproape de natura sălbatică, mai primitiv dacă vreţi, mai supus fatalităţii. Acest suflet şi aceste împrejurări ar fi alcătuit desigur o notă nouă şi puternică în literatura noastră.

Cetind nuvelele d-lui N. Dunăreanu vezi că ai aface cu altfel de oameni şi altfel de împrejurări. Sînt amănunte care zugrăvesc această viaţă, sînt observaţii ce uneori o lămuresc. Autorul însă rareori izbuteşte să ne facă să *simţim* în adevăr lucrurile descrise. Cele mai adesea emoţia se opreşte numai la suprafaţă.

Defectul capital al autorului e desigur lipsa unei gîndiri mai adînci, care să dea un preţ lucrurilor observate. Fără aceasta totul se reduce la o sumă de detalii, înşirate unele după altele, fără culoare şi fără relief.

D. Dunăreanu nu ştie apoi să se pătrundă de spiritul vremii. Cunosc eu scriitori, care au şi mai puţin spirit de observaţie decît d. Dunăreanu şi care nu izbutesc să ne emoţioneze măcar cîtuşi de puţin, şi cu toate acestea sînt lăudaţi, —cetiţi, ce-i dreptul, foarte puţin,— dar în sfîrşit se bucură de trecere în lumea literelor romîne. Aceasta numai pentrucă-şi îmbracă nimicul din suflet în fraze susurate, pe care le cizelează până 'ntr'atît încît nu mai spun nimic. D-ta însă, d-le Dunăreanu, eşti un scriitor cinstit şi cauţi să reproduci pur şi simplu ceia ce ai în suflet. Din nenorocire ceia ce ai d-ta e prea puţin şi prea fără putere,—lucru, care, desigur, nu i-ar fi împiedicat să te admire,—dar cum n'ai să le stîrneşti zîmbetul compătimitor, cînd d-ta, vorbind despre pian, scrii: „dihania cu trup negru", ori cînd, într'o *nuvelă*, vorbeşti despre vecini care spionau „printre ferestre, garduri, etc"? Vezi d-ta, puteai să scrii cele mai admirabile lucruri de pe lumea asta, total ar fi fost în zădar: acest „etc." te-ar fi nenorocit pentru toată viaţa.

Aşa cum scrii, n'ai să te bucuri niciodată măcar de o clipă de glorie. Poate că e mai bine aşa. Statuile de porţelan vine un copil şi le sfărîmă, numai statuile de bronz înfruntă mulţimea veacurilor. Dacă nu te vei bucura de renumele unui adevărat scriitor, cel puţin mai tîrziu cînd lucrurile se vor aşeza în rînduiala lor firească, vei avea mulţumirea sufletească că, într'o epocă de ispititoare escamotare, n'ai căutat să arunci cu praf în ochii naivilor.

*

Leon Negruzzi. *Serghie Pavlovici şi alte nuvele.* Cu o prefaţă de Titu Maiorescu. „Biblioteca pentru toţi". Bucureşti, 1912.

În această broşură sînt reproduse trei din cele şase nuvele, publicate în *Convorbiri Literare*, care, împreună cu două poezii, alcătuesc întreaga activitate literară a lui Leon Negruzzi. Aceste nuvele, cu subiecte de un romantism extrem, scrise într'un stil şters şi lipsite fiind de orice urmă de talent, se cetesc cu un sentiment de penibilă urcare pe un deal cu drumuri anevoioase, unde, după ceasuri de sforţare, vezi că de-abia te-ai ridicat cu puţin deasupra punctului unde te aflai mai

innainte. Și cînd, pe deasupra, cetind aceste nuvele, vezi că ele nu sînt decit reminiscențe din cutare sau cutare autor francez, atunci sarcina de recenzent conștiincios, dator să cetească *aequo animo* tot felul de producții, dela început până la sfîrșit, ia înfățișarea unei carități împinsă prea departe.

Mai interesant decît toate aceste bucăți e articolul din *Critice* al d-lui Maiorescu despre Leon Negruzzi, reprodus în fruntea acestei broșuri. Făcînd biografia fostului său prieten și căutînd să explice rostul acestui articol de critică literară asupra unui autor atît de fără însemnătate pentru literatură,—cum de altminteri recunoaște și d. Maiorescu,—prin faptul că Leon Negruzzi a fost și el unul dintre membrii cei mai în vază ai Junimii Literare, d-sa face cu acest prilej o descriere a fizionomiei Junimii.

Din rîndurile pline de melancolie pentru „frumoasele zile din Aranjuez" ale d-lui Maiorescu, reținem această frază: „In primii ani ai acelor întruniri intime s'a urmărit cu stăruință cetirea mai tuturor operelor literaturii romîne de până atunci, bune-rele cum erau, și pe temeiul unor asemenea cetiri se iscau discuțiile". Va să zică, Junimea cunoștea foarte bine producțiile unui M. Kogălniceanu și A. Russo în domeniul criticei, ale unui Gr. Alexandrescu în acel al poeziei. De ce atunci atîta sistematică ignorare? Să nu-i fi putut aprecia oare finul estet, care e d. Maiorescu? Atunci?...

Rolul Junimii desigur n'ar fi fost deloc micșorat prin mărturisirea meritelor predecesorilor ei. La urma urmei, Junimea nu apărea chiar ca o reacțiune împotriva precedentei școale moldovenești, pentruca să-ți explici că, în focul luptei, meritele adversarului au fost înnecate de valul miniei ce clocotea în suflete.

De relevat sînt și cuvintele d-lui Maiorescu asupra *bunului simț*. Deși spuse în alt scop, pentru a lovi în „formele nouă", ele sînt mai de actualitate ca oricînd, astăzi cînd histrioni de tot felul se ațin pe la răspîntii.

C. A.

* * *

Al. Tzigara-Samurcaș. *Istoria Artei și însemnătatea ei în învățămîntul universitar*. București, Rasidescu, 1912, 1 broș. în 8° de 30 p., fără preț.

Este lecția de deschidere a cursului de istoria artei cu care autorul a fost însărcinat a-l preda la Universitatea din București.

Cel dintâiu care a ținut la noi lecții de istoria artei este Alexandru Odobescu. Lecțiile sale n-au avut însă un răsunet atît de puternic, încît, de pildă, să împiedece dărămarea, la 1888, a istoricului Turn al Colței.

Autorul arată cum în străinătate arta a căpătat o așa preponderență, încît „un esprit étranger à toute notion de choses de l'art n'est pas un esprit vraiment cultivé, dans le plein sens du mot."

Ceia ce s-a făcut la noi pentru educațiunea artistică e foarte puțin. Astfel, la Universitatea din București dela Odobescu încoace nu s-au mai ținut cursuri de istoria artei, la Iași însă s'au făcut de către Teohari Antonescu.

Se cere deci o reformă a programelor noastre primare, secundare și universitare.

Autorul arată importanța artei în industrie, legătura ei cu morala și religia, raporturile cu estetica, psihologia și filosofia, apoi personalitatea artistică și mediul în care se dezvoltă o operă de artă și pe care-l influențează.

Istoria artei începe cu preistoria și se poate trata în mai multe feluri: după felul artelor (arhitectură, sculptură, pictură), după țări, după epoce istorice, după școli.

Autorul promite a da o atenție continuă artei romînești.

G. P.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul (No. 14) ne aduce vestea tristă a morții lui Sever Secula, care, în primii ani ai revistei noastre, a scris corespondența din Ardeal. In același No., la „Insemnări" ni se spune cum d. Caragiale a improvizat o admirabilă parodie a lui Bolintineanu, ca să arăte cu cită ușurință scria autorul Legendelor... In alt No., ni se vorbește ceva despre „epoca interviewurilor". Interviewul e o maladie ridiculă care a bîntuit în ultimul timp Capitala noastră.

Revista Studențimii (No. 1). Reproducem: „Chestia cea mai arzătoare care se va agita în revistă, va fi mult iubita chestie a căminului studențesc". Indemnăm deci publicul cetitor să sprijine această revistă. Studențimea noastră pare a se fi schimbat mult—și în bine—dela o vreme 'ncoace.

Revista Politică și Literară No. 6. Apare tocmai în Blaj. Dar asta nu împiedică pe incurabilul domn V. Eftimiu să-și plaseze și acolo, în coada unor versuri plate, o notiță în care ne spune că scoate un volum căruia „*i-se prevede un mare succes, fiind unul din cele mai așteptate volume*. N. R.".

N. R.?...

Care Nere?...

Bine că s'a găsit un pseudonim mai pudic, cu care să poată fi semnate impudicitățile.

Ilustrațiunea Romînă (No. 3) continuă cu aceleași ilustrațiuni bine reușite și uneori interesante.

La Nouvelle Revue (Mart, 1912). Intr'un articol intitulat **Turcia, situația ei internă, diplomatică și militară**, *Louis Méril* se ocupă cu starea actuală a Turciei. In ceia ce privește situația internă, autorul articolului constată că ea nu s'a îmbunătățit mult, cu toate speranțele care se puseseră în revoluția din 1908: noul regim nu numai că nu a respectat libertatea de conștiință și drepturile naționale, nu numai că nu a introdus în administrație și finanțe ordinea și regularitatea, dar chiar a căutat să guverneze prin teroare. De aice a rezultat o mare deziluzie pentru toți cei ce sperau că revoluția din 1908 va introduce o eră nouă și o serie de revolte ale diferitelor naționalități oprimate. In politica externă regimul junilor turci în loc să se apropie de cele două mari țări liberale, Franța și Anglia, au infeodat noua Turcie tot politicei germane. Și ce a urmat de aici? Cele două aliate ale Germaniei, Austria și Italia, au răpit Turciei însemnate teritorii, fără ca Germania să se opue. Numai în privința situației militare regimul nou a adus îmbunătățiri: a mărit contingentele, a reorganizat armata, a îmbunătățit și sporit armamentul și materialul de războiu. Dar pentru moment situația generală a Turciei nu e tocmai bună nici chiar din punctul de vedere al forței ei militare. Alianțe nu are cu

cine face, căci în Triplice nu poate intra, de oarece e în dușmănie cu Austria și Italia; cu Rusia e în dușmănie seculară; față de Anglia ar trebui să facă Turcia concesii prea mari, iar Franța nu are nici un interes să se încarce cu un protectorat asupra Turciei; nici chiar o confederație balcanică nu-i cu putință din cauza dușmăniei dintre Turci și Sirbo-Bulgari pentru Macedonia. Astfel lipsită de sprijin, Turcia, fără flotă puternică, nu poate veni în ajutorul Tripolitaniei, care e astfel lăsată aproape la propriele-i mijloace. Numai în Europa Turcia e destul de tare ca să reziste Italienilor și de aceia aceștia nici nu se hazardează s'o atace pe uscat în Europa.

Mercure de France (Mart, 1912). O privire generală asupra actualei stări de lucruri din Italia ne dă *Jacques Mesnil* în articolul său **Criza italiană.** Autorul crede că acei care au făcut unitatea Italiei, oamenii mari ai epocii, au avut o cultură prea exclusiv literară și istorică și că această cultură exclusivă a lor a fost una din pricinile pentru care organizarea Italiei după unitate nu s'a făcut în bune condițiuni. In special organizatorii noului stat italian nu s'au gîndit în deajuns la nevoile economice ale țării și nu au cunoscut, nu i-a interesat poporul, masele profunde ale națiunii. De aceia în loc de un stat cu adevărat liber, cum au visat-o luptătorii independenței, Italia a ajuns un stat cu o centralizare artificială excesivă, care a dat puterea în mîna unei biurocrații care nu cunoaște nevoile poporului. Din această pricină probleme mari și urgente pentru viața statului așteaptă încă rezolvirea: ignoranța poporului, nedreptatea impozitelor, depopularea și insalubritatea unor întinse regiuni, împădurirea munților, regularea cursurilor apelor, etc.. Poporul trăește astfel în condiții grele, emigrează și regretă pe alocurea vechiul regim al Burbonilor. Dar burghezia nu ține samă de nemulțumirile păturilor de jos decît cînd ele isbucnesc în revolte violente. Spiritul public general e condus de o coaliție între oamenii de afaceri și clericali. Acestui spirit public se datorește războiul din Tripolitana, pe care poporul italian nu l-a dorit și nu-l iubește,— cu toate manifestațiile favorabile organizate în centrele mari. Acest războiu, care costă deja atît de mult pe Italienii nu va avea rezultate proporționale cu jertfele făcute, chiar după ce Italienii s'ar impune ca stăpîni în Tripolitania. Contra acestei stări generale de lucruri partidul socialist caută să reacționeze, dar el e încă prea slab pentruca să aibă o influență hotărîtoare în viața poporului italian.

Nuova Antologia (Mart, 1912). *E. Romagnoli*: „Le Canzoni delle gesta d'oltre mare", își intitulează autorul articolul în care se ocupă de **ultimele producții ale poetului Gabriele D'Annunzio** în care cîntă faptele de războiu ale Italienilor în Tripolis. Adunate într'un volum (Milano, Treves; al patrulea din seria intitulată *Laudi*), poeziile formează la un loc o poemă de aproape 179 de pagini, în terzine; începută la 8 Octombrie și terminată în trei luni, la 15 Ianuar, e o nouă dovadă de extraordinara facilitate cu care d'Annunzio compune operele sale. Mai toate poeziile sînt alcătuite din trei elemente: descrierea faptelor, evocarea trecutului și efusiune lirică. In „Trofei" poetul cîntă oștirea care se îmbarcă pentru a pleca la luptă; în „Diana", lupta dela Henni; în „Elena di Francia", aducerea răniților la corăbii; în „Dardanelli", moschea Giuma; în „Umberto Cagni", apărarea nocturnă dela Bu-Meliana; în „Mario Bianco", debarcarea la Bengasi; în „Ultima Canzone", retragerea dela Bir Tobras. Descrierea a-

cestor fapte e de o frumuseță extraordinară, dar descrierile scenelor istorice, pe care poetul le evocă și de care abundă aceste poezii, sînt departe de a fi la aceiași înnălțime: le lipsește plasticitatea care să ni le impue fanteziei.

D'Annunzio procedează mai mult ca un arheolog care ar face descrierea unui obiect vechiu decît ca un poet: el dă amănunte peste amănunte care nu fac decît să întunece viziunea ce poetul ar vrea s'o evoace. Impresia de bogăție lirică pe care o dă prima lectură, e mai mult iluzorie decît reală. Cu toate multele imagini de o rară frumuseță, poetul n'a putut evita monotonia, care apare chiar și în factura poeziilor. Mai mult însă decît detaliile particulare ale fiecărei poezii, are importanță sentimentul general care stăpînește pe poet și judecata sa asupra faptelor pe care le cîntă. Și aici e punctul slab al acestor poeme. Războiul cu Tripolis nu e un războiu de revanșă, în care se pune în cumpănă viața unui popor, ci un simplu războiu colonial. Un asemenea războiu se pretează cam puțin a fi poetizat în tonul în care o face D'Annunzio. Mai ales tema religioasă, care apare aproape în toate poeziile, e puțin potrivită. Poetul și-a făcut despre războiu și însemnătatea sa o idee care nu corespunde realității. Aceasta se vede mai ales din poezia intitulată „Dardanelli", care a provocat confiscarea cărții și în care poetul își îndeamnă patria de a ținea piept tuturor Puterilor, parcă ar fi vorba de un războiu în care e în joc însăși existența Italiei.

La acest defect fundamental se adaogă prolixitatea, de care sufere poetul în toate operele sale: el nu se poate concentra. Toate aceste defecte ale ultimei sale opere poetice, zice autorul, dovedesc că se înșală acei care afirmă că D'Annunzio s'a ridicat la aceiași înnălțime cași Carducci și că Italia are iarăși un nou mare poet național.

Rivista d'Italia (1912). In jurul operei istorice a lui *Guglielmo Ferrero* s'a încins, dela apariția ei, o vie polemică în Italia. Fostul ziarist, astăzi celebrul autor al operei „Grandezza e Dicadenza di Roma" și-a cîștigat admiratori entuziaști și dușmani înverșunați, acești din urmă mai ales din cercul colegilor săi în știința istoriei.

In numărul pe Decembre al acestei reviste, *Beloch*, profesorul de istorie antică la Universitatea din Roma, publică un articol asupra **studiilor de istorie romană în Italia** și ajunge la concluzia că în această privință Italia ocupă locul întăiu în Europa. El arată că personalitatea absorbantă a marelui Mommsen a îndepărtat în Germania spiritele independente dela studiul istoriei romane, așa că la moartea sa n'a rămas, în propria-i patrie, nimeni care să-i ia moștenirea. In Italia, frica de Mommsen fiind cu atît mai mică cu cît depărtarea e mai mare, unii elevi ai săi au adus studiile de istorie romană la mare înflorire. Beloch citează de asemenea alți tineri savanți italieni, aceștia elevi de ai lui însuși. La sfîrșitul articolului însă atrage atenția că această situație predomnitoare a Italiei, poate fi amenințată dacă se răspîndește felul diletantic de a scrie istorie a lui Ferrero, pentru a cărui calități artistice de altmintrelea are admirație, dar căruia îi reproșează puțina pregătire filologică. In numărul pe Ianuar, *Ettore Pais*, alt profesor al Universității din Roma, scrie un articol, cu același titlu cași *Beloch*, în care, completîndu-l, citează alți cercetători italieni, necitați de Beloch, și în același timp, spre a înlătura teama exprimată de Beloch, afirmă că Ferrero nu poate fi luat în serios ca istoric.

Spre a-şi sprijini părerea, citează pe invăţaţii franceji şi americani, care s'au pronunţat defavorabil asupra „Mărimii şi Decadenţii Romei". Intreg articolul său e indreptat in contra lui Ferrero şi e provocat de faptul că in Camera italiană s'a propus infiinţarea unei catedre de istorie romană, anume pentru G. F.. Pais susţine că această catedră nu poate dată fără concurs, numai in virtutea faimei nediscutate, cum cere un articol din lege, căci această faimă e foarte discutabilă. Polemica urmează in numărul pe Februar, in care se publică un răspuns al lui Ferrero şi un răspuns al lui Pais. Acesta din urmă tratează opera istorică a lui Ferrero drept un roman istoric, care poate fi citit cu multă plăcere de ziarişti ori diletanţi, dar care nu are nici o valoare ştiinţifică.

Ferrero il provoacă să dovedească cu izvoare afirmaţiile sale şi-i aminteşte o convorbire, in care Pais l-ar fi apreciat pe el şi munca sa cu totul altfel.

Se vede uşor că in această polemică joacă un mare rol, in afară de dragostea adevărului, catedra nouă, pe care ar dori şi Pais s'o aibă şi pentru care cere concurs. El intreabă cu ironie de ce Ferrero fuge de concurs? Dat fiind duşmăniile pe care le are in lumea academică, frica de concurs din partea lui Ferrero nu e tocmai neindreptăţită.

Deutsche Rundschau (Martie, 1912). *Dr. A. Stolberg*: **Asupra intrebuinţării baloanelor dirijabile in ţinuturile nordice.** Sint multe probleme incă de deslegat, in regiunile ingheţate ale pămintului,—zice autorul,—care, cu mijloacele intrebuinţate până acuma, n'au putut fi incercate de curajoşii exploratori ai ţinuturilor polare. Teritoriile de lingă coasta de nord a Grönlandei, precum şi acele dintre această insulă şi drumul lui Bering, nu pot fi atinse cu ajutorul săniilor şi corăbiilor. Ideia că s'ar putea intrebuinţa pentru acest scop navigaţia aeriană se prezintă dela sine. Incercările lui Andree in 1897 şi Wellman in 1907 de a ajunge la pol prin ajutorul baloanelor, s'au dovedit cu desăvirşire greşite, de oarece faţă de starea de atunci a tecnicei navigaţiei aeriene, nu puteau fi indeplinite condiţiile indispensabile pentru a rezolvi o asemenea problemă indrăzneaţă. Despre expediţia lui Andree se poate spune că ea a fost cit se poate de bine pregătită faţă cu mijloacele care se ofereau atuncea, pecind a lui Wellman, a fost un „bluff" caşi incercarea sa din 1910, de a traversa in balon oceănul Atlantic.— Innainte de orice incercare de a pătrunde in ţinuturile polare cu ajutorul unui balon, trebuesc făcute un mare număr de incercări de natură tecnică şi de expediţii aerologice. Din acest punct de vedere călătoria de studii a baronului Zeppelin la Spitzberg trebue luată de model. O experienţă foarte insemnată a adus această călătorie in ce priveşte modul de a ancora in blocuri de ghiaţă balonul. Rămine insă multe de făcut, până ce se va putea intreprinde, cu speranţă de succes, o expediţie in ţinuturile polare. Mai intâiu baloanele trebuesc să fie la adăpost de orice deranjare a motorului; ele trebue să poată invinge furtuni şi trebue să n'atirne de ajutoare tecnice, cu alte cuvinte să poată repara orice vătămare numai cu mijloacele care stau la indămină in nacelă.

Mai trebue ca iuţeala lor să fie mai mare decit acea la care s'a ajuns până acuma şi durata călătoriei să treacă peste 48 de ore. Pentru toate aceste cerinţi se cer neincetate experimente şi de aceia e imbucurător faptul că Hamburgul a pus Societăţii de navigaţie aeriană la dispoziţie un teren de 45 de hectare, pentru construirea

unei hale. Toate zborurile de experimentare se vor face din Hamburg peste mare. După ideia lui Zeppelin, balonul destinat pentru ţinuturile polare nu trebue montat in Spitzberg sau Grönlanda, ci trebue să zboare dela locul fabricării sale—Friedrishshafen—până la Spitzberg, dovedindu-şi astfel destoinicia.— Dară presupunem că construirea unui balon, care să indeplinească condiţiile cerute, e posibilă, imprejurările aerologice şi meteorologice in ţinuturile polare, in timpul verii, sint destul de favorabile. Ca ţinut de operaţii trebue ales coasta Grönlandei de est şi marea dintre Grönlanda şi Spitzberg. Greutatea cea mai mare insă care stă in calea acestui plan e că pentru a face cercetări ştiinţifice in aceste regiuni, ar fi nevoe de scoboriri din cind in cind ale balonului şi pentru aceasta, natural, ar trebui dat drumul gazului din balonete. Atunci insă o nouă ridicare devine imposibilă, căci o nouă umplere cu gaz nu poate avea loc, şi atunci drumul făcut cu balonul in citeva oare, ar trebui refăcut la intors, pe jos, in săptămini şi luni intregi.

Deutsche Revue (Martie, 1912). *A. Forke*: **Poezia lirică chineză veche.**

In poezia lirică a Chinejilor se pot deosebi două perioade clasice: o perioadă veche şi una nouă. Cea nouă incepe in secolul al VII-lea după Christ şi serveşte şi azi drept model poeţilor moderni. Cele mai vechi producţii lirice ale Chinejilor sint imnurile dinastiei Şang (1766—1622 a Ch.) şi sint cuprinse in colecţia *Şiking*. Jumătate din această colecţie o formează poezii populare, produse ceva mai tirziu. In forma in care o avem noi astăzi, această colecţie este alcătuită de Confutsius, care a ales dintr'un mare număr de poezii numai 311. Importanţa acestei colecţii stă in faptul că ea este cea mai veche colecţie de poezii pur lirice pe care o posedăm. Imnele Vedelor şi alte producţii poetice ale Egiptenilor şi Asirienilor sint mai vechi, dar sint poezie religioasă, pecind Şikingul conţine numai cintece laice. In acelaşi timp această colecţie e şi cea mai veche colecţie de poezii *rimate* care se cunoaşte. Caracteristic poeziilor acestora este faptul că strofele lor incep cu o descripţie din natură, care are numai puţină legătură cu tema principală. Ele au şi o mare valoare cultural-istorică, de oarece ne infăţişează fidel viaţa, moravurile şi obiceiurile vechilor Chineji. In sec. III a. Ch. incepe poezia artistică şi anume *elegia*. Cel dintâiu poet elegiac e *Kü-yüan*, un ministru al regelui din *Tşu*.

Pe acest poet il consideră Chinejii şi astăzi ca pe unul din cei mai mari ai lor, admirind in el mai cu samă simbolismul său şi limba sa savantă. In timpul dinastiei *Han* (202 a Ch.—220 p. Ch.) poezia lirică ajunge la mare inflorire. *Sse-ma Siang-ju* şi *Li Jen-men* scriu imnuri, filozoful *Jang-hiung* poezii didactice, iar *Pan-piao* şi *Pan-ku* poezii descriptive. Din veacul I a. Ch. se păstrează două din cele mai renumite poezii lirice, amindouă scrise de două nobile femei: una, o principesă chineză, măritată după un prinţ al Kirgizilor, care-şi plinge soarta ei departe de patrie, şi alta, o favorită a impăratului *Tceng-ti*. In această epocă apare mai multă regularitate in forma poeziilor lirice, intrebuinţindu-se mai mult ritmul trohaic in măsura de cinci picioare; poetul *Mei-tceng* din sec. II a. Ch. a stabilit mai cu samă această formă. Acesta şi cu *Sse-ma Siang-ju*, pomenit mai sus, sint cei mai de seamă poeţi din timpul dinastiei Han. Sub dinastiile următoare, lirica se dezvoltă mai cu samă supt forma cinteceior de dragoste.

Melancolia şi pesimismul ii dau o

înfățișare cu totul modernă. In această direcție, supt dinastia Tsin (265—420 p. Ch.) scriu mai cu samă *Fu-yăn, Jang-fag Tse-yeh* și mai ales, cel mai vestit, *Tau Jüan-ming*. In epoca dinastiei Sung (420—479 p. Ch.) se disting *Pan-tcian* și *Șen-yoh*, iar supt dinastia Liang (502—557) poezia lirică ajunge la culminație. Afară de poetul *Wang Seng-ju*, mai ales împărații acestei dinastii sînt acei care se ridică mai sus ca poeți lirici: *Wu Ti, Kien Wen-ti* și *Jüan-ti* sînt mult mai însemnați ca savanți și poeți decît ca domnitori. Poezia acestei epoci se caracterizează prin simțire adîncă și gingașă și prin o mare dragoste de natură.

Sozialistische Monatshefte, (Mart 1912). *Edmund Fischer*: Sozialdemocrație und Regierungsgewalt. După rezoluția luată în congresul dela Dresda (1903) și în congresul internațional dela Amsterdam (1904), socialdemocrații nu trebue să ia parte în vreun guvern, cît timp societatea burgheză durează. Nici chiar în o republică democratică, ei nu trebue să primească vreun minister. In mod logic, ei nu trebue să primească nicio funcție care ar reprezenta o parte din puterea de guvernămînt. In Anglia însă, neexistînd biurocrație, puterea de guvernămînt e în mîna însăși a corpurilor administrate, iar funcționarii, chiar și miniștrii, nu lucrează decît împuterniciți de ele. După rezoluția dela Dresda, socialiștii englezi n'ar trebui să caute a căpăta majorități în Camera comunelor sau consiliile comunale, fiindcă atunci ar lua parte la puterea de guvernămînt. Se vede dar ce absurdă e hotărîrea luată. Ea n'ar avea sens decît numai dacă socialiștii ar fi convinși că în curînd vor ajunge în complectă stăpînire a puterii politice; o asemenea naivă credință, care contrazice orice evoluție, n'o are nimeni. Cum se poate dar gîndi la evoluția socialismului și democratizarea și socializarea societății, dacă partidul trebue veșnic să renunțe la orice putere executivă în lăuntrul societății burgheze? Socialiștii nu mai formează acum numai o sectă, care s'ar putea mulțumi numai cu o critică negativă a stărilor prezente și cu o activitate de propagandă numai și agitație.

In țările, în care există numai două partide politice, care se succed regulat la putere, o asemenea activitate din partea partidului în opoziție are un sens. Așa a făcut în Anglia partidul liberal și conservator. Cu dezvoltarea însă a partidului muncitorilor, sistemul a două partide a perit. Acum nici în Anglia partidul liberal singur nu mai poate forma o majoritate. In Franța, Italia, Germania, Austria, Suedia și Danemarca, o majoritate guvernamentală poate fi formată numai prin coaliții. Dacă în aceste țări, partidul socialdemocrat se ține veșnic departe de o majoritate guvernativă, nu face altceva decît înlesnește stăpînirea partidelor reacționare. O asemenea tactică ar avea sens, cînd socialiștii ar putea spera ca în curînd să aibă de partea lor marea majoritate a poporului. O asemenea posibilitate este însă exclusă și dacă ar fi probabilă n'ar fi tocmai în avantajul partidului socialdemocrat, pe cîtă vreme modul de producere este încă capitalist. Un guvern socialist, chiar dacă ar avea majoritatea poporului îndărătul său, n'ar putea schimba nimic din modul de producere capitalist, căci această schimbare nu poate fi decît rezultatul unei lungi evoluții. Un guvern socialist ar trebui să menție societatea capitalistă, cum e cazul în Australia, acordînd toate garanțiile, căci altminteri orice fel de producție ar înceta și ceiace s'ar naște ar fi orice, numai „societatea viitoare" nu. Evoluția spre societatea viitoare se face în lăuntrul formei actuale capitaliste; o renunțare, în orice împrejurări, la puterea de guvernămînt, înseamnă renunțarea de a lucra la realizarea evoluției socialiste și democratice. Socialdemocrația nu va căpăta niciodată puterea, dacă va aștepta să-i cadă gata deodată. In Germania, nu e vorba de a intra în vreun minister, ci numai de a forma majorități parlamentare pe care să se sprijine guvernul. Necesitatea participării socialdemocrației la formarea acestor majorități devine din ce în ce mai evidentă. Fără această participare, atît în imperiu cît și în multe state, nu se mai poate forma o majoritate înaintată.

Savremenik (Agram, Aprilie).

Dînd îndemnuri artiștilor Croați, le spune că *artă* plastică nu e, cum se socotește în deobște la dînșii, numai aceia care se manifestează în producții de mărime naturală, ci tot adevărată artă plastică e și acea așa numită de Germani „Kleikunst", adică a obiectelor de artă mai mici decît mărimea naturală. In rîndul producțiilor acestei „Kleinkunst" se pune plastica mică în porțelanuri, teracotă, bronzuri și alte materialuri de acest fel. Spune că acest fel de artă măruntă e foarte cultivată în Germania, și ar trebui ca și artiștii Croați să-i dea mai multă atenție și să-și pună și dînșii talentul lor în cultivarea ei, pentrucă și ea e o manifestare a culturii și civilizației unui popor. Odată cu acest îndemn însă, autorul articolului constată cu mulțumire că chiar pîn'acum Croații n'au neglijat prea mult această „Kleinkunst", fiindcă nu numai că artiștii lor au lucrat în destul de artistice *plachete, medalii* și *statui* mai mici decît mărimea naturală, dar chiar în anul trecut s'a ivit în lumea lor artistică un nou talent. Acesta, cu numele Kerdic, a dat la lumină niște plachete și medalii de o aleasă fantezie în compoziție și de rară finețǎ în executarea lor, lucrate pentru comemorarea unor momente din viața publică actuală a Croaților.

Aceste manifestări ale neindependenței Croației ar putea sluji drept îndemn și pildă Iașului independent, care cu toate că are școală de Belearte, totuși medaliile de care are nevoe (ca d. ex. acele ale Jubileului Universității) i le fac alții din altă parte.

Srpski Knjzevni Glasnik (Belgrad, 1 Aprilie).

Invinuește regimul Tinerilor Turci, care acum conduc viața publică a Imperiului Otoman, că a adoptat și el, față de naționalitățile celelalte din statul lor, politica Austro-Ungariei. Intocmai ca această de pe urmă monarhie, acum și Turcii asupresc pe nemusulmani, constringîndu-i să se desnaționalizeze. Dar rezultatul acestei politici, spune autorul articolului, e pe de o parte înjghebarea de noi cete, ca între 1903—1906, iar pe de alta o apropiere și chiar legătură, pare-se, între Greci și Bulgari, care astfel împreună luptă pentru ca Turcii să nu le ia, cum vor, nici privilegiile bisericești ale Patriarhiei și Exarhiei și nici libertățile școlare pe care le au de demult. Decît, recunoaște autorul, nu se poate nici de cum crea o legătură statornică între Greci și Bulgari, pe cîtă vreme ei își sînt dușmani de veacuri, pe cîtă vreme și unii și alții au pretenții istorice asupra Macedoniei, și, în sfîrșit, pe cîtă vreme Grecii nu vor putea uita nici o clipă omorurile și devastările ce au avut a suferi din partea Bulgarilor în Bulgaria și Rumelia Orientală, în 1906 și 1907. Aceasta e de altfel chiar norocul regimului Tinerilor Turci.

The North American Review (Martie, 1912).

Nu numai piesele lui Shakespeare sînt un isvor de literatură critică,

dar chiar viaţa lui, asupra căreia nu se ştiu multe date precise şi necontroversate. Dela apariţia cunoscutei opere a d-lui *Sydney Lee*, care e socotită ca cea mai de samă scriere asupra vieţii lui Shakespeare, mulţi au căutat să meargă mai departe pe drumurile deschise de Mr. Sydney Lee. D. *Brander Matthews*—**Shakespeare ca actor**—stabileşte citeva date asupra vieţii de actor a lui Shakespeare. Autorul observă că e caracteristic, că cei mai mari dramaturgi ai timpurilor moderne—Shakespeare şi Molière—au fost actori. Au început să joace pe scenă şi apoi, după ce au învăţat din practică ştiinţa scenică, au scris piese de teatru. Molière a jucat pe scenă până la sfirşitul vieţii lui, unde l-a intimpinat moartea; Shakespeare a fost actor, director de scenă şi impresar până la retragerea lui la Stratford-on-Evon. Amîndoi au jucat şi în piese străine, nescrise de ei; iar piesele scrise de ei sint în cea mai mare parte piese vechi, refăcute numai de dinşii,—meritul lor nu stă în povestea dramelor şi comediilor ce ne-au lăsat, ci în viaţa ce-au pus-o în aceste poveşti. Ca actor valoarea lui Molière era de intăia mină, pecînd a lui Shakespeare era cu totul mediocră.

Şi Molière şi Shakespeare şi-au scris operele lor anume pentru nevoile teatrului în care jucau, şi căutau, în primul loc, să creeze rolurile după persoana actorilor şi deci şi după puterile lor personale, ca actori. Autorul dovedeşte, cu documente şi cu interpretări din „Sonetele" lui Shakespeare, că senzibilitatea lui delicată îl făcea să aibă oroare de rolul de actor. Era o profesie pe care a fost nevoit să o îmbrăţişeze, dar nu-i plăcea. El apărea totdeauna în roluri care nu cer declamaţie, ci majestate rece, aşa că nu era silit să afecteze pe scenă emoţiuni hiperbolice.

A apărut în rolul de *Adam*, *umbra lui Hamlet*, *călugărul Lawrence* în „Romeo şi Julieta", *ducele* în „Neguţătorul din Veneţia". Rolurile principale erau pentru *Burbage* şi *Kemp*, cei mai mari actori ai epocei. Cu toate aceste, ascendentul lui Shakespeare se ridica deasupra tuturor actorilor din trupa care era condusă de el. Faptul îl explică autorul nu numai prin abilitatea de om de afaceri a lui Shakespeare, dar şi prin priceperea lui ca director de scenă. Deşi era slab actor, dar era cel mai priceput în ştiinţa cum un actor trebue să-şi interpreteze rolul. Toţi recunoşteau competinţa lui superioară şi i se supuneau, păstrîndu-i admiraţie, prietenie şi iubire, după cum arată corespondenţa particulară a actorilor.

The Contemporary Review. (Martie, 1912). Noile schimbări din China, care au transformat pe cel mai mare imperiu din lume în cea mai mare republică de pe globul pămîntesc, ridică atîtea noi probleme la orizontul vieţii tuturor popoarelor care au legături de interese cu Asia.

China începe acum să fie mai serios studiată, din toate punctele de vedere, de Europeni, nu numai exploatată de ei. Unii s'au alarmat de „primejdia galbenă" pentru Europa. D. *E. J. Dillon*—**Enigma Chineză**—se întreabă asupra viitorului politic al republicei chineze, şi crede că ea nu va fi în stare să-şi menţie unitatea politică. De fapt marea republică chineză e un mozaic de popoare şi religii deosebite: vîntul independenţei care a scos-o de sub tirania dinastiei o va rupe în bucăţi. Sub vechiul regim China era adormită, şi dinastia domnitoare a lăsat-o pradă spoliaţiei Europenilor. Acum China s'a trezit,—unul din cele mai mari evenimente istorice în istoria lumii,—şi consecinţile deşi nu se pot încă prevedea, totuşi se pot întrevedea mari schimbări în viitor. Sistemul vechiului regim nu mai poate conduce acum această ţară nouă, şi un nou sistem de guvernare trebue creat, în toate amănunţimele lui: ceia ce e mult mai greu decît o revoluţie şi o proclamare de republică. Vor fi noii conducători destul de abili, destul de înzestraţi cu însuşiri de oameni de stat, ca să nu întîrzie prea mult cu noua organizare a republicei? Autorul se arată foarte pesimist în această privinţă. El crede că *Yuan-shi-kai*, care va fi primul preşedinte al republicei chineze, cu toată capacitatea lui, nu va putea ţinea provinciile mărginaşe lipite de centru.

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXIV

(ANUL VII, NUMERELE 1, 2 și 3)

I.—Literatură

	Pag.
Beldiceanu N. N.—La o manevră	368
Brătescu-Voinești Al. I.—Moș Niță Hirleț	49
" " Scrisoare	219
Călugăru Alice.—Cîntec de plasă (Versuri)	15
" Trufie (Versuri)	376
Ciomac Em.—Istrate-Vodă (Versuri)	234
Codreanu M.—Șarpele cu clopoței (Sonet)	182
" Poem feeric (Sonet)	335
Galaction G.—La Vulturi !	87
Gh. din Moldova.—Unei doamne cernite.—Răsplată.—Epigraf.—Feminism.—Epitaf (Versuri)	47
Hogaș C.—Ion Rusu	5
Iosif O. St.—Sonet.—Mandolinate (Versuri)	249
Mironescu C.—In parc (Versuri)	344
Pătrășcanu D. D.—Telegramă	403
Piscobomba M.—Armonii vesperale (Versuri)	463
" Enigma cărților închise (Versuri)	464
Popescu Sp.—Femeia și taina	183
Rădulescu Dem. Mircea.—Noapte de vară (Versuri)	201
Sadoveanu M.—Doi vecini ai mei	31
" Casa amintirii	161
" Povestea baciului Tomegea	336
Sanielevici H.—Icoane fugare (Impresii din Dobrogea (Sfîrșit)	54

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din țările romîne și din străinătate

	Pag.
Bădărău A. T.—Unde se prepară ridicarea lanțurilor de munți	39
Bărbulescu Ilie.—Din lumea balcanică (Asupra mișcării feministe la Bulgari și Sîrbi)	253
Botez I.—Observațiuni asupra raporturilor dintre știință, artă și literatură	167
Botez Octav.—O istorie a partidelor politice în Romînia	348
Cubolteanu P.—Scrisori din Basarabia	111
Florinescu Paul. Despre învățămîntul profesional în Elveția (Scrisori)	187
Gorovei Artur.—Comisia dela Buhalnița (Documente cu privire la istoria țăranului romîn)	17, 203
Haret C. Spiru.—Mecanica socială (Răspuns la unele obiecțiuni)	70
Ibrăileanu G.—Caragiale	98
Maior George dr.—Școalele grănicerești de peste munți	389
R.—Scrisori din Bucovina (Rezultatele recenzemîntului din 1910)	279
Sima O.—Scrisori din Ardeal (Chestiunea școlară)	105
" Scrisori din Ardeal (Problemele culturale în frămîntările politice mai nouă.—etc., etc.)	444
Xenopol D. A.—Centenarul răpirii Basarabiei	321

III.—Documente omenești

—Simptome sociale (D. B.)	96
—Art. 252 C. P. (Un martur)	230
—O comisiune de prefaceri (I. Brăilescu)	400

IV.—Note pe marginea cărților

—Cetind istoria vieții lui Napoleon I (Mihai Codreanu)	102
—Boîte à surprise (Ricavio).—Adnotațiuni la o recentă biografie a lui Gorki (M. Codreanu)	239
—„Man and Superman" de Bernhard Shav (I. Botez)	380

V. Cronici.

Arghezi T.—Cronica teatrală—București (Teatrul Modern: „Ce știe satul"; „Singura cale...".—Teatrul Național: Festivalul Caragiale.—Teatrul Comoedia: „Hanul roș")	121
" Cronica teatrală—București (Teatrul Național: „Lumină nouă".—„Hamlet".—Exodul artiștilor)	272
Bădărău A. T.—Cronica științifică (Din mișcarea științifică)	115
G. T.—Cronica teatrală—Iași („Păpușile".—„Hamlet".—„Zile vesele după război".—„Nepoftitul".—„Manasse".—Actorii)	259
Ioachim M. V.—Cronica economică (Acțiunile Băncii Naționale)	430
Nantu V. I.—Cronica veselă (Umbrela)	267

Pag.

Răducanu I.—Cronica economică (Monografia Casei de Ajutor a Corporaţiei lăcătuşilor, fierarilor şi caretaşilor din Bucureşti) . 434
Sadoveanu Izabela.—Cronica literară (Henry Bataille) 411
Sandu-Aldea C.—Cronica agricolă (Cubajuri) . 422
Topîrceanu G.—Cronica veselă (Romanţa gramofonului) 264

VI. – Miscellanea

P. Nicanor & Co.—Cu prilejul sărbătoririi lui Caragiale.—„Revista Catolică".—Pentru „Flacăra".—O rectificare.—Apoteoza d-lui Sadoveanu în „Convorbiri Literare".—Dela redacţie 127
» » George Enescu.—Reclamagii. — Istorie contemporană.—Fragmente din articolele în care am vorbit despre poporanism în cei şase ani de cînd a apărut „V. R." . 284
» » Petru Liciu.—O dramă pe Atlantic.—Radu-Rosetti re-redivivus.—Un monument de incomprehensiune, ca să zicem aşa!—Pentru abonaţi.—Dela redacţie . . 450

VII. – Recenzii

Anghel D.—Oglinda fermecată (I. S.) . . 294
Burada T. Teodor.—Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir (V. D.) . . . 300
Calmuschi Const.—Relaţiunile politice ale Ţărilor Romîne cu Rusia (V. D.) . . 299
Cazaban Al.—Oameni cum-se-cade (I. S.) . . 140
Dauş Ludovic.—Satana (I. S.) . . . 296
De Maigret Guillaume François.—Le carnet d'un vieux maître (M. J.) . . . 147
Dunăreanu N.—Din negura vieţii (C. A.) . . 465
Faguet Emile.—L'art de lire (M C.) . . 148
Leca Haralamb.—Noi Romînii! (I. S.) . . 142
Lovinescu E.—Scenete şi fantezii (I. S.) . . 142
Lungianu M.—La Cruci (Icoane dela ţară) (I. S.) . 295
Marinescu Gh. dr.—Studii asupra audiţiunei colorate (O. B.) 144
Negruzzi Leon.—Serghie Pavlovici şi alte nuvele (C. A.) 465
Nicolau Emil şi *Simionescu Al.*—Fiul ei!... (C. A.) . 143
Pelletier Madeleine dr.—L'émancipation sexuelle de la femme (M. C.) 150
Puşcariu Sextil.—Contribuţii la gramatica istorică a limbii romîne. Memoriul I. Contribuţii la studiul derivaţiunii. A. Bibliografie. B. Sufixul -aciu. C. Sufixele -al şi -aiu. D. Sufixul -an (G. P.) 297

Pag.

Sadoveanu M.—Un instigator (I. S.) . . 139
Scriban August.—Ortografia romînească (G. P.) . 143
Stahl Henric.—Dela manevre (Schiţe vesele) (R. F.) 297
Tzigara-Samurcaş Al.—Istoria artei şi însemnătatea ei în învăţămîntul universitar . . 466
Urechia dr.—Răspuns d-lui I. Bogdan (C. V.) . 296
Vlahuţă Al.—La gura sobei (I. S.) . . 140

VIII. – Revista revistelor

André Ch.—Ipoteza nebulară a lui Laplace şi teoria capturii a lui T. I. J. See . . 307
„Arhiva Genealogică" 153
Beloch G.—Studiile recente de istorie romană în Italia 308, 469
Benson C. A.—Fiction and Romance . . 159
Bergson H.—Intuiţia filozofică . . 304
Bernstein Ed.—Paul Lafargue . . . 156
» Insemnătatea victoriei în alegerile dela 12 Ianuar 1912, în Germania, şi sarcinile ei 310
Bettelhenn Anton.—A suta zi de naştere a lui Berthold Anerbach . . . 309
Bodio Luigi.—Emile Levasseur . . . 155
Brander Matthews.—Shakespeare ca actor . . 474
Cobb Standwod.—Greutăţile partidului Tinerilor Turci 313
Compagné Gabriel.—Majestatea sa copilul . . 154
„Convorbiri Literare" 301
Corovic Vladimir.—Manuscripte sîrbeşti din Secolul XVI—XIX 311
Daugny Jacques.—Asupra colonizării interioare, în Franţa 303
De Selincourt Basil.—Ruskin . . . 315
De Tarlé Antoine.—Armata chineză . . 153
Dillon. E.—Enigma chineză . . . 474
Dragomirescu M.—Jubileul lui Caragiale . . 302
Eichler Albert dr. prof.—Arta de regisor a lui Shakespeare 309
Fischer Edmond.—Sozialdemocratie und Regierungsgewalt 472
„Flacăra" 152, 301
Forke A.—Poezia lirică chineză veche . . 471
Haret C. Spiru.—Asupra mişcării literare din Romînia 152
Hoernes.—Origina şi formele cele mai vechi de îmbrăcăminte 306
„Ilustraţiunea Romînă" 467
Jagic prof.—Şederea mea în Berlin în 1872—72 . 157

	Pag.
„La Revue Roumaine"	302
Lagardelle Hubert.—Viaţa şi opera lui Paul Lafargue	305
L. B..—Concepţia asupra vieţii a lui Adolf Harnack .	155
Leroy Beaulieu Pierre.—Organizaţia Imperiului Britanic	153
„Luceafărul"	467
Mesnil Jacques..—Criza italiană . . .	468
Méril Louis.—Turcia. Situaţia ei internă, diplomatică şi militară	467
„Narodno Stopanstvo"	157
Pais Ettore.—Studiile de istorie romană în Italia .	469
Puşcariu Sextil.—Grupări literare şi idei politice .	152, 301
Radulovic.—Ţăranul şi politica	311
Ravenel Leftwich Florence.—O femee critic al femeilor	158
„Revista Politică şi Literară"	467
„Revista Studenţimii"	467
Romagnoli E..—Ultimele producţii ale lui Gabriele d'Annunzio	468
„Ruskoie Bogatswo"	312
„Savremenik"	473
„Slovenski Jug"	158
„Srpski Knjzevni Glasnik"	473
Stackelberg Frédéric.—China de astăzi . .	303
Stere C.—Post-Scriptum („Ceia ce nu putem admite")	316
Stolberg A. dr..—Asupra întrebuinţării baloanelor dirijabile în ţiuuturile nordice . .	470
Trant William.—Evreul şi Chinezul . . .	314
„Versuri şi Proză"	153
***.—Supranaturalul în literatură . . .	315
IX.—Bibliografie	160, 317

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească" strada Golia 52, Iaşi**.

Numai articolele ştiinţifice (ştiinţi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Ştirbey-Vodă, 111 bis, Bucureşti.**

Pentru tot ceea ce priveşte administraţia: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administraţiei revistei „Viaţa Romînească" strada Golia, 52, Iaşi.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, şi a face angajamente în privinţa anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viaţa Romînească*, sînt rugate să se adreseze Admnistraţiei prin mandat postal.